Редакционна колегия
МИХАИЛ БЪЧВАРОВ — председател
ЕЛЕНА ПАНОВА
РАДИ РАДЕВ
КИРИЛ ДЕЛЕВ — ДАРКОВСКИ
АСЕН ДАВИДОВ

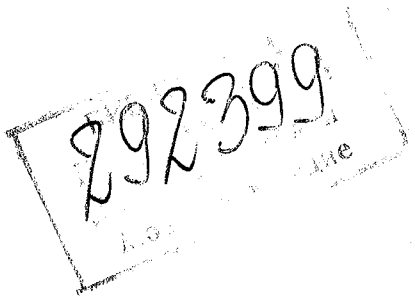
Превод от италиански
ИВАН ТОНКИН

Редактор на превода
РАЙНА КАРАСТОЯНОВА

НИКОЛО МАКИАВЕЛИ

ИЗБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

АВТОР НА ВСТЪПИТЕЛНАТА СТАТИЯ
МИНЧО СЕМОВ

TUTTE LE OPERE STORICHE E LETTERARIE DI NICCOLÒ MACHIAVELLI, FIRENZE, BARBÉRA, 1929.

© Иван Серафимов Тонкин, превод, 1985 г.
c/o Jusautor, Sofia

© Минчо Генчев Семов, статия, 1985 г.
c/o Jusantor, Sofia

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ИДЕИ НА НИКОЛО МАКИАВЕЛИ

Както е известно, християнската политическа мисъл остро критикува древния Рим, защото в центъра на ценностната система на римляните е държавата — голямата, световната държава. Тази критика има основно място във възгледите на Августин Блажени. От историческа гледна точка мотивите на тази критика са обясними — Римската империя е главният враг на християнството, преди тя самата да стане християнска. Същината на тази критика обаче е в друго. След като оспорва големината на Римската империя, Августин Блажени предлага «всяка държава да бъде малка», всички човешки царства да бъдат малки и в света да има «много разнородни царства подобно на града, в който има много домове». За да стигне до този извод, Августин сравнява един много богат човек, който живее постоянно в страх и тревога, не знае безопасност и «постоянно увеличава своето богатство, а заедно с него горчивите грижи», и един беден или «с посредствено състояние», което е малко, но достатъчно за неговите нужди, за да «прекарва своите дни в сладък покой» и да бъде със «спокойна съвест». Така е за две семейства, два народа и две царства. И кой е по-щастлив, е от ясно по-ясно. Само че по този път се отваря място за едно всеобщо небесно ръководство, за поставяне на света под един покрив, както са се изразявали японските императори в миналото. В действителност религиозната политическа критика се обявява против силната държава, при която религията ще бъде «държавно учреждение», издържано «само в интерес на държавата», и за малка и слаба държава, която ще бъде религиозно учреждение и ще съществува в интерес на християнската вяра. В това е същината на тази критика.

Средновековието създаде такъв ред на част от земята. Множество малки държавици, княжества и князе и силна църковна власт в Рим — това е част от историята на Западна Европа и в частност на Италия.

На тази база се формира периодът, в който основно

направление беше борбата за създаване на силни национални държави, които в най-голяма степен отговаряха на характера и потребностите на буржоазнокапиталистическия начин на производство.

Основните събития през този период се развиват в Англия, Франция и Северна Америка, в която политическите борби и буржоазните революции поради мащаба и характера на събитията придобиват европейско значение, а поради значението на тогавашна Европа до голяма степен повлияват и на развитието на останалия свят. Но началото на тези процеси, и то начало с важно значение за развитието на политическата мисъл, се поставя на италианска земя, и по-специално във Флоренция, където са корените на европейския политически «ренесанс», завършил с победоносните буржоазни революции. Още през XI в. Флоренция е голям занаятчийски, търговски и банков център. В 1252 г. се появява златният флорин и става общоевропейска валута. През XIV в. тук се създава манифактурата и се формират ранните буржоазни икономически отношения.

В съответствие с тези икономически процеси във Флоренция се разгръща и нова по своето съдържание и форми политическа борба. Тук през 1293 г. е приета първата антидворянска конституция, която лишава феодалите от политически права, тук след продължителни политически борби се установява олигархията на Медичите, свалена от републиканците през 1494 г. и отново възстановена през 1512 г. Този богат на събития период в развитието на Флоренция прави много флорентинци велики и тяхното дело преодолява както тогавашните граници на скромната държава, така и границите на времето, за да стане достояние на цялата човешка история. Между тези флорентинци са Данте, Леонардо да Винчи, Микеланджело, Петрарка, Бокачо. Между тях е първият политически мислител на новото за тогавашния свят буржоазно време Николо Макиавели (3. V. 1469 — 22. VI. 1527 г.). Неговото име е популярно и в наше време, развитието на събитията роди и понятието макиавелизъм, но тази слава едва ли би радвала висшия чиновник на републиката (14 години секретар на Съвета на десетте), изхвърлен от по-

литическия живот на монархията, изпаднал в бедност, стигаща до ловенето на птици с капани и продажбата на дърва. Не за мрачната слава на макиавелизма се е хванал за перото Макиавели. Щом се мръкнело, «дърварят» хвърлял мръсните си дрехи, обличал придворните и се потопявал в света на политическия живот, за да разбере какво е държава, как се запазва и погубва тя, за да се задържи това, което се е проумяло, без което няма наука, както е казал Данте и както е мислел Макиавели. Вярно е, че Макиавели, като е писал, се е надявал да се върне в политиката «на длъжност», но вярно е и това, че отказвал длъжности, в това число и на френския крал. Не е без значение и това, че йезуитите издействуват от папската църква да постави съчиненията на Макиавели в индекса на забранените книги.

Спирам се по-подробно на съдбата на Макиавели, защото много от злочестините, които направи впоследствие политиката на буржоазните партии и правителства, непрекъснато се свързват с Макиавели и се стига дори дотам Макиавели да се счита за теоретически предшественик на фашизма, защото макиавелизма е спусната по-късно завеса, която трябва да повдигнем, за да разберем делото на Макиавели, стойностите и силата на неговата политическа мисъл, прокарала нов път в канарите на средновековието. Не става дума да разберем по-добре един човек на петдесет години, който в своето принудено мизерно селско уединение след блясъка на дворците и важните мисии напуска света на политиката, само когато е в прегръдките на своята нежна приятелка, Чипри, макар че може би и това е нужно. Става дума по-ясно да схванем едно време, което ни говори чрез делото на Макиавели. В това време хора като Макиавели, ако не говорят за политиката, трябва да мълчат, републиканците търсят изход в монархията, кралете в палати, които чрез представители на народа да изразяват тяхната воля, време, в което обикновените, традиционни за средновековието политически средства за поддържане на отношенията на господство и подчинение не са достатъчни и потребността от нова политика е властна, неотменима, време за ново разбиране за ценностите на политическия жи-

вот. Макиавели е началото на връщането към спомена за Рим. Не случайно се е появила необходимостта от сравняване на «древните събития със съвременните» «за по-пълното им разбиране», «за оная полза, заради която трябва да се изучава историята» и Макиавели е написал своите «Размишления върху първите десет книги на Тит Ливий». Религиозносхоластичните и феодално-аристократични политически схващания и порядки във Флоренция са опровергани, провалени от развитието на обществото. Наемните работници в манифактурите по бедност са братя на робите от Рим, разпокъсана Италия се нуждае от обединение на национална основа, както Рим на народностна, икономическите отношения са надхвърлили не само границите на градовете републики, но и на целия полуостров, в политиката се чувствува остро потребността от юридическо, а не от църковно-феодално решение на социалните проблеми, остаряло като обичайното право на древността. Публичната власт, а с нея и политиката, както и в Рим, придобива ново, много по-голямо значение като инструмент, с който могат да се решат проблемите пред икономическия и социалния интерес на новата имотна и експлоататорска класа, а чрез него и проблемите на държавата и обществото. Както във всяко преломно време, става ясно, че властта е единственият път, по който трябва да мине всеки, за да осъществи една или друга социална промяна, и това именно поражда по-голямото внимание към политиката, по-голямото ѝ значение като обществена сфера, в която съдържателно се решават проблемите на властта.

Макиавели е духовен син именно на такова противоречиво и преломно време, неговият блестящ ум е отговор на една обществена потребност. Той идва на попрището на политическата мисъл, за да постави началото на края на религиозно-аристократичните схващания за властта, и да не забравяме, че това става 150 години, преди да се появят работите на Лок в Англия, на Волтер и Монтескьо във Франция, повече от 100 години преди английската и 200 години преди Френската буржоазна революция, в самите начални години след първия ден на 1500 година. В такова време да се

напише, че създателите на законите (макар и извънредни) прибягват до божествата, защото иначе народът не би приел техните закони, значи да се попадне в сферата на действие на мощните наказателни сили на папската власт. Това означава да се започне подготовката на революцията в сферата на политическата мисъл.

Това именно прави безсмъртният флорентинец, като:

— изяснява, че властта произтича не от боговете, а «от размириците», от борбата между бедни и богати, между «благородниците» и «големците», у които поради богатството им «ще открием голяма жажда за власт», и народа, който има само едно желание «да не бъде потиснат»;

— изразява чрез тежката дума на историята възгледа си против наследствената власт, която винаги политва «по нанадолнището», за гражданско княжество, което се постига «чрез благоволението на народа или чрез благоволението на големците», като големците съсредоточават властта в един от себе си и го правят владетел, «за да могат под сянката на властта да дадат воля на стремежите си», а народът търси и дава власт на владетеля, за да бъде защитен от големците;

— разкрива необходимостта политическите нововъведения и промени да се градят на реална обществена сила, която е способна да наложи волята си. Макиавели пише: «всички въоръжени пророци са побеждавали, а невъоръжените, напротив, са били победени»;

— открива разликата между моралната характеристика на властта и човека. Макиавели доказва, че владетелят мрази, убива или затваря своя най-велик пълководец не защото е спечелил победи, а защото е придобил сила, която заплашва неговата власт, че омразата, жестокостта идва от самата природа на властта и се поражда от заплахата да бъде намалена или отнета властта. Макиавели препоръчва, когато се наложи жестокост, дори убийство, да се всява страх, но заедно с това изисква гражданите «да се боят от него (владетеля — М. С.), но без да го мразят, за смъртното наказание владетелят да изложи основанията си» и да не се посяга върху имота на осъдените, защото «хората

забравят по-скоро бащината смърт, отколкото — бащиния имот», а жестокостите да засягат отделни личности;

— разбулва охраняваната от папската дума и полиция тайна и тъмна страна на тогавашната политика. На Макиавели принадлежи многократно цитираната мисъл, че владетелят трябва да бъде едновременно и лъв, и лисица. «Лъвът лесно влиза в клопката, а лисицата е безсилна пред вълка. От лисицата владетелят ще научи да подушва клопката, а от лъва — да не се бои от вълците. Ония, които разчитат само на лъвското, нищо не разбират от политика.» Макиавели вижда два начина за политическа борба, които са взаимно обвързани: «посредством закона и посредством силата». Тръгвайки оттук, Макиавели съветва владетеля да не се бои да не удържи думата си, «щом си уврежда», още повече, че «за един владетел никога не липсват законни причини», за да не удържи думата си, да умее да скрива мислите си, да знае, че лесно му се кълнат във вярност до смърт, «когато смъртта е далеко», да не мисли, че може да спечели «народа в последния миг, когато се появят опасностите», да умее да търпи и чака «сгодно време за действие», да знае, че «съюзите биват скъсвани поради изгода», във войната между съседните страни да взема страната на слабия, но с «леки помощи, които да бъдат достатъчни, за да я подтикват да воюва и се изтощава», без да възбужда опасение, че има намерение да я подчини на своята власт и т. н. Нещо повече. Макиавели пише, че «не е необходимо за един владетел да има всичките поменати качества; необходимо е да изглежда, че ги има»;

— отстоява правото на публично обвинение срещу всеки гражданин и орган на властта като гаранция за свободата и съществуването на републиката, като «законен път, по който народът може да излива гнева си», и с това открива пътя на политическата борба срещу феодално-религиозната власт;

— възстановява метода на Аристотел да се анализира пряко реалния политически живот и отхвърля религиозната схоластика и политическия догматизъм на средновековието и Маркс справедливо го отнася

към политическите мислители, които «. . .започнали да разглеждат държавата с човешки очи и да извеждат нейните естествени закони от разума и опита, а не от теологията».

Тези схващания на Макиавели, а и не само те, могат в една или друга степен да се видят модерно преосмислени в политическата практика на съвременните буржоазни партии, държави и властници, но това не е основание за присъда с обратна сила. Да не забравяме: Макиавели е родоначалник на възраждането на политическата мисъл от класовите позиции на много ранната буржоазия, която в това време е реалният носител на обществения прогрес. Затова и очистването на политиката от религиозния морал означава отхвърляне на една остаряла класова политика, а откровеният поглед върху тайните на политиката — формулиране на една нова политика, която ще гради своя класов успех на началата на равенство пред закона, които няма да доведат нито до равенство, нито до законност, но са велика крачка напред в сравнение с политическата мерзост на феодала и средновековния поп.

Съществено е да подчертаем обогатяването на проблематиката на политическата мисъл и, както се изразяват Маркс и Енгелс, «самостоятелната трактовка» на политиката от страна на Николо Макиавели, както и формулирането на принципите, на правилата, на «политическата техника като научно оръдие» на успеха в политиката. Макиавели разкрива с проницателност логиката на политиката, на политическата борба, произтичаща от борбата за собствеността, и както при отношенията в сферата на собствеността няма сковаващи и задържащи действията нравствени предразсъдъци, така и в политиката борбата за успеха не се спира пред нищо.

Накрая Макиавели със своя конкретно исторически, реалистичен подход на изследовател на политиката обобщи талантливо една обществено-политическа практика, систематизира реални явления и процеси и с това направи съществена крачка напред в развитието на теорията на политиката, може би най-мащабната след направеното преди него от Аристотел. На неговото дело до голяма степен дължим обособяването на

изследванията на политиката като самостоятелно направление на научната мисъл. На неговите постижения в политическата мисъл са се позовавали Бейкън, Монтескьо, Хегел. Тези постижения действително са служили като изходни позиции, като основополагащи моменти и идеи, от които тръгва, за да напредва буржоазното политическо мислене.

След Макиавели в продължение на триста и петдесет години до времето на Маркс се осъществява възходът на буржоазията, разгръщат се обществено-политически борби и революции, които завършват с класовата победа на буржоазнокапиталистическия обществен строй. В това време се раждат велики идеи, правят се епохални открития, материалната и духовната култура са в разцвет, завършват се процесите на формирането на основните науки, водят се войни, които не приличат на тези от древността не само по оръжията и военната тактика, а и по своя социално-класов и национален смисъл. Това е времето, в което буржоазията разгръща своите възможности като носител на социалния прогрес.

Едва ли е необходимо да се каже нещо повече за Макиавели, след като издателството «Наука и изкуство» предлага на читателите неговите най-ценни съчинения. Важен е ключът към тези съчинения, а той е: прогресивен, но буржоазен теоретик на политиката. Казвам «но», за да подчертая нещо, което в никакъв случай не трябва да забравяме, ако искаме да разберем Макиавели. Неговата теория е теория за буржоазната политика, и то в период, когато буржоазната политика е прогресивна. Това е истината за Макиавели и тя го прави непреходен за историята, за политическата мисъл.

Проф. д-р Минчо Семов

ВЛАДЕТЕЛЯТ

НИКОЛО МАКИАВЕЛИ
НА НЕГОВА СВЕТЛОСТ
ЛОРЕНЦО ДЕ МЕДИЧИ

Обикновено когато хората желаят да спечелят благоволението на някой владетел, те му поднасят в дар вещи, които са им най-скъпи, или такива, които най-много биха го зарадвали; затова често виждаме да подаряват на владетел коне, оръжие, брокати, скъпоценни камъни и други подобни украшения, достойни за неговото величие. И така в желанието си и аз да предложа на Ваша светлост някакво свидетелство за моята преданост, аз не намерих сред цялото мое имущество вещ, която да ми е по-скъпа и която да ценя така високо, както познаването делата на великите люде, придобито от мен след дълъг опит от нашето съвремие и от постоянното изучаване на древната история. И като проучих и обмислих много старателно тези мои знания, ги изложих в тази малка книжка, която поднасям в дар на Ваша светлост.

И въпреки че считам този мой труд за недостоен да бъде представен на Ваша светлост, все пак твърдо вярвам, че с Вашето великодушие ще благоволите да го приемете, понеже знаете, че от моя страна не бих могъл да Ви поднеса по-голям дар от този, който ще Ви даде възможност за най-кратко време да узнаете онова, което съм постигнал с толкова затруднения и опасности. Аз не украсих труда си и не го изпълних с обширни разсъждения, нито с надути и великолепни слова, нито с някакви други примамливи или външни украшения, с каквито мнозина обикновено описват и украсяват съчиненията си; тъй като желаех, щото цялото произведение или да остане незабелязано, или да привлече вниманието единствено с многообразието на съдържанието си и с важността на своя предмет. Аз не бих желал да се сметне за самонадеяност, загдето човек с такова ниско и нищожно положение като моето се осмелява да разсъждава за управлението на владетелите и да установява за тях правила; защото така, както онези, които рисуват, се спускат в долината, за да видят очертанията на планините и възвишенията, а за да видят долините, се изкачват високо в планина-

992399

та, така и този, който желае да опознае добре природата на народа, трябва да бъде владетел, а който желае да разбере правилно своя владетел, трябва да бъде човек от народа.

Нека Ваша светлост приеме този малък дар със същите помисли, с които Ви го посвещавам; и ако Ваша светлост внимателно го прочете и обмисли, ще открие в него израз на моето най-силно желание: Ваша светлост да достигне до онова величие, което Ви обещават съдбата и другите Ваши качества. И ако Ваша светлост от върха на своето положение обърнете някога поглед към низините, Вие ще разберете колко незаслужено понасям аз тежката и непрестанна враждебност на съдбата.

Глава I

Какви видове владения съществуват и по какъв начин те се завоюват

1. Всички държави, всички видове власт, които са господствали и господстват над хората, са били и са или републики, или княжества. Княжествата или биват наследствени, когато много години е управлявал родът на техния господар, или са нови. Новите владения или се създават изцяло наново, както Милано под властта на Франческо Сфорца[1], или като отделни части се присъединяват към наследствената държава на владетеля, който ги завоюва, какъвто е случаят с кралството на Неапол, подвластно на краля на Испания[2]. Завоюваните по такъв начин земи са привикнали да живеят под властта на владетел или да бъдат свободни; тези владения се завоюват или с чуждо, или със собствено оръжие, или с милостта на съдбата, или с доблест.

Глава II

За наследствените владения

1. Аз няма да разглеждам тук републиките, тъй като за тях говорих на друго място[1]. Ще се занимая само с княжеските владения и като се придържам към описания по-горе порядък, ще обсъдя как могат да бъдат управлявани тези владения и как да се задържат.

И така ще кажа, че е много по-лесно да се запазят наследствените държави, които са свикнали с рода на своя владетел, отколкото новите; стига само владетелят да не нарушава реда, установен от неговите прадеди, и да се съобразява с дадените обстоятелства; такъв

владетел, дори и посредствен, всякога ще съумее да задържи властта, освен ако някаква изключителна и особена сила не му я отнеме; но дори и лишен от държавата, този владетел още при първия неуспех на завоевателя ще си я възвърне.

2. Ние имаме в Италия примера на херцога на Ферара[2], който е удържал на нападенията на венецианците в 1481 година и на тези на папа Юлий през 1510[3] година не по някакви други причини, а единствено защото отдавна е управлявал тези владения[4]. Наследственият владетел има по-малко основание и по-рядко е принуден да угнетява гражданите; затова той е и повече обичан, и ако някакви особени пороци не го направят ненавистен на поданиците му, то напълно естествено е те да му желаят доброто. В старото и непрекъснато господство дори и спомените за стаханите някога превратности, както и причините за тях, избледняват; защото винаги една промяна неизбежно влече след себе си друга.

Глава III

За смесените владения

1. В новото владение именно се състоят трудностите. Преди всичко, ако то не е създадено изцяло наново, а е само част от наследственото, така че владението може да се нарече почти смесено, промените в него възникват от една естествена трудност, която се среща във всички нови владения: хората охотно сменят своя господар, вярвайки, че така ще подобрят положението си, и тази тяхна увереност ги кара да вдигат оръжие срещу господаря; но скоро сами, от опит се убеждават, че са се излъгали и че положението им се е влошило. Това влошаване е свързано с друга една неизбежност, която е съвсем естествена и обикновена и която кара всеки нов владетел да угнетява поданиците си с постоянното присъствие на войска и с безкрайни други насилия, нещо, което е неотменно при новите завоевания. По такъв начин твои врагове стават всички ония, които ти си обидил, когато си завоювал това владение, но ти не можеш да запазиш и приятелството на тези, които са те избрали, защото не можеш да ги задоволиш така, както те са очаквали, а да си послужиш срещу тях със сила не е възможно, защото си им задължен; затова, дори ако някой разполага и с най-могъщата войска, все пак за настъплението в една страна всякога ще му е необходимо благоразположението на нейните жители. Поради тези причини Луи XII[1], кралят на Франция, лесно завладял Милано и бързо го загубил. За да му отнемат града, първия път са били достатъчни само силите на Лодовико Сфорца[2], защото същият този народ, който е отворил вратите на краля, когато се убедил, че е измамен в очакванията си и надеждите си, не можал да издържи гнета на новия владетел.

2. Истина е, че ако повторно бъде завоювана една разбунтувала се страна, по-трудно е тя да бъде загубена отново; защото, имайки предвид въстанието, господарят е по-безогледен в средствата за утвърждаване на властта си, като наказва виновните, следи подозрителните и взема мерки за укрепване на по-слабите места. Така че, за да се отнеме Милано от Франция, първия път се оказало достатъчно дори херцог като Лодовико да раздрънка оръжието, а втория път[3] се наложило да се вдигнат всички[4], за да унищожат войските й и да ги изгонят от Италия. Това е станало поради причините, които изложих по-горе. Но така или иначе и в първия, и във втория случай Милано е бил отнет от Франция. За общите причини на първото поражение вече казах, сега остава да обясня втория неуспех, да разгледам какви са били средствата на краля и какво при такива обстоятелства трябва да стори всеки владетел, намиращ се в неговото положение, за да задържи своето завоевание по-добре, отколкото това е сторила Франция.

3. Затова ще кажа следното: държавите, които чрез завоюване се присъединяват към изконната държава на покорителя, принадлежат или към същата държава и същия език, или принадлежат към различни страни и имат различни езици. Ако принадлежат към нея, много лесно могат да бъдат задържани, особено ако не са свикнали да живеят свободно; достатъчно е

да бъде изкоренен управляващият род; във всичко останало, ако им се запазят старите порядки и ако не съществуват различия в нравите, хората живеят спокойно, както е видно от примера на Бургундия, Бретан, Гаскония и Нормандия[5], които отдавна са обединени с Франция; въпреки известни различия в езика обичаите им са сходни и лесно могат да живеят заедно. Завоевателят на такава държава, ако иска да я задържи, трябва да съблюдава две неща — да унищожи рода на предишния владетел и, второ — да не променя нито законите им, нито данъците; така че завоюваното владение за кратко време да се слее в едно със старото.

4. Но когато се завладява държава в земя, чужда по език, обичаи и порядки, възникват трудности и за да я запази, владетелят трябва да притежава голямо щастие и голямо умение. Едно от най-добрите и сигурни средства би било самият завоевател да се установи да живее там. Това би направило господството му по-сигурно и по-трайно. Така е постъпил турският султан с Гърция[6] и с никакви други мерки не би му се удало да задържи тази държава, ако той самият не се е бил заселил там. Защото, живеейки на същото място, владетелят има възможност да види как се зараждат вълненията и може да действува бързо. А ако не живее там, той ще узнава за тях едва когато те са се вече разраснали, и няма да има възможност да ги отстранява. Освен това страната няма да бъде ограбвана от чиновниците на владетеля, а поданиците ще бъдат доволни от възможността да се обръщат направо към него. Така те ще имат повече основание да го обичат, ако искат да му бъдат верни, и ще се боят, ако не мислят като него. Този, който ще иска да нападне такава държава, ще трябва да бъде по-предпазлив; така че владетел, който живее в самата страна, много трудно може да я загуби.

5. Друго още по-добро средство е да бъдат основани на едно или две места военни колонии, които да служат като ключови позиции на тази страна; необходимо е или да се постъпи така, или да се държат там много конници и пехота. Колониите не струват скъпо на владетеля; той ги създава и поддържа без каквито и да е разходи или със съвсем малко средства и угнетява с

тях само тези, на които отнема нивите и домовете, за да ги даде на новите заселници, т. е. само на нищожна част от жителите; освен това пострадалите, бидейки разпръснати и бедни, никога не биха могли да навредят на владетеля. А останалите, от една страна, са незасегнати и затова могат да бъдат спокойни, а, от друга, те не смеят да се провиняват, защото се опасяват да не би и с тях да се случи това, което се е случило с ограбените. И така, повтарям, тези колонии не струват много, по-верни са, а потърпевшите не могат да вредят, защото, както вече казах, са бедни и разпокъсани. Въобще за отбелязване е, че хората трябва или да се ласкаят, или да се избиват, тъй като за леките обиди те отмъщават, а за по-тежките не са в състояние да отмъстят; затова, когато нанасяме оскърбление на някого, то трябва да бъде такова, че да не се страхуваме от неговото отмъщение. Ако пък вместо военни колонии се държат войски в страната, то ще струва твърде скъпо, защото охраната ще поглъща всичките доходи на страната; по такъв начин завоеванието ще носи вреда на владетеля, ще гнети много повече и цялата държава ще страда от придвижването и квартируването на владетелските войски; такава тежест ще я почувствува всеки върху гърба си и всеки може да стане враг на владетеля, а тоза са врагове, които могат да му навредят, защото, макар и разбити, те са у дома си. Така че охраната при всички случаи е толкова безполезна, колкото е полезно основаването на колонии.

6. Владетел, който властва в чужда страна, трябва, както вече казах, да стане глава и защитник на съседните малки владетели, всячески да се старае да отслаби силните в нея и да пази да не би под някакъв предлог да влезе в нея чуждоземен господар, силен колкото него; недоволните всякога призовават такъв чуждоземец било от прекомерно честолюбие, било от страх. Известно е, че етолийците[7] са призовали римляните в Гърция. Винаги когато римляните са завземали чужди земи, те са били призовавани от местното население. Обичайният ход на нещата е такъв, че успее ли някой могъщ чуждоземец да влезе в дадена страна, по-слабите в нея се присъединяват към него, подтикнати от завист към онези, които по-рано са били по-силни от

тях. Така че, що се отнася до по-слабите, не представлява никаква трудност да бъдат привлечени на твоя страна, тъй като те всички бързат да се слеят с държавата на завоевателя. Трябва само да се внимава, щото те да не придобият твърде голяма сила и власт. С тяхна помощ и със собствени сили лесно могат да бъдат унижени силните и да останеш пълен господар на страната. Който не постъпва така, бързо ще изгуби придобитите владения, а докато те са още в негови ръце, ще има безкрайни вътрешни трудности и неприятности.

7. Римляните са съблюдавали добре тези правила в завоюваните от тях страни: основавали са военни колонии, покровителствували са по-слабите, без да разширяват властта им, унижавали са силните и не са допускали влиянието на чуждоземни господари. Ще се ограничa с примера само на една страна — Гърция. Римляните поддържали ахейците и етолийците; унищожили македонското царство, изгонили Антиох, но никога заслугите на ахейците или етолийците не подбудили римляните да допуснат каквото и да е разширяване на тези държави; както и никакви уговорки на Филип не могли да ги склонят да му станат приятели, без да го унижат; нито пък могъществото на Антиох могло да застави римляните да постъпят така, че той да получи някакво владение в тези страни. В тези случаи римляните действували така, както трябва да действуват всички мъдри управници, които са длъжни да се съобразяват не само със съществуващите вълнения, но и с онези, които могат да възникнат в бъдеще, предотвратявайки ги най-щателно: защото лесно може да се помогне, когато се предвижда отдалеч, но ако се изчакват събитията, то ще бъде късно да се даде лекарство, защото болестта ще е вече неизлечима.

8. Тогава става същото, което по думите на лекарите се случва при охтиката, която в началото се лекува лесно, но трудно се разпознава; с течение на времето, ако не е веднага открита и лекувана, болестта става лесно разпознаваема, но трудна за лечение. Същото може да се каже и за държавните дела: защото, предвиждайки настъпващите беди, което, разбира се, е дадено само на мъдрия, лесно може да се помогне, но ако те не бъдат открити навреме, позволи ли се на зло-

то да се разрасне дотолкова, че всеки да узнае за него, тогава никакви средства не са в състояние да го премахнат. Затова римляните, умеещи да предвиждат отдалеч затрудненията, винаги са се справяли с тях и никога не са им позволявали да се натрупват, за да избягнат войната. Те са знаели, че войната не се премахва, а само се отлага в полза на противника; затова са искали да водят война с Филип и Антиох в Гърция, за да не се наложи да воюват с тях в Италия; тогава те са можели да отклонят и едната, и другата война, но не са пожелали. На тях никак не им са се нравели думите, които не слизат от устата на мъдреците в наше време: възползувай се от благото на времето, напротив, те са очаквали това благо само от своята доблест и предвидливост; защото времето гони пред себе си всичко и може да носи със себе си, както добро, така и лошо, както лошо, така и добро.

9. Но да се върнем на Франция и да видим дали тя е взела някоя от гореказаните мерки. Ще говоря за Луи, а не за Шарл[8], защото той по-дълго е запазил владението си в Италия, поради което и ходът на действията му е ясен: вие сами ще видите как той е постъпвал точно по обратния начин, а не както е трябвало да постъпи, за да задържи една чужда държава.

10. Крал Луи бил призован в Италия от честолюбието на венецианците[9], които искали с неговото идване да завладеят половината от Ломбардия. Не желая да осъждам това решение на краля; в стремежа си да стъпи в Италия, а приятели в тази страна нямал, дори всички врати за него били затворени поради поведението на Шарл, Луи бил принуден да вземе за съюзници, когото можал, и навярно замисленото дело щяло да му се удаде, ако кралят не бил допуснал грешки в другите си начинания. Като завзел Ломбардия, кралят възвърнал престижа, който французите били загубили с Шарл: Генуа се предала[10], флорентинците станали негови съюзници[11]; маркизът на Мантуа[12], херцогът на Ферара[13], родът Бентивольо[14], графинята на Форлѝ[15], владетелите[16] на Фаенца, на Пезаро, на Римини, на Камерино, на Пиомбино, на градовете Лука, Пиза, Сиена — всичките те му предлагали своето приятелство. Едва тогава венецианците разбрали

безразсъдството на постъпката си; в желанието си да завладеят две местности в Ломбардия те направили краля властелин на една трета от Италия[17].

11. Всеки ще разбере колко лесно е можел кралят да запази своето значение в Италия, ако той беше спазвал гореказаните правила и ако беше обезпечил защитата и безопасността на своите многочислени, но слаби съюзници; те всички се страхували — кой от папата, кой от венецианците, и затова винаги били принудени да бъдат с тях; с тяхна помощ кралят лесно е можел да обезопаси себе си от всеки, който все още бил силен. Но като не успял да влезе в Милано, той направил точно обратното и помогнал на папа Александър[18] да завладее Романя. Като взел това решение и като не предполагал, че по този начин ще отслаби и собствената си мощ, той отблъснал приятелите от себе си и тези, които били потърсили убежище при него, и още повече укрепил църквата, като присъединил към духовната власт, която имала толкова голямо влияние, още толкова голяма и светска власт.

Извършил първата грешка, кралят вече бил принуден да продължава и занапред по същия начин и в края на краищата трябвало лично да се яви в Италия[19], за да сложи край на властолюбието на Александър и да му попречи да завладее Тоскана. Но не му стигнало това, че издигнал църквата и лишил себе си от приятели, но в желанието си да спечели и Неаполитанското царство той го поделил с краля на Испания[20]. Дотогава той сам бил повелител на Италия, а сега въвел в нея и съперник, към когото можели да се обърнат всички недоволни и честолюбиви в тази страна; накрая той е можел да остави неаполитанския крал като свой данъкоплатец[21], но го премахнал, за да постави друг, който е бил достатъчно силен, за да прогони и самия него.

12. Стремежът към завоевание е нещо наистина съвсем естествено и обикновено; когато хората правят всичко възможно за това, те винаги биват хвалени, а не порицавани; а когато те нямат сили за това, а желаят да го сторят на всяка цена, това е вече осъдима грешка. Затова, ако Франция със силите, които е разполагала, е можела да нападне Неапол, тя е трябвало

да го направи, а ако тя не е можела, не е трябвало да го поделя. И ако подялбата на Ломбардия с венецианците може да бъде извинена, защото благодарение на нея Франция се утвърдила в Италия, то подялбата на Неапол заслужава осъждане, тъй като не може да бъде оправдана като необходимост.

И така Луи извършил следните пет грешки: унищожил малките управници, увеличил в Италия мощта на този, който бил вече могъщ, въвел в нея изключително силен чуждестранен господар, не се заселил в нея и не основал там военни колонии.

13. Докато бил жив, дори тези грешки може би нямало да му навредят, но той извършил и шеста — започнал да отнема държавата на венецианците[22]. Напълно разумно и необходимо било да ги отслаби, но ако не бил създал могъществото на църквата и не бил повикал в Италия испанците, но понеже бил вече сторил и едното, и другото, в никакъв случай той не е трябвало да допуска разпадането на Венеция. Докато венецианците били силни, те всякога задържали другите от завладяването на Ломбардия, защото можели да се съгласят на това само ако станели господари на завладяното, от друга страна, никой друг не желаел да отнеме Ломбардия от Франция, за да я даде на венецианците, а да влезе в стълкновение и с двете на никого не достигала смелост. И ако някой каже: крал Луи е отстъпил Романя на Александър и Неапол на Испания, за да избегне войната, то аз, опирайки се на казаното по-горе, ще отговоря: никога не трябва да се допуска безпорядък от желание да се избегне войната, защото тя не може да бъде избягната, а може само да се отлага, и то в твоя вреда. Ако пък някой се позове на обещанието, дадено на папата, да стори това от благодарност за разтрогването на брака му с кралицата[23] и за кардиналската шапка[24], пожелана от архиепископа на Руан, ще отговоря по-нататък, когато говоря за дадената дума от владетел и как тя трябва да бъде удържана.

14. И така крал Луи загубил Ломбардия, защото не се съобразил с нито едно от правилата, следвани от владетелите, които след завоюването на страни, са желаели да ги задържат. В това няма нищо чуд-

но, напротив — всичко е напълно основателно и естествено. По този въпрос говорих в Нант[25] с руанския архиепископ, когато Валентино, както наричат на простонароден език Цезар Борджия, сина на папа Александър, завземаше Романя. Когато кардиналът ми каза, че италианците не разбират от военно изкуство, му отговорих, че французите не разбират от държавни дела, защото, ако наистина разбираха, те никога не биха допуснали подобно засилване на църквата. Опитът показа, че могъществото на папата и на испанците в Италия е било създадено от Франция, а разбиването на французите в Италия е било причинено от тях. Оттук можем да извлечем едно общо правило, което почти никога или много рядко се оказва погрешно: който спомага за могъществото на друг, той загива, защото това могъщество е създадено или с изкуство, или със сила, а едното и другото предизвикват подозрителност у този, който е станал могъщ.

Глава IV

Защо царството на Дарий, което било завладяно от Александър, не е въстанало срещу наследниците на Александър след неговата смърт

1. Ако се замислим колко е трудно да се задържи една новозавоювана държава, някой би могъл да се изненада от това, което се е случило след смъртта на Александър Велики[1], станал за няколко години властелин на Азия и починал скоро след нейното завоюване. Би изглеждало по-естествено, ако цялата тази държава се е била разбунтувала; въпреки това приемниците на Александър се задържали там, без да срещат други трудности освен създадените от собственото им властолюбие. Ще отговоря, че всички владения, за които нашата памет е съхранила спомени, са били управлявани по два начина: или от един владетел и тогава всички поданици са само слуги, които му помагат да управлява държавата по негова милост и поръчение; или от владетел и барони, получили това достойнство не по милост на господаря, а чрез древността на родовото им потекло. Тези барони притежават собствени владения и поданици, които ги признават за господари и ги почитат с непринудена привързаност. В държавите, управлявани от владетел и слуги, властта на владетеля е по-голяма, тъй като в цялата страна те не признават никого над себе си освен него, и ако се подчиняват на още някой, то те го правят само като чиновници и длъжностни лица, без да изпитват към него някакво особено разположение.

2. В наше време можем да посочим като примери за тези два начина на управление турския султан и краля на Франция. Монархията на турския султан се управлява от един господар, всички останали са негови слуги; разделяйки своето царство на санджаци[2], султанът изпраща в тях различни управители, като ги сменя и размества, както му е угодно. Обратно, кралят на Франция е обкръжен от остаряла родова аристокрация, призната и обичана от своите поданици, тя има превъзходство над другите, което кралят не може да ѝ отнеме без опасност за самия него. Който проучи тези две държави, ще открие, че е много трудно да се покори царството на турския султан, но веднъж победено, то може много лесно да се задържи.

3. Причините за трудността да се завоюва турското царство се състоят в това, че завоевателят не може да бъде призван от високопоставените в това царство лица, нито може да разчита на помощ в своето дело чрез бунт на приближените на султана. По-горе вече казах защо това е така. Тъй като всички са негови роби и са му задължени, те трудно могат да бъдат подкупени, а дори и ако това се удаде, не би могло да се очаква много, защото поради упоменатите причини такива хора не могат да увлекат след себе си целия народ.

Следователно, който напада султана, трябва да бъде готов да срещне единна сила и да се осланя повече на собствените си възможности, а не на смутове у противника. Но когато той е вече победен, разбит в боя и не може отново да събере войска, той може да се опасява само от рода на предишния владетел, а когато той бъде унищожен, от никого не трябва да изпитва страх, тъй като народът не се е доверявал на другиго. И както преди победата победителят не е могъл да разчита на поданиците на султана, така и след победата той не трябва да се бои от тях.

4. Обратното става в държави като Франция, защото тях лесно можеш да завладееш, като спечелиш благоволението на някои барони от кралството, тъй като в техните среди всякога се намират недоволни и такива, които желаят промени. Поради казаните вече причини те могат да ти открият пътя в тази страна и да улеснят победата ти; но ако след това ти пожелаеш да затвърдиш властта си, това ще повлече безкрайни затруднения както с тези, които са ти помагали, така и с тези, които ти си смазал. Избиването на рода на владетеля ще се окаже недостатъчно, защото остава родовата аристокрация, която ще застане начело на новите превратности; и като няма да можеш да я удовлетвориш, нито да я унищожиш, ти ще загубиш тази държава при първия се създал случай.

5. Ако погледнете какво е било естеството на управление в държавата на Дарий[3], ще откриете, че то е сходно с това на царството на турския султан; затова на Александър е било необходимо преди всичко да му нанесе удар с всичките си сили, за да го извади окончателно от строя; но след победата и гибелта на Дарий тази държава поради причините, които вече разгледахме, останала спокойна под властта на Александър. И ако неговите приемници са били единни, те са щели да се радват безгрижно на властта. В това царство не е имало никакви други вълнения освен тези, които те самите са предизвикали. Но държави, устроени като Франция, не могат да бъдат управлявани така безгрижно. Затова се вдигали и чести въстания срещу римляните в Испания, Галия и Гърция[4], защото тези страни са имали много владетели, и докато споменът

за тях е бил жив, римляните никога не са могли да бъдат уверени в силата на своето господство; само когато споменът за тях изчезнал и се установило трайното могъщество на римското владичество, едва тогава римляните се почувствували сигурни владетели на тези земи. А по-късно, когато римляните започнали да воюват помежду си, всеки от съперниците въвличал в борбата част от провинциите, където бил повече укрепен. След изчезването на рода на изконния господар в провинциите не признавали никого освен римляните. Ако някой се замисли днес над тези обстоятелства, той не би се изненадал нито на лекотата, с която Александър е удържал властта в Азия, нито на това, колко трудно е било на Пир[5] и на много още други да запазят завоюваното. И това е било породено не от по-голямата или по-малката мощ на победителя, а от различното устройство на победените държави.

Глава V

Как трябва да се управляват градовете и владенията, които преди завладяването им са живели по свои закони

1. Когато градовете, завоювани по гореописаните начини, са привикнали да живеят свободни и по свои закони, има три начина да бъдат задържани. Първият начин е да бъдат разрушени, вторият — чрез заселване в тях, третият — да бъдат оставени да живеят по собствените им закони, да се събира от тях данък и да се установи управление от малцина, което да ги запази като приятели. Но тъй като правителството е създадено от завоевателя, то не може да съществува без неговото приятелство и сила и трябва да се направи всичко, за да бъде то задържано. По-лесно е да задържиш

един град, свикнал да живее свободно, с помощта на собствените му граждани, отколкото по някакъв друг начин.

2. Като пример бих могъл да посоча спартанците и римляните. Спартанците властвали в Атина и Тива[1], като учредили там правителство от малцина, и въпреки това загубили и двата града. Римляните, за да задържат Капуа, Картаген и Нуманция[2], ги разрушили и не ги загубили. Те искали да владеят Гърция по примера на спартанците, оставяйки ѝ свободата и собствените ѝ закони. Това обаче не им се удало; и за да я задържат, те били принудени да разрушат в нея много градове[3].

3. Защото в действителност няма друго средство, за да владееш такива градове, освен разрушението. И този, който стане господар на град, привикнал да живее свободно, и не го унищожи, трябва да очаква да бъде унищожен той самият; защото там въстанието ще бъде всякога оправдано в името на свободата и старите порядки никога няма да бъдат забравени, нито с течение на времето, нито с благодеянията на владетеля. Затова, каквото и да се прави и каквито и мерки да се вземат, ако жителите не бъдат разединени или разпръснати, те няма да забравят нито свободата, нито старите порядки и при първия удобен случай ще си я възвърнат, както е направила Пиза[4], след като е била сто години под флорентинско владичество.

Но когато градовете или провинциите са свикнали да живеят под властта на владетел и неговият род се прекъсне, от една страна, понеже са свикнали да се подчиняват, а, от друга, като го няма вече изконния господар, те не могат да бъдат единодушни при избора на нов владетел от тяхната среда, а да живеят свободни не умеят; затова те не бързат да вземат оръжие и всеки владетел може лесно да ги склони и да си осигури подкрепата им. Но в републиките кипи повече живот, съществува по-голяма ненавист, по-остра е жаждата за мъст; споменът за старата свобода не ги напуска, а и не би могла да ги напусне; така че най-сигурното средство е те да бъдат изцяло унищожени или владетелят да се засели да живее в тях.

Глава VI

За новите владения, придобити със собствено оръжие и с доблест

1. Нека никой не се учудва, ако когато говоря за съвсем новите владения, за владетеля и за държавата, привеждам примери из живота на най-великите личности; защото хората почти винаги вървят по утъпканите пътища и в делата си подражават на другите. Но тъй като няма възможност изцяло да им подражава, нито пък да се изравни по доблест с тези, на които подражава, благоразумният човек трябва винаги да избира пътища, изпитани от велики хора, и да подражава на най-забележителните от тях, така че, дори и да не достигне тяхното величие, поне да възприеме от тях някакъв отблясък. Той трябва да постъпва като опитните стрелци, които познават добре силата на своя лък; ако целта, която искат да улучат, им се стори много далечна, те се прицелват по-нависоко от набелязаната точка не за да изпратят своята стрела на по-голяма височина, а за да могат с помощта на високия прицел да попаднат в целта.

2. И така ще кажа, че в съвсем новите владения трудностите, които новият владетел среща за задържането им, са по-големи или по-малки от личните качества на завоевателя. И понеже за да се издигне един обикновен гражданин до владетелския пост, трябва да притежава смелост, или да се радва на благосклонността на съдбата, естествено е, че ако е налице едното или другото, много от трудностите ще се преодолеят. И все пак онзи, който е разчитал по-малко на щастието, се е задържал по-дълго. Благоприятно обстоятелство е още и това, ако новият владетел не притежава други владения и отиде да живее в новата държава.

3. Но да се обърнем сега към онези, които са станали властелини благодарение на личните си качества, а не по благоволението на съдбата. Смятам, че най-заб-

192399

лежителните между тях са Мойсей[1], Кир[2], Ромул[3], Тезей[4] и други. И макар че не би трябвало да се говори за Мойсей, защото той е бил само изпълнител на божиите повели, все пак той заслужава да бъде почетен, макар и само заради благодатта, която го е направила достоен да разговаря с господа. Но ако спрем вниманието си върху Кир и другите, които са завоювали или основавали царства, ще открием, че всички те са достойни за удивление; ако пък разгледаме техните дела и създадените от тях порядки, ще видим, че те не се отличават от делата на Мойсей, чийто учител е бил толкова велик. Изучавайки живота и деянията им, ще видим, че те не дължат на съдбата нищо освен представилия им се случай. Този случай им е дал материала, на който са могли да придадат онази форма, която те са намерили за добра. Без този случай тяхната духовна мощ е щяла да изгасне, а без тази духовна мощ представилият се случай е щял да бъде напразен.

4. Така че необходимо е било Мойсей да намери еврейския народ в Египет, поробен и угнетен от египтяните, и за да се избави от робството, този народ е трябвало да се реши да го последва. Трябвало е Ромул да не си намери място в Алба и да бъде захвърлен след раждането си, за да стане цар на Рим и основател на тази държава. Трябвало е Кир да намери персите недоволни от властта на мидите[5], а самите миди — отслабени и изнежени от продължителния мир. Тезей е нямало да може да прояви смелостта си, ако атиняните не са били разпръснати. И така случаите са довели тези хора до успеха, а техните изключителни качества са им позволили да схванат цялото значение на тези случаи; благодарение на което отечеството им се е прославило и достигнало до най-голям разцвет.

5. Онези, които подобно на тях стават владетели, завоюват властта с трудности, но я задържат лесно. Трудностите, които срещат при завземането на властта, произлизат отчасти от новите разпоредби и преобразувания, които те са принудени да въведат, за да положат основите на своята държава и да обезпечат безопасността си. Трябва да се има предвид, че няма дело, по-трудно по замисъл, с по-съмнителен успех и по-опасно за осъществяване, от въвеждането на нови по-

рядки. Защото тогава врагове на реформатора стават всички онези, които са били облагодетелствувани от предишния ред, и владетелят ще срещне само хладни защитници във всички, които биха били облагодетелствувани при новия строй. Тази сдържаност се дължи отчасти на страха от неприятеля, отчасти от свойственото за хората недоверие, с което те се отнасят към новото дело, докато от опит не се уверят в неговата ползотворност. Оттук следва, че всеки път когато на противниците на новия строй се представи възможност да въстанат, те правят това с цялата си вражеска страст, а другите се защищават слабо; така че за владетеля е опасно да застава с тях.

6. Все пак, ако искаме правилно да разгледаме този въпрос, необходимо е да проучим дали тези новатори могат да действуват със собствени сили или зависят от други, т. е. при изпълнението на задачите си трябва ли да молят, или могат да се налагат. В първия случай те винаги се провалят и никое от делата им няма успех, но когато разчитат само на себе си и могат да се налагат, тогава те рядко изпадат в опасно положение. Ето защо всички въоръжени пророци са побеждавали, а невъоръжените са загивали. Защото трябва да добавя, че народът по природа е непостоянен и лесно можеш да го убедиш в нещо, но е трудно да затвърдиш у него това убеждение. Затова трябва да бъдеш готов, когато народът престане да ти вярва, да можеш със сила да го заставиш да ти вярва.

7. Ако Мойсей, Кир, Тезей и Ромул не бяха въоръжени, те нямаше да могат да заставят поданиците си да се подчиняват дълго време на наредбите им; както това стана в наше време с брат Джироламо Савонарола[6], който загина от своите нови порядки, когато тълпата започна да губи вяра в него, а той нямаше средства да задържи тези, които по-рано са вярвали в него, нито да застави невярващите да му повярват. Така че владетели от този тип срещат големи трудности и на всяка крачка ги грозят опасности, които трябва да превъзмогнат със силата на своята воля и с храброст, но веднъж превъзмогнали ги, те стават предмет на преклонение и тъй като са се избавили вече от високо-

поставените хора, които са им завиждали, успяват да задържат властта уверени, почитани и щастливи.

8. Към тези възвишени примери искам да прибавя и един по-незначителен, но който все пак има известно сходство с тях и който, смятам, ще бъде достатъчен, за да не изреждам други подобни. Това е примерът с Хиерон Сиракузки[7]. От обикновен гражданин той станал властелин на Сиракуза, като при това от съдбата не е получил нищо друго освен подходящия случай. За което угнетените сиракузци го избрали за свой пълководец, а заради заслугите му след това го издигнали в техен владетел. Още в частния си живот той се отличавал с такава доблест, че този, който е писал за него, казва, че му липсвало само царство, за да стане цар[8]. Като избил старата войска и създал на нейно място нова, той изоставил старите съюзи и сключил нови, а след това, като се сдобил със собствени войски и съюзници, върху такива основи лесно е можел да гради. Така че на него му е струвало много усилия, за да придобие властта, но малко, за да я задържи.

Глава VII

За новите владения, придобити с чуждо оръжие или с милостта на съдбата

1. Онези, които от обикновени граждани и единствено с милостта на съдбата стават владетели, се издигат лесно, но се задържат на власт с големи усилия. По техния път няма трудности, но препятствията се появяват, когато те вече са достигнали до целта. Такива са онези владетели, на които е отстъпена някоя държава за пари или доброволно. Това е станало с мнозина в Гърция[1], в йонийските градове и по бреговете на Хелеспонт, където Дарий е издигал владетели, които да управляват и пазят безопасността и славата му; така е било и с онези императори[2], които от обикновени граждани са достигали до престола и се сдобивали с власт чрез подкупване на войниците.

2. Такива хора съществуват единствено благодарение на волята и щастието на тези, които са им дали властта, а това са двете най-колебливи и нестабилни опори; те не умеят и не могат сами да задържат положението си. Те не умеят затова, защото, ако не притежават някакво особено дарование и доблест, нямат основание да умеят да командуват, след като са живели винаги като обикновени граждани; не биха могли и заради това, защото не притежават войска, която да им е предана и вярна. Освен това държавите, които са създадени внезапно като всички създания на природата, които се раждат и развиват бързо, нямат здрави корени и опори, така че още при първата буря биват отнесени, освен ако, както вече казах, тези, които са станали неочаквано властелини, не притежават такива качества, че умеят да запазят онова, с което ги е дарила съдбата, и по-късно да положат същите основи, които други полагат, преди да са станали владетели.

3. По повод на единия и на другия начин, т. е. дали може да се стане властелин с храброст, или с милостта на съдбата, искам да приведа примери, които са още живи в нашата памет: това са Франческо Сфорца и Цезар Борджия. Франческо с достойни средства и благодарение на голямото си мъжество станал от обикновен гражданин херцог на Милано и това, което придобил с цената на безброй трудности, той го е запазил без особени усилия. Докато Цезар Борджия[3], обикновено наричан херцог Валентино, е получил държава благодарение на щастливата съдба на своя баща и я загубил, когато настъпил краят на това щастие, въпреки че той използувал всички средства и направил всичко, което е трябвало да направи един разумен и силен владетел, за да закрепи здраво корените си в държавата, която получил с помощта на чуждо оръжие и с чуждо щастие. Защото, както вече казах по-горе, който не положи още в началото основите на властта, той би могъл с по-голямо умение да стори това по-късно, въпреки че на такъв строител ще му бъде по-трудно, а за зданието — по-опасно. И така, ако разгледаме всички успехи на херцога, ще забележим, че

той е положил дълбоко основите на бъдещето си могъщество, и аз считам, че не е излишно да спомена за това, тъй като не бих могъл да предложа на новия владетел по-добра поука от примера на неговите дела. И ако това не му помогне, то вината няма да е негова, а ще бъде последица от голямата враждебност на съдбата.

4. В желанието си да издигне своя син херцога, Александър VI срещнал големи трудности както в началото, така и впоследствие. В началото той не виждал начин да го постави начело на някаква държава, която да не принадлежи на църквата; ако пожелаел да вземе такава държава от църковните владения, той знаел, че миланският херцог[4] и венецианците няма да се съгласят, защото Фаенца и Римини вече се намирали под покровителството на венецианците. А освен това виждал, че въоръжените сили в Италия и особено тези, от които той би могъл да се възползува, се намирали в ръцете на хора, които се страхували от засилването на папската власт; затова той не можел да разчита на тях, тъй като те били под властта на Орсините, Колона[5] и техните поддръжници. Следователно трябвало да наруши този порядък и да предизвика безредици в италианските държави, за да може без опасност да завладее част от тях. Това му се отдало лесно, тъй като венецианците по някакви други причини решили да извикат отново французите в Италия. Папата не само не се противопоставил на това, но и го подпомогнал, като разтрогнал първия брак на крал Луи.

5. По такъв начин кралят влязъл в Италия с помощта на венецианците и със съгласието на Александър; веднага след влизането му в Милано папата получил от него подкрепа за похода в Романя, която му била отстъпена заради репутацията на краля. Като завладял Романя[6] и разгромил поддръжниците на рода Колона, херцогът решил да я задържи и да продължи по-нататък, но срещнал две препятствия. Едното било в собствените му войски, които му изглеждали не много надеждни, а другото препятствие се криело във волята на Франция; херцогът се боял, че войските на Орсините, от които той се възползувал, могат да му изменят и не само да му попречат при неговите по-нататъшни завоевания, но и да му отнемат вече завладяното, и освен това се боял, че и кралят от своя страна ще постъпи с него по същия начин. С Орсините херцогът имал вече опит, като завзел Фаенца, той се отправил към Болоня[7] и се убедил, че те влизали в бой доста вяло. За намеренията на краля узнал едва когато след завземането на херцогството Урбино[8] нападнал Тоскана и кралят го заставил да се откаже от това си начинание. Затова херцогът решил да не разчита вече на чуждо оръжие и на чуждо покровителство.

6. Най-напред той отслабил партията на Орсините и Колона в Рим; за да привлече техните дворяни към свитата си, им дал големи парични награди, в зависимост от техните заслуги раздал места във войската и в управлението, така че за няколко месеца привързаността им към предишните партии изчезнала и се прехвърлила към херцога. След това херцогът започнал да чака удобен случай, за да премахне главните представители на рода Орсини, така както бил вече сторил с главатарите на рода Колона; подходящ случай се явил и той се възползувал от него още по-успешно. Когато Орсините със закъснение разбрали, че величието на херцога и на църквата означава за тях гибел, те организирали заговорническо събрание в Маджоне[9], в Перуджа. От това възникнали въстанието в Урбино, вълненията в Романя и безброй опасности за херцога, които той преодолял с помощта на французите.

7. Като си възвърнал доброто име, той не се доверявал вече нито на французите, нито на други външни сили, понеже не желаел да се подлага на нови изпитания; той си послужил с измама и така добре съумял да прикрие намеренията си, че Орсините се помирили с него чрез синьор Паоло, когото херцогът не успял да привлече на своя страна въпреки големите ласкателства, като му подарил дрехи, пари и коне. Така със своята доверчивост те попаднали в Сенигалия, в ръцете на херцога. Като избил вождовете и превърнал привържениците им в свои приятели, херцогът положил здрави основи на своето могъщество; и тъй като владеел вече цяла Романя заедно с херцогството Урбино, струвало му се, че Романя е особено привързана към него и че той е спечелил благоразположението на

нейните граждани, които първи изпитали известно благоденствие.

8. И тъй като тази страна на делото заслужава да бъде упомената и е достойна за подражание, аз не желая да я отмина. Когато херцогът завладял Романя, той заварил страната в ръцете на дребни управители, които, вместо да се грижат за своите поданици, често създавали поводи за раздори и по този начин този край изнемогвал от грабежи, междуособици и всякакви други беззакония. Херцогът решил, че ако иска да омиротвори страната и да я подчини на херцогската си власт, трябва да ѝ даде добро управление. Затова поставил начело на областта месер Рамиро д'Орко[10], жесток и решителен човек, като му дал пълна власт. За кратко време той въдворил мир и сплотеност, с което си спечелил добра слава. Впоследствие обаче херцогът решил, че такава прекомерна власт повече не му е нужна, защото се боял, че тя може да породи ненавист у народа. Той учредил в центъра на провинцията граждански съд под председателството на един много почтен човек и в съда всеки град имал свой защитник. Тъй като съзнавал, че предишното жестоко управление предизвикало известна ненавист, за да успокои чувствата на народа и да го привлече на своя страна, херцогът решил да покаже, че ако е имало някакви жестокости, те не са изхождали от него, а от неговия безпощаден наместник. Възползувайки се от подходящия случай, една сутрин херцогът заповядал да изложат на площада в Чезена тялото на Рамиро, разкъсано на две, с едно парче дърво и един окървавен нож до него. Жестокостта на постъпката предизвикала у народа едновременно чувство на удовлетвореност и вцепененост.

9. Но да се върнем там, откъдето започнахме. Казах, че когато херцогът станал много могъщ, отчасти той се запазил с помощта на собствената си войска от най-близките опасности и до известна степен унищожил войската на съседите, които можели да му навредят. Но за по-нататъшните си завоевания трябвало да се съобразява с краля на Франция, защото знаел, че кралят на Франция, който късно осъзнал грешката си, няма да продължава да го търпи. Затова, като потърсил нови съюзници[11], херцогът постепенно започнал да се отдалечава от Франция по време на похода на френския крал срещу Неаполитанското кралство, против испанците, които обсаждали Гаета. Той възнамерявал да си осигури помощта на последните и това лесно щяло да му се отдаде, ако Александър бил жив.

Такива били действията на херцога в настоящия ход на събитията.

10. Колкото до бъдещето, преди всичко той е трябвало да предвиди, че новият глава на църквата ще бъде настроен враждебно срещу него и ще се постарае да му отнеме всичко, получено от Александър. Затова херцогът решил да действува по четири начина: първо, да унищожи родовете на ограбените от него властители, за да отнеме на папата всякаква възможност за вмешателство; второ, да привлече на своя страна всички дворяни на Рим, за да държи натясно папата; трето, доколкото е възможно, да предразположи към себе си колегията на кардиналите и, четвърто, да се сдобие още преди смъртта на папата с такава власт, с която да бъде в състояние със собствени сили да устои на първия външен натиск. От тези четири цели до смъртта на Александър той постигнал само три и почти завършил четвъртата. Защото от ограбените от него властители той унищожил всичките, до които успял да се домогне; от тях се спасила само нищожна част. В Рим той привлякъл дворяните. В колегията на кардиналите по-голямата част била на негова страна. Колкото до новите завоевания, херцогът възнамерявал да стане господар на Тоскана, вече владеел Перуджа и Пиомбино[12], под негово покровителство била Пиза.

11. И тъй като вече не трябвало да се съобразява с Франция (той и не се нуждаел вече от това, защото французите били прогонени от Неаполитанското кралство от испанците, и от всяка страна идвали при него да търсят приятелството му), той се готвел да нападне Пиза. Ако той успеел, Лука и Сиена щели да се предадат, отчасти защото ненавиждали флорентинците, отчасти от страх, а флорентинците оставали безпомощни. Ако всичко това му се удадяло (а то вече му се било удало в годината, в която починал Александър), херцогът щял да придобие такава сила и такава слава, че

щял да се държи със собствени средства, нямало да зависи повече от съдбата и от чужди сили, а единствено от собственото си могъщество и доблест. Но Александър умрял само пет години, след като херцогът за първи път извадил шпагата си. Папата оставил херцога само с една здраво устроена държава — Романя, и с несигурна власт във всички останали провинции, и между две изключително силни вражески войски[13], и смъртно болен.

12. Херцогът обаче притежавал такава смелост и доблест, той така добре разбирал как трябва да се печелят или губят съюзници, устоите на неговата власт, поставени в такъв кратък срок, били толкова здрави, че ако не бил притиснат от тези войски и бил здрав, е щял да преодолее всички трудности. Че основите на неговата власт били здрави, се виждало от това, че Романя го чакала повече от месец[14]; в Рим, полужив, той все още бил в безопасност и въпреки че родовете Бальони, Вители и Орсини били пристигнали там, никой не тръгнал с тях срещу херцога. Той е можел, ако не да направи папа, когото поиска, поне да попречи да стане папа този, когото не желаел. Ако смъртта на Александър бе заварила херцога здрав, всичко е щяло да бъде по-лесно. Още в дните на избора на Юлий II[15] херцогът ми каза, че той е обмислил всичко, което е можело да се случи след смъртта на баща му, и за всичко бил намерил разрешение, но само за едно не бил помислил: че след смъртта на баща си и той самият ще бъде изправен пред смъртта.

13. Като описах всичките дела на херцога, аз не бих могъл да го упрекна; дори ми се струва, че е възможно, както направих, да бъде за пример на всички, които стигат до властта по милост на съдбата и с помощта на чуждо оръжие. Със своето великодушие и с възвишените си намерения той не би могъл да управлява по друг начин. За осъществяването на неговите замисли са попречили само краткият живот на Александър и собствената му болест. Затова всеки, който в своето ново княжество смята, че трябва да се пази от враговете, да си спечели приятели, да побеждава със сила или с измама, да внушава любов и страх у народа, преданост и почит у войниците, да унищожава онези,

които могат да му навредят, да преустройва по новому старите институции, да бъде суров и милостив, великодушен и щедър, да изтребва невярната войска, да създава нова, да поддържа приятелство с крале и владетели, така че на драго сърце те да му отвръщат с добро или с почитание да му вредят — той не би могъл да намери друг по-жив образец от делата на този човек.

14. Единственото, в което може да бъде упрекнат, това е избирането на папа Юлий II, с което той е направил лош избор; защото, ако, както казах, херцогът не е можел да избере за папа някой от своите, то той е можел да попречи на всекиго да стане папа и не е трябвало да се съгласява с избирането на кардинал, когото е оскърбявал, или такъв, който, след като стане папа, би имал основание да се бои от него. Защото хората оскърбяват някого от страх или от ненавист. Между оскърбените от херцога кардинали били между другото и Сан Пиетро ин Винкула[16], Колона, Сан Джорджо, Асканио. Всички останали, ако са се възкачили на папския престол, са щели да се боят от него, с изключение на руанския и испанския кардинал. Последният заради родствените[17] си връзки и взаимните задължения, а първият[18] заради могъществото му, тъй като бил свързан с френското кралство. Следователно херцогът е трябвало преди всичко да направи папа испанеца, а ако това не е било невъзможно, херцогът да даде съгласието за архиепископа на Руан, но не и за Сан Пиетро ин Винкула. Заблуждава се този, който мисли, че силните в света заради нови облаги забравят стари обиди. И така при този избор херцогът допуснал грешка, която в края на краищата го довела до гибел.

Глава VIII

За тези, които стават владетели чрез злодеяния

1. Но понеже има още два начина, с помощта на които обикновеният гражданин може да стане владетел

и които не бива изцяло да се приписват нито на съдбата, нито на личните им качества, струва ми се, че не трябва да ги отмина с мълчание, въпреки че единият от тях може да се обсъди по-обстойно, когато се говори за републиките. При първия начин домогването до владетелския престол става по престъпни и беззаконни пътища, а при втория — обикновен гражданин става владетел в своя град благодарение на благоразположението към него на съгражданите му. Говорейки за първия начин, ще приведа два примера: единият древен, другият съвременен, без да се впускам в обсъждания на достойствата им, защото ми се струва, че е достатъчно човек да им подражава, когато това е необходимо.

2. Сицилиецът Агатокъл[1] станал цар на Сиракуза, въпреки че произлизал не само от обикновено, но и от най-ниското и презряно съсловие. Той бил син на грънчар и през целия си живот вършил злодеяния. Но той извършвал своите престъпления с такава душевна и телесна сила, че като постъпил във войската и преминал през всички военни чинове, успял да стане претор на Сиракуза. Като получил тази длъжност, замислил да стане и владетел, и без да се обвързва с другите да задържи с насилие онова, което му било дадено доброволно. След като се споразумял с Хамилкар Картагенски[2], който воювал с войските си в Сицилия, една сутрин свикал народа и сената на Сиракуза под предлог, че ще се обсъждат въпроси, засягащи републиката, и по даден знак заповядал на войниците си да избият целия сенат и най-богатите граждани; след като ги избили, той завладял и задържал господството си над града, без да срещне каквато и да е съпротива от страна на гражданите. И въпреки че бивал два пъти разбиван от картагенците и накрая обсаден, той не само не можал да защити града, но като оставил част от хората си да го отбраняват, с останалите нападнал Африка и за кратко време дигнал обсадата от Сиракуза и довел картагенците до такова плачевно състояние, че ги принудил да се споразумеят с него, да се задоволят с Африка и да оставят Сицилия на Агатокъл.

3. Който вникне в делата и в живота на Агатокъл, няма да намери нищо или ще намери много малко,

което би могло да се припише на съдбата, защото, както казах по-горе, не по нечия милост, а чрез повишения във военната служба, постигнати с безкрайни трудности и опасности, Агатокъл достигнал до властта и след това я задържал със смели и опасни решения. Не може да се нарече и доблест това да избиеш съгражданите си, да измениш на приятелите си, да си лишен от вярност, от милосърдие, от вяра; с такива средства може да се завоюва власт, но не и слава. Но ако се погледне с каква смелост Агатокъл е посрещал и побеждавал опасностите, с каква сила на духа е понасял и преодолявал несполуките, непонятно е защо той трябва да бъде поставен по-долу от който и да е друг велик пълководец. И въпреки това свирепата му жестокост и безчовечност не позволяват да го славим наред с най-забележителните личности. Така че не бива да приписваме на съдбата или на доблестта му онова, което Агатокъл е постигнал без тях, тъй като той не е притежавал нито едното, нито другото.

4. В наше време, при управлението на Александър VI, Оливерото да Фермо[3], останал без баща от малък, бил възпитан от един свой вуйчо на име Джовани Фоляни и още в ранно юношество бил даден на военна служба при Паоло Вители[4], за да изучи до съвършенство това изкуство и да може да достигне до някой висок военен чин. След смъртта на Паоло той служил при неговия брат Вителоцо и за кратко време, благодарение на своята находчивост, телесна сила и храброст, станал първият човек в своя отряд. Но тъй като му се струвало унизително да служи на други, замислил да завладее Фермо с поддръжката на Вителоцо и с помощта на няколко свои съграждани, за които робството на отечеството било по-скъпо от неговата свобода. Той писал на Джовани Фоляни, че след много години, преживени извън дома, желае да види него и своя роден град, да проучи състоянието на бащиното си наследство. И тъй като се трудил само заради честта, желаел да покаже на своите съграждани, че не е пропилял времето си напразно и искал да се яви тържествено, в съпровод от сто конници, приятели и слуги; затова помолил вуйчо си да му достави това удоволствие и да направи така, че жителите на Фермо да

го приемат с почит, което ще бъде чест не само за него, но и за неговия възпитател Джовани.

5. Джовани изпълнил всичките желания на своя племенник; за да му отдаде дължимото, му устроил тържествен прием от населението на Фермо и го настанил в своя дом; няколко дни след това, когато всичко необходимо за предстоящото злодейство било готово, Оливерото дал разкошен пир, на който поканил Джовани и първенците на Фермо. След пира и обичайните за такива случаи увеселения Оливерото нарочно подхванал сериозна беседа, в която говорел за папа Александър и за неговия син Цезар, за тяхното величие и за делата им. Когато Джовани и другите започнали да отговарят на думите му, Оливерото изведнъж станал и като казал, че за такива неща трябва да се беседва на по-закрити места, се отправил към другата стая, последван от Джовани и гостите. Но едва се настанили в стаята, скритите в засада войници излезли и убили Джовани и всички останали.

6. След това убийство Оливерото се качил на коня си, преминал през целия град и обсадил големците в двореца; от страх те били принудени да му се подчинят и да образуват правителство начело с него. Като били избити всички, които били недоволни и можели да му навредят, и като въвел нови военни и граждански разпоредби, той дотолкова се закрепил, че в течение на една година от управлението му бил не само в безопасност в град Фермо, но представлявал опасност за всички свои съседи. Неговото покоряване щяло да бъде трудно, както това на Агатокъл, ако той не бил допуснал да бъде измамен от Цезар Борджия, когато в Сенигалия, както вече казах, заловил Орсините и Вителите; една година след извършеното от него отцеубийство бил заловен и Оливерото и удушен заедно с Вителоцо, неговия учител по военно изкуство и злодейство.

7. Някой би могъл да се запита как така Агатокъл или някой друг като него след толкова безчислени предателства и жестокости е могъл да живее дълго и спокойто в родината си и да я защищава от външни врагове, без съгражданите му да са устройвали срещу него заговори; докато в същото време много други въпреки

жестокостта си не са могли да задържат властта си нито в мирно време, нито през време на война. Мисля, че това зависи от начина, по който се прилагат жестокостите — дали лошо, или добре. Добре приложени жестокости (ако, разбира се, е допустимо да се каже за лошото, че е добро) могат да се нарекат такива, които се извършват наведнъж, за да се запази властта, след което не се прибягва към тях и от които се извлича всичко възможно в полза на поданиците. Лошо приложени са онези жестокости, които в началото са редки, а с течение на времето зачестяват. Който върви по първия път, с помощта на бога и на хората може все още да намери средство да се спаси, какъвто е бил случаят с Агатокъл. За другите е немислимо да се задържат на власт.

8. Затова трябва добре да се помни, че завладявайки една държава, владетелят трябва да обмисли всички възможни жестокости и да ги извърши наведнъж, за да не трябва да ги повтаря всеки ден и да не прибягва повече до тях, за да може да успокои гражданите и да ги привлече към себе си с добри дела. Който не постъпва така било от плахост, било под влияние на лоши съвети, ще трябва постоянно да държи в ръката си нож; никога не ще може да разчита на поданиците си, а те от постоянните и все нови оскърбления никога няма да се почувствуват в безопасност. Защото обидите трябва да се нанасят наведнъж, тъй като колкото по-малко ги изпитваш, толкова по-малко те озлобяват; и, обратно, добрите дела трябва да се извършват по-рядко, за да се запомнят по-добре. Но един владетел — и това е най-важното — трябва да умее да живее със своите поданици така, че никакви случайни обстоятелства, нещастни или щастливи, да не го заставят да променя поведението си. Защото, ако му се наложи в неблагоприятни обстоятелства да действува с лошо, злото ще бъде ненавременно, а доброто няма да му помогне, защото ще се счита направено по принуда и няма да срещне у никого признателност.

Глава IX

За гражданските владения

1. Да преминем към втория случай, когато обикновен гражданин става владетел на своята държава не чрез злодеяния или други нетърпими насилия, а чрез благоразположението на своите съграждани; тогава имаме граждански владения. За да се придобие такова владение, не е необходима някаква особена способност или някакво изключително щастие, а по-скоро щастлива хитрост; намирам, че такава власт се придобива или чрез разположението на народа, или чрез благоволението на знатните. Защото във всеки град съществуват тези две съсловия, чиито интереси са всякога различни, а то произтича от това, че народът не желае да бъде управляван и потискан от знатните; а знатните искат да управляват и да гнетят народа; от сблъсъка на тези два различни стремежа се ражда едно от трите последствия: или единовластие, или свобода, или произвол.

2. Единовластието се учредява от народа или от знатните в зависимост от това, на коя от двете страни се представя случай за това; ако знатните видят, че не могат да устоят на народа, те започват да обграждат с почит някой от своите и го провъзгласяват владетел, за да могат под сянката на властта му да дават воля на собствените си стремежи. Така и народът, когато се убеди, че не е по силите му да се бори срещу знатните, съсредоточава властта у едного и го прави владетел, за да намери в него свой защитник. Владетел, получил властта с подкрепата на знатните, се задържа много по-малко от този, който е получил властта с помощта на народа, тъй като в първия случай той става властител, обкръжен от хора, които се считат равни нему, и затова не може нито да им заповядва, нито да действува, както намери за добре, докато този, който идва на власт по волята на народа, управлява сам и около него няма никой или малцина са онези, които не желаят да му се подчиняват.

3. Освен това със справедливост не може да се удовлетворят знатните, без да се обиждат другите, а народът може, защото неговите цели са по-справедливи от тези на знатните. Знатните искат да угнетяват, а народът да не бъде угнетяван. Освен това владетелят не може да се предпази от враждебността на един цял народ, защото той е твърде голям, но да се справи със знатните може, защото те са малко. Най-лошото, което владетелят може да очаква от един народ, е да бъде изоставен от него; от знатните врагове той трябва да се бои не само да не бъде изоставен, но и от това, че те могат да действуват срещу него; тъй като те са по-далновидни и по-хитри и всякога съумяват навреме да се спасят и се стремят да си осигурят благосклонността на бъдещия победител. И още, необходимо е владетелят да живее винаги с един и същ народ; но той може прекрасно без един или друг от знатните, защото е в негова власт всеки ден да подарява или лишава от знатност, да издига или смъква някого от власт.

4. За да обясня този въпрос по-добре, ще кажа, че знатните трябва да бъдат преценявани главно по два признака: дали те са доказали, че свързват с теб изцяло съдбата си. Онези, които дават доказателство за преданост и не са алчни, трябва да се почитат и обичат; що се отнася до тези, които не свързват изцяло съдбата си с теб, трябва да се разглеждат по два начина: те или постъпват така от страх, или от малодушие — тогава ти се възползувай от тях, особено от онези, които са добри съветници, защото при благоденствие ще ти донесат чест, а при нещастие няма защо да се боиш от тях. Но ако те странят от тебе нарочно, от честолюбие, това е знак, че мислят повече за себе си, отколкото за теб; от такива хора владетелят трябва да се пази и да се бои като от явни врагове, защото при неуспех те всякога помагат за неговото погубване.

5. Така че онзи, който се издига до владетелския пост по волята на народа, трябва да се стреми да запази неговата привързаност, нещо, което може да постигне лесно, тъй като народът иска от него само едно — да не бъде угнетяван. Но онзи, който стане владетел против волята на народа и чрез благоволението на

знатните, той е длъжен преди всичко да привлече народа на своя страна, което може лесно да постигне, ако го вземе под своя закрила. Защото, когато хората виждат добро от някого, от когото са очаквали зло, те са му още повече признателни; така и народът се привързва към такъв владетел много повече, отколкото към друг, който е получил власт по негово благоволение. Владетелят може да спечели народа чрез различни средства, но тъй като те се менят в зависимост от обстоятелствата, то тук не могат да се дадат твърди правила и затова аз няма да говоря за тях.

6. В заключение ще кажа само, че за владетеля е необходимо да живее в приятелство с народа, защото иначе при нещастие за него няма спасение. Набис[1], спартански цар, издържал на натиска на цяла Гърция и на победоносната римска войска и защитил своята родина и властта си, а когато опасността е била близко, е трябвало да се пази само от малцина. Но ако целият народ е бил негов враг, те не биха били толкова малко. Нека никой не опровергава това мое мнение с изтърканата поговорка: «Който на народа вярва, той върху пясък гради.» Това е вярно за онзи гражданин, който се надява на поддръжката на народа и си въобразява, че народът ще го спаси, когато е преследван от враговете или от властта. В такъв случай той може да остане разочарован, както Гракхите[2] в Рим и месер Джорджо Скали[3] във Флоренция. Но ако един владетел, който може да повелява, се опира на тази сила, ако той е безстрашен и не се плаши от неуспехите, ако той не пренебрегва другите мерки за защита, а въодушевява всички със своята храброст и разпоредби, то народът няма никога да го измами и той ще разбере, че основите на властта му са положени здраво.

7. Такива владетели обикновено се провалят, когато се опитат да преминат от граждански строй към неограничена власт; защото те управляват или сами, или чрез длъжностни лица. В последния случай тяхното положение е слабо и опасно, тъй като те изцяло зависят от волята на гражданите, на които са поверили управлението и които особено в трудни времена лесно могат да отнемат властта на владетеля и да се опълчат срещу него или просто да не му се подчиняват. И тогава

за владетеля в момент на опасност не е подходящо да прибягва към неограничена власт, защото гражданите и поданиците, свикнали да бъдат управлявани от висшите градски власти, в тежко време няма да му се подчиняват. А в смутно време няма да има на кого да се довери. Затова такъв владетел не може да се осланя на това, което вижда в мирно време, когато гражданите се нуждаят от властта му. Тогава всеки обещава и иска да умре за него, защото смъртта е далеч; но в трудни времена, когато държавата се нуждае от гражданите, на помощ му се притичват само малцина. Този опит е толкова опасен, че може да се извърши само веднъж. Затова мъдрият владетел трябва да действува така, че неговите поданици по всяко време и при всички обстоятелства да се нуждаят от държавата и от самия него; само тогава те ще му бъдат верни.

Глава X

Как трябва да се измерват силите на една държава

1. Разглеждайки качествата на всички тези владения, трябва да се има предвид още едно съображение: притежава ли владетелят такава държава, че да може, ако се наложи, да я задържи със собствени сили, или винаги му е необходима чужда помощ. За да изясня по-добре тази страна на въпроса, ще кажа, че според мен могат да се задържат сами тези държави, които благодарение на многочисленото си население или средства са в състояние да съберат достатъчно войска и да се отбраняват срещу всеки, който ги нападне. По моему от чужда защита се нуждаят всякога тези, които не могат да излязат в открито сражение с неприятеля, а са принудени да търсят убежище зад стените и оттам да се защищават. За първия случай вече говорих и по-нататък ще кажа каквото трябва. За втория случай всичко, което мога да кажа, е, че такива владетели заради собственото им спасение тряб-

ва да бъдат убеждавани да укрепяват и снабдяват своя град, а на останалата част от страната да не обръщат особено внимание. Ако укрепи силно своя град и с поданиците си постъпи така, както казах и ще кажа по-нататък, то такъв владетел трябва да се нападa винаги много предпазливо; защото хората не обичат да предприемат действия, които са свързани с трудности, а не е лесно да нападнеш владетел, чийто град е добре укрепен и който е обичан от народа си.

2. Градовете на Германия[1] са най-свободните, имат малко земи, подчиняват се на императора, колкото те желаят, и не се боят от него, нито от други могъщи съседи: защото те са така укрепени, че всеки счита, че завладяването им е свързано с много трудности. Те всичките са обградени с ровове, заобиколени са от здрави стени, притежават силна артилерия, а в обществените им складове винаги има за една година храни, напитки и топливо. Освен това, за да могат да изхранват народа без ущърб на градската хазна, обезпечават за цяла година работа на народа в поминъци и занаяти, които са жизнената основа на всеки град и са източник на съществуване на простия народ. Накрая у тях са на почит военните упражнения и са издадени много закони по военно дело.

3. По такъв начин владетел, чийто град е укрепен и не буди ненавист у народа, не може да бъде изложен на нападение. Но ако все пак това се случи, нападателят ще бъде принуден да се оттегли посрамен, защото нещата на този свят са така изменчиви, че никой не би стоял напразно с войската си да обсажда някой град. Ако някой възрази, че ако имуществото на народа се намира отвъд стените на града и той го види в пламъци, ще изгуби търпение и дългата обсада и грижата за собствените дела ще го заставят да забрави владетеля. На това ще отговоря, че силните и доблестни владетели всякога са преодолявали такива трудности, като са вдъхвали надежда у поданиците си, че тези бедствия няма да продължат дълго, или са ги плашили с жестокостта на врага, или пък предпазливо са залавяли онези, които са изглеждали твърде неспокойни. Освен това неприятелят, разбира се, ще гори и граби страната при влизането си в нея, т. е. когато умовете на

хората са разгорещени и готови за защита; владетелят трябва да е не по-малко тревожен, защото след време, когато хората се успокоят, щетите ще бъдат вече нанесени, злото сторено, а помощ няма да има отникъде. Тогава жителите ще трябва още по-силно да се сплотят около своя владетел, защото ще смятат, че той им е задължен, тъй като домовете им са изгорени, а имотите им разорени заради неговата защита. Човешката природа е така устроена, че човек се чувствува задължен и за доброто, което той сам прави, и за онова, което на него правят. По такъв начин, ако се обмисли всичко добре, за мъдрия владетел няма да е много трудно да поддържа духа на своите граждани както в началото, така и в края на обсадата, ако те имат с какво да живеят и да се защищават.

Глава XI

За църковните държави

1. Сега ни остава да разгледаме църковните държави, където има трудности до тяхното завладяване; защото те се завоюват с доблест или с милостта на съдбата, а за да се задържат, не е необходимо нито едното, нито другото; защото се опират на стари устои, създадени от вярата, и са толкова силни и устроени по такъв начин, че поддържат властта на владетелите си, както и те да живеят и както и да постъпват. Само такива владетели владеят държавата, без да я защищават и без да управляват поданиците; и дори да оставят държавите си без защита, те не ги губят, а поданиците, въпреки че никой не ги управлява, не се тревожат, а и не мислят за това, нито пък могат да се отделят от тях. Следователно само тези владения живеят спокойно и щастливо.

2. Но тъй като те са ръководени от една висша сила, непостижима за човешкия разум, аз няма да говоря за тях; защото те се издигат и се поддържат от бога и за обикновения човек би било дръзко и самонадеяно да разсъждава за тях. Но все пак някой може да ме запита как така църквата е достигнала до такова

светско величие, тъй като до папа Александър италианските властители, а и не само тези, които се хвалели със своето могъщество, но и всеки най-дребен барон и управител не са се съобразявали с нея в светските дела; сега пред нея трепери кралят на Франция и църквата успя да го изгони от Италия и да разбие венецианците[1]. И въпреки че тези събития са добре известни, струва ми се, че няма да е излишно да напомня за най-главните от тях.

3. До появата в Италия на Карл, краля на Франция, страната се намирала под властта на папата, венецианците, Неаполитанското кралство, Миланското херцогство и на флорентинците. Пред тези държави стоели преди всичко две задачи: първо, да не допуснат никакъв чужд владетел да влезе с войските си в Италия; второ, никой от тях самите да не завладее нова държава. Най-много тревоги създавали папата и венецианците. За да задържат венецианците, трябвало да се съюзят всички останали, както това е станало при защитата на Ферара[2], а за да държат настрана папата, си служели с римските барони, които, тъй като били разделени на две партии — Орсини и Колона, постоянно враждуващи помежду си и с оръжие в ръка пред очите на самия първосвещеник, така те държали папската власт слаба и неустойчива. Въпреки че понякога се появявал и силен папа, какъвто бил Сикст[3], нито съдбата, нито умението можели да премахнат затрудненията. Причината се криела в краткостта на папското управление. За десет години — средния срок на папското управление от избора до смъртта им — трудно можела да бъде свалена една от тези партии; например, ако някой папа успявал почти да унищожи Колона, идвал друг, враг на Орсините, който давал възможност на партията на Колона да се съвземе, а да унищожи Орсините нямало вече време. Всичко това спомагало, щото светската власт на папата да бъде малко уважавана в Италия.

4. Но на престола се възкачил Александър VI[4], който единствен от всички свои предшественици показал на какво е способна папската власт с помощта на парите и на военната сила; и като използувал херцог Валентино за свое оръдие и преминаването на французите като подходящ случай, извършил всичко онова, за което говорих по-горе, когато разказвах за делата на херцога. И въпреки че неговата цел била да издигне херцога, а не църквата, все пак онова, което той направил, спомогнало за издигането на църковната власт, която след смъртта му и след падането на херцога пожънала плодовете на неговите дела. След него станал папа Юлий; той заварил църквата могъща; тя владеела цяла Романя, покорила римските барони, чиито партии се разпаднали под ударите на Александър; намерил също и способ за натрупване на богатства, който никой друг преди Александър не бил използувал.

5. Юлий не само продължил тези дела, но отишъл и по-далеч; той замислил да спечели Болоня[5], да унищожи венецианците и да изгони французите от Италия; всичките му начинания завършили с успех и с толкова повече слава за него, защото постигнал всичко това за величието на църквата, а не за някакво обикновено лице. Освен това папата задържал партиите Орсини и Колона в границите, в които ги заварил, и въпреки че между тях имало и някои, които били готови да предизвикат смут, те били възпирани обаче от две причини: едната — величието на църквата, от която се бояли, другата — липсата на кардинали в техните среди, които били истинските виновници за междуособиците; защото тези партии не могат да бъдат спокойни, докато в техните редове има кардинали; те поддържат партиите в Рим и вън от него, а бароните са принудени да ги защищават; ето как от честолюбието на прелатите на църквата възникват и вълненията сред знатните. Така негово светейшество папа Лъв[6] завари папския престол на върха на своето могъщество и ако други го направиха велик със силата на оръжието, може да се очаква, че този папа със своята благост и с безкрайните си добродетели ще го направи изключително велик и достоен за преклонение.

Глава XII

За това, колко видове войски има и за наемните войници

1. Обсъдих поотделно всички свойства на владенията, за които възнамерявах да говоря в началото, разгледах отчасти причините за техния разцвет или упадък и посочих средствата, с които мнозина са се старали да ги придобият и да ги запазят, сега ми остава да говоря общо за нападателните и за защитните средства, които биха могли да потрябват във всяко от споменатите владения. По-горе вече казахме колко необходими са за един владетел здравите основи и как в противен случай той може да загине. Главните основи на всички държави — както нови, така и стари или смесени, са добрите закони и силната войска. И така както не може да има добри закони там, където няма силна войска, а където има силна войска, разбира се, трябва да има и добри закони, то няма да обсъждам законите, а ще говоря за войските.

2. И така считам, че военните сили, с помощта на които владетелят защищава своята държава, биват или негови собствени, или наемни, или спомагателни, или смесени. Наемните и спомагателните войски са безполезни и опасни; и ако някой защищава държавата си, опирайки се на наемни отряди, той никога няма да има здрава и трайна власт; защото в тези войски няма единство, славолюбиви са и разпуснати, неверни, храбри с приятелите, жалки срещу враговете, нямат страх от бога, безчестни са с хората и гибелта с тях е толкова далеч, колкото далеч е и нападението; в мирно време те ще те ограбват не по-малко, отколкото враговете по време на война. Това е така, защото у тях няма преданост, нито друга подбуда, която да ги задържа в строя, освен нищожната им заплата, която не е достатъчна, за да ги накара да умрат за тебе. Те охотно биха се съгласили да бъдат твои войници, докато ти не воюваш, но във време на война те бягат или си отиват.

3. Не е трудно да се убеди човек в това, защото няма друга причина за днешния разгром на Италия освен тази, че в течение на много години тя е разчитала на наемни войски. Те са служели на един или друг владетел с известен успех и във войните помежду си проявявали храброст, но когато дойдел чуждоземец, те се проявявали такива, каквито са. Затова Шарл, кралят на Франция, можал да завоюва Италия само с парче тебешир[1] в ръка. И този, който е казал, че причината за това били нашите грехове[2], е казал истината, но греховете не са били тези, за които той е мислел, а тези, за които аз разказах. И тъй като това са били грехове на владетели, те именно са заплатили за тях.

4. Искам по-добре да покажа бедите от тези войски. Предводителите на наемните войски обикновено са или известни вождове, или не; ако те са известни, ти не можеш да разчиташ на тях, защото те винаги ще се стремят към собствено величие, или като съсипват теб, своя господар, или като угнетяват другите въпреки твоите намерения; ако ли пък началникът им не е известен, тогава той ще те погуби. Ако някой възрази, че така постъпва всеки, който има оръжие в ръцете си, все едно дали е наемник, или не, на това аз бих отговорил, че от войските се ползува или владетелят, или републиката. Владетелят трябва да застане лично начело на войската и той самият да бъде неин вожд; републиката трябва да изпрати свой гражданин и ако тя изпрати такъв, който не се окаже подходящ и не постигне успехи, трябва да го смени, а когато той е подходящ, да го задържи със силата на закона, за да не излиза извън нормите. От опит виждаме, че само владетели и републики, които притежават собствени войски, постигат големи успехи, а наемните носят само вреда; републиките, които имат собствени войски, по-трудно изпадат в подчинение на някой свой гражданин, отколкото тези, които са силни с чуждо оръжие.

5. Рим и Спарта са просъществували векове — въоръжени и свободни. Швейцарците са най-свободните и най-добре въоръжените от всички народи. Пример за наемни войски в древността са картагенците; след

свършването на първата война с римляните те едва не попаднали под властта на наемните си войници[3], въпреки че началници им били граждани на Картаген. Филип Македонски[4] бил поставен от тиванците след смъртта на Епаминонд начело на войската им и след победата ги завладял. След смъртта на херцог Филипо[5] миланците наели Франческо Сфорца да воюва срещу венецианците, а той, като разбил враговете при Караваджо[6], се съюзил с тях, за да подчини своите господари, миланците. Неговият баща, Сфорца[7], бидейки на служба при Джована, кралицата на Неапол, внезапно я оставил без помощ, а тя, за да не загуби престола, била принудена да се предаде в ръцете на арагонския крал.

6. Ако венецианците и флорентинците преди са разширили своите владения с помощта на наемни войски и техните пълководци не са станали владетели, а са ги защищавали, ще кажа, че в този случай съдбата е била благосклонна към флорентинците, защото техните умели и амбициозни военачалници, от които те можели да се опасяват, едни от тях не победили, други срещнали отпор, трети насочили амбициите си другаде. Не победил Джовани Акуто[8], чиято вярност те не могли да изпитат именно защото той не победил; обаче всеки ще признае, че ако той е бил победител, флорентинците щели да попаднат напълно под негова власт. Сфорца имал вечни противници в лицето на войските на Брачо[9], затова и двамата постоянно са се дебнели. Франческо отправил своите амбиции към Ломбардия, а Брачо — срещу църквата и Неаполитанското кралство. Но да се върнем към това, което се случи неотдавна. Флорентинците назначиха за пълководец Паоло Вители, много умен човек, който още като обикновен гражданин се ползуваше с изключителна известност. Ако той беше завоювал Пиза, никой нямаше да отрече, че флорентинците нямаше да могат да се отърват от него, ако постъпеше на служба при враговете, флорентинците щяха да пропаднат, а задържайки го при себе си, трябваше да му се подчиняват.

7. Ако разгледаме успехите на венецианците, ще видим, че те са действували сигурно и славно, защото са воювали със собствени сили (това било, преди да

започнат походите си по суша); тогава, когато всички заедно, дворяните и въоръженият народ, се сражавали с необичайно мъжество; но щом венецианците започнали сухоземните войни[10], те изменили на доблестта си и последвали обичаите на войните в Италия. В началото на своето утвърждаване на сушата благодарение на незначителните си владения и голямата си известност венецианците не се бояли много от собствените си пълководци. Но когато започнали да разширяват границите си под предводителството на Карманьола[11], те получили нагледно доказателство за своята грешка. Венецианците го познавали като много добър пълководец, тъй като под неговото предводителство разбили миланския херцог, но едновременно с това им било известно, че неговият боеви жар е вече охладнял, и те решили, че повече не могат да побеждават с него, но не могат и да го напуснат, защото се страхували да не загубят отново завоеванията си: затова заради собствената си безопасност се принудили да го убият. Впоследствие техни военачалници били Бартоломео от Бергамо[12], Роберто да Сан Северино[13], граф ди Питиляно[14] и други още. С такива хора е трябвало да се боят от поражение, а не от победа. Така е станало при Вайла[15], когато венецианците в един ден загубили всичко, което били завоювали с такъв труд за осемстотин години: защото с помощта на наемните войски се постигат бавни, закъснели и слаби успехи, а загубите биват внезапни и потресаващи. Аз вече посочих тези примери в Италия, която е била много години под игото на наемните войски, но искам да говоря за тях още, като започна от най-далечни времена, за да стане ясно как се създават тези войски, как се разпространяват и как по-добре може да се поправи причиненото от тях зло.

8. Вие трябва да знаете колко бързо в последно време империята бе изместена в Италия, а светската власт на папата започна да укрепва, и как Италия се разпадна на малки държавици; защото много от големите градове вдигнаха оръжие срещу своята аристокрация, която преди това, поддържана от императора, ги е потискала; църквата ги подкрепяше, за да придобие влияние над светските дела. В много градове

обикновени граждани станаха владетели. Така Италия попадна почти изцяло под властта на църквата и на няколко републики и тъй като духовните лица и гражданите обикновено не познават военното дело, те започнаха да наемат чужди войници. Първият, който си е създал известност по такъв начин, бил Албериго да Конио от Романя. Негови ученици между другите били Брачо и Сфорца, които по това време ръководели съдбата на Италия. След тях са дошли други, които до наши дни са предвождали тези войски. Впоследствие доблестта на войските им била такава, че в Италия нахлу Шарл, тя бе разграбена от Луи, завладяна от Фердинанд[16] и опозорена от швейцарците[17].

9. Техният начин на действие се е състоял главно в това, че за да запазят собственото си превъзходство, те всячески унижавали пехотата. Постъпвали са така, защото не притежавали владения, и като живеели единствено от занаята си, не можели да придобият известност с отряди от малко пехотинци, а да изхранват толкова много народ не били в състояние. Затова се ограничили само с конница, с която при достатъчна численост били сити и почитани; в края на краищата работата достигнала дотам, че в отряди от 20 000 конници нямало и 2000 пехотинци. Освен това те се стараели да избавят себе си и хората от напрежението и страха, не се убивали помежду си в битките, а се пленявали и освобождавали без откуп. Нощем не атакували градовете, а обсадените през нощта не стреляли по палатките им; не заграждали лагерите си нито с ограда, нито с ров и през зимата не предприемали походи. Всичко това се допускало от техния военен ред и било замислено така, както вече казах, за да избягват трудностите и опасностите. Затова и доведоха Италия до робство и позор.

Глава XIII

За спомагателните, смесените и собствените войски

1. Спомагателните войски са друг вид негодни военни сили, които се появяват, когато повикаш на помощ някой могъщ господар да те защищава с войските си. Така постъпил в последно време папа Юлий, който, след като изпитал по време на похода срещу Ферара[1] печалния опит от своите наемници, прибягнал до спомагателни отряди; той се споразумял с Фердинанд, краля на Испания, да му помогне със своите хора и войски. Сами за себе си тези сили могат да бъдат полезни и добри, но за този, който ги призовава на помощ, те почти всякога са вредни, защото, ако бъдат разбити, ти ще бъдеш унищожен, ако победят, ще останеш в техен плен.

2. Въпреки че древната история е пълна с такива примери, аз бих искал да си послужа с близкия до нас случай с папа Юлий II. Неговото решение да се хвърли в обятията на чуждоземеца било повече от безразсъдно. Но щастливата съдба му помогнала да се случи едно ново събитие, така че не му се наложило да обере плодовете на лошия си избор: спомагателните войски на папата били разбити при Равена[2], а пристигналите след това швейцарци за негова и обща изненада прогонили победителите и той не попаднал в плен нито на враговете, нито на съюзниците, защото не воювал с тяхното оръжие. Флорентинците, които не притежавали собствени войски, придвижили 10 000 французи[3] за превземането на Пиза и с това си навлекли поголяма вреда, отколкото от най-тежките за тях времена. Константинополският император[4], отбранявайки се от своите съседи, изпратил в Гърция 10 000 турци, които след свършването на войната не я напуснали и това било началото на поробването на Гърция от неверниците.

3. Следователно този, който иска да изгуби въз-

можността да побеждава, нека си служи с тези войски, които са много по-опасни от наемните: гибелта с тях е сигурна; те са винаги единни и готови да се подчиняват на други, а не на теб; освен това на наемните отряди, за да те нападнат след победата, е необходимо повече време и по-удобен повод, тъй като те не са винаги обединени, а са взети на служба и платени от теб; някой трети, когото ти не си направил техен началник, не може изведнъж да получи такава власт, че да ти навреди. Въобще наемните войски са по-опасни със своето нехайство, а спомагателните — със своята доблест.

4. Затова мъдрият владетел всякога е избягвал тези войски и се е обръщал към собствените си сили, като е предпочитал да изгуби със своите, отколкото да побеждава с чуждите, защото не е считал за истинска победата, постигната с чуждо оръжие. Аз няма да се поколебая да се позова на Цезар Борджия и на неговия начин на действие. Този херцог е настъпил в Романя със спомагателни войски, като е водел със себе си само френски войници и с тях завзел Имола и Форлѝ. Но тъй като му се сторило, че тези отряди не са много надеждни, той се обърнал към наемни войски, като считал, че те са по-малко опасни, и нает Орсините и Вителите. Когато след това разбрал, че и те са съмнителни, неверни и опасни, той ги разпуснал и прибягнал до собствените си сили. Лесно може да се забележи разликата между тези и другите войски, ако се сравни значимостта на херцога, когато той е имал само французите, след това Вителите и Орсините и когато останал със собствените си войници господар на себе си. Славата му нараствала все повече. Той не бил истински почитан, докато на всекиго не станало ясно, че е пълен господар на своите войски.

5. Аз не искам да заобиколя неотдавнашните италиански примери, но не искам и да пропусна Хиерон Сиракузки, защото за него споменах вече по-горе. Както вече казах, поставен от сиракузците начело на техните войски, той скоро разбрал, че тези наемни отряди са безполезни, понеже техните началници били подобни на италианските. Като преценил, че не може нито да ги задържи, нито да ги разпусне, той заповядал да ги насекат на парчета, а след това вече водил войните със собствени сили, а не с чужди. Накрая искам да възстановя спомена за един образ от Стария завет[5]. Когато Давид пожелал пред Саул да излезе на бой с Голиат, филистимянина, който предизвиквал евреите, Саул, за да му вдъхне мъжество, го въоръжил със своите собствени доспехи, но когато ги облякъл, Давид се отказал, като заявил, че с тях не може да бъде уверен в себе си, и затова иска да излезе срещу врага със своята прашка и със своя нож. И наистина чуждото въоръжение или се свлича от тебе, или ти стяга.

6. Шарл VII[6], бащата на Луи XI, след като освободил Франция от англичаните с помощта на съдбата и със собствените си сили, разбрал необходимостта от собствена войска и заповядал да се създадат в кралството му постоянни конни и пехотни войски. Впоследствие неговият син, крал Луи[7], разпуснал пехотата и започнал да наема швейцарци. Тази грешка, която последвали и други, била, както ще видим, причина за бедствията на кралството. Защото, след като издигнал значението на швейцарците, той принизил с това собствените си войски, разпуснал напълно пехотата, а конницата поставил в зависимост от чуждото оръжие. Тя привикнала да се сражава заедно с швейцарците и била уверена, че без тях не може да побеждава. От това станало ясно, че французите не са годни да се бият срещу швейцарците[8], а без швейцарците не са в състояние да воюват срещу другите. По такъв начин френските войски станали смесени, една част наемни, една част собствени; такива сили, общо взето, са много по-добри от чисто спомагателните или от наемните; но са много по-лоши от собствените. Приведеният пример е достатъчен, за да се разбере, че кралството на Франция е можело да бъде непобедимо, ако установеният ред от Шарл е бил запазен и усъвършенстван. Но липсата на съобразителност у хората ги кара да започнат едно дело, което обещава изгода в дадена минута, но не разкрива скритата в него отрова, както вече говорих по-горе за туберкулозната треска.

7. Затова владетел, който не умее да разпознава

злото в зародиш, не притежава истинска мъдрост; тя е дадена на малцина. Ако се замислим върху главната причина за гибелта на Рим, ще се убедим, че тя е започнала само затова, защото римляните започнали да наемат на военна служба готи. Това подринало устоите на Римската империя и цялата нейна мощ преминала у варварите. И така ще заключа, че без собствени войски нито една държава не може да бъде в безопасност; понеже няма сила, която би я защитила при нещастие. Мъдрите хора всякога са мислили и говорили, че «няма нищо толкова слабо и нетрайно, колкото мълвата за могъщество, което не се крепи върху собствени сили»[9]. Собствени сили са тези, които са съставени или от поданици, или от граждани, или от хора, задължени единствено на владетели; всички останали са наемни или спомагателни. Средства за образуване на собствена войска могат да се намерят лесно, ако се вникне добре в действията на четирите лица[10], посочени по-горе от мен, и ако се види как Филип, бащата на Александър Велики, и много републики и владетели са създавали и въоръжавали своите войски: на техния пример изцяло се доверявам.

Глава XIV

Как владетелят трябва да устрои военното дело

1. И така владетелят не трябва да има друга цел, друга мисъл, нито някакво друго занимание освен войната, нейните устави и военната наука, защото това е единственото задължение, подобаващо на един повелител. Във войната се крие такава сила, която не само държи на власт тези, които са се родили владетели, но често пъти издига до това достойнство и обикновени граждани. И, обратно, когато мисълта на владетеля е била заета повече със светския живот, отколкото с оръжията, те са изгубвали своите владения. Главната причина да загубиш владението си е пренебрегването на военното дело; а условие да придобиеш власт е да си майстор в това дело.

2. Франческо Сфорца със силата на оръжието от обикновен гражданин станал херцог на Милано, а неговите синове, за да избягнат несгодите на военния живот, от херцози станали обикновени граждани[1]. Защото една от причините за бедствията, които постигат владетелите, ако не са въоръжени, е, че те стават достойни за презрение. Това е срам, от който един владетел трябва да се пази, както ще кажа по-долу. Наистина между въоръженост и невъоръженост няма никакво съответствие; не е разумно, щото въоръженият да се подчинява да невъоръжения или невъоръженият да се чувствува в безопасност сред въоръжени слуги. Разбира се, тъй като единият презира, а другият подозира, невъзможно е те заедно да вършат едно и също дело. Затова, ако владетелят не е запознат с военното дело, покрай останалите беди, за които вече споменах, той не може да внуши на своите войници уважение към себе си, нито да им се доверява.

3. И така владетелят не трябва да отвлича своя ум от военното дело и в мирно време трябва да се упражнява повече, отколкото във война; това той може да постигне по два начина: единият е да се упражнява на дело, другият — с мисли. Що се отнася до делата, покрай грижите за това неговите хора да се чувствуват добре и да са добре обучени, владетелят трябва постоянно да ходи на лов, като по такъв начин приучва тялото си на неудобства, и да изучава природата на местностите, да разкрива къде се издигат върхове, къде се спускат долини, къде лежат равнини, да се научи да познава свойствата на реките и блатата и да се отнася към всичко това с най-голямо внимание. От такова занимание ползата е двойна. Първо, владетелят се научава да опознава своята страна и по-добре да я разбира и да я защищава; второ, благодарение на опознаването на тези места и като свикне с тях, той лесно ще се ориентира във всяка друга местност, когато му се случи да я види за първи път; защото хълмовете, долините, равнините, реките и блатата на Тоскана и другите земи си приличат, така че познаването на местността в една страна помага за познаването им в друга.

Владетел, който е лишен от тази способност, не притежава най-важните качества на един пълководец, защото те учат как да се открива врагът, как да се разполагат лагерите, как да се води войската, как се преминава от марш в бой и как да се обсаждат укрепените места.

4. Възхвалявайки Филопомен[2], вожда на ахейците, писателите между другото са го хвалели най-вече за това, че в мирно време мислел само за средствата за водене на война; когато гуляел с приятели, той често беседвал с тях така: ако враговете се намират на онзи хълм, а ние с нашите войски се намираме тук, кой има преимущество? Как бихме могли да се движим срещу тях, като запазим бойния ред? Какво би следвало да направим, ако се наложи да отстъпим? Как би трябвало да ги преследваме, когато те отстъпват? Така по време на разходки той обсъждал с тях всички възможности, които биха могли да се случат на една армия, изслушвал мнението им, изказвал своето, като го подкрепял с доводи. И благодарение на тези непрестанни размишления никога под негово командуване не е имало случай, при който той да е бил безпомощен.

5. Що се отнася до упражняването на мисълта, то владетелят е длъжен да чете история и да обръща внимание на делата на забележителните личности, като се задълбочава в техните военни дела и изучава причините за техните победи и поражения, за да може да избягва последните и да подражава на първите; най-важното от всичко е той да постъпва така, както е постъпвал вече друг някой велик човек, да взима за свой образец някой, който преди него е бил възхваляван и прославян и чийто живот и дела са били всякога пред очите му. Казват, че Александър Велики е подражавал на Ахил, Цезар на Александър, Сципион на Кир[3]. Който чете живота на Кир, написан от Ксенофонт[4], ще разбере колко подражанието е спомагало за славата на Сципион и как в целомъдрието, приветливостта, човеколюбието и щедростта той се е ръководел от делата на Кир, описани от Ксенофонт.

Подобни пътища трябва да следва всеки мъдър владетел и никога да не бездействува в мирно време, а усърдно да намира сили, за да бъде здрав в дни на

неуспех, така че, ако съдбата се отвърне от него, тя да го завари готов да отбие нейните удари.

Глава XV

За онези качества, за които хвалят или порицават хората и преди всичко владетелите

1. Остава ни да разгледаме как владетелят трябва да постъпва и да се отнася с поданиците си и със съюзниците. И тъй като зная, че по този въпрос са писали много, боя се да не бъда сметнат за самонадеян, загдето и аз дръзвам да го разглеждам, защото при обсъждането му моите възгледи ще се различават от тези на другите. Но тъй като намерението ми е да напиша нещо полезно за този, който ще го разбере, струва ми се, че е по-правилно да се придържам към действителната същност на нещата, а не към въображаемата истина. Мнозина са си представяли републики и владения, които никога не са съществували. Но тъй като е голяма разликата между това, как протича животът в действителност, и това, как трябва да се живее, то човек забравя онова, което прави, заради това, което трябва да направи; той по-скоро подготвя своята гибел, отколкото своето спасение: защото този, който желае във всичко да бъде добър, неминуемо погива сред хора, които не са добри. Затова владетел, който желае да запази властта си, трябва да се научи да не бъде винаги добродетелен, или с други думи, да бъде или да не бъде такъв в зависимост от необходимостта.

2. И така, като оставям настрана всички измислени неща за някакъв въображаем владетел и като се спирам само на онези, превърнали се вече в дело, ще кажа, че когато се говори за хора и особено за владетели като поставени по-високо от другите, винаги им се приписват някои от тези качества, заради които биват пори-

цавани или хвалени; така един владетел е считан за щедър, друг за скъперник (аз си служа с тосканската дума misero, защото алчен (avaro) на нашия език означава и този, който се стреми да придобие с грабеж, а скъперник наричаме онзи, който се въздържа да ползува своето); един е смятан за разточителен, друг за алчен; един за жесток, друг за милостив; един за подъл, друг за честен; един за изнежен и малодушен, друг за жесток и смел; един за човечен, друг за надменен; един за развратен, друг за целомъдрен; един за искрен, друг за лукав; един за упорит, друг за отстъпчив; един за сериозен, друг за лекомислен; един за вярващ, друг за неверник и т. н.

3. Знам, че всеки ще се съгласи, че би било дело, достойно за най-голяма похвала, ако се намери владетел, който измежду изброените качества да притежава само тези, които се считат за добри. Но тъй като не е възможно един човек да притежава всичките, нито пък, ако ги притежава, те да се проявят напълно, защото това и самите условия на живот не го допускат, то владетелят трябва да бъде достатъчно благоразумен, за да умее да избягва позора от такива пороци, които биха го лишили от държавата му, и да се въздържа, ако му е възможно, от онези, които не я заплашват; но ако това не е по силите му, няма защо да се безпокои. И още нещо, нека той не се страхува от лошата слава на тези пороци, без които би било трудно да се спаси държавата; защото, ако вникнем по-добре в нещата, ще намерим някое качество, което изглежда добродетелно, но ако то се следва сляпо, би било гибелно за владетеля; ще се намери и нещо друго, което ще изглежда порочно, но ако владетелят го следва, ще обезпечи своята безопасност и благополучие.

Глава XVI

За щедростта и за пестеливостта

1. И така започвам с първите описани по-горе качества и ще кажа колко би било хубаво да се прославиш като щедър. Обаче щедрост, проявена така, че да ти се признава, ще ти вреди, а ако я проявяваш разумно, без да губиш чувството за мярка, никой няма да узнае, че си щедър, и позорът, че си скъперник, ще си остане. Затова, ако искаш да запазиш сред народа славата си на щедър, не трябва да отбягваш никакъв вид разкош; така един такъв владетел всякога ще изразходва в подобни дела всичките си средства и в края на краищата, ако поиска да запази славата си на щедър, ще бъде принуден да започне да обременява народа, да повишава данъците и да прибягва до всякакви средства, за да се сдобие с пари. Постепенно това ще предизвика ненавистта на поданиците му и когато обеднее, никой няма да го уважава; с подобна щедрост той ще е обидил мнозина, а ще е възнаградил малцина, така че първото затруднение ще се превърне за него в бедствие, а първата опасност — в гибел, но ако той разбере това и иска да се спре, веднага ще попадне на позора на скъперника.

2. Затова владетелят не може да проявява добродетелта щедрост, така че за нея да се знае, без да навреди на себе си; ако той е благоразумен, не трябва да обръща внимание на прозвището си скъперник: защото с течение на времето ще го считат все по-щедър и ще разберат, че благодарение именно на неговата пестеливост доходите му стигат, за да може да се защищава от враговете и да предприема походи, без да отежнява народа. По такъв начин той ще бъде щедър за всички, от които не взема нищо, а те не са малко, и ще бъде скъперник за всички, на които не дава, а те ще са малцина. В наше време видяхме, че велики дела извършиха само тези, които бяха считани за скъперници, другите загинаха. Папа Юлий II, който се възползува от славата на щедростта, за да достигне папския престол,

след това и не помисли да я поддържа, защото трябваше да води войни. Сегашният крал на Франция[1] води толкова войни, без да облага поданиците си с извънредни данъци, защото благодарение на неговата дълга пестеливост бяха покрити всички огромни разходи. Днешният крал на Испания[2] не би могъл нито да предприеме, нито да завърши успешно толкова начинания, ако беше считан за щедър.

3. И така един владетел, за да не разорява поданиците си, за да има възможност да се защищава, за да не обеднее и за да не бъде презиран, за да не бъде принуден да стане алчен, не трябва ни най-малко да се съобразява с прозвището скъперник, защото това е един от пороците, благодарение на които той управлява държавата. Ако някой каже, че благодарение на щедростта си Цезар достигна до върховната власт и че много други са достигнали до най-високи постове, защото са били или са били считани за щедри, аз ще отговоря със следното: ти или си вече владетел, или си още само по пътя към властта. В първия случай щедростта е вредна, във втория е много важно и е наложително да бъдеш считан щедър. Цезар е бил един от тези, които са искали да достигнат до господство над Рим; но ако след като е получил властта, той е продължил да живее, без да намали разходите си, щял е да разори държавата. Някой би могъл да възрази: мнозина, считани за щедри, са станали владетели и са извършили велики дела. Аз ще отговоря: или владетелят харчи своите средства и тези на поданиците си, или харчи чужди средства. В първия случай той е длъжен да бъде пестелив, във втория — не трябва да пропуска нито един повод за щедрост.

4. На владетел, който е в поход с войските си и живее от плячка, грабежи, подкупи, от чуждо богатство, такава щедрост е необходима, в противен случай войниците му ще го изоставят. А с това, което не принадлежи нито на тебе, нито на поданиците ти, можеш да бъдеш много по-щедър, както са били Кир, Цезар и Александър. Защото разхищаването на чуждото имущество не намалява твоята популярност, дори прибавя нещо към нея; вредно е, когато си разточителен с твоето. Нищо не изтощава така, както щедростта. Когато

я проявяваш, ти губиш способността да си служиш с нея по-нататък и ставаш или беден и презиран, или, за да избегнеш бедността, ставаш алчен и ненавистен. Измежду всичко, от което един владетел трябва да се пази най-много, това е презрението и омразата на народа, а щедростта води и към едното, и към другото. Затова по-голяма мъдрост е да запазиш името си на скъперник, което носи безчестие, но не и ненавист, отколкото да желаеш да бъдеш считан щедър, от което ще се породи позор и ненавист.

Глава XVII

За жестокостта и милосърдието и за това, дали е по-добре да бъдеш обичан, или да внушаваш страх

1. Преминавайки към другите качества, упоменати по-горе, ще кажа, че всеки владетел трябва да се стреми да го считат милостив, а не жесток. Трябва обаче да се пази да не проявява това милосърдие не на място. Цезар Борджия е минавал за жесток човек, но благодарение на жестокостта си въдворил ред в Романя, обединил я, умиротворил я и й върнал покорството към властта. Ако се замислим, ще видим, че той е бил много по-милостив от флорентинците, които, за да не бъдат сметнати за жестоки, допуснаха да бъде разрушена Пистоя[1]. Затова владетелят не трябва да се бои, че ще придобие славата на безмилостен, щом това ще му помогне да държи поданиците си единни и покорни. Защото с малкото жестокости, които ще извърши, той ще бъде много по-милосърден от тези, които с прекомерната си снизходителност допускат безредията, от които се пораждат убийства или грабежи: защото безредието обикновено засяга целия народ, а наказанията

на владетеля засягат отделни личности. Измежду всички властители новият владетел най-малко може да избегне жестокостта, защото новите владения са изпълнени с опасности. Затова Вергилий чрез устата на Дидона (оправдава безчовечността на нейното управление с това, че е ново) казва:

> Младо е моето царство и нуждата само ме карат
> тъй да постъпвам, нашир да пазя с гранична
> охрана[2].

И все пак владетелят трябва да бъде предпазлив в своята доверчивост и в постъпките си; да не се плаши от самия себе си и да действува умерено, предпазливо и с човеколюбие, като внимава излишната доверчивост да не го доведе до непредпазливост, а твърде голямата подозрителност да не го направи непоносим.

2. Оттук се поражда и спорът: по-добре ли е за владетеля да бъде обичан, отколкото да се боят от него, или обратното. Казват, че би било желателно и едното, и другото. Но тъй като тези две неща са несъвместими едно с друго, ако се наложи да се избира между двете, то много по-сигурно е един владетел да внушава страх, отколкото да бъде обичан. Защото за хората обикновено може да се каже, че са неблагодарни, непостоянни, лицемерни, страхливи и сребролюбиви. Докато виждат от теб добро и докато нямаш нужда от тях, те всички са с теб и ти предлагат кръвта си, имуществото си, живота си и децата си, но щом усетят, че имаш нужда от услугите им, те веднага ти обръщат гръб. Владетел, който изцяло се доверява на думите им и не взема мерки, за да се предпази, се проваля. Защото приятелство, придобито с пари, а не с величието и благородството на духа, се купува, но всъщност то не съществува, и когато имаш нужда, не можеш да разчиташ на него; а и хората по-малко се стремят да обидят този, който им внушава обич, отколкото този, от когото се страхуват. Защото любовта се крепи на връзките на признателността и понеже хората са лоши, тези връзки се късат при всеки изгоден за тях случай. Страхът пък се дължи на боязън от наказание, който никога не напуска човека.

3. И все пак владетелят трябва да внушава у поданиците си страх, но по такъв начин, че ако не спечели обичта им, то поне да избегне ненавистта им; защото напълно възможно е за един владетел да се боят от него, без да го ненавиждат. А това той всякога ще постигне, ако не посяга на имуществото на гражданите и поданиците си, нито на техните жени. А когато все пак му се наложи да пролее нечия кръв, да го стори така, че да има достатъчно оправдание и причини за това; но най-вече от всичко трябва да се въздържа от чуждото имущество, защото хората са склонни да забравят по-скоро бащина смърт, нежели бащино наследство. Освен това повод да отнемеш имуществото на някого се намира всякога и този, който започне да живее с грабежи, всякога ще намери повод да заграби чуждото; и, обратно, поводите за проливане на кръв са по-редки, а и дори липсват.

4. Когато един владетел стои начело на многобройна войска, той не трябва да се страхува ни най-малко дали минава за жесток, защото без тази си слава няма да може да държи войската си нито единна, нито боеспособна. Сред забележителните дела на Ханибал се споменава и това, че когато той повеждал огромната си разнородна войска да воюва в чужда страна, никога в дни на успехи или нещастие не се повдигали раздори, нито ропот против вожда. Това може да се обясни само с неговата нечовешка жестокост, която наред с безграничната му доблест карала неговите войници да го боготворят и същевременно да се боят от него; без тези негови качества другите му достойнства не биха имали такова въздействие. Някои недостатъчно задълбочени писатели, от една страна, се възхищават на тези негови подвизи, а, от друга — осъждат тяхната главна причина.

5. Че останалите негови качества действително е нямало да стигнат, може да се види от примера на Сципион — изключително рядък човек не само за своето време, но и за всички времена, когато неговата войска в Испания се разбунтувала[3]. Това станало, защото от прекомерна доброта той предоставил на войниците по-голяма свобода, отколкото е допустима във военната служба. Ето защо той е трябвало да изслуша всената упреците на Фабий Максим, от когото бил на-

речен рушител на римската войска. Локрийците[4], след като били разорени от един от легатите на Сципион, не получили защита от него, нито дързостта на легата била наказана; всичко това станало поради безгрижната натура на Сципион. Стигнало се дотам, че някой, желаейки да се застъпи за него, казал в сената, че има много хора, за които е по-лесно да не грешат, отколкото да наказват другите заради грешките им. Такъв характер с времето би помрачил величието и славата на Сципион, ако е управлявал еднолично, но тъй като е бил подвластен на сената, тази негова вредна черта не само останала скрита, но и спомогнала за славата му.

6. В заключение, връщайки се отново към това, необходимо ли е един владетел да бъде обичан или да се боят от него, ще кажа, че понеже хората по своя воля се боят от волята на владетеля, то мъдрият владетел трябва да се опира на това, което е в негови ръце, а не на това, което зависи от другите. Както казах по-горе, трябва само да внимава да не си навлече ненавистта на народа.

Глава XVIII

Как владетелите трябва да устояват на дадената дума

1. Колко похвално е за един владетел да спазва дадената дума и да живее честно, а не с хитрости, това разбира всеки. Опитът обаче показва, че в наше време велики дела извършиха тези владетели, които не държаха много на обещанията, с хитрост умееха да завъртят главите на хората и в края на краищата надделяха над тези, които разчитаха на честността.

2. Затова трябва да се знае, че съществуват два начина на водене на борба: единият — посредством законите, другият — със сила; първият начин е свойствен на човека, вторият на зверовете. Но тъй като често пъти само първият начин не е достатъчен, налага се да се прибягва до втория. Следователно един владетел трябва да владее както природата на звяра, така и тази на човека. На това по алегоричен начин учат и древните писатели, които съобщават как Ахил и много други древни владетели са били давани на кентавъра Хирон, за да бъдат отгледани и възпитани от него. Така че да имаш за наставник получовек-полузвяр, ще рече, че владетелят трябва да умее да си служи както с похватите, свойствени на човека, така и с тези, свойствени на животните. Ако той си служи само с едните, рискува да изгуби властта си.

3. И така, тъй като на владетеля е необходимо да владее добре похватите на звяра, той трябва да взема пример от лисицата и от лъва, защото лъвът е беззащитен срещу примките, а лисицата е беззащитна срещу вълците. Следователно трябва да бъде лисица, за да разпознава примките, и лъв, за да плаши вълците. Онези, които разчитат само на лъвската сила, не разбират нищо от политика. Затова мъдрият владетел не е длъжен да бъде верен на дадената дума, ако с това уврежда на себе си, и ако причините, които са го подбудили да я даде, не съществуват вече. Ако всички хора бяха добри, това правило не би било добро, но тъй като те са лоши и не биха удържали на дадената на теб дума, то и ти няма защо да оставаш верен на дадената на тях дума. На един владетел никога не липсват законни причини, за да прикрие нарушеното обещание. За това могат да се приведат безкрайни примери и да се покаже колко мирни договори, колко обещания за съюз са били погазени и превърнати в празни думи поради вероломството на владетелите. Който по-изкусно си е служил с хитростта и с измамата, той е постигал повече. Необходимо е обаче човек да умее добре да прикрива в себе си тази лисича природа и умело да се преструва; защото хората са толкова глупави и дотолкова са погълнати от текущите нужди, че който иска да мами, всякога ще намери някой, който ще се остави да бъде измамен.

4. От съвременните примери не искам да премълча един. Александър VI през целия си живот не правел нищо друго и не мислел за нищо друго освен да мами хората и винаги намирал някого, когото да измами.

Не е имало друг човек, който така майсторски да убеждава и с толкова големи клетви да твърди нещо, което после да не изпълнява; но на него винаги са се удавали измамите, защото добре е познавал тази страна на живота.

Така че не е необходимо владетелят да притежава всички гореописани добродетели; необходимо е обаче да изглежда, че ги притежава. Нещо повече: ще се осмеля да кажа, че ако той ги притежава и всякога постъпва съгласно тях, те са вредни, а ако само привидно ги притежава, те се полезни. Владетелят трябва да изглежда милостив, верен на обещанията, човечен, искрен и неподкупен, религиозен; и е длъжен да бъде такъв, но трябва така да умее да се владее, че при необходимост да може да стане друг, да може и да умее да измени на добродетелите си. Трябва добре да разберем, че владетелят, и особено новият владетел не може да съблюдава всичките добродетели, които носят на хората добра слава, понеже често пъти, за да запази държавата, той е принуден да действува против верността, против любовта към ближния, против човечността и религията. Но той трябва да бъде винаги готов да се нагажда към онази страна, към която духа вятърът на щастието и към която му повеляват промените на съдбата, и както казах по-горе, да не се отклонява от доброто, когато това е възможно, но да умее да прибягва и към злото, когато е необходимо.

5. И така владетелят трябва особено да внимава от неговите уста никога да не излиза дума, която да не е преизпълнена с изброените по-горе пет добродетели, така че, когато го слушат и гледат, да прави впечатление на човек, преизпълнен с благочестие, честност, непорочност, човечност, вяра. От всички най-важна е привидността на последната добродетел. Общо взето, хората повече съдят по това, което виждат, отколкото по това, което докосват; защото всеки може да вижда, а да докосват — само малцина. Всеки вижда как изглеждаш, малцина са, които могат да разберат какъв си, и тези малцина не смеят да се противопоставят на мнението на тълпата, на чиято страна е силата на властта; защото за делата на всеки човек и най-много за делата на владетелите, за които не съществува съд, се съди по успеха. Затова нека владетелят се грижи да побеждава и да пази държавата — средствата му всякога ще бъдат считани за достойни и от всекиго ще бъдат похвалени. Защото масата се ръководи от онова, което вижда, и от успеха на делата; а светът не е нищо друго освен тълпа и за отделните личности няма място, когато зад тълпата стои държавата. И в наше време има един владетел[1], чието име не е удобно да назовавам, който проповядва само мир и вярност, а в действителност е враг и на едното, и на другото, защото, ако ги съблюдаваше, отдавна щеше да е изгубил или славата, или държавата.

Глава XIX

Как владетелят трябва да избягва презрението и ненавистта

1. Като обсъждах по-горе качествата на владетеля, аз разгледах по-важните от тях; другите качества искам да разгледам накратко, като имам предвид общото правило, че владетелят, както вече споменах, трябва старателно да избягва всичко, което може да му навлече ненавист и презрение. Всеки път когато постъпва така, той ще е изпълнил дълга си и няма защо да се бои от укорите за другите му непочтени деяния. Както казах, един владетел става ненавистен преди всичко заради алчността си и когато посяга върху имуществото и жените на поданиците си; от това той трябва да се въздържа. Ако не им се отнемат имотът и честта, хората са доволни от живота и владетелят трябва да води борба само с честолюбието на малцина, с които обаче може да се справи много лесно. Един владетел предизвиква презрение, когато го считат непостоянен, лекомислен, изнежен, малодушен, нерешителен — слабости, от които трябва да се пази като от чума, и да се стреми да проявява в делата си величие, смелост, авторитет,

сила; при разрешаването на частните дела на поданиците си владетелят трябва да се стреми присъдата му да бъде неотменима и да поддържа такова мнение за себе си, че никому да не минава и през ум да го мами или да го надхитри.

2. Един владетел, който умее да внуши у народа си такова мнение за себе си, се ползува с голямо уважение; а срещу владетел, който е уважаван, трудно се заговорничи и не е лесно той да бъде нападнат, защото всеки знае, че той е виден човек и почитан от народа си. Защото всеки владетел е изложен на две опасности: едната — вътрешна, от страна на поданиците му, и другата — външна, от страна на чуждоземните владетели. Срещу последната се защищава с добри войски и добри съюзници; а ако има добри войски, ще има и добри съюзници; и ако отношенията с външните сили са добри, и работите вътре в страната ще са по-устойчиви, ако, разбира се, не бъдат нарушени от някакъв заговор. Но дори и външните отношения да се разстроят, владетелят, който е управлявал и живял според моите указания, и ако при това и не падне духом, винаги ще може да удържи на всякакъв натиск подобно на Набис Спартански, за когото вече говорих.

3. Що се отнася до поданиците, когато отвън няма никаква опасност, единственото, от което трябва да се опасява владетелят, са тайните заговори, които той може винаги да предотврати, ако се старае да не възбужда ненавист и презрение и да постъпва така, че народът да бъде доволен от него; последното трябва непременно да постигне, както подробно казах погоре. Едно от най-мощните средства на владетеля срещу заговорите е да не бъде ненавиждан от народа. Защото всеки заговорник вярва, че с убийството на владетеля ще удовлетвори народа; но ако той е убеден, че народът ще се възмути от такава постъпка, той не би се заловил с подобно дело, защото знае, че се излага на безбройни затруднения. От историята знаем, че заговори е имало много и само малък брой от тях са завършвали успешно, защото заговорникът никога не е сам, а може да потърси подкрепа само сред недоволните. Веднъж разкрил душата си на някой недоволен, ти му даваш възможност да бъде доволен, защото, ако

те издаде, той може да се надява на възнаграждение. Така че този, на когото доверяваш заговора, разбирайки, от една страна, че печалбата е сигурна, а, от друга — че делото е съмнително и че се излага на опасност, трябва да ти е или много верен приятел, или заклет враг на владетеля, за да запази тайната ти.

4. С други думи, накратко ще кажа, че на страната на заговорника няма нищо друго освен страх, подозрителност, боязън от наказанието, което го ужасява; на страната на владетеля са силата на властта, законите, защитата на приятелите и държавата, които го закрилят. И ако към всичко това се прибави благоразположението на народа, то немислимо е да се намери някой, който да се осмели да заговорничи. Защото обикновено опасността заплашва заговорника още преди изпълнението на това лошо дело, а в този случай той ще трябва да се страхува и по-нататък, тъй като след осъществяването на своя замисъл народът ще стане негов враг и той не ще може да се надява на никакво убежище.

5. За доказателство могат да се приведат безброй примери, но аз ще се задоволя само с един, взет от времето на нашите бащи. Владетелят на Болоня, месер Анибале Бентивольо[1], дядо на сегашния месер Анибале[2], бил убит от заговорниците Канески, които организирали заговор срещу него, и от семейството му останал само месер Джовани[3], който бил още в пелени. Веднага след убийството народът се вдигнал и избил всички Канески. Причината за това била привързаността на народа, с която по това време се ползувал домът Бентивольо: тя била толкова силна, че когато след смъртта на Анибале в Болоня не останал никой от това семейство, който би могъл да управлява държавата, като узнали, че във Флоренция живеел човек от рода Бентивольо[4], за когото се знаело, че е син на един ковач, болонците отишли във Флоренция, поверили му властта и той управлявал до пълнолетието на Джовани.

6. Затова в заключение ще кажа, че владетелят може да не обръща голямо внимание на заговорите, когато народът е добре разположен към него; но когато народът му е неприятел и го ненавижда, той трябва да

се пази от всеки и от всичко. И добре устроените държави, и мъдрите владетели винаги усърдно са се старали да не докарват до отчаяние знатните и да удовлетворяват народа; да постъпват така, че народът да е доволен, защото това е една от най-главните грижи на всеки владетел.

7. В наше време сред добре устроените и добре управляваните държави е Франция, която разполага с безброй добри институции, които обезпечават свободата и безопасността на краля. Първо място между тези институции заема парламентът[5] със своето влияние. Създателите на това кралство, познавайки добре честолюбието и дързостта на знатните, считали, че те трябва да бъдат обуздани; от друга страна, като познавали добре и ненавистта на народа към тях, произтичаща от страха, са искали да го успокоят. Но съобразили, че за това не трябва да се грижи кралят, и решили да го избавят от бремето, което би могъл да си навлече, в случай че облагодетелствува простия народ за сметка на знатните, или от омразата на народа, в случай че покровителствува знатните; затова те създали една трета институция, която да може без намесата на краля да обуздава знатните и да покровителствува слабите. Едва ли би могло да съществува нещо по-добро и по-мъдро от такава институция, която да обезпечава безопасността на краля и на държавата. Оттук може да се извлече още една поука: владетелите трябва да предоставят на други неблагодарните дела, а за себе си да запазват благодатните. В заключение ще повторя, че владетелите трябва да уважават знатните, но да внимават да не си навлекат ненавистта на народа.

8. Разглеждайки живота и смъртта на някои римски императори, може би на мнозина ще се стори, че те дават примери, които опровергават това мое мнение; при това ще стане ясно как някой император, който е живял винаги много добре, притежавал е голяма душевна сила и въпреки това е загубил властта си или е бил убит от приближените си, които организирали заговор срещу него. Желаейки да отговоря на подобни възражения, аз ще разгледам качествата на някои императори, като посоча и причините за тяхната гибел, без да противореча на казаното от мен по-горе. Ще отбележа отчасти и обстоятелствата, на които трябва да обърне внимание този, който чете за делата от онези времена. Мисля, че е достатъчно да се ограничa с императорите, които са се сменяли на престола, като започна от Марк Философ до Максимин[6], т. е. Марк, неговия син Комод, Пертинакс, Юлиан, Север и сина му Антонин Каракала, Макрин, Елагабал, Александър и Максимин.

9. Преди всичко трябва да се отбележи, че докато в другите държави е трябвало да се води борба срещу честолюбието на знатните и срещу дързостта на народа, пред римските императори е стояло и едно трето затруднение — да се понасят жестокостта и алчността на войниците, нещо, което било толкова трудно, че станало причина за гибелта на мнозина. Трудно е било да се удовлетворят едновременно и войниците, и народът: защото народът ценял спокойствието си и затова обичал скромните управители, а войниците предпочитали войнствения владетел, който да е надменен, жесток и хищен. Те искали той да упражнява тези свои качества върху народа, за да могат да получават двойна заплата и да дават изблик на своята алчност и кръвожадност.

10. Оттук следва, че императорите, които не притежавали по природа или не били получили от политическия си опит по-голямо влияние, така че да могат да обуздават и войниците, и народа, винаги завършвали трагично. Болшинството от тях, особено тези, които идвали на власт като нови владетели, след като разберели трудността да примирят тези две противоречиви течения, предпочитали да задоволяват войниците, като ни най-малко не се смущавали от обидите, които причинявали на народа. Такова отношение е било необходимо, защото, ако владетелят не може да избегне нечия ненавист, той трябва да се старае да избегне преди всичко всеобщата ненавист; не може ли да постигне и това, трябва с всички средства да съумее да избегне ненавистта на по-силните. Затова императорите, които поради новата си власт се нуждаели от по-особено внимание, с по-голяма охота се сближавали с войниците, отколкото с народа; това обаче им носело

или не полза според това, доколко императорът съумявал да събуди у войниците си уважение към себе си.

11. От гореказаните причини се вижда, че Марк, Пертинакс и Александър, хора скромни в живота, обичащи справедливостта, врагове на жестокостта, човечни и благожелателни, всичките те освен Марк завършили печално. Единствено Марк живял и умрял при голяма почит, защото получил властта по наследство и не се нуждаел от признанието нито на войниците, нито на народа. Освен това, притежавайки много достойнства, заради които бил почитан, през целия си живот той държал войниците и народа на необходимото разстояние и никога не предизвиквал нито ненавистта, нито презрението им. Но Пертинакс бил издигнат на престола против волята на войниците, които, привикнали на разпуснатост, не могли да понесат строгия начин на живот, който искал да въведе Пертинакс. С това предизвикал ненавистта им, а към нея се прибавило и презрението, и тъй като бил стар, той загинал в началото на своето управление.

12. Тук трябва да отбележим, че омразата се ражда както от добрите, така и от лошите дела; от което следва, както вече казах, че владетел, който желае да запази властта си, често пъти бива принуден да не бъде добродетелен; защото, ако са покварени всички около тебе, от които се нуждаеш, за да се държиш на власт, били те от народа, или от знатните, ти си длъжен да се нагаждаш към техните настроения, да ги удовлетворяваш, а в такъв случай добрите ти дела ще станат твои врагове. Но да се върнем към Александър. Той бил човек с толкова благ характер и между другите хвалебствия, които му се приписват, е, че през четиринадесетгодишното му управление никой не бил предаден на смърт без съд; считали го обаче за малодушен човек, който се оставял да бъде ръководен от майка си, затова започнали да се отнасят към него с пренебрежение, във войската организирали заговор и го убили.

13. Ако противопоставите качествата на Комод, Септимий Север, Антонин Каракала и Максимин, ще намерите, че те са били изключително жестоки и хищни. За да удовлетворят войниците, те не се спирали пред никакво насилие срещу народа и всичките те,

освен Север, имали зла участ, защото Север бил толкова силен, че опирайки се на привързаността на войниците, през цялото свое царуване живял щастливо, без да се безпокои от потисничеството на народа. Военната му доблест будела такова възхищение сред войниците и народа, че народът бил едновременно задоволен и изумен, а войниците били доволни и го уважавали. И понеже делата му били наистина велики и забележителни за един нов владетел, бих желал накратко да покажа как той умеел да си служи едновременно както с природата на лисицата, така и с тази на лъва, на чиито качества, както вече казах по-горе, владетелят трябва да подражава.

14. Север, след като се уверил в леността на император Юлиан, убедил войските си, на които бил главнокомандуващ в Славония[7], да тръгнат към Рим и да отмъстят за смъртта на Пертинакс, убит от преторианските войници; под този предлог, без да дава вид, че се стреми към властта, той повел войските си към Рим и се озовал в Италия, преди там да узнаят за неговия поход. Когато пристигнал в Рим, Сенатът от страх го провъзгласил за император, а Юлиан загинал. След такова начало, за да подчини цялата държава, на Север му оставали две препятствия: едното се намирало в Азия, където Песциний Нигер[8], началникът на азиатските войски, ги заставил да го провъзгласят за император, а другото на запад, където Албин[9] също се стремял към властта. И понеже Север считал за опасно да се обяви открито срещу двамата, той решил да нападне Нигер и да измами Албин. На последния писал, че тъй като е избран от Сената за император, желае да раздели с него това достойнство; подарил му титлата цезар и с постановление на Сената го провъзгласил за свой съуправител; Албин приел всичко това за истина. След това обаче, когато победил и убил Нигер, Север уредил източните въпроси и се върнал в Рим; той се оплакал в Сената, че Албин не е проявил признателност за оказаното му благодеяние и че предателски се опитал да го убие; затова бил принуден да тръгне на поход и да накаже Албин за неблагодарността му. След това настигнал Албин в Галия и му отнел държавата и живота.

15. Който разглежда поотделно делата на Север, ще открие в тях голямата свирепост на лъва и хитростта на лисицата; ще разбере също така, че всеки се боял и почитал Север, войниците не го ненавиждали и никой да не се удивлява, че той, новият човек, е могъл да задържи такава държава; неговата огромна слава всякога го предпазвала от ненавистта, която можела да се надигне сред народа от непосилните данъци. Неговият син Антонин също бил човек с високи достойнства, които будели възхищение у народа и любов сред войниците; той бил военен, извънредно много закален, презирал изисканата храна и всякаква изнеженост, затова войниците го обичали. Но неговите зверства и жестокостта му били нечувани и когато избил голяма част от Рим и цялото население на Александрия, той станал предмет на най-голяма ненавист; дори приближените му започнали да се боят от него и той бил убит от един центурион сред своите войски.

16. Трябва да отбележим, че подобно покушение, което е последица от решение, взето от един смел човек, владетелят не може да избегне. Всеки, който не се бои от смъртта, може да бъде убит, но един владетел не трябва да се бои от смъртта, защото такива случаи са много редки. Владетелят трябва само да се пази да не оскърби тежко някого, от чиито услуги се нуждае, и когото е приближил до себе си по служба. Точно обратното е сторил Антонин, убивайки зверски брата на своя центурион, непрекъснато заплашвал и самия него и въпреки това го оставил в личната си охрана; това било безразсъдно и предвещавало гибелта му, както и станало.

17. Но да преминем сега на Комод, на когото е било много лесно да задържи властта, получена по наследство като син на Марк. Той е трябвало да следва само пътя на своя баща, за да удовлетвори и народа, и войниците; но тъй като по природа бил жесток и хищен, за да може да удовлетвори своите хищни страсти, за сметка на народа той започнал да угодничи на войниците, като им предоставил пълна свобода; от друга страна, понеже не държал на собственото си достойнство, често излизал на арената да се бие с гладиатор и извършвал постъпки, недостойни за императорското

му величие, така че станал неприятен дори в очите на войниците. Ненавиждан от едните и презиран от другите, Комод станал жертва на заговор и бил убит.

18. Остава ни да разкажем за качествата на Максимин. Той бил много войнствена натура и тъй като на войниците била дотегнала мекошавостта на Александър, за която говорих по-горе, след неговата смърт те избрали за император Максимин. Той не се задържал дълго на власт, защото две обстоятелства възбудили ненавист и презрение към него: първото — неговият долен произход, тъй като произхождал от тракийски овчари (което било известно на всички и предизвиквало всеобщо презрение), и второто — създадената от самия него мълва за собствените му жестокости, понеже в началото на своето управление отложил отиването си в Рим и заедно със своите префекти извършил в Рим и в други места на империята множество злодейства. Така че, когато всички започнали да го презират заради нищожния му произход и от страх пред зверствата му, срещу него се разбунтувала най-напред Африка, след това Сенатът и целият римски народ и накрая се надигнала и цяла Италия. Към тях се присъединила и собствената му войска, която при обсадата на Аквилея срещнала трудности и изморена от жестокостта на Максимин, вече не се бояла от него и тъй като виждали, че е обкръжен от много врагове, войниците го убили.

19. Няма да споменавам за Макрин, нито за Елагабал, нито за Юлиан, които вследствие на своето нищожество много скоро са изчезнали, но ще се обърна към извода от това си разсъждение. А именно че един владетел в наше време не чувствува така силно трудността да задоволява изключително войниците; дори ако му се наложи да им отдели повече внимание, това се разрешава лесно, защото никой от съвременните владетели няма войска, която да е толкова здраво свързана и с правителството, и с управлението на провинциите, както това е било с войските на римската империя. Следователно, ако тогава се е налагало да се угажда повече на войниците, отколкото на народа, това е ставало именно защото войниците са били посилни от народа; сега за всички владетели, освен за

турския и египетския, по-важно е да бъде удовлетворен народът, отколкото войниците, защото народът е по-силен от войниците.

20. Изключвам турския султан, който постоянно държи при себе дванадесет хиляди пехотинци и петнадесет хиляди конници, от които зависят безопасността и силата на царството му; на този господар е необходимо да запази само тяхната привързаност и да отлага всякаква друга грижа. Подобно е и царството на египетския султан[10]. Тъй като то е изцяло в ръцете на войниците, то и на него му се налага да пази тяхното благоразположение и да не мисли за народа. Забележете, че държавата на египетския султан се отличава от всички други владения; тя е сходна само с християнското папство, което не може да се нарече нито наследствено, нито ново владение; наследник и господар бива и остава не синът на стария управител, а този, който бъде издигнат в това достойнство по избирателен път от упълномощени за това лица. Тъй като този порядък съществувал още в древността, египетската държава не може да се нарече нова, защото в нея не съществуват трудностите, които се срещат в новите държави; защото, въпреки че господарят е нов, държавните институции в нея са стари и те са приспособени за издигането на владетеля също както при наследствения господар.

21. Но да се върнем към нашия предмет. Считам, че всеки, който се замисли над изложените по-горе разсъждения, ще разбере, че ненавистта или презрението са били причината за гибелта на споменатите императори и ще узнае как при известно поведение на едните и съвършено противоположен начин на действие на другите само един от тях е живял щастливо, а останалите са завършили печално. Ще се убеди също така, че за Пертинакс и Александър като нови хора на престола е било безполезно и вредно да подражават на Марк, повелител по наследство; за Каракала, Комод и Максимин е било гибелно да подражават на Септимий Север, тъй като те не са имали достатъчно сили, за да следват неговия пример. Ето защо един нов владетел в ново владение не може да подражава на Марк и не е нужно да следва делата на Север, но той е длъжен да се

поучи от Север как се създава нова държава, а от Марк да вземе най-доброто и най-достойното, необходимо, за да се запази една отдавна съществуваща държава устойчива и здрава.

Глава XX

За това, полезни ли са или вредни крепостите и за много други неща, до които често прибягват владетелите

1. Някои владетели, за да управляват спокойно държавата, обезоръжавали своите поданици; други поддържали в подвластните страни раздори между партиите; трети дори сеели недоволство срещу самите себе си; някои се стараели да привлекат на своя страна онези, които им изглеждали ненадеждни в началото на управлението си; едни са издигали крепости, други са ги разрушавали и сривали. И макар че за всички тези неща трудно може да се изкаже определено съждение, освен ако не се знаят какви са били обстоятелствата в тези държави, където се е наложило да се вземат подобни мерки, аз ще говоря общо, доколкото същността на материята сама по себе си допуска това.

2. Никога не е бивало, щото нов владетел да е обезоръжавал поданиците си; напротив, намирайки ги невъоръжени, той всякога ги е въоръжавал. Защото, въоръжавайки ги, оръжието, което те получават от тебе, става твое, подозрителните хора ти стават предани, а онези, които са ти били верни преди, остават такива и от поданици се превръщат в твои поддръжници. Но тъй като не всички поданици могат да бъдат въоръжени, когато облагоденствуваш тези, на които даваш оръжие, с останалите можеш да бъдеш по-сигурен. И тази разлика в държанието, която въоръжените ще разберат, ги кара да се чувствуват, че са ти задължени; останалите ще те извинят, защото ще разберат, че е необходимо

да се отличат тези, които се излагат на по-голяма опасност и носят по-голяма отговорност. Когато обезоръжаваш поданиците си, с това ти ги оскърбяваш, като им показваш, че било от страх, било от недоверие се съмняваш в тях. И едното, и другото предположение пораждат ненавист към тебе. Но понеже ти не можеш да останеш невъоръжен, налага се да се обърнеш към наемните отряди, които се отличават с качества, описани вече по-горе. Но дори и да са добри, те не могат да бъдат достатъчни, за да те защищават от силните врагове и ненадеждните ти поданици.

3. Затова, както вече казах, новият владетел в нова държава винаги е създавал собствени войски. Историята е пълна с такива примери. Когато някой владетел завоюва нова държава, която се присъединява като отделна част към неговото старо владение, необходимо е тази държава да бъде разоръжена, с изключение на онези жители, които са били негови привърженици при завоюването; но дори и тях с течение на времето и обстоятелствата трябва да превърне в мекошави и изнежени и въобще да се устрои така, че всички въоръжени сили в държавата да се състоят от негови собствени войници, които да бъдат на служба при него в изконната му земя.

4. Нашите прадеди и онези, които са били считани за мъдри, обикновено са казвали, че за задържането на Пистоя били необходими партии, а за задържането на Пиза — крепости; затова, за да господствуват полесно, те поддържали в подвластните им страни смутове сред гражданите. В онези времена, когато Италия до известна степен е била в състояние на относително равновесие[1], това е можело да бъде и правилно; но аз не мисля, че днес е възможно да се спазва такова правило, защото не е вярно, че разприте всякога носят полза; напротив, при появата на неприятел градовете, в които съществуват вражди, веднага падат; по-ловката партия винаги се присъединява към чуждоземните сили, а другата не може да устои.

5. Венецианците, както ми се струва, подтикнати от тези съображения, са поддържали в подвластните им градове раздори между гвелфи и гибелини и макар че никога не допускали да достигнат до кръвопролитие, все

пак те са поощрявали тези раздори, така че гражданите, погълнати от своите разпри, да не могат да се обединят срещу тях. Както знаем, от това не са имали никакви облаги, защото след поражението при Вайла[2] една от тези партии се осмелила да им отнеме всичките владения. И така подобен начин на действие показва слабостта на владетеля, защото при твърдо управление такива смутове никога не биха били допуснати; те са изгодни само в мирно време, когато, ползувайки се от тях, по-лесно може да се властвува над поданиците, но започне ли война, веднага се разкрива несъстоятелността на подобно устройство.

6. Несъмнено владетелите стават велики, когато преодоляват трудностите и оказаните им съпротивления, и затова когато съдбата пожелае да възвеличи някой нов владетел, на когото повече е необходимо да придобие име, отколкото на наследствения, тя му изпраща врагове и го принуждава да се сражава, за да му даде възможност да ги победи и да се издигне по-нагоре по стълбицата, поставена за него от враговете му. Ето защо мнозина мислят, че умният владетел трябва, когато му се представи такъв случай, хитро да възбуди срещу себе си някои врагове, за да ги победи, като с това увеличи още повече славата си.

7. Владетелите, и особено новите, са срещали по-голяма вярност и облага сред онези, които в началото на своето управление са считали за неблагонадеждни, отколкото в тези, които още в началото са се ползували пред тях с доверие. Пандолфо Петручи[3], владетел на Сиена, е управлявал своята държава по-добре с хората, на които никога не се е доверявал, отколкото с тези, на които е имал доверие. Но това не бива да се обобщава, защото всичко се променя в зависимост от обстоятелствата. Ще кажа само това, че ако онези, които в началото на управлението са били врагове на владетеля, са такива, че и на тях самите им е нужна неговата подкрепа, и за владетеля не представлява голяма трудност да ги привлече на своя страна; те ще му служат още по-честно, защото съзнават колко им е необходимо да заличат лошото мнение за тях, залегнало у него. По този начин владетелят ще може да извлече от тях по-голяма полза, отколкото от тези, които са сигурни в неговото доверие

към тях и затова гледат с пренебрежение към работата си.

8. И тъй като същността на материята го изисква, аз няма да пропусна да припомня на владетелите, които неотдавна са овладели държава с помощ, оказана им отвътре, че те трябва много добре да преценят какви са били причините, които са подбудили хората да постъпят така. Ако те са сторили това не от естествена привързаност към тях, а само от недоволство към предишната власт, то новият владетел само с много усилия и трудности ще може да ги запази като приятели, тъй като ще му бъде трудно да удовлетвори всичките. Разсъждавайки основно за причините за това и разглеждайки древните и съвременните примери, владетелят ще види, че за него ще бъде много по-лесно да си спечели приятели сред хората, които първоначално са били враждебно настроени към него, защото са били доволни от предишния ред, отколкото сред тези, които поради от недоволство от властта са станали негови съюзници и са му помогнали да завземе държавата.

9. За по-голяма безопасност за господството си над държавата владетелите са имали обичай да издигат крепости, които трябвало да служат за задръжка на онези, които биха се осмелили да излязат срещу тях и да им дадат убежище при първия натиск. Аз одобрявам това средство, защото то е отдавна познато. Обаче в наши дни видяхме как месер Николò Вители[4] срина две крепости в Читà ди Кастело, за да задържи тази държава. Гуидо Убалдо, херцог на Урбино[5], възвръщайки си властта, отнета му от Цезар Борджия, разруши до основи всички крепости в тази провинция, като счете, че без тях ще бъде по-трудно да го лишат отново от власт. Така постъпи и родът Бентивольо[6], когато се върна в Болоня. И така крепостите са полезни и вредни в зависимост от обстоятелствата; ако, от една страна, те носят полза, от друга, те са вредни.

10. Затова бихме могли да кажем следното: владетел, който се бои повече от народа, отколкото от чужденците, трябва да строи крепости, а владетел, който се бои повече от чужденците, отколкото от народа, не е необходимо да ги строи. Заради миланския замък, построен от Франческо Сфорца, домът Сфорца е трябвало

и ще трябва да воюва повече, отколкото заради която и да е друга неуредица в този град. Затова най-добрата крепост е да бъдеш обичан от народа. Дори и да имаш крепости, ако народът те ненавижда, те няма да ти помогнат, защото на народ, който е взел оръжието, всякога ще дойдат на помощ чужденците. В наше време не е имало случай, когато крепостите да са донесли полза на някой владетел, освен на графинята на Форлѝ[7] след смъртта на мъжа ѝ — граф Джироламо. За да дочака помощ от Милано, за да възстанови господството си, графинята се скрила в замъка, за да избегне нападенията на тълпата. Тогава времената били такива, че отвън не идвала никаква помощ за народа. Но впоследствие, когато я нападнал Цезар Борджия, а народът, който я ненавиждал, се присъединил към чуждоземците, крепостите малко са послужили на графинята. Затова и тогава, и първия път за нея би било много по-безопасно да не възбужда ненавистта на народа, отколкото да има замък.

Като разглеждам всичките тези обстоятелства, аз ще хваля и този, който строи крепости, и този, който не ги строи; освен това аз осъждам този, който разчита на крепости, а не държи сметка за ненавистта на народа.

Глава XXI

Как трябва да постъпва един владетел, за да бъде почитан

1. Нищо не внушава такава почит към владетеля, както неговите велики подвизи и изключителните му примери. В наше време виждаме Фердинанд Арагонски[1], сегашния крал на Испания, който може да се нарече почти нов владетел, защото от един слаб крал благодарение на прославеността си с велики дела той стана първият господар на християнския свят. Ако обърнете внимание на неговите дела, ще видите, че те всичките са величествени, а някои дори необикновени. В началото на своето царуване той нападна Гренада и тази него-

ва стъпка стана основата на неговата мощ. Той предприе това начинание в един момент, когато страната му бе относително спокойна, без да се бои, че ще срещне някаква съпротива от страна на кастилските барони, които, увлечени изцяло в тази война, не мислели за нововъведенията; а през това време той придобиваше слава и власт над тях, без те да забележат това. Със средствата на църквата и на народа той можа да издържа войската и благодарение на тази дълга война да положи началото на военната си мощ, която впоследствие го и прослави. Освен това, за да може да се впусне в още по-крупни завоевания и действувайки все в името на религията, той прибягна към една благочестива жестокост като разоряването и прогонването на мараните[2] от своето кралство. Едва ли може да има по-жалък и по-изключителен пример от този. Все под мантията на религията той нападна последователно Африка[3], след това се придвижи в Италия и накрая нападна и Франция. Така той винаги извършваше и се впускаше във велики дела, които държаха умовете на поданиците му заети с мисълта за техния изход, в непрекъснато напрежение и удивление. Тези негови начинания бяха така свързани едно с друго, че не дадоха възможност на хората да се съвземат, нито да замислят някакви действия срещу него.

2. От голяма полза за един владетел е да се прояви с изключителни примери и във вътрешното управление на страната, като награждава или наказва онези, които извършват похвални или недостойни дела, за което биха говорили много, така, както се говори за месер Бернабо[4], владетел на Милано. Но което е най-важно за един владетел е, че той трябва да умее с всяка своя постъпка да се прослави като велик и забележителен човек.

3. Един владетел бива уважаван още, когато е истински приятел или истински враг, т. е. когато открито застава на нечия страна против някой друг. Това е много по-полезно, отколкото да си неутрален, защото, ако двама твои могъщи съседни владетели враждуват помежду си и единият от тях победи, ти или ще се боиш от победителя, или не. Но и в двата случая за теб винаги ще бъде по-изгодно да застанеш на една от двете

страни и да водиш открита война; защото, ако ти не се противопоставиш открито, в първия случай ще станеш плячка на победителя за радост и удовлетворение на победения и няма да има към кого да се обърнеш за защита и убежище. Защото победителят не иска да има съмнителни приятели и такива, които не му помагат при нещастия, а победеният няма да те приеме, защото не си поискал с оръжие в ръка да споделиш съдбата му.

4. Когато Антиох, повикан от етолийците, влязъл в Гърция, за да изгони оттам римляните, той изпратил посланици при ахейците, които били приятели на римляните, за да ги убедят да не се намесват. Римляните от своя страна ги убеждавали да вземат оръжие и да се бият заедно с тях. Този въпрос бил отнесен за обсъждане в съвета на ахейците, където пратеникът на Антиох ги убеждавал да останат неутрални. На това римският пратеник отвърнал: «Колкото до това, че ви съветват да не се намесвате във войната, то за вас няма нищо по-вредно — без признателност, без чест, вие ще бъдете жертва на победителя»[5].

5. И така този, който не ти е приятел, винаги ще иска от теб да бъдеш неутрален, докато приятелят ти ще иска открито да излезеш с оръжие на негова страна. Нерешителните владетели, за да избягнат настоящите опасности, често следват пътя на невмешателството и в повечето случаи загиват. Но ако застанеш смело на едната страна и този, към когото се присъединиш, победи, макар и да е могъщ, а ти да си в негова власт, той ти е задължен и между вас ще се установи приятелство. Хората никога не са толкова безчестни, че на стореното им добро да отвърнат със зло, показвайки неблагодарност. И освен това победите не са никога така пълни, че победителят да не се съобразява с това и да пренебрегва повелите на справедливостта. Ако съюзникът ти загуби, той ще те приеме и докато може, ще ти помага, и ти ще бъдеш негов другар по съдба, която по-късно може да стане и по-добра. Във втория случай, когато воюващите не представляват никаква опасност за теб, още по-благоразумно е за тебе да се присъединиш открито към едната страна, защото така ти съкрушаваш един от враговете си, в съюз с този, който би трябвало да го брани от тебе, ако е бил по-благоразумен; но макар

и победител, той остава под твоята власт, а не е възможно той да не победи с твоята помощ.

6. Тук трябва да отбележа, че един владетел не бива да влиза в съюз с по-силен от него срещу други, освен ако някакви изключителни обстоятелства не го принудят, защото при победа на по-силния той пак ще остане под негова зависимост, а владетелите трябва да се стремят по възможност да не изпадат под чужда зависимост. Венецианците се съюзиха с Франция против херцога от Милано, а те можеха да избягнат този съюз, който донесе собствената им разруха. Но когато един съюз е неизбежен, какъвто бе случаят с флорентинците[6], когато папата и Испания изпратиха войските си да нападнат Ломбардия, тогава владетелят поради изложените вече причини трябва да се присъедини към едната или другата страна. Никой владетел не трябва да мисли, че решението, което е взел, е най-безопасното, напротив, нека счита, че всяко решение е съмнително; нещата са винаги такива, че когато се стараеш да избегнеш една неприятност, попадаш на друга. Благоразумието на владетеля се състои именно в умението да преценява свойствата на затрудненията и да избира най-малкото зло.

7. Един владетел трябва също да цени и покровителствува дарованията и да оказва почит на изтъкнати хора на изкуството. Освен това той трябва да насърчава гражданите да упражняват спокойно своите занаяти: търговия, земеделие и всякакво друго занимание, така че едните да не се въздържат да подобряват своите владения от страх, че ще им бъдат отнети, а другите да не се боят да започнат търговия, опасявайки се от големи данъци; трябва да награждават тези, които желаят да се занимават с някаква дейност и които по един или друг начин спомагат за растежа на своя град или на държавата. Освен това владетелят трябва в подходящо време на годината да устройва празненства и зрелища за народа. И тъй като всеки град е разделен на сдружения или класи, владетелят трябва да проявява интерес към тези обединения, да присъствува понякога на техните събирания, да дава пример на човечност и щедрост, но винаги обаче да пази достойнството на своя сан, което не трябва да липсва ни най-малко във всяка негова постъпка.

Глава XXII

За съветниците на владетеля

1. От голямо значение за един владетел е изборът на най-близките му съветници, които могат да бъдат добри или не в зависимост от благоразумието на владетеля. За ума на един владетел се съди преди всичко по неговите приближени. Ако те са способни и предани, владетелят всякога може да се счита мъдър, защото е съумял да познае кои са годните и да запази тяхната преданост. Но когато те не са такива, нашето мнение за владетеля е неблагоприятно, защото първата грешка, която един владетел прави, я прави именно при този избор. Който е познавал месер Антонио де Бенафро[1] като министър на Пандолфо Петручи, владетел на Сиена, не е могъл да не прецени Пандолфо за много умен човек, след като е имал такъв съветник.

2. Съществуват три вида умове: едните, които разбират всичко сами, другите, които разбират мислите на другите, и трети, които не разбират нито сами, нито когато им се обяснява; първите са изключителни умове, вторите — отлични, третите са безполезни. Следователно Пандолфо трябва да е принадлежал, ако не към първите, то към вторите, защото, когато човек може да разпознава доброто или лошото в делата и думите на някого, той, макар и да няма остър ум, разбира лошите и добрите постъпки на министъра, като наказва едните и похвалва другите; при това положение съветникът не може да се надява да измами владетеля и му служи добросъвестно.

3. За това, как един владетел може да опознае своя министър, съществува следният безпогрешен начин. Когато видиш, че министърът мисли повече за себе си, отколкото за теб и във всичко, което върши, търси личната изгода, такъв човек никога няма да бъде добър министър и ти не трябва да му се доверяваш: защото този, в чиито ръце е поверена власт, не трябва да мисли никога за себе си, а само за владетеля и дори не трябва да споменава пред него за неща, незасягащи държавата.

От друга страна, и владетелят, за да поощри усърдието на съветника, трябва да се грижи за него, да го награждава с почести, да му дава възможност да забогатее, да го привърже към себе си, да дели с него и чест, и бреме, за да почувствува министърът, че владетелят не може без него, и да не би големите почести да предизвикат у него желание за още по-големи, големите богатства да не го подбудят към още по-големи богатства, а тежестта на възложените задължения да не го направи страхлив пред промените. И така само когато министърът и владетелят са такива, между тях могат да съществуват отношения на доверие и преданост; в противен случай краят бива винаги печален за единия или за другия.

Глава XXIII

Как да се избягват ласкателите

1. Аз не искам да премълча едно важно обстоятелство, една слабост, от която владетелите трудно могат да се опазят, ако не притежават изключителна проницателност или ако не умеят да избират добре съветниците си. Имам предвид ласкателите, с които дворците са пълни. Защото хората са толкова честолюбиви и доволни от себе си, че лесно остават измамени и трудно могат да се предпазят от това бедствие, а когато опитат да се избавят от него, възниква опасност да си навлекат презрението на другите. Защото няма друго средство да се предпазиш от ласкатели освен едно: да дадеш на хората да разберат, че няма да те оскърбят, ако ти казват истината; но ако всеки започне да ти казва истината направо в лицето, ще изчезне почитта им към тебе.

2. Затова разумният владетел трябва да държи един среден път, като се огради в държавата си с мъдри съветници и само на тях да предостави свободата да му казват истината, и то само за ония неща, за които той ги запитва, и за нищо друго. Но той трябва да ги пита за всичко, да изслушва мнението им, а след това да решава сам, както намери за добре, като се държи с всеки от тях поотделно така, че да им даде да разберат, че колкото по-откровено му говорят, толкова по-присърце ще взема думите им. Освен до тези съветници той не бива да се допитва до никой друг, без колебание да провежда взетите решения и твърдо да държи на тях. Който не постъпва така, той или се заплита в мрежите на ласкателите, или поради различните съвети често променя своите намерения, от което загубва уважението на другите.

3. По този повод искам да приведа един съвременен пример. Отец Лука[1], приближен човек на Максимилиан, сегашния император, говорейки за негово величество, казал, че той с никого не се съветвал: това е така, защото следвал точно обратния път на казания погоре. Тъй като императорът е потаен човек, той не съобщава никому своите намерения и не слуша мнения, но щом се опита да ги осъществи, те стават известни, приближените започват да го критикуват и понеже е мекушав човек, той се отказва от тях. От това се получава че направеното днес той го разваля на следващия ден, и никога не се знае какво иска императорът и как възнамерява да постъпи; а на решенията на такъв човек не може да се разчита.

4. И така един властител трябва винаги да се обръща за съвети, но само когато той пожелае, а не когато искат другите. Дори нещо повече: той трябва да премахне у всекиго желанието да го съветва за каквото и да било, ако той самият не желае това; но той трябва да разпитва надълго и нашироко и търпеливо да изслушва истината и, обратно, ако разбере, че по някаква причина скриват истината от него, да прояви недоволство. Ако някои смятат, че един владетел, считан за разумен, е такъв не по природа, а благодарение на добрите съвети, които получава от приближените си, без съмнение грешат. Защото това е едно правило, което никога не допуска грешки: владетел, който не е мъдър по природа, не може да има добри съветници, освен ако, разбира се, той изцяло не се е доверил на някого, който да го направлява във всичко и да е изключително благоразумен. В такъв случай това би било възможно; но не обаче за дълго, защото такъв съветник много скоро би му отнел властта.

Но ако един владетел, който не е мъдър, се съветва не с един, а с мнозина, той никога няма да получи еднакви съвети и няма да може сам да извлече нещо цялостно от тях. Всеки съветник ще мисли за личната си изгода, а владетелят няма да разбере това и няма да може да вземе мерки. Другояче не може и да бъде, защото хората са всякога лоши, докато необходимостта не ги върне към доброто. И така в заключение ще кажа, че добрите съвети, от когото и да идват, се дължат на мъдростта на владетеля, а не че мъдростта на владетеля е плод на добрите съвети.

Глава XXIV

Защо владетелите в Италия загубиха своите държави

1. Ако новият владетел спазва благоразумно описаните по-горе правила, той много скоро ще затвърди властта си и ще се почувствува силен и сигурен, сякаш е получил властта по наследство. Защото новият владетел много повече привлича вниманието със своите постъпки, отколкото наследственият и ако са изпълнени с доблест, те въздействуват много повече и привързват много по-силно от старата кръв. Защото настоящите събития завладяват хората много повече, отколкото тези от миналото и когато хората днес намерят добро, те му се радват и не търсят друго; дори те всячески ще защищават новия владетел, ако той е на необходимата висота и в останалите си задължения. И двойно по-голяма ще бъде славата му за това, че е основал ново владение, възвеличил го е и го е укрепил с добри закони, със силни войски и с достойни примери; но така също ще се покрие с двоен позор този, който, макар и роден владетел, е загубил властта поради собственото си неблагоразумие.

2. Ако погледнем владетелите, които в наши дни изгубиха владенията си в Италия, като неаполитанския крал, херцога на Милано и други, ще открием преди всичко, че те всичките са имали един и същ порок, а именно организацията на войската, причините за което подробно изложихме по-горе. След това ще видим, че на някои от тях народът е бил враг, а други пък, които са се ползували с разположението на народа, не са съумели да се предпазят от знатните. Без тези недостатъци един владетел не може да загуби държавата си, ако е достатъчно силен, за да поведе войската си на бойното поле. Филип Македонски[1], не бащата на Александър, а този, който е бил победен от Тит Квинций, не притежавал големи владения в сравнение с могъществото на римляните и на Гърция, които го нападнали, но тъй като бил човек войн и умеел да поддържа бодрост у народа и да се пази от знатните, той издържал в борбата в продължение на много години и ако в края на краищата е загубил няколко града, все пак запазил царството си.

3. И така нека нашите владетели, властвували много години в своите владения, да не обвиняват за своите загуби съдбата, а собственото си неумение; в спокойни времена на тях никога и през ум не им е минавало, че обстоятелствата могат да се променят (общ недостатък на хората — при ясно време забравят за бурята), а когато настъпили тежки времена, те предпочели да избягат, а не да се защищават; надявали се, че народът, възмутен от безчинствата на победителя, ще ги призове обратно. Ако няма друг изход, и този е добър, но не е добре заради него да се изпускат всички останали средства. Защото никой не би желал да падне само заради надеждата, че ще се намери някой, който да го повдигне. Това не се случва, но дори и да се случи, то няма да е безопасно за теб, защото при подобна защита ти ще се окажеш в положение на зависимост и унижен. Само такава защита е добра, надеждна и здрава, която зависи от самия теб и от твоите собствени сили.

Глава XXV

Какво място заема съдбата в човешките дела и възможно ли е да ѝ се противостои

1. Зная, че мнозина са вярвали и днес още вярват, че нещата в света се направляват от съдбата и от бога по такъв начин, че хората със своето благоразумие са напълно безпомощни да ги променят; така че не си струва да се мъчим да ги предотвратяваме или променяме, по-добре е да се оставим на волята на съдбата. В наше време това мнение се затвърди още повече от големите превратности, които станаха и продължават да се извършват всеки ден пред очите ни извън всяка човешка предвидливост. Размишлявайки понякога върху това, и аз самият съм бивал склонен да приема донякъде това мнение.

2. Но тъй като нашата свободна воля не е загаснала, мисля, че можем да приемем за истина, че съдбата се разпорежда с половината от нашите постъпки, а другата половина или приблизително толкова тя предоставя на самите нас. Аз бих уподобил съдбата на една от тези разрушителни реки, които, когато се разбушуват, заливат долини, повалят дърветa и постройки, отнемат земя от единия бряг и я нанасят на другия. Всеки бяга пред тях, всички отстъпват пред техния напор, безсилни да го задържат. И все пак това още не означава, че хората в спокойно време не могат да вземат мерки, като построят защитни стени и бентове, така че при един нов подем водите да се отправят или по канал, или напорът им да не бъде така неудържим и пагубен.

3. Същото става и със съдбата: тя проявява мощта си там, където няма сила да ѝ се противопостави, и насочва ударите си натам, където знае, че няма бентове и прегради, които да я спрат. Ако погледнете към Италия, която е средище на тези промени и която им е дала тласък, ще видите, че тя е една равнина без нито един бент и защитна преграда. Ако тя притежаваше достатъчно защитна сила, както Германия, Испания и Франция, наводненията нямаше да причиняват такива големи щети или въобще нямаше да се случват. Що се отнася до съпротивлението на съдбата въобще, считам, че казаното е достатъчно.

4. Но съсредоточавайки се повече върху подробностите, ще видим как днес един или друг владетел процъфтява, а утре загива, без това да се дължи на промяна в поведението или в характера му. Аз съм уверен, че това се дължи най-вече на причините, за които говорих по-горе, а именно: че владетел, който се осланя изцяло на съдбата, загива, щом като тя се отвърне от него. Смятам, че е щастлив този, който съгласува своите действия с изискванията на времето, и толкова по-нещастен е този, чиито действия са в разногласие с времето.

5. Защото виждаме, че хората се стремят към почести и богатства по различни начини: един с благоразумие, други с вътрешен порив, едни със сила, други с хитрост, един с търпение, други с обратното и всеки с различни средства постига своята цел. Виждаме още как от двама души, които действуват благоразумно, единият постига целта си, а другият — не; или и двамата преуспяват еднакво, въпреки че вървят по различни пътища, тъй като единият е предпазлив, а другият действува безогледно. Това произтича не от друго, а от условията на времето, към които хората се приспособяват или не умеят да се приспособят в своето поведение. Именно поради това, както казах вече, двама, които действуват различно, постигат еднакво целта си; и от двама, които действуват еднакво, единият постига целта си, другият — не.

6. От това зависи и колебанието на щастието; защото, ако някой владетел управлява с благоразумие и търпение, и времената се стичат така, че неговият начин на действие се окаже добър, той преуспява във всичко, но ако времената и нещата се изменят, той загива, защото не може да промени начина си на действие. Няма човек, който да е толкова благоразумен, че да може да се приспособява към настъпилите промени: защото човек не може да измени на собствената

си природа и ако някой е преуспявал всякога, като е вървял все по един и същ път, не можеш да го убедиш да се отбие от него. Ето защо предпазливият човек, когато настане време да действува със сила, не умее да го стори и затова загива. Ако обаче можеше да се приспособи към настъпилите промени, то и съдбата му би била по-добра.

7. Папа Юлий II, който винаги е действувал под натиска на буйната си природа, всякога успяваше, защото времената подхождаха на този негов начин на действие. Обърнете внимание на първия му поход към Болоня, когато беше още жив Джовани Бентивольо. Венецианците бяха против, испанският крал също, с Франция се водеха преговори за това начинание и при все това папата с обичайната си необузданост и решителност сам застана начело на похода. Тази крачка застави Испания и венецианците да не се намесват: венецианците от страх, а Испания — от желание да си възвърне Неаполитанското кралство[1]. От друга страна, папата привлече към себе си и краля на Франция. Виждайки, че папата е вече на поход, и желаейки да си осигури неговото приятелство, за да унижи венецианците, кралят сметна, че е невъзможно да откаже помощта си, без да нанесе с това оскърбление на папата.

8. По такъв начин Юлий със своя буен нрав осъществи онова, което никога не би се отдало на друг папа при всичкото му човешко благоразумие: защото, ако той беше чакал да сключи договор и да уреди всичките си работи, за да тръгне от Рим, както би сторил на негово място друг папа, той никога нямаше да има този успех. Кралят на Франция щеше да намери хиляди извинения, а другите щяха да го поставят пред хиляди заплахи. Не искам да се спирам на другите му дела, защото всичките те си приличат и всичките са завършили успешно. Неговият кратък живот не му даде възможност да изпита неуспеха, тъй като ако бяха настъпили времена, изискващи предпазливост, то с тях щеше да дойде и неговата гибел: той никога нямаше да отстъпи от средствата, към които го е влечала собствената му природа.

9. И така в заключение ще кажа, че понеже съдбата е изменчива, а хората в своето поведение са упорити, то те са щастливи, докато съдбата е в съгласие с тяхното поведение, и нещастни, когато между тях настъпи разногласие. Смятам обаче, че е по-добре да бъдеш буен и смел, отколкото предпазлив, защото съдбата е като жена и ако искаш да я владееш, трябва да я малтретираш. Известно е, че тя по-често се оставя да бъде победена от такива хора, отколкото от тези, които се отнасят към нея без жар. И освен това както и жената, така и съдбата всякога е благосклонна към младите, защото са по-малко почтителни, по-самонадеяни и агресивни са и с по-голяма дързост я укротяват.

Глава XXVI

Възвание за овладяването на Италия и за освобождаването ѝ от ръцете на варварите

1. Преглеждайки всичко казано досега и размишлявайки в себе си дали е благоприятен моментът в Италия за издигането на нов властител и има ли в нея материал, от който би могъл да се възползува един мъдър и добродетелен човек, който да му придаде форма — за своя слава и за благото на цялото ѝ население, аз виждам толкова много неща, благоприятствуващи за един нов владетел, че не зная съществувало ли е някога по-подходящо време за това. И ако, както казах, за да се прояви мощта на Мойсей е било необходимо робството на израелския народ в Египет, а за да се познае душевното величие на Кир е трябвало персите да бъдат заробени от мидите, и ако е било предопределено атиняните да живеят разпръснато, за да се разкрие доблестта на Тезей, то и днес, за да познаем силата на италианския дух, трябваше Италия да достигне до днешното си състояние да бъде поробена като

евреите, да стигне до по-големи унижения от персите, да бъде по-раздробена от атиняните, да остане без владетел, без закони, разбита и ограбена, обедняла и изтощена, опустошена, да претърпи всякакъв вид нещастия.

2. И въпреки че досега се е показал някакъв лъч на надежда в лицето на един или друг човек и че би могло да се помисли, че той е изпратен от бога за нейното спасение, впоследствие в самия разгар на подвизите му съдбата всякога го е отблъсквала. Така, останала безжизнена, Италия очаква своя спасител, който да излекува раните ѝ, да сложи край на ограбването на Ломбардия, на непосилните данъци в Неапол и Тоскана и да изцери отдавна загнилите ѝ язви. Погледнете как тя моли бога да изпрати този, който да я избави от жестокостите и дързостите на варварите. Погледнете как тя цялата е готова да застане под общо знаме, стига само да намери човека, който да вдигне това знаме.

3. Не виждам на кого в настоящия момент Италия би могла повече да се надява, ако не на Вашия знаменит дом; този дом, чието щастие и доблест са покровителствувани от бога и от църквата, която е възглавявана сега от него[1], едничък той би могъл да застане начело на това освобождение. Това няма да бъде много трудно, ако си спомните за деянията и живота на онези, които назовах по-горе. Въпреки че такива хора са рядкост и достойни за удивление, все пак те са били хора и никакви обстоятелства не са им помагали така, както сега на нас; защото тяхното дело не е било нито по-справедливо, нито по-леко и бог не е бил по-милостив, отколкото към вас. Тук делото е праведно и велико: защото войната е справедлива, когато е необходима, и оръжието е свещено, когато е единствена надежда[2]. А обстоятелствата са благоприятни. Когато готовността е голяма, не съществуват големи трудности, стига само Вашият дом да бъде ръководен от делата на тези, които посочих за образец. Нещо повече: явяват се необичайни безпримерни божи знамения[3]: морето се разтвори широко; облак показа пътя; вода потече от скалата, падна манна; всичко благоприятствува в името на Вашето величие. Останалото трябва

да направите вие самите. Бог не желае да извърши всичко, за да не ни лиши от свободната воля и от частицата слава, която ни се полага.

4. Не е ли удивително, че на никой от споменатите по-горе италиански вождове не е било по силите да изпълни подвига, който се очаква от Вашия прославен дом, и че след толкова превратности и войни бойната доблест на Италия изглежда угаснала. Това се дължи на обстоятелството, че нейните стари институции не са били годни и че не е имало никой, който да съумее да създаде нови. Нищо не носи толкова чест на човека, който още се издига, колкото създадените от него нови закони и нови институции. Ако такива дела са положени на здрави основи и в тях има достатъчно величие, те правят от владетеля предмет на възхищение и преклонение; в Италия има достатъчно материал, на който може да се придаде всякаква форма; голяма е доблестта на нейните синове, стига тя да не липсва у вождовете им. Вижте как в двубоите и неголемите схватки италианците се отличават със сила, ловкост и съобразителност. Но в сражения всичките тези качества се загубват. И това се дължи на слабостта на нейните вождове. Защото, който разбира, него не го слушат и всеки смята, че може всичко сам, но досега никой не е съумял дотолкова да се открои със сила и успех, щото другите да отстъпят пред него. Оттук следва, че през всичкото това време, във всичките войни, които са се водили през изминалите двадесет години, войската, съставена изцяло от италианци, всякога е търпяла неуспехи. Затова свидетелствуват Таро[4], Александрия[5], Капуа[6], Генуа[7], Вайла[8], Болоня[9], Местре[10].

5. Затова, ако Вашият знаменит дом пожелае да тръгне по стъпките на тези забележителни мъже, които са освободили своите земи, неоходимо е да се погрижи преди всичко за създаването на собствени бойни сили, които са основата на всяко военно начинание; няма по-верни, по-истински, по-добри войници от собствените. И ако всеки поотделно е добър, то всички заедно ще бъдат още по-добри, когато видят, че ги предвожда собственият им владетел, който ги почита и им се доверява. Необходимо е да се подготвят такива

войски, които с цялата сила на италианската доблест да могат да се защищават срещу чуждоземците.

6. И въпреки че швейцарската и испанската пехота се считат за страшни, и двете имат недостатъци, така че една другояче устроена войска би могла не само да им противостои, но и да ги надвие. Защото испанците не издържат срещу конница, а швейцарците се боят от пехота, когато срещнат в нея същото упорство, което притежават те самите. И така се видя, а и опитът ще го докаже, че испанците не могат да устояват на френската конница, а швейцарците търпят поражение от испанската пехота; въпреки че в последното не сме имали възможност да се убедим напълно, но за което вече видяхме едно доказателство в сражението при Равена[11]. Там испанската пехота се сблъска с френските батальони[12], които имат същия боен строй, както швейцарците; благодарение на своите малки щитове испанците си пробиха път сред немските копия и без опасност за самите тях биха немците, които не можеха да сторят нищо; ако срещу испанците не беше връхлетяла конницата, те щяха да избият неприятелската пехота. Като се знаят недостатъците на едната и на другата пехота, може да се образува нова, която да устоява на конницата и да не се бои от пехотинците. Това може да бъде постигнато с нов род оръжие и със смяната на бойния строй. Такива порядки, въведени за първи път, винаги носят слава и величие на новия владетел.

И така не трябва да се изпуска този случай Италия след толкова години на очакване да намери своя спасител. Не мога да изразя с думи с каква любов биха го посрещнали във всички области, пострадали от чуждоземните нашествия, с каква жажда за мъст, с каква несъкрушима вяра, с какво благоговение, с колко сълзи! Кои врати не биха се разтворили пред него, кой народ би отказал да му се подчини, как би могла завистта да се изпречи на пътя му, кой италианец не би тръгнал след него? На всеки от нас е отвратително това варварско господство. Нека Вашият прославен дом поеме този дълг със същата сила и надежда, с която се поемат справедливите дела, щото отечеството да се

прослави под закрилата на това знаме и под негово водачество да се сбъднат стиховете на Петрарка[11]:

Доблестта ще се опълчи срещу яростта
и кратък ще бъде боят.
Защото древната храброст
е още жива в италианските гърди.

ФЛОРЕНТИНСКИ ИСТОРИИ

ПОСВЕЩЕНИЕ

НА СВЕТЕЙШИЯ И ПРЕБЛАЖЕН ОТЕЦ, ГОСПОДАР НАШ КЛИМЕНТ VII

Тъй като, Ваше светейшество, преблажени и светейши отче, преди още да достигнете до сегашния си изключителен пост[1], ми бяхте възложили да опиша делата на флорентинския народ с цялото си прилежание и умение, с които са ме надарили природата и житейският ми опит, аз се постарах да удовлетворя това Ваше желание. В моите писания аз достигнах до времето, когато със смъртта на Лоренцо Медичи Великолепния обликът на Италия се промени, и тъй като последвалите събития поради своето величие и знаменателност изискват и по-възвишено изложение, разсъдих, че ще е добре да събера в една книга всичко, от мен написано до това време, и да я поднеса на Вашето светейше блаженство, за да можете да се възползувате от плодовете на моя труд, плодове, получени от посетите от Вас зърна.

Когато четете тези редове, Ваше светейше блаженство, Вие най-напред ще узнаете с колко много беди и под властта на колко много владетели са били извършвани промените в съдбата на италианските държави след упадъка на Западната Римска империя; ще видите как римският първосвещеник, венецианците, Неаполитанското кралство и Миланското херцогство са се издигали до държави и до могъщество в нашата страна; ще научите как Вашето отечество благодарение именно на тази своя разпокъсаност се е избавило от властта на императорите и остана разпокъсано и тогава, когато попадна под покровителството на Вашия род[2]. Ваше светейшество специално ми повели да опиша великите дела на Вашите прадеди по начин, от който да е видно, че аз съм стоял далеч от каквито и да е ласкателства. (Защото колкото и приятни да са за ухото Ви искрените похвали, толкова по-неприятни Ви са лъжливите и изкусни хвалебствия.) Затова аз се опасявам, като разказвам за добросърдечността на Джовани, за мъдростта на Козимо, за хуманността на Пиеро, за великолепието и благоразумието на Лорен-

цо, дали няма да заслужа упрек за това, че съм пристъпил Вашите повели. Ето защо моля за извинение пред Вас, както и пред всички, на които моето повествование може би няма да се хареса като несъответствуващо на действителността; понеже установих, че спомените за Вашите прадеди са изпълнени с всякакви похвали, аз бях длъжен или да ги изложа такива, каквито ги видях, или подобно на завистник да премълча техните заслуги. И ако зад възвишените им дела се е криело честолюбие, вредно за общото благо според мнението на някои хора, и ако аз не съм успял да го забележа, то не съм бил длъжен да го описвам, защото в цялото мое повествование никъде не съм се стремил да прикрия нечестивите дела под благовидна външност, нито да хвърля сянка върху похвалните дела затова, че те са преследвали неблагородни цели.

За това, колко съм далеч от ласкателствата, свидетелствува всяка част от моето повествование и най-вече публичните речи и личните съждения както в пряка, така и в косвена форма, където в изразите и в маниера на говорещия по най-ясен начин се проявява неговата природа. Избягвал съм всякакви ругатни, защото за достойнството и правдивостта на разказа те не допринасят нищо. Всеки, който се отнесе без предубеждение към моите писания, ще се убеди в безпристрастността ми и ще забележи колко малко говоря за бащата[3] на Ваше светейшество. Причината за това е неговият кратък живот, в който той не можа да придобие известност, а пък аз бях лишен от възможността да го прославя в писанията си. И все пак неговите дела са били велики и прекрасни, защото той е дал живот на Ваше светейшество. Тази негова заслуга надминава значително делата на неговите прадеди и щеше да му донесе вековна слава, ако злочестата съдба не му бе отнела години от живота. Затова, преблажени и светейши отче, в тези мои повествования аз се постарах да не скривам истината, за да угодя на всички; а може би да не съм успял да угодя и никому. Не би ме учудило, ако това е така, защото е невъзможно да се описват събития, станали през живота на хората, без те да не се почувствуват засегнати. С не по-малка радост аз излизам на бойното поле, като се надявам, че така,

както получавах непрестанната подкрепа и благодеянията на Ваше светейшество, ще получа и помощта, и защитата на мощното войнство на светейшия Ваш разум. И така, като се въоръжавам с мъжество и увереност, останали неизменни по време на моите писания, аз ще продължа моето дело, ако не ме напусне животът и покровителството на Ваше светейшество.

Покорен слуга
Николо Макиавели

ВЪВЕДЕНИЕ

В желанието си да изложа делата на флорентинския народ, извършени от него вътре в страната и вън от нейните предели, първоначално възнамерявах да започна повествованието от 1434 година според християнското летоброене, т. е. от времето, когато родът на Медичите благодарение на заслугите на Козимо и на неговия баща Джовани достигна във Флоренция поголямо влияние от всеки друг род. Тогава мислех, че месер Леонардо Аретино[4] и месер Поджо[5], двама видни историци, са описали подробно всичко случило се до това време. Но след като прочетох задълбочено техните произведения, за да проуча начините и реда, по който те излагат събитията, и да последвам техния пример, за да заслужа одобрението на читателите, намерих, че в описанието на войните, които Флоренция е водила с чуждите владетели и народи, те наистина са проявили много голямо умение, но по отношение на гражданските разногласия и вътрешните вражди, както и за последиците, породени от тях, едната част те напълно са премълчали, а до другата едва са се докоснали, така че читателят не може да извлече от тях нито полза, нито удоволствие. Смятам, че те са постъпили така или защото тези събития им са се сторили толкова маловажни, че са преценили, че не са достойни за историята, или защото са се бояли да не нанесат обида на потомците на онези, които е трябвало да съдят в своите повествования. Тези причини, нека двамата историци (мир на праха им) не ми се сърдят, ми се струват напълно недостойни за велики личности. Защото, ако има нещо в историята, което да се харесва и което да е поучително, то това е подробното излагане на събитията; и ако някой урок е полезен за гражданите, които управляват републики, той е именно този, който посочва причините, пораждащи ненавистта и разцепленията в града, така че те да могат да извлекат полза от пагубния опит на другите и да запазят своето единство. И ако всеки пример за онова, което става в една република ни вълнува, то примерите на нашата република ще ни развълнуват още повече и ще бъдат още по-полезни. И ако в някоя република е имало едва забележими раздори, то тези във Флоренция са били най-очевидни. Защото по-голямата част от държавите, за които имаме някакви сведения, са се ограничавали най-често с едно малко разногласие, което според обстоятелствата или е допринасяло за тяхното развитие, или ги е довеждало до гибел; но Флоренция не се е задоволявала само с едно, тя е пораждала множество от разногласия. Общоизвестно е, че в Рим, след като били прогонени царете, между аристократите и плебеите възникнали раздори, които не стихнали до самото падане на Римската империя. Така е било и в Атина, така и във всички процъфтяващи по онова време държави. Но във Флоренция най-напред е възникнало разцепление сред аристократите, след това между аристократите и пополаните[6] и накрая между пополаните и плебеите; а често пъти, дори и сред победителите е настъпвал разкол. Тези раздори са водели до такива убийства, изгнания и гибел на цели родове, каквито не е познавал никой друг град в историята. Според мен нищо друго не свидетелствува така ясно за величието на нашия град, както разкъсващите го разпри, които били напълно достатъчни, за да доведат до гибел всяка велика и могъща държава. А в същото това време Флоренция непрекъснато се е разраствала: и толкова голяма е била доблестта на нейните граждани, с такава сила на духа те са величаели себе си и отечеството, че тези, които са оцелявали след многобройните бедствия, са допринасяли много повече за величието на своята родина с доблестта си, отколкото са я съкрушавали раздорите. И няма съмнение, че ако след освобождението си от императорския гнет Флоренция беше имала щастието да възприеме такава форма на управление, при която да запази своето единство, аз нямаше да мога да посоча нито една държава, сегашна или древна, която би могла да стои по-високо от нея: толкова щеше да се издигне тя във военно и стопанско отношение. Известно е, че и гибелините[7], които тя е прогонила, са били толкова многобройни, че изпълнили цяла Тоскана и Ломбардия, и все пак по време на войната срещу Арецо, една година преди битката при Кампалдино[8], гвелфите заедно с неподлежащите на изгнание гибелини събрали хиляда и двеста въоръжени войници и

дванадесет хиляди пехотинци. А по-късно, във войната срещу Филипо Висконти, херцога на Милано, когато флорентинците в продължение на пет години[9] изразходвали три милиона и петстотин хиляди флорина за оръжие (тъй като те се занимавали с индустрия, а не с производство на оръжие), накрая, недоволни от мирните договори и за да покажат силата на своя град, те обсадили Лука.

Ето защо аз не разбирам защо тези вътрешни раздори да не са достойни да бъдат описани подробно. И ако упоменатите славни писатели са се въздържали да го сторят, опасявайки се да не би с това да обидят паметта на онези, за които е трябвало да пишат, те са сгрешили и с това само показали колко малко са познавали честолюбието на хората и техния постоянен стремеж да увековечават имената си заедно с тези на своите деди. Не са си спомнили дори, че мнозина, които не са имали възможност да се прославят с някое достойно дело, са се старали да придобият известност чрез нечестни деяния. Не са прозрели също, че и делата, които сами по себе си имат някакво величие, като например всички държавни и политически дела, по какъвто и начин да се водят и какъвто и да е техният изход, все пак носят на извършителите повече чест, отколкото безчестие. След като обмислих добре всичките тези неща, аз промених намерението си и реших да започна историята на нашия град от самото нейно начало. И тъй като нямам намерение да навлизам в чужди области, ще опиша детайлно само вътрешните събития на нашия град до 1434 година, а за събитията, станали извън него, ще споменавам само когато е необходимо, за да могат по-добре да се разберат събитията, станали вътре в града. В описанията си след 1434 година ще започна да излагам подробно вътрешните и външните събития. Освен това, за да могат да се разберат по-добре всички епохи, за които се отнася тази история, преди да започна да разказвам за Флоренция, ще опиша по какъв начин Италия е попаднала под властта на онези, които по онова време са я управлявали. Тези първоначални сведения както за Италия, така и за Флоренция, ще заемат първите четири книги: в първата книга ще изложа накратко всички събития, станали в Италия след падането на Римската империя до 1434 година; втората ще обхване времето от началото на Флоренция до войната с папата, след изгонването на Атинския херцог[10]; третата ще завърши със смъртта на неаполитанския крал Владислав през 1414 година. В четвъртата книга ще стигна до 1434 година, от което време до наши дни ще опиша подробно всички вътрешни и външни събития, станали след 1434 година във Флоренция.

КНИГА ПЪРВА

I

Народите, които населяват земите на север от Рейн и Дунав и живеят в плодородни и със здрав климат области, се размножават толкова много, че често пъти се налага излишното население да напуска родните места и да търси нови земи. Когато някоя област трябва да се освободи от прекомерния брой хора, всички жители се разделят на три групи, така че във всяка от тях да останат по равен брой знатни и незнатни и по равен брой бедни и богати. След това групата, определена по жребий, се отправя да търси щастието си другаде, а останалите две групи, освободени от излишния брой жители, продължават да ползуват наследеното от прадедите. Тези именно племена са разрушили Римската империя, за което спомогнали и самите императори, които изоставили своята древна столица Рим и се прехвърлили в Константинопол, отслабвайки по такъв начин западната част на империята; защото започнали да ѝ отделят по-малко внимание и я предоставили на грабежа на своите управители и на враговете. И наистина, за да се разруши такава велика империя, основана с кръвта на толкова доблестни мъже, е била потребна немалка немарливост от страна на управляващите, немалко вероломство от страна на подчинените, немалка сила и упорство от външните врагове; така че не само един народ е причинил падането на империята, а обединените усилия на много народи. Първите,

които тръгнали от тези северни страни към империята, след кимврите, победени от римския гражданин Марий, били вестготите, име, което на техния и на нашия език означава «западни готи». След редица сражения по границата на империята с разрешение на императорите те дълго време запазили седалището си около Дунава; и въпреки че извършвали набези в римските провинции по различни поводи и в различно време, все пак силата на императорската власт ги обуздавала. Последният, който удържал голяма победа над тях, бил Теодосий; той до такава степен ги държал в подчинение, че те не само че не могли да имат собствен крал, но доволни от това, което получавали, живеели под властта на Теодосий и се сражавали под неговите знамена.

След смъртта на Теодосий неговите синове Аркадий и Хонорий наследили бащината държава, но не и бащината доблест и щастливата му съдба, и със смяната на владетеля се променили и времената. Теодосий поставил начело на трите области на империята трима управители: на Източната Руфин, на Западната Стилихон, а в Африка Гилдон. След смъртта на господаря те не мислели само как да управляват своите области, но и по какъв начин да придобият самостоятелност. Гилдон и Руфин били смазани още в началото на своите опити, а Стилихон, който съумял добре да прикрие намеренията си, от една страна, се постарал да спечели доверието на новите императори, а, от друга — да внесе такъв смут в управлението на държавата, че да може после по-лесно да я завладее. За да настрои вестготите срещу императорите, той ги посъветвал да престанат да им изплащат уговорените суми. Освен това, понеже тези врагове му се сторили недостатъчни, за да предизвикат смутове в империята, той започнал да подбужда бургундите, франките, вандалите и аланите (също северни народи, тръгнали да завоюват нови земи), да нападнат римските провинции. И така вестготите, лишени от уговорения дан, за да се организират по-добре и за да могат да отмъстят за обидата, избрали за свой крал Аларих[11], нападнали империята и след редица събития опустошили Италия, превзели и разграбили Рим. След тази победа Аларих умрял, а

неговият наследник Атаулф[12] взел за своя жена Плацида, сестра на императорите, и като се сродил с тях, се притекъл на помощ на Галия и Испания, които по гореказаните причини били нападнати от вандалите, бургундите, аланите и франките. Като последица вандалите, след като завладели тази част от Испания, която се наричала Бетика[13], и като не могли да отблъснат ударите на вестготите, били повикани от Бонифаций, който управлявал Африка, за да завземат тази провинция; те с охота се съгласили, а и Бонифаций бил доволен от тяхната подкрепа, понеже бил въстанал срещу императорите и се страхувал от тяхната разплата. Така начело със своя крал Гейзерих вандалите се заселили в Африка. По това време на престола се бил възкачил Теодосий, синът на Аркадий. Той толкова малко се грижел за онова, което ставало на запад, че народите отвъд Рейн решили да се установят здраво в завладените земи.

II

Така започнало господството на вандалите в Африка, на аланите и вестготите в Испания; а франките и бургундите не само завладели Галия, но и нарекли на свое име завладените области: едната — Франция, а другата — Бургундия. Щастливите успехи подбудили и други народи да вземат участие в разрушаването на империята. Хуните, които също били чергарски народ, завладели Панония, провинция отсам Дунава, която днес се нарича на тяхното име — Унгария. Към тези беди се прибавила още една: императорът, като се видял притиснат от всички страни, за да намали броя на враговете си, започнал да сключва съюзи ту с франките, ту с вандалите; но това само усилвало властта и мощта на варварите и отслабвало империята. Дори и остров Британия, който днес се нарича Англия, не успял да се спаси от тези бедствия; защото британите, изплашени от онези народи, които били завзели Франция, и не виждайки как императорът би могъл да ги защити, повикали на помощ англите, едно от германските племена. Англите, предвождани от своя крал Вортигерий, с охота откликнали и след като най-

напред защищавали британите, после ги прогонили от острова, заселили се там и го нарекли на своето име Англия. Но жителите на тази страна, останали без родина, били принудени да разбойничествуват и понеже не успели да избавят страната си, решили да завоюват друга. Заедно със семействата си те преплували морето, завладели онези крайбрежни земи, които били най-благоприятни за флотата, и нарекли тази земя на своето име Бретан.

III

Хуните, за които по-горе казахме, че завзели Панония, се присъединили към други народи — гепиди, херули, туринги и остготи (така се наричат на техния език източните готи), и тръгнали да търсят нови земи. Като не могли да завладеят Франция, защото била отбранявана от други варвари, те нахлули в Италия, предвождани от своя вожд Атила, който скоро преди това, за да не дели властта, убил своя брат Бледа. Това го направило всесилен, а Андарих, кралят на хепидите, и Веламир, кралят на остготите, станали негови васали. Като нахлул в Италия, Атила започнал обсадата на Аквилея, която продължила две години и през това време опустошил всички области наоколо и разпръснал местното население: оттук започва началото на град Венеция, но за това ще говорим по-нататък. След превземането и разрушаването на Аквилея и на много други градове Атила се отправил към Рим, но се въздържал от разрушаването му, удовлетворявайки молбите на папата, към когото изпитвал такава голяма почит, че дори напуснал Италия и се оттеглил в Австрия, където и умрял. След неговата смърт Веламир, кралят на остготите, и вождовете на другите народи вдигнали оръжие срещу неговите синове Хенрих и Урих; единия от тях убили, а другия принудили заедно с хуните да премине Дунава и да се завърне в родината си. Остготите и гепидите се заселили в Панония, а херулите и туринги — на отсрещния бряг на Дунав. След като Атила напуснал Италия, императорът на Западната империя, Валентиниан, решил да възстанови страната и за да може по-лесно да я отбранява от варварите, преместил столицата от Рим в Равена.

Бедствията, които се стоварили върху Западната империя, станали причина, щото императорът, който се намирал в Константинопол, често да предава властта на западната провинция в ръцете на други лица, защото смятал нейното управление за скъпо струващо и опасно дело. Често пъти, без негово позволение, римляните, виждайки, че са изоставени на произвола на съдбата, сами си избирали император или някой узурпатор завземал властта. Така например след смъртта на Валентиниан за известно време престола заемал римлянинът Максим, който принудил Евдокия, съпругата на починалия император, да му стане жена. Но тъй като произхождала от императорския род, тя считала за позорен брака си с обикновен римлянин. В жаждата си да отмъсти за нанесената ѝ обида Евдокия повикала в Италия Гензерих, краля на вандалите и управител на Африка, и му описала колко лесно и изгодно ще бъде за него да завземе Рим. Вандалът, съблазнен от плячката, веднага се озовал и като видял изоставения на произвола Рим, го разграбил и останал в него две седмици[14]; след това завладял и ограбил и други италиански земи, след което заедно с армията си се завърнал в Африка, отнасяйки със себе си огромна плячка. Когато след смъртта на Максим римляните се завърнали в Рим, те провъзгласили за свой император гражданина Авит. Много събития последвали, сменили се много императори и на императорския престол в Константинопол застанал Зенон, а на римския — Орест и неговият син Августул, които завзели властта с измама. И докато те възнамерявали да я задържат със сила, херулите и турингите, които, както вече казах, след смъртта на Атила се били заселили на отвъдния бряг на Дунав, обединили се под ръководството на своя пълководец Одоакър и нахлули в Италия. Изоставените от тях места били заети от лонгобардите, също северни народи, водени от техния крал Кодог, които, както ще видим по-нататък, са били последният бич за Италия. Като нахлул в Италия, Одоакър победил и убил Орест недалеч от Павия, а Августул избягал. След тази победа Одоакър не приел им-

ператорската титла, а станал цар на Рим, тъй като в Рим се била вече променила не само властта, но и самата титла. Той бил първият от вождовете на чергарските народи, който решил да се засели за постоянно в Италия; тъй като другите било от страх, че не ще могат да задържат властта в Рим, понеже императорът от Константинопол лесно можел да отиде в Рим, било поради друга неизвестна причина се отдавали само на грабеж, а се заселвали в други страни.

IV

През това време старата Римска империя била подчинена на следните господари: Зенон господствувал в Константинопол и управлявал цялата Източна империя; остготите владеели Мизия и Панония; вестготите, свевите и аланите държали Гаскония и Испания; вандалите — Африка; франките и бургундите — Франция; херулите и турингѝте — Италия. Крал на остготите бил Теодорих, племенник на Веламир. Понеже бил в приятелски отношения с източния император Зенон, Теодорих му писал, че остготите, които превъзхождали по военни достойнства всички други народи, владеели твърде малко земи и считали това за несправедливо и че им било невъзможно да се поберат в пределите на Панония; и виждайки, че ще трябва с оръжие в ръка да си търсят нови земи, той решил да съобщи това най-напред на императора, за да го извести за техните намерения и за да им отстъпи той някакви земи, където да могат да живеят по-почтено и по-спокойно. Императорът отчасти от страх от остготите, отчасти от желание да прогони Одоакър, разрешил на Теодорих да настъпи срещу Одоакър и да завладее Италия. Теодорих незабавно тръгнал от Панония, където оставил своите приятели хепидите; като пристигнал в Италия, убил Одоакър и сина му и по негов пример приел титлата крал на Италия[15]; за свое седалище избрал Равена по същите причини, които накарали и Валентиниан да стори това.

И във военните, и в мирните дела Теодорих показал превъзходни качества: в сраженията бил неизменен победител, а в мирно време обсипвал с благодеяния

градовете и народите. Той разселил остготите в завоюваните земи заедно с вождовете им, за да ги предвождат във военните походи и управляват в мирно време. Разширил Равена, възстановил разрушенията в Рим и върнал на римляните всички привилегии, с изключение на военните. Чрез силата на своя авторитет, без да прибягва до оръжие, той принудил варварските крале, които си били поделили владенията на Римската империя, да не напускат границите на своите земи. Между северните брегове на Адриатическо море и Алпите построил земни укрепления и крепости, за да спре нахлуването на нови варварски орди. И ако многобройните му заслуги не са били помрачени към края на живота му от проявената от него жестокост към онези, които подозирал в заговори срещу собствената му власт, като например умъртвяването на Симах и Боеций[16], хора с благочестив живот, неговата памет би била във всяко отношение достойна за най-голяма почит. Благодарение на храбростта и великодушието му не само Рим и Италия, но и всички области от Западната Римска империя, се избавили от непрекъснатите удари, нанасяни им от постоянните нашествия на варварите, съвзели се и могли да водят доста щастливо съществуване.

V

И наистина, ако някога е имало по-нещастно време за Италия и за другите провинции, станали жертва на варварите, то това е било времето от Аркадий и Хонорий до Теодорих. Ако се замислим върху това, колко щети понася всяка република или кралство при смяната на владетел или на управление, дори когато тези промени са предизвикани не от някакви външни причини, а само от граждански раздори (като се има предвид, че дори и малките и незначителни промени могат да доведат до гибел и на най-могъщата република или кралство), лесно можем да си представим страданията, които са се изсипали над Италия и над другите римски провинции, където са се сменяли не само владетелите и правителствата, но и законите, обичаите, начинът на живот, религията, езикът, облеклото, имената.

Дори и не всичките тези бедствия, взети заедно, а всяко поотделно е достатъчно, за да ужаси и най-силния духом човек. А какво би станало, ако трябва да се видят и преживеят! Всичко това довело до разрушения и до възникването и разрастването на много градове. Разрушени били Аквилея, Луни, Киузи, Популония, Фиезоле и много други; между тези, които отново се издигнали, били Венеция, Сиена, Ферара, Аквила и други населени земи и замъци, които поради краткото ни изложение не можем да изброим. От малки се разраснали в големи центрове Флоренция, Генуа, Пиза, Милано, Неапол и Болоня. Към това трябва да прибавим и разрушаването, и възстановяването на Рим и много още други, които в различна степен са били разрушени и отново възстановени. От тези разрушения и от приижданието на нови народи възникнали нови езици, както това станало във Франция, в Испания и в Италия: смесването на родния език на варварите с този на древния Рим породило и нов начин на изразяване. Освен това променили се имената не само на областите, но и на езерата, на реките, на моретата и на хората; така че сега Франция, Италия и Испания са пълни с нови имена, съвсем различни от предишните: По, Гарда, островите на Архипелага, като не споменаваме и много други, сега имат нови наименования, които са силно изопачени форми на старите. Хората вече не се наричат Цезар или Помпей, а Пиетро, Джовани и Матео.

Но от всички тези промени най-важна била промяната в религията, понеже на чудесата на новата вяра се противопоставял навикът към старата, и от стълкновението на двете възникнали смутове и гибелни раздори между гражданите. Ако християнската религия била единна, то и безредията щяха да бъдат по-малки; но враждите между гръцката, римската и равенската църква[17], а най-вече между еретическите и католическите секти, по най-различни начини потискали света. Пример за това е Африка, която пострадала много повече от привързаността на вандалите към арианската ерес[18], отколкото от вродената им алчност и жестокост. В очите на хората, понасящи толкова бедствия, била изписана мъката на душите им, защото освен безкрайните злини, които те понасяли, голяма част от тях нямали възможност да потърсят упование в божията помощ, надеждата, с която живеят всички нещастни: тъй като по-голямата част от тях не знаели към кой бог да се обърнат, те умирали нещастни, лишени от каквато и да е защита и надежда.

VI

Ето защо Теодорих напълно справедливо заслужава похвала — тъй като той бил първият, който сложил край на толкова много нещастия. За тридесет и осем години царуване дотолкова издигнал величието на Италия, че в нея изчезнали дори и следите от предишните войни и смутове. Но след смъртта на Теодорих властта преминала в ръцете на Аталарих, син на неговата дъщеря Амаласунта, и много скоро над Италия отново надвиснала неумолимата зла съдба със своите бедствия. Защото Аталарих починал почти веднага след своя дядо и престола заела неговата майка, която била измамена от Теодат, когото тя била повикала, за да ѝ помага в управлението. След като я убил, Теодат завладял престола, но с това си навлякъл ненавистта на остготите. Тогава у император Юстиниан пламнала надеждата, че ще може да го прогони от Италия. Начело на тази операция той назначил Велизарий, който току-що бил прогонил вандалите от Африка и възвърнал на империята тази провинция. Велизарий завладял Сицилия и като се прехвърлил в Италия, завзел Неапол и Рим. Тогава готите му предали убит своя крал Теодат и избрали на негово място Витигес, който след няколко незначителни сражения бил обсаден в Равена и пленен. Но Велизарий не успял да доведе докрай победата, защото Юстиниан го отзовал, а на негово място назначил Йоан и Виталий, които по нищо не можели да се сравняват с неговата храброст и благородство. Готите се съвзели и избрали за свой крал Гвидобалд, управител на Верона, но скоро и той паднал убит, и кралската власт преминала в ръцете на Тотила[19], който разбил императорските войски, завзел Тоскана и Неапол, като оставил на императорските пълководци само крайните части от завоюваните от

Велизарий земи. Тогава императорът решил, че трябва да върне отново Велизарий в Италия, но понеже не разполагал с достатъчно войска, той не само не завоювал нова слава, но загубил и тази, която придобил с предишните си дела.

Действително, докато Велизарий се намирал в Остия, Тотила пред очите му превзел Рим и като разбрал, че няма да успее нито да го задържи, нито да го отстъпи без опасност, разрушил голяма част от него, прогонил жителите му, взел със себе си сенаторите и, без да се безпокои от присъствието на Велизарий, се отправил с войските си към Калабрия, за да пресрещне въоръжените части, идващи от Гърция в помощ на Велизарий. Като видял изоставения Рим, Велизарий се заел с едно достойно дело: влязъл в потъналия в развалини град, с възможно най-голяма бързина възстановил крепостните стени и призовал отново жителите му. Но на това благородно начинание се противопоставила съдбата, защото Юстиниан, притиснат от партите, отново отзовал Велизарий, който, за да изпълни заповедта на своя господар, оставил Италия на милостта на Тотила, който отново завзел Рим. Но този път Тотила не се отнесъл към града с предишната жестокост, нещо повече, скланяйки на молбите на свети Бенедикт, чиято святост била тогава почитана от всички, той дори решил да възстанови вечния град.

Междувременно Юстиниан бил сключил мир с партите и замислял да изпрати нова войска за освобождаването на Италия, но бил възпрепятстван от славяните, нови племена, приижащи от север, които преминали Дунава и нападнали Илирия и Тракия, така че Тотила успял да завладее почти цяла Италия. Но Юстиниан успял да победи славяните и изпратил в Италия войска под командуването на евнуха Нарсес, изключително надарен пълководец, който след пристигането си в Италия разбил Тотила и го убил. Останалите живи готи, разпръснати след разгрома, се затворили в Павия и провъзгласили за свой крал Тейя. Нарсес от своя страна след победата превзел Рим и при една битка край Ночера разбил Тейя и го убил. След тази победа името на готите завинаги изчезва от

Италия, където те господствували седемдесет години, от Теодорих до Тейя.

VII

Но преди още Италия да успее да се избави от властта на готите, Юстиниан починал и негов приемник станал синът му Юстин, който по съвета на съпругата си София повикал Нарсес, а на негово място в Италия изпратил Лонгин. Лонгин последвал примера на своите предшественици и избрал Равена за свое седалище; освен това той установил и нова форма на управление в Италия: не назначавал вече управители на цели области, както правели готите, а на всеки град и територия, имащи известно значение, поставял началници, които нарекъл херцози. Но при това деление Рим не получил никакво предимство; защото, като премахнал консулите и Сената, чиито имена дотогава били запазени, той направил така, че Рим да бъде управляван от херцог, назначаван всяка година от Равена; Рим останал само римско херцогство, а на равенския наместник на императора, който управлявал цяла Италия, дал титлата екзарх. Това разделение ускорило гибелта на Италия и дало възможност на лонгобардите по-бързо да я завладеят.

VIII

Нарсес бил силно възмутен от това, че императорът му отнел управлението на провинцията, която бил завоювал с храброст и кръв. Към това, незадоволена от първото оскърбление, София прибавила и издевателските думи, че щяла да го принуди да се върне при останалите евнуси. Накрая разгневеният Нарсес убедил Албоин, краля на лонгобардите, който управлявал по това време Панония, да завладее Италия.

Както вече казах, лонгобардите заемали областите покрай Дунав, оставени от херулите и туринтите, когато техният крал Одоакр ги повел към Италия. Те останали там, докато техен крал станал Албоин[20], жесток и смел човек. Под негово водачество те преминали Дунава, нападнали Гунимунд, краля на гепидите

и владетел на Панония, и го победили. Сред заловените пленници била и кралската дъщеря Розамунда. Албоин я взел за жена и станал владетел на Панония. Подтикван от свирепата си природа, той наредил да му направят чаша от черепа на Гунимунд и пиел от нея в памет на своята победа. Но повикан в Италия от Нарсес, с когото бил в приятелски отношения от времето на готската война, той предоставил Панония на хуните, които, както вече казах, се били завърнали след смъртта на Атила в родните земи. Като влязъл в Италия и като видял, че е разпокъсана на малки области, с един удар той завзел Павия, Милано, Верона, Виченца, цяла Тоскана, както и голяма част от Фламиния, наричана днес Романя. Понеже му се струвало, че бързите и многочислени успехи предвещавали вече победата над цяла Италия, от радост той устроил във Верона пир и, развеселен от виното, заповядал да напълнят с вино черепа на Гунимунд и да го поднесат на Розамунда, която седяла срещу него. След това на висок глас, за да може и тя да чуе, казал, че бил толкова радостен, че искал и тя да пие заедно със своя баща. Думите му се забили като нож в сърцето на Розамунда и тя решила да си отмъсти. Тя знаела, че някой си лонгобардски благородник, на име Алмахилд, безумно смел младеж, бил влюбен в една от придворните й дами; споразумяла се с нея той да прекара нощта с кралицата вместо със своята възлюблена. Тя му казала кога трябва да дойде на срещата с нея и той се озовал в тъмните покои, като смятал, че се люби с кралската прислужница. След това Розамунда му се открила и го поставила пред избора: или да убие Албоин и да завземе престола, или ще бъде екзекутиран като осквернител на кралското ложе. Алмахилд се съгласил да убие Албоин, но след убийството двамата разбрали, че няма да могат да завладеят престола, защото се изплашили да не бъдат убити от лонгобардите, които обичали Албоин. Затова взели със себе си всички кралски съкровища и избягали в Равена при Лонгин, който ги приел с почести.

Докато траели тези вълнения, император Юстин умрял и негов приемник станал Тиберий, който бил зает във войни с партите и не можел да окаже никаква

помощ на Италия. Тогава Лонгин сметнал, че е настъпил удобният момент с помощта на Розамунда и нейното злато да стане крал на лонгобардите и на цяла Италия. Той споделил плана си с Розамунда и я убедил да го вземе за съпруг. Розамунда се съгласила и когато Алмахилд след баня поискал да пие, тя му поднесла чаша, предварително приготвена с вино и отрова. Като изпил половината, той внезапно почувствувал, че стомахът му се разкъсва от болки, разбрал, че е отровен, и принудил Розамунда да изпие остатъка от отровата: двамата умрели и Лонгин изгубил надеждата, че ще стане крал.

Междувременно лонгобардите се събрали в Павия, която била станала столица на тяхното кралство, и провъзгласили за крал Клеф. Той възстановил Имола, разрушена от Нарсес, завзел Римини и почти цялата страна до самия Рим, но в разгара на тези победи умрял. Клеф проявил такава жестокост не само към чужденците, но и към лонгобардите, че те не пожелали вече да имат свой крал, а избрали тринадесет херцози, на които поверили управлението на страната. Това решение станало причина лонгобардите да не могат да завладеят никога цяла Италия: тяхното владичество се простирало до Беневенто, а една част от Рим, Равена, Кремона, Мантуа, Падуа, Монселиче, Парма, Болоня, Фаенца, Форлѝ и Чезена успели дълго време да се отбраняват, а другата не била никога завзета от тях. Понеже отсъствието на кралска власт отслабило военната сила на лонгобардите, когато започнали отново да избират крал поради това, че вече са били свободни, станали по-непокорни и склонни повече към вътрешни раздори. Ето защо техните успехи се забавили, а впоследствие загубили и Италия. Благодарение на положението, в което се намирали лонгобардите, римляните и Равена успели да постигнат с тях споразумение, по силата на което военните действия се прекратили и всяка страна запазила онова, което е владеела.

IX

По това време папската власт значително се засилила в сравнение с предишните години. Първите приемници на свети Петър със светостта на своя живот и извършените от тях чудеса били много почитани от хората; и благодарение на своите примери те спомогнали да се разрасне християнството дотолкова, че владетелите, за да прекратят царящите в света смутове, трябвало да се подчиняват на християнската религия. След като приел християнската вяра, императорът преместил престола си в Константинопол, вследствие на което Римската империя много бързо западнала, а Римската църква значително се засилила. До идването на лонгобардите обаче Италия била подчинена на императорите и кралете и папите дотогава не притежавали никаква власт освен тази, която им давало всеобщото уважение към техния живот и учение. Във всичко останало те се подчинявали на императорите и на кралете, които понякога ги убивали, а понякога им възлагали и управлението на държавата. Но за засилването на тяхното влияние в италианските работи най-много допринесъл кралят на готите Теодорих, когато пренесъл столицата си в Равена. Рим останал без господар и римляните при опасност били принудени да се обръщат за закрила към папата. От това властта на папата не нараснала много, но римската църква придобила предимство пред равенската. Идването на лонгобардите и раздробеността на Италия направили папата по-смел: тъй като той бил римският глава, константинополският император и ломбардите проявявали към него уважение, така че чрез него римляните започнали да преговарят и с лонгобардите и с Лонгин не като подчинени, а като равни. По такъв начин папите били в приятелски отношения ту с лонгобардите, ту с византийците, а това само увеличавало техния престиж.

По това време под управлението на император Ираклий[21] Източната империя започнала да запада. Славянските племена, за които вече споменахме, отново нападнали Илирия и като я завладели, й дали своето име — Словения. Другите части на империята също били подложени на нападения най-напред от страна на

персите, след това от арабите, които били напуснали пределите на Арабия под владичеството на Мохамед[22] и накрая от турците. Империята загубила Сирия, Африка, Египет и папата, виждайки нейното безсилие, не можел вече да иска помощ от нея. От друга страна, тъй като силата на лонгобардите нараствала, папата бил принуден да търси нови съюзници; затова той прибягнал до помощта на франките и на техните крале. Така всичките войни, които по това време варварите водили в Италия, до голяма степен били предизвикани от римските първосвещеници и всичките варвари, които са нахлували в нея, почти всякога са били викани от тях. Те продължават да правят това и сега и затова Италия си остава разпокъсана и безсилна. Ето защо, като описвам събитията, станали от това време до наши дни, няма да говоря за окончателния упадък на империята, а за засилването на властта на римските първосвещеници и на останалите владетели, които управлявали Италия до идването на Шарл VIII[23]. Ще видим как папите, които първоначално си служели само с отлъчване от църквата, след това към отлъчването и оръжието прибавили и индулгенциите и станали страшни и благоговейно почитани, а по-късно поради лошото използуване и на едното, и на другото изгубили силата на първото, а що се отнася до второто, станали зависими от милостта на онези, към които се обръщали за помощ.

X

Но нека се върнем към нашето повествование. Когато на папския престол се възкачил Григорий III[24], а крал на лонгобардите станал Айстулф, последният, като нарушил сключените договори, завзел Равена и повел война срещу папата. Поради споменатите вече причини Григорий не се обърнал за помощ към константинополския император, защото той не бил достатъчно силен; не вярвал и на обещанията на лонгобардите, които толкова често ги нарушавали, и се наложило да потърси помощ в кралството на франките при Пипин II[25], който от херцог на Австразия и Брабант станал крал на франките, но не благодарение само на

своите достойнства, а по-скоро заради заслугите на своя баща Карл Мартел и на своя дядо Пипин. Неговият баща Карл Мартел по време на своето кралство разгромил сарацините при паметната битка при Тур, на брега на реката Лоара[26], оставяйки на бойното поле не по-малко от двеста хиляди убити араби. Така заради заслугите на своя баща Пипин станал крал. Папа Григорий, както вече казахме, се обърнал към него за помощ срещу лонгобардите, Пипин обещал да му изпрати помощ, но съобщил на папата, че първо би желал да се срещне лично с него и да му окаже дължимите почести. Затова Григорий се отправил към кралството на франките, като минал през земите на своите врагове, лонгобардите, и при това безпрепятствено; до такава степен религията се е ползувала с уважение. В кралството на франките кралят обсипал папа Григорий с големи почести и изпратил свои войски в Италия, които обсадили лонгобардите в Павия. Айстулф бил принуден да моли за мир и франките, по молба на папата, се съгласили. Папата не желаел смъртта на своя враг, а искал той да остане жив, но при условие, че ще се покръсти. Според сключения договор Айстулф се задължавал да върне на папата всички завладени земи, но когато войските на франките се завърнали в страната си, той нарушил договора. Папата отново се обърнал за помощ към Пипин, който повторно изпратил в Италия войски, разгромил лонгобардите, превзел Равена и против волята на византийския император заедно с всички владения на екзархията я предал на папата, като добавил към тях Урбино и Марка.

По време на предаването на тези земи Айстулф умрял и лонгобардът Дезидерий, управител на Тоскана, се вдигнал на оръжие, за да завладее трона, и поискал помощ от папата, като му обещал своето приятелство. Папата му оказал помощ и дори принудил и другите владетели да отстъпят. Първоначално Дезидерий останал верен на дадената дума и продължил да предава градовете, които трябвало да отстъпи на папата съгласно договорите с Пипин. В Равена повече не се появила константинополска екзархия и тя била управлявана по волята на римския папа.

XI

Скоро след това Пипин умрял и го наследил неговият син Карл, същият, който заради величието на своите дела бил наречен Велики. На папския престол застанал Теодор I, който поради разногласия с Дезидерий бил обсаден от него в Рим. Тогава папата се обърнал за помощ към Карл, който преминал Алпите и обсадил Дезидерий в Павия, пленил го заедно със синовете му и ги изпратил в кралството на франките. След това се отправил към Рим, за да посети папата, и там заявил, че папата като божи наместник на земята не може да бъде съден от човешки съд; папата и народът на Рим провъзгласили Карл за император. Така Западната Римска империя отново имала император, но сега вече папата, за да бъде избран, не се нуждаел, както преди, от помощта на императора, а императорът за своето избиране трябвало да търси помощта на папата. Така императорската власт започнала да губи своето предимство, което преминало в ръцете на църквата, а с това и нейната власт все повече взимала надмощие над светската.

Лонгобардите се намирали в Италия двеста тридесет и две години и се отличавали от местното население вече само по име. По времето на папа Лъв III Карл решил да въдвори ред в Италия и дал съгласието си лонгобардите да се заселят в онези области, където се били установили първоначално, и по тяхното име областта да бъде наречена Ломбардия. А за да почитат римското име, наредил граничещата с тях част от Равенския екзархат да се нарича Романя.[27] Освен това той провъзгласил за крал на Италия своя син Пипин, на когото били подвластни всички области, стигащи до Беневенто; всички останали земи принадлежали на византийския император, с когото Карл постигнал съгласие.

Междувременно папа станал Пасхалий I и енорийските свещеници на римските църкви, за да се ползуват с по-голяма приближеност до папата и за да могат да взимат участие в неговото избиране, решили да окичат своята власт с гръмки титли и започнали да се наричат кардинали. Те си присвоили такиви права, че вече ряд-

ко бил избиран папа, който да не е от техните среди, като по този начин отстранили народа на Рим при избора на папа[27]. Така след смъртта на Пасхалий те избрали за папа Евгений II от енорията Санта Сабина.

След като Италия преминала под властта на франките, настъпили частични изменения във формата и реда на управлението, тъй като папската власт взела надмощие над светската, вследствие на което франките въвели титлите граф и маркиз, както преди това екзархът на Равена, Лонгин, беше въвел титлата херцог. Покъсно, когато папа станал римлянинът Оспорко, поради неблагозвучието на името си той го променил на Сергий; оттогава бил въведен и обичаят, според който папите след своето избиране променяли името си[28].

XII

През това време умрял император Карл, оставяйки на престола своя син Людовик. След смъртта на Людовик между синовете му възникнали такива раздори, че по времето на внуците му франките изгубили императорската власт, която станала притежание на германските управители: пръв германски император станал Арнолф. Поради разногласия родът на Каролингите загубил не само империята, но и италианското кралство; лонгобардите отново се засилили и започнали да притискат папата и римляните. Така че папата, като нямало към кого да се обърне за помощ, бил принуден да провъзгласи за крал на Италия Беренгарий, херцога на Фриули. Тези събития вдъхнали смелост на хуните, които се намирали в Панония, да нападнат Италия, но разбити от Беренгарий, те били принудени да се върнат в Панония или, както днес се нарича тази област, Унгария.

По това време Роман, който бил главнокомандуващ армията на Константин, му отнел властта и станал император на Византия. Възползувайки се от смяната на властта, Апулия и Калабрия, които влизали, както вече казахме, в състава на Източната империя, въстанали срещу властта на Роман. Раздразнен от това, той разрешил на сарацините да навлязат в тези области, но те, след като ги завладели, се опитали с един удар

да превземат и Рим. Римляните обаче, тъй като Беренгарий бил зает с отблъскването на хуните, издигнали за военачалник Алберих, херцога на Тоскана, и благодарение на неговата храброст спасили Рим от сарацините. Последните, като снели обсадата от Рим, построили силна крепост на планината Гаргано и оттам държали в подчинение Апулия и Калабрия, а в останалите области на Италия извършвали набези. По такъв начин Италия се намирала в плачевно състояние: откъм Алпите била заплашвана от хуните, откъм Неапол — от сарацините. Това положение не се подобрило и при тримата крале Беренгарий, които управлявали един след друг. През това време папата и църквата преживявали големи сътресения, без да могат да се обърнат към някого за помощ, защото западните владетели враждували помежду си, а източните били безсилни. Сарацините опустошили Генуа и цялото крайбрежие наоколо; тези бедствия помогнали за издигането на града Пиза, където започнали да се стичат много хора, прогонени от родните им земи. Тези събития са станали около 931 година според християнското летоброене. Но когато на императорския престол се възкачил саксонският херцог Отон[29], син на Хенрих и Матилда, владетел, който се славел със своето благоразумие, папа Агапии[30] се обърнал към него с молба да избави Италия от тиранията на Беренгариите.

XIII

По това време Италия била разделена по следния начин: Ломбардия била подчинена на Беренгарий III и на неговия син Алберт; Тоскана и Романя се управлявали от наместник на западния император; една област от Апулия и Калабрия била подчинена на византийския император, една част на сарацинците; в Рим всяка година избирали двама консули, които управлявали според древните обичаи, към тях бил прикрепен и един префект в качеството на съдия на народа, а освен това имали съвет от дванадесет членове, които всяка година назначавали управители в подчинените на Рим градове. Както в Рим, така и в цяла Италия папата се ползувал с повече или по-малко влияние в зависимост от благо-

склонността на императора или на тези, които по това време са имали по-голяма власт в Италия. Император Отон дошъл в Италия, отнел кралството на Беренгариите, които властвували вече петдесет години в нея, и върнал на папата всички права и достойнства. Той имал син и внук, които носели неговото име Отон, и след него царствували един след друг[31]. По времето на Отон III римляните прогонили папа Григорий V, но императорът му се притекъл на помощ и отново го поставил на папския престол; а папата, за да си отмъсти на римляните, им отнел правото да участвуват при коронясването на императора и предоставил това право на шест германски владетели, избрани от него: три духовни лица — епископите на Майнц, Трир и Кьолн, и три светски — херцозите на Бранденбург, Пфалц и Саксония. Това станало през 1002 година. След смъртта на Отон III германските князе избрали за император Хенрих II, херцога на Бавария, който след дванадесет години царуване бил коронясан от папа Стефан VIII. Хенрих и неговата съпруга Симеонда[32] се прославили със своя благочестив живот, за което свидетелствуват множеството божи храмове, получили от тях богати дарове или построени от тях, между които е и църквата «Сан Миниато», недалече от Флоренция. Когато през 1024 г. Хенрих II умрял, негов наследник станал Конрад Швабски, а след него — Хенрих III. Той отишъл в Рим, където в църковните дела царяло разцепление, тъй като били избрани трима папи, които били съперници помежду си. Хенрих свалил и тримата и наложил за папа Климент II, от когото бил коронясан за император.

XIV

По това време Италия била управлявана отчасти от магистрати, избирани от градското население, и отчасти от владетели и от пълномощници на императора, като стоящият над всички по власт се наричал канцлер. Между владетелите най-могъщ бил Готфрид, женен за графиня Матилда, дъщеря на Беатриса, сестра на Хенрих II. Тази съпружеска двойка владеела Лука, Парма, Реджо, Мантуа и всичко онова, което днес се нарича наследството на свети Петър[33].

Тогава римските първосвещеници трябвало да водят непрекъсната борба с честолюбивите амбиции на римския народ, който в началото се бил възползувал от папската власт, за да се избави от господството на императорите; но след като установил своята власт в града и го преустроил според волята си, се превърнал в най-яростния враг на папата, който търпял от римския народ повече обиди, отколкото от който и да е християнски владетел. По онова време, когато угрозата от отлъчването от църквата държала в страх целия християнски западен свят, римският народ упорствувал в неподчинението си към папата и тези двама съперници били изцяло погълнати от желанието да си отнемат един другиму властта и репутацията.

По това време папа станал Николай II, който както Григорий V бил отнел правото на римляните да участвуват в коронясването на императорите, така той ги лишил от възможността да участвуват в избирането на папата, като наредил занапред това право да имат само кардиналите. Но това не го задоволило и той постигнал съгласие с владетелите на Калабрия и Апулия, за което ще говорим малко по-нататък; принудил всички длъжностни лица, изпратени от римляните в земите, владени от тях, да се подчинят на папската власт, а някои от тях дори лишил от длъжност.

XV

След смъртта на Николай II в църквата настъпило разцепление, понеже ломбардското духовенство не искало да се подчинява на Александър II, който бил избран за римски папа, и издигнало Кадал[34] от Парма за антипапа. Хенрих IV, който не бил доволен от засилването на папската власт, се стараел да убеди папа Александър да се откаже от папската тиара, а кардиналите — да се съберат в Германия и да изберат нов папа. Така той се оказал първият владетел, който трябвало да изпита цялата тежест на духовните наказания, понеже папата свикал събор в Рим, на който лишил Хенрих от императорско и кралско достойнство. Някои народи в Италия поддържали папата, а други Хенрих; оттук настъпило и разделението на гвелфи и гибелини,

така че, като се избавила от варварските нашествия, Италия станала жертва на разкъсващи я вътрешни войни и раздори. Отлъченият от църквата Хенрих бил принуден от поданиците си да дойде в Италия и бос, на колене да моли папата за прошка, което станало през 1080 година[35]. След това обаче между папата и Хенрих отново възникнали разногласия. Хенрих бил повторно отлъчен от църквата; тогава той изпратил срещу Рим войски начело със своя син, също Хенрих, който с помощта на римляните, които ненавиждали папата, го обсадил в римската цитадела. Но Роберт Гвискар от Апулия му се притекъл на помощ и Хенрих, без да го дочака, се върнал в Германия. Единствено римляните упорствували в съпротивата и затова Роберт подложил на грабеж Рим и отново го превърнал в развалини, от които преди това го били възстановили папите. И тъй като този Роберт слага началото на Неаполитанското кралство, струва ми се, че не е излишно да разкажа по-подробно за неговия произход и деяния.

XVI

Както вече казахме, между наследниците на Карл Велики възникнали разногласия, които дали възможност на нови северни народи, наречени нормани, да нападнат Франция и да завладеят от нея цяла област, която оттогава носи тяхното име Нормандия. Една част от норманите дошли в Италия[36] по времето, когато в нея безчинствали Беренгариите, сарацините и хуните, и заели някои земи в Романя, където храбро устояли на всички войни. На един от норманските владетели, Танкреди, се родили няколко синове, между които Вилхелм, с прозвището Желязната ръка, и Роберт, наречен Гвискар. Когато Вилхелм поел властта, в Италия размириците били малко позатихнали, но все още сарацините държали Сицилия и всеки ден извършвали нападения по италианското крайбрежие. Тогава Вилхелм се споразумял с владетелите на Капуа и на Салерно, а също така и с Мелорх, наместник на византийския император в Апулия и Калабрия, да нападнат Сицилия и след победата да си разделят на четири равни части завоюваната плячка и земя. Начинанието им се увенчало

с успех, но Мелорх тайно извикал войска от Византия и завладял целия остров в името на императора, като разделил само плячката. Крайно недоволен от това, Вилхелм отложил отмъщението за по-благоприятен момент и напуснал Сицилия заедно с управителите на Салерно и Капуа. Щом те се отделили от него, за да се завърнат в своите владения, той, вместо да се върне в Романя, се насочил с войските си към Апулия, завзел Мелфи и без да се съобразява с противодействието на императорските войски, за кратко време успял да подчини почти цяла Апулия и Калабрия, където по времето на папа Николай II бил управител неговият брат Роберт Гвискар. Тъй като той не бил в състояние да се споразумее със своите племенници за подялбата на наследството, Роберт потърсил посредничеството на папата, който с охота се съгласил, понеже разчитал, че ще намери в Роберт опора както срещу германските императори, така и срещу дързостта на римския народ. Както вече видяхме, сметките на папата излезли верни, защото по молба на Григорий VII Роберт прогонил Хенрих от Рим и усмирил римляните. Роберт бил наследен от синовете си Рожер и Вилхелм, които към своите владения присъединили Неапол и всички земи между Неапол и Рим, а след това и Сицилия, на която Рожер се обявил за владетел. Когато Вилхелм отишъл в Константинопол, за да иска ръката на императорската дъщеря, Рожер го нападнал и завзел всичките владения на брат си. Възгордял се от тези завоевания, най-напред той се провъзгласил за крал на Италия, но след това се задоволил само с кралската титла на Апулия и Сицилия и по този начин бил първият, който дал име и въвел ред в това кралство, което и в наши дни съществува в предишните си граници, въпреки че народността и династията на неговите владетели са се сменяли не един път, защото след изчезването на норманската династия властта преминала в немска, слад това във френска, в арагонска, а днес Сицилия се владее от фламандци[37].

XVII

С встъпването си на папския престол Урбан II си навлякъл ненавистта на римляните. И понеже сред тол-

кова разногласия, раздиращи Италия, той не се чувствувал в безопасност, замислил едно смело начинание. Съпровождан от целия клир, той се отправил към Франция и в Оверни[38], пред множество от народ, държал проповед срещу неверниците. С това той така въодушевил присъствуващите, че те решили да се отправят към Азия[39] на поход срещу сарацините; оттогава всички подобни походи започнали да се наричат кръстоносни, понеже върху дрехите и оръжията на участниците бил отбелязван червен кръст. Водачи на този поход били Готфрид, Евстахий и Балдуин Булонски, графове на Булон, и някой си Петър Пустинник, който заради своята мъдрост и святост се ползувал с всеобщо уважение; много народи и крале подпомогнали със средства делото, а много обикновени граждани участвували в похода без каквото и да е възнаграждение. Толкова силно било по онова време религиозното чувство в сърцата на хората, подтикнати от примера на своите водачи. В началото делото се увенчало с голям успех: цяла Азия, Сирия и част от Египет попаднали под властта на християните. Тогава възникнал и орденът на йерусалимските рицари, който съществува и до днес и владее остров Родос, единствената крепост, устояла на мюсюлманите. Основан бил и орденът на тамплиерите, който скоро след това бил разтурен поради лошите нрави на неговите членове. Последвали различни събития, прославили се много народи и отделни личности. В кръстоносните походи участвували също и кралете на Франция и Англия, а от народите венецианците, пизанците и генуезците се прославили най-много. Борбата се водила с променлив успех до времето на мюсюлманския владетел Саладин. Неговата храброст, както и раздорите между християните, в последна сметка им отнели първоначалната слава и след деветдесет години били изгонени от всичките земи, които те с толкова чест успешно били завоювали.

XVIII

След смъртта на Урбан папа станал Пасхалий II, а императорския престол получил Хенрих IV[40], който дошъл в Рим уж с приятелска мисия, но след това затворил папата и цялото духовенство в тъмница и като условие за тяхното освобождение поискал в бъдеще той да се разпорежда, както намери за добре, с германската църква. В това време умряла графиня Матилда, като оставила всички свои владения в наследство на църквата. След смъртта на Пасхалий II и Хенрих IV се сменили редица папи и императори, докато на папския престол се възкачил Александър III, а на императорския Фридрих Швабски, наречен Барбароса. Дотогава отношенията на папата с римския народ и с императора били много трудни, а при Барбароса трудностите се увеличили още повече. Барбароса бил отличен пълководец, но бил толкова горд, че дори и не мислел да прави отстъпки на папата. След избирането му за император той отишъл в Рим за коронясването, след което мирно се завърнал в Германия. Но доброто му разположение на духа не продължило дълго, защото много скоро той се върнал в Италия, за да потуши метежите в някои части на Ломбардия. През това време се случило така, че кардиналът на «Свети Климент», римлянин по произход, се отделил от папа Александър и от група кардинали бил избран за папа. Александър се оплакал от антипапата на император Фридрих, който лагерувал до Крема, на което той му отговорил, че трябва и двамата да се явят при него, за да може да реши кой от тях да бъде папа. Този отговор не се харесал на Александър; той разбрал, че императорът е склонен да облагодетелствува антипапата, затова отлъчил Барбароса от църквата и избягал при Филип, краля на Франция. Междувременно Фридрих, продължавайки военните действия в Ломбардия, превзел и разграбил Милано, което накарало Верона, Падуа и Виченца да се обединят срещу общия враг. Междувременно антипапата умрял и Фридрих поставил на неговото място Гвидо да Кремона. През това време римляните, ободрени от отсъствието на папата и от затрудненията, които Фридрих срещнал в Ломбардия, започнали да хазайничат в Рим, като искали да покорят областите, които обикновено били под тяхна зависимост. Жителите на Тускулания не се подчинили и целият римски народ се отправил срещу тях. Но Фридрих оказал помощ на тускуланите и те нанесли такова поражение на римската

войска, че след това Рим никога вече не бил богат и многонаселен град. През това време папа Александър се завърнал в Рим, като считал, че там ще бъде в безопасност поради ненавистта на римляните към императора и поради многобройните врагове, които той имал в Ломбардия. Без да се съобразява с това, Фридрих обсадил Рим, въпреки че папата не го дочакал, и се укрил при Вилхелм[41], краля на Апулия, единствен наследник на това кралство след смъртта на Рожер. Прогонен от чумата, Фридрих трябвало да снеме обсадата и да се завърне в Германия. Тогава обединените срещу него ломбарди, за да държат под заплаха Павия и Тортона, където се намирали императорските войски, построили крепост, която трябвало да бъде главната позиция в тази война, и я нарекли Александрия в чест на папата и за позор на Фридрих. Умрял също и антипапа Гвидо и на негово място бил избран Йоан от Фермо, който пребивавал в Монтефиасконе под закрилата на императорските войски.

XIX

Докато ставали тези събития, папа Александър се намирал в Тускул, повикан от жителите на града, за да ги защити от римляните. При него се явили посланици на английския крал Хенрих[42], на които било поръчано да заявят, че кралят не е замесен в убийството на блажения Томас[43], кентърберийския епископ, за което мълвата го обвинявала. Папата изпратил двама кардинали да установят истината. Но тъй като те не могли да докажат, че кралят е наистина замесен в убийството, и все пак възмутени от гнусното престъпление и от това, че кралят не почитал достатъчно убития, те му наложили следното покаяние: кралят се задължавал да събере всички барони на кралството и да се закълне пред тях в своята непричастност, освен това да изпрати веднага двеста войници в Йерусалим, които да издържа в продължение на три години, и да даде обет, че не по-късно от три години самият той ще отиде в Йерусалим начело на колкото се можело голяма и силна войска; и накрая — да отмени всичко, което е било предприето за ограничаване свободата на духовенството, и да раз-

реши на своите поданици независимо от техния произход всеки да може да се оплаква от него в Рим. Всички тези условия били приети от Хенрих: и един такъв могъщ владетел можал да се подчини на искания, които в наши дни биха били позор за който и да е обикновен гражданин.

И все пак, макар че на папата се подчинявали и владетели от най-отдалечени страни, той не можел да подчини на своята воля римляните, които не били съгласни с пребиваването му в Рим въпреки неговото обещание, че иде да се занимава само с църковните дела. Така че не винаги човек трябва да се страхува от далечните неща повече, отколкото от близките.

През това време Фридрих се завърнал в Италия. Докато се подготвял за нова война срещу папата, неговите прелати и барони му заявили, че ще се отрекат от него, ако той не се помири с църквата. Така той бил принуден да коленичи пред папата във Венеция и да сключи мир с него. Според договора папата лишавал императора от всякаква власт над Рим и обявил за свой съюзник Вилхелм, краля на Сицилия и Апулия. Фридрих, който не можел да стои, без да води войни, се отправил към Азия, за да задоволи честолюбието си, воювайки срещу Мохамед, понеже не намерил удовлетворение в борбата срещу наместниците на Христа. Но когато стигнал до брега на една река, той дотолкова се възхитил от прозрачността на нейните води, че решил да се изкъпе в тях, и това лекомислие му струвало живота. Така водите на реката донесли на мюсюлманите повече полза, отколкото отлъчванията на папата: те само разпалили гордостта на Фридрих, а водите я угасили.

XX

След смъртта на Фридрих на папата оставало само да надвие непокорството на римляните. След дълги пререкания относно избирането на консулите двете страни се споразумели то да се извърши според народния обичай, но консулите да встъпват в длъжност само след като положат клетва за подчинение на църквата. След този договор антипапа Йоан бил принуден да избяга в Монте Албано, където скоро след това и умрял. По

това време умрял и Вилхелм, кралят на Неапол, и папата възнамерявал да завладее това кралство, тъй като единствен наследник на Вилхелм останал неговият извънбрачен син Танкред. Но бароните не склонили да признаят папата за техен владетел и настояли Танкред да стане крал. Тогава папа бил Целестин III. В желанието си да отнеме кралството от Танкред той направил така, че Хенрих, синът на Фридрих, да стане император, като му обещал и Неаполитанското кралство, при условие, че на църквата бъдат върнати предишните й владения. За да улесни делото, той извадил от манастира немладата вече дъщеря на Вилхелм, Костанца, и я омъжил за Хенрих. Така основаното от норманите Неаполитанско кралство преминало в ръцете на немците. Император Хенрих, след като сложил ред във вътрешните работи на Германия, дошъл в Италия със съпругата си Костанца и четиригодишния си син Фридрих[44] и без много трудности завладял престола, понеже Танкред не бил вече между живите, а след него останал само невръстният второроден Рожер. След известно време Хенрих умрял в Сицилия и Неаполитанското кралство било наследено от Фридрих, а със съдействието на папа Инокентий III за император бил избран Отон, херцог на Саксония. Но на Отон не се удало да постави императорската корона на главата си, защото за всеобща изненада той се обявил за враг на папата, завладял с войските си Романя и нападнал Неаполитанското кралство. За тази му постъпка папата го отлъчил от църквата и след като всички се отвърнали от него, за император бил избран неаполитанският крал Фридрих. Фридрих отишъл в Рим, за да приеме короната, но папата отказал да го коронова, защото се опасявал от неговото могъщество и се надявал да го прогони от Италия, както сторил преди това с Отон. Възмутеният Фридрих се отправил за Германия, където след успешни войни победил Отон. Междувременно Инокентий умрял. Освен с многото си блестящи дела той се прославил и с това, че построил в Рим болницата «Свети дух». Негов приемник станал Хонорий III, по чието време бил основан орденът «Свети Доминик», а през 1218 г. и орденът «Свети Франциск»[45]. Този папа короновал за император Фридрих, на когото кралят на

Ерусалим, Йоан, потомък на Балдуин, който се намирал още в Азия начело на малък брой християни, дал за жена една от своите дъщери. Към зестрата той прибавил и кралската титла на Йерусалим. Оттогава всички крале на Неапол носят титлата и крал на Ерусалим.

XXI

В Италия по онова време положението било следното: римляните не назначавали вече консули, а вместо тях избирали ту един, ту няколко сенатори; продължавала да съществува Лигата, образувана срещу Фридрих Барбароса от ломбардските градове Милано, Бреша, Мантуа, Виченца, Падуа и Тревизо. На страната на императора били Кремона, Бергамо, Парма, Реджо, Модена и Трето[46]. Останалите градове и кастели от Ломбардия, от Романя и от маркграфството Тревизо в зависимост от обстоятелствата преминавали ту на едната, ту на другата страна. По времето на Отон III в Италия дошъл някой си Ецелин, който имал син на име Ецелин и който от своя страна също имал син Ецелин. Този последният, понеже бил много богат и могъщ, се сближил с Фридрих II, който, както казахме, бил враг на папата. С помощта и съдействието на Ецелин Фридрих дошъл в Италия и завзел Верона и Мантуа, разгромил Виченца, превзел Падуа и след като разбил войската на съюзените градове, се отправил към Тоскана. През това време Ецелин подчинил цялото тревизко маркграфство. Но не успял да превземе Ферара, която била отбранявана от Ацоне д'Есте и от папските войски в Ломбардия. Когато обсадата на Ферара била вдигната, папата обявил града за феодално владение на Ацоне д'Есте, от когото произлизат и онези, които и днес още го владеят.

В стремежа си да завладее по-скоро Тоскана Фридрих се установил в Пиза и за да разбере кой е с него и кой против, всял такива раздори, които впоследствие се оказали гибелни за Италия, защото навсякъде започнали да се разпространяват партиите на гвелфите и гибелините: гвелфите се обявявали за привърженици на папата, гибелините — на императора. За първи път тези названия прозвучали в Пистоя. След като напуснал

Пиза, Фридрих нападнал и опустошил всички владения на църквата. Като нямал друг изход, папата изпратил срещу него кръстоносен поход, така както неговите предшественици обявявали срещу неверниците. Фридрих, за да не бъде изоставен от привържениците си, както това станало с Фридрих Барбароса и другите му прадеди, приел на служба голям брой сарацини. За да ги привлече по-здраво към себе си и за да получи поддръжка в Италия без страх от папските отлъчвания, той им предоставил град Ночера, като се надявал, че като имат собствено убежище, те ще му служат с по-голяма преданост.

XXII

На папския престол се бил възкачил Инокентий IV. Той толкова много се страхувал от Фридрих, че отишъл в Генуа, а след това във Франция и в Лион свикал събор, на който решил да присъствува и Фридрих. Но въстанието в Парма му попречило. Потиснат от неуспехите си, той отишъл в Тоскана, а оттам в Сицилия, където и починал. В Швабия останал синът му Конрад, а в Апулия извънбрачният му син Манфред, когото той направил херцог на Беневенто[47]. Конрад дошъл в Неапол, за да приеме кралството, но там починал и след него наследник останал невръстният Конрадин, който се намирал в Германия. Манфред завладял най-напред кралството като опекун на Конрад, а след това, като разпространил слуха за неговата смърт, се обявил за крал против волята на папата и на неаполитанците, заставяйки ги насила да го признаят.

Докато в кралството ставали всички тези събития, в Ломбардия настанали смутове между гвелфи и гибелини. Зад първите стоял папският легат, а зад вторите Ецелин, който бил завладял вече почти цяла Ломбардия отвъд реката По. Докато се водели военните действия, срещу него въстанал град Падуа и той избил дванадесет хиляди падуанци; но преди да завършат военните действия, умрял на осемдесетгодишна възраст; след неговата смърт всички градове, намиращи се под негова власт, се освободили.

Неаполитанският крал Манфред подобно на своите

прародители продължавал враждата с църквата и държал тогавашния папа Урбан IV в постоянен смъртен страх. Стигнало се дотам, че папата, за да го обуздае, обявил срещу него кръстоносен поход и се отправил за Перуджа, за да дочака войските. Като видял, че настъпващите отряди са малко, че са слаби и че идват с голямо закъснение, той решил, че за една победа срещу Манфред е необходима по-действена помощ. Той се обърнал за помощ към Франция, като дал кралство Сицилия и Неапол на Шарл Анжуйски, брата на френския крал Луи[48], и го призовал в Италия, за да поеме кралската власт. Но още преди пристигането на Шарл в Рим папата умрял и мястото му заел Климент IV, по времето на когото Шарл пристигнал в Остия[49] с флота от тринадесет галери, а на останалите свои войски наредил да се придвижат по суша. Докато пребивавал в Рим, римляните в знак на почит го провъзгласили за сенатор, а папата му предал властта на царството, като го задължил да изплаща на църквата петдесет хиляди флорини годишно, и издал указ, според който нито Шарл, нито който и да е друг крал на Неапол занапред е можел да бъде избиран едновременно и за император. Шарл провел настъпление срещу Манфред, разбил го и го убил при Беневенто, като завладял Сицилия и кралския трон. Но Конрадин, на когото баща му бил завещал това владение, като събрал голям брой войски в Германия, дошъл в Италия, за да разбие Шарл, и се сражавал с него при Талиякоцо. Но той претърпял поражение, след което, непознат от никого, избягал, но бил заловен и убит.

XXIII

В Италия царял мир, докато на папския престол се възкачил Адриян V. Шарл продължавал престоя си в Рим и го управлявал в качеството си на сенатор. Папата не можел да търпи властта му, затова се преместил да живее във Витербо и призовал в Италия император Рудолф против Шарл. По такъв начин било от ревност към религията, било от лично честолюбие папите непрекъснато призовавали чужденците в Италия и подклаждали нови войни. Но след като издигнели в мо-

гъщество някой владетел, те веднага след това се разкайвали и започвали да замислят неговата гибел; нито пък позволявали, щото някоя провинция, която те поради слабост не можели да управляват, да бъде управлявана от други. Владетелите се страхували от всичко това, защото независимо дали папите воювали, или не, те винаги излизали победители, освен ако не бивали измамени с някаква хитрост, както това станало с Бонифаций VIII и някои други, които императорите, преструвайки се за техни добри приятели, успели да заловят в плен. Обаче Рудолф не дошъл в Италия, защото му попречила войната, която водел с краля на Чехия[50]. Адриян умрял и неговото място заел Николай III от рода Орсини, смел и амбициозен човек, който веднага се заел да отслаби властта на Шарл. Той подбудил император Рудолф да се оплаче, че Карл държи в Тоскана свой наместник за съдействие с гвелфите, на които той възстановил правата след смъртта на Манфред. Шарл отстъпил пред императора, отзовал своите наместници и папата изпратил в Тоскана един свой племенник, кардинал, за да управлява от името на императора. Императорът от благодарност за оказаното му уважение възвърнал на църквата Романя, отнета ѝ от един от неговите предшественици, и папата направил Бертолдо Орсини херцог на Романя. Като решил, че вече е достатъчно силен, за да се справи с Шарл, Николай III го лишил от сенаторското звание и издал указ, по силата на който нито един член на което и да е кралско семейство не можел да става вече римски сенатор. Той замислял да отнеме от Шарл и Сицилия и за тази цел тайно се споразумял с краля на Арагона, Педро, но това му намерение се увенчало с успех едва при неговия приемник. Възнамерявал също така да постави на кралски тронове двама свои роднини — единият в Ломбардия, а другият в Тоскана, които да служат като щитове на църквата против немците, в случай, че те пожелаят да проникнат в Италия, и против французите, които хазайничели в Неаполитанското кралство. Той обаче умрял, преди да осъществи тези свои замисли. Това бил първият папа, който открито проявявал честолюбиви въжделения и под предлог, че желаел величието на църква-

та, обсипвал роднините си с богатства и почести. По време на цялото ни повествование досега не е ставало дума за племенниците и въобще за роднините на папата, но затова пък историята ни отсега нататък ще бъде изпълнена с тях, ще се наложи да говорим дори и за папските синове. И ако досега папите са се старали да правят от тях владетели, то отсега нататък те ще се стараят да предават и папския престол на потомците си по наследство. Впрочем в интерес на истината трябва да кажем, че основаните от тях държави до това време са имали съвсем мимолетно съществуване. На поголямата част от папите животът е бил кратък и вследствие на това насажденията им не са можели да пуснат корени; или пък, ако това е ставало, корените на фиданките са били слаби и лишени от поддръжка, при първия по-силен вятър те са загивали.

XXIV

След Николай III папа станал Мартин IV[51], който бил французин по рождение и държал страната на Шарл; от своя страна в знак на благодарност Шарл му изпратил свои войски за усмиряването на Романя, въстанала против папата. Когато обсаждали Форлѝ, астрологът Гвидо Бонато посъветвал народа да ги нападне в място, посочено от него, където един път французите били заловени в плен, други убити. В същото време се организирал и заговор[52] от Николай III и арагонския крал Педро, вследствие на който сицилианците избили всички французи, намиращи се на острова; а крал Педро тутакси завладял острова, като заявил, че Сицилия му принадлежи по линия на съпругата му Костанца, дъщеря на Манфред. По време на приготовленията за война за възстановяване на владичеството си на острова Шарл умрял, а неговият наследник Шарл II по това време бил пленник в Сицилия. Той бил освободен, като дал честна дума да се върне в плен, ако в течение на три години не успее да измоли от папата позволение за поемането на престола на Сицилия от арагонското кралско семейство.

XXV

Император Рудолф, вместо да дойде в Италия и да затвърди славата на империята, изпратил свой пратеник с поръчението да сключи споразумение с градовете, които желаят да получат отново свободата си от императора. Много италиански градове се възползували от това, а след като получили свободата си, и техният начин на живот съществено се променил. На императорския престол се възкачил Адолф Саксонски, а на папския — Пиетро дел Муроне под името Целестин, който, понеже през целия си живот бил монах-отшелник, след половин година се отрекъл от папската власт и за папа бил избран Бонифаций VIII. Небето, знаейки, че ще настъпи денят, когато Италия ще се избави от французи и немци и ще остане в ръцете само на италианци, не пожелало, щото папите, дори когато живеещите отвъд Алпите чуждоземци нямало да им пречат, да укрепят властта си и да се възползуват от нея. Затова то допуснало да се издигнат два могъщи рода в Рим — Колона и Орсини, които благодарение на своето влияние и семейни връзки имали възможност постоянно да отслабват папската власт. Бонифаций, който знаел за всичко това, решил да унищожи рода Колона и затова не само го отлъчил от църквата, но и обявил срещу него кръстоносен поход. И въпреки че това им нанесло известни щети, много по-големи се оказали онези, които понесла църквата, понеже отлъчването, това толкова действено оръжие, когато се използувало за защита на вярата, се притъпило, когато личното честолюбие се обърнало срещу християните. Станало така, че прекомерният стремеж на папите да наситят алчността си постепенно избивал от ръцете им това оръжие. Освен това папата лишил двама кардинали от рода Колона от свещенически сан. Сара, главата на рода Колона, тайно избягал от Рим, но бил заловен от каталонски пирати и изпратен на каторга. Но в Марсилия го познали и изпратили при френския крал Филип[53], когото Бонифаций отлъчил от църквата и лишил от кралски сан. След като разбрал, че откритата война срещу наместника на Христа води всякога до поражение или до други големи опасности, Филип

решил да прибегне до хитрост. Давайки си вид, че желае да се помири с Бонифаций, той тайно изпратил Сара в Италия. Когато пристигнал в Анани, където се намирал папата, през нощта той събрал своите привърженици и пленил папата. И макар че скоро след това жителите на Анани освободили папата, това оскърбление нанесло такъв тежък удар на главата на църквата, че той загубил разсъдъка си и умрял.

XXVI

През 1300 година Бонифаций организирал юбилей и постановил занапред неговото честуване да се извършва на всеки сто години.

По това време раздорите между гвелфи и гибелини се разгорещили. И понеже императорите изоставили Италия на собствената ѝ съдба, много италиански градове придобили свобода, но и много от тях били завладени от тирани. Папа Бенедикт възвърнал на прелатите от рода Колона кардиналската шапка и отново приел Филип, краля на Франция, в лоното на църквата. След неговата смърт папа станал Климент V, който, понеже бил французин, преместил папската резиденция във Франция. Това станало през 1305 година[54].

Междувременно умрял Шарл II, неаполитанският крал, и престола наследил неговият син Роберт, а императорската корона получил Хенрих Люксембургски[55], който дошъл в Рим, за да бъде коронован, въпреки че папата не бил там. Пристигането му предизвикало големи смутове в Ломбардия, защото той върнал в Италия всички прокудени гвелфи и гибелини. Двете партии продължавали да враждуват помежду си, цялата област се раздирала от непрекъснати войни и въпреки всичките си усилия императорът не бил в състояние да ги прекрати. Той напуснал Ломбардия и по генуезкия път се отправил за Пиза, където направил опит да отнеме Тоскана от крал Роберт. Това не му се отдало и той отишъл в Рим, където останал само няколко дни, защото Орсините, покровителствувани от Роберт, го прогонили и той отново се завърнал в Пиза. За да може успешно да воюва срещу Тоскана и да я отнеме от

Роберт, той подбудил и Федерик, краля на Сицилия, да я нападне, но в момента, когато вече разчитал да завземе Тоскана и да я отнеме от властта на Роберт, той умрял и негов приемник на императорския престол станал Людовик Баварски. По това време на папския престол застанал Йоан XXII; по време на неговото папство императорът продължил да преследва гвелфите и църквата, които били защищавани главно от крал Роберт и от флорентинците. Така започнали войните, които Висконтите водили против гвелфите в Ломбардия, а Кастручо от Лука срещу флорентинците. Но понеже родът на Висконтите е този, който е положил началото на Миланското херцогство, една от петте държави, на които след това се е разделила Италия, струва ми се, че следва да разкажа по-подробно за него.

XXVII

Когато в Ломбардия се образувал упоменатият вече от нас съюз за защита срещу Фридрих Барбароса, възстановилият се от руините Милано, за да отмъсти за нанесената му обида, се присъединил към този съюз, който дал отпор на Барбароса, и за известно време дейността на църковната партия в Ломбардия се оживила. Докато се водели тези войни, особено се засилил в Милано родът на дела Торе, чиято слава все повече се разраствала, докато в същото време императорът се ползувал в тази област със съвсем незначителна власт. Но когато Фридрих II дошъл в Италия и гибелинската партия благодарение на Ецелин се засилила, във всички градове започнали да се появяват привърженици на гибелините. В Милано на тяхна страна застанал родът на Висконтите, които изгонили от града рода на дела Торе. Но те останали в изгнание за съвсем кратко време, защото между императора и папата било постигнато споразумение, благодарение на което те се завърнали в родината. Когато папата със своя двор се преместил във Франция, а Хенрих Люксембургски дошъл в Италия, за да бъде коронован в Рим, в Милано той бил приет от Матео Висконти и Гуидо дела Торе, които тогава били начело на своите родове. Матео замислил да се възползува от присъствието на импе-

ратора в Милано и да прогони Гуидо. Той смятал, че това ще му се отдаде много лесно, понеже Гуидо принадлежал към партията, която била враждебна на императора. Повод за това станали враждебните чувства на народа към немците за извършените от тях насилия: предпазливо, той започнал да окуражава своите съграждани и да ги убеждава да вземат оръжието и да отхвърлят робството на варварите. Когато според него всичко било вече добре подготвено, той наредил на един от своите верни хора да обяви бунт и целият народ на Милано се надигнал с оръжие в ръка срещу всичко, което носело немско име. Едва бил започнал бунтът, и Матео със синовете си и със своите привърженици се явили въоръжени при Хенрих и му заявили, че метежът е организиран от привържениците на дела Торе, които не желаели да живеят в Милано като обикновени граждани и затова решили да се възползуват от случая, за да ограбят града и да спечелят благоволението на италианските гвелфи, за да станат негови господари: но това не бивало да го тревожи, защото те, Висконтите, със своите привърженици, ако се наложело, били напълно достатъчни, за да обезпечат неговата безопасност. Хенрих повярвал на всичко, което му казал Матео, обединил силите си с тези на Висконтите и заедно нападнали привържениците на дела Торе, които били разпръснати из всички краища на града, за да потушават бунтовете; които могли, избили, а останалите прогонили в изгнание, като им конфискували имуществото. По такъв начин Матео Висконти станал властелин на Милано. Той бил наследен от Галеацо и Ацо, а след тях наследници станали Лукино и Джовани. Последният бил избран за архиепископ на Милано; Лукино умрял преди него и останали Бернабо и Галеацо. Скоро след това умрял и Галеацо, оставяйки единствения си син Джан Галеацо, наречен граф Вирту[56]. След смъртта на архиепископа той предателски убил своя чичо Бернабо и останал единствен владетел на Милано. Той бил първият, който приел и титлата херцог. Галеацо имал двама сина — Филипо и Джовани Мария Анджело, който бил убит от миланския народ. Той оставил властта на Филипо, който нямал мъжко потомство, и впоследствие управлението на града от рода Висконти

преминало в рода Сфорца; как и защо е станало, ще разкажем, когато стигнем до това място.

XXVIII

Но да се върнем там, откъдето аз се отклоних. За да издигне значението на своята партия и за да получи короната, император Людовик дошъл в Италия. Докато бил в Милано, под предлог, че желаел да върне свободата на миланци, а всъщност е искал само да измъкне от тях пари, той затворил Висконтите в тъмница, но скоро след това ги освободил по настояване на Кастручо от Лука. Като отишъл в Рим, за да засили смутовете в Италия, издигнал за антипапа Пиеро дела Корвара, като разчитал с неговото влияние и с въоръжените сили на Висконтите да отслаби враждебната нему партия в Тоскана и Ломбардия. Но Кастручо умрял и за императора това било началото на неговото поражение, понеже Пиза и Лука въстанали и пизанците изпратили на папата във Франция пленения антипапа, а императорът, отчаян от хода на събитията в Италия, се завърнал в Германия. Но преди още да тръгне на път, в Италия пристигнал кралят на Чехия, Йоан, повикан от гибелините на Бреша, който завзел града, а също така и Бергано. И понеже това нашествие станало със съгласието на папата, въпреки че привидно той негодувал, папският легат в Болоня го поддържал, като смятал, че това е добро средство против връщането на императора в Италия. Вследствие на това положението в Италия коренно се променило. Флорентинците и крал Роберт, виждайки че легатът на папата поддържа действията на гибелините, станали врагове на всички, които били приятели на легата и на бохемския крал. И без да обръщат внимание на гвелфските или на гибелинските симпатии, много владетели, сред които били Висконтите, родът дела Скала, Филипо Гондзага от Мантуа, владетелите на Карара и Есте, сключили помежду си съюз, за което папата ги отлъчил от църквата. Страхувайки се от този съюз, крал Йоан се върнал в родината си, за да събере по-силна войска; но когато отново се върнал в Италия с по-голяма войска, той се натъкнал на още по-големи трудности. Смутен от силната съпротива, за голямо не-

удоволствие на папския легат, той се завърнал в Чехия, като оставил свои гарнизони само в Реджо и Модена, а Парма поверил на Марсилио и Пиеро дай Роси, които били изключително могъщи в града. След неговото заминаване Болоня също влязла в този съюз и всичките участници си поделили четирите града, които все още държали страната на църквата: Парма се давал на рода дела Скала, Реджо на Гондзага, Модена на рода д'Есте, Лука на флорентинците. Но за превземането на тези градове последвали немалко военни стълкновения, които в по-голямата си част били прекратени с посредничеството на Венеция. На някого би могло да се стори, че като разказвам за толкова много събития, станали в Италия, досега не съм споменал за венецианците, чиято република поради своето значение и могъщество заслужава да бъде прославена повече от всички останали италиански държави. Но за да премахна това недоразумение, ще обясня причината за това, като се върна далеч назад, за да може всеки да разбере началото на Венеция и обстоятелствата, които са възпрепятствували дълго време намесата ѝ в делата на Италия.

XXIX

Когато Атила, вождът на хуните, обсаждал Аквилея, жителите на града дълго време му оказвали съпротива, но накрая, отчаяни заради здравословното си състояние, който как можел, с покъщнината, която успели да отнесат, се заселили на пустите скалисти острови по северното крайбрежие на Адриатическо море. Падуанците, като видели, че пожарът на войната се приближава към тях, също се изплашили да не би Атила, като превземе Аквилея, да нападне и тях. Затова събрали най-ценното от имуществото си и го отнесли на едно място на крайбрежието, наречено Риво Алто[57]; там изпратили жените, децата и старците, а оставили в Падуа само младите, за да бранят града. Освен тях по тези места и по околните хълмове се заселили и жителите на Монселиче, които се страхували от хунските пълчища. Като превзел Аквилея, Атила опустошил Падуа, Монселиче, Виченца и Верона; тогава падуанците и най-състоятелните преселници от другите градове останали да живеят

в лагуната около Риво Алто; към тях се присъединило и населението, прогонено от същите бедствия от околната област, която в древността се наричала Венеция. Така, принудени от обстоятелствата, те изоставили хубавите и плодоносни места и заживели в безплодната и дива местност, лишена от всякакви удобства. Все пак събирането на толкова много народи на едно място за кратко време превърнало тези места не само в напълно годни за живеене, но дори ги направило и приятни. Те си създали нови закони и нов ред и заживели спокойни и щастливи далеч от бедствията и разрушенията, стоварили се върху Италия. За кратко време тяхната сила и влияние нараснали, защото освен първите преселници към тях се присъединили и много жители от градовете на Ломбардия, прогонени от жестокостта на Клеф, краля на лонгобардите; това спомогнало още повече за разрастването на новия град. Така че по времето на Пипин, краля на франките, когато по молба на папата той дошъл в Италия, за да прогони лонгобардите, при сключването на договора между него и византийския император се оказало, че херцозите на Беневенто и венецианците не били поданици нито на единия, нито на другия, а можели да се радват на пълна независимост.

Нуждата, която принудила тези народи да живеят сред водите, ги накарала да се замислят и как, без да притежават плодородни земи, да си създадат благосъстояние чрез морето. Корабите им започнали да плават по целия свят, а градът се изпълнил с най-разнообразни стоки, от които се нуждаели жителите на други страни, които започнали да посещават Венеция. Дълго време венецианците не помислили за други завоевания освен за такива, които можели да облекчат търговската им дейност: за тази цел те закупили няколко пристанища в Гърция и в Сирия, а за услугите, оказани на французите по превозването на войските им в Азия, получили правото да владеят остров Кандия. И докато те живеели по този начин, името им било страшилище по всички морета, а в Италия то се ползувало с почит, така че те често бивали избирани за арбитри при различни спорове. Ето защо, когато между съюзниците възникнали разногласия по въпроса за разпределянето на завоюваните области, те се обърнали към Венеция и тя присъдила Бергамо и Бреша на Висконтите. С течение на времето обаче венецианците завладели Падуа, Виченца и Тревизо, а след това Верона, Бергамо и Бреша, както и много градове в кралството и в Романя, и подтиквани от жаждата за все по-голямо могъщество, започнали да внушават страх не само на италианските, но и на чуждестранните владетели. Ето защо всички те се обединили против тях[58] и само в един ден венецианците загубили всичките си владения, които били придобили в течение на дълги години и с цената на огромни средства. И въпреки че в последните години те си възвърнаха известна част от загубеното, тъй като не можаха да си възвърнат предишното могъщество и слава, те продължават да съществуват, както много други италиански държави, единствено от благоволението на другите.

XXX

Когато папа станал Бенедикт XII, той разбрал, че е изгубил почти всички свои земи в Италия, и опасявайки се да не би те да бъдат завладени от император Людовик, решил да завърже приятелство с всички, които били завладели земи, принадлежащи по-рано на империята. Ето защо издал указ, по силата на който всички ония, които били заграбили градове в Ломбардия, се обявявали за законни господари. Но скоро след това той умрял и папският престол се заел от Климент VI. Императорът, като видял с каква щедрост папата се разпореждал с имуществото на империята, и за да не остане и той по-назад в своята либералност, обявил всички узурпатори на църковни владения за техни законни владетели, като ги оставил да управляват своите градове със съгласието и разрешението на императора. По този начин Галеото Малатеста и неговите братя станали господари на Римини, Пезаро и Фано; Антонио да Монтефелтро — на Марка и Урбино; Джентиле да Варано — на Камерино; Гуидо да Полента — на Равена; Синибалдо Орделафи — на Форлѝ и Чезена; Джовани Манфреди — на Фаенца; Лодовико Алидози — на Имола и още много други в останалите градове, така че малко от владенията на папската държава останали без владе-

тел. Вследствие на това папската държава останала слаба до понтификата на Александър VI, който едва в наши дни, след разгрома на потомците на узурпаторите, възстановил нейната власт.

Когато императорът издал своя дарителски указ, той се намирал в Тренто и изглеждало, че възнамерява да настъпи в Италия. Това предизвикало в Ломбардия редица военни стълкновения, по времето на които Висконтите завзели Парма. По това време умрял и неаполитанският крал Роберт, като оставил за наследници само две внучки, дъщери на неговия син Шарл, който бил умрял доста време преди това. Преди да умре, той бил наредил престолът да бъде наследен от по-голямата, Джована, която да се омъжи за неговия племенник, Андреа, син на унгарския крал. С този свой съпруг Джована не живяла дълго, понеже много скоро накарала да го убият, и се омъжила за друг свой братовчед, Луи, княз на Таранто. Но кралят на Унгария, Людовик, брат на Андреа, за да отмъсти за смъртта на Андреа, дошъл в Италия с войските си и прогонил от кралството Джована и нейния съпруг.

XXXI

В същото това време в Рим станало едно забележително събитие. Някой си Николò, син на Лоренцо, канцлер на Капитолия, прогонил от Рим сенаторите и като приел титлата трибун, се провъзгласил за глава на Римската република. Той върнал старите обичаи и въвел такова почитане на законите и на гражданската доблест, че не само съседните земи, но и цяла Италия изпратила при него свои посланици; тогава старите римски области, като видели как Рим се възражда, надигнали глава и подтикнати едни от страх, а други от надежда, му оказали почести. Обаче Николò независимо от толкова голямата си слава се отказал от първоначалните си начинания; защото, изнемогвайки под стоварилото му се бреме, без да бъде гонен от някого, той тайно напуснал Рим и избягал при краля на Бохемия Карл, който с указ на папата и пренебрегвайки Людовик Баварски, бил обявен за император. За да засвидетелствува благодарността си към папата, Карл му върнал

пленения Николò. Скоро след това някой си Франческо Барончели, като последвал примера на Николò, заел поста трибун в Рим и изгонил оттам сенаторите. В стремежа си да свърши по-бързо с този метежник, папата освободил от затвора Николò, върнал го в Рим и му присъдил званието трибун. Николò отново поел властта в свои ръце и осъдил на смърт Франческо. Но понеже си навлякъл враждебността на рода Колона, не след дълго и самият той бил убит и властта била върната на сенаторите.

XXXII

Междувременно кралят на Унгария, след като изгонил кралица Джована от неаполитанския престол, се завърнал в своето кралство. Но папата, който предпочитал съседството на кралицата пред това на унгарския крал, направил така, че да ѝ бъде възвърнато кралството, но при условие съпругът ѝ Луи да не приема титлата крал, а да се задоволи с тази на княз на Таранто.

Настъпила 1350 година и папата сметнал, че юбилеят, който по решение на Бонифаций VIII трябвало да се празнува на всеки сто години, би могъл да бъде честван вече на всяко петдесетилетие и издал по този случай декрет. Благодарение на това благодеяние римляните се съгласили той да изпрати в Рим четирима кардинали, които да сложат ред в управлението на града и да назначат угодни на папата сенатори. Освен това папата дарил титлата неаполитански крал на Луи, княза на Таранто, а кралица Джована от благодарност подарила на църквата принадлежащия ѝ по наследство град Авиньон.

По това време умрял Лукино Висконти и единствен господар на Милано останал архиепископ Джовани, който многократно бил воювал с Тоскана и със съседите си и неговата мощ била нараснала извънредно много. След смъртта му го наследили двамата му племенници Бернабо и Галеацо, но Галеацо скоро умрял и неговият син Джан Галеацо разделил властта в държавата със своя чичо Бернабо.

По това време император бил Карл, краля на Чехия, а папа Инокентий VI; той изпратил в Италия кардинал Егидий, испанец по народност, който благодарение на своите достойнства успял да възвърне уважението към папската власт не само в Романя и Рим, но и в цяла Италия. Той отново завладял Болоня, която била завзета от архиепископа на Милано, заставил римляните да включат в числото на сенаторите и един чужденец, когото папата трябвало да назначава всяка година в Рим, сключил достоен договор с Висконтите, разбил и заловил в плен англичанина Джон Хокууд, който начело на четирихиляден английски отряд воювал в Тоскана на страната на гибелините. Светия престол поел Урбан V, който след такива успехи решил да посети Италия и Рим, където пристигнал и император Карл. Папата останал в Италия няколко месеца, след което се завърнал в Авиньон, а Карл — в своето кралство. След кончината на Урбан V папа станал Григорий XI, но тъй като умрял и кардинал Егидий, в Италия се възобновили предишните раздори, породени от градовете, които се били обединили срещу Висконтите. Папата изпратил в Италия нов легат начело на шест хиляди бретонци, след което и самият той дошъл в Италия, но този път с целия свой двор и окончателно се установил в Рим. Това станало през 1376 година, след като папският престол в продължение на 71 години се намирал във Франция. След смъртта на Григорий XI бил избран Урбан VI. Скоро след това обаче, десет кардинали, които счели, че това избиране било незаконно, се събрали във Фонди и провъзгласили за папа Климент VII[59].

През това време генуезците, които в продължение на много години били под господството на Висконтите, въстанали; между тях и венецианците се завързала кръвополитна битка за остров Тенедос, в която на едната или на другата страна взела участие и цяла Италия. Тогава за първи път била употребена и артилерия, ново оръжие, изобретено от немците. Въпреки че в началото генуезците имали надмощие и в продължение на няколко месеца държали Венеция в обсада, в крайна сметка надделели венецианците и с посредничеството на папата през 1381 година бил сключен мир.

XXXIII

Както вече казахме, в църквата бил настъпил разкол. Кралица Джована поддържала страната на папата-разколник, поради което Урбан извикал Шарл, херцога на Дурацо, потомък на неаполитанските крале, и го накарал да предяви правата си като наследник на Неаполитанското кралство; Шарл завзел властта, а кралицата била принудена да се спаси с бягство във Франция. Възмутен от това, френският крал изпратил в Италия Луи Анжуйски, за да възвърне кралската власт в Неапол; той пропъдил Урбан от Рим и поставил на негово място антипапата. Но по време на тези действия Луи умрял, войската му се разпаднала и се завърнала във Франция. Тогава папата отишъл в Неапол и затворил деветте кардинали, които били на страната на Франция, заедно с антипапата. Той възнегодувал срещу краля, загдето отказал да назначи един от неговите племенници за управител на Капуа, но се преторил, че не отдава голямо значение на отказа му, и помолил краля да му даде местожителство в град Ночера. Там той се укрепил и започнал военни приготовления с цел да отнеме кралството от краля, но кралят го обсадил в Ночера и папата трябвало да се спасява с бягство в Генуа, където предал на смърт затворените от него кардинали. След това той се върнал в Рим и за да придаде по-голям блясък на своя двор, назначил нови двадесет и девет кардинали. В същото време неаполитанският крал отишъл в Унгария, където бил избран за крал; не след дълго той умрял, оставяйки в Неапол съпругата си с двете си деца — Владислав и Джована.

Също по това време Джан Галеацо Висконти убил чичо си Бернабо и станал господар на Милано; и понеже не му стигало, че е господар на цяла Ломбардия, пожелал да присъедини към нея и Тоскана, но когато вече се готвел да я завладее и да се коронова за италиански крал, умрял.

Урбан VI сменил Бонифаций IX. Антипапа Климент също умрял в Авиньон и за папа бил избран Бенедикт XIII.

XXXIV

По това време Италия била пълна с чужди наемни отряди — английски, немски и бретонски, една част доведени от чуждестранните владетели по време на походи, а друга — изпратена от папите, когато били в Авиньон. От тези военни отряди се ползували всички италиански владетели, които воювали помежду си, докато се появил Лодовико да Кунео, жител на Романя, който събрал силен отряд от италиански наемници, които приели името на свети Георги. Храбростта и дисциплината на този отряд възвърнали славата на италианските воини и затъмнили тази на чуждестранните войски. Оттогава италианските владетели започнали да използуват във войните помежду си само италиански наемници. Между папата и римляните възникнали разногласия; папата се оттеглил в Асизи и останал там до юбилея през 1400 година. На римляните било изгодно по време на юбилейната година папата да бъде в Рим, затова се съгласили да приемат назначения от папата сенатор-чужденец и разрешили на папата да се укрепи в замъка Сант'Анджело. Като се завърнал в Рим при тези условия, за да увеличи църковните доходи, той наредил всеки претендент за вакантен бенефис да плаща еднократно едногодишна рента.

Въпреки че след смъртта на Джан Галеацо, херцога на Милано, останали двамата му сина — Джовани Мария Анджело и Филипо, държавата се разпаднала. Джовани Мария Анджело загинал по време на смутовете, а Филипо бил затворен в крепостта на Павия, откъдето успял да се спаси благодарение на предаността и ловкостта на комменданта на крепостта. Между тези, които завладели града, принадлежащ на техния баща, бил и Гулиелмо дела Скала. Той бил принуден да избяга, закрилян от Франческо да Карара, владетеля на Падуа, който му помогнал да се настани във Верона, обаче не за дълго, защото по заповед на вече споменатия Франческо бил отровен, а той завладял града. Тогава жителите на Виченца, които дотогава живеели спокойно под властта на Висконтите, започнали да се опасяват от засилването на Падуа и преминали на страната на венецианците, които обявили война на Франческо, като му отнели най-напред Верона, а след това и Падуа.

XXXV

Междувременно умрял папа Бонифаций и бил избран Инокентий VII. Народът се обърнал към него с молба да му възвърне крепостите и свободата, но папата не се съгласил; тогава народът се обърнал за помощ към неаполитанския крал Владислав. Но двамата бързо се помирили и папата, страхувайки се от народа във Витербо, избягал и се завърнал в Рим, където провъзгласил своя племенник Лодовико за граф на Марка. След неговата смърт за папа бил избран Григорий XII, но при условие, че ще се откаже от папския престол, ако и антипапата стори същото. За да удовлетвори желанието на кардиналите и за да направи опит да прекрати разкола в църквата, антипапа Бенедикт пристигнал в Портовенере, а Григорий отишъл в Лука, където започнали преговори. Те обаче не довели до нищо; тогава кардиналите и на двамата претенденти ги изоставили и Бенедикт се отправил за Испания, а Григорий за Римини.

Кардиналите на антипапата, поддържани от Балдасар Коса, кардинал и легат в Болоня, свикали църковен събор в Пиза, на който избрали за папа Александър V. Новият папа веднага отлъчил от църквата крал Владислав, а кралството му предал на Луи Анжуйски; след това заедно с флорентинците, генуезците, венецианците и болонския легат Балдасар Коса нападнали Владислав и му отнели Рим. Но в разгара на битката Александър умрял и на негово място избрали Балдасар Коса, който приел името Йоан XXIII[60]. Той незабавно изоставил Болоня, където станало избирането му, отишъл в Рим и там се присъединил към Луи Анжуйски, който бил дошъл с войските си от Прованс. В сражение срещу Владислав те го разбили, но по вина на пълководците не могли да доведат победата докрай; скоро след това кралят събрал отново сили и като превзел Рим, принудил папата да избяга в Болоня, а Луи — в Прованс. Замисляйки как да отслаби Владислав, папата действувал така, че за император да бъде избран Сигизмунд, краля на Унгария. Той го убедил да дойде в Италия, срещнали се в Мантуа и там решили да свикат вселенски събор, за да се

прекрати разколът в църквата, която, обединена, да може успешно да се противопоставя на своите врагове.

XXXVI

По това време имало трима папи — Григорий, Бенедикт и Йоан; съперничеството между тях отслабвало църквата и нейната репутация. Въпреки нежеланието на папа Йоан за място на събора бил избран град Констанц в Германия. Със смъртта на крал Владислав, причината, заради която папата бил решил да свиква този събор, отпаднала, но той вече не можел да се откаже от думата си да присъствува на събора. Бил отведен в Констанц[61], където след няколко месеца осъзнал своята грешка и се опитал да избяга, но бил затворен в тъмница и принуден да се откаже от папството. Един от антипапите, Григорий, изпратил известие за отказа си от папския престол, а другият, Бенедикт, понеже не пожелал да се отрече, бил обявен за еретик, но, изоставен от своите кардинали, накрая и той бил принуден да се откаже. Съборът избрал за папа Отон от рода Колона, който приел името Мартин V; и така църквата се обединила, след като в продължение на четиридесет години била управлявана едновременно от няколко папи.

XXXVII

Както вече казахме, Филипо Висконти бил затворен в крепостта на Павия. Но по това време умрял Фачино Кане, който, възползувайки се от смутовете в Ломбардия, завладял Верчели, Александрия, Новара и Тортона и натрупал голямо богатство. Но тъй като нямал потомство, оставил своите владения в наследство на жена си Беатриче, а на приятелите си наредил да ѝ окажат въздействие, за да се омъжи за Филипо. Благодарение на този брак Филипо придобил могъщество и отново завладял Милано и цяла Ломбардия. След това от благодарност за големите благодеяния, както правят всички владетели, той обвинил съпругата си Беатриче в прелюбодеяние и я умъртвил. Когато могъществото му окончателно се затвърдило,

за да изпълни повелите на своя баща Джан Галеацо, той замислил нападение над Тоскана.

XXXVIII

Със своята смърт крал Владислав оставил на сестра си Джована не само кралството, но и голяма войска, предвождана от най-изкусните кондотиери на Италия, пръв между които бил Сфорца да Контиольа[62], който особено се отличавал със своята храброст. Кралицата, желаейки да отхвърли от себе си всяко срамно обвинение, че държи при себе си някой си Пандолфело, когото тя била отгледала, взела за свой съпруг Якопо дела Марка, французин от кралска кръв, но при условие, че той ще се задоволи с титлата княз на Таранто, а кралската титла и монархическата власт да бъдат предоставени на нея. Но щом той се появил в Неапол, и войниците го провъзгласили за крал, което предизвикало между съпрузите големи раздори, в които вземала връх ту едната, ту другата страна. Но в крайна сметка властта останала в ръцете на кралицата, която скоро започнала да враждува с папата. Тогава Сфорца, за да я доведе до състояние, че да бъде изцяло зависима от него, неочаквано се отказал от службата си при нея. Така, останала внезапно без войска, на нея не ѝ оставало нищо друго, освен да се обърне за помощ към краля на Арагона и Сицилия, Алфонсо, когото тя осиновила, и приела на служба Брачо да Монтоне, не по-малко прочут пълководец от Сфорца и при това враг на папата, загдето му бил отнел Перуджа и някои други земи, принадлежащи на папската държава. Впоследствие тя се помирила с папата, но Алфонсо Арагонски, опасявайки се да не би тя да се отнесе и с него, както на времето със съпруга си, започнал тайно да си присвоява укрепените замъци. Подозренията между тях се усилвали и се стигнало до въоръжени стълкновения. С помощта на Сфорца, който се върнал на служба при нея, кралицата победила и прогонила Алфонсо от Неапол, анулирала осиновяването му и осиновила Луи Анжуйски. От това последвали нови войни между Брачо, който застанал на страната на Алфонсо, и Сфорца, който

поддържал кралицата. По време на тези войни Сфорца се удавил при преминаването на река Пескара; кралицата отново останала без войска и щяла да загуби престола си, ако не ѝ се бил притекъл на помощ Филипо Висконти, херцогът на Милано, който принудил Алфонсо да се върне в Арагона. Но Брачо не се смутил от това, че Алфонсо го изоставил, и продължил да воюва с кралицата. Той обсадил Аквила, а папата, считайки, че Брачо не е достоен за величието на църквата, взел на служба Франческо, сина на Сфорца, който внезапно нападнал Брачо при Аквила, разбил го и го убил. На страната на Брачо останал само синът му; папата му отнел Перуджа, но го оставил да владее Монтоне. Не след дълго, той бил убит в Романя, където воювал на служба при флорентинците, така че от всички съратници на Брачо останал само Николò Пичинино, който се ползувал с голяма воинска слава.

XXXIX

Тъй като в своето повествование достигнах до времето, което бях посочил в началото, и тъй като най-същественото от това, което остава да разкажа, се отнася главно до войните на флорентинците и венецианците с Филипо, херцога на Милано, които ще опиша, когато говоря специално за Флоренция, прекъсвам моето повествование и само ще напомня за положението в Италия, за нейните владетели и за войните, които се водели по времето, до което стигнахме.

Ако трябва да говорим за най-значителните държави, ще кажа, че на кралица Джована II принадлежали Неаполитанското кралство, Марка, част от папските земи и Романя. Но част от градовете в тези земи се подчинявали на църквата, друга част се управлявали от законни владетели или били подвластни на тирани, които били завзели властта в тях; и така във Ферара, Модена и Реджо управлявали д'Есте, във Фаенца — родът Манфреди, в Имола — Алидози, във Форлѝ — Орделафи, в Римини и Пезаро — Малатеста, а в Камерино — родът Варано. Част от Ломбардия била подвластна на херцог Филипо, друга част се подчинявала на венецианците, тъй като всички по-малки владения

в тази област били премахнати, с изключение на херцогството Мантуа, където управлявал родът Гондзага. Голяма част от Тоскана принадлежала на флорентинците; независими били само Лука и Сиена, всъщност Лука се владеела от Гуиниджите, а Сиена била свободна. Генуезците, тъй като са били ту свободни, ту попадали под властта на френските крале или на Висконтите, водели безславно съществуване и се числели към най-незначителните държави. Нито една от главните държави нямала собствена войска. Херцог Филипо не напускал стаите на двореца и не се показвал пред ничии очи; войните се водели от верните му пълководци. Венецианците, само когато честолюбивите им погледи се обърнали към сушата, се отказали от оръжията, които ги били прославили по море, и по примера на останалите италианци поверили ръководството на войските си на чужденци. Папата, на чийто духовен сан не подобавало да воюва, както и на кралица Джована Неаполитанска като жена, по необходимост прибягвали до това, което другите господари вършели от недомислие. И флорентинците се подчинявали на същата необходимост: защото от непрекъснатите граждански раздори дворянството при тях било изчезнало, държавата се намирала в ръцете на хора, свикнали да търгуват, а военното дело и неговите успехи поверявали на други. По такъв начин италианските въоръжени сили се намирали в ръцете или на дребни владетели, или на хора, които не управлявали държава; първите се сражавали не за да увеличават своята слава, а само за да забогатяват или за да се ползуват с по-голяма безопасност; вторите, възпитани от малки във военното дело, тъй като нищо друго не умеели, можели да разчитат само на него. Между тях по това време с най-голяма слава се ползували Карманьола, Франческо Сфорца, Николò Пичинино — ученик на Брачо, Аньоло дела Пергола, Лоренцо и Микелето Атендоли, Тарталя, Якопачо, Чеколино да Перуджа, Николо да Толентино, Гуидо Торело, Антонио дал Понте ад Ера и още много други. Към споменатите вече дребни владетели трябва да добавим и римските барони Орсини и Колона, както и синьорите и дворяните от Неаполитанското кралство и от Ломбардия, които били пре-

върнали военното дело в свой занаят и по време на война се били споразумели да се държат по такъв начин, че в повечето случаи и едната, и другата враждуващи страни стигали до гибел. Накрая те до такава степен принизили военното дело, че дори и най-посредственият военачалник, в който съществувала още само и сянка от възродена древна доблест, би могъл да ги покрие с позор, за голямо изумление на Италия, която така безразсъдно ги почитала. По-нататъшното мое повествование ще бъде изпълнено с тези безделници-владетели и с недостойни и позорни войни. Но преди да се впусна в тези подробности, трябва да се върна, както обещах, и да разкажа за началото на Флоренция, така че всеки да може да разбере какво е било положението на тази държава в онова време и по какъв начин всред толкова бедствия, станали в Италия в продължение на хиляда години, тя е достигнала до сегашното си положение.

КНИГА ВТОРА

I

Между великите и удивителни начинания, свойствени на републиките и монархиите от древността, които в наши времена са изчезнали, може би заслужава да бъде отбелязан обичаят да се основават навсякъде нови държави и градове. Защото нищо не е по-достойно за един мъдър владетел и за една добре устроена република, както и нищо не е по-полезно за една провинция от основаването на нови градове, където хората да могат да се приютяват, и окриляни от безопасността, спокойно да обработват своите земи. За древните това не било трудно, понеже те имали обичай да изпращат в завоюваните или пусти земи нови жители, които наричали колони. Благодарение на това не само възниквали нови градове, но на победителя било по-лесно да владее завоюваната страна, пустите места се заселвали и населението на държавата се разпределяло доста по-добре. Това станало причина хората в провинциите

да живеят по-спокойно и затова да се умножават повече, по-енергично да нападат врага и много по-устойчиво да се отбраняват. Когато поради лошото управление на монархиите и републиките тези нрави престанали да съществуват, много държави западнали: защото този ред е единственият, който обезпечава сигурността на държавите и нарастването на тяхното население. Сигурността се ражда от това, че когато се основава една държава в новозавоювани земи, колонията става силна като крепост, бдителен страж, който държи покорни и верни покорените народи. Без такъв порядък нито една страна не може да бъде изцяло заселена, нито жителите ѝ могат да бъдат правилно разпределени. Защото не всички места в нея са еднакво плодородни и здравословни; и това води до излишно струпване на хора в едни места, а в други до недостиг; и ако няма възможност да се изтеглят хора от местата, където са в повече, и да се заселят там, където не достигат, тази страна скоро започва да запада: защото местата, където има малко хора, запустяват, а местата, където хората са твърде много, обедняват. И понеже природата не може да отстрани тези неблагоприятни условия, необходима е човешката ръка; нездравословните области стават по-благоприятни за живеене, когато в тях се заселят наведнъж повече хора, които, като обработват земята, я правят по-плодородна, а с горящите огньове почистват въздуха. Като пример може да послужи Венеция, която е разположена в блатиста и нездравословна местност: преселването там наведнъж на значително количество хора я оздравило. В Пиза поради вредните изпарения на въздуха никога не е имало достатъчно жители, докато Генуа и крайбрежията ѝ никога не са били подложени на набезите на сарацините. Вследствие на тези набези в Пиза се преселили толкова много изгнанници, прогонени от родните им места, че тя станала многолюдна и могъща.

Откакто изчезна обичаят за основаване на колонии, по-трудно станало задържането на завоюваните земи, малолюдните местности не се заселват, а пренаселените не могат да се избавят от излишните жители. Ето защо в целия свят, и особено в Италия, много местности в сравнение с древността останали безлюдни. И

всичко това е ставало и продължава да става, защото владетелите не се стремят към истинска слава, а в републиките не съществуват порядки, достойни за похвала. В древността основаването на колониите често пъти водело до появяването на нови градове и до постоянното нарастване на по-рано възникналите. Към това число принадлежи и Флоренция, чието начало положил Фиезоле, а нарастването било породено от притока на колоните.

II

Очевидно е, както са го доказали Данте и Джовани Вилани, че гражданите на Фиезоле, разположени на върха на планинско възвишение, за да бъдат техните пазари повече посещавани и за да станат по-достъпни за всички, които биха искали да продават стоките си, решили да не живеят по върховете, а в равнината, между подножието на планината и реката Арно. Мисля, че тези пазари са станали причина за първите постройки в равнината: на търговците са им били необходими помещения за стоките и с течение на времето тези помещения станали постоянни сгради. По-късно, когато римляните победили картагенците и направили Италия по-сигурна откъм чужди нашествия, броят на тези постройки чувствително се увеличил. Защото хората живеят при трудни условия само когато са принудени, и ако страхът от войната ги кара да предпочитат естествено укрепените и труднодостъпни места, то когато опасността от войната премине, привлечени от удобствата, те охотно се заселват в по-малко суровите и по-достъпни места. Безопасността, която славата на Римската република завоювала за Италия, съдействувала за такова увеличение на започналото вече строителство на жилищни сгради, че те образували градче, което първоначално се наричало Вила Арнина. След това в Рим започнали гражданските войни, най-напред между Марий и Сула, след това между Цезар и Помпей и накрая между убийците на Цезар и тези, които искали да отмъстят за неговата смърт.

Отначало Сула, а след него и тримата римски граждани, които, след като отмъстили за убийството на

Цезар, си разделили помежду си властта[1] и изпратили във Фиезоле колони, които почти всички се заселили в равнината[2], в близост до строящия се вече град. Нарастването на населението дотолкова увеличило броя на сградите и на жителите в това място и в него се установил такъв граждански порядък, че то вече с пълно право можело да се счита за един от градовете в Италия.

Колкото до произхода на името Флоренция, съществуват различни мнения. Едни смятат, че то идва от Флорино, един от водачите на колоните; други твърдят, че първоначално се е наричала не Флоренция, а Флуенция, тъй като градът бил разположен до самото русло на Арно и привеждат като доказателство Плиний, който пише: «Флуентийците живеят до руслото на Арно». Това доказателство обаче може и да не е правилно, защото в текста на Плиний се говори за това, къде са живели флорентинците, а не за това, как са се наричали. Твърде вероятно е самата дума «флуентинци» да е грешка, понеже Фрондин и Корнелий Тацит, които са писали почти по едно и също време с Плиний, наричат града и неговите жители Флоренция и флорентинци; тъй като още по времето на Тиберий те се управлявали по същия начин, както и много други градове в Италия[3]. Самият Тацит съобщава, че пратеници на флорентинците са ходили при императора, за да го молят, щото водите на Киане да не минават през тяхната област. Струва ми се неоснователно по едно и също време градът да е имал две имена. Затова предполагам, че той всякога се е наричал Флоренция, независимо откъде произлиза името, и каквито и да били причините за неговото възникване, градът е възникнал по времето на Римската империя и още при първите императори започва да се споменава в съчиненията на историците.

Когато варварите опустошили империята, Флоренция била разрушена от остготския крал Тотила и след двеста и петдесет години отново построена от Карл Велики[4]. От това време до 1215 година градът е живял, споделяйки всеобщата участ на Италия[5]. Най-напред са го владели потомците на Карл, след това Беренгарий и накрая германските императори, както показах-

ме това в нашия общ очерк. През това време флорентинците не са имали възможност да се издигнат, нито да извършат нещо достойно за паметта на потомците поради могъществото на тези, на които са били подчинени.

При все това през 1010 година, в деня на свети Ромул, особено почитан от фиезоланците, флорентинците превзели Фиезоле и разрушили града[6], извършвайки това със съгласието на императора, или по време, когато между смяната на един император с друг народите се чувствуват по-свободни. Но когато силата на папата в Италия укрепвала, властта на германските императори отслабнала, всички градове в страната много лесно се освобождавали от господарската власт. Така че през 1080 година, по времето на Хенрих III, когато цяла Италия била разделена между папата и императора — едни държали страната на папата, а други страната на императора, — флорентинците запазили единството си до 1215 година и се подчинявали на победителя, като не търсели нищо друго освен безопасност. Но както и в човешкото тяло, колкото на по-късна възраст се засели в него болест, толкова по-опасна и смъртоносна се оказва, така и във Флоренция жителите по-късно от другите се разделили на враждуващи партии, но затова и повече пострадали от това разделение. Причината за първите раздори е добре известна, защото за нея много са разказвали Данте[7] и други писатели. Но и аз мисля, че трябва да я разкажа накратко.

III

Между влиятелните родове на Флоренция два рода били най-могъщи — Буонделмонти и Уберти, а след тях идвали Амидей и Донати. Една дама от рода Донати, богата вдовица, имала необикновено красива дъщеря. Тя решила да я омъжи за месер Буонделмонте, млад кавалер и глава на този род. Било поради небрежност или поради убеждението ѝ, че за това все още не било късно, тя не споделила с никого намерението си, а междувременно станало известно, че месер Буонделмонте ще се жени за една девойка от рода

Амидей. Крайно недоволна, дамата все пак се надявала, че красотата на дъщеря ѝ ще може да осуети този брак, тъй като той не бил още сключен. Веднъж, когато видяла, че месер Буонделмонте сам, без придружители, идвал към нейния дом, тя веднага излязла на улицата, водейки със себе си своята дъщеря. Когато юношата минал край тях, тя го пресрещнала с думите: «Много се радвам, че Вие се жените, въпреки че аз бях запазила за Вас моята дъщеря.» След това открехнала вратата и му показала девойката. Кавалерът, като видял прекрасната девойка и като съобразил, че знатността на рода и зестрата, която ще получи, който се ожени за нея, по нищо не отстъпват на красотата ѝ, загорял от такова желание да я притежава, че забравил за дадената дума, за тежкото оскърбление, до което можело да доведе нейното нарушение и за бедствията, които биха могли да последват от това, ѝ отговорил: «Тъй като Вие сте определили за мен своята дъщеря, бих бил неблагодарник, ако се откажа от нея, защото аз съм все още свободен.» И без да губят време, те отпразнували сватбата.

Когато събитието станало известно, то предизвикало негодуванието на рода Амидей, както и на рода Уберти, с който били в родствени връзки. Те се събрали с останалите свои роднини и решили, че би било позор да изтърпят подобна обида и че единственото достойно отмъщение може да бъде само смъртта на месер Буонделмонте. Въпреки че някои обърнали внимание на това, какви бедствия могат да последват, ако подобно възмездие бъде изпълнено, Моска Ламберти заявил, че които много умуват, никаква работа не вършат, и завършил с известната фраза: «Станалото станало, връщане назад няма.» Да извършат убийството били натоварени: Моска, Стиата, Уберти, Ламбертучо Амидей и Одериго Фифанти. Сутринта на Великден петимата се скрили в дома на Амидей между Понте Векио и «Санто Стефано»[8]. Когато месер Буонделмонте преминавал реката на своя бял кон, като си мислел, че да се забрави обида е толкова лесно, колкото и да се наруши дадена дума, те го нападнали в подножието на моста и под статуята на Марс[9] го убили. Това убийство предизвикало разделението на града на две; една-

та част взела страната на рода Буонделмонте, а другата — на рода Уберти. И понеже тези два рода притежавали дворци, укрепени кули и въоръжени хора, те воювали помежду си в продължение на много години, но нито на един от тях не се отдало да изгони другия. Враждата им не завършила и с мир, а само затихвала и пак избухвала. Така в зависимост от обстоятелствата тя ту се успокоявала, ту се разпалвала с нова ярост.

IV

Тези раздори във Флоренция продължили до времето на Фридрих II, който като крал на Неапол решил да увеличи своите сили в борбата срещу папската държава и за да укрепи властта си в Тоскана, поддържал Убертите и техните привърженици, които с негова помощ изгонили рода Буонделмонти от Флоренция[10]. Тогава нашият град се разделил на гвелфи и гибелини, което било вече отдавна станало в другите градове на Италия. Струва ми се, че няма да е излишно да кажа кои родове са били на страната на едната партия и кои на другата. И така към гвелфите били Буонделмонти, Нерли, Роси, Фрескобалди, Моци, Барди, Пулчи, Герардини, Форабоски, Банези, Гуидалоти, Сакети, Мариери, Лукардези, Киарамонтези, Компиобези, Кавалканти, Джандонати, Джанфиляци, Скали, Гуалтероти, Импортуни, Бостики, Торнакунчи, Векиети, Тозинги, Аригучи, Тедалди, Черки. На страната на гибелините били: Уберти, Манели, Убриаки, Фифанти, Амидей, Инфангати, Малеспини, Сколари, Гуиди, Гали, Капиарди, Ламберти, Солданиери, Чиприани, Тоски, Амиери, Палмерини, Милиорели, Пили, Баручи, Катани, Аголанти, Брунелески, Капонсаки, Елизеи, Абати, Тедалини, Джуоки, Галигаи. Освен това и към едната, и към другата страна на тези благороднически семейства се присъединили много семейства пополани, така че почти целият град бил заразен от техните раздори. След като били прогонени от Флоренция, гвелфите се укрили в земите на Горно Вал д'Арно, където се намирали много от техните укрепени замъци и откъдето можели по-добре да се отбраняват от враговете.

Но след смъртта на Фридрих флорентинските граждани от средното съсловие, ползувайки се с по-голямо доверие сред народа, решили, че е по-добре да се прекрати гражданската вражда и да запазят града, отколкото да го погубят, ако раздорите продължават. Те постъпили така, че гвелфите, като позабравили обидите, се завърнали, а гибелините ги приели без всякакво подозрение. Като се помирили, те решили, че е настъпил подходящият момент, за да учредят такъв начин на управление, който би им позволил да живеят свободно и да се подготвят за отбрана, докато новият император още не е събрал сили.

V

Затова те разделили града на шест части и избрали дванадесет граждани — по двама от всяка сестиера[11], които трябвало да го управляват: нарекли ги старейшини[12] и всяка година ги сменяли. За да премахнат поводите за вражда, които можели да възникнат от съдебните решения, те назначили двама чуждоземни съдии, единият от които се наричал народен капитан, а другият — подеста[12]; те трябвало да разглеждат всички граждански и углавни дела, възникващи между гражданите. А тъй като никой ред не е устойчив, ако не му е осигурена охрана, били сформирани двадесет въоръжени отряди в града и седемдесет и шест в селските окръзи. В тези отряди били записани всички младежи и всеки млад флорентинец бил задължен да се яви веднага въоръжен в своя отряд, когато гражданите бъдат призовани на оръжие по заповед на капитана или на старейшината. Всеки отряд имал различно знаме, което съответствувало на въоръжението: така арбалетчиците имали едни отличителни знаци, а щитоносците — други. Всяка година на Петдесетница, при голяма тържественост знамената били предавани на нови знаменосци и били назначавани нови командири на отрядите. За да бъдело по-пищно снаряжението на войската и в същото време, за да дадат възможност на всеки, който по време на сражение бъде отблъснат от врага, да намери бързо мястото на сбора и с нови сили

да тръгне срещу неприятеля, флорентинците решили, че войската им постоянно трябвало да бъде съпровождана от колесница, теглена от два вола, покрити с червено наметало, а над нея да се издига червено-бяло знаме. Преди тръгването на войската в поход те изкарвали колесницата на Новия пазар и с тържествена церемония я връчвали на водачите на народа. А за да придадат на своите начинания още по-голямо величие, флорентинците имали камбана, която наричали Мартинела и която в продължение на цял месец преди началото на бойните действия биела, за да даде възможност на неприятеля да се подготви за отбрана. Те били толкова доблестни и благородни, и толкова великодушни, че внезапното нападение над врага, което днес считаме за благородно и мъдро дело, тогава се считало за недостойно и коварно. Тази камбана винаги съпровождала войската и служела като средство за подаване на караула и при други военни операции.

VI

Благодарение на този военен и граждански ред флорентинците извоювали своята свобода. Не бихме могли да си представим каква сила и мощ е достигнала Флоренция за съвсем кратко време. Тя не само застанала начело на цяла Тоскана, но била считана за един от първите градове-държави на Италия и кой знае още до какво величие би могла да достигне, ако в нея не възниквали така често все нови и нови раздори. Този порядък[13] съществувал във Флоренция в продължение на десет години, в което време тя принудила Пистоя, Арецо и Пиза да встъпят в съюз с нея. На връщане от Сиена флорентинците превзели и разрушили Волтера, както и няколко укрепени градчета, и преселили жителите им във Флоренция[14]. Всичко това било извършено по съвета на гвелфите, които били по-могъщи от гибелините и които народът ненавиждал заради надменното им поведение, когато те управлявали Флоренция под егидата на Фридрих II; въобще флорентинците обичали повече партията на църквата, отколкото партията на императора, защото с помощта на папството се надявали да запазят свободата си, а

под властта на императора се страхували да не я загубят.

Но гибелините, като виждали как властта им се изплъзва, не можели да се примирят с това и само чакали сгоден случай, за да поемат в свои ръце управлението. Такъв момент им се сторил, че е настъпил, когато Манфред, сина на Фридрих, овладял неаполитанския престол и нанесъл чувствителен удар на папството. Те тайно преговаряли с него да завземат отново властта, но не могли да действуват секретно, защото коварните им замисли станали известни на старейшините. Съветът призвал рода на Убертите да даде обяснения, но те не само че не се подчинили, но взели оръжие и се укрепили в домовете си. Възмутеният народ се въоръжил и с помощта на гвелфите заставил гибелините масово да напуснат Флоренция и да потърсят убежище в Сиена. Оттам те започнали да молят за помощ неаполитанския крал Манфред и благодарение на ловкостта на месер Фарината дели Уберти войската на краля нанесла на флорентинците такова тежко поражение при река Арбиа, че останалите живи след боя не потърсили убежище във Флоренция, която считали за загубена, а в Лука.

VII

Манфред изпратил на помощ на гибелините свои войски, предвождани от граф Джордано, който бил доста известен военачалник по онова време. След победата графът с гибелините отишъл във Флоренция, подчинил града на властта на Манфред, снел всички длъжностни лица от поста им и премахнал всички порядки, в които се проявявала все още някаква форма на свобода. Всичко това било извършено без всякакво благоразумие и предизвикало всеобща ненавист у гражданите, чиято враждебност към гибелините се засилила и по-късно, след време, довела и до тяхната гибел. Работите в кралството принудили граф Джордано да се върне в Неапол, а за кралски наместник във Флоренция той оставил граф Гуидо Новело, владетеля на Казентино. Той свикал в Емполи съвет на гибелините, на който всички изказали мнението, че

за да се запази в Тоскана властта на гибелинската партия, е необходимо да се разруши Флоренция, защото народът е на страната на гвелфите, и дори съществуването само на Флоренция е достатъчно, за да може партията на църквата да събере отново сили. Против такава жестока присъда, произнесена срещу един толкова благороден град, не се противопоставил нито един гражданин, нито приятел освен месер Фарината дели Уберти, който, без да се спира пред нищо, станал и открито защитил Флоренция, като заявил, че е положил много труд и се е излагал на много опасности само за да може да живее в родината си, и че отсега нататък не е склонен да се откаже от това, към което толкова се е стремял и което му е отредила съдбата; напротив, по-скоро ще стане такъв враг на тези, които имат такива намерения, какъвто е бил на гвелфите; ако някой от присъствуващите се страхува за своята родина, нека се опита да я разруши — така той от своя страна я защищава със същото мъжество, което го е въодушевявало, когато е прогонвал и гвелфите. Месер Фарината бил великодушен човек, отличен воин, водач на гибелините и се ползувал с голямо уважение пред Манфред. Неговата реч сложила край на тези намерения и гибелините започнали да обмислят нови способи, за да задържат властта.

VIII

Гвелфите, които се укривали в Лука, след като били изгонени от нейните жители, които се страхували от заплахите на графа, отишли в Болоня. Оттам били повикани от гвелфите на Парма на помощ срещу тамошните гибелини, където благодарение на своята доблест победили противниците, за което им били предадени всички владения на победените. Като си възвърнали по такъв начин богатството и почестите и като узнали, че папа Климент повикал Шарл Анжуйски, за да отнеме короната на Манфред, те изпратили при главата на църквата посланици, които да му предложат тяхната помощ. Папата не само ги приел като приятели, но им подарил и своето знаме, под което оттогава гвелфите винаги се сражавали и което все още се

използува във Флоренция. Шарл отнел от Манфред кралската власт и Манфред умрял. Флорентинските гвелфи укрепили своите сили, а гибелините отслабнали. Ето защо гибелините, които заедно с Гуидо Новело управлявали във Флоренция, решили, че за да имат полза, трябва да спечелят народа, който дотогава всячески притеснявали. Но това средство е щяло да им донесе полза само ако те и преди са били прибягнали до него, без да са били принуждавани към това, но сега, когато трябвало да действуват по принуда, то не само не подобрило положението им, но ускорило тяхната гибел. Но все пак те решили да привлекат народа на своя страна, като му възвърнат тази част от правата и властта, които му били отнели. Избрали сред народа тридесет и шест граждани и поръчали на тях и на двама дворяни, извикани от Болоня, да учредят нов начин на управление. На първото заседание съветът решил градът да бъде разделен на цехове и начело на всеки цех да застане длъжностно лице, което да отговаря за всички действия на своите подчинени. Освен това всеки цех получил знаме, под което членовете му трябвало да се явяват с оръжие в ръка, когато градът имал нужда от това. Първоначално броят на цеховете бил дванадесет: седем старши и пет младши. Но след това количеството на младшите се увеличило до четиринадесет, така че техният общ брой станал, какъвто е понастоящем, двадесет и един[15]. Тридесет и шестте реформатори изработили и други още постановления за всеобщото благо.

IX

За да може да издържа войските си, граф Гуидо обложил гражданите с налог, но се натъкнал на такова противодействие, че не се решил да прибегне до сила. Струвайки му се, че властта му се изплъзва, той подновил връзките си с главатарите на гибелините и решили да отнемат със сила от народа онова, което те от неблагоразумие му били отстъпили. Те се въоръжили и когато им се сторило, че подходящият момент е настъпил и съветът на тридесет и шестте бил свикан, предизвикали такива безредици, от които самите три-

десет и шест делегати се изплашили и укрили по домовете си. Но веднага се появили отрядниците на цеховете, голяма част от които били въоръжени. Като узнали, че граф Гуидо със своите привърженици се намира в «Сан Джовани», те се укрепили в «Санта Тринита»[16] и поверили командуването на месер Джовани Солданиери. Графът от своя страна, като разбрал накъде се движи въоръженият народ, настъпил срещу него. Народът не само не избягнал боя, но при срещата си с врага там, където днес се намира покритата галерия Торнакуинчи, го нападнал. Силите на графа претърпели поражение и много от неговите привърженици паднали убити; самият той се уплашил да не би с настъпването на нощта неприятелят да се възползува от това, че хората му са обезкуражени от неуспеха, и да го нападне и убие. Тази мисъл така силно го завладяла, че без да търси друго средство за спасение, той решил да не продължава повече борбата, а да избяга, и въпреки съвета на гибелинските главатари отстъпил с войските си към Прато. Но както и преди, щом се почувствувал в безопасност, страхът му се разсеял, той разбрал грешката си и решил да я поправи рано сутринта на другия ден; още призори той се придвижил към Флоренция, за да влезе със сила в града, който бил напуснал от малодушие. Но планът му не успял: защото народът, който трудно можел да го прогони от града, сега без много труд успял да го задържи вън от града. Печален и посрамен, той се завърнал в Казентино, а гибелините се укрили в своите замъци. Народът излязъл победител и за радост на всички, които милеели за благото на държавата, било решено градът да се обедини и да бъдат призвани обратно всички граждани, останали извън неговите предели — както гвелфи, така и гибелини. Така след шестдесетгодишно изгнание гвелфите се завърнали във Флоренция, а на гибелините още веднъж било простено и разрешено да се завърнат в отечеството си. Но ненавистта на народа и на гвелфите към тях останала предишната: гвелфите не можели да простят на гибелините за изгнанието, а народът добре помнел тяхната тирания, когато те управлявали Флоренция. Така че и едната, и другата страна не можели да се отърсят от взаимната

вражда. Докато животът във Флоренция протичал по този начин, се разпространил слух, че Конрадин, племенникът на Манфред, се придвижва от Германия с войска към Италия, за да възвърне Неаполитанското кралство. Гибелините отново се обнадеждили, че ще могат да се върнат на власт, а гвелфите, като размислили по какъв начин да се запазят от врага, се обърнали към Шарл с молба да им окаже помощ при преминаването на Конрадин през Тоскана. Когато войската на Шарл пристигнала, гвелфите дотолкова били станали дръзки, че гибелините изпаднали в ужас и два дена преди пристигането на анжуйците избягали от него, без да бъдат гонени от никого.

X

След бягството на гибелините флорентинците установили нов порядък на управление в града. Избрали дванадесет началници, на които дали власт за два месеца и не ги наричали вече старейшини, а Добри мъже. Към тях избрали и съвет на доверените, състоящ се от осемдесет граждани, които нарекли Креденца[17], и накрая избрали сто и осемдесет пополани, по тридесет от всяка сестиера, които заедно са Креденцата и дванадесетте Добри мъже образували Общия съвет. Учреден бил и още един съвет от сто и двадесет граждани, пополани и аристократи, който вземал окончателните решения по всички въпроси, разглеждани от другите съвети, и извършвал назначаването на длъжностните лица в републиката. Като установили този вид управление, партията на гвелфите се засилила още повече, което й давало възможност по-добре да се защищава от гибелините. Имуществото на гибелините било разделено на три: една част влязла в общинската хазна, друга била дадена на магистратурата на гвелфската партия, чиито членове се наричали капитани, и трета била раздадена между останалите гвелфи като възнаграждение за понесените щети. Папата от своя страна, за да останела Тоскана гвелфска, назначил крал Шарл за имперски викарий на Тоскана[18]. Благодарение на новия начин на управление Флоренция достойно поддържала своята слава; вътре в страната царяла закон-

ност, а вън от нея успешно действували нейните въоръжени сили. Скоро обаче папата умрял и след двегодишни спорове бил избран Григорий X, който поради това, че дълго време бил живял в Сирия и се намирал още там, когато го избрали на папския престол, лошо познавал борбите на италианските партии и не гледал на тях, както неговите предшественици. На път за Франция той се спрял във Флоренция и счел, че като добър пастир трябва да постигне единство между гражданите на града; той постъпил така, че флорентинците с радост се съгласили да приемат специалните пълномощници на гибелините и да започнат преговори за тяхното завръщане. И макар че двете страни постигнали съгласие, гибелините изпитвали такъв страх, че не пожелали да се завърнат. Папата хвърлил вината за това на града и в гнева си наложил на Флоренция отлъчване от църквата, чийто гнет продължил да тежи над града, докато Григорий X бил жив; след неговата смърт новият папа Инокентий V отново дал на града пастирската благословия.

След това започнал понтификата на Николай III, който произхождал от рода Орсини. Тъй като папите винаги се опасявали от този, чиято власт се издигала в Италия, дори когато това ставало с помощта на църквата, те се стараели да намаляват неговата власт и следствие на такава политика в Италия непрекъснато съществували смутове и превратности: могъщият владетел ги плашел и те му противопоставяли друг, който бил още слаб, но щом като и той добиел сила, те започвали да се боят и от него и да се стараят да отслабят и неговата власт. Затова отнели кралската власт от Манфред и я предали на Шарл, който също започнал да буди страх и стремеж да бъде погубен. Движен от такива подбуди, Николай III успешно повел интригата и с помощта на императора лишил Шарл от наместничеството в Тоскана и под името имперски викарий изпратил там месер Латино в качеството на свой легат.

XI

По това време Флоренция се намирала в доста печално положение, тъй като нобилите гвелфи станали

нахални и не изпитвали никакъв страх от длъжностните лица на републиката. Всекидневно се извършвали убийства или други насилия, тъй че било невъзможно да бъдат наказани всички, които ги извършвали, защото били любимци на този или онзи нобил. Водачите на пополаните решили, че за да обуздаят тази дързост, може би щяло да бъде добре да върнат изгнаниците; за да умиротвори града легатът се възползувал от това и гибелините били върнати. Управляващите, които в началото били дванадесет, увеличили на четиринадесет — по седем души от всяка партия: те трябвало да управляват една година и били назначавани от папата. Флоренция била управлявана по този начин две години; след това на папския престол стъпил Мартин IV, французин по националност, който върнал на крал Шарл властта, която му била отнета от Николай. В Тоскана се възобновила борбата между партиите: флорентинците се надигнали с оръжие в ръка срещу имперския управител, а за да не допуснат до властта гибелините и за да ги обуздаят, установили нова форма на управление.

Течала 1282 година, когато цеховете, които притежавали водачи и въоръжени отряди, придобили голямо значение в града. Те се възползували от това и изменили начина на управление. На мястото на четиринадесетте управляващи избрали само трима: нарекли ги приори и трябвало да бъдат избирани на всеки два месеца — независимо дали са пополани, или нобили, и трябвало да се занимават само с търговия или занаятчийство[19]. След първите два месеца броят на управляващите се увеличил на шест, така че от всяка сестиера да има по един, и така продължило до 1342 година, когато градът бил разделен на квартиери[20], а числото на приорите се увеличило на осем, въпреки че през този период поради различни обстоятелства се налагало да бъдат дванадесет. Тази магистратура, както показало времето, довела до пълното поражение на нобилите, понеже първоначално обстоятелствата давали възможност на народа да ги изключва от Съвета, а впоследствие и напълно да ги отстрани. В началото нобилите се примирили с това, защото не били единни; те така усърдно се стараели да си отнемат един

другиму властта, че накрая съвсем я загубили. За Съвета на длъжностните лица бил определен специален дворец[21], където той постоянно се събирал, тъй като по-рано всички заседания и съвещания на длъжностните лица се провеждали в църквите. Освен това за тях била учредена почетна охрана и други служебни лица, които трябвало да им отдават необходимата почит. И въпреки че първоначално се наричали само приори, сега, за да се придаде по-голям блясък на длъжността им, започнали да ги наричат синьори. За известно време във Флоренция царяло спокойствие и градът използувал това време за война срещу Арецо, откъдето били прогонени гвелфите, и удържали победа при Кампалдино[22]. Но тъй като градът станал и по-многолюден, и по-богат, наложило се да се разширят и градските крепостни стени до сегашните им граници. Първата градска стена е заемала само пространството от Понте Векио до църквата «Сан Лоренцо».

XII

Външните военни стълкновения и вътрешният мир, като че ли угасили враждите между гибелини и гвелфи. Оставала да тлее само онази вражда, която е естествена за всяка държава—враждата между знатните и народа, тъй като народът желаел да живее според законите, а знатните се стремят да бъдат негови повелители и поради това между тях не е възможно съгласие. Докато гибелините внушавали страх на народа, тази враждебност не се показвала, но след тяхното поражение тя показала своята сила. Не минавало и ден, без някой от пополаните да не понесе обида, но законите и длъжностните лица били безсилни да въдворят справедливост, защото всеки нобил с помощта на роднини и приятели имал възможност да се противопоставя на приорите и на капитаните. Тогава най-силните членове на цеховете в стремежа си да сложат край на подобни злоупотреби решили, че всяка новоизбрана Синьория трябва да назначава един гонфалониер на правосъдието[23], избиран измежду пополаните, към когото да бъдат причислени хиляда въоръжени лица от броя на записаните дванадесет отряда към цеховете

и който с тяхна помощ и под собствено знаме да подкрепя справедливостта всеки път когато бива призван за това от приорите или от капитаните. Първият избран гонфалониер бил Убалдо Руфоли: той развял своето знаме и разрушил домовете на рода Галети за това, че един от членовете на този род убил във Франция един флорентински пополан.

На цеховете не било трудно да установят такъв ред, като се има предвид, че нобилите постоянно враждували помежду си и осъзнали какви мерки са били взети срещу тях едва когато видяли суровостта им при изпълнението. Отначало това силно ги уплашило, но скоро отново станали дръзки, защото сред членовете на Синьорията винаги се намирал някой от тях и без особени усилия можели да попречат на гонфалониера да изпълни задължението си. Освен това обвинителят трябвало да представи свидетелство за нанесената му обида, а не можело да се намери никой, който да се съгласи да свидетелствува против нобилите. Така за кратко време Флоренция се върнала към предишния безпорядък и пополаните отново трябвало да понасят обидите на знатните, защото правосъдието действувало бавно, а неговите присъди не се привеждали в изпълнение.

XIII

Пополаните не можели да намерят изход от това положение, докато Джано дела Бела, човек от много знатен произход, но въодушевен от любовта към свободата на родния град, не внушил на водачите на цеховете мъжествената решимост да въдворят в града нов ред. По негов съвет те наредили, щото гонфалониерът да заседава заедно с приорите и да има на свое подчинение четири хиляди души. Освен това нобилите били лишени от правото си на членове на Синьорията; решили, че роднините на престъпника подлежат на същото наказание и за завеждане на дело било достатъчно общественото достояние на извършеното престъпление. Тези закони, наречени Постановления на справедливостта[24], дали на народа голямо преимущество, но предизвикали жестока ненавист срещу Джано дела Бела: знатните не можели да му простят

за изгубената власт, а богатите пополани били изпълнени със завист, защото им се струвало, че влиянието му било извънредно голямо. Всичко това се проявило, когато се представил удобен за това случай.

Но съдбата пожелала един пополан да бъде убит при свада, в която участвували много нобили, между които и месер Корсо Донати. Измежду тях той бил найдръзновеният и затова обвинението за убийството паднало върху него. Той бил задържан от капитана на народа, но поради това, че месер Корсо не бил виновен, или затова, че капитанът се страхувал да го осъди, той бил оправдан. Това решение дотолкова не се понравило на гражданите, че с оръжие в ръка те отишли в дома на Джано дела Бела, за да го молят да направи така, че да бъдат спазвани законите, които сам той бил създал. Джано желаел месер Корсо да понесе полагащото му се наказание и затова не призвал народа да остави оръжието, както мнозина смятали, че трябвало да стори, а го посъветвал да отиде в Синьорията, да се оплаче за случилото се и да помоли да бъде произнесена справедлива присъда. Народът обаче изпаднал в още по-голямо раздразнение, защото смятал, че му е нанесена обида от капитана и че Джано дела Бела си измива ръцете; затова, вместо да се отправят към Синьорията, гражданите се отправили към двореца на капитана, завзели го и го опустошили. Този акт на насилие предизвикал негодуванието на всички граждани: тези, които желаели гибелта на Джано, приписали цялата вина на него. Тъй като сред членовете на новата Синьория той имал неприятел, същият бил обвинен пред капитана в подбуда на народа към метеж. Докато траело следствието по делото, народът отново взел оръжие и се събрал пред дома му, предлагайки му защита от синьорите и от враговете му. Джано не пожелал да се възползува от тази проява на народната любов, нито да повери живота си на длъжностните лица, защото се страхувал от непостоянството на първите и от злонамереността на вторите. Ето защо, за да не даде възможност на враговете си да му сторят зло, а на приятелите си да нанесат вреда на отечеството, решил да замине в изгнание и да отстъпи пред завистта на неприятелите си, да избави съгражданите

си от страха, който те изпитвали от него, и да напусне града, който той самият, без да щади труда си и с риск за живота си бил избавил от игото на знатните. Така той доброволно станал изгнаник.

XIV

След заминаването на Джано дела Бела у нобилите се възвърнала надеждата да придобият предишното си положение. Като разбрали, че източникът за бедите им е тяхната разединеност, те се обединили и изпратили двама делегати в Синьорията, която считали, че е благоприятно разположена към тях, за да измолят, макар и частично смекчение на създадените срещу тях закони. Когато искането им станало известно, пополаните се разтревожили да не би Синьорията да удовлетвори молбата на нобилите; и така от желанието на нобилите и подозрението на пополаните отново се стигнало до въоръжени стълкновения. Нобилите под водачеството на месер Форезе Алимари, месер Вани дей Моци и месер Джери Спини се укрепили на три места — в «Сан Джовани», на Новия пазар и на площад Моци. Пополаните, значително по-многобройни, се събрали под своите знамена в Двореца на синьорите, който тогава се намирал недалеч от «Сан Броколо». Изпълнени с подозрение към синьорите, те изпратили шест свои представители, за да управляват заедно с тях. Докато едната и другата страна се готвели за схватка, някои от пополаните и от нобилите съвместно с няколко духовни лица, които се ползували с добро име, решили да постигнат примирие. Те напомнили на нобилите, че ако са ги лишили от предишните им почести и са издали закони против тях, то причината за това било тяхното високомерие и лошото управление; и ако вземат сега оръжие, за да си възвърнат със сила това, което им е било отнето поради раздорите и недостойното поведение, би означавало за тях да погубят отечеството и още повече да влошат собственото си положение; напомнили им също, че пополаните и числено, и по богатство, и дори по силата на ненавистта си ги превъзхождат; и накрая, че тяхното прословуто благородническо достойнство, с което смятат, че пре-

възхождат другите, няма да може да се сражава вместо тях и когато се стигне до ръкопашен бой, то ще се окаже едно излишно наименование, съвсем недостатъчно, за да ги защити. От друга страна, те напомнили и на народа, че е съвсем неразумно да се предявяват крайни искания и да довеждат врага до отчаяние, защото този, който не се надява на добро, той не се страхува от никакво зло; че същият този нобилитет, който във войни с враговете на Флоренция е покрил града със слава, и затова не е добре и несправедливо е да ги преследват с такава ожесточеност; че нобилите леко се примирили със загубата на всички главни длъжности в републиката, но, разбира се, не могли да изтърпят, че въз основа на сегашните закони всеки може да ги изгони от отечеството им. Много по-добре би било да ги умиротворят и по такъв начин да ги заставят да сложат оръжие, вместо да се отдават на случайности и да се бият, разчитайки на числеността си превъзходство, понеже неведнъж се е случвало по-голямата войска да претърпи поражение, а не по-малката. Мненията на народа се разделили: голяма част считали, че трябва да се бият, понеже рано или късно ще се наложи да го сторят, а сега е много по-добре, отколкото тогава, когато врагът стане по-силен. Ако със смекчаване на законите можело да умиротворят нобилите, би имало смисъл да го правят, но тяхната гордост е такава, че те няма да се успокоят, докато не бъдат принудени със сила да го сторят. Но по-мъдрите и по-хладнокръвните смятали, че смекчаването на законите не е толкова важно, по-съществената е да не се стига до въоръжено стълкновение. Тяхното мнение се наложило и било решено отсега нататък обвиненията срещу нобилите да бъдат придружени и от свидетелски показания.

XV

Двете страни се помирили, но взаимните подозрения останали и всяка една продължила да се укрепва с кули и да събира оръжие. Народът реорганизирал управлението, като намалил броя на членовете на Синьорията и отстранил привържениците на нобилите.

Начело на управлението стояли водачите на пополаните от родовете Манчини, Магалоти, Алтовити, Перуци и Черетани. След като укрепили държавата, те се погрижили да обкръжат синьорите с по-голяма пищност и да им осигурят по-голяма безопасност: за тази цел през 1298 година били положени основите на сегашния дворец на Синьорията, а пред него направили площад, като разчистили къщите, които принадлежали на рода Уберти. В същото време започнал и строежът на новия затвор. Тези здания били завършени за кратко време. В онези времена никой наш град не е бил в по-добро и по-щастливо състояние, защото никой не бил достигнал до такова многолюдие, богатство и слава. В града гражданите, годни да носят оръжие, били не по-малко от тридесет хиляди души, а в подвластните области — не по-малко от седемдесет хиляди. Цяла Тоскана се подчинявала на Флоренция — всички живеещи в нея били нейни поданици или съюзници. Въпреки че между нобилите и пополаните продължавала да съществува подозрителност и враждебност, те не водели до лоши последствия и всички живеели в мир и съгласие. И ако мирът не бил нарушен от нови вътрешни смутове, то той не е можел да бъде разколебан от външни нападения, понеже Флоренция се издигнала дотолкова, че тя повече не се опасявала нито от императора, нито от прогонените от града граждани и била достатъчно силна, за да се противопоставя на другите италиански държави. Но ударът, който не можел да ѝ бъде нанесен от външни врагове, ѝ бил нанесен отвътре.

XVI

Във Флоренция съществували два изключително могъщи рода — Черки и Донати, които се отличавали с благородния си произход, с богатството си и влиятелността си. Във Флоренция и околностите ѝ те били съседи, което било довело до някои стълкновения между тях, но не толкова съществени, че да се стигне до употреба на оръжие; и може би тази взаимна враждебност не би довела до печални последствия, ако не била подсилена от някои обстоятелства. Сред най-

видните родове на Пистоя се откройвал родът Канчелиери. Случило се така, че Лоре, синът на месер Гулиелмо, и Джери, синът на месер Бертака, и двамата от този род, се скарали по време на игра и Лоре леко наранил Джери. Случаят огорчил месер Гулиелмо, който се надявал с дружелюбие да поправи скандала, но само влошил нещата, когато наредил на сина си да отиде при бащата на ранения и да поиска прошка. Лоре се подчинил, обаче тази хуманна постъпка ни най-малко не смекчила жестокото сърце на месер Бертака, който заповядал на слугите си да хванат Лоре и за още по-голямо оскърбление, да го поставят върху едни ясли и да му отрежат ръката. При това му казал: «Сега се върни при баща си и му кажи, че рани се лекуват с желязо, а не с думи!» Тази жестокост дотолкова възмутила месер Гулиелмо, че той заповядал на синовете си с оръжие да отмъстят, а месер Бертака, от своя страна, също се въоръжил за самозащита. Така започнал раздорът не само в този род, но и в цяла Пистоя. Понеже праотецът на всички Канчелиери бил месер Канчелиери, който имал две жени, едната от които се казвала Бианка, едната от партиите, на които се разделил родът, която произлизала от Бианка, се нарекла «бяла», а другата, за да ѝ бъде противоположна, била наречена «черна». Между двете страни започнали схватки, които донесли смъртта на немалко хора и разрухата на много домове. И понеже не могли да се помирят, въпреки че изнемогвали в тази борба, накрая от желание да прекратят раздора или за да го засилят, въвлекли в него и други. Затова те отишли във Флоренция, където черните, които били в приятелско положение с рода Донати, получили поддръжката на месер Корсо, главата на този род. Тогава белите, за да имат силен съюзник срещу рода Донати, се обърнали към месер Вери дей Черки, който по нищо не отстъпвал на месер Корсо.

XVII

Новият повод за смутове, който възникнал в Пистоя, разпалил старата вражда между родовете Черки и Донати, която така ясно се изразила, че приорите и

другите добронамерени граждани започнали да се опасяват да не би да се стигне до въоръжени стълкновения и от това да възникне разцепление в целия град. Те се обърнали към върховния глава на църквата с молба да прекрати враждата. Папата извикал при себе си месер Вери и му наредил да се помири с рода Донати. Месер Вери, учуден, заявил, че никакви враждебни отношения не съществуват между тях и за да иска помирение, това предполага наличието на война, а война няма и затова той недоумява защо трябва да се помирява. Така месер Вери се върнал от Рим, без да е поел каквито и да е задължения, а враждебните чувства нараснали дотолкова, че била достатъчна и най-малката капка, за да прелее чашата.

Било през месец май[25], а през това време всички празници във Флоренция се съпровождат от народни увеселения. Няколко младежи от рода Донати на коне със свои приятели се отправили към «Санта Тринита» и се спрели да погледат танцуващите жени. Дошли и няколко души от рода Черки, също съпроводени от голям брой нобили. Не подозирайки, че пред тях стоят младежи от Донатите, и изпълнени от желание да гледат танците, те започнали да си пробиват път с конете към първите редици, като безцеремонно разблъсквали ездачите от рода Донати. Тези възприели това като оскърбление и извадили мечовете. Младите Черки не им останали длъжни и противниците се разделили, след като били нанесени и получени много рани. Това стълкновение станало причина за много беди, понеже целият град — както нобилите, така и пополаните, се разделил на две партии, които приели имената бели и черни. Начело на белите застанал родът Черки и към него се присъединили родовете Адимари, Абати, част от родовете Тозинги, Барди, Роси, Фрескобалди, Нерли и Манели, всичките Моци, Скали, Герардини, Кавалканти, Малеспини, Бостеки, Джанденати, Векиети и Аригучи. Към тях се присъединили и много пополански фамилии заедно с всичките намиращи се във Флоренция гибелини. Така поради големия брой привърженици може да се каже, че белите държали в ръцете си цялото управление на града. От другата страна начело на черните стояли Донатите и онази част

от родовете, които не били изцяло на страната на белите, а така също и родовете Паци, Бисдомини, Маниери, Баньези, Торнакуинчи, Спини, Буонделмонти, Джанфилияци, Брунелески. Тази зараза се разпространила не само в града, но разнесла разцеплението и в околностите му. Вследствие на това капитанът на гвелфската партия и всички привърженици на гвелфите и привържениците на републиката се обезпокоили да не би новото разцепление да погуби цялата държава и да върне партията на гибелините; затова те отново изпратили при папа Бонифаций посланици с молба да вземе някакви мерки, ако не иска градът, който всякога е бил щит на църквата, да загине или да падне под властта на гибелините. Папата изпратил във Флоренция свой легат, кардинал Матео д'Акуаспарта, португалец по произход. Но още в началото той срещнал спънки от страна на партията на белите[26], които разчитали на своята многочисленост и не се страхували от гибелините. Възмутен, легатът напуснал Флоренция, като ѝ наложил интердикт[27], така че градът останал в още по-голяма обърканост, отколкото преди неговото идване.

XVIII

По такъв начин разпалените страсти обзели всички; случило се веднъж, че доста голям брой членове от рода Черки и от рода Донати се срещнали на едно погребение. Между тях възникнало пререкание, което бързо се превърнало в схватка, но всичко се ограничило само с безпорядък. Когато се разотишли по домовете си, Черките решили да нападнат Донатите и една голяма тълпа се отправила към дома им, но благодарение на доблестта на месер Корсо били отблъснати и почти всички били ранени. Жителите на града грабнали оръжието, но Синьорията и законите се оказали безсилни пред развилнелите се нобили, а най-благоразумните и благовъзпитани граждани живеели в постоянен страх. Донатите и техните привърженици имали много причини, за да се страхуват, понеже били по-слаби, и затова, за да поправи работите, месер Корсо се посъветвал с главатарите на черните и с капитана на гвелфската партия и решили да помолят папата да изпрати във Флоренция някой принц с кралска кръв, за да въведе ред в държавата, като смятали, че това ще обуздае белите. Противната страна известила приорите за това събиране и за взетото решение, представяйки го като заговор срещу народната свобода. Въпреки че двете враждуващи партии били въоръжени, Синьорията се осмелила благодарение на мъдрия съвет на Данте, един от тогавашните ѝ членове, да въоръжи народа на Флоренция, към когото се присъединили и голям брой от жителите на околностите. По този начин главатарите на враждуващите партии били принудени да сложат оръжие, след което месер Корсо Донати и много от черните били прогонени в изгнание. За да засвидетелствува своята безпристрастност, Синьорията изгонила и някои от белите, които впрочем под един или друг предлог скоро се завърнали в града.

XIX

Месер Корсо и неговите привърженици, уверени, че папата е на тяхна страна, отишли в Рим и го убедили в това, за което вече му били писали. Тогава в папския двор се намирал Шарл Валоа[28], брат на краля на Франция, на път за Сицилия, където бил повикан от неаполитанския крал. Отстъпвайки пред молбите на флорентинските изгнаници, папата счел за уместно да изпрати Шарл във Флоренция в очакване на благоприятен сезон за морското пътешествие. Шарл пристигнал[29] в града и въпреки че управляващите бели се отнесли с подозрение към него като водач на гвелфите и папски посланик, те все пак не се осмелили да попречат на неговото идване, нещо повече, за да спечелят приятелството му, те му дали право да се разпорежда в града, както му е угодно. Облечен с такава власт, Карл тутакси въоръжил всички свои приятели и привърженици[30], а това предизвикало подозрение сред народа — дали няма той да посегне на свободата на Флоренция, — затова всички се укрили по домовете си, готови да излязат оттам само с оръжие, ако Шарл се опита да предприеме нещо.

Черките и главатарите на партията на белите, които за известно време стояли начело на републиката, поради своята надменност си навлекли враждебността на всички. Затова месер Корсо и останалите изгнаници от партията на черните взели смелото решение да се завърнат във Флоренция, уверени, че Шарл и капитанът на гвелфската партия са на тяхна страна. Без да обръщат внимание, че населението на града, опасявайки се от Шарл, било въоръжено, месер Корсо и останалите изгнаници, съпроводени от значителен брой приятели, безпрепятствено влезли във Флоренция. И въпреки че мнозина подбуждали месер Вери Черки да го пресрещне въоръжен, той отказал, заявявайки, че това е предизвикателство срещу флорентинския народ, който е длъжен да обуздае дръзките нахалници. Но се случило точно обратното; вместо да бъдат наказани, черните били охотно приети от народа, а месер Вери трябвало да се спасява с бягство. Понеже месер Корсо се завърнал в града през Порта Пинти, той се укрепил в «Сан Пиетро Маджоре» недалеч от своя дом, а после, когато към него започнали да се стичат много приятели и пополани, които желаели промени, най-напред той пуснал на свобода всички, които били в затвора за държавни и углавни престъпления. Принудил синьорите да се върнат по домовете си, но вече като обикновени граждани, направил избори за нова Синьория, съставена само от пополани и от привърженици на черните, които в продължение на пет дни грабили и опустошавали домовете на най-видните членове на партията на белите. Черките и останалите водачи на тази партия, като видели, че принц Шарл и по-голямата част от народа са против тях, избягали от града и се укрепили в замъците си. И въпреки че отначало не пожелали да последват съвета на папата, сега те били принудени да се обърнат към него за помощ, доказвайки, че Шарл, вместо да внесе помирение между флорентинците, причинил в града нови размирици. Тогава папата отново изпратил във Флоренция като свой легат месер Матео д'Акуаспарта, който постигнал примирие между родовете Черки и Донати, като го скрепил с нови брачни съюзи. Но тъй като легатът пожелал белите да бъдат допуснати до властта, на което чер-

ните не се съгласили, той напуснал Флоренция недоволен и разгневен, налагайки на града интердикт заради неподчинението му.

XX

И така сега във Флоренция имало две партии, и двете недоволни: черните, затова, че техните врагове се били завърнали и че можели отново да ги погубят и да им отнемат властта; белите, защото нямали нито власт, нито почести. Към тези естествени негодувания и подозрения се прибавили и нови обиди. Месер Николо Черки се отправил с група приятели към извънградското си имение и при Понте ад Африко бил нападнат от Симоне, сина на месер Корсо Донати. Схватката била ожесточена и завършила с печален край и за двете страни, понеже месер Николо бил убит, а Симоне починал на другата нощ от получените рани. Това произшествие отново възбудило целия град; но въпреки че черните били повече виновни, управляващите ги взели под своя защита. Не успели още да произнесат присъдата по делото, когато бил разкрит заговор, подготвян от белите и от месер Пиеро Феранте, един от бароните на принц Шарл, който целел да завземе властта. Заговорът бил разкрит благодарение на писмата на Черки до барона, въпреки че мнозина смятали, че писмата са фалшиви и са писани от Донатите, които разчитали с тяхна помощ да измият петното от тях след смъртта на месер Николо.

Междувременно всички Черки и привържениците им от партията на белите, между които бил и поетът Данте, били прогонени в изгнание, имуществото им било конфискувано, а домовете разрушени. Те се разпръснали на различни страни заедно с много гибелини, които се присъединили към тях, търсейки нови занятия и нова съдба. Що се отнася до Шарл, той, след като изпълнил това, за което бил изпратен във Флоренция, се завърнал при папата, за да пристъпи към осъществяването на своите планове в Сицилия. Но там той не се показал нито по-мъдър, нито по-добър, отколкото във Флоренция и като загубил по-голямата част от своите хора, се завърнал с позор във Франция.

XXI

След като Шарл напуснал Флоренция, животът в града потекъл спокойно. Само месер Корсо не можел да намери покой, понеже му се струвало, че той не заема подобаващото му в града положение: властта била в ръцете на пополаните и по негово мнение републиката била управлявана от лица, които били много по-маловажни от него. Подтикван от подобни чувства, той решил да прикрие под благовидни подбуди неблаговидността на своите душевни стремежи. Той наклеветил много граждани, които се разпореждали с държавната хазна, като ги обвинил в присвояване на обществени средства за лични нужди и поискал да бъдат разобличени и наказани. Тези негови обвинения били поддържани от мнозина, които имали същите въжделения[31] като него, а така също и от значителен брой неосведомени, но вярващи, че месер Корсо е въодушевен от изключителна любов към родината. Но наклеветените от месер Корсо граждани, опирайки се на народното доверие и любов, се защищавали с всички средства. Раздорът дотолкова се задълбочил, че когато законните средства за нападение и защита се оказали недостатъчни, нещата достигнали до въоръжени стълкновения. От едната страна били месер Корсо и епископът на Флоренция, месер Лотиери, с много знатни и някои пополани, а от другата — членовете на Синьорията и по-голямата част от народа, така че почти навсякъде в града ставали схватки. Като видели грозящата ги опасност, синьорите поискали помощ от Лука и веднага цялото население на Лука се озовало във Флоренция. Благодарение на тяхната намеса настъпило успокоение, безпорядките се прекратили, народът запазил законите и свободите си, но не наказал виновниците за смута.

До папата били достигнали сведения за раздорите във Флоренция и за да ги прекрати, той изпратил своя легат месер Николао да Прато. Благодарение на своето положение, ученост и порядъчност той бил много известна личност и веднага си спечелил такова доверие, че лесно получил права да установи във Флоренция свой начин на управление. Понеже произхождал от

гибелински род, той се стремял да върне в града изгнаниците. Но най-напред се постарал да спечели симпатиите на народа и затова възстановил предишното, разделено по отряди народно опълчение, което значително засилило пополаните и отслабило знатните. Когато на легата се сторило, че е спечелил вече мнозинството на своя страна, той предприел мерки за връщането на изгнаниците. Опитал различни начини и пътища, но не успял да постигне нищо и накрая управляващите започнали да се отнасят с такова подозрение към него, че той бил принуден да изостави Флоренция и изпълнен с гняв, се върнал в папския двор, като оставил Флоренция обзета от смутове и под интердикт. Градът бил раздиран не само от тези несъгласия, но и от враждата между пополани и знатни, гибелини и гвелфи, бели и черни. Целият град бил на оръжие и навсякъде възниквали схватки, понеже отпътуването на легата не се понравило на онези, които желаели завръщането на изгнаниците. Първи предизвикали смутове Медичите и Джуните[32], които били на страната на легата и искали завръщането на метежниците. Така че стълкновения ставали във всички квартали на града.

Към тези бедствия се прибавил и пожар. Най-напред огънят пламнал в Орто Сан Микеле[33], в дома Абати; след това пламъците се прехвърлили в домовете на Капоинсаки, които изгорели заедно с домовете Мачи, Амиери, Тоски, Чиприани, Ламберти, Кавалканти и целия Нов пазар. След това пожарът се разпрострял до вратата Санта Мария, която изгоряла напълно, и придвижвайки се към Стария мост, унищожил домовете Герардини, Пуличи, Амидей и Лукардези и още много други, тъй че броят на изгорелите здания бил повече от хиляда и седемстотин. Преобладаващото мнение било, че пожарът е възникнал случайно по време на една разгорещена схватка. Но някои твърдели, че пожарът бил запален от Пери Абати, приор на «Сан Пиетро Скераджо», развратен и злобен човек, който, виждайки, че народът е увлечен в битки, решил да извърши такова злодеяние, с което хората, погълнати от боевете, да не могат да се справят. А за да му се удаде това по-лесно, той запалил и домовете

на своите роднини, където никой не можел да му попречи. Така през месец юли на 1304 година Флоренция станала жертва на оръжието и на пламъците. Сред този безпорядък единствено месер Корсо Донати не посегнал към оръжието, защото смятал, че е много по-лесно да стане арбитър на двете страни, когато, изтощени от боевете, ще поискат да се помирят. Те действително прекратили въоръжените схватки, но по-скоро от пренаситеност от сторените злини, отколкото от желание за мир и съгласие. Всичко завършило с това, че метежниците не се завърнали и поддържащата ги партия излязла отслабена от борбите.

XXII

Когато папският легат се завърнал в Рим и узнал за новите стълкновения във Флоренция, започнал да убеждава папата, че ако той иска да обедини Флоренция, трябва да извика при себе си дванадесетте най-видни граждани на града и след това, като премахне корените на злото, няма да бъде трудно да го отстрани завинаги. Папата приел този съвет и призваните граждани, между които бил и месер Корсо Донати, се подчинили на неговата заповед. Щом те напуснали Флоренция, легатът съобщил на изгнаниците, че водачите на града ги няма и че е настъпило времето за тяхното завръщане. Тогава изгнаниците се обединили, отишли във Флоренция, минали през още незавършените градски стени и достигнали площад «Сан Джовани». Трябва да отбележим, че тези, които преди се борили за завръщането на изгнаниците, когато те, невъоръжени, молели да бъдат пуснати в родината, сега, като видели, че изгнаниците са въоръжени и със сила искат да проникнат в града, обърнали оръжието си срещу тях. Понеже на тези граждани общото дело било по-скъпо от личното приятелство, като се обединили с целия народ, принудили метежниците да се върнат, откъдето са дошли. Метежниците не могли да постигнат целта си, затова оставили част от хората си в Ластра и не дочакали месер Толозето Уберти, който трябвало да дойде от Пистоя и да се присъедини към тях с триста конници, понеже считали, че победа можела да им осигури не толкова силата, колкото стремителните и бързи действия. Това се случва често в подобни начинания, когато поради забавяне изпускаш благоприятния момент, а от прекомерна бързина не успяваш да събереш силите си. След бягството на метежниците във Флоренция отново избухнали старите разпри. За да отнеме властта от рода Кавалканти, народът със сила завзел старинния родов замък Стинке, който се намирал във Вал ди Гриеве. И понеже заловените в замъка защитници станали първите затворници на неотдавна построения затвор, на новото здание дали името на замъка, откъдето били докарани, и неговото име — Стинке — се е запазило и до наши дни[34]. Затова онези, които управлявали републиката, възстановили всички народни отряди и им връчили нови знамена. На началниците на отрядите било дадено званието гонфалониери на компании и колеги на синьорите: те били длъжни да оказват на Синьорията помощ в случай на смутове, а в мирно време — със съвети. Към предишните двама управители бил придаден и един екзекутор[35], който заедно с гонфалониерите трябвало да задържа дързостта на знатните.

В това време папата умрял и месер Корсо заедно с останалите граждани се завърнали от Рим; животът щял да продължи да си тече мирно, ако неукротимият дух на месер Корсо не хвърлил града в нови смутове. Понеже се стремял към популярност, той постоянно изказвал мнения, противоположни на тези, които държели кормилото на управлението в свои ръце, и за да се ползува с все по-голямо доверие от народа, постоянно бивал на тази страна, на която клонял народът. Така че той бил винаги главното лице, когато възниквали разногласия или когато се предприемали нововъведения, и към него се обръщал всеки, който искал да постигне нещо изключително. Вследствие на това много от най-уважаваните граждани го ненавиждали и тази ненавист се засилила дотолкова, че в партията на черните започнал разкол, понеже месер Корсо бил поддържан от силата и влиянието на обикновените граждани, а неговите противници се опирали на държавата. Неговата личност била окръжена от такъв ореол на могъщество, че всички се страхували от него. И за

да му отнемат симпатията на народа, приложили най-подходящото за целта средство: разпространили слуха, че уж той замисля да установи тиранично управление, което лесно можело да бъде повярвано, тъй като неговият начин на живот се отличавал много от този, който водели обикновените граждани. Това мнение още повече се засилило, когато той взел за жена една от дъщерите на Угучоне дела Фаджола, вожд на гибелините и белите, човек с изключително влияние в Тоскана.

XXIII

Този брачен съюз, веднага щом станал известен, придал такава смелост на противниците на месер Корсо, че те се надигнали с оръжие срещу него. Народът не само не го защитил, но по-голямата част от него се присъединила към враговете му. Противниците му се оглавявали от месер Росо дела Тоза, месер Пацино дей Паци, месер Джери Спини и месер Берто Брунелески. Заедно със своите привърженици и голяма част от народа те се събрали въоръжени в двореца на синьорите, по чиято заповед на месер Пиеро Бранка, капитан на народа, бил връчен документ, който обвинявал месер Корсо в това, че той с помощта на Угучоне имал намерение да установи тирания. Месер Корсо бил призван да се яви пред съда и задочно бил осъден като метежник. Времето между обвинението и присъдата не продължило повече от два часа. След като присъдата била произнесена, членовете на Синьорията, съпроводени от народните отряди, под своите знамена се отправили към дома на месер Корсо, за да го арестуват. Той от своя страна не се изплашил нито от това, че бил изоставен от приятели, нито от произнесената присъда, нито от властта на синьорите, нито от многочисления враг, а се укрепил в дома си, като се надявал да устои, докато му дойде помощ от Угучоне, когото бил изпратил да повикат. Около дома му и околните улици били построени барикади, които неговите въоръжени привърженици защищавали така яростно, че народът независимо от численото си превъзходство не бил в състояние да превземе. Схватката била ожесточена и от двете страни имало много убити и ранени.

Тогава гражданите, като видели, че в открит бой не могат нищо да постигнат, завзели съседните здания на дома Корсо, пробили стените и съвсем неочаквано нападнали месер Корсо. Когато се видял обкръжен от всички страни и като разбрал, че не може да разчита вече на помощта на Угучоне, месер Корсо решил, след като победата е невъзможна, да направи опит да се спаси. Заедно с Герардо Бордони застанали начело на отряд от най-храбрите си и най-предани приятели и внезапно нападнали обсаждащите, с бой се проврели между тях и се добрали извън града през вратата Кроче. Започнало ожесточено преследване и на брега на Африко Герардо бил убит от Бокачо Кавичули. Месер Корсо бил догонен и заловен от войниците-каталонци, които били на служба при Синьорията. Но когато го повели обратно към Флоренция, не желаейки да види тържеството на своите врагове и да понесе оскърбленията им, той се оставил да падне на земята и бил заклан от един от тези, които го придружавали; тялото му било прибрано от монасите на «Сан Салви» и погребано от тях без никакви почести. Така завършил своите дни месер Корсо, от когото родината и партията на черните видели много добрини и много злини и ако неговата душа е била тревожена от по-малко страсти, то и паметта за него би била много по-славна. Но това не омаловажава заслугата той да се числи сред най-известните граждани на нашия град. Истина е, че неговият неспокоен нрав накара и родината, и партията, към която той е принадлежал, да позабравят за заслугите му, и този негов неспокоен нрав му донесе и смъртта, а на родината и партията — немалко беди. Угучоне, който бързал да окаже помощ на зетя си, в Ремоли узнал, че срещу месер Корсо се е опълчил целият народ. Разбрал, че не може да му окаже никаква помощ и може само да навреди на себе си, без да принесе полза на зетя си, и затова се върнал обратно.

XXIV

Смъртта на месер Корсо през 1308 година сложила край на смутовете и във Флоренция царил мир до деня, в който станало известно, че император Хенрих идва

в Италия с всички флорентински метежници, на които бил обещал да ги върне в родината им. Управляващите власти решили, че за да имат по-малко врагове, трябва да съкратят техния брой. Ето защо разрешили да се завърнат всички метежници, с изключение на тези, на които със закон поименно било забранено завръщането. Така че в изгнание останали голяма част от гибелините и някои от белите, между които били Данте Алигиери, синовете на месер Вери Черки и Джано дела Бела. Освен това Синьорията изпратила при неаполитанския крал Роберт посланици с молба за помощ. Но понеже не им се удало да го направят свой съюзник, те му връчили властта на града за пет години, за да ги защищава като свои поданици.

Като дошъл в Италия, императорът минал през Пиза и Маремата и отишъл в Рим, където в 1312 година бил коронован. След това решил да подчини флорентинците и тръгнал към Флоренция през Перуджа и Арецо и разположил войските си около манастира «Сан Салви», на една миля от града. Там той престоял петдесет дни, без да постигне никакъв успех, накрая се отчаял, че не ще може да събори съществуващото в града управление, и се отправил за Пиза, където се договорил с Фридрих, краля на Сицилия, за съвместно завоюване на Неаполитанското кралство. Той тръгнал с войските си на поход, но когато вече предвкусвал победата, а крал Роберт се страхувал от поражение, в Буонконвенто го постигнала смъртта.

XXV

Немного време след това Угучоне дела Фаджола завладял Пиза, а след това Лука[36], където бил допуснат от гибелинската партия и с помощта на тези градове нанасял големи щети на съседните градове. За да се избавят, флорентинците помолили крал Роберт да изпрати своя брат Пиеро, за да оглави войската им. Междувременно Угучоне непрестанно увеличавал своята мощ и като действувал ту със сила, ту с измама, завладял много укрепени замъци във Вал д'Арно и Вал ди Ниеволе. Когато обсадил Монтекатини, флорентинците решили, че трябва да помогнат на града,

защото не желаели пожарът да изгори цялата им страна. Като събрали голяма войска, те проникнали във Вал ди Ниеволе и завързали сражение с Угучоне. След голяма кръвопролитна битка[37] те претърпели поражение, а Пиеро, братът на крал Роберт, загинал; дори и тялото му не могли да открият, а с него били убити повече от две хиляди души. Но и на Угучоне победата не донесла щастие, защото той загубил един от синовете си и много военачалници.

След това поражение флорентинците укрепили всички населени места около града, а крал Роберт им изпратил в качеството на капитан на техните войски граф д'Андрия, наречен граф Новело. Но поради неговото поведение, а може би просто защото по природа флорентинците са винаги недоволни и са в постоянно разногласие помежду си, целият град, без да се безпокои от войната с Угучоне, се разделил на приятели и врагове на краля. Начело на враждебната група стояли месер Симоне дела Тоза, семейство Магалоти и още някои пополани — в правителството те имали болшинство. Те всячески се стараели да се сдобият с военачалници и войници най-напред от Франция, а след това от Германия, за да могат след това да изгонят от Флоренция графа, който управлявал града от името на краля. Но не им провървяло и те не постигнали нищо. Въпреки това те не се отказали от своите намерения и като не успели да намерят подходящ човек във Франция или в Германия, открили такъв в Губио. След като изгонили графа от Флоренция, те повикали Ландо да Губио[38] на длъжността екзекутор или барджело[39] и му дали неограничена власт върху всички граждани. Той бил алчен и жесток човек. С многочислена войска обхождал навсякъде и отнемал живота на един или друг според волята на тези, които го избрали. Неговата наглост достигнала дотам, че той започнал да сече фалшиви монети от името на Флорентинската република, без някой да се осмели да му се противопостави — ето до каква власт го били довели раздорите във Флоренция. Наистина велик и злочест град: нито споменът за миналите разпри, нито страхът от Угучоне, нито могъществото на краля не успели да укрепят неговото единство, толкова печално било състоянието,

в което се намирал сега, отвън опустошаван от Угучоне, а отвътре изтерзаван от Ландо да Губио.

Врагове на Ландо и неговите привърженици били приятелите на краля, аристократичните семейства и богати пополани, всичките гвелфи. Обаче властта била в ръцете на техните противници и било много опасно да се изразяват личните чувства. Но въпреки всичко решили да смъкнат тази безчестна тирания, затова те тайно написали молба до крал Роберт да назначи за свой наместник във Флоренция граф Гуидо да Батифоле. Кралят веднага му дал този пост и въпреки че Синьорията била против краля, враждебната партия не посмяла да се противопостави на това, понеже графът бил известен със своето благородство. Въпреки това неговата власт била ограничена, понеже Синьорията и отрядите на гонфалониерите били на страната на Ландо и на неговата партия. Докато Флоренция се разтърсвала от тези тревоги, в града гостувала дъщерята на германския император Алберт, която отивала при своя съпруг Карл, сина на крал Роберт. Приятелите на краля й оказали големи почести и горчиво се оплакали от положението, в което се намирал градът, от самовластието на Ландо и от неговите привърженици. Те постъпили толкова изкусно, че до отпътуването на принцесата благодарение на личното й посредничество и посланията на краля враждуващите страни във Флоренция се помирили, а Ландо бил лишен от власт и претъпкан от заграбената плячка, и пренаситен с флорентинска кръв, отпратен в Губио. При установяване на новото управление Синьорията продължила за още три години върховните пълномощия на краля, а тъй като в състава на Синьорията имало седем привърженици на Ландо, съставът й бил попълнен с шестима нови членове от приятелите на краля. Така за известно време Синьорията се състояла от тринадесет членове, но по-късно числото на синьорите било сведено до седем, както в миналото.

XXVI

В същото това време Угучоне изгубил властта над Лука и Пиза и Кастручо Кастракани от обикновен

гражданин на Лука станал неин господар. Този млад човек, пълен с неукротима енергия и яростна смелост, за кратко време застанал начело на всички тоскански гибелини. Затова флорентинците, като прекратили за няколко години гражданските раздори, започнали да обмислят как да възпрепятстват засилването на Кастручо и как да се защищават срещу него, когато той застане срещу тях. За да може Синьорията да взема по-мъдри решения и да действува по-авторитетно, били избрани дванадесет граждани, които нарекли Добрите мъже, без съвета и съгласието на които синьорите не можели да вземат никакви важни решения. През това време изтекъл периодът за подвластност на крал Роберт и градът, станал господар на себе си, се върнал към старите си порядки с обичайните си управители и магистрати, а за неговото вътрешно единство спомогнал големият страх, който изпитвали от Кастручо. Последният след многобройни военни действия против владетелите на Луниджана обсадил Прато. Флорентинците се притекли на помощ на града; затворили дюкяните и към града се отправили двадесет и четири хиляди пехотинци и хиляда и петстотин конници. За да отслабят силата на Кастручо и за да засилят своята войска, синьорите издали заповед, по силата на която всеки метежник гвелф, участвуващ в защитата на Прато, след завършването на военните действия можел да се завърне в отечеството. На този призив откликнали четири хиляди метежници. Многочислената войска и бързината, с която стигнала до Прато, така изумила Кастручо, че за да не предизвиква съдбата, той отстъпил към Лука. Тогава във флорентинския лагер отново възникнали разногласия между нобилите и пополаните. Пополаните искали да преследват Кастручо и да продължат войната, за да го унищожат. Нобилите искали да се върнат, защото считали, че е достатъчно това, че Флоренция се е изложила вече на опасност, за да защити Прато. Разбира се, те са го сторили, защото са били принудени от необходимостта, но сега, когато целта е постигната, защо трябва да се предизвиква съдбата, и като са постигнали малко, да рискуват, и заради малкото да изгубят всичко. И тъй като не могли да се споразумеят,

отнесли въпроса до Синьорията, но и там възникнали същите спорове. Когато това станало известно в града, площадите се изпълнили с народ, който открито заплашвал знатните, които от страх отстъпили. Но решението да продължат войната било взето със закъснение и не единодушно, и това дало възможност на неприятеля безпрепятствено да се оттегли в Лука.

XXVII

Тези противоречия предизвикали такова силно негодувание у народа срещу знатните, че за да запази реда и заради собствената си безопасност Синьорията решила да не спазва обещанието, дадено на изгнаниците. Предчувствувайки отказа, те решили да го изпреварят и още преди завръщането на войската се явили пред вратите на града, за да влязат в него първи. Но замисълът им не сполучил, защото във Флоренция били предвидили това, и те били отблъснати от онези, които се намирали вътре в града. Тогава решили да опитат да получат с добро онова, което не им се удало със сила, и изпратили в Синьорията осем свои избраници, за да напомнят на синьорите за даденото обещание и за опасността, на която се излагат, надявайки се да получат обещаната награда. И понеже знатните се считали свързани с обещанието на Синьорията, защото го били потвърдили пред изгнаниците, те горещо желаели обещанието да бъде изпълнено, обаче тяхното поведение, заради което и войната с Кастручо не довела до победен край, така възмутило цяла Флоренция, че защитата на изгнаниците нямала успех, а това пък от своя страна довело до щети и безчестие на града. Много от нобилите, негодувайки срещу отказа на Синьорията, прибягнали до сила, за да постигнат това, което не могли да придобият с молба и уговорки: те се споразумели с изгнаниците да се приближат въоръжени до града, а те от своя страна да се дигнат на оръжие в тяхна защита. Но този замисъл бил разкрит още преди настъпването на уречения ден, така че изгнаниците намерили града въоръжен и готов да даде отпор на нападащите отвън, а заговорниците отвътре се изплашили дотолкова, че дори не посегнат към оръжието. Така, като не постигнали нищо, наложило се и едните, и другите да се откажат от намеренията си. Когато изгнаниците се отдалечили, във Флоренция се повдигнал въпросът за наказание на онези, които се били споразумели с изгнаниците, но въпреки че на всички било добре известно кои са виновните, никой не се осмелил да ги обвини, нито дори да ги назове. Затова решили да стигнат до истината без каквито и да е опасения и на заседание на Съвета постановили всеки да напише името на виновника и тайно да предаде бележката си на капитана. По такъв начин обвинението паднало върху месер Америго Донати, месер Тегиайо Фрескобалди и месер Лотеринго Герардини, но съдията се показал може би помилостив, отколкото е заслужавало престъплението им, и те били осъдени само да заплатят глоба.

XXVIII

Суматохата, която възникнала във Флоренция, когато метежниците се озовали пред вратите на града, показала, че само един началник на народните въоръжени отряди бил недостатъчен. Затова решили за в бъдеще всеки отряд да има трима-четирима командири и всеки гонфалониер да има двама-трима помощници, на които да се даде званието пенониери[40], така че в случай на нужда не от целия отряд, а само от една негова част, тя да бъде предвождана от свой командир. По-късно станало това, което обикновено се случва във всички държави, когато новите събития отменят някои от старите закони и на тяхно място утвърждават нови. Преди съставът на Синьорията се обновявал на определени периоди от време[41]. Сега[42] синьорите и техните колеги, чувствувайки се достатъчно силни, изменили този порядък, като си присвоили правото да набелязват предварително новите членове за следващите периоди[43]. Бележки с имената на предварително подбраните членове на Синьорията се поставяли в една торба и на всеки два месеца се изваждали оттам. Но тъй като голям брой граждани се опасявали, че имената им няма да попаднат в торбата, наложило се още преди изтичането на четиридесетте месеца да се

добавят новите имена. Така възникнал обичаят новите кандидати на магистратурата да се избират много време преди изтичането на пълномощията на старите магистрати както вътре в града, така и вън от него, и по такъв начин имената на новите длъжностни лица били известни още докато старите били на власт. Впоследствие този начин на избор започнал да се нарича избор по жребий. Тъй като съдържанието на торбата се обновявало на всеки три години, а понякога и на пет, изглеждало, че чрез възприетия начин градът се е избавил от излишни тревоги и че е отстранен всякакъв повод за смутове, възникващи при смяната на всяка магистратура поради големия брой конкуренти за нея. До този способ се прибягнало, защото не бил намерен никакъв друг, но никой не забелязвал съществените недостатъци, които се криели зад тези не дотам значителни преимущества.

XXIX

През 1325 година, когато Кастручо завзел Пиза и станал толкова могъщ, флорентинците се уплашили от неговото издигане и решили да го нападнат и да измъкнат града от неговата власт, преди той да се е укрепил добре в него. Като събрали от жителите на Флоренция и от нейните съюзници двадесет хиляди пехотинци и три хиляди конници, те се разположили на лагер до Алтипашо, за да могат да го превземат и да попречат на неприятеля да се притече на помощ на Пистоя. Флорентинците успели да завземат този пункт, а след това се отправили към Лука, опустошавайки всичко наоколо. Но поради неспособността и главно поради двуличието на капитана не постигнали особени успехи. Техен капитан бил месер Раймондо ди Кардона. Като видял с какво безгрижие флорентинците се отнасят към свободата си, как те поверяват нейната защита ту на краля, ту на папските легати, а дори и на по-незначителни личности, той решил, че ако му се отдаде случай да стане техен вожд, лесно биха могли да го направят и техен владетел. Той непрекъснато им напомнял за това, като твърдял, че ако и в града не се ползува с властта, която вече има над войската, той

не би могъл да има подчинението, което му е необходимо като капитан. Но тъй като флорентинците не му я отстъпвали, той бездействувал и губел време, от което се възползувал Кастручо, защото пристигнали подкрепленията, които му били обещани от Висконтите и другите ломбардски тирани. И понеже събрал много войски, месер Раймондо, който преди това от липса на увереност не се опитвал да го разгроми, сега поради своята неспособност не успял дори и себе си да спаси. Тъй като месер Раймондо се придвижвал бавно със войските си, Кастручо го нападнал недалеч от Алтипашо и след ожесточено сражение го разбил. Били убити и пленени много флорентински граждани, а между пленените бил и самият месер Раймондо. Така съдбата му отредила онова наказание, което той заслужавал заради своята неувереност и неспособност. Не биха могли да се разкажат всички бедствия, които Флоренция е изтърпяла от Кастручо след тази негова победа: той грабил, рушил, затварял хора, опожарявал, тъй като в продължение на няколко месеца имал възможност, без да среща съпротива, да хазайничи във владенията на флорентинците, на които след това поражение им било трудно да спасят града.

XXX

Но въпреки всичко флорентинците не паднали духом дотолкова, че да не се готвят с цената на всичко за отбрана, за въоръжаването на нова войска и да не потърсят помощ в съюзниците си. Но за успешно противодействие срещу такъв враг никакви мерки не били достатъчни. Накрая, за да се съгласи да застане в тяхна защита, те били принудени да изберат за свой господар Карл, херцога на Калабрия и син на крал Роберт; защото онези, които били свикнали самовластно да управляват Флоренция, търсели не нейното приятелство, а по-скоро нейното подчинение. Но по това време Карл бил зает с военни действия в Сицилия и не можел лично да отиде във Флоренция, за да поеме властта; затова той изпратил Готие, французин по народност и херцог на Атина[44], който като наместник на своя господар завладял града и започнал да назна-

чава своеволно длъжностни лица. Все пак неговото поведение било напълно достойно, дори в известна степен противоречало на неговата природа, и затова той заслужено получил всеобща симпатия. След като завършил войните в Сицилия, Карл начело на хиляда конници дошъл във Флоренция и влязъл в нея през месец юли на 1326 година, което довело до това, че Кастручо не можел вече безпрепятствено да опустошава флорентинските земи. Не по-малко от славата, която завоювал със своите действия извън стените на града, Карл изгубил в самия град, като трябвало да понесе толкова щети от приятели, колкото не бил претърпял от враговете. Понеже Синьорията не можела да решава нищо без съгласието на херцога, за една година той извлякъл от града хиляди флорина, въпреки че съгласно сключеното съглашение нямал право на повече от двеста хиляди: толкова са били тежки данъците, с които той или неговият баща са облагали Флоренция едва ли не ежедневно.

Към тези беди се прибавили и нови подозрения, и нови врагове, защото ломбардските гибелини били дотолкова обезпокоени от появяването на Карл в Тоскана, че Галеацо Висконти и другите ломбардски тирани с пари и обещания привлекли в Италия Людовик Баварски, избран за император против желанието на папата. Той дошъл в Ломбардия, а след това се отправил към Тоскана, където с помощта на Кастручо завладял Пиза и оттам с награбените пари тръгнал към Рим. Затова Карл, страхувайки се за Неаполитанското кралство, бързо напуснал Флоренция и оставил за наместник месер Филипо да Салжинето.

След заминаването на императора от Пиза Кастручо завладял града, но загубил Пистоя, която флорентинците му отнели, като се споразумели с жителите на града. Кастручо обсадил града, и то с такава доблест и упоритост, че флорентинците, колкото и да се стараели да помогнат на Пистоя, нападайки ту войската на Кастручо, ту неговите владения, не успели нито със сила, нито с хитрост да го принудят да се откаже от своите планове, толкова яростно той се стремял да покори пистойците и да възтържествува над Флоренция. Така че жителите на Пистоя били принудени да го приемат за господар, но тази победа се оказала за Кастручо колкото славна, толкова и печална, понеже скоро след завръщането си в Лука той починал. И тъй като съдбата рядко дарява добро или причинява зло, без да добави ново добро или ново зло, случило се така, че по това време в Неапол умрял Карл, херцогът на Калабрия и владетел на Флоренция, и флорентинците, които не очаквали това, за кратко време се избавили от властта на единия и от страха от другия. Свободни, те се заели с преустройството на управлението: всички предишни съвети били премахнати, на тяхно място били учредени два нови: първият — от триста члена, избираеми само измежду пополаните, вторият — от двеста и петдесет члена, избираеми измежду знатните и пополаните. Първият бил наречен Съвет на народа, а вторият — Съвет на комуната.

XXXI

Като пристигнал в Рим, императорът избрал антипапа и взел редица мерки, насочени против църквата: много от тях осъществил, но и много се провалили. Накрая той напуснал с позор Рим и се върнал в Пиза, където осемстотин немски конници било поради някакво недоволство или поради това, че не им било платено, се разбунтували и се укрепили в Монтекиаро над Черулью. Когато императорът напуснал Пиза и се отправил към Ломбардия, те завзели Лука и изгонили Франческо Кастракани, поставен там от императора. Разчитайки на някаква изгода от тази плячка, те предложили на Флоренция да купи града за осемдесет хиляди флорина, но флорентинците по съвета на месер Симоне дела Тоза не приели предложението. Такова решение би било изключително за нашия град, ако флорентинците го бяха спазвали, но скоро настроението им се променило и това им донесло немалко беди, защото, когато имали възможност да получат града по мирен път и на изгодна цена, те се отказали от него, а когато те сами го пожелали и били готови да платят значително по-голяма сума, било вече късно.

Всичко това станало причина Флоренция да извърши много пъти промени в своето управление, които в голяма степен се оказали злополучни. След като флорентинците отказали да купят Лука, градът станал собственост на генуезеца месер Герардино Спиноли за тридесет хиляди флорина. Хората обикновено са побавни, когато трябва да вземат онова, което могат да получат без трудност, отколкото, когато желаят нещо, което не могат да получат. Веднага щом се узнало за сделката, сключена от месер Герардино, и за платената ниска цена, у флорентинците пламнало желанието да притежават Лука, като се гневели на себе си и на този, който ги бил съветвал да се откажат от покупката. Решени на всяка цена да придобият със сила това, което отказали да купят, те изпратили своя войска да плячкосва и разорява земите на Лука.

В това време императорът напуснал Италия, а антипапата по решение на пизанците бил изпратен като пленник във Франция. След смъртта на Кастручо през 1328 година и до 1340 година флорентинците живели в мир помежду си, като се занимавали само с външни работи, и поради пристигането там на Йоан, краля на Чехия, водили някои частни войни в Ломбардия и в Тоскана за присъединяването на Лука. Градът бил разкрасен с нови постройки и по съвета на Джото[45], който бил вече изключително знаменит художник, била издигната кулата «Санта Репарата»[46]. През 1333 година в някои квартали на Флоренция поради покачването на водите на Арно с дванадесет лакти повече от обикновеното ниво станало наводнение. Много мостове и сгради били разрушени и впоследствие възстановени, без да се жалят сили и средства.

XXXII

Но през 1340 година възникнали нови причини за смутове. Могъщите граждани използували две средства, за да засилват и поддържат своето влияние. Първото се състояло в това, че те всячески се стараели да намалят броя на новите длъжностни лица при теглението на жребия, така че изборът да пада на тях или на техни приятели. Второто средство се заключавало в това те да ръководят избирането на управителите[47] на града и по такъв начин всякога да имат в тяхно лице благосклонни към тях хора. Последното средство те толкова ценели, че като не им стигали редовните двама ректори, понякога добавяли още един. Така през 1340 година те назначили един човек — месер Якопо Габриели да Губио със званието капитан на стражата, на когото дали пълна власт над гражданите, а той, за да угоди на богатите, вършел твърде много несправедливости. Сред засегнатите граждани били месер Пиетро Барди и месер Бардо Фрескобалди, но били и естествено изключително надменни. Те не могли да изтърпят, щото някакъв си нищо и никакъв чужденец да ги обижда само за да угоди на няколко члена от управлението на републиката. За да си отмъстят, те подготвили заговор против него и против правителството. В заговора участвували много знатни родове и някои от пополаните, на които не се нравела тиранията на управляващите. Планът им се състоял в това да съберат в домовете си достатъчен брой въоръжени хора и рано сутринта на следващия ден, след тържествената възпоменателна служба на Великата задушница, когато гражданите са още в църквите, за да се молят за душите на своите близки, те да вземат оръжие и да убият капитана и главните членове на правителството и след това да изберат нова Синьория и да проведат реформи в държавата.

Но тъй като опасните замисли колкото повече се обмислят, толкова по-бавно се осъществяват, затова и заговорите, за чието осъществяване се иска време, в повечето случаи биват разкривани. Един от заговорниците, месер Андреа Барди, обмисляйки начинанието, бил по-склонен да се поддаде на страха от наказанието, отколкото да се утеши с надеждата за отмъщение. Той разкрил всичко на своя зет, Якопо Алберти, който пък го издал на приорите, а те предупредили длъжностните лица от правителството. Опасността ставала все по-застрашителна и понеже Великата задушница наближавала, много граждани се събрали в двореца и смятайки, че всяко забавяне може да се окаже гибелно, поискали от Синьорията да бие тревога и да

призове народа на оръжие. Гонфалониер бил Талдо Валони, а един от членовете на Синьорията Франческо Салвиати. Те били роднини с Бардите и никак не им се искало да дават тревога, затова изказали съображението си, че не е добре да се въоръжава народът при всеки малък повод, понеже, когато властта е в ръцете на тълпата, е невъзможно тя да бъде запазена, защото да се разпалят страстите е лесно, а да се потушат — трудно; и по-добре ще бъде най-напред да се проверят сведенията за заговора и да се накажат виновниците, вместо да се поставя под угроза благополучието на Флоренция, като се вземат извънредни мерки заради някакво обикновено донесение. Но никой не обърнал внимание на тези думи и членовете на Синьорията със заплахи и оскърбления били принудени да бият тревога, при която всички граждани се стекли въоръжени и тичешком на площада. От своя страна родовете Барди и Фрескобалди, като разбрали, че техните замисли са разкрити, решили или да извоюват славна победа, или да загинат с чест и се въоръжили, като се надявали да се защищават успешно в тази част на града отвъд реката, където се намирали техните домове. Те се укрепили на мостовете, разчитайки на помощта на нобилите, които живеели в околностите на града, и на останалите си приятели. Обаче останали излъгани, защото пополаните, които живеели в тази част на града, също се вдигнали в защита на Синьорията. Обкръжени от всички страни, заговорниците трябвало да изоставят мостовете и се оттеглили в улицата, където живеели Бардите, тъй като тя била най-удобна за защита, и там доблестно се отбранявали. Месер Якопо да Губио, който знаел, че заговорът бил насочен главно срещу него, изплашен до смърт и целият разтреперан от ужас, бездействувал, окръжен от въоръжената си охрана, недалеч от двореца на Синьорията. Другите управители, които били по-малко виновни, проявили по-голямо мъжество и особено кметът Мафео дей Каради. Той отишъл на мястото на боя, преминал без страх под мечовете на хората на Бардите моста Рубаконте и със знаци показал, че иска да говори с тях. Със своите високи нравствени качества и другите си достойнства този човек внушавал у всички

такова уважение, че битката мигновено се прекратила и всички внимателно го изслушали. Със скромни, но изпълнени със загриженост слова, той осъдил заговора, показал им на каква смъртна опасност са изложени, ако не отстъпят пред порива на народа, вдъхнал им надежда, че ще бъдат внимателно изслушани и че към тях ще бъде проявено снизхождение, обещал им, че той самият ще настоява предвид справедливото им негодуване да се отнесат към тях със състрадание. След това, като се върнал при синьорите, започнал да ги убеждава, че не трябва да стигат до победа с цената на кръвта на своите съграждани и че не трябва да осъждат никого, преди да са го изслушали. Благодарение на неговите успешни действия и със съгласието на Синьорите, Бардите и Фрескобалдите със своите привърженици безпрепятствено напуснали града и се завърнали в замъците си. След като те си заминали, народът оставил оръжието и Синьорията подвела под отговорност само онези членове от родовете Барди и Фрескобалди, които се били вдигнали с оръжие. За да се отслаби военната им мощ, били закупени замъците Мангона и Верниа, които принадлежали на Бардите. Бил издаден особен закон, който забранявал на гражданите да притежават укрепени замъци в околностите на града по-близо от двадесет километра. Няколко месеца след това бил обезглавен Стиата Фрескобалди и още много членове от този род, обявени за метежници. Но на управляващите това се сторило недостатъчно за погрома и унищожаването на родовете Барди и Фрескобалди. И както почти всякога се случва, колкото по-голяма власт имат хората, толкова повече злоупотребяват с нея и по-нагли стават, така и те, недоволни само от един капитан на стражата, който не оставял на мира града, назначили още един за околностите на Флоренция и му дали голяма власт, така че хората, които предизвиквали у тях подозрение, не можели да живеят не само в града, но и на територията на републиката. Така те самите настроили против себе си всички нобили, които за отмъщение били готови да продадат не само себе си, но и града. Те само чакали благоприятния случай, който не закъснял да се представи и успешно се възползували от него.

XXXIII

По време на непрестанните смутове, които разкъсвали Тоскана и Ломбардия, град Лука попаднал под властта на Мастино дела Скала, владетеля на Верона, който, въпреки че съгласно договора[48] трябвало да предаде Лука на Флоренция, не го сторил; той считал, че като владее Парма, ще може да задържи и Лука и затова пренебрегнал поетите задължения. За да си отмъстят, флорентинците в съюз с Венеция повели срещу него такава безпощадна война, че той едва не изгубил всичките си владения. Единствената изгода обаче, която те получили, било удовлетворението, че са надвили Мастино, защото венецианците, както правят всички, които встъпват в съюз с по-слаби от тях, завладели Тревизо и Виченца, сключили с неприятеля сепаративен мир и Флоренция останала без нищо. Но след известно време Висконтите, които управлявали Милано, отнели Парма от Мастино и той, като разбрал, че този път няма да може да удържи Лука, решил да продаде града. Като купувачи се явили флорентинците и пизанците, но по време на търга пизанците разбрали, че ще спечелят флорентинците, защото са по-богати. Тогава те решили да завладеят Лука със сила и с помощта на Висконтите обсадили града. Но флорентинците не се отказали от покупката и сключили сделката с Мастино, като му изплатили част от парите, а за останалите поели задължение и изпратили Надо Ручелаи, Джовани ди Бернардино Медичи и Росо ди Ричардо Ричи, за да встъпят в собственост на закупеното владение. Те успели със сила да влязат в Лука и намиращите се там войски на Мастино им предали града. Въпреки това пизанците придължили да обсаждат града и правели всичко възможно, за да го овладеят, а флорентинците от своя страна се стараели да ги заставят да смъкнат обсадата. След дълга война, в която флорентинците загубили всичките си средства и накрая били опозорени, защото ги прогонили, Лука минала под властта на Пиза.

Загубата на Лука, както се случва винаги в подобни случаи, предизвикала у флорентинския народ голямо раздразнение срещу управляващите държавата

и ги хулели по всички площади, като ги обвинявали в алчност и некадърност. В началото на войната управлението на Флоренция било поверено на двадесет граждани, които назначили месер Малатеста да Римини капитан на войската. Той водил военните действия нерешително и без умение, затова комисията на Двадесетте изпратила молба за помощ до неаполитанския крал Роберт. Кралят изпратил във Флоренция Готие, херцога на Атина, който (по волята на небесата, които подготвяли бъдещите бедствия) пристигнал, когато кампанията около Лука била вече окончателно провалена. Комисията на Двадесетте, виждайки народното възмущение, сметнала, че с назначаването на нов военачалник ще събуди в народа нови надежди и самият той или напълно ще премахне, или значително ще притъпи поводите за нападки срещу тях. А за да държат народа в страх и да дадат на Атинския херцог такива пълномощия, че да може той успешно да ги защищава, те го назначили най-напред пазител, а след това капитан на войската[49]. Поради гореказаните причини знатните живеели в голямо недоволство и същевременно много от тях били тясно свързани с Готие, още от времето, когато той от името на Карл, херцога на Калабрия, управлявал Флоренция. Затова сметнали, че е настъпило времето, когато с гибелта на държавата ще могат да задушат пламъка на тяхната ненавист и че единственият начин да надвият народа, който им нанесъл толкова обиди, е да го поставят под властта на господар, който добре познава достойнствата на едната партия и разюздаността на другата и ще възнагради първата, а втората ще усмири. Към това трябва да прибавим и надеждата за благата, които трябвало да получат като награда за съдействието им, когато херцогът станел господар на града. Затова те нееднократно се свързвали тайно с него и го увещавали да завземе цялата власт, като му обещавали да му помагат с всичко, което е по силите им. Към тях се присъединили и няколко пополански родове, като Перуци, Ачаюоли, Антелези и Буонакорси, които били затънали в дългове и тъй като не притежавали собствено имущество, за да се разплатят, разчитали на чуждото и на това, че като хвърлят в робство родината си,

ще се избавят от неволята, с която ги заплашвали исканията на кредиторите. Тези уговорки разпалили в честолюбивото сърце на княза жажда за власт и могъщество. За да се прослави като строг, но справедлив, и за да заслужи симпатиите на низшите слоеве от народа, той започнал да преследва тези, които ръководили войната срещу Лука, и предал на смърт Джовани Медичи, Надо Ручелаи и Гулиелмо Алтовити, а много други изпратил в изгнание или ги осъдил да заплатят парични глоби.

XXXIV

Изпълнението на тези присъди изплашило много средното съсловие: то допаднало само на знатните и на низшето съсловие: на първите — защото в това виждали отмъщение за обидите, нанесени им от пополаните, на вторите — защото на тях им е присъщо да се радват на всяко зло. Когато херцогът минавал по улиците на града, той бил гръмко приветствуван за душевното му благородство и всеки публично го поощрявал все така да разкрива престъпленията и да ги наказва. С всеки изминат ден значението на комисията на Двадесетте ставало все по-малко, а властта на херцога и страхът от него се засилвали. В стремежа си да засвидетелствуват своето благоразположение към него гражданите изобразявали по фасадите на къщите си неговия герб, така че, за да стане господар на града, му липсвала само титлата. Понеже му се струвало, че може да постигне каквото поиска, херцогът дал да се разбере на членовете на Синьорията, че е убеден, че за благото на държавата той трябва да получи цялата власт и тъй като целият град бил съгласен, той се надявал, че и членовете на Синьорията нямало да възразяват. Въпреки че синьорите вече отдавна предвиждали гибелта на държавата, все пак при това искане те дълбоко се развълнували и макар да съзнавали грозящата ги опасност, единодушно и решително отказали да предадат отечеството. Херцогът, като желаел да се представи за особено привързан към вярата и общото благо, избрал за свое жилище манастира на ордена на миноритите «Санта Кроче»[50]. Като сметнал, че е настъпил

моментът, за да осъществи коварния си замисъл, той заповядал да бъде прочетен навсякъде указ, с който нареждал на целия народ на следващия ден да се събере на площада пред «Санта Кроче». Този указ изплашил членовете на Синьорията много повече, отколкото предишните му думи и те се съюзили с тези граждани, които считали за най-предани на родината и свободата. Те добре познавали силата на херцога и затова, тъй като не можели да окажат никаква съпротива, решили да го помолят и да опитат да го убедят да се откаже от своя замисъл или поне самовластието му да не бъде много сурово. И така една част от членовете на Синьорията се явили при херцога и един от тях се обърнал към него със следната реч:

«Ние идваме при вас, синьоре, подтиквани преди всичко от вашите молби, а след това от вашия указ за общонароден сбор, понеже считаме, че сме убедени, че вие се стремите по незаконен начин да постигнете това, което не пожелахме да ви дадем по законен път. Ние не възнамеряваме да се противопоставим на вашите замисли със сила, искаме само да разберете колко тежко ще бъде за вас бремето, което смятате да поемете, за да може всякога да си спомняте за нашите съвети и за тези, съвършено противоположни, които ви дават онези, които не са загрижени за вашето добро, а които се стремят да заситят своята злоба. Вие искате да поробите един град, който винаги е живял свободен, защото властта, която преди време предоставихме на неаполитанския крал, означаваше приятелство, а не поробване. Замисляли ли сте се какво означава за такъв град свободата и колко горло звучи за него думата «свобода»? Дума, която никоя сила не може да заглуши, нито времето може да заличи и никаква заслуга не може да уравновеси. Помислете, синьоре, каква сила ще ви е необходима, за да държите в робство един такъв град. Подкрепата, която ще получите отвън, ще бъде недостатъчна, а на вътрешните сили няма да можете да се доверите, защото предишните ви поддръжници, които ви тласкат към тази крачка, веднага щом се разправят с ваша помощ с неприятелите си, ще започнат да търсят средства да съкрушат и вас, за да останат те господари. Плебеите, на които сега се

доверявате, се менят при най-малката промяна на обстоятелствата, така че всеки миг градът може да се превърне във ваш враг, погубвайки и себе си, и вас. За тази беда няма да намерите лек, защото да обезопасят своето господство могат само тези властелини, които имат малко врагове, които могат лесно да обезвредят, като ги изпратят на смърт или изгнание. Но когато ненавистта те окръжава от всички страни, не можеш да се чувствуваш в безопасност, тъй като не знаеш откъде те грози ударът, а който се бои от всички, не може да се довери никому. В старанието си да се избавиш от угрозата ти само увеличаваш опасността, понеже у всички обидени се разпалва още по-голяма вражда и още по-яростна готовност за мъст. Няма съмнение, че времето не може да заглуши жаждата за свобода, защото колкото повече граждани в града са обхванати от нея, без самите те да са изпитали сладостта ѝ, но я обичат заради спомена, оставен от техните бащи, и ако им се е отдало отново да придобият свободата, с толкова по-голяма упоритост те я защищават, презирайки всякаква опасност. Дори ако този спомен не им е завещан от бащите, той вечно живее в обществените сгради, там, където магистратите са изпълнявали своите задължения, във всички отличителни знаци и символи на свободните учреждения, във всичко, което гражданите се стремят да опознаят. Какви са делата, които смятате да извършите, способни да балансират сладостта от свободния живот, или да изтрият от сърцата на гражданите стремежа им да си възвърнат предишния свободен живот? Не, нищо няма да ви се удаде да сторите, дори ако бихте присъединили към тази държава цяла Тоскана и ако всеки ден се връщахте в този град след победа над нашите врагове, понеже славата би била ваша, а не тяхна и гражданите на Флоренция биха ги приели не като васали, а като другари по робство, което би отежнило още повече тяхното робство. И колкото и вашите нрави да са благочестиви, обноските ви доброжелателни и съжденията ви справедливи — всичко това не би било достатъчно, за да ви обикнат. Ако вие сте сметнали, че това е достатъчно, то се заблуждавате, понеже за този, който е свикнал да живее свободно, всяка верига е тягостна

и всеки възел го стяга. Още повече, че е несъвместимо насилственото управление с добър господар, защото неизбежно или двете ще се уеднаквят, или едното ще унищожи другото. Затова вие имате само един избор: или да управлявате този град с най-крайните насилствени средства, за което крепостите, въоръжените стражи, външните съюзници често биват недостатъчни, или да се задоволите с властта, която сме ви дали, към което и ви призоваваме, като ви напомняме, че единствено здрава е само доброволната власт. Не се стремете, заслепен от дребно честолюбие, към положение, което не можете да задържите и от което няма да се издигнете по-нагоре, но от което сте обречен да паднете за най-голямо ваше и наше нещастие».

XXXV

Тези слова ни най-малко не трогнали закоравялото сърце на херцога. Той отговорил, че не възнамерява да отнеме свободата на града, а, обратно — да му я върне, тъй като в робство живеят само градовете, които са разкъсани от вътрешни раздори, а където цари единство, там има и свобода. И ако под неговата власт Флоренция се освободи от игото на партиите, от личното честолюбие и от раздорите, това няма да ѝ отнеме свободата, а ще ѝ я възвърне. Не честолюбието го заставя да надене това бреме, а молбите на твърде много граждани и затова те, синьорите, трябва да приемат това, което задоволява другите. Що се отнася до опасностите, свързани с това дело, той ги пренебрегва, защото само недостойният човек се отказва от добрите намерения от страх от злото, и само страхливецът изоставя славното начинание, ако изходът му е съмнителен. И че той се надява с делата си скоро да убеди всички, които малко му вярват и твърде много се страхуват от него.

Синьорите, като разбрали, че няма да постигнат нищо, се уговорили да съберат на другия ден народа на площада пред двореца и с негово съгласие да връчат на херцога върховната власт за една година при същите условия, при които тя била връчена преди на Карл, херцога на Калабрия. Било на осмия ден от месец

септември 1342 година, когато херцогът, съпроводен от месер Джовани дела Тоза, от всички свои привърженици и от много граждани, се явил на площада и заедно със синьорите се изкачил на трибуната, както наричат флорентинците стъпалата, които водят от площада към двореца на Синьорията[51], откъдето били прочетени на народа условията, сключени между него и Синьорията. Когато се стигнало до тази част от текста, където се казвало, че върховната власт му се връчва за една година, народът започнал да вика: «Пожизнено!» Тогава месер Франческо Рустикели, един от членовете на Синьорията, станал, за да успокои възбудената тълпа, но думите му били прекъснати от още по-голям шум, така че по желание на народа херцогът бил избран за владетел на Флоренция не за една година, а пожизнено. След това тълпата го вдигнала и тържествено го понесла из площада, викайки неговото име. Според обичая този, който стоял начело на дворцовата охрана в отсъствие на членовете на Синьорията, бил длъжен да стои затворен вътре в двореца: тогава на тази длъжност бил Риниери ди Джото. Подкупен от приятелите на херцога, той го пуснал да влезе без каквато и да е съпротива, а изплашените и опозорени синьори се разотишли по домовете. Дворецът бил разграбен от хората на херцога, народното знаме било разкъсано[52], а на дворцовата фасада бил закачен гербът на херцога. Тези събития предизвикали безкрайна скръб и печал у добронамерените граждани и огромна радост у тези, които се съгласили да участвуват в тях поради невежество или злонамереност.

XXXVI

След като получил върховната власт, за да лиши от всякаква власт онези, които винаги са защитници на свободата, херцогът забранил на членовете на Синьорията да се събират в двореца и им предоставил един частен дом; отнел знамената на гонфалониерите, възглавяващи народните въоръжени отряди, отменил законите на справедливостта, насочени срещу аристократите, освободил затворниците, разрешил на Бардите и на Фрескобалдите да се завърнат във Флоренция и на всички забранил да носят оръжие. За да може да се защищава по-добре от вътрешните врагове, той се помирил с външните. Облагодетелствувал твърде много жителите на Арецо и останалите противници; сключил мир с Пиза, въпреки че бил повикан, за да води война с нея; анулирал лихвите на заемите, отстъпени от търговците за войната срещу Лука; увеличил предишните данъци и въвел нови; лишил Синьорията от всякаква власт. Негови управители били месер Вальоне от Перуджа и месер Гулиелмо от Асизи, които заедно с месер Черетиери Бисдомини му били и съветници. Данъците, с които облагал гражданите, били тежки, присъдите му били несправедливи, а строгите нрави и човечността, които си приписвал, се превърнали в надменност и жестокост. По такъв начин много от аристократите и от знатните пополани се намирали под постоянната заплаха на парични глоби, на смъртно наказание и на всевъзможни други форми на гнет. А за да не бъде управлението му вън от града по-добро, отколкото в града, той назначил за флорентинските територии извън столицата шест управители, които гнетели и грабели селските жители. Към знатните се отнасял с подозрение, въпреки че те го поддържали и че на много от тях разрешил да се върнат в отечеството. Той не можел да си представи, че благородните сърца, каквито често се срещат сред аристократите, могат да се чувствуват доволни от неговото владичество. Затова започнал да облагодетелствува плебеите, като смятал, че с тяхна помощ и поддръжката на чуждо оръжие ще успее да задържи тиранията. Когато дошъл месец май, който по традиция народът посреща с тържества, той заповядал да се образуват въоръжени отряди от плебса и бедните[53], на които дал гръмки имена, раздал знамена и пари. Една част от тях тържествено обикаляли из града, а другите ги приемали с голяма пищност. Когато мълвата за издигането на херцога се разнесла навсякъде, при него започнали да идват французи и на всички той раздавал длъжности като на хора, на които можел напълно да се довери. Така за кратко време Флоренция не само попаднала под властта на французите, но

започнала дори да приема техните обичаи и начин на обличане, тъй като и мъже и жени им подражавали, без да се срамуват, забравяйки своите родни обичаи. Но това, което предизвиквало най-голямо възмущение, било насилственото отношение, което херцогът и неговите хора си позволявали без никакъв срам към жените.

Така без всякакво достойнство живеели гражданите на Флоренция, като гледали с негодувание как пропада величието на държавата им, как се извращават наредбите, как се потъпква законността, как се покваряват нравите, как се нарушава всякакво благоприличие. Те, които не били свикнали на пищността на монархическата власт, не можели без печал да гледат как из града тържествено се разхожда херцогът, окръжен от конна и пешеходна въоръжена свита. И затова, че още по-ясно осъзнавали своя позор, те били принудени да изразяват почит към този, когото смъртно ненавиждали. Към това се прибавял и страхът, предизвикан от честите смъртни присъди, и непрестанните данъци, които обеднявали и разорявали града. Негодуванието и страхът на гражданите били добре известни на херцога и той самият се страхувал, но въпреки това си давал вид, че е обичан от всички. Станало така, че Матео Мороцо, който, за да заслужи милостта му или за да се предпази от гибел, му издал заговора, който подготвяли против него родът на Медичите и още някои граждани. Херцогът обаче не само че не проучил случая, но осъдил доносчика на позорна смърт. Тази му постъпка отнела на всички, които били готови да го осведомяват за грозящата го опасност, желанието да вършат това, и по такъв начин го оставили в ръцете на тези, които желаели неговата гибел. За това, че Бетоне Чини открито се възмущавал от непосилните данъци, той заповядал да му отрежат езика с такава жестокост, че Бетоне починал. Гневът на народа и ненавистта му към херцога се усилили още повече, понеже флорентинците, които били свикнали да постъпват, както желаят и имали пълна свобода да говорят за всичко, което искали, не можели да понасят да им затварят устата.

Възмущението и ненавистта достигнали дотам, че

не само флорентинците, които не умеели нито да запазват свободата си, нито да понасят робство, но дори и най-сервилният народ би загорял от желание за свободен живот. Така много граждани от всички съсловия решили или да отдадат живота си, или отново да станат свободни. От три страни трите съсловия граждани — нобили, пополани и занаятчии — устроили три заговора. Освен общите основания за ненавист към херцога всеки от тях имал и свои лични причини: аристократите били възмутени от това, че не могли да се доберат до управлението на държавата, пополаните от това, че я загубили, а занаятчиите заради загубените доходи. Архиепископ на Флоренция бил месер Аньоло Ачаюоли, който отначало прославял в проповедите си деянията на херцога и твърде много му помогнал да спечели обичта на народа. Но когато видял, че херцогът станал пълновластен господар, и опознал неговите тиранически методи, сметнал, че той е измамил надеждите на родината и за да изкупи вината си, решил, че ръката, която е нанесла раната, е длъжна да я излекува. Затова застанал начело на първия и най-силния заговор, в който участвували и родовете Барди, Роси, Фрескобалди, Скали, Алтовити, Магалоти, Строци и Манчини. Водачи на втория заговор били месер Мано и Корсо Донати и заедно с тях — Паци, Кавичули, Черки и Албици. Начело на третия стоял Антонио Адимари и освен него участвували Медичи, Бордони, Ручелаи и Алдобрандини. Те смятали най-напред да убият херцога в дома Албици, където предполагали, че ще дойде в деня на свети Йоан, за да гледа конните надбягвания. Но той не отишъл и замисълът пропаднал. Тогава решили да го нападнат по време на разходка в града, но херцогът се движел винаги добре въоръжен и придружен от силен конвой и при това се отправял винаги към различни места, така че не можели да знаят къде да го очакват. Обсъждали и въпроса за убийството на херцога в Съвета, но там веднага след гибелта му щели да попаднат в ръцете на неговата охрана.

Докато заговорниците обмисляли тези планове, Антонио Адимари разкрил техните замисли на някои свои приятели от Сиена и за да получи от тях помощ,

споменал имената на някои от заговорниците, като твърдял, че целият град е готов да се бори за свободата. Един от сиенците пък съобщил това на месер Франческо Брунелески, но не за да направи донос, а защото го считал за участник в заговора. Месер Франческо, може би защото се е страхувал за себе си, или пък от ненавист към някого от заговорниците, разкрил всичко на херцога, който заповядал да арестуват Паоло дел Мадзека и Симоне да Монтераполи. Те му съобщили кои и колко са заговорниците; херцогът изпаднал в ужас, но те го посъветвали да не ги арестува, а само да ги повика при себе си и ако те се скрият, изгнанието ще го избави от тях без излишен шум. Тогава херцогът повикал Антонио Адимари, който, доверявайки се на другарите си, се явил при херцога и бил арестуван. Месер Франческо Брунелески и месер Угучоне Буонделмонти посъветвали херцога да претърси с въоръжени отряди страната и всички заловени да предава на смърт, но херцогът отклонил този съвет, като смятал, че срещу толкова врагове войската му ще се окаже недостатъчна, и взел друго решение, което, ако му се отдадяло да осъществи, щяло да го избави от враговете и да укрепи властта му. Херцогът имал навик да свиква при себе си граждани по свой избор, за да се съветва с тях по необходимите дела. Той съставил списък от триста граждани и ги известил да се явят при него за съвет: планът му се състоял в това, че като се съберат при него, да ги убие или да ги хвърли в тъмница и по такъв начин да се избави от тях. Но арестуването на Антонио Адимари и заповедта за сбор на войската било невъзможно да останат в тайна и гражданите се уплашили, особено заговорниците, и най-смелите от тях отказали да се подчинят на известията. И тъй като всички прочели списъка и узнали за своите съмишленици, поддържали се един друг с мъжествена решимост и решили, че е по-добре да умрат с оръжие в ръка, отколкото да позволят да ги изколят като животни в кланицата. Така за кратко време трите групи заговорници се разкрили едни на други и било решено на следващия ден, 26 юли 1343 година, да предизвикат бунт на Стария пазар, а след това да грабнат оръжието и да призоват народа на борба за свобода.

XXXVII

На следващия ден, когато камбаните на обед забили, съгласно дадената заповед грабнали оръжието; целият народ с възгласа «Свобода!» се въоръжил и всеки заел мястото си в квартала под знамената на народните отряди, които били тайно приготвени от заговорниците. Всички родоначалници на нобилите и на пополаните се събрали и положили клетва да се защищават едни други, а херцога да осъдят на смърт. Към тях не се присъединили само Буонделмонтите и Кавалкантите и още четири рода от пополаните, които били съдействували на херцога да заеме властта: в съюз с касапите и някои от плебеите те изтичали въоръжени на площада и застанали в негова защита. Когато започнал метежът, херцогът се укрепил в двореца, а привържениците му, които били разпръснати в различните краища на града, се качили на конете си и се отправили към площада, но по пътя били залавяни и убивани. Все пак около триста конници успели да стигнат до площада. Херцогът се колебаел дали да се сражава с враговете си на площада, или да се защищава в двореца. Медичите, Кавичулите, Ручелаите и други родове, които били пострадали най-много от херцога, също се опасявали, че ако той излезе на площада, много от тези, които сега са въстанали, можели отново да минат на негова страна и за да не му дадат възможност да увеличи своите сили, се обединили и нападнали площада. При тяхното появяване пополанските семейства, които били на страната на херцога, като видели с каква решителност са нападнати и че съдбата е изменила на херцога, също изменили своите чувства и се присъединили към съгражданите си, с изключение на месер Угучоне Буонделмонти, който се прибрал в двореца, и на месер Джаноцо Кавалканти, който с част от своите привърженици се оттеглил към Новия пазар. Там той се качил на една пейка и започнал да призовава народа, който с оръжие се отправял към площада, за да застане на страната на херцога, и за да ги сплаши повече, преувеличавал силата на херцога, като казвал, че ги заплашва смърт, ако продължават да упорствуват в намерението си да въстанат против

господаря си. Като видял, че никой не застава на негова страна, че дори не се опитват да се разправят с него заради дързостта му и че напразно си хаби силите, той решил да не предизвиква повече съдбата и се затворил в дома си.

В това време на площада схватката между народа и хората на херцога се превърнала в истинско сражение и въпреки че на последните им било по-леко да се защищават зад стените на двореца, те били победени: едни от тях се предали на противника, а други се скрили в двореца. Докато на площада се сражавали, Корсо и Америго Донати с част от въоръжения народ разбили затвора Стинке; изгорили книжата на кметството и на държавната хазна, опустошили домовете на управителите и пребили от бой всички прислужници на херцога, които им попаднали подръка. Херцогът от своя страна, като видял, че площадът е в ръцете на враговете му, че целият град е на тяхна страна и че няма никаква надежда за помощ, се опитал да спечели симпатиите на народа с някое великодушно дело. Наредил да доведат при него арестуваните и с ласкави думи им върнал свободата, като посветил в рицарски сан Антонио Адимари, въпреки че той съвсем не желаел това. Заповядал също така да смъкнат герба от двореца и на мястото му да поставят герба на флорентинския народ. Но всички тези закъснели и неуместни отстъпки, понеже били изтръгнати насила, а не от сърце, не му помогнали. Недоволен, той останал обсаден в двореца и осъзнал, че в стремежа си да притежава много, е изгубил всичко и че след няколко дни ще настъпи и смъртта му или от глад, или от меч. За да възстановят реда в държавата, гражданите се събрали в «Санта Репарата» и избрали четиринадесет души — половината от знатните и другата половина от пополаните, на които заедно с епископа били дадени всички пълномощия за възстановяването на флорентинската държава. Избрали също и шест души, които ще изпълняват функциите на кмета, докато той бъде назначен.

Междувременно във Флоренция се стекли много въоръжени граждани, за да помагат на народа, и между тях и сиенци начело с шестима посланици, които били твърде много почитани в своята родина. Те се

опитали да посредничат между народа и херцога; обаче народът не искал и да чуе за никакви преговори, докато не му предадат да съди и да се разправи с месер Гулиелмо от Асизи и със сина му, а също и месер Черетиери Бисдомини. Херцогът не се съгласявал на това и тогава останалите, които били обсадени заедно с него в двореца, започнали да го заплашват и той бил принуден да отстъпи. Без съмнение яростта в сърцата на хората е много силна и раните са много по-дълбоки, когато завоюваш свободата, отколкото когато я защищаваш. Месер Гулиелмо и синът му, който бил почти момче, нямал още навършени осемнадесет години, попаднали в ръцете на безбройни врагове. Но нито неговата младост, нито невинността му, нито красотата му могли да го спасят от яростта на тълпата. Тези, на които не се удало да им нанесат удари, докато били още живи, наранявали труповете им и като не се задоволили от ударите с мечове, разкъсали телата им с ръце и със зъби. За да заситят с отмъщение всичките сетива, след като се наслаждавали най-напред на виковете им и на зрелището от раните им, те се впили в плътта им, за да опитат вкуса ѝ, така че отмъщението им да задоволи не само външните им сетива, но и вътрешните.

Този бяс колкото бил пагубен за Гулиелмо и за сина му, толкова спасителен се оказал за месер Черетиери. След като утолила своята жестокост с двете си жертви, тълпата забравила за него. Понеже никой не го потърсил, той си останал в двореца и през нощта няколко негови приятели и роднини незабелязано го извели оттам. Когато пролятата кръв заситила яростта на тълпата, било постигнато споразумение, което давало право на херцога да напусне Флоренция с цялото си имущество и хората си, като се откаже от всякаква власт над града и ратифицира споразумението, когато излезе извън пределите на Флоренция, в Казентино. След като сключил това споразумение, на 6 август[54] той напуснал Флоренция, придружен от много граждани, и когато пристигнал в Казентино, потвърдил, макар и неохотно, отказа си; и нямало да го спази, ако граф Симоне не го заплашил, че ще го изпрати обратно във Флоренция. Този херцог бил, както показва и

управлението му, алчен, жесток, недостъпен и високомерен. Той не се стремял към благото на хората, а към тяхното поробване и затова будел страх, а не любов. И външността му била не по-малко отвратителна от нрава му: нисък на ръст, черен, с дълга, но рядка брада, така че, от която и да е страна да го погледнеш, заслужавал само ненавист. Ето защо след десет месеца поради лошия си нрав той загубил върховната власт, която завзел със зловредните съвети на своите поддръжници.

XXXVIII

Събитията, които станали във Флоренция, окуражили нейните поданици да си възвърнат свободата. Срещу флорентинците въстанали Арецо, Кастилоне, Пистоя, Коле, Сан Джеминяно. Така че Флоренция се лишила едновременно от своя тиран и от своите владения; като извоювала свободата си, тя показала на своите поданици как трябвало да постъпят и те, за да извоюват и те своята. След изгонването на херцога и загубата на владенията, Съветът на Четиринадесетте и епископът размислили, че е по-добре да умиротворят своите поданици, вместо, воювайки с тях, да ги превърнат в свои врагове, и че следвало да им покажат, че флорентинците са доволни от тяхната свобода, както и от своята собствена. Затова изпратили в Арецо посланици, които трябвало официално да се отрекат от властта си над града и да се споразумеят, че няма да се отнасят с аретинците като към поданици и че те могат да се считат равноправни приятели на Флоренция. По същия начин флорентинците се споразумели и с другите градове, за да могат да запазят приятелството си с тях, като обещали да пазят дружбата между тях и като на независими граждани да им помагат да запазят свободата си. Това благоразумно решение довело до много благоприятни последици, понеже само след няколко години Арецо отново попаднал под властта на Флоренция, а останалите градове се върнали към предишното си подчинение само след няколко месеца. Често пъти по такъв начин се постига бързо и без особени опасности и разходи това, което ти убягва, ако се стремиш към него упорито и с всичките си сили.

XXXIX

След като се умиротворило външното положение, флорентинците се обърнали към събитията вътре в страната. След някои разногласия между знатните и пополаните било решено на грандовете да бъде предоставена една трета от местата в Синьорията, а от другите институции в републиката — половината. Както вече казахме, градът бил разделен на шест части и затова всякога били избирани шест члена от Синьорията, по един от всяка сестиера; понякога в зависимост от обстоятелствата членовете бивали дванадесет, дори и тринадесет, но скоро след това броят им се връщал на шест. Сега било взето решение да се видоизмени Синьорията, тъй като делението на шест не било задоволително, а освен това решението за местата на грандовете налагало да бъде увеличен и броят на членовете на Синьорията. Разделили града на квартиери и от всяка квартиера избрали по три члена за Синьорията. По отношение на гонфалониера на правосъдието и гонфалониера на въоръжените народни отряди всичко останало както преди, но вместо Дванадесет добри мъже било постановено да се назначават осем съветници, по четирима от всяко от двете съсловия. При така установения порядък управлението на града можело да се осъществява по мирен начин, ако аристократите проявявали скромност, необходима за обществения живот, но те се държали съвършено различно. В частния си живот те не признавали никакво равенство, а в управлението искали да бъдат само властни и всеки ден по един или друг начин проявявали своята дързост и високомерие. Това им поведение възмущавало народа, който се оплаквал, че на мястото на един премахнат тиранин се били родили хиляда. Високомерието на едната страна и възмущението от другата дотолкова нараснали, че водачите на пополаните решили да се оплачат на епископа от неблаговидното поведение на знатните и от тяхното нежелание да жи-

веят в съгласие с народа. Те убедили епископа да стане посредник и да убеди аристократите да се задоволят с местата си във всички органи на управлението, а членството в Синьорията да оставят само на пополаните. Наистина епископът бил благонамерен човек, но много лесно се поддавал на внушения от една или друга страна: ето защо първоначално, по настояване на приятели, той бил на страната на Атинския херцог, а след това, по съвета на други граждани, влязъл в заговор срещу него. При последното преустройство на държавната власт той защищавал интересите на знатните, сега пък, разколебан от доводите на представителите на народа, решил, че трябва да поддържа народните искания. Като смятал, че всички са непостоянни като него, епископът вярвал, че с лекота ще уреди въпроса. Той свикал Съвета на Четиринадесетте, който все още не бил изгубил своите пълномощия, и с най-убедителните думи, които можал да намери, се постарал да ги убеди да отстъпят на пополаните цялата власт в Синьорията, обещавайки мир в града, а в противен случай — разруха и гибел. Това предложение довело до ярост дворяните, а месер Ридолфо Барди с най-остри думи обвинил епископа в двуличие, като го упрекнал в лекомислие, с което той поддържал херцога, и наричайки предателство ролята, която той изиграл при изгонването на тиранина. Той завършил речта си с изявлението, че те са готови да защищават, без да се щадят, правото на участие във висшето управление, извоювано от нобилите с опасност за живота им. Силно разгневен, Барди с приятелите си напуснал епископа и побързал да уведоми своите роднини и другите нобили за това, което се замисля срещу тях. Тогава водачите на народната партия открито заявили своите искания. И докато знатните подготвяли защитата на своите представители в Синьорията, народът решил, че не трябва да губи време, докато те се подготвят, и провъзгласявайки гръмко своето искане за отказ на нобилите от правото на участие в Синьорията, се въоръжил и се отправил към двореца. Шумът и вълнението били големи. Членовете на Синьорията разбрали, че са изоставени, понеже дворяните, като видели, че целият народ е въоръжен, не се осмелили

да вземат оръжие и останали по домовете си. Членовете на Синьорията от пополаните се опитали да успокоят народа, като заявили, че техните колеги — знатните, са скромни и благочестиви хора, но това не им се удало и тогава решили да дадат възможност на синьорите дворяни безопасно да стигнат до домовете си и те наистина успели, макар и с трудности, да се приберат живи и здрави. След като знатните напуснали двореца, на четиримата съветници от нобилите били отнети пълномощията и било постановено да се увеличи броят на членовете на Синьорията на дванадесет, а тяхното число да се попълни с пополани. След това останалите в двореца осем члена на Синьорията назначили един гонфалониер на справедливостта и шестнадесет гонфалониери на въоръжените народни отряди, а Съветът бил изменен по такъв начин, че сега той зависел изцяло от волята на народа.

XL

Докато ставали тези събития, в града настъпил голям недостиг на хранителни продукти, така че недоволни били и аристократите, и простолюдието: едните — защото започнали да гладуват, а другите — защото били загубили властта и достойнството си. Това положение породило у месер Андреа Строци замисъла да отнеме свободата на града. Той започнал да продава своето зърно по-евтино, отколкото другите, и привлякъл към себе си голям брой купувачи. И така една сутрин се осмелил да излезе от своя дворец на кон, съпроводен от някои от онези, които идвали при него, и призовал народа на оръжие. За няколко часа събрал повече от четири хиляди души, с които се отправил към площада на Синьорията и поискал да отворят двореца. Но синьорите със заплахи и оръжие успели да разчистят площада от тълпите, след което ги заплашили с постановления за изселване и така полека-лека всички се разотишли по домовете си, а месер Андреа, като останал сам, едва успял да се спаси с бягство от ръцете на магистратите. Макар че този дързък замисъл завършил така, както завършват подобни начинания, той породил у знатните надеждата да надвият пополаните,

понеже се оказало, че между тях и плебеите няма съгласие. И за да не пропуснат благоприятния случай, решили да се въоръжат така, че със сила да си възвърнат онова, което им било отнето със силата на беззаконието. Те така твърдо вярвали, че ще победят, че открито си набавяли оръжие, укрепявали домовете си и дори поискали помощ от приятели в Ломбардия. Народът на свой ред в съгласие със Синьорията вземал предпазни мерки, като се въоръжавал, и поискал помощ от Перуджа и Сиена. Когато и двете страни получили желаната помощ, целият град бил въоръжен. Аристократите, които живеели отсам брега на Арно, се укрепили на три места: в дома на Кавичулите, близо до «Сан Джовани», в дома на Паците и Донатите до «Сан Пиеро» и в дома на Кавалкантите до Новия пазар. Аристократите, живеещи на отсрещния бряг, се укрепили по мостовете и улиците, където се намирали домовете им: Нерлите защищавали моста Карайя, Фрескобалдите и Манелите — «Санта Тринита», Росите и Бардите — Понте Векио и Рубаконте. От своя страна пополаните се събрали под знамената на гонфалониера на справедливостта и под знамената на въоръжените народни отряди.

XLI

При така създалото се положение народът решил, че няма смисъл да отлага сблъкновението. Първи тръгнали срещу противника Медичите и Рондинелите, които нападнали Кавичулите откъм площад «Сан Джовани», недалеч от техните домове. Там схватката била най-кръвопролитна, понеже от кулите хвърляли камъни върху нападащите, а отдолу ги засипвали със стрели от арбалети. Битката продължавала вече три часа, но на народа продължавали да прииждат подкрепления, така че Кавичулите, като видели, че няма да устоят на численото превъзходство и че помощ не идва, се предали на милостта на народа, който не се докоснал до домовете и имуществото им. Отнели им само оръжието и им заповядали да се разотидат по домовете на роднини и приятели сред пополаните. Като постигнали този първи успех, не било трудно да

бъдат победени Донатите и Паците, които били по-слаби. На отсамния бряг на Арно останали само Кавалкантите, които били силни и количествено, и поради заеманата от тях позиция. Но като видели, че срещу тях действуват всичките въоръжени народни отряди, а техните съюзници били победени само от три отряда, след слаба защита се предали. От четирите части на града три били вече в ръцете на народа. Знатните държели последната, която била най-трудна за превземане поради големия брой на защитниците и поради нейното положение: реката преграждала пътя на нападателите, така че първо трябвало да се превземат мостовете, които били силно защитени. Най-напред бил нападнат Понте Векио, но той бил енергично отбраняван, защото кулите му били добре въоръжени, всички подстъпи били преградени с барикади, а барикадите били защищавани от изпаднали в отчаяние хора. Така че народните сили били отблъснати с големи загуби. Като видели, че тук напразно си губят силите, те се опитали да преминат по моста Рубаконте, но тъй като и там срещнали същите трудности, оставили четири отряда да охраняват мостовете, а с останалите устремно нападнали моста Карайя. И въпреки че Нерлите доблестно се отбранявали, те не могли да устоят на яростния натиск на народа, защото мостът нямал кули и бил по-слабо защитен и защото живеещите наблизо Капони и други пополански семейства също нападнали защитниците. Така, притиснати от всички страни, те изоставили барикадите и отворили пътя на народа. След тях претърпели поражение Росите и Фрескобалдите, тъй като всички пополани от отвъдния бряг на Арно се присъединили към победителите. Единствени продължавали да оказват съпротива Бардите, които не се разколебали от разгрома на съюзниците си, нито от липсата на някаква странична помощ. Те предпочитали да умрат, сражавайки се, или да видят как домовете им горят и се рушат, отколкото доброволно да се предадат на враговете си. Затова те се защищавали така, че народът напразно се опитвал да ги сломи ту откъм страната на Понте Векио, ту откъм страната на моста Рубаконте; и винаги бил отблъскван с големи загуби от убити и ранени. В мина-

лото била направена една улица, която започвала от римския път и минавайки между домовете на Питите, стигала до стените, намиращи се на хълма Сан Джорджо. По тази улица били изпратени шест отряда със заповед да нападнат Бардите откъм гърба. Това нападение сломило бойния дух на Бардите и осигурило победата на народа, понеже защитниците от уличните барикади, като видели, че къщите им се рушат, изоставили боя и се втурнали да защищават домовете си. Вследствие на това паднали барикадите на Понте Векио, а Бардите, бягайки отвсякъде, намерили подслон в домовете на Куаратезите, Панцанезите и Моците. В това време народът и главно тези от най-низшите слоеве, които били зажаднели за плячка, започнали да грабят и опустошават домовете на победените, като разрушили и опожарили дворците и кулите с такава ярост, от която биха се засрамили дори и най-заклетите врагове на Флоренция.

XLII

След като победил аристократите, народът установил нов ред в държавата. Тъй като той се делял на три групи — имотни, средноимотни и малоимотни, — било решено, че от първата група ще има двама члена в Синьорията, от втората и третата по трима, гонфалониерът ще бъде назначаван ту от едната, ту от другата група. Освен това възстановени били всички закони на справедливостта, насочени против знатните, а за да бъдат отслабени още повече, много от семействата им били разселени сред народното съсловие. Разгромът на нобилите бил толкова голям и партията им толкова пострадала, че те не само не се осмелили да вдигнат оръжие срещу народа, но ставали все по-кротки и по-унижени, което довело дотам, че от това време насам Флоренция изгубила не само изкуството да владее оръжието, но дори и войнския си дух. След тези смутове в града се запазил мир до 1353[55] година, като през това време се появила и онази паметна чума, за която така красноречиво разказва месер Джовани Бокачо[56] и която отнела на Флоренция деветдесети шест хиляди живота. В същото време станала и първата война на

Флоренция с рода на Висконтите, причинена от честолюбивите замисли на архиепископа, който тогава бил господар на Милано, и войната не била още свършила, когато в града отново се появили разногласия. Така че въпреки разгрома на нобилите на съдбата не ѝ липсвали способи, за да поражда чрез нови раздори нови бедствия.

КНИГА ТРЕТА

I

Дълбоката и напълно естествена вражда, съществуваща между пополани и нобили, породена от стремежа на едните да властвуват и от нежеланието на другите да се подчиняват, е основната причина за всички злини, които постигат държавите; понеже в тези различни умонастроения намират храна всички други обстоятелства, които пораждат смутове в републиките. Това именно е поддържало раздорите в Рим, същото, което, ако е позволено да се сравнява величавото с нищожното, ги е поддържало и във Флоренция, но в двата града е породило различни последствия. Противоречията, възникнали още от самото начало в Рим между народа и нобилите, водели до спорове, а във Флоренция — до улични схватки. В Рим на тях се слагало край с издаването на нов закон, във Флоренция завършвали само със смърт или изгнаничество на много граждани. В Рим те укрепвали военната доблест, във Флоренция благодарение на тях тя напълно изчезнала. В Рим от равенство между гражданите те довели до голямо неравенство между тях; във Флоренция от неравенство довели до равенство, което предизвиква голямо изумление. Това различие в последиците следва да се обясни с различието в целите, които двата народа си поставяли. Защото римският народ се стремял към върховни почести заедно с нобилите, а флорентинският народ искал да управлява държавата сам, без участието на нобилите. И понеже стремежите на римския народ били по-разумни, ноби-

лите по-леко понасяли нанесените им обиди и в повечето случаи отстъпвали, без да прибягват до оръжие; така след някой спор се издавал по общо съгласие закон, който удовлетворявал народа и запазвал предишното положение на нобилите в държавата. От друга страна, стремежите на флорентинския народ били оскърбителни и несправедливи, затова дворянството се стараело да се защищава, като увеличавало военната си мощ и гражданските разпри завършвали с кръвопролития и изгнания за победените. Законите, които се издавали след това, имали за цел не общото благо, а изгодата на победителя. Такова положение на нещата довело до това, че победите на римския народ укрепвали в него все повече гражданския дух, защото, имайки възможността да заемат държавни длъжности, да командуват войски и да управляват завоюваните земи наравно с аристократите, хората от народа също придобивали добродетели, а от засилването на гражданския дух държавата черпела все нова и нова мощ. Но когато във Флоренция побеждавали пополаните, нобилите не се допускали в управлението и ако искали да бъдат отново допуснати в него, налагало им се не само да се приравняват с простия народ в своето поведение, в чувствата си и във външното държание, но и във фамилните гербове, отричане от титлите, към което нобилите прибягвали, за да могат да бъдат приети като хора от народа. Станало така, че войнската доблест и душевното величие, които били свойствени на благородническото съсловие, постепенно започнали да загасват, а у народа, който никога не ги е притежавал, не можели да се възродят; по такъв начин Флоренция ставала все по-слаба и по-унижена. И докато римските добродетели с течение на времето се превърнали в гордост и се стигнало дотам, че Рим не можел да съществува без властта на самовластен господар, Флоренция стигнала до такова положение, че един мъдър законодател можел да установи в нея всякакъв вид управление.

При четенето на предната част на моя труд лесно ще се убедите в правилността на моите твърдения, защото там е казано как е възникнала Флорентинската

република, на какво се е основавала гражданската й свобода и какво е предизвиквало раздорите в нея; след като разказахме как разделянето на флорентинския народ на партии е довело до тиранията на Атинския херцог и до гибелта на благородническото съсловие, сега ни остава да разкажем за враждите между пополаните и низшите слоеве и за различните събития, предизвикани от тях.

II

След като силата на нобилите била обуздана и войната с миланския архиепископ приключена, изглеждало, че във Флоренция не съществуват вече никакви причини за вълнения. Но злата съдба на нашия град и несъвършенството на неговите граждански порядки породили вражда между родовете Албици и Ричи, която отново разделила Флоренция, както порано била разделила борбата между Буонделмонтите и Убертите, а след това между Донатите и Черките. Папският престол тогава се намирал във Франция, а императорите били в Германия; за да запазят влиянието си в Италия, те при различни обстоятелства изпращали там немалък брой войници от различни националности, така че по времето, за което сега става дума, имало англичани, немци, бретонци. Когато войните между тях завършили и те останали без работа и средства, започнали да възникват отрядите на наемниците, които изнудвали за пари ту един, ту друг господар. През 1353 година един от тези отряди под началството на провансалския сеньор Монреал се появил в Тоскана, всявайки ужас на всички градове, и Флоренция не само ги наела като наемна войска на държавата, но много граждани, между които Албиците и Ричите, се въоръжили, за да защищават личната си безопасност. Тези два рода били изпълнени един към друг с ненавист и всеки от тях мислел как да съкруши другия и да завладее върховната власт в републиката. Впрочем до въоръжени стълкновения между тях още не се било стигнало, те само се оскърбявали един други в управляващите органи и в съветите. Когато всички в града били въоръжени, случайно

възникнал някакъв спор на Стария пазар, където, както става винаги в подобни случаи, веднага се стекли много хора. Суматохата ставала по-голяма и някой съобщил на Ричите, че техните хора били нападнати от Албиците, а в рода на Албиците пристигнали сведения, че към тях идвали Ричите. Целият град се вдигнал на крак и управляващите органи с големи трудности успели да обуздаят двата рода, така че схватката, слухът за която се разпространил случайно и безпричинно, не станала. Но този макар и незначителен инцидент още повече засилил взаимното им ожесточение и всеки усърдно започнал да събира привърженици. Понеже след гибелта на аристократите всички граждани били почитани повече от когато и да било, двата рода решили да опитат да се доберат до върховната власт в републиката по мирен начин, без да прибягват до схватки между своите привърженици.

III

По-горе вече разказахме за това, как във Флоренция след победата на Шарл I управлението преминало в ръцете на гвелфите, които получили голяма власт над гибелините. С течение на времето обаче, след много събития и нови раздори всичко било позабравено и сега много потомци на предишните гибелини заемали най-високите длъжности в държавата. Затова Угучоне, глава на рода Ричи, повдигнал въпроса за възстановяване на закона против гибелините, в числото на които по общо мнение били и Албиците, които били от Арецо, но от дълго време се били преселили във Флоренция. Угучоне разчитал, че след като бъде възстановен този закон, ще може да отстрани хората от рода Албици от всички длъжности, понеже съгласно закона всеки гибелин, който е заемал държавна длъжност, бил предаван на съд. Замисълът на Угучоне бил съобщен на Пиеро, сина на Филипо от рода Албици, който решил да го подкрепи, защото се опасявал, че в случай на противопоставяне ще го обвинят за гибелин. По такъв начин законът, възстановен благодарение на честолюбивите замисли на рода Ричи, не само че не отнел нищо на Пиеро дели Албици, но засилил уважението към него и станал източник на много бедствия, защото няма по-опасен закон от този, който се отнася за минало време. И тъй като Пиеро поддържал този закон, то мярката, с която неговите врагове се опитали да му преградят пътя към издигането му, само улеснила този път. Ставайки ръководител на този нов порядък, той от ден на ден придобивал все по-голяма власт, понеже гвелфите го поддържали повече от всеки друг.

И тъй като не съществувало длъжностно лице, упълномощено да издирва гибелините, издаденият против тях закон нямал голямо значение. Пиеро се погрижил, щото издирването на гибелините да бъде възложено на капитаните на гвелфската партия, които, след като установят кои граждани са гибелини, били длъжни официално да ги предупредят да не се опитват да заемат каквато и да е длъжност; ако не се подчинели на това предупреждение, щели да бъдат осъждани. Вследствие на това всички онези, на които във Флоренция било забранено да заемат държавни длъжности, започнали да се наричат «предупредени»[1]. С течение на времето своеволието на капитаните дотолкова се засилило, че те започнали безсъвестно да предупреждават не само тези, които действително са го заслужили, но въобще всеки по тяхна прищявка, подтиквани от алчност или от честолюбие. От 1357 година, когато бил въведен този порядък, до 1366 година предупредените вече наброявали двеста души, а капитаните и партията на гвелфите в града станали всемогъщи, тъй като всеки, който се страхувал да попадне в числото на предупредените, се стараел всячески да им угоди, особено на водачите, които били Пиеро Албици, месер Лапо да Кастилонкио и Карло Строци. Тяхното поведение възмущавало твърде много хора, а наглостта на рода Ричи — най-много от всички, защото ги считали за виновниците за това безобразие, което, от една страна, било гибелно за държавата, а, от друга, противно на тяхната воля съдействувало за все по-голямото издигане на техните противници Албиците.

IV

Ето защо Угучоне Ричи като член на Синьорията решил да сложи край на това зло, което той и неговите родственици сами предизвикали, и по негово предложение бил приет нов закон, според който към съществуващите вече шест капитани се прибавяли още трима, като двама от тях трябвало да бъдат назначавани от младшите цехове, и освен това се постановявало, че всяко обвинение срещу някой гражданин в гибелинство трябвало да получи потвърждение от специално назначените за това двадесет и четири граждани-гвелфи. Тази мярка за известно време обуздала своеволието на капитаните, предупрежденията почти се прекратили и предупредените сега били по-малко. Но не по-малко бдително се следели една друга двете партии — Албиците и Ричите, чиято взаимна ненавист възпрепятствувала всички държавни начинания: невъзможно било да се проведе нито едно делово обсъждане, нито да се сключи съюз, нито да се вземат някакви мерки. В такива неуредици се намирала Флоренция от 1366 до 1371 година, когато партията на гвелфите придобила значително голямо предимство.

В рода Буонделмонти имало един рицар на име Бенки, който за заслуги във войната с пизанците бил причислен към пополаните, благодарение на което придобил правото да бъде избиран в Синьорията. Но когато очаквал да бъде избран, бил издаден закон, който не допускал знатен, обявен за пополан, да заема длъжността член на Синьорията. От това месер Бенки се оскърбил много; сближил се с Пиеро Албици и двамата се сговорили да нанесат удар на дребните пополани, възползувайки се от закона за предупрежденията, и двамата да застанат начело на републиката. Благодарение на уважението, с което месер Бенки продължавал да се ползува сред старите нобили и което голяма част от крупните пополани хранели към Пиеро, партията на гвелфите отново придобила надмощие в държавата, а Бенки и Пиеро, използувайки новата реформа, получили възможност да разполагат, както намерят за добре, и с капитаните, и с комисията на Двадесет и четирите. Затова с още по-голяма дързост започнали предупрежденията и властта на рода Албици, главатар на тази партия, непрекъснато растяла. От своя страна Ричите и техните привърженици с всички сили се стараели да попречат на осъществяването на тези планове. Така че във Флоренция всички живеели сред взаимно подозрение и всеки се боял да не го сполети някаква беда.

V

Поради това много граждани, въодушевени от любов към отечеството, се събрали в «Сан Пиеро Скераджо» и след като дълго обсъждали тези неуредици, се отправили към Синьорията, където един от тях, който се ползувал с най-голямо уважение, се обърнал към синьорите със следната реч:

«Много от нас се опасяваха, великолепни синьори, че като се събираме по наше желание, за да обсъждаме държавни дела, могат да ни помислят, че сме самонадеяни, или пък да ни обвинят в честолюбие. Но като имаме предвид, че много граждани всекидневно и без каквато и да е пречка се събират в ложите или по домовете си, и то не заради общото благо, а от лично честолюбие, решихме, че ако хората, които се събират, за да нанесат удар на републиката, не се страхуват от нищо, то и ние, които се събираме заради общото добро, няма защо да се опасяваме. Впрочем ние ни най-малко не се тревожим за това, какво мислят другите за нас, понеже те също не се безпокоят за това, какво мислим за тях. Великолепни синьори, любовта към отечеството, която носим в сърцата си, е тази, която най-напред ни накара да се съберем, а сега ни доведе и при нас, за да обсъдим заедно непрекъснато растящата голяма беда в нашата държава и да ви заявим, че сме готови да ви помогнем за нейното премахване. Въпреки че начинанието изглежда трудно, вие можете да успеете, ако отхвърлите всички лични съображения и с обществени сили приложите вашата власт. Общата поквара, която разяжда градовете на Италия, зарази и все повече заразява поверения на вашето управление град. Защото още от времето, когато тези земи се освободиха от игото на императора, градовете, които

бяха лишени от здрави юзди, сдържащи страстите, установиха управление, което способствуваше не за процъфтяването на свободата, а за разделянето на враждуващи помежду си партии. От това се породиха всички останали бедствия и всичките безредици, които се появяват у тях. На пръв поглед между гражданите не съществува единство, нито дружба, освен между тези, които са съмишленици в гнусните престъпления против родината или срещу частни лица. И тъй като вярата и страхът от бога са угаснали в сърцата на всички, клетвата и дадената дума имат значение само когато носят изгода, и хората прибягват до тях не за да ги спазват, а като средство, с което могат по-лесно да мамят. И колкото измамата е по-успешна и половка, толкова по-голяма слава и похвала носи тя на измамника. Получава се така, че причинителите на зло са възхвалявани като умни, а порядъчните ги порицават за глупост. Наистина в градовете на Италия е събрано всичко, което е покварено и което може да зарази с поквара и останалите. Младежите безделничат, старите развратничат, мъже и жени от всички възрасти се отдават на лоши привички. Законите, дори и най-добрите са безсилни да поправят това, защото не се прилагат добре. Това поражда сребролюбието, което може да се види у всички граждани, и стремежа не към истинската слава, а към недостойни почести — източници на всякаква ненавист, на вражди, разногласия и разцепления на партии, които на свой ред пораждат смъртната присъда, изгнанията, унижения-та на добрите граждани и превъзнасянето на злосторниците. Защото добрите хора, уверени в своята невинност, не търсят подобно на злонамерените някакви изключителни поддръжки и почести, така че, незащитени и не обградени от почести, те загиват. Безнаказаността на злото поражда у всички стремеж към партиите, както и към могъществото на същите; защото злонамерените ги следват поради алчност и честолюбие, а достойните по необходимост. Най-пагубното, което може да се наблюдава във всичко това, е изкуството, с което деятели и водачи на партии прикриват зад най-благородни слова своите замисли и цели, като неизменно са врагове на свободата, защото я потъпкват под предлог, че защищават държавата ту от оптиматите[2], ту от пополаните. Понеже наградата, която те очакват от победата, не е славата, че са освободили родината, а удовлетворението от това, че са победили своите противници и са им отнели властта. И когато накрая властта се окаже в техни ръце, няма несправедливост, нито жестокост или хищно деяние, което те да не се осмелят да извършат. От този момент правилата и законите се издават не за общото благо, а за изгодата на отделни лица; от този момент решенията за война, за мир, за сключване на съюзи се вземат не за славата на всички, а в интереса на малък брой хора. И ако другите градове на Италия са изпълнени с тези гнусотии, то нашият е опетнен повече от всеки друг, понеже у нас законите, постановленията, всички граждански разпоредби са изработени и се изработват, като се изхожда не от началата, върху които се строи една свободна държава, а всякога и изключително в изгода на победилата партия. Ето защо, когато една партия е изгонена от града и един раздор затихне, веднага на негово място възниква друг. Защото, ако една държава не се крепи на закони, които да са общи за всички, а на съперничеството между секти, когато една секта остане без съперник, по необходимост тя сама се разцепва, тъй като сама не може да се защищава със същите средства, които първоначално е избрала за своето благополучие. А че това е така, го потвърждават всички отдавнашни и скорошни разцепления в нашата държава. Когато гибелините били победени, всички мислели, че гвелфите след това ще заживеят в благоденствие и с чест, а те много скоро се разделили на бели и черни. След поражението на белите градът не престанал да се дели на партии: било поради въпроса за връщането на изгнаниците, било поради враждите между народа и нобилите. И затова, за да дадем на други това, което ние самите не сме могли или не сме желали да владеем в добро съгласие, ние сме предавали свободата си ту на крал Роберт, ту на неговия брат, ту на неговия син и накрая на Атинския херцог. И въпреки това никога не намерихме подходящия за нас порядък и не се оказахме единни, за да живеем свободни, нито пък се примирихме с робската съдба.

Ние дотолкова сме склонни към всякакви раздори, че дори когато бяхме под властта на краля, предпочетохме пред неговото величие властта на един толкова подъл човек, роден в Губио. Ако държим на честта на нашия град, не би трябвало дори да си спомняме за Атинския херцог, чиято жестокост и тиранство трябваше да ни вразумят и да ни научат как да живеем. Но още не успели да се избавим от херцога, ние с оръжие в ръка се обърнахме един срещу друг, и то с такава злоба и ожесточение, както никога досега, и се бихме дотогава, докато нашите дребни нобили не бяха разгромени и не се предадоха на милостта на народа. Мнозина повярваха, че във Флоренция вече са изчезнали всякакви поводи за раздори и ожесточение, тъй като бяха обуздани надменността и наглото властолюбие на тези, които считахме за виновници за нашите разпри. Но от горчивия опит се убедихме колко измамни са хорските мнения и колко лъжливи са съжденията, понеже надменността и дръзкото властолюбие на нобилите не са унищожени, а се усвоиха от нашите пополани и сега те подобно на всички честолюбци се стараят да достигнат до върховната власт в републиката. Не виждайки никакъв друг начин, за да я завладеят, освен разприте, те отново върнаха града към раздорите и възкресиха забравените имена на гвелфи и гибелини, които би било по-добре републиката ни да забрави. От бога е дадено да няма на земята нищо вечно или спокойно, във всяка държава да има съдбовни семейства, които да пораждат гибелта на държавата. С такива нашата Флоренция изобилствува, понеже в нея са замисляли смутове и раздори не едно, а много семейства: най-напред Буонделмонтите и Убертите, след това Донатите и Черките, а сега — о, срамно и смешно дело! — смутове и разцепление сеят в нея Ричите и Албиците. Ние ви напомнихме за нашите разпуснати нрави и за нашите стари и нестихващи раздори не за да ви плашим, а за да ви припомним причините, които са ги пораждали, и за да ви покажем, че ако сме си спомнили за тях, то и вие можете да сторите това и че примерът на миналите бедствия не трябва да предизвиква у вас съмнение в това, че вие можете да обуздаете сегашните. Защото в онези древни

родове е имало толкова голяма сила и толкова щедри са били почестите, с които са ги обсипвали монарсите, че за тяхното обуздаване обичайните граждански порядки са били недостатъчни. Но сега, когато императорите нямат това влияние, папите не будят страх, и цяла Италия, и по-специално нашият град е достигнал до такова равенство, че е способен сам да се управлява, това няма да е толкова трудно. Тази наша република независимо от примерите на миналото, които сочат противното, може не само да запази своето единство, но и да замени с по-добри своите нрави и порядки, стига само вие, милостиви синьори, да благоволите да пожелаете това. Ето към какво ви призоваваме, въодушевени единствено от любовта към отечеството, а не от съображения за личното си благополучие. И въпреки че корупцията е голяма, излекувайте засега злото, което ни терзае, обуздайте яростта, която ни унищожава, обезвредете отровата, която ни убива, а предишните наши безредици не приписвайте на човешката природа, а на условията в онези времена. Сега, когато времената са се променили, вие можете да установите по-добро управление и да се надявате на по-добра съдба за отечеството ни. Благоразумието може да победи злата воля на съдбата, като обуздае честолюбието и отмени разпоредбите, които пораждат враждебни секти, и приеме други, които способствуват за свободен и достоен граждански живот. Съумейте да направите това сега, когато успехът може да се постигне с благотворните мерки на законодателството и не чакайте да дойде времето, когато ще бъдете принудени да прибегнете до силата на оръжието».

VI

Под влиянието на тези доводи, които и самите те добре осъзнавали, както и като се опирали на сериозността и поддръжката на тези, които се явили при тях, синьорите назначили комисия от петдесет и шест граждани, които трябвало да обсъдят мерките за укрепване на държавата. Съвсем вярно е, че големият брой хора са по-способни да запазят добрия порядък на управление, отколкото да намерят нов. Назначената

комисия се погрижила по-скоро да унищожи съществуващите партии, отколкото да премахне поводите за възникването им в бъдеще; но тя не успяла да извърши нито едното, нито другото. Причините, които предизвикали деленето на партии, тя не успяла да премахне и една от партиите се засилила извънредно много. Но все пак тя отстранила за три години от всякакви обществени длъжности, с изключение на тези, които отговаряли за вътрешните работи на гвелфската партия, трима члена от родовете Албици и Ричи, в това число Пиер Албици и Угучоне Ричи; забранила на гражданите да влизат в двореца на Синьорията, освен в присъственото време; постановила, че всяко лице, на което бъде нанесена обида или се извърши покушение на имуществото му, може да подаде в Съвета жалба срещу виновника и ако той се окаже нобил, ще отговаря съгласно издадените срещу нобилите закони. Тези мероприятия нанесли удар на сектата Ричи, но засилили дързостта на Албиците, защото за Пиеро, когото вече не допускали в двореца на Синьорията, за двореца на партията на гвелфите, където той преди се ползувал с голямо влияние, пътят бил открит. И ако преди той и привържениците му били много усърдни в предупрежденията, то сега, след нанесения им удар, те започнали да действуват още по-дръзко и към тази тяхна злонамереност скоро ги подбудили и още нови причини.

VII

Светият престол тогава заемал папа Григорий XI, който се намирал в Авиньон и управлявал църквите в италианските земи подобно на своите предшественици чрез легати, чиято алчност и надменност гнетели много градове. Един от тях, който в това време се намирал в Болоня, като се възползувал от лошата реколта през тази година във Флоренция, решил да завладее Тоскана. Той не само отказал на Флоренция помощ от хранителни продукти, но за да ѝ отнеме и надеждата за по-добра реколта, с идването на пролетта с голяма войска той нападнал града, като се надявал бързо да сломи съпротивата на невъоръжения и изгладнял народ. Може би това щяло да му се отдаде, ако войската му не се оказала невярна и продажна; защото флорентинците, които нямали друго по-добро средство, за да се спасят, платили сто и тридесет хиляди флорини на неговите войници, за да се откажат от похода срещу Флоренция. Войниците често започват по нечия воля, но кога и как ще свърши не зависи от същата воля. Тази война започнала поради алчността на легата, продължила поради гнева на флорентинците, които сключили съюз с месер Бернабò[3] и с всички враждебни на църквата градове и поверили военните действия на комисия от осем граждани с правото да действуват безконтролно и да разходват пари безотчетно. Въпреки че Угучоне бил вече умрял, войната против папата повдигнала духа на всички привърженици на партията Ричи, които били всякога против Албиците, стоели зад Бернабò и били против църквата. Сега те още повече се окуражили, защото членовете на комисията на Осемте били противници на гвелфите. Ето защо Пиеро Албици, месер Лапо да Кастилонкио, Карло Строци и други се сплотили още по-тясно против своите противници. Докато комисията на Осемте водела войната, те отправяли предупреждения в града. Войната продължила три години и завършила едва след смъртта на папата. Но тя била ръководена така мъжествено и изкусно и флорентинците били толкова доволни от дейността на Осемте, че техните длъжности били възобновявани всяка година и дори били наречени «светци»[4]; и въпреки че презирали отлъчванията от църквата, те отнели имуществото на църквите и принуждавали духовенството да извършва службите, защото гражданите през това време били загрижени повече за спасението на отечеството, отколкото на душите си. Така те показали на папството, че ако преди са го защищавали като приятели, сега могат да му нанасят и удари като врагове. И наистина те вдигнали против него Романя, Марка и Перуджа.

VIII

Но докато воювали срещу папата, те не успели да се защитят от капитаните на гвелфската партия и от

цялата им партия, защото завистта на гвелфите към комисията на Осемте засилвала тяхната дързост и те оскърбявали не само почтените граждани, но нападали и някои от Осемте. Наглостта на капитаните достигнала дотам, че от тях започнали да се боят повече, отколкото от самата Синьория и да се отнасят към тях с по-голямо почитание. Техният дворец бил уважаван повече, отколкото дворецът на Синьорията и всеки посланик, пребиваващ във Флоренция, непременно посещавал и капитаните. След кончината на папа Григорий и завършването на външната война, градът живеел в голяма бъркотия, тъй като, от една страна, дързостта на гвелфите била непоносима, а, от друга — не се виждала никаква възможност тя да бъде обуздана. За всички станало ясно, че ще се наложи да се прибегне до оръжие, което да реши коя от партиите ще надделее. Зад гвелфите стояли всички стари нобили и най-крупните пополани, сред които видно положение заемали, както вече казахме, месер Лапо, Пиеро и Карло. Срещу тях били всички дребни пополани, чиито водачи били членовете на военната комисия на Осемте, месер Джорджо Скали, Томазо Строци; към тях се присъединили Ричите, Албертите и Медичите. Останалото градско множество, както винаги става, съчувствувало на партията на недоволните.

Водачите на гвелфската партия осъзнавали колко силни са противниците и колко голяма е опасността, ако в Синьорията получат болшинство техните врагове и пожелаят да принизят гвелфите. Затова те решили, че ще бъде разумно да вземат предварително мерки. Събрали се и обсъдили държавното положение, както и своето собствено. Станало ясно, че броят на предупредените бил толкова нараснал и ненавистта към гвелфите се била толкова засилила, че целият град се бил превърнал в техен враг. Тогава решили, че единственото средство, което им остава, е да лишат от родина всички, които били вече лишили от граждански права, да завземат със сила Двореца на Синьорията и да подчинят на своята партия цялата държава, като следват примера на старите гвелфи, които могли да съществуват мирно в държавата само след като изгонили от нея всички свои противници. Всички събрани се съгласили с това, различия се явили само относно времето за преврата.

IX

Това се случило през месец април на 1378 година. Месер Лапо считал, че не бива да се бавят, защото нищо не вреди така на подходящото време, както самото време, особено при положението, в което те се намирали, защото при следващия състав на Синьорията твърде вероятно било за гонфалониер да бъде избран Салвестро Медичи, който бил известен като враг на гвелфите. От друга страна, Пиеро Албици смятал, че трябвало да отложат преврата, понеже били нужни повече сили, а да ги съберат, без да разкрият своите замисли, било невъзможно, защото, ако замислите им се разберели, това означавало гибел за всички. Затова той считал, че трябвало да се изчака денят на Сан Джовани, който е най-големият празник[5] във Флоренция, и в града се стичал толкова народ, че щяло да бъде лесно да се укрият много хора. Що се отнася до опасенията относно Салвестро, него следвало да го обявят за предупреден, а ако това не се приемело, да обявят за такъв някой от колегията на неговата квартиера, тъй като сега торбите били празни, можело да проведат жребия и жребият да се падне на него или на някой от неговите роднини, което щяло да го лиши от възможността да стане гонфалониер. Спрели се на това решение, въпреки че месер Лапо се съгласил с неохота, защото смятал, че отлагането е крайно вредно и че никога времето не е напълно благоприятно за един замислен план, и че който чака всички удобства или въобще не действува, или извършва всичко в своя вреда. Така те обявили за предупреден един от колегията, но на назначението на Салвестро не могли да попречат, понеже комисията на Осемте разкрила в какво се състои работата и жребият не бил проведен.

И така за гонфалониер бил назначен Салвестро, син на месер Аламано Медичи. Понеже произхождал от едно от най-влиятелните пополански семейства, той не можел да понася, щото народът да бъде угнетяван

от неколцина знатни нобили, и решил да сложи край на тази дързост. Като виждал, че народът го обича и че много от могъщите пополански семейства го поддържат, той съобщил своите намерения на Бенедето Алберти, Томазо Строци и на месер Джорджо Скали, които му обещали пълна подкрепа. Тайно те изработили проектозакон, според който отново влизали в сила Постановленията на справедливостта, насочени срещу нобилите, намалявала се властта на капитаните от гвелфската партия, а предупредените получавали възможност да им бъдат възстановени правата за заемане на длъжности. Необходимо било този закон да се обсъди и приеме почти едновременно най-напред от Колегиите, а след това от Съветите[6]. През това време Салвестро бил и «пропосто»[7], а тази длъжност правела човека, който я заема, почти господар на града и в една сутрин той събрал и Колегиите, и Съветите. Най-напред предложил новия закон само на Колегиите, но като всяка новост той не се понравил на всички и бил отхвърлен. Като видял, че му отрязват пътя, той се престорил, че излиза по лична работа, и незабелязан от другите членове на Колегиите, отишъл в Съвета, и като застанал на високо, така че всички да могат да го виждат и чуват, казал, че той мислел, че са го назначили гонфалониер не за да разглежда частни дела, което е работа на обикновените съдии, а за да бди за безопасността на държавата, да обуздава дързостта на знатните, да смекчава строгостта на законите, които могат да погубят републиката, и след като дълго мислил върху тези неща, се постарал да направи това, което е по силите му, но злонамерени хора така яростно възпрепятствали неговите справедливи планове, че сега му е отнета всякаква възможност да извърши някое добро дело, а на тях, членовете на Съвета, не само че е отнета възможността да обсъждат тези планове, но дори и възможността да изслушат неговия доклад. И понеже не можел да принесе никаква полза на държавата, той не виждал защо трябва да заема тази длъжност, която или въобще не заслужавал, или за която други считат, че е недостоен, и затова трябвало да се оттегли от обществената работа, за да може народът да си избере по-достоен и с по-голямо щастие човек. Като казал това, той напуснал залата на Съвета и се отправил към дома си.

X

Членовете на Съвета, които били съгласни с него, и онези, които се стремели към преврат, вдигнали шум, при който се притекли членовете на Синьорията и на Колегиите. Като видели, че техният гонфалониер си отива, с молби и със сила го заставили да се върне в Съвета, където бил настъпил пълен смут. Към много достойни граждани били отправени оскърбителни заплахи. Между другото някакъв занаятчия хванал с две ръце Карло Строци и искал да го убие, но присъстващите с големи усилия го спасили. Но най-голяма паника предизвикал Бенедето Алберти, който от прозорците на двореца със силен глас призовавал народа на оръжие, и само за миг площадът се изпълнил с въоръжени хора; така че накрая членовете на Колегиите под заплахи и от страх направили това, което не искали да сторят с молби. В същото време капитаните от гвелфската партия също били събрали в своя дворец много граждани, за да обсъдят как да се противопоставят на решението на Синьорията. Но когато чули, че се вдигнало народно вълнение и узнали за решенията на съветите, всички се разотишли по домовете си.

Никой, който поражда смут в някой град, не трябва да мисли, че веднага може да го усмири или лесно може да го насочи в желаната от него посока. С издаването на своя закон Салвестро възнамерявал да въведе в държавата ред, но нещата се развили другояче. Защото разпалените страсти така преобразили всички, че дюкяните не се отваряли, гражданите затваряли и укрепявали вратите на домовете си, мнозина укривали най-ценното от своето движимо имущество в манастири и църкви и на всички се струвало, че ги очаква някаква неминуема беда. Състояли се събрания на цеховете и всеки избрал свой професионален представител. След това приорите събрали колегиите заедно с тези представители и през целия ден обсъждали как да успокоят града, така че всички да бъдат удовлетворени, но пора-

ди различие в мненията не стигнали до споразумение. На следващия ден цеховите отряди развяли своите знамена и Синьорията, опасявайки се, че това ще доведе до беда, се събрала, за да вземе мерки. Но преди още да започне заседанието, народното вълнение се вдигнало отново и голям брой хора под знамената на цеховете внезапно изпълнили площада. Тогава, за да успокои сдруженията и за да даде на народа надежда, че ще задоволи исканията му, Съветът взел решение да даде върховната власт на комисия, която във Флоренция се наричала балия[8], състояща се от Синьорията, Колегията, комисията на Осемте, капитаните от гвелфската партия и представителите на цеховете, за да въведат такова управление, което да бъде в състояние да задоволи целия град. Докато вземали това решение, няколко отряда от младшите цехове под влияние на онези, които искали да отмъстят на гвелфите за скорошните обиди, се отделили от останалите отряди и се отправили към дома на месер Лапо да Кастилонкио, като го опустошили и опожарили. Когато узнал, че Синьорията се е нахвърлила на привилегиите на гвелфите, и като видял, че целият народ се е въоръжил, той разбрал, че не му остава нищо друго, освен да се скрие или да бяга. Най-напред той се укрил в църквата «Санта Кроче», а след това, преоблечен като монах, избягал в Казентино, където често се упреквал, че се бил съгласил с Пиеро Албици, който го съветвал да чакат деня на Сан Джовани, за да завземат властта. Но едва започнал смутът, и Пиеро и Карло Строци се скрили, като сметнали, че когато всичко се успокои, ще могат да останат във Флоренция, където имали достатъчно роднини и приятели. Ала безпорядките започват трудно, но се засилват много бързо. След като била запалена къщата на месер Лапо, много други домове били опустошени и опожарени или поради всеобща ненавист към собствениците им, или поради лични сметки. За да има подходяща компания, тълпата разбила затвора и пуснала на свобода всички, чиято жажда към чуждо имущество била много по-голяма от тази на освободителите им, и подложили на разграбване манастира «Дели Аньоли» и манастира «Санто Спирито», където много граждани

били укрили ценното си имущество. От ръцете на тези разбойници нямало да може да се спаси и държавната хазна, ако не ги бил възпрял един от членовете на Синьорията, който се ползувал с дълбоко уважение и който, на кон, начело на силно въоръжен отряд се противопоставял на вилнеещите тълпи.

Все пак накрая народната ярост позатихнала; за това допринесли използуваната от Синьорията власт и настъпилата нощ. На следващия ден балията отменила всички предупреждения на гвелфите, при условие обаче, че предупредените няма да могат да заемат длъжности в продължение на още три години. Тя отменила също и всички закони, издадени от гвелфите, които ограничавали правата на гражданите, и обявила месер Лапо да Кастилонкио и неговите привърженици за метежници, а заедно с тях и много други, белязани от всеобщата ненавист. След като взели тези решения, те обявили имената на новите членове на Синьорията, чийто гонфалониер бил Луиджи Гуичардини, и тъй като по общо мнение всичките те били хора със спокоен нрав и поддръжници на мира в републиката, можело да се надяват, че скоро безпорядките напълно ще бъдат прекратени.

XI

Но въпреки това дюкяните продължавали да бъдат затворени, гражданите не слагали оръжието и из целия град се разхождали патрули. Затова новите синьори решили да встъпят в длъжност не на площада пред двореца с обичайната за случая пищност, а в самия дворец и без всякакъв церемониал. Новоизбраната Синьория считала, че първа и неотложна задача на нейното управление е да умиротвори града, и затова наредила да се проведе пълно разоръжаване на народа, да се отворят дюкяните и да се отстрани от Флоренция множеството жители от околностите, които били повикани на помощ от гражданите. На много места из града били поставени въоръжени постове, така че ако можели да успокоят предупредените в града, щяло да настъпи спокойствие. Но те не били доволни, че трябвало да чакат още три години до пълното възстановяване на

правата си; затова, за да ги удовлетворят, цеховете отново се събрали и се обърнали към Синьорията с молба да постанови заради мира и спокойствието в държавата, щото нито един гражданин, който и да е бивш член на Синьорията и Колегиите, капитан от гвелфската партия или консул от цеховете, да не може да бъде предупреждаван като гибелин, а така също и да бъдат извадени от торбата и изгорени всички стари списъци на гвелфската партия и да бъдат заменени с нови. Тези молби били веднага приети не само от Синьорията, но и от всички съвети и изглеждало, че сега всички нови смутове ще бъдат прекратени.

Но тъй като хората не се задоволяват с възвръщането на онова, което им е било отнето, а искат да обсебят чуждото и да си отмъстят, тези, които разчитали на безпорядките, започнали да убеждават занаятчиите, че няма да се чувствуват в безопасност, ако враговете им не бъдат изгонени или унищожени. Предвиждайки всичко това, Синьорията свикала длъжностните лица и представителите на цеховете и гонфалониерът Луиджи Гуичардини се обърнал към тях със следната реч.

«Ако присъствуващите тук синьори и аз заедно с тях не знаехме отдавна, че на нашия град е предопределено от съдбата след външните войни да започват вътрешните, ние щяхме да бъдем твърде много учудени и твърде много огорчени от неотдавнашните безпорядки. Но тъй като обичайните неща носят по-малко огорчения, ние понесохме последните смутове търпеливо, още повече, че те не възникнаха по наша вина, и се надявахме, че и на тях, както това е ставало в миналото, ще им дойде краят, заради което удовлетворихме доста и немаловажни искания. Но на нас ни е добре известно, че вие не сте се успокоили и че дори бихте желали на вашите съграждани да се нанасят нови обиди и да бъдат подхвърляни на нови изгнания. Колкото по-неблаговидни са вашите искания, толкова по-силно е нашето огорчение. И наистина, ако бяхме повярвали, че по време на нашето управление било поради нашето несъгласие с вашите намерения или поради вашето нехайство нашият град може да достигне до гибел, ние щяхме да се постараем да се избавим от оказаната ни чест или чрез бягство, или чрез изгнание. Но като

се надяваме, че имаме работа с хора, на които не им е чужда човечността и обичта към отечеството, и като вярваме, че нашите хуманни стремежи във всички случаи ще надвият вашата необузданост, ние се съгласихме да поемем управлението. Сега обаче от опит се убедихме, че колкото по-голямо е нашето доброжелателство и отстъпчивост, толкова вие ставате по-взискателни, а исканията ви — по-несправедливи. И ако сега говорим с вас така, то не е, за да ви оскърбим, а защото искаме да ви накараме да се опомните: нека други да ви говорят приятни слова, ние ще ви говорим това, което е полезно за вас. Отговорете ни откровено: какво още бихте могли да искате от нас с достойно основание? Вие пожелахте да бъдат лишени от власт капитаните на гвелфската партия — лишени бяха; вие пожелахте да бъде изгорено съдържанието на торбата и да бъдат проведени нови реформи — съгласихме се и с това; вие пожелахте да бъдат възстановени правата на предупредените — и на това склонихме. По ваша молба бяха опростени подпалвачите на домовете и разхитителите на църквите и за ваше удовлетворение толкова заслужили и могъщи граждани бяха изпратени в изгнание. Заради вас знатните бяха обуздани с нови закони. Кога ще прекратите тези ваши искания или по-точно кога ще престанете да злоупотребявате с нашата отстъпчивост? Нима не виждате, че ние с поголямо търпение понасяме нашето поражение, отколкото вие вашата победа? Докъде ще доведат тези непрестанни раздори нашия град? Или не помните, когато заради вътрешните раздори той беше победен от някой си Кастручо, незначителен жител на Лука, и как той беше поробен от наемния кондотиер Атинския херцог? Когато в него се възцари единство, нито архиепископът на Милано, нито самият папа успяха да го победят и след дълга война не постигнаха нищо освен позор. Защо желаете в мирно време с вашите раздори да го лишите от свободата, която могъщи врагове не успяха да му отнемат през годините на войната? Какво друго можете да очаквате от вашите разпри освен робство, а от загубения имот, който ни отнехте и продължавате да ни отнемате — освен нищета? Защото този имот благодарение на нашата дейност храни града. А

как ще го храним, ако имуществото ни бъде отнето? И тези, които ще го отнемат, няма да съумеят да запазят нечестно придобитите богатства, а от това ще последва бедност и глад за целия град. Аз и присъствуващите тук синьори ви повеляваме и, доколкото позволява достойнството, ви молим да преустановите домогванията си и спокойно да се придържате към тези, които са предвидени в постановленията. Ако вие искате още някакви нови закони, то поставате въпроса по установения ред, миролюбиво, а не чрез смутове и с оръжие в ръка. Защото вашите законни искания ще бъдат всякога удовлетворявани и вие с вашия срам и мъка няма да дадете възможност на злонамерените хора за ваша сметка да нанесат удар на отечеството.»

Тези справедливи думи дълбоко трогнали сърцата на гражданите. Те единодушно благодарили на гонфалониера за това, че в отношението си към тях той се е държал като истински държавник, а по отношение на града като достоен гражданин, и изразили готовността си да се подчиняват на всяка негова заповед. За да им даде възможност незабавно да проявят тази готовност, Синьорията назначила по двама члена към всяка важна магистратура, които заедно с представителите на сдруженията да обсъдят дали не са нужни някакви добавъчни реформи за всеобщото омиротворяване и да доложат за това на Синьорията.

XII

Докато така се развивали нещата, възникнал нов смут, който се оказал още по-пагубен за републиката. По-голямата част от пожарите и грабежите през последните дни били извършени от най-низшите слоеве от народа. Онези от тях, които били проявили по-голяма ярост, сега се страхували, че след като се уредят големите разногласия, ще бъдат наказани за извършените престъпления и че както винаги става, подстрекателите им ще ги изоставят на произвола на съдбата. Към това трябвало да се прибави още и ненавистта на богатите граждани и към главатарите на цеховете от страна на простолюдието, което считало, че трудът му не се заплаща справедливо. Когато по времето на

Шарл I градът бил разделен на цехове, всеки цех получил свой начин на управление и свой началник и било постановено, че гражданските дела на членовете на всеки цех трябвало да се решават от неговия началник. Както вече казахме, първоначално цеховете били дванадесет, но с течение на времето броят им нараснал и достигнал до двадесет и един и станали толкова могъщи, че след няколко години цялото управление на републиката се оказало в техни ръце. Понеже между цеховете имало повече и по-малко важни, те се разделили на старши и младши, от които седем се считали за старши, а четиринадесет — за младши. Вследствие на това разделение, както и поради другите упоменати причини, се засилило самовластието на капитаните от гвелфската партия. Тази магистратура била всякога в ръцете на старите гвелфски родове и капитаните от тези родове покровителствали гражданите, участващи в старшите цехове, и потискали членовете на младшите цехове и техните защитници: оттук произтекли всички беди, за които разказахме. Когато било извършено разделението на цехове, се оказало, че много занаяти, с които се занимавали простолюдието и низшите слоеве граждани, не получили свое сдружение: те били подчинени на тези, които им били сродни по занаяти. И когато бивали недоволни от непосилния труд или от собствениците на работилниците, налагало им се да се оплакват на началника на цеха, на който били подчинени, а той според тях никога не присъждал справедливо. Сред сдруженията с най-голям брой подчинени бил цехът на вълнарите. Той бил и най-могъщият, първият между всички останали, хранил и продължавал да храни със своите занаяти голяма част от простолюдието и плебеите.

XIII

И така хората от низшето съсловие, както и подчинените на цеха на вълнарите, а също и помощник работниците от другите цехове, недоволни още отпреди поради вече казаните причини, сега се страхували от последствията заради извършените от тях палежи и грабежи. Те се събирали по няколко пъти нощем, за

да обсъждат станалите събития и да си обясняват един другиму грозящата ги опасност. Накрая един от тях, по-смел и по-опитен от другите, решил да им вдъхне мъжество и заговорил по следния начин.

«Ако сега ние трябваше да решаваме следва ли да вземем оръжие, за да горим и грабим домовете на гражданите и да разхищаваме църковното имущество, аз щях да бъда един от първите, които смятат, че този въпрос не трябва да се решава необмислено и че мирната и спокойна бедност е по-добра, отколкото свързаното с толкова опасности забогатяване. Но след като вече оръжието е в наши ръце и сторените беди са много, трябва да помислим как да запазим оръжието и да избегнем отговорността от извършеното. Аз мисля, че когато никой не ни учи, самата нужда ще ни научи. Както виждате, целият град гори от гняв и злоба към нас, гражданите се обединяват, а Синьорията е винаги на страната на магистратите. Бъдете уверени, че те ни готвят някаква клопка и че над главите ни се събират черни облаци. Затова трябва да се стремим към две неща и нашето съвещание трябва да си постави две цели. Първата — да избегнем наказанието за онова, което извършихме през последните дни, втората — да заживеем по-свободно и по-щастливо, отколкото сме живели в миналото. Аз считам, че за да ни бъдат опростени предишните вини, трябва да извършим нови още по-лоши деяния, да умножим пожарите и погромите, като въвлечем колкото се може повече народ. Защото, когато виновните са много, те остават ненаказани: малките престъпления се наказват, а големите и тежките се възнаграждават. Когато всички страдат, малко хора се стремят към отмъщение, понеже общата беда се понася по-леко от личната обида. Така че именно чрез увеличение на злините ще намерим полесно опрощение, те ще ни открият пътя към постигане на това, което ни е нужно за един свободен живот. И аз мисля, че ние вървим към сигурна придобивка, защото тези, които биха могли да ни възпрепятствуват, са богати и разединени. Тяхното разединение ще ни осигури победата, а техните богатства, когато станат наши, ще ни помогнат да я запазим. Не допускайте да ви смути старинността на техните родове, с която те

ще започнат да се гордеят; защото всички хора имат еднакъв произход и всички родове са еднакво стари, природата е създала всички хора еднакви. Ако и ние, и те се съблечем голи, ще видите, че с нищо не се отличаваме едни от други; ако вие се облечете с техните дрехи, а те с вашите, тогава ние ще изглеждаме благородници, а те хора от народа, защото разликата е само в богатството и бедността. Боли ме, като гледам как много от вас изпитват угризения за извършеното и искат да се въздържат от по-нататъшни деяния. И ако действително това е така, тогава вие не сте такива, за каквито ви мислех. Не трябва да ви плашат нито разкаянието, нито срамът, защото победителите, с каквито и средства да победят, никога не се опозоряват. А и за нашата съвест не трябва да се безпокоим: защото там, където, както е при нас, съществува страх от глад и затвор, няма и не трябва да има страх от адските мъки. Но ако вие се замислите над поведението на хората, ще се убедите, че всички, които притежават големи богатства или голяма власт, са достигнали до тях само чрез сила или хитрост, а после всичко онова, което са завладели с измама и насилие, започват благородно да наричат дар на съдбата, за да прикрият гнусния му произход. Онези, които от прекалено благоразумие или глупост не се решават да прибягнат до такива средства, с всеки изминат ден затъват все по-дълбоко и по-дълбоко в робство и нищета. Защото верните слуги навсякъде си остават слуги, а добрите хора винаги са бедни. От робство се освобождават само неверните и дръзновените, а от нищета само крадците и измамниците. Бог и природата са дали на всички хора възможности да достигнат до щастието, но то почесто се пада на грабителя, отколкото на добрия труженик и още по-често до него достига безчестният, отколкото честният занаятчия. Затова хората се самоизяждат един друг и участта на слабия от ден на ден се влошава. Следователно трябва да се употребява сила, когато ни се представи благоприятен случай, а по-изгодни за нас условия няма да се създадат: защото имотните граждани са още разединени, Синьорията е колеблива, магистратите са дотолкова объркани, че преди да се съвземат и обединят, можем лесно да ги

надвием. Така ние или ще станем пълни господари на града, или ще придобием такава част в управлението, че не само всички наши минали грешки ще се забравят, но ще можем да заплашваме враговете си с нови оскърбления. Признавам, че този замисъл е дързък и опасен, но когато необходимостта те притиска, и дързостта се счита за благоразумие, а смелите духом, когато предприемат велики неща, никога не държат сметка за опасностите. Защото всички дела, свързани с опасност, се възнаграждават и никога не се излиза от една беда, без да се изложиш на друга опасност. Освен това с увереност мога да кажа, че когато ти подготвят затвор, мъчения и смърт, много по-страшно е да ги очакваш, отколкото да се опиташ да ги избегнеш; защото в първия случай бедствията са сигурни, във втория изходът може да бъде и различен. Колко често съм слушал да се оплаквате от алчността на собствениците на работилници и от несправедливостта на магистратите! Ето сега е време да се избавите от тях и да се издигнете над тях, така че те да ви се оплакват и да се страхуват от вас повече, отколкото вие от тях. Случаят, който ни предоставя съдбата, може да отлети и напразно ще се опитваме да го догоним, когато изчезне. Вие виждате как се готвят вашите противници; нека изпреварим техните замисли. Няма съмнение, че който пръв вземе оръжието, той ще победи, като погуби враговете и достигне величие. На много от нас победата ще донесе почести, а на всички — безопасност.»

Тази реч още повече възпламенила горящите вече от жажда за злодеяния сърца и всички събрани решили да се вдигнат на оръжие веднага щом въвлекат в своя заговор колкото се може повече доброволци, и си дали клетва за взаимна поддръжка, в случай, че някой бъде преследван от магистратите.

XIV

Докато се готвели да завземат властта, техният замисъл станал известен на Синьорията, която заповядала да бъде заловен някой си Симоне дела Пиаца и от него узнала и за заговора, и за това, че метежът

трябвало да се разрази на следващия ден. Като разбрали за опасността, събрали Колегиите и онези граждани, които съвместно с представителите на цеховете се стараели да обединят града. Преди да се съберат всички, се било вече съвсем стъмнило и събралите се посъветвали синьорите да свикат също и консулите на сдруженията и всички заедно решили цялата войска да бъде съсредоточена във Флоренция, а на сутринта гонфалониерите на въоръжените народни отряди да бъдат начело на своите отряди. Докато Симоне бил измъчван и гражданите се събирали в Синьорията, някой си Николо от Сан Фриано, който поправял часовника на двореца, забелязал всичко. Той веднага се върнал в къщи и вдигнал такава тревога в околността, че незабавно около хиляда въоръжени души се събрали на площад «Санто Спирито». Шумът достигнал и до другите заговорници и «Сан Пиеро Маджоре», и «Сан Лоренцо», където се били уговорили да се съберат, бързо се изпълнили с въоръжени хора.

Когато настъпило утрото на 21 юли[9], се оказало, че на площада за защита на Синьорията нямало повече от осемдесет души. От гонфалониерите не дошъл никой, защото, когато узнали, че градът е обхванат от въоръжено въстание, те се побояли да оставят домовете си. От низшите съсловия първи дошли онези, които се били събрали на площад «Сан Пиеро Маджоре» и при тяхното появяване въоръжената охрана дори не се помръднала от мястото си. След това пристигнала и останалата въоръжена тълпа, която, като видяла, че никой не я възпрепятства да се събира, започнала с яростни викове да иска освобождаването на затворниците. И понеже заплахите не подействували, те употребили сила и запалили дома на Луиджи Гуичардини; тогава от страх да не стане по-лошо Синьорията им предала затворниците. Като постигнали това, те отнели от екзекутора знамето на справедливостта и под това знаме подпалили домовете на много граждани, като се нахвърлили главно върху тези, които мразели по служебни причини или просто от някакви лични съображения. Много граждани, за да отмъстят за лични оскърбления, направлявали тълпата към домовете на своите неприятели. Достатъчно било само един глас от

тълпата да извика: «Към къщата на еди кого си!» — и знаменосецът веднага се отправял нататък. Изгорили и всичките документи на цеха на вълнарите. След като извършили много злодеяния, те решили да извършат и нещо похвално и провъзгласили за рицар Салвестро Медичи и още много други, всичко шестдесет и четири души, между които и Бенедето и Антонио Алберти, Томазо Строци и други техни привърженици, макар че много от новите рицари приемали това звание по принуждение. Най-удивителното в това дело било, че в един и същи ден и почти едновременно тълпата провъзгласявала за рицари тези, чиито домове току-що запалила (толкова близки помежду си са успехът и бедата): така станало между другото и с Луиджи Гуичардини, гонфалониера на справедливостта.

Сред цялата тази суматоха членовете на Синьорията, като видели, че са изоставени от въоръжената си охрана, от вождовете на цеховете и от гонфалониерите на въоръжените отряди, се уплашили и не знаели какво да предприемат, понеже никой не обърнал внимание на заповедите и не им се притекъл на помощ. От шестнадесетте отряда на площада излезли само два — под знамето на Златния лъв и Катерицата, водени от Джовенко дела Стуфа и Джовани Камби. Но и те, като постояли малко на площада и като видели, че никой не се присъединява към тях, си разотишли. Колкото до гражданите, някои от тях, като видели вилнеенето на разярената тълпа и изоставения на произвола на съдбата дворец на Синьорията, останали в домовете си, а други се присъединили към въоръжените тълпи, за да могат, като са между тях, да защитят и своите домове, и домовете на приятелите си. По такъв начин въоръжените тълпи се засилвали, а Синьорията отслабвала все повече. Въстанието продължило през целия ден. С настъпването на нощта въстаниците се установили в двореца на месер Стефано зад църквата «Сан Барнаба». Те били повече от шест хиляди и още преди разсъмване със заплахи принудили цеховете да им донесат знамената си. На другата заран под знамето на справедливостта и знамената на цеховете те се отправили към двореца на кмета. Той отказал да ги допусне в двореца, оказал съпротива, но бил победен.

XV

След като се убедили, че със сила няма да постигнат нищо, членовете на Синьорията решили да започнат преговори. Те извикали четирима свои колеги и ги изпратили в двореца на кмета, за да узнаят какви са техните искания. Посланиците узнали, че водачите на низшите слоеве, представителите на цеховете и неколцина граждани вече били решили какво ще искат от Синьорията. Заедно с четирима представители на низшите слоеве делегатите на Синьорията се върнали при тези, които ги били изпратили, със следните искания: в цеха на вълнарите да няма вече чуждоземни чиновници[10]; да бъдат учредени три нови цеха: първият — на даракчиите и бояджиите, вторият — на бръснарите, на шивачите на жилетки и останалите шивачи и на други подобни занаятчии и третият — на бедния народ. Двама представители от тези нови цехове и трима представители от четиринадесетте младши цехове да членуват в Синьорията, която трябва да посочи дома, където членовете на новите сдружения да се събират; никой да не бъде принуждаван по-рано от изтичането на две години да изплаща дълг, не превишаващ петдесет дуката; Монте[11] да прекрати вземането на лихви за дълговете към държавата, за връщане да подлежи само получената сума; осъдените и изгнаниците да бъдат опростени, а на предупредените да бъдат възстановени всички права. Освен тези искания били предявени и други някои преимущества за техните водачи, особено за отличилите се в събитията участници, а така също и искания за изгнания и предупреждения за много техни врагове.

Въпреки че исканията били тежки и позорни за републиката, опасявайки се от по-лошо, те били веднага приети от Синьорията, от Колегията и от Народния съвет. Но за да получат силата на закон, предложенията трябвало да бъдат одобрени от Съвета на комуната, а тъй като не било възможно двата Съвета да се съберат в един и същи ден, трябвало да се изчака до следващия ден. И понеже в момента сдруженията и низшето съсловие били, както изглежда, напълно

удовлетворени, обещали, че след утвърждаването на закона вълненията ще се прекратят.

На следващата заран обаче, докато се провеждало обсъждането в Съвета на комуната, нетърпеливата и непостоянна тълпа под същите знамена отново изпълнила площада и надала такива яростни викове, че и Съветът, и Синьорията изпаднали в ужас. Един от членовете на Синьорията, Гуерианти Мариньоли, подтикнат повече от страх, отколкото от някакви други чувства слязъл долу под предлог да охранява вратата и побягнал към дома си. Но когато излязъл, той не успял да се прикрие и тълпата го познала. Наистина не му било сторено никакво зло, но когато тълпата го видяла, започнала да крещи всички членове на Синьорията да напуснат Двореца, иначе щели да убият децата им и да запалят домовете им. В това време обсъждането на закона завършило и членовете на Синьорията се разотишли по своите помещения. Членовете на Съвета слезли долу, но не излезли на площада, а останали в двора и в ложите, отчаяни, че не могат да спасят държавата, защото те презирали тълпата, а тези, които можели да я обуздаят или да я съкрушат, ги считали за твърде злонамерени или за твърде страхливи. И членовете на Синьорията били съвсем объркани: те били разколебани в спасението на отечеството, като виждали, че един от другарите им ги е изоставил и че от нито един гражданин не получили не само поддръжка, но дори и съвет как да постъпят. Докато се колебаели какво решение да вземат, месер Томазо Строци и месер Бенедето Алберти, подтикнати или от личното си честолюбие и стремеж да останат единствени господари в двореца, или може би, мислейки, че постъпват така за общото благо, ги посъветвали да отстъпят пред народната ярост и да се разотидат по домовете си като обикновени граждани. Този съвет, даден от хора, които били виновни за смута, въпреки че бил приет от Синьорията, дълбоко възмутил двамина от тях — Аламано Ачаюоли и Николò дел Бене. Като се поуспокоили малко, те казали, че ако другите искат да си отидат, с това няма да постигнат нищо, но че те не възнамеряват да изоставят своя пост преди изтичането на установения от закона срок и че са готови да заплатят с живота си. Това разногласие още повече изплашило Синьорията и още повече разярило народа. Тогава гонфалониерът, който предпочел да се раздели с длъжността си с позор, нежели да изложи на опасност живота си, се съгласил да приеме покровителството на месер Томазо Строци, който го извел от двореца и го съпроводил до дома му. Останалите членове на Синьорията си разотишли по същия начин един след друг. Като се видели изоставени, Аламано и Николò решили да проявят повече благоразумие, отколкото мъжество и също си отишли. Така дворецът останал в ръцете на низшите слоеве на народа и на военната комисия на Осемте, която не смъкнала от себе си своите пълномощия.

XVI

Когато тълпата нахлула в двореца, знамето на гонфалониера на справедливостта се намирало в ръцете на някой си Микеле ди Ландо, даракчия на вълна. Бос и мизерно облечен, той изтичал по стълбата с цялата тълпа зад себе си и като стигнал до заседателната зала на Синьорията, се обърнал към хората и казал: «Вижте, този дворец сега е ваш, и градът е във ваши ръце. Според вас какво трябва да се направи сега?» Всички единодушно отговорили, че искат той да стане член на Синьорията и гонфалониер и да управлява тях и града, както той смята за добре. Микеле се съгласил. Той бил разсъдлив и предпазлив човек, надарен повече от природата, отколкото от съдбата. Той решил да умиротвори града, да прекрати безпорядките и за да не оставя народа бездеен, а самият той да има време да се подготви, заповядал да потърсят някой си господин Нуто, който бил посочен от месер Лапо да Кастилнокио за барджело*. Повечето от хората, които съпровождали Ландо, отишли да изпълнят заповедта. В желанието си още от самото начало да използува справедливо властта, която получил с благоволението на народа, той заповядал да известят на всички, че отсега нататък се забраняват всякакви

* Капитан на полицията във Флоренция — бел. пр.

палежи и кражби и за всеобщ страх издигнал на площада бесилки. Промените в управлението започнал с това, че снел от длъжност всички представители на цеховете и назначил на тяхно място нови; отстранил от власт членовете на Синьорията и Колегиите и изгорил торбата с имената на бъдещите кандидати за длъжности. В това време тълпата довлякла господин Нуто на площада, завързала му крака на една бесилка и присъствуващите започнали да късат от него парчета, докато накрая от него останал само един висящ крак.

Военната комисия на Осемте от своя страна сметнала, че след прогонването на Синьорията тя представлява върховната власт в републиката, и вече била назначила членове на новата Синьория. Предчувствувайки какво искат Осемте, Микеле изпратил да им наредят веднага да напуснат двореца, защото искал да покаже на всички, че ще съумее да управлява Флоренция и без техните съвети. След това свикал представителите на цеховете и установил реда за избиране на Синьорията: четири членове от низшите слоеве, двама от старшите цехове и двама от младшите. Освен това установил нов ред за тегленето на жребия и разделил на три части цялото управление на държавата, като поверил първата на новите цехове, втората — на младшите, а третата — на старшите. На месер Салвестро Медичи предоставил дохода от дюкяните на Понте Векио, а за себе си взел кметството на Емполи и обсипал с благодеяния много граждани, които съчувствували на бедния народ, не толкова за да ги възнагради за понесените щети, колкото за да ги спечели за защитници срещу своите завистници.

XVII

Гражданите от низшите слоеве на народа обаче сметнали, че в реорганизацията на държавното устройство Микеле ди Ландо постъпил много благосклонно към знатните граждани, а на тях не предоставил в управлението на държавата достатъчна част, за да могат да се задържат на власт и да се защищават от враждебни посегателства, когато им станело необходимо. Ето защо, подтикнати от обичайната си дързост, те отново взели оръжието[12], с шум запълнили под своите знамена площада и поискали членовете на Синьорията да излязат на площадката пред стълбата и там заедно да обсъдят новите мерки, които те считали, че са необходими за тяхната изгода и безопасност. При вида на тази безочлива тълпа Микеле решил да не я дразни повече, затова, без да изслушва исканията им, осъдил начина, по който искат да заставят да бъдат изслушани и ги призовал да сложат оръжие, като добавил, че само тогава ще им бъде дадено онова, на което достойнството на Синьорията не й позволява да се съгласи, отстъпвайки пред грубата сила. Раздразнена от този отказ, тълпата се оттеглила към църквата «Санта Мария Новела», където си избрала осем главатари с помощници, и установили реда, който щял да им позволи да се ползуват от подобаващото им се уважение и почит. Така че сега Флоренция имала две правителства, които се намирали на две различни места. Тези главатари решили помежду си, че занапред осем представители на новите цехове трябва постоянно да пребивават в двореца на Синьорията заедно с нейните членове и всички решения на Синьорията да бъдат утвърждавани от тях. На Салвестро Медичи и Микеле ди Ландо отнели всичко, което им било дадено с предишните решения; на много от своите раздали длъжности и достатъчно обезщетение, за да могат да изпълняват с достойнство тези длъжности. За да станат приетите решения закон, те изпратили двама свои посланици в Синьорията с искане да ги утвърди и със заплахата, че ще си послужат със сила, ако Синьорията им откаже. Посланиците твърде високомерно и с още по-голяма самонадеяност изложили пред Синьорията онова, което им било поръчано, като упрекнали гонфалониера за неблагодарността, с която се бил отплатил на народа за званието, с което бил облечен, и за оказаната му чест, а така също и в неуважение и пренебрежение към народа. Когато завършили речта си със заплахи, Микеле не можал да понесе наглостта им и, забравяйки своя долен произход, той се възползувал от сегашната си висока длъжност и решил, че изключителната им дързост заслужава и изключително

наказание; след това извадил оръжието си и най-напред им нанесъл тежки рани, а след това заповядал да ги държат и хвърлят в тъмница. Когато това станало достояние на народа от низшите слоеве, те се разгневили много и разчитайки, че ще получат с оръжие в ръка онова, което не получили без оръжие, като размахали шумно и яростно оръжията си, се отправили към двореца на Синьорията. Микеле от своя страна, опасявайки се от последиците, които можели да настъпят, решил да ги предотврати, понеже смятал, че да нападне пръв врага е по-славно, отколкото да чака между стените на двореца и подобно на своите предшественици да се опозори със срамно бягство. Затова той събрал значителен брой граждани, които вече започнали да осъзнават грешката си, и предвождайки на кон силно въоръжен отряд, се насочил към «Санта Мария Новела», за да атакува онези, които, както вече казахме, били взели същото решение и вече се придвижвали към площада. По една случайност двамата противници се движели по различни пътища, затова не се и срещнали. Като се върнал назад, Микеле видял, че площадът е изпълнен с хора, а дворецът е обсаден. Завързала се схватка, в която той победил и ги разпръснал: едни прогонил от града, а други принудил да хвърлят оръжието и да се разотидат. Победата била спечелена и въстаналите били разбити само благодарение на голямата доблест на гонфалониера, който с мъжество, благоразумие и честност превъзхождал всички граждани и заслужавал да се числи към малкото, които са облагодетелствували родината. Защото, ако неговото сърце било коварно и честолюбиво, републиката е щяла да изгуби свободата си и да попадне под властта на тирания, по-лоша и от самовластието на Атинския херцог. Но поради голямата си честност той нямал нито помисъл, който да е бил насочен против общото благо. Той повел делата толкова благоразумно, че спечелил доверието на голяма част от хората, чрез които се издигнал, а тези, които се опитали да се съпротивяват, съумял да надвие със силата на оръжието. Поведението му усмирило сганта и най-добрите занаятчии се опомнили и осъзнали какъв позор са щели да си навлекат, ако били успели да потиснат

надменността на знатните и ако трябвало да се подчиняват на простолюдието.

XVIII

Когато Микеле удържал победата над долните класи, новата Синьория била вече избрана, но между нейните членове имало двама с такова долно и позорно положение, че у всички се породило желанието да се освободят от такова безчестие. На 1 септември, когато новата Синьория встъпвала в своите права, площадът пред двореца бил изпълнен с въоръжени граждани. Когато членовете на предишната Синьория започнали да излизат от двореца, въоръжените вдигнали шум и в един глас закрещели, че не желаят да има в Синьорията член от простолюдието. Новата Синьория, за да ги удовлетвори, наредила да бъдат изключени от състава ѝ двамата представители на долните класи, единият от които се казвал Триа, а другият Барочо, и на тяхно място назначили Джорджо Скали и Франческо ди Микеле. Премахнали също и сдруженията на бедните слоеве и лишили от пълномощия техните представители, с изключение на Микеле ди Ландо, Лоренцо ди Пучо и още неколцина достойни мъже. Почетните длъжности били поделени между старшите и младшите цехове, но решили, че пет от членовете на Синьорията ще бъдат винаги от младшите цехове, четири от старшите, а гонфалониерът — поред — ту от едните, ту от другите.

Установеното по такъв начин управление временно успокоило града. Но въпреки че властта била отнета от ръцете на простолюдието, членовете на младшите цехове се оказали по-силни от благородните пополани, които били принудени да отстъпят, за да удовлетворят средните слоеве и за да бъдат отнети цеховите преимущества от простолюдието. Всичко това получило одобрението и на всички, които не желаели да надигат глава и които от името на партията на гвелфите причинили на гражданите толкова насилия и обиди. И понеже към привържениците на установения ред били и месер Джорджо Скали, месер Бенедето Алберти, месер Салвестро Медичи и месер Томазо Строци,

те станали и първите хора в държавата. По такъв начин създалото се положение само задълбочило раздора между благородните пополани и дребните занаятчии, причинен от честолюбивите стремежи на родовете Ричи и Албици. И тъй като раздорът по-нататък довел до твърде тежки последствия и ще ни се наложи често да го споменаваме, ще назовем едната от двете партии пополанска, а другата плебейска. Това положение продължило три години, през което време имало много изгнания и смъртни присъди, понеже тези, които държали властта, били окръжени от недоволни в града и извън неговите предели и живеели в постоянен страх. Недоволните граждани постоянно се опитвали да изменят реда или били заподозирани в такива опити, а недоволните изгнаници, които нищо не ги задържало, навсякъде сеели смут при поддръжката на някой владетел или на някоя република.

XIX

По това време в Болоня се намирал Джаноцо да Салерно, военачалник на Карло Дурацо, потомък на неаполитанския крал, който възнамерявал да отнеме короната на кралица Джована; той държал този свой капитан в Болоня заради поддръжката, която му била оказана от враждуващия с кралицата папа Урбан. В Болоня се намирали и голям брой флорентински изгнаници, които поддържали тесни връзки помежду си и с Карло, вследствие на което флорентинските управители живеели в постоянна тревога и охотно се вслушвали в клеветите срещу всеки подозрителен. Живеейки в такава неувереност, те внезапно узнали, че Джаноцо да Салерно с голям брой изгнаници е решил да настъпи към стените на Флоренция и че много граждани, които се намирали в заговор с него, ще вземат оръжието и ще му отворят вратите на града. Вследствие на този донос били обвинени много граждани, първи между които били имената на Пиеро Албици и Карло Строци, след тях идвали Чиприано Манджони, месер Якопо Сакети, месер Донато Барбадоро, Филипо Строци и Джовани Анселми; всичките те били задържани, с изключение на Карло Строци, който успял да

избяга. За да не би някой да се осмели да ги защити, било възложено на месер Томазо Строци и на месер Бенедето Алберти с голям брой въоръжени хора да охраняват града. По делото на арестуваните граждани било извършено следствие, но нито в обвинителния акт, нито в показанията на свидетелите се оказал достатъчно материал за осъждането им и капитанът решил, че не може да ги обяви за виновни. Тогава враговете на арестуваните вдигнали срещу тях народа и възбудили у него такава ярост, че се наложило да ги осъдят на смърт. На Пиеро Албици не помогнали нито знатният му произход, нито уважението, с което бил окръжен, когато в течение на дълго време се ползувал с по-голяма почит и предизвиквал по-голям страх, от който и да е друг гражданин. Стигнало се до това, че веднъж когато той пирувал с много гости, някой си — или негов приятел, който желаел да го призове към повече човечност и предпазливост в постигналото го величие, или може би враг, който искал да го сплаши с непостоянството на съдбата — му изпратил едно сребърно блюдо със сладкиши, сред които бил скрит гвоздей. Когато го открили, участниците в пиршеството го изтълкували, че техният домакин е съветван да спре колелото на щастието, защото след като е достигнало пределната висота, то ще продължи да се върти и неизбежно ще повлече и него към бездната. Предсказанието се сбъднало: най-напред настъпило неговото падение, а след това и смъртта му.

След неговата екзекуция във Флоренция настанал голям смут, понеже и победители, и победени се страхували за себе си. Страхът се оказал най-зловреден сред управляващите, защото и най-малкият инцидент давал повод за нови преследвания на партията на гвелфите, за присъди, предупреждения и изгнания на гражданите. А към това се прибавяли все нови и нови закони и постановления, които се издавали всеки ден за укрепване властта на правителството. Тези мерки предизвиквали още по-голямо озлобление сред хората, считани за подозрителни от управляващата клика и затова със съгласието на Синьорията била съставена комисия от четиридесет и шест граждани, на която било възложено да очисти държавата от всички подо-

зрителни лица. Тя обявила за предупредени тридесет и девет граждани; много пополани обявила за аристократи, а много аристократи за пополани. За защита на държавата от външни врагове наела месер Джон Хокууд, по народност англичанин, прославен военачалник, който дълго време воювал в Италия в качеството на наемник при папата и при други господари. Тревогите за външната безопасност идвали от слуховете, че Карл, херцог Дурацо, набира за поход срещу Неапол многобройни военни отряди, сред които имало и много флорентински изгнаници. Освен обичайните средства за предотвратяване на външната опасност били предвидени и много пари, защото, когато Карло пристигнал в Арецо, той получил от флорентинците четиридесет хиляди дуката и обещал да не ги безпокои. Но след това той се заел да осъществи своя замисъл, като успял да завземе Неаполитанското кралство, а кралица Джована изпратил пленница в Унгария. Неговата победа отново усилила страха на флорентинските управители: те не можели да повярват, че парите им ще се окажат по-силни от старото приятелство, което кралят винаги хранел към гвелфите и които сега във Флоренция били подхвърлени на такова угнетение.

XX

С усилването си този страх пораждал нови обиди, които не само не го разсейвали, но и все повече го увеличавали, така че голяма част от гражданите живеели при много тежки условия. Към всичко това се прибавяло още и дръзкото поведение на месер Джорджо Скали и на месер Томазо Строци: те се ползували с по-голяма власт от магистратите на републиката и всеки гражданин се опасявал, че те, опирайки се на поддръжката на простолюдието, могат да му причинят зло. Тогавашното флорентинско правителство изглеждало несправедливо и тиранично не само на честните граждани, но и на размирниците. Но все пак на наглостта на месер Джорджо Скали трябвало да настъпи краят. Случило се, че един от привържениците му обвинил в заговор срещу държавата някой си Джовани ди Камбио, но капитанът[13] го признал за

невинен. Тогава съдията решил, че обвинителят-клеветник трябва да понесе присъдата, която заплашвала обвиняемия, ако той се окажел виновен. След като не могли нито с молби, нито с влияние да спасят човека, месер Джорджо заедно с месер Томазо Строци и голям брой въоръжени хора със сила го освободили и опустошили двореца на капитана, който, за да се спаси, трябвало да се скрие от тях. Постъпката на месер Джорджо изпълнила града с такова възмущение, че враговете му решили да му нанесат съкрушителен удар и не само да измъкнат града от ръцете му, но и от властта на долните класи на обществото, които цели три години го държали дръзко под своето иго. За това спомогнал и капитанът, който, щом като безредиците се прекратили, се явил в Синьорията и заявил, че той охотно е приел този пост, до който се издигнал с доверието си към синьорите, понеже се надявал да служи на хората с добри намерения и готови да вземат оръжието в защита на правдата, а не да й пречат; но след като се убедил от собствен опит как този град се управлява и как живее, доброволно връща длъжността си, за да се спаси от щети и гибел, и който бил приел също така доброволно с надеждата да бъде полезен и почетен. Членовете на Синьорията утешили и окуражили капитана, като му обещали обезщетение за нанесените щети и обиди и безопасност за в бъдеще. Някои от членовете провели съвещание с част от гражданите, които били считани за искрени привърженици на общото благо и не били заподозрени от правителството, и на това съвещание решили, че сега им се е предоставил изключително благоприятен случай, за да избавят града от самоуправлението на долните класи на обществото и от месер Джорджо, който с последните си нагли действия заслужил всеобщата ненавист. Трябвало да се използува тази възможност, преди възмущението да се уталожи, защото съвещаващите се добре разбирали, че народното съчувствие може и да се спечели, а може и да се загуби при най-малката случайност. Те решили, че за успешното осъществяване на техния замисъл е необходимо да си осигурят подкрепата на месер Бенедето Алберти, без чието съгласие този замисъл им се струвал опасен.

Месер Бенедето бил много богат човек, хуманен и строг, предан на свободата на отечеството и враждебен на всякаква тирания, така че не било трудно да успокоят съвестта му и да го склонят да се съгласи на действия срещу месер Джорджо. Защото заради дързостта и самоуправлението на долните класи той бил станал техен привърженик и противник на благородните пополани и на гвелфите. Но след това, като видял, че водачите на долните класи са заприличали на своите противници, той се отвърнал от тях и нямал никакво отношение към преследванията, на които те подложили своите съграждани. По такъв начин той скъсал с партията на плебеите по същите причини, поради които бил станал и неин привърженик. След като склонили месер Бенедето и водачите на цеховете да участвуват в това дело на тяхна страна и след като се погрижили за снабдяването им с оръжие, членовете на Синьорията арестували месер Джорджо, а месер Томазо успял да се укрие. На следващия ден месер Джорджо бил обезглавен и хората от неговата партия били обзети от такъв страх, че никой не посмял да помръдне пръст в негова защита, напротив, треперейки за собствената си кожа, всеки съдействувал за гибелта му. Когато го отвеждали, за да го екзекутират, и видял, че същият този народ, който вчера още го боготворял, се е събрал да гледа зрелището, той започнал да се оплаква от горчивата си съдба и от озлоблението на съгражданите му, които го били принудили да угодничи на простолюдието, на което били чужди всяка вярност и благодарност. Забелязвайки сред въоръжените граждани месер Бенедето Алберти, той му казал: «И ти, Бенедето, допускаш да се извърши с мен това оскърбление, което аз никога не бих допуснал по отношение на теб? Но аз ти предричам, че този ден ще бъде краят на моите беди и началото на твоите.» След тези думи той започнал да упреква и себе си, че твърде много се е доверявал на народ, който можел да бъде вдигнат и воден с една дума, с един жест, с едно недоказано обвинение. С тези жалби на уста той посрещнал смъртта, окръжен от въоръжените си врагове, които се радвали на неговата гибел. След него били предадени на смърт и

няколко от най-близките му приятели, а народът взел труповете им и ги повлякъл из улиците.

XXI

Смъртта на този гражданин развълнувала целия град и в деня на смъртната присъда много граждани взели оръжието — едни, за да подкрепят Синьорията и народния капитан, други — от лично честолюбие или за лична безопасност. Градът се разкъсвал от противоречиви страсти, всеки си имал свои цели и никой не искал да предаде оръжието си, преди да е постигнал целта си. Древните нобили, които се наричали знатни, не можели да се примирят, че ги лишават от правото да заемат държавни длъжности, и с всички средства се стремели да възстановят това си право и затова искали да бъдат върнати предишните функции на капитаните от гвелфската партия. На благородните пополани и на членовете на старшите цехове не се харесвало, че трябвало да делят управлението на държавата с младшите цехове и с долните слоеве на народа. От своя страна младшите цехове били склонни по-скоро към разширяване, отколкото към ограничаване на своите права, а простолюдието се страхувало да не изгуби членовете на своите сдружения. В течение на една година тези разногласия сред флорентинците водели до чести стълкновения и смутове: ту знатните грабвали оръжието, ту членовете на старшите цехове, ту младшите цехове в съюз с простолюдието и неведнъж се случвало в едно и също време в различни части на държавата всички партии да бъдат на оръжие. Вследствие на това постоянно се завързвали доста схватки между тях или между тях и охраната на двореца, понеже Синьорията се стараела да прекрати безредиците, както можела — ту с оръжие, ту с отстъпки. Така че накрая, след като два пъти се свиквали всенародни събрания[14] и няколко пъти се провеждала балия за преустройство на републиката, след много бедствия, големи мъчения и опасности се образувало едно правителство, което побързало най-напред да върне във Флоренция всички изгонени от града от времето, когато месер Салвестро Медичи бил назначен

за гонфалониер. Всички, на които балията от 1378 година била дала всевъзможни преимущества и доходи, сега били лишени от тях; партията на гвелфите си възвърнала предишните привилегии; два нови цеха били разпуснати и им било отнето ръководството, а членовете на новите цехове били разпределени в същите цехове, към които те принадлежали по-рано; представителите на младшите цехове били лишени от правото да заемат длъжността гонфалониер на справедливостта и държали само една трета от правителствените длъжности, докато преди това им принадлежали половината; сега им били отнети най-важните длъжности. По такъв начин партията на благородните пополани и партията на гвелфите отново застанали начело на правителството, като отстранили напълно партията на долните слоеве на обществото, която управлявала от 1378 до 1381 година, в която станали всички тези промени.

XXII

Новото правителство обаче още от първите дни започнало да гнети флорентинските граждани не помалко, отколкото правителството на долните слоеве. Много благородни пополани били обвинени за привърженици на простолюдието и изгонени заедно с неговите водачи, сред които бил и Микеле ди Ландо; не могли да го спасят от яростта на враждебната партия дори всичките му заслуги пред отечеството от времето, когато то се намирало под властта на вилнеещата тълпа: родината не проявила към него никаква благодарност. Много владетели и републики често правят същата грешка, която води до това, че народът, опасявайки се от подобни примери, се старае да смъкне от тях властта, преди още да изпита тяхната неблагодарност. Тези изгнания и смъртни присъди, които винаги огорчават, не се одобрявали от месер Бенедето Алберти, който ги осъждал и публично, и тайно. Управляващите се бояли от него, понеже считали, че той е един от първите приятели на долните народни класи, и били уверени, че той се е съгласил със смъртната присъда на Джорджо Скали не защото не бил съгласен с неговото беззаконие, а за да няма съперници в управлението. Думите и делата му засилвали още повече подозрението на управляващите, така че цялата партия, която била на власт, не го изпускала от очи и само чакала удобен случай, за да се отърве от него.

Докато Флоренция се намирала в такова състояние, външните събития не били много сериозни, затова всичко, което ставало извън нея, макар и да внушавало страх, не довело до вреда. Тъкмо по това време дошъл в Италия Луи Анжуйски, за да върне неаполитанския престол на кралица Джована и да прогони от него Карло ди Дурацо. Неговата поява в Тоскана изплашила флорентинците, понеже Карло се обръщал към тях за помощ като към стари приятели, а Луи подобно на всички, които търсят нови приятелства, поискал от тях само неутралитет. Затова флорентинците си дали вид, че желаят да удовлетворят молбата на Луи, и за да помогнат на Карло, се отказали от услугите на своя военачалник Джон Хокууд и убедили папа Урбан, който бил приятел с Карло, да го приеме при себе си на служба. Тази хитрост била веднага разкрита от Луи и той се почувствувал много обиден на флорентинците. Докато в Апулия се родели военните действия между Карло и Луи, от Франция пристигнали в помощ на Луи нови сили. Щом се появили в Тоскана, те били доведени в Арецо от тамошните изгнаници и смъкнали от власт партията, която управлявала от името на Карло. Но когато възнамерявали да променят положението и във Флоренция, както направили в Арецо, Луи умрял и нещата в Апулия и Тоскана по волята на съдбата приели друг обрат, понеже Карло се укрепил на трона, който бил почти изгубил, а флорентинците, които се съмнявали дали ще могат да защитят своя град, купили Арецо от войските, които го заемали в името на Луи. Карло, който не се безпокоял вече за Апулия, като оставил в Италия жена си с двете си малолетни деца, Владислав и Джована, за което вече говорихме, се отправил към Унгария, за да приеме унгарската корона, която му се падала по наследство. Той завладял Унгария, но скоро след това умрял.

XXIII

Покупката на Арецо била ознаменувана във Флоренция с тържествени веселия, с каквито никога в друга република не са били празнувани военните победи. В празненствата проличала не само държавната щедрост, но и тази на частните лица, тъй като последните, съревновавайки се с държавата, си устройвали свои тържества. Обаче разкошът и великолепието на рода Алберти затъмнили всички. Пищността на устроените от тях увеселения и турнири била достойна по-скоро за някой владетел, отколкото за частни лица. Всичко това засилило завистта към този род и прибавена към подозрението на правителството към месер Бенедето, тя станала причина за неговата гибел. Управляващите не можели да го гледат спокойно: те непрекъснато се боели, че всеки миг с помощта на своите привърженици той може да възстанови влиянието си сред народа и да ги изгони от града. Докато били обхванати от тези съмнения, случило се, че в периода, когато месер Бенедето бил гонфалониер на народните отряди, по жребий станал гонфалониер на справедливостта неговият зет месер Филипо Магалоти. Това обстоятелство удвоило опасенията на знатните, че това засилване на месер Бенедето ще се окаже опасно за държавата. Желаейки без много шум да вземат нужните мерки, те наговорили Безе Магалоти, роднина и враг на Филипо, да направи донесение до Синьорията, че Филипо не е достигнал необходимата възраст[15], за да заеме този пост, и затова не може и не трябва да го получи. Случаят бил обсъден в Синьорията и някои членове поради лична вражда, а други, за да не се вдигат нови смутове, решили, че месер Филипо е негоден за тази длъжност, и вместо него назначили Бардо Манчини, човек настроен крайно враждебно към плебейската партия и непримирим враг на месер Бенедето. Щом встъпил в длъжност, новият гонфалониер свикал балията, която се занимавала с уреждането на държавните дела, и осъдила на изгнание месер Бенедето Алберти, а останалите членове на семейството му, с изключение на месер Антонио, обявила за предупредени. Преди да напусне Флоренция, месер Бенедето събрал своите по-възрастни роднини и като видял огорчението и сълзите в очите им, казал:

«Вие виждате, бащи мои и близки, какъв жесток удар ми нанесе съдбата и как заплахата е надвиснала и над вашите глави. Това не ме учудва, не бива и вие да се учудвате, защото така се случва всякога с тези, които сред злонамерени хора се стараят да вършат добри дела и се стремят да поддържат това, което болшинството се стреми да разруши. Любовта ми към отечеството ме сближи с месер Салвестро Медичи и ме накара да се отдалеча от месер Джорджо Скали. Тя предизвикваше у мен ненавист към поведението на сегашните ни управници. И тъй като сега няма никой, който би могъл да ги накаже, те не желаят да чуят какъвто и да е упрек. Аз се радвам, че моето изгнание ще ги избави от страха им не само от мен, но и от всеки, който е разбрал какви тирани и престъпници са те. Ето защо нанесеният ми удар е само заплаха за всички останали. За себе си лично не съжалявам, понеже почестите, които свободната родина ми даде, не може да ми отнеме отечеството, потънало в робство, и аз винаги ще намирам по-голяма радост в спомените за моя минал живот, отколкото в огорченията от нещастието, свързано с моето изгнание. Боли ме много, че моето отечество е жертва на група хора, преизпълнени с надменност и алчност. Боли ме и за вас, защото се боя, че бедите, които сега свършват за мен и едва започват за вас, ще се стоварят върху вашите глави още по-жестоко, отколкото върху моята. Затова ви призовавам да съберете кураж пред бедите и да се държите така, че ако ви постигне някакво злочестие, а такива ви заплашват много, всеки в нашия град да знае, че вие в нищо не сте виновни и че за случилото се с вас отговорността не е ваша.»

След това, за да не си съставят по-лошо мнение за чистотата на неговата душа извън пределите на отечеството от това във Флоренция, той се отправил на поклонение на Божигроб. На връщане оттам починал на остров Родос. Останките му били пренесени във Флоренция и с най-голяма почит били погребани от същите хора, които приживе не му давали покой с оскърбления и клевети.

XXIV

Сред смутовете и тревогите, царуващи в града, пострадал не само родът Алберти. Заповеди за изгнание и предупреждения били отправени и към много други граждани, между които били Пиеро Бенини, Матео Алдероти, Джовани и Франческо дел Бене, Джовани Бенчи, Андреа Адимари и голям брой още дребни занаятчии. Предупредените били от родовете Ковони, Бенини, Ринучи, Формикони, Корбици, Манели и Алдероти. Съгласно обичая балията се свиквала за определен срок, но нейните членове след изпълнението на възложената им мисия от скромност се отказвали от пълномощията си преди изтичането на този срок. И в дадения случай членовете на балията счели, че са извършили за държавата всичко, което се искало от тях, и пожелали, както обикновено, да се освободят от своите пълномощия. Когато се узнало това, към двореца се стекла въоръжена тълпа, която искала до разпускането си балията да изгони и предупреди още много граждани. Това не се харесало на Синьорията и за да спечели време, тя задържала тълпата с всевъзможни обещания, докато дойдат повиканите от нея въоръжени сили, така че страхът заставил тълпата да сложи оръжието, което тя била взела в момент на ярост. Но за да се смекчи отчасти тази ярост и за да се отслабят още повече младшите цехове, било постановено, че им се разрешава да заемат не една трета от всички държавни длъжности, а само една четвърт. А за това, че в Синьорията трябвало да има винаги двама членове, най-верни на правителството на републиката, било дадено право на гонфалониера на справедливостта и на още четирима граждани да попълнят торбата за избор по жребий, от която при всяка новоизбрана Синьория да се извличат поред две имена.

XXV

До такова състояние достигнал държавният ред, установен в 1381 година, след което чак до 1393 година вътре в републиката царял мир. През това време Джан Галеацо Висконти, наричан граф Вирту, поставил под

стража своя чичо месер Бернабò и по такъв начин станал господар на цяла Ломбардия, като разчитал с помощта на силата да стане и крал на цяла Италия, така както чрез измама станал херцог на Милано. В 1390 година той започнал ожесточена война срещу Флоренция и въпреки че тя се водела с променлив успех и херцогът често се оказвал на ръба на поражението, в края на краищата флорентинците щели да бъдат победени, ако той не бил умрял. Те се защищавали упорито и с умение, наистина удивителни за републиката, и изходът от тежката война се оказал по-малко плачевен, отколкото можело да се очаква, понеже след завладяването на Болоня, Пиза, Перуджа и Сиена и когато вече се готвел да се коронова във Флоренция за крал на цяла Италия, херцогът умрял. Смъртта не му позволила да вкуси от плодовете на своите победи, а на флорентинците значително смекчила горчивината от понесените загуби.

Докато се водели ожесточените военни действия срещу херцога, за гонфалониер на справедливостта бил избран месер Мазо Албици, който след смъртта на Пиеро станал враг на рода Алберти. И тъй като партийните страсти във Флоренция не били напълно затихнали, месер Мазо решил, макар че месер Бенедето умрял в изгнание, да отмъсти и на останалите членове на този род, преди да му изтече мандатът на гонфалониер. Удобен случай се представил благодарение на един човек, който бил разпитван за връзките си с метежници и който назовал имената на Алберто и Андреа Алберти. Те били веднага арестувани, а това предизвикало в града такова вълнение, че Синьорията, като си осигурила въоръжена защита, свикала народа на събрание и членовете на балията, която пратила в изгнание много граждани и сменила списъците в торбата с жребий. В числото на изгнаниците били почти всички от рода Алберти; много занаятчии също били осъдени на смърт или получили предупреждение, вследствие на което занаятчиите и долните народни слоеве вдигнали въоръжен метеж. Част от въстаналите излезли на площада, а други се спуснали към дома на месер Вери Медичи, който след смъртта на месер Салвестро бил глава на този род. За да успокои събралите се на

площада, Синьорията изпратила срещу тях хора със знамената на гвелфската партия и на народа начело с месер Риналдо Джанфилиаци и месер Донато Ачаюоли, тъй като самите те били от пополански произход и можели да бъдат приети от долните народни слоеве по-добре от всеки друг. Тези, които отишли в дома на месер Вери, го молели да вземе властта в свои ръце и да избави народа от тиранията на гражданите, които преследвали честните хора и били врагове на общото благо. Всички, които си спомнят за онези времена, единодушно твърдят, че ако месер Вери би бил повече честолюбив, отколкото добродетелен той би могъл безпрепятствено да стане пълен господар на града. Защото жестоките обиди, на които справедливо или несправедливо били подложени занаятчиите и техните приятели, възбудили в сърцата им такава жажда за мъст, че им липсвал само подходящ човек, който да стане техен вожд. На месер Вери не липсвали и съветници, които му внушавали какво трябвало да направи, и дори Антонио Медичи, който отдавна се бил обявил за негов враг, сега започнал да увещава Вери да вземе властта. Но месер Вери му казал: «Когато ти беше мой враг, твоите заплахи не ме плашеха, също и сега, когато си мой приятел, твоите съвети няма да ми причинят зло». И като се обърнал към тълпата, той я призовал да не губи мъжество и обещал да застане в нейна защита, в случай, че тя изпълнява съветите му. Окръжен от всички, той отишъл на площада, влязъл в двореца и като застанал пред Синьорията, казал, че не съжалява, че със своя начин на живот е заслужил обичта на флорентинците, но че е много огорчен, че за него са изказали мнение, което той не заслужавал, понеже никога не бил проявявал склонност към смутове и честолюбие и не можел да разбере защо бил считан за подстрекател на раздори, метежник или узурпатор на държавната власт като честолюбец. Затова той умолявал милостивите синьори да не му приписват вината за невежеството на тълпата, защото той веднага, както и друг път, се е оставил в техните ръце. Но при дадените обстоятелства той ги съветвал да проявят умереност, понеже — добавил — по-добре е непълна победа и благополучие за отечеството, нежели стремеж към

пълна победа, поставяща под заплаха собственото му съществуване. Членовете на Синьорията го възхвалили и го призовали да убеди народа да сложи оръжие, като те от своя страна се задължавали да направят онова, което той и другите честни граждани ще ги посъветват. След тези преговори месер Вери се върнал на площада и присъединил своите въоръжени хора към тези на месер Риналдо и месер Донато. След това месер Вери казал на всички събрани, че Синьорията е разположена към тях доста доброжелателно, че са обсъдили много неща, но поради недостатъчното време и отсъствието на магистратите е невъзможно да се доведе делото до край. Затова той ги молел да сложат оръжие и да се подчинят на Синьорията, тъй като доверието и молбите им ще разположат синьорите повече, отколкото надменността и заплахите и никой няма да посегне на правата им и на безопасността им, ако те постъпят, както той ги съветва. Като повярвали на думите му, всички се разотишли по домовете.

XXVI

След като се възстановил редът, Синьорията се погрижила преди всичко да укрепи подстъпите към площада, а след това призовала две хиляди граждани на оръжие измежду най-доверените на държавата, разделила ги на отряди и им заповядала да се явяват в защита на Синьорията всеки път когато бъдат призовани. На всички останали граждани било забранено да носят оръжие. Като взели тези мерки, били изгонени в изгнание и осъдени на смърт много от занаятчиите, които в последния метеж се били показали особено яростни. За да се придаде повече величественост и поголямо уважение на длъжността на гонфалониера на справедливостта, било решено, че тя може да се заема от този, който е навършил четиридесет и пет години. За укрепване на държавната власт били взети също така и много други мерки, не само непосилни за тези, против които били насочени, но които възмущавали дори честните граждани от партията, поддържаща Синьорията, тъй като те не можели да считат добра и силна една държава, която трябвало да се защищава

с помощта на насилие. Прекомерният гнет дразнел не само членовете от рода Алберти, които останали в града, и рода на Медичите, които считали, че народът бил измамен, но и много други граждани.

Първият, който се опитал да им се противопостави, бил месер Донато, син на Якопо Ачаюоли. Въпреки че в града той бил един от най-видните хора и стоял дори и над месер Мазо Албици, който заради делата, извършени по време на мандата му като гонфалониер, бил считан за глава на републиката, не можел да благоденства сред толкова недоволни или подобно на мнозина да търси лична изгода в общите бедствия. Затова той се опитал да върне в родината изгнаниците или поне да върне предупредените на техните длъжности. Тези свои възгледи той доверявал ту на един, ту на друг, твърдейки, че няма друг способ за умиротворяване на народа и за потушаване на партийните страсти и че само когато станел член на Синьорията, тогава щял да пристъпи към осъществяването на този си замисъл. И тъй като всяко забавяне на действията ни предизвиква досада, а избързването носи опасност, за да избегне досадата, той решил да изпита опасността. По това време Микеле Ачаюоли, негов роднина, и Николо Риковери, негов приятел, били членове на Синьорията. Месер Донато решил, че подходящият момент не бива да се изпуска и започнал да ги убеждава да предложат в съвета закон за възстановяване на правата на лишените от тях граждани. Те се съгласили и повдигнали този въпрос пред колегите си, които заявили, че не били склонни към новости със съмнителен резултат и несъмнена опасност. Затова месер Донато, като опитал всички законни пътища, обзет от гняв, наредил да предадат на членовете на Синьорията, че ако те не искат да уредят работите в държавата с мерки, които са напълно в тяхната власт, ще се наложи да прибягнат до оръжие. Тези думи предизвикали такова негодувание, че когато станали известни на правителството, месер Донати бил извикан пред съда. Той се явил и бил обвинен от този, на когото поръчал да предаде заплахата му на Синьорията, и бил заточен в Барлета. Заточени били също Аламано и Антонио Медичи и всички потомци от семейството на месер Аламано заедно с много дребни занаятчии, които се ползували с популярност сред долните слоеве на народа. Всичко това станало две години, след като месер Мазо провел реформа в държавното управление.[16]

XXVII

Така че в града имало много недоволни, а извън пределите му много изгнаници. Сред изгнаниците, намиращи се в Болоня, били Пикио Кавичули, Томазо Ричи, Антонио Медичи, Бенедето Спини, Антонио Джиролами, Кристофано ди Карлоне и двама души от простолюдието. Всичките били млади, храбри и готови на всичко, за да се върнат в отечеството. Пиджело и Барочо Кавичули, които били предупредени, но живеели във Флоренция, тайно им съобщили, че ако им се отдадяло да проникнат в града, можели да намерят приют в дома на Кавичули, откъдето щели да излязат в благоприятен момент, за да убият месер Мазо дели Албици и да вдигнат народа, което нямало да бъде трудно, тъй като народът бил недоволен и лесно щял да въстане, като виждал, че върналите се изгнаници са подкрепяни от родовете Ричи, Адимари, Медичи, Манели и от още много други. С надеждата за успех изгнаниците проникнали тайно във Флоренция на 4 август 1397 година през място, което им било предварително указано. Желаейки смъртта на месер Мазо да им послужи като сигнал за метежа, те започнали да го следят. Когато Мазо излязъл от дома си и се отправил към една аптека близо до «Сан Пиеро Маджоре», човекът, който го следял, изтичал да съобщи на заговорниците, които веднага се въоръжили и се втурнали към оказаното място, но месер Мазо бил вече излязъл оттам. Без да се смущават от първия неуспех, те се отправили към Стария пазар, където убили един човек от своите врагове. Когато се вдигнал шум, те с викове: «Народ, оръжие, свобода!», «Смърт на тираните!» свърнали към Новия пазар и на края на улица «Калимала» убили още един човек, след това продължили със същите викове, но тъй като никой не се въоръжавал, те се скрили в ложата Нигитоза. Изкачили се на високо и окръжени от грамадна тълпа, която се била

събрала по-скоро за да ги гледа, отколкото да ги подкрепи, започнали със силен глас да приканват народа да вземе оръжието и да отхвърли ненавистното иго. Те твърдели, че към открит метеж ги били подбудили не толкова личните обиди, колкото жалбите на недоволните граждани; те знаели, че много хора в града молели бога да им предостави благоприятен случай за отмъщение и били готови да го извършат, стига само да се намерят водачи, способни да го ръководят. «Защо тогава сега — обърнали се те към насъбралите се, — когато случаят се представя и има водачи, вие се споглеждате като смаяни? Или чакате, щото тези, които ви призовават към свобода, да загинат и вашето робство да стане още по-тежко? Не е ли странно, че хора, които за най-малка обида се хващат за оръжието, не се помръдват от мястото си, когато обидите и оскърбленията нямат край? И можете ли да търпите вашите съграждани да бъдат изгнаници и предупредени, когато само от вас зависи изгнаниците да се завърнат в родината, а предупредените да възвърнат правата си?» Тези думи, макар и правдиви, не предизвикали у тълпата ни най-малко вълнение — или защото хората се страхували, или защото извършените от метежниците убийства предизвикали у тях отвращение. Тогава подстрекателите, като видели, че нито думите им, нито действията им могат да накарат някого да се помръдне от мястото си, осъзнали, макар и късно, колко опасно е да се опитваш да върнеш свободата на народ, който не желаел да отхвърли от себе си робството. Отчаяни от своя неуспех, те се укрили в храма «Санта Репарата» и се укрепили в него не за да спасят живота си, а за да отсрочат смъртта си.

При първите слухове за метежа членовете на Синьорията, разтревожени, побързали да приведат двореца в състояние на готовност за отбрана и се барикадирали в него, но като разбрали в какво се състои работата, кои са и къде са се укрили подстрекателите, се успокоили и заповядали на капитана[17] начело на силен въоръжен отряд да ги залови. Вратите на храма били разбити без особен труд, част от изгнаниците загинали при самозащита, а останалите били пленени. По време на следствието станало ясно, че те

нямали никакви други съучастници освен Бароччо и Пиджело Кавичули, които заедно с изгнаниците били осъдени на смърт.

XXVIII

След това събитие станало още едно, много по-важно. Както вече казахме, по това време Флоренция била във война с миланския херцог, който, като видял, че в открита борба няма да постигне победа, решил да прибегне до тайни интриги. Чрез посредничеството на флорентинските изгнаници, с които Ломбардия била пълна, той устроил заговор с участието на много граждани, които живеели във Флоренция. Било уговорено в определен ден всички изгнаници, годни да носят оръжие и които се намират недалеч от Флоренция, едновременно да настъпят и да проникнат в града по Арно и заедно със своите съучастници бързо да влязат в домовете на управляващите, да ги убият и да установят в републиката нов, угоден на тях държавен ред. Сред заговорниците в града имало един човек от рода Ричи, на име Саминиато. И както често се случва при заговорите, недостатъчният брой на участниците възпрепятствува успеха, а по-големият брой довежда до разкриване на замисъла, така и стремежът на Саминиато да завербува нови членове довел до това, че вместо да намери съучастник, той намерил своя обвинител. Той съобщил на Салвестро Кавичули за заговора, като мислел, че може да разчита на него като на човек, който заедно със семейството си е подложен на тежки обиди и оскърбления. Но страхът на Салвестро от това, което може да се случи скоро, се оказал много по-силен от далечната надежда за отмъщение и той веднага разкрил всичко на Синьорията. Саминиато бил задържан и бил принуден да разкрие целия заговор; успели обаче да хванат само един от участниците — Томазо Давици, който на връщане от Болоня, без да знае за случилото се във Флоренция, бил заловен още по пътя. Останалите участници в заговора, изплашени от арестуването на Саминиато, избягали. След като Саминиато получил възмездие за делата си, била свикана балията от гражданите, на които била

дадена властта да разкриват виновните и да укрепват държавата. Тези граждани обявили за виновни шестима от рода Ричи, шестима от рода Алберти, двама от рода Медичи, трима от рода Скали, двама от дома Строци, Биндо Алтовити, Бернардо Адимари, както и много обикновени граждани. Били предупредени за срок от десет години всички членове на родовете Алберти, Ричи и Медичи, с изключение на малцина, между които и месер Антонио, когото считали за спокоен и миролюбив човек. Не били още напълно разсеяни подозренията от този заговор, когато бил задържан някакъв монах, който бил забелязан често да се появява по пътя от Болоня за Флоренция по времето, когато заговорът едва се зараждал. Той признал, че много пъти е доставял писма на месер Антонио, когото веднага арестували. Отначало месер Антонио отричал всичко, но изобличен от монаха, той бил осъден да плати глоба и заточен на разстояние триста мили от града. Накрая, за да избавят Флоренция от опасността, която всекидневно идвала от рода Алберти, решили да изгонят от града всички негови членове за петнадесет години.

XXIX

Това станало в 1400 година; две години по-късно умрял Джан Галеацо, херцогът на Милано, и неговата смърт, както вече казахме, сложила край на тази война, която продължавала дванадесет години. В това време държавата укрепнала, защото нямала нито вътрешни, нито външни врагове, и предприела завладяването на Пиза, което завършило славно[18]. От 1400 до 1433 година в града царяло спокойствие; само през 1412 година, когато Албертите нарушили забраната да влизат в пределите на републиката, срещу тях била свикана нова балия, която определила награда за главите им и взела нови мерки за охраната на държавата.

През това време флорентинците водили война против неаполитанския крал Владислав, която се прекратила през 1414 година с неговата смърт. По време на войната настъпил един момент, в който кралят се оказал по-слаб от Флоренция, и се наложило да отстъпи град Кортона, чийто владетел бил той. Скоро след това обаче той отново събрал сили и възобновил войната, но този път тя щяла да бъде много по-опасна за Флоренция, ако не била свършила със смъртта му, както предишната война, която завършила със смъртта на миланския херцог и която заплашвала свободата на Флоренция. Но и тази война завършила за флорентинците не по-малко щастливо, отколкото първата, понеже след като кралят завладял Рим, Сиена, Марка и цяла Романя и му оставало да завладее само Флоренция, за да се устреми след това с всички сили в Ломбардия, той умрял. По такъв начин най-верният съюзник на Флоренция се оказала смъртта и тя била за тях по-голяма спасителка, отколкото доблестта. След смъртта на този крал вън и вътре във Флоренция настанал мир още осем години, след което със започването на войната срещу Филипо, херцога на Милано, отново пламнали партийните раздори, които затихнали след гибелта на държавата, която съществувала от 1381 до 1434 година и успешно водила толкова войни, и присъединила Арецо, Пиза, Кортона, Ливорно и Монтепулчано. Тя би извършила още по-велики дела, ако в града всякога е царяло съгласие и не избухвали отново предишните раздори, както ще бъде подробно показано в следващата книга.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

I

Държавите и най-вече лошо устроените, които се управляват като републики, често сменят правителствата и държавното си устройство, но не от свобода в робство, както мнозина вярват, а от робство в разюзданост. Понеже пополаните в стремежа си към своеволие и нобилите в жаждата си да поробват другите прославят само името на свободата, а и едните, и другите не желаят да се подчиняват нито на хора, нито на закони. Наистина, ако се случи все пак, а това се случва доста

рядко, че по волята на съдбата в някоя държава се появи достатъчно мъдър, добродетелен и могъщ гражданин, който да създаде за нея закони, способни да удовлетворят стремежите на нобилите и на пополаните, или да ги подтисне, като ги лиши от възможността да вършат зло, тогава тази държава има право да се нарича свободна, а нейното правителство да се счита здраво и силно. Защото, когато една държава е основана на справедливи закони и на добър ред, тя не се нуждае, както другите, от добродетелите на един човек, за да съществува безопасно.

Подобни закони и устройство са имали много държави в древността и техните форми на управление дълго време оставали неизменни. Подобно законодателство липсвало и липсва във всички онези държави, където управлението преминавало и преминава от тирания в своеволие и обратно. И наистина при такива правителства няма и не може да има никаква стабилност поради големия брой силни врагове, които всяко от тях има. Едното се харесва на добрите, другото не допада на мъдрите; едното твърде лесно извършва зло, другото много трудно може да стори нещо добро: при първото имат власт дръзките, при второто — глупците. И едните, и другите могат да се поддържат от доблестта или от щастливата съдба на някой, когото всякога застрашава опасност да бъде отнесен от смъртта или да се окаже безсилен от вълнения и умора.

II

И така аз твърдя, че правителството, установено във Флоренция в 1381 година, след смъртта на месер Джорджо Скали, се държало благодарение най-напред на ловкостта на месер Мазо дели Албици, а след това на Николò да Уцано. Градът живял в мир от 1414 до 1422 година, защото крал Владислав умрял, а Ломбардия била разделена на няколко държави, така че нито във Флоренция, нито нещо извън нея заплашвало републиката. Най-могъщи граждани след Николò да Уцано били Бартоломео Валори, Нероне ди Ниджи, месер Риналдо Албици, Нери ди Джино и Лапо Николини. Съперническите клики, породени от враждата

между родовете Албици и Ричи и толкова непредпазливо възобновени след това от месер Салвестро Медичи, никога не изчезвали напълно. Въпреки че тази, която имала най-много привърженици, властвувала не повече от три години и през 1381 година била победена, не могла да бъде напълно премахната, защото почти всички граждани споделяли нейните възгледи. Истина е, че честите народни събрания и постоянно възобновяващите се преследвания на вождовете на тази партия, които траели от 1381 до 1400 година, почти я били унищожили. Преследването се стоварвало преди всичко върху родовете Алберти, Ричи и Медичи, които стояли начело на тази партия; и нейните членове и имущество се оказвали нееднократно под ударите им и тези от тях, които не напускали града, били лишавани от правото да заемат държавни длъжности. Голям брой граждани запазвали спомена за нанесените обиди и желанието да отмъстят за тях, но понеже нямали на кого да се опрат, това желание оставало стаено дълбоко в сърцата им. Онези от благородните пополани, които спокойно управлявали държавата, извършили две грешки, които се оказали гибелни за тяхната власт. Първата грешка била, че те дълго и без прекъсване се ползували от властта, което ги направило дръзки. Втората грешка била взаимната им ненавист и продължителната привичка да заповядват, които приспали у тях бдителността към онези, които могат да им навредят.

III

По такъв начин, възбуждайки всекидневно всеобщата ненавист с оскърбителното си поведение и като пренебрегвали с презрение всичко, което можело да бъде опасно, или дори пораждайки опасност с взаимната си ненавист, те самите станали причина, щото родът на Медичите отново да придобие предишното си влияние. Пръв измежду тях започнал да се издига Джовани, синът на Бичи. Той натрупал огромно богатство и понеже се отличавал с кротост и човечност, тези, които държали властта, го допуснали до най-висшата магистратура[1]. Това предизвикало голяма ра-

дост в града, тъй като долните слоеве сметнали, че в негово име ще имат защитник, но радостта им събудила напълно основателни опасения сред просветените хора: те разбрали, че предишните раздори ще пламнат отново. Николò да Уцано не пропуснал да обърне вниманието на гражданите върху това, като ги убеждавал, че е опасно да издигат човек, който се ползувал с такова широко влияние и че не е трудно да се пресече безпорядъкът в самото начало, но когато го оставиш да нарасне, мъчно можеш да се справиш с него, и че на него твърде добре му било известно колко много са качествата на Джовани, които го правят много позначителен даже от месер Салвестро. Но колегите на Николò не се отнесли с внимание към неговите думи, защото му завиждали на влиянието, което имал, и нямали нищо против да намерят нови съюзници против него.

В това време, докато Флоренция се вълнувала от тези все още скрити движения, Филипо Висконти, вторият син на Джовани Галеацо, след смъртта на своя брат станал господар на цяла Ломбардия. Считайки, че сега ще има възможност да предприеме каквото му е угодно, той страстно желаел да възстанови господството си в Генуа, която живеела свободно и благополучно под управлението на дожа месер Томазо да Кампофрегозо. Но той се опасявал, че нито това начинание, нито което и да е друго може да има успех, ако не сключи открито нов договор с Флоренция, убеден, че само един слух за такъв договор ще бъде напълно достатъчен за осъществяването на неговия план. Затова изпратил във Флоренция посланици с необходимите предложения. Голям брой граждани смятали, че не трябва да се сключва никакъв договор и че е достатъчно да се спазва мирът, който отдавна съществувал между двете държави, понеже те добре разбирали, че херцогът очаквал от този договор съвсем определена изгода, докато републиката нямала да има никаква изгода от него. Мнозина обаче считали, че трябвало да се водят преговори, при които да бъдат поставени такива условия, които херцогът да не може да наруши, без да разкрие всичките си коварни замисли, и които в случай на нарушение напълно да оправдаят военните

действия против него. След дълго обсъждане на условията мирът бил подписан и Филипо обещал да не се намесва в работите, засягащи земите, разположени на отсамния бряг на реките Магра и Панаро[2].

IV

След сключването на този договор Филипо завзел първо Бреша, а скоро след това и Генуа въпреки мнението на тези, които във Флоренция съветвали да се сключи мир с него, защото вярвали, че Венеция ще помогне на Бреша, а Генуа ще може да се защищава сама. Понеже съгласно договора, който Филипо бил току-що сключил с генуезкия дож, му се отстъпвали Серецана и други владения на отсамния бряг на Магра, при условие, че могат да бъдат отстъпени или продадени само на Генуа, той самият нарушил мирния договор с Флоренция. Освен това той водил преговори и с легата в Болоня. Това двойно нарушение раздразнило флорентинците, които, опасявайки се от нови бедствия, започнали да замислят нови мерки. Когато узнал за тези вълнения, Филипо изпратил във Флоренция посланици, за да се оправдае или за да успокои флорентинците, или за да отслаби тяхната бдителност, като се показал изненадан от това, че неговите действия са предизвикали някакви опасения, и заявил, че ще се откаже от всичко, което може да предизвика някакво подозрение. Пратениците не предизвикали никакъв ефект, освен че посели семената на нови разногласия. Част от гражданите заедно с най-многоуважаемите лица от правителството смятали, че трябва да се въоръжат и да бъдат готови, за да попречат на плановете на неприятеля: ако пък Филипо си стои мирно, то само военните приготовления не означават война, а само по-добре гарантират мира. Други, които завиждали на управляващите или се бояли от военни действия, казвали, че не трябва без достатъчни основания да се подозира един приятел; делата му не заслужават такова недоверие, но че добре разбират, че свикването на съвета на Десетте и събирането на войска означава подготовка на война, а да се започнат враждебни действия против толкова могъщ владетел означава да се

стремят към гибелта на републиката, без каквато и да е надежда за някаква облага, тъй като ще бъде невъзможно да се задържи онова, което бъде завоювано. Защото между Тоскана и Ломбардия се намира Романя, а за Романя въобще не може и да се мисли поради близостта ѝ с папската област. Но привържениците на подготовката за война надделели над тези, които не искали да се нарушава мирът. Бил свикан Съветът на Десетте[3], започнало се вербуването на наемни войски, наложени били нови данъци, чиято най-голяма тежест паднала не на богатите граждани, а на бедните и в града се разнасяли непрекъснати жалби. Всички проклинали честолюбието и алчността на знатните, обвинявали ги в раздухване на ненужна война само за да удовлетворят собствената си алчност и стремежа си да властват над простия народ и за да го гнетят.

V

До открит разрив с херцога не се било още стигнало, но всяко действие внушавало подозрение, още повече, че легатът в Болоня, боейки се от Антонио Бентивольо, който се намирал като изгнаник в Кастелболонезе, поискал от Филипо военна помощ и херцогът изпратил в града войски, които, намирайки се в близост с флорентинските владения, предизвиквали страх в правителството на републиката. Но което най-много изплашило всички и дало поводи за подготовка за война, било завземането на Форлѝ от херцога. Владетелят на този град, Джорджо Орделафи, преди да умре, назначил херцога за опекун на своя син Тебалдо. И макар че неговата вдовица се оказала твърде подозрителна към такъв опекун и изпратила сина си при своя баща Лодовико Алидози, владетел на Имола, народът на Форлѝ я принудил да изпълни завещанието на мъжа си и да предаде сина си на херцога. За да отвлече от себе си подозрението и за да прикрие по-добре истинските си замисли, Филипо убедил маркиза на Ферара да изпрати Гуидо Торело в качеството на свой представител начело на войски, за да завземе властта във Форлѝ. Така градът попаднал под властта на херцога. Когато това, както и присъствието на войските на херцога в Болоня станало известно във Флоренция, било много по-лесно да се вземе решение за война. Въпреки че повечето били срещу него, а Джовани Медичи открито го осъждал, той казвал независимо от увереността си във враждебните намерения на херцога, че е по-добре да се изчака той да нападне, отколкото те да настъпят първи, защото в такъв случай военните действия на флорентинците ще бъдат оправдани в очите на другите италиански правителства както от страна на херцога, така и на наша страна; че ще бъде лесно да се иска помощ срещу херцога, ако неговите завоевателски стремежи станат очевидни за всички, и накрая, че собствените интереси се защищават винаги много по-мъжествено и по-упорито, отколкото чуждите. Отговорили му, че много по-добре е да тръгнат срещу врага, отколкото да го чакат да дойде при тях, че военното щастие се усмихва повече на тези, които нападат, отколкото на тези, които се отбраняват, и че ако разходите за една настъпателна война на вражеска територия са по-големи, то загубите и щетите са твърде по-малко, когато войната се води на собствена територия. Последното съображение надделяло и било решено Съветът на Десетте да вземе всички мерки, щото Форлѝ да бъде измъкнат от ръцете на херцога.

VI

Като видял, че флорентинците имат намерение да завладеят онова, което той е решил да защищава, Филипо изоставил всякаква коректност и изпратил Аньоло дела Пергола със силен отряд срещу Имола, за да принуди владетеля ѝ да се погрижи за защитата си, а да не мисли за опекунството на своя внук. Когато Аньоло наближил Имола, флорентинските войски били още в Модиляна. Било много студено и водата в защитните градски ровове била замръзнала. Възползвайки се от това, врагът една нощ с хитрост проникнал в града; Лодовико бил пленен и изпратен в Милано. Като видели, че Имола е превзета и че войната е започнала, флорентинците се отправили към Форлѝ и обсадили града, като го обградили от всички страни.

За да попречат на войските на херцога да се съединят и да окажат помощ на гарнизона във Форлѝ, флорентинците подкупили граф Албериго, който от владението си Дзагонара всеки ден извършвал набези в заетата от неприятеля местност до самите врати на Имола. Като видял, че войските, които обсаждат Форлѝ, заемат здрави позиции и че няма да му бъде леко да помогне на града, Аньоло дела Пергола решил да нападне Дзагонара, преценявайки, че флорентинците няма да искат да загубят това място и ще се притекат на помощ на Дзагонара, което ще ги застави да снемат обсадата на Форлѝ и да приемат бой при неизгодни за тях условия. Войските на херцога принудили Албериго да води преговори, след приключването на които Албериго се задължавал да предаде Дзагонара, ако в течение на две седмици не получи помощ от флорентинците. Когато във флорентинския лагер и в града узнали за тези неприятности, решили да не допускат врага да постигне тази победа, но станало така, че той постигнал много по-голяма; защото войските, които обсаждали Форлѝ, снели обсадата от града, за да помогнат на Дзагонара, но като влезли в съприкосновение с неприятеля, претърпели поражение не толкова от доблестта му, колкото от лошото време[4]. Нашите хора след тежкия поход под дъжд и през блатиста местност се срещнали със свежите неприятелски войски и, разбира се, били разбити. Но в този разгром, вестта за който се разпространила в цяла Италия, загинали само Лодовико Обици и двама негови сродници, които паднали от конете си и затънали в мочурището.

VII

Известието за това поражение опечалило цяла Флоренция, особено знатните, които настоявали за войната: те се оказали обезоръжени и без съюзници; от една страна, ги заплашвал победоносният враг, а, от друга, негодуващият народ, който ги хулел по площадите и се оплаквал от бремето и от безсмислената война. «Уплашиха ли — казвали те — врага със своя Съвет на Десетте? Помогнаха ли на Форлѝ, измъкнаха ли го от лапите на херцога? Сега се разкри какво искат

и накъде клонят: не да защищават свободата — тя е техен враг, а да увеличават собственото си могъщество, което бог справедливо отслаби. Но нима те хвърлиха града ни само в тази беда? Замисляли са и други подобни войни, например тази с крал Владислав. Сега от кого ще искат помощ? От папа Мартин, когото оскърбиха, за да се подмажат на Брачо? От кралица Джована, която те принудиха да потърси защита при краля на Арагона, защото я изоставиха?» Към това се прибавяли и всички ония приказки, които обикновено говори един разгневен народ. Тогава Синьорията решила да събере уважаваните граждани и те с разумни думи да успокоят народа. По-големият син на месер Мазо Албици, месер Риналдо, който заради личните си заслуги и заради спомена за баща си се стремял към най-висшите длъжности в държавата, се обърнал към народа с дълга реч, с която искал да убеди гражданите, че не е разумно да се съди за причините по тяхното следствие, защото често пъти добрите намерения не водят до добър край и, обратно, лошите могат да имат отличен изход; че да се прославят лошите намерения заради добрия им край — значи да се заблуждават хората, защото лошите замисли не всякога се увенчават с успехи, и затова порицаването на мъдрите решения, които са довели до неуспех, означава да се лишават гражданите от смелост да помагат на държавата, като изразяват открито своите възгледи. След това той убедил събралите се в необходимостта от воденето на тази война и в това, че ако тя не била започнала в Романя, военните действия щели да се развият в Тоскана. «Но понеже бог е решил нашите войски да претърпят поражение — казвал той, — ако загубим мъжеството си, ние само ще влошим делото. Но ако предизвикваме съдбата и се стараем да подобрим положението си с наличните ни средства, ще загубим много малко, а херцогът няма да придобие нищо от своята победа. Не трябва да се плашим от новите данъци и от бъдещите загуби: данъците може и трябва да се преразпределят, а колкото до загубите, те навярно ще бъдат по-малки, понеже разходите за отбрана не са толкова значителни, колкото онези, свързани с нападение.» Накрая той призовал всички, които го слуша-

ли, да последват примера на праотците, които никога не са губели мъжество в момент на неволя и всякога са умеели да се защитят от посегателството на който и да е господар.

VIII

Поободрени от тази реч, гражданите наели граф Одо, сина на Брачо, и му възложили той да води военните действия, като му дали за помощник ученика на Брачо, Николò Пичинино, най-прославения войн от тези, които се сражавали под неговите знамена, и още много други кондотиери, като снабдили с коне част от тези кондотиери, които загубили конете си в последната злощастна битка. Освен това била назначена комисия от дванадесет граждани, която да определи новите данъци. Членовете на комисията, ободрена от спадането на духа на знатните вследствие на поражението им, без всякакво стеснение ги обложили с тежки данъци. Тези данъци оскърбили много имотните граждани. Отначало, за да изглеждат по-честни, те лично не се оплаквали, а осъждали допълнителния данък като въобще несправедлив и съветвали да бъде намален. Но техните помисли били толкова ясни, че при обсъждането на предложението в съветите то било отхвърлено. Тогава, за да може всеки да почувствува тежестта на това облагане и за да стане то на много хора ненавистно, направили така, че събирачите на данъците да се държат жестоко, като им било дадено дори право да убиват всеки, който окаже съпротива на въоръжената им охрана. Последвали печални произшествия, в които много граждани били убити или ранени. Лесно било да се предвиди, че партийните разногласия ще доведат до кръвопролитие, и съобразителните хора започнали да се опасяват от нови беди, понеже знатните, привикнали на всеобща почтителност, не можели да търпят да се отнасят зле с тях, а освен това искали всички да бъдат обложени по равно. При тези обстоятелства много от видните граждани започнали да се събират и да решават, че е необходимо колкото се може по-скоро да вземат отново в свои ръце властта, защото само заради техни пропуски до управлението са се добрали прости хора и тези, които се считали за главатари на тълпите, станали дръзки. След многократни обсъждания на отделните групи решили да се съберат всички заедно и с разрешението на месер Лоренцо Ридолфи и Франческо Джанфиляци, и двамата членове на Синьорията, това събрание на повече от седемдесет души станало в църквата «Санто Стефано». Не присъствувал Джовани Медичи или защото не го били поканили като подозрителен човек, а може би и защото той самият не е пожелал да отиде, тъй като не споделял техните възгледи.

IX

Думата взел месер Риналдо Албици. Той обрисувал положението в държавата, като казал, че поради пропуски на добрите граждани отново са се върнали на власт долните народни слоеве, от които през 1381 година бащите на тези граждани я били отнели. Напомнил за безчинствата на правителството, господствало от 1378 до 1381 година и по вина на което всеки от присъствуващите загубил баща или дядо, и добавил, че сега Флоренция е заплашена от същата опасност, понеже започват същите безобразия. Сега вече простолюдието решава въпроса за данъците, както му се иска; и ако скоро не бъде обуздано със сила или не се задържи с нови разумни закони, то ще започне и магистрати да назначава по своя прищявка. Ако това стане, то ще заеме цялата магистратура, ще изврати реда, с който в течение на четиридесет и две години Флоренция се управлявала с голяма слава за нея и ще настъпи господството на тълпата, при което една част от гражданите ще прави всичко, което ѝ е угодно, а другата — ще се намира постоянно в опасност, или ще се установи властта на някой, който ще съумее да завземе властта и ще стане господар. Затова всеки, комуто са скъпи честта и отечеството, трябва да се осъзнае и да си спомни доблестните деяния на Бардо Манчини, който, след като съкруши могъществото на рода Алберти, спаси държавата от грозящата я тогава гибел. Освен това дързостта на долните народни слоеве идва от това, че благодарение на нехайството на държащите властта

списъкът на лицата, подлежащи на избиране по жребий, прекомерно се е разширил и вследствие на това дворецът сега е пълен с никому известни хора от долен произход. Той завършил речта си, като заявил решително, че има само един начин, за да се намери разрешение: цялата власт в правителството на републиката трябва да се върне на знатните и да бъде отнета от младшите цехове, като се намали числото им от четиринадесет на седем. По такъв начин долните слоеве на обществото ще загубят властта в съветите на републиката, първо, защото няма да имат болшинство, и, второ, поради засилването на властта на знатните, които, водени от неизменната си враждебност към долните слоеве, няма да ги облагодетелствуват. Здравият разум изисква да се управляват хората според обстоятелствата: ако техните бащи са използували долните слоеве в борбата срещу своеволието на нобилите, то сега, когато нобилите са унижени, а простолюдието е станало дръзко, напълно справедливо е да бъде обуздана неговата дързост с помощта на знатните. За да се осъществи всичко това, са нужни хитрост и сила, до която лесно може да се прибегне, понеже между събралите се има членове на Съвета на Десетте, които лесно ще могат да въведат в града войска.

Всички приветствували речта на месер Риналдо и неговият съвет получил всеобща подкрепа, а Николò да Уцано между другото казал: «Всичко, казано от месер Риналдо, е вярно и средствата, предложени от него, са разумни и сигурни, но за да бъдат приложени, е необходимо в държавата да не настъпи открито разцепление, което неизбежно ще настане, ако с нас не се съгласи Джовани Медичи, защото, ако той се присъедини към нас, тълпата, останала без глава и без подкрепа, няма да може да се защити, но при отказ от негова страна няма да можем да сторим нищо, ако не прибегнем до оръжие. А последното крие опасността или да не стигнем до успех, или да нямаме възможност да се възползуваме от плодовете на победата.» След това той скромно напомнил на събралите се за предишните свои съвети и за това, че самите те не са пожелали да вземат решителни мерки тогава, когато това не било трудно да се направи, а сега, когато времето е минало

и към тях не може да се прибегне без опасения да се въвлече държавата в още по-лоши беди; така че не остава нищо друго, освен да привлекат на своя страна Джовани Медичи. След това възложили на месер Риналдо да отиде при Джовани и да опита да го склони да одобри техния замисъл.

X

Рицарят Риналдо изпълнил даденото му поръчение, като уговорил Джовани да се присъедини към тях, за да осъществят това дело, и отнасяйки се снизходително към тълпата, да не стане виновник за това, щото тя да свали правителството и да погуби републиката. Джовани отговорил, че дълг на всеки разумен и честен гражданин е да не нарушава установения в държавата ред, защото нищо друго не вреди толкова на хората, както промените, които нанасят щети на много граждани, а там, където има много недоволни, всякога може да се очаква някакво пагубно произшествие. Осъществяването на техните планове ще доведе до две зловредни последици: от една страна, чест и власт ще получат хора, които никога по-рано не са ги притежавали и затова не ги ценят и нямат основания да съжаляват, ако ги изгубят; от друга, ако те бъдат отнети от тези, които са свикнали да ги притежават, те няма да се успокоят, докато не ги получат обратно. По такъв начин обидата, нанесена на едната партия, ще се окаже много по-голяма от преимуществото, дадено на другата. Така че виновникът за тези промени ще си спечели повече врагове, отколкото приятели и враговете ще го нападат много по-решително, отколкото ще го защищават приятелите му, защото хората са по-склонни към отмъщение за обида, отколкото към благодарност за сторено добро: благодарността ги притеснява, а отмъщението е и изгодно, и приятно. След това той се обърнал направо към месер Риналдо: «Що се отнася лично до вас, ако вие си спомните всичко, което е станало в нашия град, и какви препятствия изникват на всяка крачка, вие ще поддържате вашето решение с много по-малка разпаленост, понеже този, който ви вдъхновява, като отнеме с помощта на войската властта

от народа, след това ще я отнеме и от вас с поддръжката на същия този народ, който ще стане ваш враг. И с вас ще стане същото, както с месер Бенедето Алберти, който, поддавайки се на съветите на хора, които не го обичаха, се съгласи да бъдат осъдени месер Джорджо Скали и месер Томазо Строци, но скоро след това беше изпратен в изгнание от същите тези хора.» Той призовал и месер Риналдо да съди за нещата поразумно и да вземе за пример своя баща, който, за да спечели всеобщото разположение, снижил цената на солта и направил така, че всеки гражданин, длъжен да плати по-малко от половин флорин данък, можел да не го плаща, ако желае, и накрая поискал, щото в деня, в който се събират съветите на републиката, нито един кредитор да не може да преследва длъжника си. Накрая месер Джовани завършил, заявявайки, че той лично смята, че държавата трябва да остане при съществуващия ред.

XI

Тези тайни замисли обаче станали известни и увеличили уважението към Джовани, и засилили ненавистта към неговите противници. Той избягвал популярността, за да не поощрява тези, които биха желали да използуват тази популярност, за да започнат някакви нови действия. Навсякъде и на всеки той казвал, че желанието му е, не да се подпомагат всевъзможни партии, а, напротив, да се отслабват партийните вражди и че преди всичко милеел за сплотеността на гражданите. Такова поведение предизвиквало недоволство на много негови привърженици, които искали той да бъде по-разпален и по-смел. Сред тях бил и Аламано Медичи. По природа жесток, той непрекъснато подбуждал Джовани да преследва враговете и да поддържа приятелите, като го укорявал за неговата хладност и мудност, поради което, уверявал го Аламано, враговете нямало да се укротят, техните интриги в края на краищата ще се увенчаят с успех и ще доведат до гибел дома му и приятелите му. Той подбуждал против Джовани дори и неговия син Козимо, но каквото и да говорели и предвещавали на Джовани, той упорито

държал на своето. Но въпреки всичко нещата били разкрити, около Медичите се образувала цяла партия и в града било загубено всякакво единство. По това време в двореца на Синьорията служели двама канцлери — Мартино и Паголо. Първият бил привърженик на Медичите, вторият — на Уцано. Когато Джовани отказал да се присъедини към замисъла на враговете на правителството, месер Риналдо решил, че би било добре Мартино да бъде лишен от длъжност, за да има в двореца повече привърженици на Уцано. Но противниците предугадили този ход и не само защитили Мартино, но за голямо неудоволствие и оскърбление на вражеската партия успели да постигнат уволнението на Паголо. Този случай можел да има печални последици, ако Флоренция не била изпитала тежестта на войната и не била наплашена от поражението при Дзагонара; защото докато в града кипели тези страсти, Аньоло дела Пергола, началото на войската на херцога, завзел в Романя всички земи, принадлежащи на Флоренция, с изключение на Кастрокаро и Модиляна, отчасти защото всичките тези места били лошо укрепени, отчасти по вина на техните защитници. По време на тяхното завладяване станали две произшествия, по които можем да съдим до каква степен човешката доблест може да трогне даже и врага и колко не се нравят подлостта и страхливостта.

XII

Комендант на крепостта Монтепетрозо бил Биаджо дел Мелано. Врагът запалил замъка и Биаджо, обграден от всички страни от пламъци, като се убедил, че няма никаква надежда за спасението на крепостта, нахвърлял дрехи и слама в онази част, където все още не бил достигнал огънят, и върху тях хвърлил двете си невръстни дечица, а на враговете извикал: «Вземете за вас това, което съдбата ми е дала и което вие можете да ми отнемете. Но онова, което е в гърдите ми и което е моята чест и слава, аз няма да ви дам и вие не можете да ми отнемете.» Враговете се хвърлили да спасяват децата, а на него му подали въжета и стълба, за да може и той да се спаси. Но той ги отхвърлил и предпочел да загине в пламъците, вместо да остане жив по милост на

враговете на своето отечество. Пример, наистина достоен само за прославената у нас древност, и още по-удивителен, защото в наше време се среща много рядко. Враговете върнали на децата всичко, което могли да спасят, и ги изпратили с най-големи грижи при техните роднини. Републиката проявила към тях не по-малко благоразположение: през целия си живот те били на държавна издръжка.

Точно обратното се случило в Галеата, където длъжността кмет заемал Дзаноби дел Пино. Той предал на неприятеля крепостта, без да окаже ни най-малко съпротивление, и при това подсказал на Аньоло да се спусне от възвишенията на Романя в долините на Тоскана, където ще може да води военните действия при по-безопасни и по-изгодни условия. Такава подлост и коварство предизвикали отвращение в Аньоло и той го предал на слугите си, които, след като дълго му се надсмивали, започнали да му дават вместо храна само хартия с нарисувани на нея змии, като казвали, че по такъв начин искали от гвелф да го направят гибелин. Измъчван по такъв начин, той скоро умрял.

XIII

През това време граф Одо заедно с Николò Пичинино влязъл във Вал ди Ламона, за да убеди владетеля на Фаенца да стане съюзник на Флоренция или поне да възпрепятствува Аньоло дела Пергола да се придвижи свободно през територията на Романя. Но тъй като тази долина е такова превъзходно естествено укрепление, а жителите ѝ са твърде войнствени, графът намерил там смъртта си, а Николò Пичинино бил взет в плен и отведен във Фаенца. По волята на съдбата обаче благодарение именно на своето поражение флорентинците получили онова, което може би нямало да им даде победата. Защото Николò съумял така да подходи към владетеля на Фаенца и към неговата майка, че ги убедил да сключат дружески договор с Флоренция. По силата на този договор Николò бил освободен, но той самият не последвал съвета, който бил дал на другите. При договарянето с републиката за условията за встъпването си на служба в нея той или е счел тези условия

недостатъчно подходящи за него, или от друго място са му предложили по-изгодни, във всеки случай той внезапно напуснал Арецо, където се намирала военната му квартира, отишъл в Ломбардия и постъпил на служба при херцога. Тази измяна изплашила флорентинците, които били и без това обезкуражени от постигналите ги неуспехи[5]. Те решили, че сами няма да могат да изнесат тази война, и изпратили посланици във Венеция, за да молят венецианците да възпрепятствуват, докато това е още възможно, засилването на врага, който, ако му се даде време, ще се окаже за тях също така гибелен, както и за флорентинците. В това убеждавал венецианците и Франческо Карманьола[6], човек, който тогава минавал за един от най-бележитите пълководци, който по-рано бил на служба при херцога, но след това се скарал с него. Венецианците се колебаели, защото не знаели доколко можели да се доверят на Карманьола и дали враждебните му чувства към херцога били искрени. Докато те изпитвали тези съмнения, херцогът чрез един от слугите на Карманьола се опитал да го отрови. Отровата се оказала недостатъчно силна, за да умре, но той се почувствувал много зле. Когато причината за заболяването му била разкрита, венецианците позабравили за своите опасения и тъй като флорентинците продължавали да настояват, те сключили с тях съюз[7], според който двете страни се задължавали да водят война с общи средства, като земите, завоювани в Ломбардия, трябвало да преминат към Венеция, а заетите в Тоскана и Романя — към Флоренция. Карманьола бил назначен за главнокомандуващ на съюзните войски. Благодарение на този договор военните действия били пренесени в Ломбардия и Карманьола ги ръководил така изкусно и доблестно, че за няколко месеца завзел много градове, които принадлежали на херцога, между които и Бреша. Превземането на тази крепост, както и начинът, по който тогава се водели войните, се считали за удивително дело.

XIV

Войната продължила от 1422 до 1427 година. Гражданите на Флоренция, изнемогващи под тежестта на

установените данъци, решили да ги заменят с нови. За да бъдат разпределени новите данъци справедливо, в зависимост от доходите на гражданите, решили те да се определят върху цялото имущество, така че всеки, който притежавал капитал от сто флорина, трябвало да плаща половин флорин данък. И тъй като при това положение данъкът за всеки гражданин не се определял от хората, а се диктувал от закона, богатите граждани се оказали в неизгодно положение. Затова те възразили против закона, преди още той да се обсъди, и само Джовани Медичи открито се застъпил за него и неговото мнение било прието. За начислението на данъка се наложило да се изчисли имуществото на всеки гражданин, което флорентинците наричат да се кадастрира, затова и данъкът започнал да се казва кадастър[8]. Тази мярка ограничила донякъде тиранията на знатните: сега те не можели да гнетят дребните хора и със заплахи да ги заставят да мълчат на правителствените съвети, както преди. Затова законът за новия данък бил посрещнат с всеобщо одобрение и само имотните го приели с неудоволствие. Но хората всякога са недоволни от постигнатото и като получат едно, започват да искат друго. Така и сега народът, неудовлетворен от равното разпределение на данъка по новия закон, пожелал, щото законът да получи и минала сила и да се изясни колко не са платили богатите в миналото съгласно кадастъра, за да ги накарат да платят наравно с тези, които били принудени да плащат данък не според средствата си и били принудени да разпродават имуществото си. Това искане изплашило знатните много повече и от самия кадастър и за да се защищават, те непрекъснато го нападали, като твърдели, че той бил крайно несправедлив, защото зачитал движимото имущество, което днес можеш да имаш, а утре — не, и освен това, че много хора, които пазят парите си в тайна, не могат да бъдат издирени чрез кадастъра. Към това добавяли, че хората, които са се посветили на управлението на държавата и не се занимават със собствените си работи, трябва да се облагат по-малко от другите: те се трудят за общото благо и е несправедливо държавата да се ползува и от отличния им труд, и от имуществото им, докато в същото време се ползува само от

имуществото на останалите граждани. Привържениците на закона за кадастровото облагане отговаряли, че ако движимото имущество е неустойчива величина, то и данъкът ще може да се увеличава и да се намалява, а затова е необходимо само по-често да се прави кадастров отчет; че скритите пари може въобще да не се зачитат, тъй като те не носят доход, а за да започнат да носят доход, те волю-неволю трябва от тайно имущество да се превърнат в явно; че тези държавни дейци, на които им тежат държавните дела, трябва просто да се откажат да участвуват в тях и да станат обикновени лица; ще се намерят немалко граждани, които ще се грижат за общото дело и които няма да пожалят за него нито своя труд, нито своите средства, още повече, че за тях почестите и преимуществата, свързани с управлението на държавата, ще бъдат награда и въобще няма да е необходимо да претендират за намаляване на данъка. Но всъщност истината била, че те не желаели да признаят истинската причина за оплакванията си: ако трябвало да плащат наравно с другите, нямало да могат вече да водят война за чужда сметка и ако новата система за облагане била въведена по-рано, нямало да има война нито с крал Владислав, нито с херцог Филипо, защото тези войни се водели не от необходимост, а за да могат някои граждани да си напълнят кесиите. Джовани Медичи се стараел да примири спорещите, като им доказвал, че няма защо да се връщат към миналото, а трябва да мислят само за бъдещето; че ако данъците по-рано са били несправедливи, трябва да са благодарни на бога, че се е намерил начин за по-справедливо облагане, а този начин е нужен преди всичко за да способства за единството на гражданите, а не за раздори помежду им, които неизбежно ще последват, ако се опитват да изравнят предишните данъци със сегашните; че следва да се задоволяват с непълна победа, понеже този, който иска всичко, често загубва и малкото, което има. Думите му успокоили страстите и въпросът за преразглеждане на предишното облагане повече не се повдигнал.

XV

В това време войната с херцога продължавала, докато накрая с посредничеството на папския легат във Ферара бил сключен мир. Но тъй като още от самото начало Филипо не се съобразил с условията, съюзниците отново взели оръжието, влезли в бой с войските на херцога и ги разбили при Маклодио. След това поражение херцогът предложил нови условия, с които флорентинците и венецианците се съгласили: първите, защото престанали да вярват на Венеция и не искали да жертвуват своите интереси заради чуждите, вторите, защото след победата над херцога Карманьола започнал да действува така бавно, че не можело вече да се разчита на него. Така през 1428 година бил сключен мир, според който флорентинците получили обратно всичко, което били загубили в Романя, а на венецианците останала Бреша и освен това херцогът им отстъпил Бергамо и земите около него. Тази война струвала на флорентинците три и половина милиона дуката и обогатила и засилила Венеция, обеднила флорентинците и породила нови раздори сред тях.

С настъпилия мир вън от страната се възобновили вътрешните разпри. Знатните граждани не можели да понасят кадастровото облагане, но нямали възможност да го отменят и затова решили да настроят против него колкото се може повече хора, за да могат по-лесно да го премахнат. Те посъветвали длъжностните лица, които се занимавали с отчитането на доходите, съгласно закона да зачислят и имуществото на живущите в подчинени на Флоренция земи, за да се изясни дали там няма имущество на флорентински граждани. Съгласно това всички поданици на републиката получили разпореждане в определен срок да представят списъци на имуществото си. По този повод жителите на Волтера изпратили в Синьорията осемнадесет делегати с оплакване, а раздразнените представители на властта ги затворили. Това възмутило жителите на Волтера, но те не извършили нищо, защото щяло да се влоши положението на затворените им земляци.

XVI

В това време Джовани Медичи заболял и чувствувайки, че болестта му е смъртоносна, извикал при себе си своите синове Козимо и Лоренцо и им казал: «Изглежда, че животът ми, който бог и природата са ми отредили при моето раждане, е към своя край. Умирам щастлив, защото ви оставям богати, здрави и в такова положение, че ако вървите по моите стъпки, ще можете да живеете във Флоренция с чест и окръжени от всеобща любов. Нищо в този час не ме утешава така, както съзнанието, че не само не съм нанесъл обида на никого, но според силите ми съм се старал да върша само добро. Призовавам и вас да постъпвате така. Ако искате да живеете спокойно, вземайте само толкова участие в държавните дела, колкото ви позволяват законът и гражданите: тогава няма да ви заплашва нито завист, нито опасност, защото завистта се събужда у хората не от това, което се дава на човека, а от това, което той си присвоява. И в управлението на републиката вие ще имате много по-голяма част, отколкото онези, които в стремежа си да завладеят и чуждото, загубват и своето, а преди да загубят всичко, живеят в постоянни тревоги. Като се придържах към такова поведение, аз успях сред толкова врагове и толкова раздори не само да запазя, но и да увеличи влиянието си в нашия град. И ако вие следвате моя пример, ще съумеете да запазите и да увеличите вашето. Но ако промените поведението си, то знайте, че вашият край няма да бъде по-щастлив от края на тези, които са известни в нашата история като хора, погубили и себе си, и дома си.» Скоро след това Джовани Медичи починал, оплакван от съгражданите си, което било заслужена отплата за неговите добродетели и заслуги. Джовани се отличавал с добросърдечие и не само давал милостиня на всеки, който му поисквал, но и сам помагал на бедните, без да бъде молен за това. Той не знаел що е завист, хвалел добрите, а лошите съжалявал. Не се стремял към почести, а получил всичките и не се явявал в двореца на Синьорията, освен ако не го повикали. Обичал мира и избягвал войната. Той помагал на нуждаещите се и поддържал благоденствуващите. Бил чужд на разхищението на обществените

средства и съдействувал за увеличаването на държавната хазна. Когато заемал някаква длъжност, той проявявал към всички доброжелателство и не се отличавал с особено красноречие, но затова пък бил изключително благоразумен. На пръв поглед изглеждал замислен човек, но в разговор бил приятен и остроумен. Умрял много богат, но още по-богат от всеобщо уважение и добра слава. Наследството, което оставил, както материалното, така и нравственото, било не само запазено, но и увеличено от неговия син Козимо.

XVII

Задържаните жители на Волтера, жадуващи да излязат на свобода, обещали да се съгласят на всичко, каквото поискат от тях. Когато ги освободили и се върнали във Волтера, настанало време за встъпване в длъжност на новите приори и сред тях по жребий бил и някой си Джусто, човек от долното съсловие, който се ползувал с доверие и бил един от тези, които попаднали в затвора във Флоренция. Горящ от ненавист към флорентинците както за обидата, нанесена на Волтера, така и поради лична обида, той бил подбуждан и от Джовани ди Контуджи, приор от нобилите, който бил в магистратурата, да подстрекава народа от името на приорите и от свое име към въстание, да изтръгне града от ръцете на флорентинците и да обяви себе си за върховен глава. Следвайки съвета му, Джусто взел оръжието, заел целия окръг, пленил капитана, който се разпореждал във Волтера от името на Флоренция, и със съгласието на народа се провъзгласил за господар. Превратът във Волтера не бил никак по вкуса на флорентинците. Тъй като мирът с херцога бил току-що сключен, те смятали, че ще имат време да завладеят отново Волтера. Те съвсем не искали да я губят и затова възложили това дело на месер Риналдо Албици и на месер Пала Строци. Джусто мислел, че флорентинците скоро ще го нападнат, и се обърнал за помощ към Сиена и Лука. Сиенци му отказали помощ, заявявайки, че са в съюз с Флоренция. А Паоло Гуиниджи, владетелят на Лука, за да спечели отново разположението на флорентинския народ, което видимо

било загубено заради помощта, дадена на миланския херцог, не само не оказал помощ на Джусто, но и задържал посланиците му и ги изпратил в затвора във Флоренция. Междувременно назначените флорентински комисари[9] решили да завземат Волтера и събрали всички намиращи се на тяхно разположение войници, събрали голям брой пехотинци в Долно Вал д'Арно и в околностите на Пиза и се отправили към Волтера. Но въпреки че Джусто бил оставен от съседите си на произвола на съдбата и го грозяла опасност от нападение на флорентинците, той не паднал духом, а, напротив, разчитайки на силните позиции и на жизнените припаси, се приготвил за отбрана.

Имало във Волтера някой си месер Арколано, брат на този Джовани, който убедил Джусто да завземе властта, който бил доста уважаван от нобилите. Той събрал някои от своите приятели и им внушил, че в тези събития се е проявила божията воля, за да спаси техния град; понеже, ако те се въоръжат и отнемат от Джусто властта, и предадат града на Флоренция, те ще останат пълни господари в него, а Волтера ще запази старите си привилегии. Заговорът бил постигнат без трудности и те се отправили към двореца, където се намирал господарят на града. Част от тях останали долу, а месер Арколано с трима съмишленици се качил горе, като намерил Джусто с няколко граждани, го повикал настрана, за да му съобщи уж нещо важно. Разговаряйки с него, той го отвел в съседната стая, където със своите съмишленици се нахвърлили върху Джусто с извадени мечове. Но те не успели да му попречат и той да извади оръжието си и да рани тежко двама от тях; накрая, като не можал да удържи на толкова нападатели, Джусто бил убит и хвърлен от прозореца. Привържениците на месер Арколано веднага се въоръжили и предали Волтера на флорентинските комисари, които се намирали с войските си наблизо и без никакво споразумение влезли в града. В резултат на това положението на Волтера се влошило, защото освен другите неща на града била отнета и голяма част от земите, които владеел, и като го лишили от самоуправление, го превърнали в обикновено наместничество[10].

XVIII

След като град Волтера бил загубен, а след това почти веднага възвърнат, изглежда, че изчезнали всякакви причини за война. Човешкото честолюбие обаче отново се възпламенило. Във войната срещу херцога на страната на Флоренция се сражавал Николо Фортебрачо, син на една от сестрите на Брачо от Перуджа. След сключването на мира флорентинците се отказали от услугите му, но когато станало падането на Волтера, той все още бил разквартируван във Фучекио, за да могат комисарите в действията си срещу Волтера да се възползуват от неговите услуги и от войниците му. По онова време се смятало, че месер Риналдо замислял с него нова война и го бил подбудил да нападне Лука под някакъв фалшив предлог, давайки на Николо да разбере, че ако той направи това, то той, Риналдо, от своя страна ще издействува от флорентинското правителство да обяви война на Лука и да го назначи за неин началник. След усмиряването на Волтера Николо се върнал в квартирата си във Фучекио и под влиянието на месер Риналдо, или от лични подбуди, през ноември 1429 с триста конници и триста пехотинци завзел Русти и Компито, замъци, които принадлежали на Лука, и след това се спуснал в равнината, като събрал огромна плячка. Когато известието за нападението се разпространило във Флоренция, както във всеки град, започнали да се събират групи от най-различни хора, по-голямата част от които искали завземането на Лука. Сред знатните граждани, които поддържали това мнение, били привържениците на Медичите и на тяхна страна бил също и месер Риналдо, защото считал, че това ще бъде изгодно за републиката, или може би подбуждан от лично честолюбие, защото се надявал, че цялата чест от победата ще припишат на него. Против войната бил Николò да Уцано и неговата партия. Не е за вярване, че в един и същи град може да има толкова различни мнения относно това — да се воюва или не. Защото същите тези граждани и същият този народ, които след десетгодишен мир бяха осъдили войната срещу херцог Филипо, за да защитят свободата си, сега, след толкова загуби и

когато държавата им едва не загинала, на всяка цена искали война срещу Лука с цел да лишат този град от свободата му. От друга страна, онези, които желаели предишната война, били против тази, която Флоренция се канела да започне сега. Така се променят с течение на времето възгледите, защото тълпата е всякога склонна да завладее чуждото, вместо да защищава своето, и много повече се вълнува от надеждата да спечели, отколкото от страха да загуби. В загубата вярваме само тогава, когато ни постигне, а към печалбата се стремим и тогава, когато тя само проблясва в далечината.

Народът на Флоренция бил въодушевен от надежда от успехите, които постигнал и постигал Николо Фортебрачо, както и от посланията на управителите, които се намирали недалеч от Лука, тъй като наместниците на Вико и Пеша поискали писмени разрешения, за да приемат крепостите, които им се предават; така Флоренция скоро щяла да завладее всички земи на Лука. Като добавка към всичко това от владетеля на Лука при флорентинците пристигнал пратеник с оплаквания от действията на Николо и с молба към Синьорията да не обявява война на съседния град, който никога не е нарушавал дружеските си отношения с Флоренция. Този пратеник се казвал Якопо Вивиани. Малко преди тези събития той бил затворен от владетеля на Лука Паоло Гуиниджи за участие в заговор против него. И въпреки че вината му била доказана, Паоло простил на месер Якопо и напълно убеден, че и той е забравил обидата, му се доверил. Но месер Якопо си спомнял повече за заплашвалата го тогава опасност, отколкото за оказаната му милост и като дошъл във Флоренция, тайно поддържал замислите на флорентинците. Тази поддръжка заедно с надеждите за завоюване на Лука подбудили Синьорията да свика съвет от четиристотин деветдесет и осем граждани, пред които най-видните деятели на републиката обсъдили този въпрос.

XIX

Както вече казахме по-горе, един от най-страстните привърженици за превземането на Лука бил месер Риналдо. Той отбелязал в своята реч изгодата, която можело да се извлече от това завоевание; изтъкнал благоприятността на момента, тъй като Лука била предоставена на Флоренция като военна плячка от Венеция и от херцога, а папата, изцяло зает с Неаполитанското кралство, не можел с нищо да попречи. Да се превземе Лука, добавил той, сега е по-лесно, защото тя е подчинена на нейн гражданин и е загубила своята естествена сила и предишната си страст да защищава собствената си свобода, така че тя ще бъде предадена в ръцете на Флоренция или от народа, желаещ да прогони тиранина, или от тиранина от страх пред народа. Той напомнил и за това, как е досаждал този владетел на нашата република, каква ненавист той изпитва към нея и каква опасност ще представлява тя, ако херцогът или папата отново започнат да воюват срещу Флоренция. И той завършил своята реч, като заявил, че никое друго начинание, започвано някога от флорентинския народ, не е било по-лесно осъществимо, по-полезно и по-справедливо. В противоположност на това мнение Николò да Уцано се изказал, че никога Флоренция не е предприемала по-несправедливо, по-пагубно и водещо към толкова големи беди дело. Преди всичко замисля се да се нанесе удар на един гвелфски град, който винаги е бил приятел на Флоренция и който с риск за себе си всякога е давал приют на флорентинските гвелфи, прогонени от своето отечество. В цялата наша история не е имало случай, в който Лука, когато се е ползувала със свобода, да е настъпила срещу Флоренция: ако трябва да се обвинява някой за това, то това са само угнетяващите я тирани, такива като Кастручо или сега този Паоло. Ако бихме могли да воюваме против тиранина, без да воюваме срещу народа — това не би било лошо, но тъй като това е невъзможно, не трябва да се съгласяваме да бъде отнето имуществото на един град, който е наш приятел. Но ние живеем във време, в което не се обръща много внимание на справедливост и несправедливост, затова,

като оставим това настрана, трябва да разсъждаваме само от гледна точка на интересите на държавата. Впрочем полезно за отечеството може да се счита само това, което не поражда лесно някаква вреда. Така че не мога да разбера защо някои считат, че е полезно едно начинание, чиято вреда е очевидна, а ползата от него е твърде съмнителна. Очевидната вреда в дадения случай — това са разходите за войната, дотолкова значителни, че биха могли да изплашат и държавата, която дълго време е живяла в мир, да не говорим за Флоренция, която току-що е излязла от дълга и скъпоструваща я война. Изгодата, която би могла да се извлече от подобно начинание, е присъединяването на Лука — изгода, разбира се, голяма, но свързана с толкова трудности, че лично той считал за непреодолими. Не трябва да се разчита на това, че венецианците и херцог Филипо ще се отнесат към това дело безразлично. Първите ще се престорят, че това не ги засяга, за да не проявят неблагодарност, след като току-що с помощта на флорентински средства разшириха пределите си. Вторият ще е доволен, ако флорентинците започнат нова война с нови разходи, което ще му даде възможност отново да ги нападне, когато бъдат отново изтощени и слаби: той няма да пропусне случая в самия разгар на делото, когато победата на Флоренция ще изглежда вече осигурена, да започне да помага на Лука или като я изпраща тайно пари, или като разпусне част от своята войска, за да могат войниците под формата на свободни наемници да воюват на нейна страна. Накрая Николò открито призовал флорентинците да се откажат от това начинание, а с тиранина да се установят такива отношения, щото в Лука да се увеличава броят на неговите неприятели, понеже най-добрият начин да се покори този град е да се предостави властта в ръцете на гнетящия я и отслабващ народа тиранин. Ако се действува разумно, именно по такъв начин ще настъпи момент, когато тиранинът няма да може да удържи властта, а гражданите ще бъдат вече неспособни за самоуправление и Лука сама ще падне в обятията на Флоренция. «Впрочем — завършил речта си Николò — аз виждам, че страстите са доста разпалени и че моите думи останаха нечути, но искам

да предскажа на моите съграждани, че те започват една война, в която ще понесат големи загуби и ще се изложат на големи опасности; в замяна на това, че те ще завземат Лука, ще я избавят от тиранина и от приятелски, но угнетен и слаб, ще я превърнат в свободен, но враждебно настроен град, който след време ще стане препятствие за величието на собствената им държава.»

XX

След като дълго се изказвали за и против войната срещу Лука, било проведено тайно гласуване и се оказало, че само деветдесет и осем гласа били подадени против войната. И така взели решение да воюват, назначили военния съвет на Десетте и въоръжили кавалерията и пехотата. За комисари били назначени Асторе Джани и месер Риналдо Албици, а с Николо Фортебрачо се договорили, че ще предаде завзетите земи на Флоренция и ще продължи войната в качеството си на наш наемник. Като пристигнали с войската в притежаваните от Лука земи, комисарите я разделили на две половини, едната от които под водачеството на Асторе се спуснала по равнината към Камайоре и Пиетрасанта, а другата начело с месер Риналдо — към планините, понеже месер Риналдо считал, че когато градът бъде лишен от околните територии, лесно ще бъде завладян. Действията им тръгнали плачевно не защото завоювали недостатъчно голяма територия, но заради укорите, които и те, и другите си навлекли за начина на водене на войната. И трябва да признаем, че Асторе със своите постъпки напълно заслужил тези укори. Близо до Пиетрасанта има долина, наречена Серавеца, която е богата и гъсто населена. При появата на комисаря жителите ѝ излезли да го посрещнат, като го помолили да се отнесе към тях като към верни слуги на народа на Флоренция. Асторе си дал вид, че приема тяхното изявление за покорност, след това заел с войските си всички проходи и укрепления на долината, заповядал да съберат мъжете в най-голямата църква и ги обявил за пленници, а на своите хора предоставил цялата местност за разграбване и разрушение, като ги поощрявал към безпримерна жестокост и алчност, така че те не щадели нито светите места, нито жените — както девиците, така и омъжените. Всичко това станало известно във Флоренция и негодуванието обхванало не само длъжностните лица, но и целия град.

XXI

Някои от жителите на Серавеца успели да се изплъзнат от лапите на комисаря, избягали във Флоренция и на всеки срещнат човек разказвали за сполетелите ги беди. Така че, подкрепени от мнозина, които искали комисарят да бъде наказан като злодей или като човек от враждебна партия, те се явили пред Съвета на Десетте и поискали да бъдат изслушани. Когато застанали пред Съвета, един от тях взел думата и казал:

«Ние сме убедени, великолепни синьори, че вашата милост ще се отнесе с доверие и съчувствие към нашите думи, когато узнаете по какъв начин изпратеният от вас комисар завзе нашата земя и как след това се отнесе с нас. Нашата долина, както за това добре си спомнят старите семейства, всякога е била гвелфска и винаги е служила за вярно убежище на вашите граждани, които се укриваха в нея от гибелинските преследвания. Ние и нашите деди сме почитали името на славната република, която стоеше начело на партията на гвелфите. И тъй като Лука е била гвелфска, ние охотно сме живели под нейната власт; но след като този неин тиранин изостави предишните си приятели и премина на страната към гибелините, ние сме му се подчинявали само по принуждение и само бог знае колко пъти сме го молили да ни даде възможност да покажем верността си към партията, към която отдавна принадлежим. Но колко са слепи хората в своите желания. Това, което очаквахме като наше спасение, стана нашата гибел. Защото, веднага щом узнахме, че вашите знамена се приближават към нас, побързахме да посрещнем вашия комисар не като посланик на врагове, а като представител на нашите отдавнашни господари и предадохме в негови ръце нашата долина, нашето имущество и самите себе си, като му се доверихме напълно,

предполагайки, че ако неговото сърце не е напълно флорентинско, то поне ще е човешко. Нека ни простят милостивите синьори за тези думи, но смелост да говорим ни дава увереността, че по-лошо, отколкото сега за нас не може да стане. Вашият комисар е човек само по външност, а флорентинец само по име. Той е смъртна чума, жесток звяр, чудовище, по-лошо от всички, за които някога се е писало. Защото, като ни събра всички в църквата под предлог, че иска да ни говори, той ни окова във вериги, подложи на огън и меч цялата ни долина, разграби имуществото на жителите, плячкоса, разби, унищожи, изби всичко, опозори жените, обезчести девиците, като ги изтръгна от ръцете на техните майки и ги даде плячка на своите войници. Ако бяхме нанесли някаква обида на народа на Флоренция или на него лично, ако той ни беше заловил, когато ние с оръжие в ръка се отбраняваме срещу него, не бихме се оплаквали така жално, напротив, самите ние щяхме да се обвиняваме, че с нашите метежнически действия и с гордостта си сме заслужили постигналите ни беди. Но да се оплакваме сега ни заставя това, че той ни разгроми и ограби така оскърбително и нечовешки, след като го посрещнахме мирно и доброволно се предадохме в неговите ръце. Ние, разбира се, можехме да изпълним цяла Ломбардия с нашите жалби и за срам на вашия град да разнесем из цяла Италия вестта за причинените ни обиди, но не го сторихме, за да не опетним с гнусотата и жестокостта на един гражданин една толкова благородна и великодушна република. Ако знаехме от по-рано за неговата алчност, щяхме да се постараем да я наситим, въпреки че тя е бездънна и безкрайна и може би ако му бяхме дали половината от имуществото си, щяхме да запазим другата половина. Но тъй като всичко е загубено, решихме да се обърнем към вас с молба да се съжалите над бедственото положение на вашите поданици, за да не би нашият пример в бъдеще да отклони другите от желанието да ви се покоряват. Ако зрелището на нашите бедствия не е достатъчно, за да ви трогне, дано ви сплаши божият гняв, защото бог видя своите храмове подхвърлени на грабеж и палеж, а самите нас предателски заловени в плен в лоното на нашата родина.»

След тези думи всички паднали на колене, като викали и молели да им върнат имуществото и родните им места, и тъй като поруганата чест не може да се върне, то поне да върнат жените на мъжете им и децата на родителите им. Слухът за тези злодеяния се бил разпространил още преди това във Флоренция, но сега, когато членовете на Синьорията ги чули от устата на самите потърпевши, били дълбоко развълнувани и възмутени. Асторе бил незабавно отзован и след това осъден и обявен за предупреден. Издирено било и имуществото, отнето от жителите на Серавеца: всичко, което успели да намерят, било върнато на собствениците, останалото след време републиката им възстановила по различни начини.

XXII

Що се отнася до месер Риналдо Албици, и той бил оклеветен, че водел войната не в интересите на флорентинския народ, а в свой личен интерес, че откакто станал комисар, от сърцето му излетяло желанието да превземе Лука, понеже му било напълно достатъчно да граби завладените земи, като прогонва в своите имения заловения добитък и като пълни дома си с плячка; че е недоволен от имуществото, което слугите му плячкосвали за него, купувал още и взетото от войниците и че от комисар се бил превърнал в търговец. Когато тези клевети стигнали до него, те разтърсили благородното му и неподкупно сърце повече, отколкото подобавало на един толкова уважаван човек. Вълнението му било толкова голямо, че негодувайки срещу магистратите и обикновените граждани, без да чака и без да иска разрешение, той се завърнал във Флоренция. Като се явил пред Съвета на Десетте, той им казал, че му било добре известно колко е трудно и опасно да служиш на народа, който не знае що е мярка, и на държава, в която няма разбирателство, защото народът жадно лови всички слухове, а държавата наказва лошите деяния, не награждава добрите, а в съмнителните случаи бърза да обвинява. Ако някой победи — никой не го хвали, ако допусне грешка — всички го обвиняват, ако загуби — всички го клеветят. Собствената ти

партия те преследва от завист, неприятелската — от ненавист. И въпреки това страхът от несправедливо обвинение никога не го е отвръщал от действия, които той считал, че са полезни за отечеството. Но гнусотата на тези последни клевети изчерпала търпението му и променила характера му. Затова той моли правителството в бъдеще да защищава гражданите, за да служат и те на свой ред по-усърдно на държавата, и тъй като във Флоренция няма обичай да ги удостояват с триумф, то поне нека се установи обичай да ги предпазват от лъжливи обвинения. Нека сегашните магистрати не забравят, че и те са граждани на нашия град и също могат да попаднат под обвинение и тогава и те ще изпитат колко оскърбителна е клеветата за честния човек.

Съветът на Десетте се постарал да го успокои, а действията срещу Лука възложили на Нери ди Джино и Аламано Салвиати, които се отказали от плана да опустошат земите край Лука, защото счели, че трябва да се движат направо към града. Но тъй като било още зима, те се разположили на лагер в Капаноле, където по мнението на комисарите напразно си губели времето. Когато обаче била дадена заповед да стеснят обсадата около града, войниците отказали да се подчинят поради лошото време, въпреки че Съветът на Десетте настоявал за обсада и не желаел да се съобразява с никакви доводи.

XXIII

По това време живеел във Флоренция прославеният архитект на име Филипо Брунелески. Нашият град е пълен с неговите творби и затова напълно заслужено след неговата смърт в най-големия от нашите храмове бе поставено мраморно изображение с надпис, който свидетелствува на всеки, който го чете, за неговото забележително дарование. Той твърдял, като имал предвид месторазположението на Лука и коритото на река Серкио, че този град лесно можел да се наводни и с такава увереност убеждавал всички в това, че Съветът на Десетте наредил да се извърши такъв опит. Но от това не излязло нищо освен суматоха в нашия

лагер и успех за обсадените. Защото жителите на Лука с помощта на бент повдигнали мястото, където се отклонявали водите на Серкио, а след това една нощ отворили канал, по който тръгнала вода, която, като срещнала препятствието — издигнатия от жителите на Лука бент, — се устремила към отверстието на канала и се разляла в равнината, така че войската ни не само че не успяла да се доближи до града, но била принудена да се отдалечи[11].

XXIV

Неуспехът в това начинание отново подбудил назначения Съвет на Десетте да изпрати в качеството си на комисар на войската месер Джовани Гуичардини, който се постарал колкото може да се приближи до града. Владетелят на Лука, виждайки, че скоро ще бъде обсаден, по съвета на някой си месер Антонио Росо, сиенец, намиращ се при него като представител на Сиена, изпратил при миланския херцог Салвестро Трента и Леонардо Буонвизи. От името на своя господар те поискали от херцога помощ, но като видели, че той се отнася към молбата им доста хладно, тайно му предложили уж от името на народа, в случай че той се съгласи да им предостави войници, да му предадат тиранина на Лука, а след това и цялата власт на града. Освен това те го предупредили, че ако той не побърза да вземе такова решение, Гуиниджи ще предаде Лука на флорентинците, които, за да се домогнат до това, му обещават много богатства. Това изплашило херцога, той престанал да се колебае и заповядал да съобщят на граф Франческо Сфорца, негов наемен кондотиер, да му поиска публично разрешение, за да се отправи с войските си към Неаполитанското кралство. След като получил разрешението, графът пристигнал в Лука с войниците си, въпреки че флорентинците, като узнали за тези интриги и опасявайки се от последици, изпратили при него приятеля му Бокачино Аламани, за да го разубедят от това дело.

Когато граф Сфорца пристигнал в Лука, флорентинците се оттеглили в Либрафата; графът веднага се отправил към Пеша, където наместник бил Паоло да

Диачето, който, подчинявайки се повече от страх, отколкото на някаква по-благородна подбуда, избягал в Пистоя, и ако Пеша не била отбранявана от Джовани Малаволти, на когото било поръчано да я отбранява, тя неминуемо е щяла да падне. Като видял, че не е в състояние да я превземе с един удар, графът се отправил към Борго-а-Буджано и го завзел, а намиращия се недалече замък Стиляно запалил. Флорентинците, виждайки това бедствено положение, прибягнали до средство, което не един път ги било спасявало. Те знаели, че когато срещу наемни войски не може да се постигне нищо със сила, те лесно могат да бъдат склонени с пари и затова предложили на графа значителна сума, ако той не само се отдалечи, но им предаде и града. Графът, който не се надявал да извлече повече пари от Лука, решил да вземе с лекота това, което му предлагат. Той се договорил с флорентинците да не им предава Лука, тъй като честта не му позволява, а просто да я изостави на произвола на съдбата, ако му изплатят петдесет хиляди дуката. Като сключил спогодбата, за да могат жителите на Лука сами да го оправдаят в очите на херцога, той им оказал съдействие при свалянето на тирана.

XXV

Както вече казахме, в Лука се намирал сиенският посланик месер Антонио дел Росо. Със съдействието на графа и като се споразумял с гражданите на Лука, той осъществил свалянето на Паоло; начело на заговора стояли Пиеро Ченами и Джовани да Кивицано. Графът се намирал извън чертите на града, на брега на Серкио, заедно със сина на тирана, Ланцилао. През нощта добре въоръжените заговорници, на брой четиридесет човека, се явили при Паоло, който, като чул шума, ги посрещнал изненадан и ги запитал за причината за тяхното идване. На което Пиеро Ченами отговорил, че твърде много е продължило управлението на човека, който им навлякъл толкова войни, обкръжил ги с неприятелски войски и ги заплашвал с гибел както от меч, така и от глад. Затова те решили сами да се управляват и дошли при него, за да му поискат ключовете на градските врати и на хазната. Паоло им отговорил, че хазната е празна, ключовете и самият той са в тяхна власт, но ги помилил неговото управление, което започнало и продължило без кръвопролитие, да завърши също без кръвопролитие. Граф Сфорца отвел Паоло и сина му при херцога, а той ги затворил в тъмница, където те умрели.

Заминаването на графа избавило Лука от тиранина, а Флоренция от страха от графските войски. Едните веднага започнали да се готвят за отбрана, а другите възобновили атаките. Флорентинците избрали за военачалник граф Урбино[12], който с енергичните си действия принудил Лука отново да се обърне за помощ към херцога, който се възползувал от същия прийом, както с граф Сфорца, и им изпратил в помощ Николò Пичинино. Когато наближил към Лука, нашите войски излезли срещу него покрай брега на Серкио и при преминаването на реката се завързала битка, в която нашите били разбити, а комисарят с малкото оцелели избягал в Пиза. Това поражение хвърлило цяла Флоренция в униние. Но тъй като войната била започната с общо съгласие, гражданите нямало кого да упрекнат, и тъй като не можели да обвинят тези, които са взели решение за нея, стоварили вината върху нейните ръководители и отново извадили на бял свят предишните обвинения против месер Риналдо. Най-много от всички си изпатил месер Джовани Гуичардини: обвинявали го, че след заминаването на граф Сфорца той е можел да прекрати войната, но че не го е направил, защото го били подкупили с пари. Твърдяло се, че той бил изпратил у дома си значителна сума пари, след това назовали този, който ги бил занесъл и който ги получил. Около това дело се вдигнало такъв шум, че обвиненията получили голяма гласност и капитанът на народа, подбуден от общественото мнение, както и от натиска от страна на враждебната партия, извикал обвиняемия в съда. Месер Джовани се явил, крайно възмутен, но неговите роднини, бдейки за честта си, така енергично се застъпили за него, че капитанът прекратил делото.

След победата Лука не само си възвърнала своите владения, но завладяла и пизански земи, с изключение

на Биентина, Калчината, Ливорно и Либрафата; дори и самата Пиза щяла да бъде завладяна, ако не бил навреме разкрит заговор в града. Флорентинците направили някои изменения във войските си и начело на тях поставили Микелето, ученик на Сфорца. Херцогът от своя страна не се задоволил с постигнатото и за да влоши докрай положението на Флоренция, убедил Генуа, Сиена и владетеля на Пиомбино да сключат съюз за защита на Лука и за капитан да вземат на заплата Николò Пичинино. Последното обстоятелство обаче издало всичките му замисли. Тогава Венеция и Флоренция възстановили своя военен съюз и войната отново се повела открито в Ломбардия и в Тоскана. И в едната, и в другата провинция станали сражения с променлив за двете страни успех. В края на краищата, когато всички се изтощили, през май месец 1433 по неволя стигнали до съглашение. Според сключения тогава договор флорентинци, луканци и сиенци, които по време на войната си били завзели един на друг немалко укрепени замъци, ги изоставили всичките и всеки получил обратно владенията си.

XXVI

Докато се водела войната, между стените на града отново закипели коварните партийни страсти. След смъртта на Джовани Медичи неговият син Козимо започнал да проявява към държавните дела още поголяма разпаленост, а към своите приятели още поголямо внимание и щедрост, отколкото своя баща. Така че тези, които се радвали на смъртта на Джовани, като видели какъв е синът му, изпаднали в униние. Изключително разсъдлив човек, приятен на вид, същевременно строг и представителен, безкрайно щедър, изключително добродетелен към хората, Козимо никога не предприемал нищо нито срещу гвелфската партия, нито срещу държавата, а се стремял само да облагодетелствува и с щедростта си да печели привърженици. Неговият пример бил жив укор за властта на имотните, а той самият считал, че като се държи по този начин, ще може да живее във Флоренция могъщ и сигурен, повече от всеки друг, а ако честолюбието

на противниците му достигнело до крайност, той щял да се окаже по-силен и по брой на въоръжените привърженици, и по обич от страна на народа. За неговото издигане особено дейно помагали Аверардо Медичи и Пучо Пучи. Аверардо със смелостта си, Пучо със своята разсъдливост и предпазливост твърде допринасяли за това, щото той да е обкръжен с всеобщо благоразположение и на него да се падат най-почитаните длъжности. Мъдростта и предпазливостта на Пучо били толкова известни, че дори тяхната партия не се наричала на името на Козимо, а на името на Пучо.

И така градът, в който царели такива разногласия, предприел война срещу Лука, която, вместо да заглуши партийните страсти, повече ги разпалила. И въпреки че именно партията на Козимо била привърженик на тази война, за нейното водене били назначавани много хора от противниковата партия, считани от правителството за особено умели и способни. Аверардо Медичи и другите, като не можели да направят нищо, твърде изкусно и ловко използували всяка възможност да обвинят своите противници и ако се случели поражения, а те били немалко, то за виновници били обявявани не военното щастие или силата на неприятеля, а неспособността на комисарите. Оттук и преувеличението на греховете на Асторе Джани, оттук и възмущението на месер Риналдо Албици и напускането на командуването без разрешение, оттук и извикването пред съд на месер Гуичардини. От това последвали и всички обвинения на длъжностни лица и комисари: ако били основателни, раздували ги; ако ли не, измисляли ги; но и справедливи, и несправедливи, те охотно се приемали за истина от народа, който ги ненавиждал.

XXVII

Всички тези неблаговидни дела и постъпки били добре познати на Николò да Уцано и на другите вождове от неговата партия. Те многократно обсъждали с какви средства да се справят с тази беда, но нищо не можели да измислят: от една страна, им се струвало твърде опасно да допуснат по-нататъшно влошаване,

а, от друга, откритата борба им изглеждала трудна. Против насилствените действия бил особено настроен Николò да Уцано. Тъй като извън стените на града се водела война, а в самия град царели вълнения, Николо Барбадоро отишъл при него, за да го склони да предприеме акция против Козимо; намерил го дълбоко замислен в своя работен кабинет и Барбадоро започнал да го убеждава с всевъзможни доводи, които считал за убедителни, да се съгласи с месер Риналдо относно изгонването на Козимо. На неговите уговорки Николò да Уцано отговорил така: «И за тебе, и за твоя дом, и за цялата наша държава би било по-добре, ако ти и всички, които споделят твоето мнение по този въпрос, имахте сребърни бради, а не златни, както следва от твоя прякор, тъй като тогава съветите, идващи от побелели и пълни с жизнен опит глави, щяха да бъдат по-мъдри и много по-полезни за всички. Аз смятам, че този, който би желал да изгони Козимо от Флоренция, би следвало преди всичко да сравни собствените си сили с неговите. Вие самите нарекохте нашата партия партия на нобилите, а неговата партия — партия на долните народни слоеве. Дори ако истината съответствуваше на названието, то и победата би изглеждала съмнителна и във всички случаи би трябвало да имаме повече основание за опасения, отколкото за надежди, понеже пред очите ни е примерът на стария нобилитет на нашия град, който не един път е търпял тежки поражения от долните класи на народа. Но ние трябва още повече да се боим, защото редовете на нашата партия са отслабени, а тези на противниците са многолюдни и сплотени. Първо, Пери ди Джино и Нероне ди Ниджи, двама от нашите най-видни граждани, никога не са изказвали своите възгледи дотолкова определено, че да можем с увереност да кажем дали те са на наша страна, или на тяхна. Второ, в много родове и дори в много семейства съществуват разногласия, защото мнозина от завист към своите братя или към други роднини действуват против нас и в полза на нашите неприятели. Ще ти напомня само някои от по-важните примери — за останалите ти сам ще прецениш. От синовете на месер Мазо Албици — Лука, от завист към месер Риналдо се е присъединил към вражеската партия. В семейство Гуичардини, от синовете на месер Луиджи, Пиеро е враг на месер Джовани и помага на нашите противници. Томазо и Николо Содерини открито действуват против нас от ненавист към своя чичо Франческо. Така че ако вземем предвид какво представляваме ние и какво представляват те, аз просто не зная защо нашата партия има повече основание да се нарича партия на нобилите, отколкото тяхната. Ако е само затова, че зад тях стои целият народ, то и тогава тяхното положение е по-здраво от нашето и ако работата стигне до въоръжено стълкновение или до гласуване, ние няма да можем да устоим пред тях. Ако все още сме на почит, това се дължи само на отколешното уважение към нашето високо положение, което заемаме вече половин век. Но ако настъпи момент на изпитание и ние проявим слабост, от това уважение няма да остане и следа. А ако ти кажеш, че правотата на нашето дело ще ни издигне в очите на гражданите, а тях ще унизи, тогава аз ще ти отговоря, че тази правота трябва да бъде разбрана и призната от другите така, както я разбираме и признаваме ние. Но положението е съвсем различно, понеже нас ни движи само страхът да не завладее Козимо пълната власт в нашата държава. Но тези наши подозрения другите съвсем не споделят, нещо повече, те ни обвиняват именно в това, в което ние го подозираме. Какво от наша гледна точка е подозрително в поведението на Козимо? Със своите средства той помага на всички: и на частните лица, и на държавата, и на флорентинците, и на кондотиерите. Той ходатайствува пред магистратите за всеки гражданин и благодарение на всеобщото предразположение към него може да издигне този или онзи от своите привърженици до най-почитаните длъжности. Излиза, че трябва да бъде осъден на изгнание за това, че е състрадателен, услужлив, щедър и обичан от всички. Кажи ми кой е този закон, който забранява, осъжда, порицава състраданието, великодушието и любовта към ближния? Разбира се, към такива средства прибягват обикновено онези, които се стремят към върховната власт, обаче не всички са съгласни с това с нас, а ние не сме достатъчно способни да убедим когото и да е, защото нашето поведение ни е лишило от вся-

какво доверие. Нашият град, разбира се, е обладан от партийни страсти, а затова, че е живял в непрестанни раздори, той е напълно покварен и затова няма и да се вслуша в подобни обвинения. Но да допуснем, че успеем да изгоним Козимо, което не би било толкова трудно при наличието на съчувствие от страна на Синьорията; как смятате вие, при такъв брой негови привърженици, които ще останат в града и естествено пламенно ще желаят неговото връщане, да възпрепятствате неговото завръщане? Това ще се окаже невъзможно, защото приятелите му са толкова много и дотолкова се ползуват от всеобщата подръжка, че вие никога няма да можете да се справите с тях. И колкото повече негови приятели разкриете и подложите на изгнание, толкова повече ще увеличавате броя на вашите врагове. Така че след кратко време той пак ще се върне и вие ще постигнете само едно — че сте изгонили доброжелателен човек, а той ще се върне озлобен, защото неговата природа ще стане по-лоша под въздействието на тези, благодарение на които се е върнал и на които няма да се противопостави от чувство на благодарност. Ако вие замислите да го предадете на смърт, това по законен път, чрез длъжностните лица никога няма да ви се удаде, защото ще го спасят както парите му, така и продажните ви души. Но да допуснем, че той умре, или че ако бъде изгонен, няма да може да се върне, аз не виждам какво ще спечели от това нашата република, понеже, ако я освободите от Козимо, тя веднага ще попадне в лапите на месер Риналдо, а що се отнася до самия мен, аз принадлежа към тези, които не желаят, щото нито един гражданин да превъзхожда останалите по могъщество и власт в държавата. А ако непременно един от тези двамата трябва да се издигне, аз не виждам причина, заради която би трябвало да се избере Риналдо, а не Козимо. Няма да ти казвам нищо друго освен едно: да пази бог нашия град от участта да има за владетел някой от своите граждани, но ако заради греховете ни тази беда не ни отмине, нека бог ни избави поне от владичеството на Риналдо. Не призовавай никого да взема решение, което от всяка гледна точка е пагубно, и не разчитай с шепата твои привърженици да се противопоставиш на волята на болшинството.

Защото всички наши съграждани — едни от невежество, други от злонамереност — са готови да продадат републиката; съдбата им помогна, като им намери подходящ купувач. Послушай съвета ми — старай се да живееш скромно, а колкото до свободата, подозирай другарите си по партия не по-малко от противниците. Ако отново започне някакъв смут, не заставай на ничия страна, така ти ще бъдеш приятел на всички, ще съумееш да бъдеш полезен на себе си и няма да навредиш на отечеството.»

XVIII

Тези думи усмирили за известно време Барбадоро и докато се водела войната с Лука, във Флоренция всичко било спокойно. Но след това бил сключен мир и Николò да Уцано умрял; градът останал без война, но и нищо вече не можело да обуздае страстите. Отново започнали да кипят гибелните настроения и месер Риналдо, считайки сега себе си за глава на своята партия, не преставал да дотяга с молбите си на ония граждани, които по негово мнение можели да станат гонфалониери, и да ги уговаря да освободят с оръжие в ръка отечеството от човека, който поради злонамерената на някои и поради невежеството на мнозина неизбежно ги водел към робство. Поведението на месер Риналдо и на онези, които поддържали противниковата партия, държали града в тревога: всеки път когато се назначавали хора на длъжности, публично се обявявало колко лица има от едната и колко от другата партия в дадената магистратура, а когато се извършвали избори за членове на Синьорията, целият град се вълнувал. Всяко дело, дори и най-дребното, когато стигнело до разглеждане пред магистратите, служело за повод на раздори, разпространявали се важни тайни и доброто, и злото ту се превъзнасяло, ту се осъждало, еднакво страдали и добронамерените, и злонамерените граждани и нито едно длъжностно лице не изпълнявало задълженията си.

И така във Флоренция царувал раздор и месер Риналдо не преставал да се стреми към намаляване могъществото на Козимо и понеже знаел, че Бернардо

Гуидани може да стане гонфалониер, платил дълговете му, за да не би задълженията към държавата да му попречат да получи тази длъжност. Когато дошло времето за избори в Синьорията, съдбата, неизменната спътница на нашите вътрешни раздори, пожелала, щото Бернардо да бъде гонфалониер за месеците септември и октомври. Месер Риналдо веднага се явил при него и му казал, че партията на нобилите и всички, които желаят спокойно да живеят, безкрайно се радват, че той е достигнал до такъв висок пост и че сега само от него зависело радостта им да не се окаже напразна. След това му изтъкнал опасността, която можели да доведат нашите раздори, и че единственият начин да се възстанови единството е да се сломи Козимо, защото само заради влиянието, което му обезпечили прекомерните му богатства той е виновен за безсилието на нобилите. Козимо дотолкова се е издигнал, че ако не се вземели незабавно мерки, той неизбежно щял да стане владетел на Флоренция. Затова дълг на добрия гражданин е да предотврати това, да събере народа на площада, да възстанови авторитета на държавата и да възвърне свободата на родината. Той напомнил на Бернардо, че Салвестро Медичи на времето си съумял, въпреки че това било несправедливо, да намали величието на гвелфите, които с кръвта на своите прадеди били купили правото да управляват в държавата, и ако на него тогава се е било отдало да нанесе на мнозина такава несправедлива обида, нима е възможно да не се отдаде и на нобилите да се справят с един човек сега, когато правото е на тяхна страна? Той призовал Бернардо да не се страхува, понеже приятелите са готови да го поддържат с оръжие в ръка, а на народа от низините, който обожава Козимо, да не обръща внимание: от това обожание Козимо няма да извлече повече от това, което на времето е извлякъл месар Джорджо Скали. Богатствата на Козимо също не са препятствие: след като Козимо попадне в ръцете на Синьорията, и тя ще може да разполага с тях, както пожелае. В заключение той добавил, че ако постъпи така, Бернардо ще осигури на държавата безопасност и единство, а на себе си добра слава. На тези думи Бернардо кратко отговорил, че и той самият счита за необходимо да направи

всичко, за което говорил месер Риналди, и че е настанало време да се действува: нека само месер Риналдо да събере въоръжени сили, защото той, Бернардо, счита, че на членовете на Синьорията може напълно да разчита.

Веднага щом Бернардо встъпил в длъжност, като се сговорил със своите колеги и условил с месер Риналдо за предстоящото, извикал Козимо, който, въпреки че много приятели го разубеждавали, се явил при него, като разчитал повече на своята невинност, отколкото на милосърдието на Синьорията. В двореца Козимо бил незабавно арестуван. Месер Риналдо с множество въоръжени хора излязъл от дома си и съпроводен от почти всички свои привърженици, се явил на площада, където Синьорията била свикала целия народ. Заради някои изменения в структурата на държавните учреждения веднага била образувана балия в състав от двеста души, която, когато станало възможно, се занимала с въпроса за реформата, а също и със съдбата на Козимо. Мнозина искали неговото изгнание, мнозина — неговата смърт, останалите мълчали — или от състрадание към него, или от страх пред другите, така че поради разногласия не можело да се вземе никакво решение.

XXIX

В кулата на двореца има едно помещение с размери колкото позволява ширината ѝ, наречено «хотелчето». Там бил затворен Козимо и охраната му била поверена на Федериго Малаволти. Оттам Козимо можел да слуша всичко, което се говорело на събранието, и шума на оръжията на площада, и звъна на камбаната, при който се събирала балията. Той вече започнал да се бои за своя живот, но повече от всичко се страхувал да не би враговете му да го убият по незаконен начин. Затова през цялото време се въздържал от храна и за четири дена не искал да хапне нищо друго освен малко хляб. Като забелязал това, Федериго му казал: «Козимо, ти се боиш да не бъдеш отровен и затова искаш да умреш от глад; ти ми оказваш много малка чест, ако смяташ, че аз съм способен да участвувам в такова

гнусно дело. Не считам, че трябва да се боиш за живота си, защото имаш толкова приятели и в двореца, и извън неговите стени. Но дори и да те грози смъртна опасност, можеш да бъдеш уверен, че за да ти отнемат живота, те няма да се възползуват от моите услуги, а ще изберат някакъв друг начин. Аз никога няма да си омърся ръцете с кръв и особено с твоята, понеже от теб не съм видял нищо лошо. Успокой се, храни се редовно и живей заради приятелите си и заради отечеството. А за да не остане у теб някакво съмнение, аз ще разделям с теб храната, която ще ти носят.» Тези думи възвърнали духа на Козимо, със сълзи на очи той прегърнал и целунал Федериго, като горещо му благодарил за състраданието и за добротата му и обещал да му се отплати, ако някога съдбата му представи такава възможност.

Така че Козимо се поуспокоил и докато гражданите продължавали да обсъждат неговата по-нататъшна съдба, Федериго, за да го развлече, довел на вечеря някой си Фарангачо, приятел на гонфалониера, весел и забавен човек. Козимо, който го познавал отлично, решил да го използува за своите цели и когато вечерята била към своя край, направил знак на Федериго да се отдалечи. Той прекрасно разбрал каква е работата и под предлог, че отива да донесе още нещо за вечерята, ги оставил насаме. След като известно време поговорил приятелски с Фарангачо за обикновени неща, Козимо му дал писмено уверение за получаването от ковчежника на болницата «Санта Мария Нуова» хиляда и сто дуката: от тях Фарангачо трябвало да вземе сто за себе си, а хилядата да предаде на гонфалониера и да го помоли от страна на Козимо да отиде при него под някакъв благовиден предлог. Фарангачо приел поръчението; парите били предадени на Бернардо, който се смекчил, и Козимо против волята на месер Риналдо, който желаел смъртта му, бил само заточен в Падуа. Същата съдба постигнала и Аверардо, и много други от дома на Медичите, а също и Пучо, и Джовани Пучи. А за да държат в страх всички недоволни от изгнанието на Козимо, правата на балията били разделени между комисията на Осемте по охрана на държавата и капитана на народа.

След като било прието това решение, на 3 октомври 1433 година Козимо бил изправен пред членовете на Синьорията, които му съобщили заповедта за изгнанието и му предложили доброволно да се подчини на постановлението, ако не желае да бъдат взети още по-строги мерки към него и към имуществото му. Козимо изслушал заповедта със спокоен вид и заявил, че на драго сърце ще се отправи към всяко място, което му посочи Синьорията, но тъй като са му спасили живота, той моли също така и да го защитят, защото добре знае, че на площада са се събрали доста хора, които желаят неговата смърт. В заключение добавил, че където и да се намира, той самият и цялото му имущество са напълно на разположение на държавата, на флорентинския народ и на Синьорията. Гонфалониерът го успокоил и го задържал в двореца до настъпването на нощта, след което го завел у дома си, вечеряли заедно и под силна въоръжена охрана го изпратил към границата на републиката. Навсякъде по пътя посрещали Козимо с голяма почит, а венецианците открито го посетили, и то не като изгнаник, а като важен държавен деятел.

XXX

Когато Флоренция се лишила от такъв велик гражданин, и при това толкова обичан, всички изпаднали в смут — както победители, така и победени. Месер Риналдо предвиждал вече своето печално бъдеще и решил докрай да изпълни дълга си пред самия себе си и пред своята партия: той събрал при себе си много граждани, свои приятели и им казал, че добре вижда как те сами са си навлекли приближаващата се гибел, като са се поддали на молбите, сълзите и парите на своите врагове, не проумявайки, че скоро и на тях ще се наложи да се молят и плачат, но напразно — молбите им няма да бъдат чути, сълзите им няма да предизвикат жалост, а взетите пари ще върнат без остатък и ще платят лихвените проценти с мъки, смърт и изгнаничество. За всички било по-добре да търпят и да мълчат, отколкото да оставят Козимо жив и неговите привърженици между стените на Флоренция, понеже

великите хора или не трябва да се пипат, или трябва наистина да се свърши с тях. В настоящия момент единственото, което според него може да се направи, е да се въоръжат и да бъдат нащрек в града, така че когато враговете се опомнят — а това ще стане много скоро, — те да могат да ги изгонят със силата на оръжието, след като се видяло, че не могат да направят това със силата на закона. Но единственото спасително средство — това, за което той вече нееднократно е говорил, е да спечелят на своя страна нобилите, като им върнат правата за заемане на най-почитаните длъжности, и да се засилят чрез съюз с тях, както враговете им са се засилили, опирайки се на долните слоеве на народа. Само така тяхната партия ще стане по-енергична, в нея ще се влее нов живот, нова доблест, ново мъжество и тя ще може да привлече нови и многобройни привърженици. Ако те не прибягнат към това последно и действено средство, лично той просто не вижда как може да се спаси държавата сред толкова врагове и вече предчувствува тяхната гибел и гибелта на републиката.

На тези думи Мариото Балдовинети, един от присъствуващите, решително възразил, като посочил високомерието на нобилите и техния непоносим характер и добавил, че няма нужда да прибягват до тирания, за да избягнат съмнителната опасност от страна на долните слоеве на народа.

Тогава месер Риналдо, като видял, че съветите му са отхвърлени, започнал да се оплаква от съдбата си и от съдбата на своята партия, като приписвал всичко по-скоро на божията воля, отколкото на човешкото невежество и слепота. Междувременно, докато продължавало това състояние на нерешителност и бездействие, било заловено писмо от Аньоло Ачаюоли до Козимо, в което Аньоло съобщавал на Козимо какво е отношението към него в града и го подбуждал да предизвика чрез интриги някаква война срещу Флоренция и да влезе в дружески отношения с Нери ди Джино, като го уверявал, че градът се нуждае от средства, и понеже нямало да намери никой, който би могъл да го снабди с пари, съгражданите му неминуемо ще си спомнят за неговата щедрост и ще пожелаят да го върнат

от изгнание. Ако Нери се оттегли от месер Риналдо, неговата партия дотолкова ще отслабне, че няма да бъде в състояние да се защищава. Залавянето на това писмо от длъжностните лица довело до това, че месер Аньоло бил задържан, разпитван чрез изтезания и изпратен в изгнание. Този пример обаче не разколебал всеобщото настроение в полза на Козимо.

Изгнанието на Козимо продължавало вече почти година и в края на август 1434 година бил избран за гонфалониер за следващите два месеца и встъпил в длъжност Николо ди Коко; заедно с него в Синьорията влезли още осем души — всичките привърженици на Козимо, което доста изплашило месер Риналдо и неговата партия. И тъй като до встъпването си в длъжност членовете на новата Синьория в продължение на три дена си остават обикновени граждани, месер Риналдо отново събрал главатарите на своята партия, показал им близката и неминуема гибел и че единственото средство за спасение е да вземат оръжието и да направят така, че тогавашният гонфалониер Донато Велути да свика народно събрание, да образува балия, да отстрани току-що избраната Синьория и да назначи нова, подходяща за държавата, предишните списъци на кандидатите да бъдат извадени от торбата и изгорени и да бъдат съставени нови, с верни хора. Част от събралите се намерили предложението за правилно и единствено възможно, другите считали, че изходът, предложен от месер Риналдо, е твърде насилствен и можел да им навлече доста укори и щети. Особено възразявал срещу него месер Пала Строци, мирен човек, благороден и човечен, повече склонен към науки, отколкото към ръководство на партия или съпротива в обществени разпри. Той казал, независимо че дръзките и хитри мерки отначало изглеждат лесно изпълними, тяхното осъществяване не е толкова лесно, а изходът често пъти е пагубен; че според него опасността от нови външни стълкновения, свързана с наличието на въоръжени сили на херцога на границите ни с Романя, ще застави Синьорията да отдели повече внимание на нея, отколкото на вътрешните раздори; и че ако бъде забелязано някакво намерение да се измени политиката, а това всякога се вижда отрано, ще има доста-

тъчно време да се въоръжат и да направят всичко необходимо за общото спасение. Освен това, когато това се направи по необходимост, то ще предизвика по-малки сътресения сред народа и няма да им навлече толкова големи упреци. Накрая било решено да допуснат новите членове на Синьорията да встъпят в длъжност, но да бъдат бдително следени и ако се открият някакви опити, насочени срещу тяхната партия, всички незабавно да се съберат с оръжие в ръка на площад «Сант Аполинаре», недалеч от двореца на Синьорията, откъдето вече ще бъде лесно да отидат там, където трябва.

XXXI

След като взели това решение, те се разотишли и новата Синьория дошла на власт. Новият гонфалониер, за да застави да го уважават или за да вдъхне страх на тези, които биха се опитали да му се съпротивяват, осъдил на затвор своя предшественик Донато Велути, обвинявайки го, че се е ползувал от обществени средства. След това внимателно засегнал пред колегите си въпроса за връщането на Козимо и като видял, че те са склонни на това, поговорил и с тези, които считал за главатари на партията на Медичите. Насърчен от съветите им, той разпитал като подозрителни вождовете на противната партия — месер Риналдо, Ридолфо Перуци и Николо Барбадоро. Като получил призовката на съда, месер Риналдо решил, че не бива повече да се бави: той излязъл от дома си с цяла тълпа въоръжени привърженици и скоро към него се присъединили Ридолфо Перуци и Николо Барбадоро. Сред тази въоръжена тълпа имало и немалко други граждани, а също и множество наемни войници, които се намирали във Флоренция, но вече не получавали заплата; всичките те, както било уговорено, се събрали на площад «Сант Аполинаре». Месер Пала Строци не излязъл от своя дом, въпреки че и той бил събрал немалко хора; така постъпил и месер Джовани Гуичардини. Месер Риналдо изпратил да ги подканят, упреквайки ги за тяхната бавност. Месер Джовани отговорил, че той и без това достатъчно решително действува срещу

враждебната партия, оставайки си в дома и като възпрепятствува брат си Пиеро да окаже помощ на правителството. След много повиквания месер Пала пристигнал на кон, придружен от двама пешаци и без оръжие. Месер Риналдо избързал срещу него и започнал остро да го кори за неговото нехайство, като заявил, че нежеланието да се присъедини към другарите си се дължи или на липсата на доверие към тях, или на недостатъчно мъжество. Той му казал също, че заслужава упрек и за двете, защото това не подобава на човек, който желае да запази добрата си слава, с която въобще се ползувал месер Пала, и че напразно си въобразявал, че ако враговете удържат победа, ще му пощадят живота или няма да го изпратят в изгнание за това, че не е помогнал на своята партия. Колкото до него самия, той даже и при гибелен изход ще бъде щастлив, че при предвиждането на опасността е дал правилен съвет, а когато тя е дошла, се е решил да прибегне до сила. Но той, Строци, и всички, които са последвали примера му, двойно ще се разкайват, че са предали отечеството три пъти: първия път, когато са спасили живота на Козимо, втория, когато са отхвърлили съветите на Риналдо, и третия, когато не са излезли с оръжие. На тези думи месер Пала отговорил така, че да не бъде разбран от присъствуващите: той само измърморил нещо, обърнал коня си и се върнал у дома си. Членовете на Синьорията, като узнали, че месер Риналдо и партията му са взели оръжие, и като видели, че са изоставени, заповядали да затворят двореца, защото не знаели какво да правят. Обаче обстоятелството, че месер Риналдо останал на площада да чака помощта, която не дошла, го лишило от победата и дало възможност на Синьорията да се укрепи и на много граждани да ѝ се притекат на помощ и да помислят за мерки, които биха заставили излезлите да сложат оръжие. И така някои от членовете на Синьорията, най-малко подозрителните за месер Риналдо, отишли при него и заявили, че Синьорията няма понятие за причината на тази акция и че не са и мислили да го обиждат; и ако е ставало дума за Козимо, то въпросът за неговото възвръщане въобще не се е повдигал. Ако техните опасения са свързани с това, то

нека те да заповядат в двореца и всичките им искания ще бъдат удовлетворени. Думите им обаче не разколебали месер Риналдо, той отговорил, че неговата безопасност ще бъде опезпечена само в случай че членовете на сегашната Синьория се върнат към частен живот, а след това, за доброто на всички, в управлението на държавата да се извърши преустройство.

Но когато няма единно ръководство и мненията на ръководещите са различни, рядко се взимат полезни решения. Ридолфо Перуци се разколебал от думите на посланиците на Синьорията и отговорил, че той се е стремял само към едно — да не връщат Козимо — и ако Синьорията е съгласна с това, на него тази победа му е достатъчна; и че той не желае кръвопролития заради по-пълна победа и затова е готов да се подчини на Синьорията. Със своите хора влязъл в двореца, където ги посрещнали с голяма радост. Забавянето на месер Риналдо на «Сант Аполинаре», недостатъчното мъжество на месер Пала и напускането на Ридолфо отнели от ръцете на месер Риналдо успеха; гражданите, които го следвали, изгубили първоначалния си жар, а към това се прибавило още и вмешателството на папата.

XXXII

Папа Евгений, изгонен от Рим от народа, тогава се намирал във Флоренция. Като научил за възникналите безредици и считайки, че е негов дълг да съдействува за умиротворяването им, поръчал на патриарха, месер Джовани Вителески, интимен приятел на месер Риналдо, да отиде при него и да го покани при папата, тъй като папата е уверен, че Синьорията ще се вслуша в него и той ще може със силата на своята власт и с доверието, с които се ползува, да постигне за месер Риналдо и за партията му пълна безопасност и удовлетворение, без кръвопролития и ущърб на гражданите. Отстъпвайки пред настояванията на приятеля си, Риналдо със свои въоръжени привърженици отишъл в «Санта Мария Новела», където живеел папата. Евгений му заявил, че в знак на пълното си доверие към папата Синьорията му поръчала да уреди нещата

в негова полза, но само когато той сложи оръжието. Месер Риналдо, като видял хладността на месер Пала и лекомислието на Ридолфо Перуци, сметнал, че друг изход няма, и се оставил в ръцете на папата, надявайки се все пак, че уважението към главата на църквата ще го избави от всякаква опасност. Тогава папата наредил да съобщят на Николо Барбадоро и на другите, които чакали в двора, да оставят оръжието и да се върнат по домовете си, защото месер Риналдо щял да остане при него, за да водят преговори със Синьорията.

XXXIII

Членовете на Синьорията, като видели, че врагът е обезоръжен, започнали с посредничеството на папата да водят преговори, но в същото време тайно изпратили в планината в околностите на Пистоя да докарат пехотата им, която заедно с други въоръжени отряди въвели през нощта във Флоренция. Когато войските заели всички укрепени места, те свикали народно събрание и учредили нова балия, която, щом се събрала, постановила да се върнат Козимо и всички изгнаници с него. От враждебната партия осъдили на изгнание месер Риналдо Албици, Ридолфо Перуци, Николо Барбадоро, месер Пала Строци и други още граждани, така че малко били градовете в Италия, където нямало флорентински изгнаници; извън пределите ѝ също много градове били пълни с флорентинци. По този начин Флоренция се лишавала не само от множество достойни граждани, но и от част от своите богатства и от занаятчийските си предприятия.

Като видял какви съкрушителни бедствия са се стоварили върху тези, които заради неговите молби били сложили оръжие, папата изразил голямото си неудоволствие, горчиво се оплаквал в разговор с месер Риналдо за оскърблението, нанесено му от тези, които били нарушили дадената му дума, и го призовал към търпение и надежда в промяната на съдбата. Месер Риналдо му отговорил така: «Недостатъчното доверие към мен от страна на тези, които трябваше да ми вярват, и моето изключително доверие към силата на вашата дума погубиха и мен, и моята партия. Но най-много от

всички трябваше да обвинявам себе си за това, че реших, че вие, бидейки изгонен от вашето отечество, ще можете да задържите мене в моето. Аз достатъчно съм изпитал играта на съдбата и тъй като никога не съм се доверявал на щастието, не страдам толкова дълбоко от неволята. Знам, че когато съдбата пожелае, може отново да ми се усмихне, но дори това никога да не стане, аз всякога ще считам, че не е кой знае какво преимущество да се живее в държава, където хората са по-силни от законите, защото желана е само онази родина, където можеш без страх да ползуваш собственото си имущество и обществото на приятелите, а не тази, където всеки момент можеш да бъдеш лишен от тях и където приятелите ти от страх за собственото си благополучие те предават, когато ти най-много се нуждаеш от тях. За мъдрите и достойни хора всякога е по-лесно да слушат за бедствията на отечеството, отколкото да ги виждат със собствените си очи и по-голяма чест е да бъдеш почитан изгнаник, отколкото гражданин в робски неволи.»

Той напуснал папата, изпълнен с гняв, и се отправил към мястото на изгнанието[13], проклинайки собствените си решения и нерешителността на приятелите си. Що се отнася до Козимо, като узнал, че може да се завърне в родината си, той побързал към Флоренция[14]. Рядко се случва, щото гражданин, влизащ след победа в град с триумф, да бъде посрещнат в отечеството от толкова много народ и с такава проява на благоразположение, с каквито бил приет този изгнаник. И всеки по своя вътрешна подбуда гръмко го приветствувал като благодетел на народа и баща на отечеството.

КНИГА ПЕТА

I

Често пъти от непрекъснатите промени, които стават в държавите, те преминават от порядък към безпорядък, а след това отново от безпорядък към порядък. Тъй като от самата природа на нещата на този свят не е дадено да спират своя ход, след като достигнат до

най-голямо съвършенство и нямат вече възможност за по-нататъшен подем, те неизбежно започват да упадат, и, обратно, когато са в състояние на пълен упадък и от безредици разстроени до крайност, не са в състояние повече да падат по-надолу и по необходимост тръгват отново към подем. И така винаги от добро се слиза към зло и от зло се издига към добро. Защото добродетелта поражда спокойствие, спокойствието поражда бездейност, бездейността — безпорядък, а безпорядъкът — гибел и съответно от безпорядъка се ражда порядък, от порядъка се ражда доблестта, а от нея произтичат славата и благоденствието. Мъдреците са забелязали, че учеността никога не заема първото място, то е отредено на военното дело, и в държавата най-напред се появяват военачалниците, а след това философите. Когато една добре подготвена и организирана войска донесе победа, а победата — мир, силата и войнствеността не могат да се покварят и от най-благородната бездейност повече, отколкото от учеността; нито пък бездейността може да проникне в добре устроената държава с някаква по-малко възвишена и опасна съблазън. Това прекрасно осъзнал Катон, когато философите Диоген и Карнеад пристигнали от Атина в Рим в качеството си на посланици до Сената. Като видял, че римската младеж с възхищение започнала да се увлича по тях и като разбрал опасността, която може да последва за отечеството от благородната бездейност на любомъдрието, той се постарал да вземе мерки, щото в бъдеще нито един философ да не може да намери приют в Рим.

Ето кое води държавата до гибел, но когато достигнат предела на бедствията и хората от ударите на съдбата станат по-мъдри, те, както вече казахме, се връщат отново към порядъка, ако не бъдат потъпкани от силата на някои извънредни обстоятелства. По същите тези причини Италия ту благоденствувала, ту бедствувала, най-напред при древните етруски, след това под владичеството на римляните. И въпреки че след това върху развалините на римската държава не е възникнало нищо, което би могло да я издигне дотолкова, че Италия да благоденствува в слава под управлението на доблестен господар, все пак в многото нови градове и държави, възникнали върху римските развалини, била проявена

толкова доблест, че макар че нито една от тях не възтържествувала над другите, те се оказали дотолкова добре устроени и уредени, че успели да избавят и защитят Италия от варварите.

Ако сред тези държави Флоренция не се отличавала с големи владения, тя все пак не им отстъпвала нито по влияние, нито по мощ. Дори намирайки се в центъра на Италия, богатите и всякога готови да нападнат врага флорентинци или успешно завършвали обявените им войни, или способствували за победата на тези, на чиято страна заставали. Ако войнствеността на тези нови държави не им давала възможност дълго време да се радват на мира, то и бедствията от войната не бивали за тях гибелни.

Защото не може да се говори за мир там, където държавите постоянно враждуват; но трудно е да се нарекат истински войни такива разпри, при които хората не се избиват помежду си, градовете не се подлагат на разгром и не се унищожават. Подобни войни се водели така вяло, те започвали без особен страх, продължавали без опасност за всяка от страните и завършвали без щети. По такъв начин войнската доблест, която обикновено угасвала в другите държави поради дългите години мирен живот, в Италия изчезнала вследствие на малодушието, с което са се водели войните в нея. За това свидетелствуват събитията за времето от 1434 до 1494 година, които тук ще бъдат изложени така, че читателят да разбере как е бил открит отново пътят на варварите към Италия и как е станало, че Италия сама им се отдала в робство. И ако действията на нашите господари вън от пределите и вътре в страната съвсем не предизвикват такова възхищение, с което четем за деянията на древните, то може би заради други техни качества те могат да предизвикат не по-малко възхищение, а именно — по какъв начин е могла да бъде обуздана войнската мощ на толкова благородни народи от едни толкова нищожни и бездарно ръководени войски. И ако в повествованията за събитията, станали в едно толкова порочно общество, не стане дума нито за войнска храброст, нито за доблест на пълководец, нито за гражданската любов към отечеството, то във всички случаи ще можем да видим към какво коварство, към какви

хитрости са прибягвали и господари, и войници, и вождове на републики, за да запазят уважението, което съвсем не заслужавали. И може би познанието на тези дела ще бъде не по-малко полезно, отколкото познаването на деянията от древността, защото, ако последните служат за пример на подражание на великодушните сърца, то първите предизвикват в тези сърца стремеж да ги избягват и да ги възпрепятстват.

II

Онези, които се разпореждали със съдбините на Италия, действували по такъв начин, че когато сговорността на господарите довеждала до мир, той бивал незабавно разрушаван от тези, които държали оръжието в ръцете си[1], и в края на краищата нито войната носела на някого слава, нито мирът — покой. Така, когато през 1433 година между миланския херцог и Лигата бил сключен мир, наемните войници, които не желаели да прекратят военните действия, се обърнали срещу папската държава. Тогава в Италия имало две значителни въоръжени сили: войската на Брачо и войската на Сфорца. Начело на едната стоял Франческо, синът на Сфорца, а начело на другата — Николò Пичинино и Николо Фортебрачо. Почти всички войнски отряди, намиращи се в Италия, влизали в състава на една от тези две армии. Армията, организирана от Сфорца, имала повече достойнства както заради личните качества на графа, така и заради даденото му от миланския херцог обещание да го ожени за своята извънбрачна дъщеря мадона Бианка. Възможността от подобен брачен съюз му обезпечавал голямо влияние. След постигането на мир в Ломбардия тези войски започнали по различни поводи да нападат папа Евгений. Николо Фортебрачо действувал, подбуждан от старата вражда, която Брачо винаги таял против папството, графът — от своите честолюбиви кроежи и в края на краищата Николо нападнал Рим, а графът завладял Марка. Римляните, понеже не желаели да воюват, изгонили от града папа Евгений и той с много трудности и опасности избягал във Флоренция, където, след като обмислил тежкото положение, в което се намирал, и видял, че италианските владетели не са

склонни заради него да вземат оръжието, което с такава радост били оставили, сключил договор с графа и му предоставил владението на Марка, въпреки че графът към обидата, нанесена на папата със завладяването на Марка, добавил и презрението си, защото, като обозначил мястото, откъдето писал на своите хора, той по италиански обичай написал на латински: «От нашия Грифалко Фирмано, против волята на Петър и Павел». Неудовлетворен от полученото ленно владение, той се стремял да бъде назначен за гонфалониер на църквата и папата се съгласил на всичко; дотолкова се страхувал от опасностите на войната, че предпочел позорния мир. Затова, като станал приятел на папата, графът започнал да изтласква Николо Фортебрачо и в течение на няколко месеца в църковните земи между тях станали стълкновения, които донесли повече щети на папата и неговите поданици, отколкото на самите воюващи. Накрая миланският херцог предложил своето посредничество и съперниците сключили примирие, според което те останали в църковната област като владетели.

III

Едва затихнала войната в Рим, и тя отново се разпалила в Романя от Батиста да Кането, който убил в Болоня няколко души от рода Грифони и изгонил от града поставения от папата управител, както и много свои лични врагове. Той решил да задържи Романя със сила и затова се обърнал за помощ към Филипо; а папата, за да си отмъсти за тази обида, поискал поддръжка от Флоренция и от Венеция. Те се съгласили да окажат помощ и много скоро в Романя застанали едно срещу друго две големи войнства. Военачалник на Филипо бил Николò Пичинино, а войските на Венеция и Флоренция се предвождали от Гатамелата[2] и Николò да Толентино. Сражението станало близо до Имола, венецианците и флорентинците били разбити, а Николò да Толентино бил пленен и изпратен при херцога, където след няколко дни умрял или коварно умъртвен от Филипо, или от мъка за понесеното поражение. След тази победа херцогът, може би изтощен от предишните войни, а може би успокоен от това, че Лигата след претърпяната несполука ще се откаже от по-нататъшни действия, не разширил успехите си и дал на папата и на съюзниците му време да се обединят наново. Те назначили за свой военачалник граф Франческо[3] и замислили да изгонят Николо Фортебрачо от църковните владения и сами да завършат войната, която били започнали в защита на църковния глава.

Като видели, че папата има силна военна подкрепа, римляните решили да се помирят с него и се съгласили да приемат негов комисар. Освен другите земи под властта на Николо Фортебрачо се намирали и Тиволи, Монтефиаскони, Чита ди Кастело и Асизи. Тъй като не бил в състояние да бъде на бойното поле, той отстъпил в Асизи, където графът го обсадил. Поради доблестната отбрана на Николо обсадата продължила и херцогът счел за необходимо или да попречи на Лигата да удържи победа, или, ако това не му се отдаде, да се подготви добре за отбрана. За да застави графа да снеме обсадата, той заповядал на Николò Пичинино от Романя да премине в Тоскана, така че Лигата, след като разсъдила, че защитата на Тоскана е по-важна от превземането на Асизи, заповядала на графа да спре придвижването на Николò, който със своите войски се намирал вече във Форлѝ. Графът веднага потеглил с войската си и се явил в Чезена, като поръчал на своя брат Леоне да води военните действия в Марка и да защищава неговите владения. В това време, докато Пичинино се стараел да проникне в Тоскана, а графът се мъчел да го възпрепятствува, Николо Фортебрачо внезапно нападнал Леоне и за голяма своя слава го заловил в плен, разпръснал войската му и използувайки победата, много бързо завзел и други градове в Марка. Този разгром много огорчил графа, който се уплашил да не загуби всичките свои владения; затова той оставил част от войската си срещу Пичинино, а с другата нападнал Фортебрачо, сражавал се с него и го победил: в тази битка Фортебрачо бил ранен и пленен и умрял от раните си. Тази победа върнала на папата всичко онова, което бил отнел от него Николо Фортебрачо, и принудила херцога да иска мир, който бил сключен с посредничеството на Николò д'Есте, маркиз на Ферара. Според условията на мира на папството били върнати всички

завзети от херцога градове, а войските на херцога се завърнали в Ломбардия. Батиста да Кането, както всякога става с тези, които стоят на власт в държавата благодарение на чужда сила и помощ, не успял да се задържи в Болоня със собствената си сила и доблест след заминаването на войските на херцога и избягал, а месер Антонио Бентиволио, глава на противната партия, се завърнал в града[4].

IV

Всичките тези събития станали по време на изгнанието на Козимо. След неговото завръщане всички, които съдействували за това, и много граждани, които били претърпели обиди, решили да обезпечат своята безопасност, без да се съобразяват с нищо. Синьорията, която била дошла на власт за месеците ноември и декември, неудовлетворена от това, което нейните предшественици били направили за партията на Медичите, продължила срока на изгнание на много изгнаници и още много били допълнително прокудени. Сега гражданите били подлагани на репресии вече не толкова за тяхната принадлежност към враждебната партия, колкото заради богатството им или за роднински и приятелски връзки. Ако тези изгнания се съпровождали с кръвопролитие, те напълно щели да заприличат на проскрипциите на Октавиан и Сула[5]. Трябва да отбележим обаче, че и тук не минало без кръв, понеже Антонио, син на Бернардо Гуадани, бил обезглавен. Четирима други граждани, между които били Заноби Белфрателли и Козимо Барбадоро, понеже нарушили забраната да напускат мястото на своето изгнание и се намирали във Венеция, били заловени от венецианците, които ценели повече приятелството си с Козимо, отколкото собствената си чест и му ги предали, след което били подло умъртвени. Това деяние засилило партията на Козимо и предизвикало страх у неговите врагове, които останали поразени, че такава могъща република продала свободата си на флорентинците. Мнозина считали, че това било направено не толкова за да се облагодетелствува Козимо, колкото с цел още по-силно да се разпалят партийните страсти и чрез пролятата кръв

още повече да се ожесточат нашите вътрешни разпри. Защото като най-голямо препятствие за своето възвеличаване венецианците виждали единството на нашата република.

Когато държавата се избавила от враговете си и от подозрителните лица, тези, които били на власт, започнали да обсипват с благодеяния граждани, които можели да допринесат за засилването на тяхната партия. Семейството Алберти и всички, които по-рано били обявени за метежници, се завърнали в родината. Всички знатни, с малки изключения, били смъкнати в съсловието на пополаните. Накрая си разделили на безценица и имуществото на метежниците. След това издали нови закони и правила за обезпечаване на собствената си безопасност и запълнили с нови имена избирателната торба, като извадили оттам имената на своите врагове и добавили имена на приятели. Извличайки поука от гибелта на противниците и като се убедили, че дори промяната на имената в списъка не е достатъчна за пълното укрепване на властта им, решили, че магистратите, които имат власт над живота и смъртта на гражданите, трябва винаги да се избират измежду вождовете на тяхната партия и затова постановили, че акопиаторите, на които било възложено да поставят имената на кандидатите в избирателната торба, имат право съвместно с членовете на Синьорията, която се освобождава от пълномощията си, да назначават новата Синьория. На комисията на Осемте по охраната на държавата било дадено правото да произнася смъртни присъди. Постановено било след изтичане на срока за изгнание изгнаниците да могат да се върнат във Флоренция само след като членовете на Синьорията и Колегиите, съставът на които бил тридесет и седем души, им разреши с болшинство от тридесет и четири гласа. Издали забрана да не се пишат писма на изгнаници и да не се получават от тях такива. Всяка дума, всеки жест, най-малкото общуване между гражданите, ако в тях имало нещо, причиняващо някаква неприятност на властите, подлежали на най-сурово наказание. И ако във Флоренция бил останал дори и един подозрителен за властите човек, когото не засегнали тези ограничителни мерки, той във всеки случай не можел да не пострада от установените

сега нови облагания. Така за съвсем кратко време, след като изгонила и обеднила противниците си, партията на победителите укрепила своето положение в държавата. А за да има и външна поддръжка, тя лишила противниците си от възможността да прибягнат до нея, сключвайки съглашение за взаимна защита на държавите и с папата, и с Венеция, и с херцога на Милано.

V

Такова било положението на нещата във Флоренция, когато починала неаполитанската кралица Джована[6], оставяйки по завещание за наследник на престола Рене Анжуйски[7]. Но в това време в Сицилия се намирал Алфонсо[8], кралят на Арагона, който, опирайки се на приятелството си с много барони, се готвел да завладее Неаполитанското кралство. Неаполитанците и много от бароните били на страната на Рене, а папата от своя страна не желаел в Неаполитанското кралство нито Рене, нито Алфонсо, а искал то да бъде управлявано от негов наместник. Междувременно Алфонсо пристигнал в кралството и бил приет от херцога на Сеса. Владеейки вече Капуа, която князът на Таранто бил завзел от негово име, Алфонсо наел няколко князе с намерение да принуди неаполитанците да му се подчинят и изпратил своята флота да нападне Гаета, която била на страната на неаполитанците. Те се обърнали за помощ към Филипо[9] и той убедил генуезците да им окажат помощ; които не само за да угодят на херцога, техния господар, но и за да спасят стоките си в Неапол и Гаета, събрали твърде силна флота. Когато научил за това, Алфонсо увеличил своята армада и лично я повел срещу генуезците. Сражението[10] станало при остров Понцио; арагонската флота била разгромена и Алфонсо заедно с много други князе бил взет в плен и предаден от генуезците на Филипо.

Тази победа стреснала всички италиански владетели, които се бояли от мощта на Филипо, защото преценявали, че сега му се представя благоприятна възможност да стане господар на цяла Италия. Но толкова различни са мненията на хората, че той взел точно противоположното решение. Алфонсо бил благоразумен

човек и щом му се предоставила възможност да се срещне с Филипо, той започнал да убеждава херцога, че прави грешка, като помага на Рене във вреда на него, Алфонсо, понеже Рене, като станал неаполитански крал, навярно щял да направи всичко възможно, щото Милано да попадне под властта на краля на Франция: тогава френската помощ щяла да му бъде наблизо и в случай на нужда нямало да му се налага да се грижи за прехвърлянето на френски войски, а това Рене можел да постигне само с гибелта на Филипо и като превърнел херцогството му във френско владение. Съвсем друго би било положението, ако той поемел властта в Неапол: тогава единствените негови врагове щели да бъдат французите и той просто щял да бъде принуден по всякакъв начин да угажда на този, който би могъл да открие пътя на враговете му, дори нещо повече — да му се подчинява, тъй като Алфонсо щял да носи само кралска титла, а истинската власт и могъществото щели да принадлежат на Филипо. Но, разбира се, никой друг, както самият херцог, не можел да разбере опасността от първото решение и изгодата от второто, ако за него държавните съображения имат значение само заради задоволяването на някаква прищявка. Тъй като в единия случай той можел да бъде напълно самостоятелен и свободен господар, а във втория, между двама еднакво могъщи монарси, или ще загуби своето херцогство, или ще живее в постоянен страх и ще трябва да се подчинява на тяхната воля.

Тези думи оказали такова силно влияние върху херцога, че той променил намерението си, освободил Алфонсо и с почит го изпратил в Генуа, а оттам в неговото кралство. Алфонсо незабавно се прехвърлил в Гаета, понеже, щом се разпространила вестта за освобождаването му, Гаета била завзета от силите на няколко синьори от неговите привърженици.

VI

Генуезците видели, че херцогът, без да се съобразява с тях, върнал свободата на краля, че си присвоил цялата чест от победата, а за тях оставали само разходите и опасностите, че освобождаването на Алфонсо се

считало за негова заслуга, а за тях оставали обидите от поражението и че са го взели в плен — от всичко това силно се разгневили. Когато Генуа се ползува със свобода и независимост, всички граждани със свободно гласуване избират свой глава, който се нарича дож, но не за да стане самодържавен владетел и еднолично да взема решения, а за да може в качеството си на техен глава да предлага едни или други мерки, подлежащи на обсъждане от длъжностните лица и в държавните съвети. В Генуа има много благородни семейства, които са толкова могъщи, че с голяма неохота се подчиняват на постановленията на магистратите. Най-могъщи са семействата Фрегозо и Адорно. Те именно раздуват разногласията, които раздират този град и нарушават обществения ред. Защото в повечето случаи те се борят за властта в града с оръжие в ръка, а не със законни средства, вследствие на което едната партия е винаги угнетена, а другата властвуваща. И нерядко се случва лишените от права и почести да прибягват до силата на чуждото оръжие и да отдават на чуждоземците отечеството, което не са в състояние да управляват. Затова постоянно е ставало и продължава да става, щото владетелите на Ломбардия да управляват често Генуа; така както станало, когато бил пленен Алфонсо Арагонски. Сред тези влиятелни генуезци, които съдействували за подчинението на града на Филипо, бил Франческо Спинола, който, както винаги се случва, скоро след като оставил да поробят града му, бил заподозрян от херцога. Възмутен от това, той се оттеглил в Гаета — в доброволно, така да се каже, изгнание и се намирал там, когато станала морската битка с Алфонсо. В битката проявил голяма доблест и мислел, че херцогът ще оцени заслугите му и ще го остави да живее безопасно в Генуа. Скоро обаче се убедил, че херцогът продължава да го подозира, защото не можел да допусне, че може да му бъде верен този, който не е бил верен на своята родина. Тогава Спинола замислил да опита още веднъж щастието си и с един удар да върне свободата на родината си, а на себе си добрата слава и безопасността; той преценил че единственият начин да заслужи разположението на съгражданите си е същата тази ръка, която е нанесла раната, сега да даде на отечеството изцеление и спасение. Виждайки какво негодувание обхванало всички генуезци, когато херцогът освободил краля, той решил, че сега е най-подходящият момент за осъществяването на своите замисли. Затова се доверил на някои съграждани, които по негово мнение споделяли възгледите му, вдъхнал им мъжество и ги убедил да съдействуват на плановете му.

VII

Настъпил тържествено празнуваният ден на Йоан Кръстител, в който новоназначеният от херцога управител Аримино влязъл в Генуа. Той бил съпроводен от предишния управител Опичино и от много генуезци; тогава Франческо Спинола решил, че няма защо да отлага повече. Заедно с тези, които споделяли плана му, той излязъл въоръжен на площада пред дома си и извикал «свобода». Възхитителна гледка представлявали гражданите и целият народ, които така стремително се вдигнали само при тази единствена дума! Това станало толкова бързо, че никой, който от изгода или поради някакви други причини бил на страната на херцога, нямал време не само да вземе оръжие, но и да се спаси. Аримино с няколко генуезци, които били при него, се укрил в замъка, където се намирал гарнизонът на херцога. Опичино предполагал, че ще може да се спаси или да вдъхне мъжество на приятелите си, ако се добере до двореца, където имал под свое подчинение две хиляди въоръжени войници. Той тръгнал натам, но бил убит още преди да стигне до площада. Разкъсали тялото му на парчета и ги влачили из цяла Генуа. Генуезците възстановили в града управлението на свободен избор на магистрати, за кратко време завладели замъците и другите крепости на херцога и напълно отхвърлили игото на херцог Филипо.

VIII

Този обрат в събитията, който в началото изплашил италианските владетели и ги накарал да се опасяват, че херцогът твърде много се е засилил, сега им вдъхнал надежда, че ще могат да го обуздаят, и въпреки техния

току-що възобновен съюз Флоренция и Венеция сключили съглашение с Генуа[11]. Тогава месер Риналдо Албици и другите главатари на флорентинските изгнаници, като видели, че всичко се е раздвижило от мястото си и че дори земята е променила своя облик, се обнадеждили, че ще успеят да въвлекат херцога в открита война с Флоренция. Те отишли в Милано и месер Риналдо се обърнал към херцога със следната реч:

«Ако ние, някогашни твои врагове, с пълно доверие идваме сега при теб, за да измолим съдействието ти за нашето завръщане в отечеството, то нито ти самият, нито всички, които разбират по какъв начин става всичко на този свят и колко непостоянна е съдбата, трябва да се учудваме на това, още повече, че можем да представим най-ясни и разумни оправдания за нашите предишни и сегашни постъпки както по отношение на теб в миналото, така и по отношение на родината в настоящия момент. Никога разумен човек не ще осъжда този, който се старае да защищава своята родина независимо от средствата, с които си служи. Нашата цел никога не е била да ти нанесем щети, а единствено защитата на отечеството. Това доказва и обстоятелството, че дори тогава, когато нашата Лига постигаше най-крупните си победи и вярвахме, че ти искрено желаеш мир, ние се стремяхме към неговото сключване много повече от тебе. Нашата родина не може да се оплаква от това, че сега те убеждаваме да обърнеш срещу нея оръжието, от което ние с такава упоритост сме я защищавали. Защото само тази родина заслужава любовта на гражданите си, на която всички те са еднакво скъпи, а не тази, която лелее малцина, а отхвърля всички останали. Нека никой не казва, че да се вдига ръка срещу отечеството е всякога престъпно. Защото държавите, въпреки че са сложни тела, имат сходни черти с простите тела: и както последните страдат понякога от болести, които не могат да се излекуват иначе освен с огън и желязо, така и в държавите възникват често такива неуредици, че добрият и любящият родината гражданин би бил престъпник, ако не се реши да лекува недъзите, когато това е необходимо дори с желязо, а ги остави неизлекувани. Може ли да има за една държава по-тежка болест от робството? И какъв лек тогава може да се приложи с по-голяма полза, ако не този, който сигурно лекува от тази болест? Справедливи са само тези войни, които се водят по необходимост, и оръжието е спасително, когато без него няма надежда. Не зная съществува ли по-настоятелна нужда от нашата и съществува ли по-голяма любов към отечеството от тази, която е способна да го избави от неволя. Няма и съмнение, че нашето дело е благородно и справедливо и това трябва да е съществото и за нас, и за теб. Така и твоето дело е справедливо. Защото флорентинците не се посвениха след тържествено сключения мир да влязат в съюз с въстаналите против теб генуезци. И ако ти не се трогнеш от справедливостта на нашето дело, то нека те раздвижи гневът, още повече, че да постигнеш победа няма да бъде трудно. Нека не те смущават примерите от миналото за мощта на нашия град и неговата твърдост при отбрана. Разбира се, ти би могъл много да се опасяваш дали няма той да обладае предишната си доблест. Но сега ще намериш всичко променено. Защото може ли да бъде силна тази държава, която сама се е лишила от по-голяма част от богатството си и от полезните занаяти? Може ли да бъде упорит при самозащита един народ, който е обхванат от най-разнообразни, все нови и нови раздори? И поради тези раздори дори средствата, които Флоренция все още притежава, не са в състояние да я променят така, както това е ставало в по-щастливи времена. Хората не скъпят богатствата си заради своята чест и слава и с охота правят това, когато се надяват в мирно време да си възвърнат с лихва онова, което им е отнела войната, а не тогава, когато и войната, и мирът им носят едно и също угнетение, защото в единия случай те трябва да понасят оскърбленията на враговете, а в другия — дързостта на тези, които ги управляват. Народите повече страдат от алчността на своите съграждани, отколкото от грабителските нападения на врага, защото във втория случай понякога има надежда, че техният край ще настъпи, а в първия нямат на какво да се надяват. В предишните войни ти действуваше срещу целия град; сега ти предстои да воюваш само срещу една незначителна част от него. Ти искаше да отнемеш

властта от множество граждани, при това порядъчни; сега ще дойдеш, за да лишиш от нея малцина жалки личности. Ти идваше при нас, за да отнемеш свободата на града ни, сега ще дойдеш, за да му я върнеш. Нелепо е да се предполага, че при такова различие от причини могат да възникнат еднакви последици. Имаме всичките основания за една сигурна победа и ти самият можеш да разсъдиш как тя ще укрепи държавата ти. Защото Тоскана ти е толкова задължена и поради това ти е приятелка; във всички твои начинания ще ти съдействува повече, отколкото дори твоят Милано. И ако това завоевание по-рано би се считало за проява на насилие и надменност, сега то ще бъде оценено като справедливо и благородно. Затова не допускай да ти се изплъзне благоприятният случай и помисли над това, че ако предишните ти действия против флорентинците след много труд са ти носили само разходи и безславие, сега с лекота ще придобиеш и големи изгоди, и благородна слава.»

IX

Не били необходими всички тези думи, за да подбудят херцога към война с флорентинците: достатъчна била наследствената ненавист и сляпата амбиция, които го държали под своя власт, а още повече го подтиквало съглашението на Флоренция с Генуа, в което той виждал ново оскърбление. Но празната хазна, опасностите, на които се излагал, споменът за скорошните загуби и неувереността по отношение на надеждите, които изпитвали флорентинските изгнаници — всичко това доста го смущавало. Щом узнал за въстанието в Генуа, херцогът веднага изпратил срещу нея Николò Пичинино с всичките свои войски и пехотинци, които можел да събере, за да завземе града, като ги нападне внезапно, преди още мъжеството на генуезците да укрепне и преди да са съставили новото правителство. Най-много от всичко той разчитал на генуезкия замък, където все още се държал неговият гарнизон. Въпреки че в началото на Николò се отдало да прогони генуезците от възвишенията и да им отнеме долината Подзевери, където те били построили укрепления, и

да ги отблъсне до стените на града, отчаяното мъжество на гражданите при отбраната му създали такива трудности при опитите да се придвижи по-нататък, че той бил принуден да се отдалечи. Тогава по съвета на флорентинските изгнаници херцогът му заповядал да нападне ривиерата Леванте и на границата с Пиза да действува срещу генуезците, колкото се може по-упорито, като мислел, че от развоя на тези операции ще стане ясно какво ще трябва да предприеме по-нататък. Вследствие на това Николò обсадил и превзел Сарцана и след като й нанесъл огромни щети, дошъл в Лука, разпространявайки слуха, че се движи към Неаполитанското кралство, за да подпомогне краля на Арагона, а всъщност той искал само да сплаши флорентинците.

Междувременно папа Евгений отпътувал от Флоренция и отишъл в Болоня, където започнал преговори за ново мирно споразумение между Лигата и херцога, изтъквайки пред херцога, че ако се откаже от примирието, той ще трябва да склони на молбите на Лигата и да й отстъпи граф Франческо, който бил нает от графа и се сражавал като негов съюзник. И макар че църковният глава вложил в преговорите доста усилия, всичките те се оказали напразни, защото херцогът не бил съгласен на споразумение без предаването на Генуа, а Лигата искала Генуа да остане независима. Затова двете страни не се стремели толкова към мир, а се готвели за война.

X

Когато Пичинино дошъл в Лука[12], флорентинците, опасявайки се от ново придвижване на войските му изпратили в пизанските земи кавалерийски отряди под командуването на Нери ди Джино и измолили от папата, щото граф Франческо да атакува Николо, а те с войските си се установили в Санта Гонда. Пичинино, който се намирал в Лука, искал да му дадат път, за да премине в Неаполитанското кралство, като заплашвал, че в случай на отказ ще го стори със сила. Силите на двете страни били равни, пълководците не си от-

стъпвали във военното изкуство и затова никой не искал пръв да предизвиква съдбата. Задържало ги и студеното време; било месец декември и затова дълго време и едните, и другите бездействували. Пръв се раздвижил Николò Пичинино, на когото съобщили, че ако нападне нощем Вико Пизано, лесно ще го превземе. Николò настъпил, но не успял да завземе Вико Пизано и започнал да опустошава околните земи, а градчето Сан Джовани ала Вена запалил, като преди това го разграбил.

Тази операция, макар и в значителна степен да не успяла, все пак вдъхнала на Николò решимост за по-нататъшни действия и особено след като се убедил, че графът и Нери не предприемат нищо. Той нападнал Санта Мария ин Кастело и Филето и ги превзел. Флорентинските войски и сега не се помръднали от мястото си, не защото графът се боял да настъпи, а защото флорентинското правителство още не било обявило война от уважение към папата, който водел мирни преговори. И онова, което флорентинците правели от благоразумие, неприятелят го приписвал на страх и това го направило още по-дързък: решено било да превземат с пристъп Барга и там били хвърлени всичките сили. Известието за това ново нападение накарало флорентинците да изоставят вече всякаква коректност и не само да окажат помощ на Барга, но и да нападнат владенията на Лука. Графът се насочил към Николò, завързала се битка под самата Барга, победил го и почти разгромен го принудил да снеме обсадата[13].

Междувременно венецианците, считайки, че херцогът е нарушил мира, изпратили своя пълководец Джован Франческо да Гондзага в Киарадада; той извършил в земите на херцога такива опустошения, че го принудил да отзове Николò Пичинино от Тоскана. Това обстоятелство, както и поражението, което понесъл Николò, вдъхнали на флорентинците решимост да завоюват Лука и надежда, че ще успеят в този свой замисъл. Сега вече не ги задържал нито страхът, нито каквато и да е коректност: те се бояли само от херцога, но той бил принуден да се отбранява от венецианските войски; що се отнася до гражданите на Лука, те

допуснали врага на собствените си земи и му позволили да ги напада, така че флорентинците нямали никакви основания да се оплакват.

XI

През април 1437 графът придвижил напред своите войски. Но флорентинците решили, преди да завладеят чужди земи, да освободят своите и затова си възвърнали Санта Мария ин Кастело и всичко, заето дотогава от войските на Пичинино. След това се обърнали по посока на Лука и нападнали Камайоре, чиито жители се предали, защото, въпреки че били верни на своите владетели, страхът от настъпващия враг се оказал по-силен от верността към далечния приятел. По същата причина без трудности били завзети също Маса и Сарцана. След това в края на май войската се върнала при Лука, като унищожавала по пътя си посеви и зърнени запаси, палела села, изсичала лозя и плодни дървета, плячкосвала добитък, с една дума, като подложила местността на опустошения, на които обикновено се подлагат вражески земи. Колкото до жителите на Лука, като видели, че херцогът ги е изоставил на произвола на съдбата и че не защищава владенията им, те ги оставили и се постарали да засилят отбраната на града, като издигнали укрепления и приспособили различни защитни средства. Те не се съмнявали, че градът има възможност успешно да се отбранява — войници в него имало достатъчно, подкрепяла ги и увереността от примера на други неуспешни опити, които флорентинците били предприемали, за да завладеят града. Опасявали се само от непостоянството на долните народни слоеве, които, изморени от тежестта на обсадата, можели да се окажат по-чувствителни към съображенията за грозящите ги опасности, отколкото към свободата на съгражданите си и да се поддадат на някакво срамно и гибелно споразумение с врага. И така, за да разпалят у народа решителността за отбрана, те го събрали на главния площад и един от най-старите и мъдри граждани се обърнал към него със следната реч:

«Без съмнение вие не един път сте чували да се

казва, че извършеното по необходимост не заслужава нито похвала, нито порицание. Затова ще допуснете голяма грешка, ако помислите, че тази война, която сега водят против нас флорентинците, ние сами сме си я навлекли с това, че приехме войските на херцога и че им дадохме възможност да нападат флорентинците. Вие добре познавате старата враждебност на жителите на Флоренция към вас и знаете, че причината за тази враждебност не са нанесените от вас обиди и предизвиканият от тях страх, а вашата слабост и властолюбието на флорентинците: първата поражда у тях надеждата, че те могат да ви поробят, а второто ги подбужда да го извършат. Не мислете, че някакви ваши заслуги ще могат да заглушат у тях този стремеж, нито че някаква ваша враждебна постъпка може да го засили. Те неизбежно ще правят всичко възможно, за да ви отнемат свободата, а вие ще трябва да правите всичко възможно, за да я защитите. Разбира се, може всеки да скърби за това, което ние и те ще извършим, преследвайки тези цели, но това съвсем не трябва да го учудва. И тъй ние ще скърбим за това, че те ни нападат, обсаждат и завземат нашите градове, изгарят домовете ни и опустошават земите ни. Но кой от нас е толкова глупав, за да се учудва на всичко това? Защото, ако можехме, и ние бихме извършвали същото с тях, та дори и полошо. Те започнаха тази война с нас поради идването на Николò. Но дори той и да не беше се появявал, те щяха да намерят някакъв друг повод, а отсрочката навярно би усилила бедствието. Така че не идването на Николò трябва да виним, а нашата зла съдба и тяхната властолюбива природа. Освен това ние съвсем не можехме да откажем да приемем войските на херцога, а когато те пристигнаха, не беше по силите ни да ги задържим да не воюват. Вие добре знаете, че без помощта на някой силен не сме в състояние да се запазим, а по-вярна и по-голяма помощ от тази на херцога няма откъде да получим. Той ни върна свободата и разумно е той да ни я поддържа; при това той всякога е бил най-яростен противник на нашите врагове. Ако ние, за да не обидим флорентинците, бяхме отблъснали херцога, щяхме да загубим приятеля и щяхме да дадем възможност на неприятеля да се засили и да ни нападне. Ето защо войната и запазването на дружбата с херцога за нас са по-изгодни, отколкото мирът и загубата на неговото приятелство. Ние трябва да вярваме, че той ще ни избави от опасността, която ни навлече, само че трябва да останем верни на себе си. Вие знаете колко яростно са ни нападали неведнъж флорентинците и колко славно сме се отбранявали. Единственото, на което сме можели да се оповаваме, са били бог и времето и всеки път те са ни спасявали. Ако се защищавахме тогава, защо да не се защищаваме и сега? Тогава цяла Италия ни беше оставила на произвола на тяхната алчност, сега с нас е херцогът, а може да предполагаме, че и венецианците ще бъдат по-предпазливи в действията си срещу нас, защото на тях съвсем не им допада прекомерното засилване на Флоренция. Миналият път флорентинците можеха да действуват много по-свободно и да разчитат повече на някаква помощ, а освен това бяха и по-силни, а ние, напротив, много по-слаби във всяко отношение; защото тогава защищавахме тирана, а сега ще защищаваме самите себе си. Тогава цялата слава за отбраната принадлежеше на друг, сега тя принадлежи на нас; тогава враговете ни нападаха в пълно съгласие помежду си, сега между тях съществуват раздори и цяла Италия е изпълнена с техните изгнаници. Но даже и да нямахме надежда, то към най-упорита самозащита трябва да ни подбужда и една последна необходимост. От всеки враг трябва да се боим, защото врагът всякога търси слава за себе си и гибел за противника си. Но най-много трябва да се опасяваме от флорентинците, защото тях няма да ги задоволи нашата покорност, нашата дан и властта над нашия град; ще им бъдем нужни ние самите и нашият личен имот, за да могат да утолят жестокостта си с нашата кръв, а алчността си с нашето имущество. Така че всеки от нас, който и да е той, трябва да се опасява за себе си. И затова не изпадайте в униние при вида на нашите изпотъпкани поля, изгорени домове, завзети от врага замъци. Ако запазим нашия град, ще задържим всичко, а ако го изгубим, то какъв смисъл ще има за нас това, което остава? Защото, ако запазим свободата си, за враговете ни ще бъде трудно да задържат взетото от нас; ако я загу-

бим, тогава и от имуществото никаква полза няма да видим. Вземайте оръжието и когато се сражавате, не забравяйте, че наградата за победата ще бъде не само спасението на отечеството, но и на вашите домове и деца.» Последните думи били посрещнати от народа с изключителен плам; всички единодушно се заклели по-скоро да умрат, отколкото да се предадат или да помислят за такова споразумение, което би могло да опетни свободата на отечеството, и веднага били взети всички мерки, необходими за отбраната на обсадения град.

XII

Междувременно флорентинските войски не губели напразно времето си. След като опустошили цялата страна, те завзели Монте Карло, който капитулирал; след това обсадили Нодзано, така че обградените от всички страни жители на Лука изгубили всякаква надежда за помощ и гладът ги принудил да се предадат. Това била силна крепост, със силен гарнизон и превземането ѝ било по-трудно, отколкото всичко, завзето преди. Гражданите на Лука, които се намирали в много тежко положение, се обърнали естествено към херцога и за да получат неговата помощ, действували с настоятелни молби и с най-решителни доводи. Те му говорили за оказаните на него в миналото услуги, за враждебността на флорентинците, за това, че притичвайки се на помощ на Лука, той ще вдъхне решителност на другите свои съюзници, а ако я изостави на произвола на съдбата, ще всели у тях страх. Добавили още, че ако жителите на Лука загубят живота и свободата си, той ще бъде опозорен в очите на своите приятели и ще загуби доверието на онези, които биха се изложили на опасност заради него. Към тези думи добавяли и сълзи, за да събудят в сърцето му поне жалост, ако е глух за гласа на дълга. Те толкова се старали, че херцогът, като подкрепил своята стара ненавист към флорентинците със съображението за своите задължения към Лука и главно като решил да не допуска по никакъв начин засилването на Флоренция след такова завоевание, замислил да изпрати в Тоскана силна войска или да атакува венецианците така яростно, че да принуди флорентинците да се откажат от превземането на Лука и да помогнат на своите съюзници.

XIII

Веднага след като стигнал до това решение, във Флоренция се разпространил слухът, че херцогът се подготвя да изпрати в Тоскана свои войски. Като разбрали, че да се завземе Лука става все по-трудно и по-трудно и за да се опитат да създадат за неприятеля заплаха в Ломбардия, флорентинците започнали да подканят венецианците да атакуват херцога с всички свои сили. Но това станало в момент, когато измяната на маркиза на Мантуа, подкупен от херцога и от венецианците, минал на негова страна, изплашила силно Венеция и тя не можела да се съвземе от страх. Венецианците се считали за съвсем обезоръжени и отговорили, че сега не са в състояние не само да засилят военните действия, но и да ги продължат, ако не им изпратят като глава на тяхната войска граф Франческо, но при условие, че той лично се появи на оттатъшния бряг на По. Венеция не желаела да се придържа към предишните договори, където не се поставяло такова условие за графа, защото не искала да води война без добър капитан и се доверявала само на капитана. Към това тя заявила също, че неговите услуги ще бъдат съвършено безполезни, ако той не се задължи да се явява лично там, където неговото присъствие бъде необходимо. Флорентинците разбирали цялата необходимост от енергични военни действия в Ломбардия, но, от друга страна, отсъствието на графа би било гибелно за техните операции против Лука. Освен това те си давали пълна сметка за това, че венецианците им предявявали искане за изпращането на графа, не толкова по необходимост, колкото за това, за да възпрепятстват техните завоевания. От своя страна графът бил готов да действува в Ломбардия, съгласно желанието на Лигата, но не искал да поема никакви нови задължения, за да не изгуби надеждите за брачен съюз с фамилията на херцога.

И така флорентинците се разкъсвали между два

противоположни стремежа: от желанието да завладеят Лука и от страх от войските на херцога. И както всякога става, страхът се оказал по-силен и те разрешили на графа да отиде в Ломбардия, след като превземе Нодзано. Оставала още една трудност, но тъй като нейното разрешаване не зависело от флорентинците, тя само усилвала смущението им и ги карала да се колебаят повече, отколкото първата. Графът не искал да се прехвърля на срещуположния бряг на По, а на венецианците бил нужен само при това условие. И тъй като работата можела да се уреди само при условие, че някой направи отстъпки, флорентинците посъветвали графа да напише писмо на флорентинската Синьория, в което да изрази съгласието си да премине на отсрещния бряг, като освен това му дали да разбере, че това обещание не е официален документ, че няма никакво отношение към какъвто и да е договор и че той след това може и да не премине По, защото, веднъж след като военните действия започнат, венецианците ще бъдат принудени да ги продължат, а това щяло доста да отслаби опасенията на флорентинците. От друга страна, убедили венецианците, че това частно писмо е достатъчно, за да го задължи, и това трябва напълно да ги удовлетвори, защото, ако това е единственото средство да не се скара графът с тъста си, те трябва да се възползуват от него, и че нито на тях, нито на него няма защо открито да заявяват плановете си, ако не е крайно необходимо. По такъв начин се решило преминаването на графа в Ломбардия. Най-напред той с пристъп превзел Нодзано, за поддържане обсадата на града завзел и няколко укрепления около Лука и като поверил на комисарите на републиката воденето на войната, се прехвърлил през Апенините и се явил в Реджо[14], където венецианците, отнасящи се с подозрение към плановете му, решили веднага да го изпитат и поискали той незабавно да премине през По и да се присъедини към другите венециански войски. Графът категорично отказал; между него и упълномощения от Венецианската република Андреа Морозини започнали да се разменят оскърбления с обвинения в надменност и неискреност, като на няколко пъти заявявали, че не са поемали никакви задължения — той по отношение

на своята служба, а другият по отношение на възнаграждението. Графът се върнал в Тоскана, а Морозини във Венеция. Флорентинците преместили войските на графа на пизански земи, като се надявали с това да го убедят да възобнови военните действия срещу Лука, на което обаче той съвсем не бил склонен: като узнал, че графът отказва да премине По от уважение към него, херцогът решил, че ще може да спаси Лука с неговото посредничество. Той го помолил да уреди едно споразумение между Флоренция и Лука и, ако е възможно, да включи и него в споразумението. Освен това той се постарал да затвърди у него надеждата, че дъщерята на херцога ще му бъде дадена за жена, когато той пожелае това. Графът пламенно се стремял към този брак, защото херцогът нямал мъжко потомство и по такъв начин той можел да разчита, че благодарение на този съюз ще стане някога властелин на Милано. Затова той нарочно пропускал всички случаи, за да обезпечи победа за Флоренция, и заявявал, че няма да се мръдне от мястото си, ако венецианците не му изплащат заплатата и не запазят за него командуването. Впрочем и това заплашване не му било достатъчно, защото той искал да бъде спокоен за владенията си и освен флорентинската подкрепа му била необходима и друга. Следователно, ако венецианците се откажели от него, неизбежно щяло да му се наложи да помисли за собствените си интереси: така той умело заплашвал, че ще сключи съюз с херцога.

XIV

Всички тези увъртания и хитрости никак не се харесвали на флорентинците, защото виждали, че завоюването на Лука е загубено за тях и освен това се страхували за безопасността на републиката в случай, че херцогът и графът се обединят. За да застави венецианците да не се отказват от услугите на графа, Козимо Медичи отишъл във Венеция[15], надявайки се, че личната му репутация ще помогне да убеди венецианците. Той дълго обсъждал този въпрос в Сената, посочвайки какво е общото положение в Италия, какви са силите, които се намират на разположение на хер-

цога, коя от двете страни е по-силна във военно отношение и завършил с това, че ако херцогът успее да се договори с графа, той би могъл да изтласка венецианците към тяхната лагуна, а флорентинците би ги заплашила загубата на свободата. На това венецианците отговорили, че те добре познават собствените си сили и силите на другите италиански държави и считат, че при всички обстоятелства са напълно способни за отбрана; че те не са свикнали да плащат на войници, които служат на други: графът е с флорентинците — нека те да се разплащат с него; що се отнася до това да живеят мирно в своите владения, на тях им е много по-необходимо да смирят гордостта на графа, отколкото да му платят; хората не умеят да сдържат честолюбивите си стремежи и ако те платят сега на графа, въпреки че не е на служба, той скоро ще предяви по-нечестни и по-опасни искания и затова те считат, че е необходимо по-скоро да обуздаят неговата дързост и да не й дават възможност да се развихря дотолкова, че да стане непоправима. Ако флорентинците от страх или поради някаква друга причина искат да поддържат с него приятелство, нека му плащат. Козимо се върнал във Флоренция, без да договори нищо.

В същото време флорентинците полагали всички усилия графът да не скъса с Лигата. Истина е, че той с голяма неохота се отказвал от служба на Лигата, но желанието му да сключи обещания брак предизвиквало у него колебания, така че и най-малката случайност — а тя, както ще видим, възникнала — била достатъчна, за да го накара да вземе решение. Графът възложил охраната на своите владения в Марка на Фрулано, един от своите кондотиери, но херцогът така настоятелно го привличал при себе си, че той се отказал от графското заплащане и преминал на служба при херцога. Като научил за това, графът незабавно сключил договор с херцога, по който между другото се задължавал да не се намесва в работите на Романя и Тоскана. След това Сфорца започнал да уговаря Флоренция да сключи споразумение с Лука и успял така да убеди флорентинците в тази необходимост, че те, не виждайки друг изход, през месец април 1483 сключили договор с Лука. Според този договор Лука запазвала

своята независимост, а към флорентинците преминавали Монте Карло и няколко други крепости. Флорентинците обаче не били удовлетворени от тези условия; те затрупали цяла Италия с послания, изпълнени с горчиви оплаквания, в които се казвало, че тъй като нито господ, нито хората са поискали Лука да попадне под владичеството на Флоренция, на тях, флорентинците, им се наложило да сключат мир; рядко се случва някой да оплаква така загубата на собственото си имущество, както флорентинците оплаквали невъзможността да завладеят чуждото.

XV

В това време народът на Флоренция, макар и зает с толкова важни дейности, не забравял нито интересите на своите съседи, нито украсата на родния град. Както вече казахме, Николо Фортебрачо умрял след женитбата си с дъщерята на граф Попи, който след смъртта на Николо владеел Борго Сан Сеполкро и неговата крепост; зет му още приживе му бил възложил тяхното командуване. Когато Николо умрял, графът заявил, че тази местност и крепостта му принадлежат като зестра на дъщеря му и отказал да ги върне на папата, който ги искал като незаконно отчуждено владение на папската държава. Тогава папата изпратил патриарха начело на своите войски, за да встъпи отново в законно владение в тях. Като видял, че няма да може да удържи на това нападение, графът предложил града на флорентинците, но те отказали. Тогава папата се върнал във Флоренция[16], а републиката станала посредник между него и графа, но страните не стигнали до споразумение; патриархът нападнал Казентино, завзел Прато Векио и Ромена и на свой ред ги предложил на Флоренция, която пак се отказала да ги приеме, докато папата не разреши да бъдат върнати на графа. След доста трудни преговори папата дал съгласието си, но само при условие, че Флоренция убеди графа да му върне Борго Сан Сеполкро.

По такъв начин папата усмирил гнева си и флорентинците счели за свой дълг да го помолят той лично да освети катедралата на града им, която се наричала

«Санта Репарата»[17]. Постройката ѝ била започната преди много години и едва сега била завършена дотолкова, че да може в нея да се извършва богослужение. Папата охотно дал съгласието си и за да засияят едновременно и великолепието на града, и блясъкът на новия храм, и за да почетат църковния глава, от «Санта Мария Новела», където живеел папата, до храма била построена дървена пътека на скеле, широка четири лакти и висока два, драпирана от всички страни с богато украсени тъкани. По тази пътека се отправили към новия храм папата и неговата свита, съпроводен от магистратите и избраните за случая граждани. Всички останали граждани и простолюдието стояли по улиците, събрани по прозорците на домовете и в църквата, за да видят величественото зрелище. Когато всичките церемонии, подобаващи за такива тържества, завършили, папата пожелал да покаже обичта си към Флоренция и удостоил с рицарско звание Джулиано Даванцати, тогава гонфалониер на справедливостта, гражданин, който винаги се ползувал със заслужена слава. Синьорията, за да не остане по-назад от папата в благосклонността си към Джулиано, го назначила за една година капитан на Пиза.

XVI

В същото това време между гръцката[18] и римската църква съществували някои разногласия по въпроси на богослужението. На последния събор в Базел[19] прелатите на Западната църква дълго се съвещавали по тези въпроси и решили, без да щадят усилия, да убедят византийския император[20] да се яви с духовенството си на Базелския събор, за да опитат да ги склонят да се споразумеят с Римската църква. Въпреки че такова решение било срамно за величието на Византийската империя и прекомерната гордост на духовенството ѝ не позволявала тя да отстъпи пред римския първосвещеник, все пак, понеже били до крайна степен притиснати от турците и нямали възможност да се защищават със собствени средства, решили да отстъпят, за да могат след това с по-голямо основание да молят за помощ. И така императорът, съпроводен от патриарха и други гръцки прелати и велможи, дошъл във Венеция; но изплашен от чумата, той избрал Флоренция за мястото, където да бъдат отстранени разногласията между двете църкви. В течение на няколко дни римските и гръцките прелати се съвещавали в катедралата и след дълги и горещи спорове гърците отстъпили и стигнали до споразумение с Римската църква и с нейния глава.

XVII

След мира, сключен между Флоренция и Лука, и примирието между херцога и граф Сфорца, всички повярвали, че войските в Италия и особено тези в Тоскана и Ломбардия ще могат най-сетне да сложат оръжие. Защото военните действия в Неаполитанското кралство между Рене Анжуйски и Алфонсо Арагонски след гибелта на един от противниците трябвало да бъдат прекратени. И въпреки че папата бил недоволен от загубата на много от своите владения, и от това, че непримиримостта на въжделенията на херцога и на венецианците се проявили открито, всички предполагали, че папата по необходимост, а другите от умора в края на краищата ще бъдат принудени да спрат. Но събитията приели съвсем друг обрат, защото нито херцогът, нито Венеция се успокоили, военните действия се възобновили и Ломбардия и Тоскана отново станали място на полесражение. Гордата душа на херцога не можела да понесе това, че венецианците владеели Бергамо и Бреша, още повече, че въоръжените им отряди от време на време проникнали в неговите владения и безчинствали там. Той считал, че е напълно възможно не само да ги обуздае, но и да си върне земите, ако папата, Флоренция и граф Сфорца изоставят Венеция. Затова той замислил да отнеме от църковния глава Романя, като смятал, че след като я завладее, папата няма да бъде вече толкова опасен за него, а флорентинците, като видят, че пожарът се разгаря в близост до тях, няма да се намесят от страх, или ако се намесят, няма да могат да го нападнат толкова лесно. Херцогът знаел за недоволството на флорентинците от Венеция заради Лука и затова считал, че те няма да

бързат да вдигнат оръжие в защита на Венеция. Колкото до граф Франческо, херцогът разчитал, че възобновяването на приятелството им и надеждите да се сроди с него ще са достатъчни, за да го държат здраво на едно място. За да избегне упреците и за да даде на противниците си колкото е възможно по-малко основания за вмешателство, а и защото не желаел да нарушава току-що сключените договори с графа с нападение на Романя, той заповядал на Николò Пичинино да започне военни действия сякаш по свои лични честолюбиви подбуди.

Когато херцогът сключил споразумение със Сфорца, Николò се намирал в Романя и в съгласие с херцога си дал вид, че е крайно възмутен от дружбата между него и графа, неговия вечен враг. Той се разположил с войските си в Камурата, между Форлѝ и Равена, и така се укрепил, като че ли имал намерение да стои там, докато не му бъде направено някое ново предложение. Когато слухът за неговото възмущение се разпространил из цяла Италия, Николò се постарал да разкрие на папата колко големи са заслугите му пред херцога и с каква черна неблагодарност той му се бил отплатил за това и вярвал, че сега, когато му служат двамата най-прославени италиански капитани и почти всичките въоръжени сили на Италия са на негово разположение, той ще може да завладее цялата страна. Но ако на негово светейшество бъдело угодно, от двамата началници, които той считал за свои слуги, едния да превърне във враг, тогава другият щял да бъде съвсем безполезен, защото, ако папата снабди него, Николò, с пари и поеме издръжката на войската му, той ще нападне църковните владения, които бил отнел граф Сфорца, и тогава, като бъде принуден да се занимава със собствените си дела, няма да може да служи на честолюбивите въжделения на Филипо. Папата сметнал тези думи за твърде разумни и му повярвал; той изпратил на Николò пет хиляди дуката, като прибавил към тях и най-щедри обещания и предложил на него и потомците му земи за владения. И въпреки че мнозина предупреждавали папата, че всичко това е лъжа, той не повярвал и не желаел да слуша никой от тези, които се опитвали да му отворят очите.

Равена била управлявана тогава от името на папата от Остазио да Полента. Николò счел, че е настъпил най-удобният момент, за да претвори в дело своите замисли, още повече, че синът му Франческо бил нанесъл оскърбление на папата, разграбвайки Сполето. Затова той решил да нападне Равена, като мислел, че това няма да бъде трудна работа, или пък тайно да се споразумее с Остазио. И действително след неколкодневна обсада Равена капитулирала. След това завзел и Болоня, Имола и Форлѝ. Най-удивителното е това, че от дванадесетте крепости, които принадлежали на папската държава в тази област, нито една не устояла на Николò. Но той не се задоволил само с тази обида да оскърби църковния глава; към делата решил да добави и думи и писал на папата, че заслужено му отнел тези владения, тъй като той не се засрамил, като поискал да разруши дружбата, която свързвала него, Николò, с херцога, и разпространил из цяла Италия послания, в които лъжливо твърдял, че той, Пичинино, бил изменил на херцога и минал на страната на венецианците.

XVIII

След като завладял Романя, Николò я оставил на своя син Франческо да я охранява, а сам с по-голяма част от войската се прибрал в Ломбардия. Там той се съединил с останалите войски на херцога, нападнал околностите на Бреша и ги завладял, след което обсадил и самия град. Херцогът, който се стремял Венеция да стане негова жертва, с всички средства се оправдавал пред папата, флорентинците и пред граф Сфорца, като ги уверявал, че освен нарушение на мирния договор, извършеното от Николò в Романя е сторено против неговата херцогска воля. И чрез тайни посланици им давал да разбере, че когато настъпи уреченият час, той ще съумее да се отплати на Николò за неговото непокорство. Впрочем флорентинците и графът ни най-малко не му повярвали, защото считали — и това била истината, — че военните действия в Романя се водили само за да ги задържи и за да му дадат време да се справи с венецианците, които със своята надменност

смятали, че сами ще могат успешно да се съпротивляват срещу въоръжените сили на херцога и затова не благоволявали да потърсят помощ от съюзниците си, а възложили воденето на войната на наетия от тях на служба капитан Гатамелата.

Граф Франческо искал с поддръжката на Флоренция да окаже помощ на Рене Анжуйски, но събитията в Романя и Ломбардия го задържали. Флорентинците щели да го поддържат с не по-малка охота в това, защото републиката от далечни времена била в приятелски връзки с френския кралски двор, но в този случай херцогът щял да помага на крал Алфонсо, с който той се сприятелил, когато бил негов пленник. Но тъй като и едните, и другите били заети с военни действия в близост до тях, били принудени да се въздържат от участие в по-далечни стълкновения. Флорентинците, като видели, че Романя е заета от войските на херцога и че венецианците търпят неуспехи, опасявайки се да не би след пораженията на венецианците да последват и техните собствени, поканили графа в Тоскана, за да обсъдят съвместно какво да предприемат срещу въоръжените сили на херцога, които никога преди това не били толкова многочислени. Те убеждавали графа, че ако не обуздаят по някакъв начин дързостта на графа, всички княжески владения в Италия ще пострадат. Графът съзнавал, че опасенията на Флоренция са напълно оправдани, но, от друга страна, го задържал стремежът му да се сроди с херцога. Той знаел за това негово желание и непрекъснато му давал все нови и нови надежди, че бракът ще се състои, ако графът не го нападне с оръжие. А тъй като девойката била вече на възраст за женитба, неведнъж се стигало до приготовления за сватба, но след това пак вземала връх нерешителността и всичко оставало, както преди. Но за да бъде графът по-уверен в крайния успех, херцогът преминал към дела и му изпратил тридесет хиляди флорина, които бил длъжен да му изплати според брачния договор.

XIX

Междувременно войната в Ломбардия се засилвала, всекидневно венецианците губели част от своята територия[21] и всички армади, които били изпратили по реките, търпели поражение от войските на херцога. Земите около Верона и Бреша били изцяло заети от тези войски, а двата града били затворени в такава тясна обсада, че според общото мнение те нямало да могат дълго да издържат. Мантуанският маркиз, който толкова дълго време служил на републиката, сега въпреки всички очаквания се отвърнал от нея и се свързал с херцога. Така че онова, което в началото на войната надменността на венецианците не им позволявала да направят, при сегашния обрат на събитията страхът ги заставил да направят. Защото, разбирайки, че единствената им възможност е приятелството с Флоренция и с графа, те започнали да молят за помощ, макар че се съмнявали в успеха, тъй като се опасявали да не би да получат от Флоренция такъв отговор, какъвто те й били дали по времето на опитите й да завоюва Лука, когато графът се колебаел. Но Флоренция проявила по-голяма сговорчивост, отколкото те можели да се надяват: ненавистта на флорентинците към стария враг се оказала по-силна, отколкото обидата на старите приятели. Те вече предвидили, че необходимостта ще застави все пак венецианците да се обърнат към тях и отрано дали да се разбере на графа, че разгромът на Венеция ще бъде началото на неговата гибел и че той напразно си въобразява, че Филипо, като постигне пълен успех, ще го цени повече, отколкото го е ценял в дните на своите бедствия; дъщеря си му обещавал от страх, а обещание, дадено от нужда, единствено нуждата заставя да бъде изпълнено, затова е необходимо херцогът да продължава да се нуждае от него, а това е възможно само в случай че Венеция запази своето влияние. Той трябва да има предвид, че ако се наложи венецианците да се лишат от своите владения по суша, той също ще се лиши не само от всички изгоди, които може да извлече от тях, но и от тези, които би могъл да му даде страхът от мощта на Венеция, който изпитват другите. И ако той хвърли поглед към

всички италиански държави, ще види, че само бедните не са страшни за него, всички останали са негови врагове. И самият той неведнъж е заявявал, че само флорентинците не са му достатъчна опора, защото, както и да съди, за него е винаги изгодно венецианците да задържат своите владения по суша.

Тези доводи, без да говорим за възмущението, с което графът се отнасял към херцога, считайки, че последният го води за носа в работата с предполагаемия брак, го заставили да приеме ново споразумение, въпреки че и сега той отхвърлил задължението да премине на оттатъшния бряг на По. Според договора, сключен през февруари 1438 година, венецианците вземали за себе си две трети от общите разходи, флорентинците една и двете републики се задължавали с общи сили да защищават владенията на графа в Марка. Лигата между Флоренция и Венеция, недоволна от своите обединени сили, се опитала да си осигури подкрепата на владетеля на Фаенца, сина на месер Пандолфо Малатеста да Римини и на Пиетро Джампаоло Орсини. Но макар и да съблазнявала маркиза на Мантуа с големи обещания, стараейки се да го откъсне от съюза с херцога и да го застави да се откаже от заплатите на херцога, това не ѝ се удало. А владетелят на Фаенца само след като Лигата му определила заплатата, получил от херцога много по-изгодно предложение и преминал на негова страна, което отнело на Лигата надеждата за скорошно уреждане на работите в Романя.

XX

В Ломбардия нещата вървели извънредно лошо. Бреша била така здраво обсадена от войските на херцога, че всеки ден се очаквало да се предаде от глад. Верона също се намирала под обсада и била заплашена от същата участ. Но ако паднел дори и единият от тези градове, можели да се считат за безполезни всички останали военни приготовления и за напразно загубени хвърлените за това средства. За предотвратяването на тази опасност можело да се направи само едно — да се накара граф Франческо да премине в Ломбардия.

Но този план бил свързан с три трудности. Първата се състояла в това, че трябвало да се убеди графът да премине на оттатъшната страна на По и да води военни действия навсякъде, където бъде необходимо. Втората — че след минаването на графа отвъд По флорентинците можели да попаднат под ударите от страна на херцога, защото Филипо, който се укривал зад стените на своите крепости, можел с част от войските си да възпрепятствува действията на графа, а с другата и с флорентинските изгнаници, които внушавали на тогавашното правителство на Флоренция голям ужас, да нападне Тоскана. Третата — че не било ясно какъв път трябвало да избере граф Франческо, за да проникне по най-безопасен начин в земите на Падуа и да се присъедини към намиращите се там венециански войски. От тези три трудности най-значителна била втората, свързана с опасността за Флоренция. Още повече, че след като се убедили, че преминаването на графа отвъд По е необходимо, и уморени от домогванията на венецианците, които все по-упорито и по-упорито искали графа, като уверявали, че без него ще загинат, флорентинците отстъпили от своите опасения заради нуждите на съюзниците. Оставала само трудността, свързана с преминаването на графа на отсрещната страна на По, но било решено, че с отговорността на задачата ще се заемат венецианците. За преговори с графа и за да го убедят да се съгласи да премине По, изпратили Нери ди Джино Капони, на когото след това Синьорията наредила да се отправи към Венеция, за да придаде още по-голяма стойност на услугата, оказвана на тази република, и същевременно да обезпечи бързото и безопасно преминаване на графа.

XXI

И така Нери след Чезена се отправил по море към Венеция. Нито един владетел не е бил приеман от правителството на Венецианската република с такива почести, както него, защото на всички било ясно, че от неговото идване и от мерките, които ще бъдат взети след съвещанието, зависело спасението на държавата.

Като го въвели в сената, Нери се обърнал към него и към дожа със следната реч:

«Пресветли господарю, Синьорията, която ме е изпратила, всякога е смятала, че могъществото на миланския херцог е гибелно и за вашата република, и за нашата; нашето спасение зависи от нашата взаимна мощ. Ако вие, синьори, се бяхте придържали към това мнение, то сегашното ни положение щеше да бъде много по-добро, а вашата държава нямаше да бъде заплашвана от опасност като сегашната. Но тъй като на времето, когато трябваше, вие не ни оказахте нито доверие, нито поддръжка, ние не можахме да ви се притечем на помощ така бързо, както би следвало; нито вие можахте своевременно да ни помолите за това, защото и във вашето благоденствие, и във вашите беди вие малко ни познавахте и не знаете, че ние сме така създадени, че когото веднъж сме обичали, винаги ще продължаваме да обичаме, а когото някога сме ненавиждали, винаги ще ненавиждаме. На вас самите ви е добре известна обичта ни към Вашата пресветла милост, защото неведнъж видяхте, как, за да ви окажем помощ, наводнихме Ломбардия и с нашите пари, и с нашите войски. Ненавистта, която винаги сме таили към Филипо и към целия негов род, е известна на всички; не е възможно, щото една толкова стара обич и ненавист така лесно да се изменят заради някакви нови заслуги или обиди. Ние не сме се съмнявали, а и сега сме убедени, че ако не бяхме се намесили в тази война, херцогът щеше да ни бъде твърде много благодарен и ние нямаше от какво да се страхуваме, защото даже ако вследствие на вашето поражение той станеше господар на цяла Ломбардия, за нас в Италия биха останали достатъчно възможности, за да не се отчайваме за собственото си спасение; защото, разширявайки пределите на своята държава и увеличавайки нейното могъщество, той самият ще увеличи и числото на враговете и на завистниците си, които са единствените източници на война и на всички бедствия. Ние знаехме също така какви разходи не биха ни се наложили да правим, ако се бяхме отклонили от участието си в тази война и какви непосредствени опасности щяхме да избегнем. Знаехме също и това, че като участвуваме на ваша страна, лесно

можем да навлечем на Тоскана същите военни бедствия, които сега опустошават Ломбардия. И все пак тези съображения се заличиха пред старата ни привързаност към вас и решихме да ви се притечем на помощ със същата готовност, както бихме направили, ако нашата страна бъдеше нападната. Ето защо флорентинската Синьория, смятайки, че най-насъщната работа сега е да се помогне на Верона и Бреша, а да се направи това без участието на графа е невъзможно, ме изпрати най-напред при него, за да го убедя да премине в Ломбардия и да воюва там, където се наложи, защото вие знаете, че според споразуменията, сключени с него, той с такива задължения въобще не е свързан. На мен ми се удаде да го убедя в това със същите доводи, които и нас заставиха да се решим. Считайки се за непобедим на бойното поле, той не желае да бъде победен и във великодушие и реши да надмине това, което проявихме към вас: като разбра на какви бедствия може да се подложи Тоскана след неговото заминаване и че ние сме помислили най-напред за вашето спасение, отколкото за нашата опасност, той предпочете да подчини своите интереси на общите. И ето аз дойдох, за да ви предложа графа със седем хиляди конници и две хиляди пехотинци. Той е готов да се срещне с неприятеля на което и да е място. Моля ви, от името на Синьорията, която ме изпрати, вашата щедрост да се съобрази с това, че броят на неговите хора превишава този, който той се задължи да доведе, да не би нито той да се разкайва за това, че е постъпил при вас на служба, нито пък ние за това, че го убедихме да го стори.»

Речта на Нери била изслушана от сената така, сякаш това били думи на оракул и тя дотолкова разпалила слушателите, че те не дочакали, както изисквал обичаят, отговора на дожа, а внезапно станали от местата си с вдигнати към небето ръце и започнали със сълзи на очи да благодарят на Флоренция за приятелското ѝ съчувствие към техните нужди и особено на Нери за толкова усърдното и незабавно изпълнение на това, което му било поръчано. И обещали, че нито те самите, нито техните потомци ще забравят тази услуга и че за тях Флоренция сега ще бъде също така отечество, както и Венеция.

XXII

Когато се поуспокоила разпалеността от първите пориви, започнали да обсъждат пътя, по който трябвало да мине графът със своите хора, за да го обезпечат с понтони, копачи и въобще с всичко необходимо. Пътищата били четири. Единият — през Равена, покрай брега на морето, но тъй като на много места той минавал през твърде тесни пространства между блата и море, те се отказали от него. Другият бил най-прекият път, но тук като препятствие се явявала крепостта, наречена Учелино, която била защищавана от войски на графа, и било необходимо да я превземат, а това щяло да доведе до загуба на време, през което можело да ѝ дойде помощ, а всичко се свеждало до бързината. Третият път преминавал през гората близо до Луго, но водите на По били излезли извън бреговете и да се възползуват от него било не само трудно, а просто невъзможно. Оставал четвъртият — през Болонската равнина. Трябвало да се прехвърлят по моста Пуледрано, да преминат през Ченто, Пиеве и между Финале и Бондено да се отправят към Ферара: оттук и по вода, и по суша можели да стигнат до земите на Падуа и да се съединят с венецианските войски. Именно този път избрали като най-безопасен, въпреки че по него имало съществени препятствия и на много места той можел да попадне под ударите на неприятелските войски. Като съобщили на графа за взетото решение, той веднага потеглил и на 20 юни пристигнал в земите на Падуа. Появята на този изкусен военачалник в Ломбардия изпълнило Венеция и всичките ѝ подвластни с нова надежда; а венецианците, първоначално отчаяни за своето спасение, сега започнали да мислят за нови завоевания.

Най-напред графът с войските си се отправил на помощ на Верона. За да го спре, Николò със своите сили се отправил към Соаве, замък между Виченца и Верона, и се обградил с ров от Соаве до блатистите брегове на реката Адидже. Като видял, че през равнината няма да може да се мине, графът решил да премине през планините; Николò, разсъждавал той, въобще няма да допусне, че може да бъде избран път през такава трудна

пресечена местност или във всеки случай няма да има време да му попречи. Той взел припаси за една седмица, преминал с войските си през планините и се озовал в равнината под самия Соаве. Въпреки че за да възпрепятствува графа, Николò бил издигнал няколко укрепления и по този път, те се оказали недостатъчни. Като видял, че неприятелят въпреки предположенията му преминал и опасявайки се да влезе в сражение при неблагоприятни условия, той се оттеглил на другия бряг на Адидже и графът безпрепятствено влязъл във Верона.

XXIII

След като така успешно била преодоляна първата трудност — снемането на обсадата на Верона, оставало да се реши втората — да се окаже помощ на Бреша. Този град е разположен така близо до езерото Гарда, че дори когато е обсаден по суша, всякога може да му се доставят оръжие и припаси по вода. Затова херцогът съсредоточил по-голямата част от войските си до езерото и след като удържал първите победи, завзел всички градове, които дават възможност на Бреша да се снабдява по езерото. Наистина венецианците имали в езерото няколко галери, но те били недостатъчни, за да се сражават с войските на херцога. Графът обаче счел за необходимо да поддържа действията на венецианския флот със сухопътните войски с надеждата, че това ще облекчи завземането на градовете, затварящи пътищата за снабдяване на Бреша. Той обсадил Бардолино, крепост до езерото, като разчитал, че нейното превземане ще улесни предаването и на другите градове. Но в този случай съдбата не му помогнала: значителна част от хората му се разболели и той се видял принуден да снеме обсадата и да се оттегли в Дзевио, крепост в земите на Верона, разположена в здравословна местност, която изобилствувала с всичко необходимо. Като видял, че графът отстъпил, Николò решил да не пропуска възможността да завладее цялото крайбрежие на езерото. Той оставил под охрана своя лагер във Ветазио, отправил се към езерото с отбрани части и нападнал венецианския флот с такава съкрушителна ярост, че го завладял почти целия. Благодарение на

тази победа почти всички крайезерни крепости му се предали[22].

Угнетени от тази загуба и опасявайки се, че Бреша може да се предаде, венецианците започнали да изпращат при графа свои представители и писма, като настоявали да помогне колкото се може по-скоро на Бреша. Графът бил загубил вече надежда, че ще може да направи това по воден път, разбрал също, че пътят през равнинната местност е невъзможно да се мине, защото е покрит с ровове, укрепления и други препятствия, построени от Николò, а да си проправя път през тях с неприятелски войски срещу себе си би означавало да тръгне към истинска гибел. Затова решил, че както пътят през планините му помогнал да спаси Верона, така сега ще му помогне да окаже помощ и на Бреша. Като взел това решение, напуснал Звевио, отправил се през долината Акри към езерото Сант Андреа и пристигнал в Торболи и Пенеда на езерото Гарда. Оттук отишъл в Тена и обсадил крепостта, тъй като било необходимо да я превземе, за да достигне до Бреша. Николò, като разбрал плановете на графа, отвел войската си в Пескиера, а оттам заедно с маркиза на Мантуа и свои отбрани части тръгнал срещу него. Завързало се сражение. Николò бил разбит, а войската му разпръсната; една част попаднала в плен, а останалата потърсила защита на корабите или се съединила с главните сили. Николò се укрил в Тена и с настъпването на нощта размислил, че ако дочака тук утрото, непременно ще попадне в ръцете на врага, и затова, за да избегне неминуемата опасност, решил да прибегне до риск. От всички, които били с него, останал само един слуга, немец по произход, човек с изключителна сила, който всякога проявявал към него голяма преданост. Николò уговорил този свой слуга да го скрие в един чувал и да си даде вид, че носи багажа на своя господар. Неприятелят се бил разположил на лагер около Тена, но постигнатата през деня победа притъпила бдителността и никъде нямало нито часови, нито патрул. За немеца не се оказало никак трудно да спаси своя господар: облечен като обозен работник, той вдигнал чувала на гръб, преминал безпрепятствено през целия лагер и го завел при неговите хора здрав и невредим.

XXIV

Ако тази победа е била използувана така удачно, както е била спечелена, тя е щяла да принесе на обсадена Бреша по-голяма помощ, а на венецианците по-голяма изгода. Но лошото ѝ използуване бързо заглушило предизвиканата от нея радост, а Бреша продължила да се намира в същата опасност. Като се върнал при войските си, Николò почувствувал, че му е необходима някаква нова победа, за да измие позора от това поражение и да отнеме възможността на венецианците да помогнат на Бреша. Той добре познавал разположението на веронската цитадела, а от пленниците узнал, че тя е слабо охранявана, и разузнал по какъв начин и как по-лесно може да я превземе. Сторило му се, че самата съдба му дава в ръцете средство, за да възстанови воинската си чест и да направи така, че радостта на неприятеля от неотдавна удържаната победа да се превърне в скръб от новото поражение.

Верона се намира в Ломбардия в подножието на Алпите, които отделят Италия от Германия, така че една част от нея е разположена на възвишения, а друга — в равнина. Река Адидже изтича от Трентската долина, но щом навлезе в пределите на Италия, тя не се разлива веднага в равнината, а завива наляво покрай планините и по пътя си среща този град, като го разделя на две неравни части, защото равнинната част е значително по-голяма от тази, която е по-близка до височините, на които се издигат крепостите Сан Пиетро и Сан Феличе. Тези крепости са много по-силни поради своето месторазположение, отколкото поради своите стени и благодарение на това изгодно разположение господствуват над целия град. В равнинната част на отсамната страна на Адидже, до самите стени на града, се намират други две крепости: разположени помежду си на разстояние хиляда крачки, едната се нарича Старата крепост, а другата — Новата. От вътрешната част на едната от тях излиза стена, която я съединява с другата подобно тетива на лък, образуван от градските стени, съединяващи двете крепости. Пространството между тези стени е заселено и се нарича предградие Сан Дзено. Николò Пичинино замислил да овладее

двете крепости и предградието, като считал, че ще успее по-лесно, тъй като те се охранявали съвсем небрежно, а сега, след току-що удържаната победа, небрежността се усилила още повече. Освен това той добре знаел, че на война най-добре сполучва този план, за чиято възможност врагът и не мисли, че ти можеш да използуваш.

И така той самият застанал начело на отбраните воини, заедно с мантуанския маркиз се отправил през нощта към Верона, незабелязан от никого, се прехвърлил през стената на Новата крепост и я завзел. Оттук неговият отряд се спуснал надолу към града и разбил вратата Сант Антонио, откъдето нахлула цялата кавалерия. Венецианският гарнизон в Старата крепост чул шума едва когато нападащите довършвали охраната на Новата крепост и когато разбивали вратата. Като разбрали, че това е вражеско нападение, хората от гарнизона надали вик и дали сигнал за тревога, за да призоват народа на оръжие. Гражданите се събудили, без да си дават напълно сметка за това, което ставало; най-смелите от тях грабнали оръжието и хукнали към площада, където се намирал правителственият дворец. Междувременно войниците на Николò, след като опустошили предградието Сан Дзено, напредвали по-нататък.

Като се убедили, че хората на херцога са в града, и не виждайки никаква възможност за съпротива, гражданите започнали да убеждават венецианските управители да се укрият в укрепените кули и да спасят себе си и града, като им доказвали, че е по-добре да запазят живота си и да спасят от разрушение един толкова богат град с надеждата за по-добри дни, отколкото да се опитват да оказват съпротива, като погубят себе си и обезлюдят града. Затова управителите и всички намиращи се в града венецианци се укрили в крепостта Сан Феличе. След това няколко от най-видните граждани се отправили към Николò и маркиза на Мантуа, за да ги молят да пощадят града, защото по-добре е с чест да владееш богат град, отколкото безчестно да завладееш разграбен. Николò и маркизът ги успокоили и доколкото било по силите им в обстановката на завладения град, спрели грабежа. И тъй като били сигурни, че графът ще дойде, за да се опита да си възвърне града, те

направили всичко възможно, за да завладеят всички укрепления и опорни пунктове. Тези, които не им се удало да превземат, ги отделили от града с ровове и земни валове, така че за неприятеля да бъде трудно да проникне във вътрешността.

XXV

Граф Франческо се намирал с войските си в Тена. Като узнал за завладяването на Верона, той първоначално не повярвал, но когато известието се потвърдило, той решил с бързи действия да поправи своето нехайство. И въпреки че всички негови военачалници го съветвали да отстъпи към Виченца и да остане през цялото време на едни и същи позиции, за да не попадне под удара на противника, той решил да опита съдбата си и да направи опит отново да завладее Верона. И докато още продължавали да обсъждат въпроса, той се обърнал към венецианския пълномощник и към Бернардо Медичи, който бил при него като флорентински комисар, и уверено им обещал да завземе града, ако една от крепостите се държи до неговото приближаване. И като вдигнал веднага войската си, бързо тръгнал за Верона. Когато го видял, Николò най-напред помислил, че графът отстъпва към Виченца, както го били посъветвали, но когато вражеските части започнали да се приближават към Верона по направление към крепостта Сан Феличе, той се приготвил за отбрана. Обаче времето за това не му стигнало, защото валовете около крепостта не били още засипани, а войниците, заети с грабежи и подялба на плячката, били разпръснати из целия град. Той не успял да ги събере толкова бързо, че да могат да попречат на частите на графа да се доближат до крепостта, да проникнат чрез нея в града и благополучно да го завладеят за срам на Николò и с големи загуби за неговата войска. Николò и маркизът на Мантуа намерили убежище най-напред в градската цитадела, а след това през равнината се оттеглили в Мантуа. Оттам, като събрали всичко, което било останало от войската им, те се присъединили към войските, които обсаждали Бреша. Така за четири дни войските на херцога завзели Верона, а след това отново я загубили.

Когато графът удържал тази победа, зимата вече встъпвала в своите права и настанали големи студове. Графът с големи трудности успял да снабди Бреша с припаси, след което се оттеглил да зимува във Верона и се разпоредил през зимата да построят в Торболи няколко галери, за да може напролет с нови сили и откъм езерото, и откъм сушата Бреша да бъде окончателно освободена.

XXVI

Херцогът, като видял, че военните действия за известно време са спрени, че надеждата да завладее Верона и Бреша е загубена, че причината за всичко това са съветите на флорентинците и техните пари, че нито обидите, нанесени им от венецианците, могли да ги заставят да забравят старото приятелство и че и неговите обещания не могли да ги съблазнят, решил, че за да почувствуват по-силно горчивите плодове на семената, които са посели, трябва да нападне Тоскана. В това го поддържали флорентинските изгнаници и Николò Пичинино. Последният го подбуждала надеждата да завоюва владенията на Брачо и да изгони графа от Марка; флорентинците горели от желание да се завърнат в родината и всички убеждавали херцога с уместни доводи, макар и продиктувани от личните им интереси. Николò го убеждавал, че херцогът можел да го изпрати в Тоскана и в същото време да продължи обсадата на Бреша, тъй като езерото е в негови ръце; че всички крайбрежни крепости са достатъчно силни и добре снабдени; че му остават достатъчно войници и военачалници, които да окажат съпротива на графа, ако той предприемел някакви нови действия, което би било неразумно без предварителното освобождение на Бреша, а тя да се освободи било невъзможно. Така че херцогът имал пълната възможност да започне действия в Тоскана, без да оставя на произвола на съдбата и Ломбардия. Той добавил също, че веднага щом той се яви в Тоскана, флорентинците ще трябва или отново да призоват графа, или да изчезнат, но каквото и решение да вземат, победата на херцога е обезпечена.

Изгнаниците от своя страна го убеждавали, че ако

Николò с войските си се приближи към Флоренция, немислимо е флорентинският народ, който изнемогва под тежестта на налозите и своеволията на знатните, да не въстане срещу тях. Те казвали още, че да се доближи до Флоренция няма да бъде трудно, че той свободно ще премине през Казентино благодарение на приятелските отношения между тамошния граф и месер Риналдо. По такъв начин херцогът, който сам замислил този план, получил поддръжката на всички, които го окръжавали.

Същевременно венецианците, без да обръщат внимание на суровата зима, продължавали да настояват графът с всичките си войски да се придвижи в помощ на Бреша. Графът възразявал, че времето не е благоприятно и че трябва да се дочака пролетта, а в това време да засили флотата и след това, като се действува и по вода, и по суша, да се снеме обсадата от Бреша. Венецианците не скривали своята досада и бавели снабдяването на войската, така че в нея измрели доста хора.

XXVII

Когато се убедили във всичките тези трудности, флорентинците се изплашили, защото разбрали, че военните действия ги заплашват непосредствено и че постигнатото в Ломбардия не е твърде много. Не помалко смущение предизвиквали у тях подозренията по отношение на въоръжените сили на църковната държава, не за това, че срещу тях бил самият глава на църквата, но защото тези войски се подчинявали не толкова на папата, колкото на патриарха, който бил яростен враг на Флоренция. Това бил Джовани Вителески да Корнето, най-напред апостолически нотариус, след това епископ на Реканати, по-късно александрийски патриарх и накрая кардинал, или, както го наричали още, флорентинския кардинал. Той бил смел човек, с остър ум и толкова ловък, че съумял да спечели благорасположението на папата и да бъде назначен за глава на всичките въоръжени сили на църковната държава, от която длъжност ръководил всички военни действия, които папата провеждал в Тоскана, в Романя, в Неаполитанското кралство и в Рим. Над папата и над войски-

те му придобил такава власт, че папата вече се боял да му дава заповеди, а войската не се подчинявала вече на никой друг. Този кардинал се намирал с войските си в Рим, когато се разпространило известието, че Николò възнамерява да настъпи в Тоскана. Страхът на флорентинците се засилил още повече, защото след изгнанието на месер Риналдо кардиналът започнал да се отнася враждебно към Флоренция: той бил дълбоко възмутен от това, че споразумението между флорентинските партии, постигнато при неговото посредничество, не било спазено и дори се било обърнало срещу месер Риналдо, защото само заради него сложил оръжие и на същите тези врагове се оказало по-леко да го хвърлят в изгнание. Главатарите на флорентинското правителство започнали да мислят, че е настъпило времето да снемат от месер Риналдо присъдата за изгнание, ако им се наложи да се отбраняват в Тоскана от Николò Пичинино. Те се опасявали повече от патриарха, защото заминаването на Николò от Ломбардия им се сторило до голяма степен ненавременно: там го очаквала почти сигурна победа, а тук всичко било още съмнително. Следователно, разсъждавали те, той прави това само защото се е сговорил с някого във Флоренция или поставя някаква клопка. Тези свои подозрения довели до знанието на папата, който осъзнал каква грешка е да дадеш на друг твърде голяма власт.

Но в това време, докато флорентинците били така неуверени, щастливият случай им предоставил възможност да си осигурят безопасност от страна на патриарха. Републиката имала навсякъде твърде бдителни съгледвачи, следящи всеки, който пренасял писма, за да разберат дали се замисля някъде нещо срещу държавата. Случило се, че в Монтепулчано заловили писма на патриарха до Николò Пичинино, написани без знанието на папата. Магистратът, който водел военните дела, веднага ги предал на папата. Въпреки че тези писма не били написани с обичайните букви, а съдържанието им се оказало толкова неясно, че от него не можели да се направят никакви определени изводи относно намеренията на патриарха, тези тайни връзки с неприятеля още повече изплашили папата и той решил да вземе съответните мерки, а тяхното осъществяване възложил

на падуанеца Антонио Ридо, кастелан на римския замък[24]. Като получил разпореждането, Ридо започнал да чака подходящ случай. Патриархът решил да отиде в Тоскана и в навечерието на уречения ден предал на кастелана да го чака на сутринта при моста на замъка, тъй като трябвало за нещо да поговорят. Антонио съобразил, че това е очакваният случай; той дал на своите хора необходимите указания и зачакал патриарха при моста, който се намирал в близост до крепостта и можел в случай на нужда да се вдига и спуска. Когато патриархът пристигнал, Ридо най-напред го задържал под предлог да поговорят и след това дал знак да вдигнат моста: така патриархът от глава на папските войски станал пленник на обикновения кастелан. Тези, които го съпровождали, започнали да протестират, но като узнали за повелята на папата, млъкнали. Кастеланът се опитал да успокои патриарха и да му вдъхне надежда, но той отговорил, че онези, които имат голяма власт, ги лишават от свобода не за да им я върнат, и който е заловен по своя вина, не заслужава освобождение. И наистина скоро след това патриархът умрял в затвора, а папата назначил за глава на своите войски Лодовико, патриарха на Аквилея. Въпреки че дотогава папата не желаел да се намесва във войната между херцога и Лигата, сега той решил да вземе участие в нея и обещал скоро да изпрати в Тоскана четири хиляди конници и две хиляди пехотинци в нейна защита.

XXVIII

Като се избавили от тези опасения, у флорентинците останал все пак страхът от Николò и от неясната положението в Ломбардия поради разногласията между графа и венецианците. За да се разберат по-добре, те изпратили във Венеция Нери ди Джино Капони и месер Джулиано Даванцати, като им поръчали да се договорят за всичко, което било нужно за продължаване на войната през следващата година. На Нери било специално поръчано, като узнае становището на венецианците, да отиде при графа и като чуе и неговото мнение, да го склони към действия, които най-много съответствуват на интересите на Лигата. Още не стигнали до

Ферара, посланиците узнали, че Николò бил преминал По с шест хиляди конници. Тази новина ги заставила да побързат. Като пристигнали във Венеция, те разбрали, че правителството на републиката настоява да се помогне на Бреша още преди настъпването на пролетта, защото градът не бил в състояние да дочака поблагоприятно време, както и построяването на новата армада. Ако не му се помогне незабавно, той щял да бъде принуден да се предаде на неприятеля, а това би означавало пълна победа на херцога, а за тях — загуба на всичките им владения по суша. Тогава Нери отишъл във Верона, за да изслуша мнението на графа за този план. Графът основателно заявил, че поход срещу Бреша през такъв годишен сезон е безполезен, а за бъдещите военни действия е просто вреден, защото, като се има предвид и времето, и разположението на града, с Бреша нямало да се достигне до никакъв резултат: само войската му напразно щяла да се умори и разстрои, така че като настъпи пролетта, ще трябва да се върне във Верона, за да се снабди с всичко, което е било изразходвано през зимата и което е необходимо за лятната кампания, и по такъв начин времето, подходящо за военни действия, щяло да премине в отиване и връщане.

При граф Сфорца във Верона се намирали двама венециански представители — месер Орзато Юстиниани и месер Джовани Пизани, които били изпратени там, за да преговарят за всичките тези неща. След много спорове с тях се стигнало до споразумение, че през новата година Венеция ще изплати на графа осемдесет хиляди дуката, а на останалите войски по четиридесет дуката на копие и че графът ще побърза с началото на военните действия срещу херцога, за да го сплаши и да го принуди да отзове Николò в Ломбардия. След като се споразумели, двамата представители се върнали във Венеция, но тъй като сумата за изплащане била твърде значителна, венецианците действували много бавно.

XXIX

През това време Николò Пичинино продължавал своето пътуване, достигнал до Романя и съумял така да съблазни с обещания синовете на месер Пандолфо

Малатеста, че те скъсали съюза си с Венеция и преминали на страната на херцога. Това не се понравило във Венеция, а още повече във Флоренция; защото тя разчитала, че ще може да се съпротивлява на херцогските войски с помощта на Малатеста. Като видели, че Малатеста ги е предал, те се изплашили, че Пиетро Джампаоло Орсини, който командувал техните войски и се намирал във владенията на Малатеста, може да бъде нападнат и обезоръжен. Това известие смутило не по-малко и графа, който се опасявал да не би с появата на Николò в Тоскана да загуби владенията си в Марка. Той решил да отиде да защити имуществото си и се отправил за Венеция; когато дожът го приел, той започнал да го увещава, че отиването му в Тоскана сега би било много по-полезно за Лигата, защото военните действия трябва да се водят там, където се намира вражеският капитан с войските си, а не там, където са неговите крепости и гарнизони: ако войската бъде разбита, и войната ще бъде спечелена, а ако дори и крепостите са превзети, но войската бъде запазена — тогава войната само още повече ще се разгаря. Той заявил също, че ако на Николò не се окаже решителна съпротива, Марка и Тоскана ще бъдат загубени, а това ще повлече и загубата на Ломбардия, но при всички обстоятелства, въпреки че сега в Ломбардия би могло да се действува, той не възнамерява да изостави на произвола на съдбата своите поданици и приятели и накрая, че той е дошъл в Ломбардия като княжески владетел и няма намерение да замине оттук като прост кондотиер. На това дожът възразил, че ако той напусне Ломбардия и се прехвърли с войските си на отсрещния бряг на По, това ще означава за Венеция пълна загуба на всички нейни владения по суша. Венецианците взели решение да не правят повече разходи за своята защита, защото да се опитваш да защищаваш нещо, което не можеш да запазиш, е чисто безумие: да се изгубят само владенията не е нито толкова срамно, нито толкова болезнено, както да загубиш и земите, и парите. Ако пък венецианците загубят владенията си, тогава ще стане ясно колко важно е било за безопасността на Тоскана и Романя Венеция да запази своето положение. Затова венецианците не са съгласни с графа и смятат, че този, който победи в Ломбардия,

той ще удържи победа и другаде. А това не е толкова трудно, защото напускането на Николò дотолкова е отслабило херцога, че можело да му се нанесе съкрушителен удар, ако той не успее отново да призове Николò или да намери някакви нови защитни средства. Ако разумно се обсъдят всички тези неща, ще стане ясно, че херцогът е изпратил Николò в Тоскана, за да се откаже графът от военните действия в Ломбардия и за да ги пренесе на друго място. Така че ако графът, без да бъде необходимо, сега започне да търси среща с Николò, това ще означава изпълнение на всички желания на херцога и осъществяване на всички негови планове; ако той остане в Ломбардия, а Тоскана се защищава, както може, херцогът скоро ще разбере колко неправилни са били сметките му, и ще бъде късно, като се убеди, че е изгубил Ломбардия, без да удържи победа в Тоскана.

След като изслушали всички мнения и неговото възражение, стигнали до решението да изчакат няколко дни и да видят какво ще излезе от споразумението между Николò и Малатеста; ще могат ли флорентинците да разчитат на Пиетро Джампаоло и ще удържи ли папата обещанието си да действува в съюз с Лигата. Скоро след това станало ясно, че Малатеста бил сключил споразумение с Николò повече от страх, отколкото от истински враждебни подбуди, че Пиетро Джампаоло със своите войски се бил отправил към Тоскана и че папата повече от всякога е изпълнен с готовност да помага на Лигата. Тези известия укрепили духа на графа; той се съгласил да остане в Ломбардия и отпуснал на Нери Капони хиляда свои конници и петстотин от другите, с които да се върне във Флоренция. Ако нещата в Тоскана потръгнат така, че присъствието на графа се окаже необходимо, те ще му го съобщят и той ще може да се отправи за там без задръжки. Затова Нери със своята войска се явил през април във Флоренция и в същия ден там пристигнал и Джампаоло.

XXX

Докато ставали всички тези събития, Николò Пичинино, след като уредил нещата в Романя, възнамерявал да се спусне към Тоскана. Набелязвайки си пътя през

високите планини Сан Бенедето и долината Монтоне, той се убедил, че тези места отлично се охраняват от Николо да Пиза, и разбрал, че там всичките му усилия ще се окажат напразни. Тъй като флорентинците не били подготвени за такова внезапно нападение и не им достигали войници и военачалници, те изпратили за защитата на планинските проходи много граждани с набързо събрани пехотинци. Сред тях бил рицарят месер Бартоломео Орландини, на когото била възложена защитата на замъка Маради и проходите през планините. След като преценил, че няма да може да мине през превала Сан Бенедето, заради доблестта на този, който го отбранявал, Николò Пичинино решил, че ще му бъде по-леко да се справи с Маради, защото този, който бил поставен там да го отбранява, бил страхлив. Замъкът Маради се намира в подножието на планините, които отделят Тоскана от Романя, но на склона, обърнат към Романя, в самото начало на долината Вал ди Ламона. Въпреки че това място не е оградено от стени, реката, планините и жителите го правят труднодостъпно за неприятеля, защото жителите се отличават с войнствения си характер и вярност, а бреговете на реката са толкова стръмни и криволичещи, че е невъзможно да се приближиш до крепостта откъм долината, ако неголемият мост през реката е защитен, а откъм страната на планината бреговете са толкова отвесни, че крепостта е почти непристъпна. Но страхливостта на месер Бартоломео отнела мъжеството на жителите и изгодното положение на замъка. Защото, щом чул тропота на вражеската войска, той оставил всичко на произвола на съдбата, обърнал се в бягство с всичките свои хора и се спрял едва в Борго Сан Лоренцо. Николò влязъл в изоставената крепост, удивен от това, че никой не я защищава, и доволен от лесната плячка; след това се спуснал в Муджело, където завзел няколко замъка и се спрял в Монтепулчано, откъдето започнал да извършва набези наоколо чак до фиезоланските планини; в дързостта си достигнал дотам, че преминал Арно, грабейки и рушейки всичко, каквото срещал по пътя си, на разстояние дори три мили до Флоренция.

XXXI

Флорентинците от своя страна никак не паднали духом. Те се погрижили най-напред да заздравят своето правителство, което впрочем било достатъчно силно вследствие любовта на народа към Козимо, а така също и защото всички държавни длъжности се заемали от силни хора, чиято непреклонност сдържала недоволните или склонните към промени. Благодарение на споразумението, сключено в Ломбардия, те знаели с каква помощ се връща Нери и очаквали също така и папските войски. Тези надежди поддържали духа им до идването на Нери, който, като видял, че в града цари смут и страх, решил да излезе в окръжаващите го местности, за да попречи на Николò да ги разорява. Той събрал пехотинци сред гражданите, съединил ги с намиращите се в негово разпореждане конни отряди, излязъл от града и превзел Ремоле, който бил завладян от неприятеля. Там се установил на лагер и не позволявал на Николò да извършва набези наоколо, като събудил у гражданите надеждата за скорошно избавление от врага. Николò, като видял, че флорентинците, нямайки достатъчно войски, не започват никакви решителни действия и че в града цари пълно спокойствие, почувствувал, че напразно губи скъпоценното си време. Затова решил да предприеме други действия, които биха заставили флорентинците да изпратят срещу него войска и биха му дали възможност да завърже сражение, победата от което, както той разчитал, ще му помогне във всичко останало.

Сред войските на Николò се намирал Франческо, граф Попи, който при появата на неприятеля в Муджело се откъснал от Флоренция, въпреки че дотогава бил в съюз с нея. Флорентинците още от самото начало се съмнявали в неговата искреност, но с надеждата да го задържат с благодеяния му увеличили заплащането и освен това го назначили за комисар на републиката във всички нейни владения, граничещи с неговите земи. Не по-малко властни над хората тогава били партийните страсти, тъй че никакви благодеяния и никакъв страх не могли да изместят от сърцето му привързаността му към месер Риналдо и всички предишни управители на

Флоренция. Затова, като узнал за приближаването на Николò, той се присъединил към него и всякак го убеждавал да се отдалечи от стените на Флоренция и да отиде в Казентино, като му доказвал колко изгодно е това местоположение и колко лесно ще му бъде, намирайки се в пълна безопасност, да държи противника в страх. Николò се вслушал в съвета му, прехвърлил се в Казентино, завзел Ромена и Бибиена и се разположил на лагер до Кастел Сан Николо.

Тази крепост се намира в подножието на планините, които отделят Казентино от Вал д'Арно. Разположена на възвишения, тя имала силен гарнизон и не било много лесно да се превземе, въпреки че Николò непрекъснато пускал срещу нея в ход катапулти и други метателни машини. Обсадата ѝ продължила повече от двадесет дни и за това време флорентинците успели да съберат всичките си войски. Те били вече съсредоточили във Фегине под началството на различни кондотиери повече от три хиляди конници и общото командуване били възложили на Пиетро Джампаоло като военачалник и на Нери Капони и Бернардо Медичи в качеството на комисари. При тях дошли посланици от Кастел Сан Николо за помощ. След като се запознали с местността, видели, че помощ може да ѝ се окаже само откъм планините, които обкръжават Вал д'Арно, но тъй като височините можело да бъдат заети от неприятеля по-рано, отколкото от флорентинците, които били по-далеч от тях и които не можели да прикрият настъплението си, делото ставало все по-съмнително и можело да доведе до гибел цялата войска. Затова се ограничили с това, че похвалили верността на обсадените и им разрешили да се предадат, когато отбраната стане вече невъзможна. И така Николò превзел замъка след тридесет и два дни обсада, но загубил толкова време за един такъв незначителен успех, че това оказало немалко влияние за несполуката на цялото му начинание. Защото, ако той останел в околностите на Флоренция, нейните управители щели да бъдат принудени предпазливо да поискат от гражданите нови данъци. За тях щяло да бъде много по-трудно да съберат войските си и да уредят снабдяването, ако неприятелят се намирал в близост, а не надалеч. И щяло да бъде възможно много граждани да

съберат храброст и да започнат мирни преговори с Николò, виждайки, че войната се продължава. Но силното желание на граф Попи да отмъсти на жителите на Кастел Сан Николо, които отдавна враждували с него, го заставило да даде този съвет на Николò, който го приел от внимание към графа, и това се оказало гибелно както за единия, така и за другия. Рядко се случва личните страсти да не вредят на общото дело.

Николò продължил да постига успехи и завладял Расина и Киузи. Граф Попи го посъветвал да се задържи в тези места, защото оттук по-лесно ще може да завземе с войските си всяка територия между Киузи, Капрезе и Пиеве и да стане пълен господар на планините, т. е. да се спуска, когато пожелае, в Казентино, в долината на Арно, на Киана и на Тибър, и да бъде всякога готов да изпревари всяка вражеска маневра. Обаче Николò преценил, че тук местността е непристъпна, и отговорил, че конете му не могат да се хранят с камъни, затова се отправил към Борго Сан Сеполкро, където бил дружелюбно приет. Оттам се опитал да си осигури благоразположението на жителите на Чита ди Кастело, които били верни приятели на флорентинците и не се поддали на неговите увещания. С надеждата да завоюва преданите чувства на Перуджа, той се отправил натам, съпроводен от четиридесет конници, и понеже бил родом от този град, намерил най-топъл прием сред съгражданите си. След няколко дни обаче той започнал да буди подозрение, защото започнал интриги с легата и няколко граждани, които впрочем не довели до нищо, така че той трябвало да се ограничи с получените от съгражданите си осем хиляди дуката и с тях се върнал при войската си. След това започнал да се сговаря с някои от Кортона с цел да откъсне града от Флоренция, но всичко било разкрито навреме и неговият замисъл не сполучил. Един от видните граждани в Кортона бил Бартоломео ди Сенсо; една вечер, когато отивал по заповед на капитана да охранява една от градските порти, по поръчение на един негов приятел от околностите му предали, че ако иска да остане жив, не трябва да отива там. Бартоломео решил да разузнае какво се крие зад това и разкрил замисления от Николò заговор. Той веднага съобщил това на капитана, който арестувал главатарите и след като засилил охраната на портите, зачакал Николò да се появи, както било уговорено със заговорниците. Той наистина дошъл в уречения нощен час, но като се убедил, че всичко е разкрито, се върнал в своята квартира.

XXXII

Докато в Тоскана събитията се развивали по такъв начин, без съществена изгода за войските на херцога, в Ломбардия също било неспокойно, и при това с неуспехи за херцога. Едва когато настанало благоприятно време, граф Франческо започнал активни военни действия и тъй като венецианската флота в езерото била възстановена, той решил най-напред да стане господар на положението по вода и да изгони оттам силите на херцога, като считал, че ако това му се удаде, всичко останало няма да бъде толкова трудно. И така с венецианската флота нападнал корабите на херцога, разгромил ги[25], а със сухопътните войски заел всички крепости, където стояли гарнизоните на херцога. Тогава войските, които обсаждали Бреша по суша, като узнали за поражението, също отстъпили и след тригодишна обсада този град бил освободен. След тази победа графът се хвърлил да преследва неприятеля, отстъпващ към Сончино, укрепен замък на река Ольо, изтласкал го оттам и го заставил да се оттегли към Кремона, откъдето херцогът започнал да защищава своите владения. Но графът го притискал с всеки изминат ден все повече и повече, така че херцогът започнал вече да се опасява дали няма да изгуби ако не всичките, то по-голямата част от владенията си и разбрал, че е извършил голяма грешка, защото изпратил Николò в Тоскана. За да поправи тази си грешка, писал на Николò в какво положение се намирал и как се обърнали всички негови начинания, в заключение му наредил да остави Тоскана и колкото се може по-скоро да се върне в Ломбардия.

През това време флорентинските войски под командуването на своите комисари се присъединили към папските и се настанили в Ангиари, укрепен замък в подножието на планините, които отделят долината на

Тибър от долината на Киана, на четири мили от Борго Сан Селпокро, в равнинна местност, твърде удобна за придвижването на конни войски и въобще за водене на военни действия. Флорентинците вече знаели за победите на графа и за отзоваването на Николò от Тоскана и затова решили, че ще могат да спечелят войната, без да извадят дори шпага и без нито един изстрел. Те писали на комисарите да не започват никакво сражение, защото Николò няма да остане дълго в Тоскана. Николò научил за тази заповед и виждайки необходимостта да замине от Тоскана, решил с един последен опит да поправи нещата и да опита военното си щастие, още повече, че се надявал да изненада неприятеля, който бил неподготвен за сражение. В това горещо го поддържали и месер Риналдо, и граф Попи, и всички флорентински изгнаници, които разбирали, че заминаването на Николò означава за тях пълен крах на всички надежди, но ако се започне сражение, те ще могат да удържат победа или с чест да претърпят поражение. Като взел това решение, Николò придвижил своите войски от тяхната квартира между Чита ди Кастело и Борго и достигнал до Борго така, че противникът въобще не забелязал това; там завербувал още хиляди души, които, осланяйки се на неговото военно изкуство и обещанията му и жадувайки за печалби от грабежите, го последвали.

XXXIII

И тъй Николò се движел към Ангиари в пълен боен ред и вече се намирал на две мили от целта, когато Микелето Атендоло забелязал в далечината голям облак прах и като помислил, че това са враговете, вдигнал тревога. Във флорентинския лагер настанала голяма суматоха, защото такива войски при лагерна обстановка обикновено не спазват никаква дисциплина, а тук се прибавяла и пълна небрежност: защото изглеждало, че неприятелят е далеч и се готви не за сражение, а за бягство, така че никой не бил въоръжен и не се намирал на мястото си, а там, където можело да се скрие от непоносимата горещина или въобще където му харесвало. Но и капитанът, и комисарите проявили

голяма пъргавина, така че още преди приближаването на неприятеля всички били на конете си, готови да отбият удара. Микелето пръв видял противника и пръв се втурнал в атака, придвижвайки се със своя отряд към моста, пресичащ пътя недалеч от Ангиари.

Още преди появата на врага Пиетро Джампаоло заповядал да заринат рововете, които окръжавали пътя между моста и Ангиари, и Микелето заел позиция пред моста; Симончино, папският кондотиер и легатът стояли на десния фланг, а на левия — флорентинските комисари с командуващия ги Пиетро Джампаоло. Пехотата разположили от двете страни покрай брега на реката. За неприятелските войски оставал само един път, за да влязат в съприкосновение с противника — пътят по моста. Флорентинците били длъжни да се сражават само в това място, а на пехотата си заповядали, в случай че вражеската пехота излезе от пътя, за да обходи фланговете на флорентинската конница, да я обстрелват с арбалети, така че тя да не може да нанася странични удари на конете, които преминават моста. Микелето доблестно издържал натиска на първите вражески отряди и дори ги отхвърлил; но Асторе и Франческо Пичинино с отбрани части така яростно нападнали Микелето, че завладели моста, а него отхвърлили по стръмнината при град Ангиари, след това здраво ударили по двата фланга и отново ги отблъснали зад моста. Схватката продължила два часа и през цялото време мостът преминавал ту в ръцете на едните, ту на другите. И макар че на това място през цялото време силите оставали равни, отсам и оттатък моста Николò търпял неуспех, защото всеки път когато войските му преминавали през моста, те намирали пред себе си многоброен неприятел, за когото не било трудно да маневрира на равно поле и бързо да получава смяна на изтощените части. Когато пък през моста преминавали флорентинците, за Николò било трудно да оказва помощ на своите войски поради рововете и насипите, които не позволявали да се ползува пътят. Получавало се така, че всеки път когато войниците на Николò преминавали по моста, те бивали отблъсквани от свежите сили на противника. Накрая флорентинците здраво овладели моста и войските им могли да

преминат на широкия път. Бързината на натиска и неудобството на местността не дали време на Николò да поддържа своите войски със свежа помощ, така че тези, които били напред, се смесвали с идващите зад тях; настанала суматоха и цялата войска била принудена да се обърне в бягство и всеки, за да се спаси, не мислел за нищо и се устремявал към Борго. Флорентинските войници се нахвърлили върху плячката — пленници, оръжие и коне те намерили в огромно количество, защото с Николò успели да избягат само хиляда конници. Жителите на Борго, които последвали Николò заради плячката, от ловци на плячка сами се превърнали в плячка: всичките те попаднали в плен и подлежали на откуп. Знамената и обозите били взети от властта.

Тази победа се оказала по-полезна за Тоскана, отколкото пагубна за херцога, защото в случай на поражение на Флоренция той ставал властелин на Тоскана, а сега загубил само оръжие и коне, което можело лесно да се възстанови без големи разходи. Никога дотогава война на чужда територия не е била по-малко опасна за нападащите: при такъв пълен разгром, при такова сражение, продължило четири часа, загинал само един човек, и при това не от рани или от някакъв силен удар, а от това, че паднал от коня и издъхнал под краката на сражаващите се. Тогава хората воювали доста безопасно: те се биели на коне, облечени в здрави доспехи, които ги предпазвали от смъртоносни удари. Ако те са се предавали, то не е било, за да спасят живота си — тях са ги предпазвали броните, — а просто защото в дадения случай било вече невъзможно да се сражават.

XXXIV

Това, което станало по време на сражението и след него, служи като пример за неудачността от такъв род военни стълкновения. След разгрома на противника и след бягството на Николò в Борго комисарите искали да го преследват и да го обсадят в града, за да бъде победата пълна, но нито кондотиерите, нито обикновените войници искали да се подчинят, като заявявали, че трябвало да се погрижат за охраната на плячката и за лечението на ранените. Трябва да отбележим, че на следващия ден, без да получат разрешение от комисарите или от капитана, те се отправили към Арецо, оставили там плячката и след това се върнали в Ангиари. Всичко това по твърде крещящ начин противоречало на всякакви разумни правила и на военната дисциплина, защото всеки остатък от що-годе организирана войска напълно заслужено би могъл да им отнеме незаслужено удържаната победа. Освен това, понеже комисарите искали да продължат да държат в плен заловените вражески войници, за да не могат отново да попълнят редовете на неприятелските войски, те не спазвали това искане и ги освобождавали. Учудващо е, че на такава лошо организирана войска не липсвала доблест за победа и че врагът се оказал толкова страхлив, че позволил да бъде надвит от такива своеволни войници.

Докато флорентинските войници отишли до Арецо и се върнали, Николò имал достатъчно време, за да отстъпи с останалите си войски от Борго в Романя. Придружавали го и флорентинските изгнаници: те нямали никаква надежда, че ще могат да се върнат във Флоренция, и затова се разпръснали из цяла Италия и извън нейните предели кой където можел и искал. Месер Риналдо избрал за местожителство Анкона. След като изгубил родината си на земята, той се надявал да я заслужи на небето и се отправил за Божи гроб. На връщане оттам, по време на сватбата на една от своите дъщери, както седял на празничната трапеза, внезапно починал. Така съдбата му сторила приятелска услуга, като го поразила в най-малко горестния час на изгнанието. Той бил наистина достоен човек и в щастие, и в беди, но още по-добре би се проявил, ако по волята на съдбата не се беше родил в държава, раздирана от партийни страсти, защото много от качествата му в един град, разделен от враждуващи партии, се оказали за него пагубни, но те биха го прославили в държава, в която не са познати вътрешните раздори.

След завръщането на флорентинските войници от Арецо и заминаването на Николò комисарите се явили

в Борго. Жителите на този град искали да влязат в състава на флорентинската държава, но комисарите отказали да ги приемат. Докато се водели преговорите, папският легат заподозрял, че комисарите искат да завладеят града, който принадлежал на църковната държава. Започнали раздори и ако спорът бил продължил, щяло да се стигне до стълкновение между папските и флорентинските войски. Но тъй като всичко завършило, както желаел легатът, и страните се помирили.

XXXV

Докато се уталожвали нещата в Борго, се разнесли слухове, че Николò Пичинино е тръгнал за Рим, други пък казвали, че е отишъл в Марка. Легатът и частите на граф Сфорца решили да отидат в Перуджа, за да подпомогнат Марка или Рим — където се бил отправил Николò. С тях тръгнал и Бернардо Медичи, а Нери с флорентинските войски бил изпратен да завоюва Казентино. След като одобрили този план, Нери обсадил Расина, превзел я и също така решително завладял Бибиена, Прато Векио и Ромена, а след това обсадил Попи, като го обкръжил от две страни: едната част от силите си разположил в равнината Чертомондо, а другата на хълма, намиращ се по посока на Фрондзоли.

Граф Попи, като видял, че и бог, и хората са го изоставили, се затворил в своята крепост не затова, че разчитал на някаква помощ, а защото се надявал на по-малко сурови условия при предаването. Нери все по-тясно стягал обръча на обсадата и му предложил да се предаде, като му обещавал всичко, което той сам можел да желае в сегашното си положение: свобода за него и децата му и правото да вземе със себе си цялото си движимо имущество; града и властта над владенията си той трябвало да предаде на Флоренция. Докато се извършвала капитулацията, се спуснал по моста през Арно в подножието на града и там с дълбока скръб и горчивина казал на Нери: «Ако аз бях измерил с точна мярка моята съдба и вашата сила, то сега като приятел щях да се радвам на вашата победа

и нямаше да ви се моля като враг да направите помалко тягостно моето поражение. Колкото съдбата сега е милостива и ласкава към вас, толкова е жестока и сурова към мен. Аз имах коне, оръжие, поданици, владения, съкровища. Учудващо ли е, че ми е тежко да се разделя с тях? Но сега искате и можете да заповядвате на цяла Тоскана и ние, разбира се, неминуемо ще ви се подчиняваме. Ако аз не бях сторил тази грешка, моята сполука нямаше да бъде известна и на вас нямаше да се наложи да проявите великодушието си, защото, ако вие не ме изгоните оттук, то пред целия свят ще засвидетелствувам вашето милосърдие. Нека то бъде по-силно от моята вина, бихте ли оставили поне едно жилище за потомците на тези, които са оказвали на вашите деди безброй услуги.»

На това Нери отговорил, че като се надявал толкова много на този, който малко можел да направи за него, той сурово се провинил пред флорентинската република и при сегашните обстоятелства трябвало да се откаже от всички свои владения и като враг да даде на флорентинците това, което не искал да владее като техен приятел. Поведението му било такова, че не трябвало да го оставят по местата, където той при всеки нов обрат на събитията можел да се окаже опасен за републиката, защото той не представлява опасност като личност, а като владетел-господар. Но ако би имал възможност да придобие владение, например в Германия, това напълно би задоволило флорентинската република и тя всякак би му оказала поддръжка в памет на неговите деди, на които той току-що се позовал. След като изслушал Нери, графът с негодувание отвърнал, че би предпочел да се намира още по-далеч от флорентинците. Така, като презрял всякакви приятелски думи и не виждайки друг изход, предал града и целия окръг на победителите и съпроводен от жена си и децата си, като взел със себе си цялото си имущество, напуснал града, оплаквайки загубата на владенията, които принадлежали на неговия род в течение на деветстотин години.

Когато вестта за тези победи се разпространила във Флоренция, правителството и народът ги приели с много голяма радост. След като изяснил, че слуховете

за движението на Николò към Рим и Марка били лъжливи, Бернардо Медичи се върнал с хората си и се присъединил към войските на Нери. Те заедно се върнали във Флоренция, където им били оказани най-големи почести, с каквито според закона републиката може да удостои победоносните граждани; и били приети като триумфатори от Синьорията, от капитаните на гвелфската партия и от цялото население на града.

КНИГА ШЕСТА

I

Целта на всички, които са започвали война, всякога е била, и това е напълно разумно, да се обогатят те самите и да направят врага по-беден. А и победата не им е нужна за нещо друго, нито пък придобивките, освен за да увеличат своята мощ и да отслабят противника. От това следва, че всеки път когато победата те е направила по-беден, отколкото си бил, а завоеванията са те отслабили, ти или вече нямаш тази цел, заради която си започнал войната, или не си могъл да достигнеш до нея. Войната обогатява този господар и тази република, които разбиват напълно врага, вземат за себе си плячката, която искат, и получават откуп за пленените. И, обратното, тя обеднява този, който не е в състояние, дори и в случай на победа, да унищожи врага, а плячката и откупът за пленените не принадлежат на него, а на неговите войници. Такъв владетел и такава република са винаги нещастни — и когато губят, и когато печелят: защото, ако загубят, те трябва да понасят обидите на неприятеля; ако спечелят, ще понасят тези на приятелите, които, тъй като са понеоснователни, са и много по-непоносими, и в такъв случай те трябва да стоварят на раменете на своите поданици бремето на нови данъци и налози. И ако у владетелите на такава държава има човешки чувства, те не могат истински да се радват на победата, която влошава положението на нейните поданици. Древните, разумно устроени републики са имали обичай след

победа да попълват хазната със злато и сребро, да раздават подаръци на народа, да опрощават данъците на своите поданици, да устройват игри и тържества. Победите през описваното от нас време най-напред водели до изпразване на хазната, а след това и до обедняване на народа и при това не обезпечавали безопасност от победения враг. Всичко това произлизало от безпорядъка, с който се водели войните. Когато победеният враг бивал само обиран, а не държан в плен или избит, отлагал нападението си срещу победителя дотогава, докато се намерел някой, който да го снабди с оръжие и коне. Когато плячката и откупът принадлежали на войниците, държавата, която е удържала победа, не можела да се възползува от тях, за да наеме нови войници, а изстисквала средства от народа, защото такава победа носи на народа само едно — прави управляващите по-алчни и по-непредпазливи при облагането на гражданите. Платените войски довели военното дело до положение, при което и победители, и победени, за да накарат войските да им се подчиняват, трябвало да набират все нови и нови средства, защото едните трябвало да награждават, а другите отново да оборудват със снаряжение. Едните наемници без нови награди не искали да воюват, а другите — без оръжие и коне не можели. По такъв начин победителят нямал възможност да се радва много на победата, а победеният не страдал много от поражението; защото първият нямал възможност да се възползува напълно от нея, а вторият всякога имал възможност да се съвземе.

II

Този оръркан и срамен начин за водене на война довел до това, че Николò Пичинино отново възседнал коня, преди още Италия да е узнала за неговия разгром, и можал да се нахвърли срещу врага с повече сила, отколкото преди поражението. Затова след поражението в Тена той успял да завладее Верона; след като войските му били разпръснати при Верона, съумял с крупни сили да нахлуе в Тоскана; след пълния разгром при Ангиари, едва стъпил отново в Романя, той

имал вече много повече войски, отколкото преди. Това изпълнило миланския херцог с надежда, че ще успее да защити Ломбардия, която поради отсъствието на Николò считал вече за почти изгубена. Защото, докато Николò държал в страх Тоскана, херцогът изпаднал в такова положение, че се боял вече за собственото си владение. Като смятал, че неговата гибел може да настъпи преди още Николò, когото бил повикал от Тоскана да му дойде на помощ, той решил да използува средството, което и по-рано всякога му било помагало в подобно положение, за да постигне щастие с хитрост, след като не му се удало да го защити със сила. За да обуздае бойния жар на граф Сфорца, изпратил при него в Пескиера Николо д'Есте, господаря на Ферара, който от името на херцога започнал да го уговаря да се съгласи на мир. Той му доказал, че тази война съвсем не била в интересите на графа, защото, ако херцогът отслабнел дотолкова, че да не може да запази репутацията си, той, Сфорца, пръв ще пострада от това, защото Венеция и Флоренция няма да се нуждаят вече от него. Той добавил, че като доказателство за своя искрен стремеж към мир херцогът възобновява предложението си да се сроди с него и е готов незабавно да изпрати дъщеря си във Ферара, за да може веднага след примирието тя да му бъде дадена за жена. На това графът отговорил, че ако херцогът наистина желае мир, може да го постигне, защото Венеция и Флоренция не искат нищо друго. Трудно е обаче да му се повярва, тъй като се знае, че херцогът е склонен към мир само при крайна необходимост и понеже такава необходимост не съществува, той отново започва да се стреми към война. Нито пък можело да се вярва на желанието на херцога да се сроди с него, тъй като бил много пъти лъган. Впрочем след свършването на войната по отношение на брачния съюз с дома на херцога той щял да постъпи така, както го посъветват приятелите му.

III

Венецианците, които често пъти без основания подозират своите кондотиери, този път напълно основателно се разтревожили от тези интриги. Графът се

стремял да ги успокои и смело продължавал да води военните действия. Но войнският жар у него все пак бил поотслабнал поради честолюбивите помисли, а у венецианците поради подозрителност, така че до края на лятото не станали никакви значителни събития. Когато Николò Пичинино се върнал в Ломбардия, зимата вече била започнала и всички войски били настанени на зимно квартируване. Графът се оттеглил във Верона, херцогът — в Кремона, флорентинците се върнали в Тоскана, папските войски — в Романя. Тези войски, след като удържали победа при Ангиари, нападнали Форли и Равена, за да ги изтръгнат от ръцете на Франческо Пичинино, който командувал там от името на баща си; но не успели да завземат тези градове, защото Франческо храбро ги отбранявал. Но все пак при появата на тези войски жителите на Равена така се изплашили от възможността отново да попаднат под властта на папата, че със съгласието на своя господар Остазио да Полента доброволно приели властта на венецианците. От благодарност за придобитото владение и за да възпрепятствуват Остазио да си върне със сила онова, което така неблагоразумно им бил отстъпил, те го изпратили с един от синовете му на остров Кандия, където той умрял.

Междувременно папата независимо от победата при Ангиари и понеже се нуждаел от пари, продал крепостта Борго Сан Сеполкро на флорентинците за двадесет и пет хиляди дуката.

Сега положението на нещата било такова: всички смятали, че през зимата военни действия няма да има, и никой не мислел да води мирни преговори, най-малко от всички херцогът, който напълно се успокоил от присъствието на Николò Пичинино и от зимния сезон. Той прекратил всякакви преговори с графа, побързал да снабди Николò с нови коне и въобще се занимавал с подготовката на всичко необходимо за една нова кампания. Като узнал това, графът се отправил за Венеция, за да се договори със сената за действията през следващата година. През това време Николò, като видял, че неприятелят е неподготвен, и като считал себе си за напълно готов, не дочакал пролетта и в най-големия студ през зимата преминал Ада, навлязъл

в земите на Бреша и ги завладял всичките с изключение на Адула и Орчи и взел в плен заедно с обоза повече от две хиляди конници на граф Сфорца, които съвсем не очаквали това нападение. Но онова, което не се понравило на графа и което изплашило най-много венецианците, бил метежът на Чарпелоне, един от главните капитани на графа. При това известие графът незабавно тръгнал от Венеция, но когато пристигнал в Бреша, не намерил там Николò, защото той, след като нанесъл щети на врага, се върнал в своите квартири. Графът решил да не възобновява военните действия, след като те сами се били прекратили, а да използува възможността, която му давал противникът, и времето, за да възстанови реда и с настъпването на пролетта да си отмъсти за този удар. Той заставил венецианците да отзоват от Тоскана войските, изпратени в помощ на Флоренция, а на мястото на починалия Гатамелата да доведат за военачалник Микелето Атендоло.

IV

С настъпването на пролетта пръв възобновил войната Николò Пичинино, като обсадил замъка Чиняно, който се намирал на дванадесет мили от Бреша. Графът се притекъл на помощ и, както обикновено, започнали военни действия. У графа се появили някакви опасения относно Бергамо и той атакувал замъка Мартининго, чието разположение било такова, че след като той бъдел завзет, лесно можело да се помогне на Бергамо, който бил сериозно заплашен от Николò. Но Николò предвидил, че именно от тази страна може да последва вражеският удар, и затова така добре укрепил и снабдил с всичко необходимо крепостта, че графът трябвало да хвърли срещу нея всичките си сили. Николò заел такива позиции, че до графа не можело да достига продоволствие, и освен това укрепил местността с ескарпове и бастиони така, че при нападение графът да бъде изложен на опасност. С тези мерки обаче обсаждащите се оказали в още по-лошо положение, отколкото обсадените. Недостигът на продоволствия не давал възможност на графа да продължи обсадата,

а нейното снемане и отстъпление също го грозели, така че можело да се предвижда блестящ успех за херцога, а за графа и венецианците тежък разгром.

Но съдбата, която всякога намира начин да облагодетелствува любимците си и да унищожава враговете, постъпила така, че от сметките за пълна победа честолюбието на Николò необичайно пораснало, а дръзките му претенции дотолкова се увеличили, че той изгубил всякакво чувство за това, какво положение заема херцогът и какво е неговото. Той изпратил да съобщят на херцога, че отдавна вече се сражава под неговите знамена, а досега не е придобил земя, колкото да си изкопае гроб и сега би искал да узнае от него как той възнамерява за всичкия този труд да възнагради човека, от когото зависи да го направи властелин на цяла Ломбардия и да предаде в негови ръце всичките му врагове. От своя страна считал, че увереността в победата изисква и увереност за съответствуващото възнаграждение и би искал, щото херцогът да го възнагради, като му отстъпи владението на град Пиаченца[1], където да може да си отдъхва от многогодишния военен труд. Той даже не се посвенил да заплаши херцога, че ще захвърли всичко и ще си отиде, ако молбата му не бъде удовлетворена. Този нагъл и оскърбителен начин на искане засегнал дълбоко херцога и той решил, че е по-добре да изостави своите замисли, отколкото да удовлетвори претенциите на Пичинино. И ето че човекът, когото нито опасностите, нито вражеските заплахи можели да склонят да се съгласи на мир, се съгласил на мир поради дръзкото поведение на този, който бил негов приятел. Той решил да се споразумее с графа и изпратил при него Антонио Гуидобуоно да Тортона, като му предложил дъщеря си за жена и мирни условия, на които графът и съюзниците се съгласили с най-голяма готовност.

След като мирният договор между страните бил сключен тайно, херцогът изпратил на Николò заповед да установи примирие с графа за една година, като обяснил, че бремето на военните разходи се оказало за него твърде тягостно и че той не можел да пожертвува приемливия за него мир заради още съмнителната победа. Николò бил изненадан от такова решение, тъй

като не разбирал каква причина е могла да подбуди херцога да се откаже от славната победа и не допускал, че нежеланието да възнагради приятеля го е заставило да спаси враговете. Колкото можал, той възразил против това решение и херцогът, за да го принуди да се подчини, го заплашил в случай на по-нататъшно протакане да го предаде на милостта на неговите войници и на неприятеля. Николò трябвало да отстъпи, но го сторил с горчивото съзнание на човек, принуден против волята си да изостави на произвола на съдбата приятели и отечество, като се оплаквал от жестокостта на съдбата, по волята на която ту непостоянното военно щастие, ту прищевките на херцога му отнемали победата над врага. След сключването на примирието била отпразнувана и сватбата на мадона Бианка и графа[2], който като зестра от жена си получил Кремона. След това, през ноември 1441 година, бил подписан мирният договор; от името на Венеция го подписали Франческо Барбадико и Паоло Троно, а от името на Флоренция месер Аньоло Ачаюоли. Според условията към Венеция преминавали Пескиера, Азола и Лонато, крепости, които принадлежали на маркиза на Мантуа.

V

Въпреки че войната в Ломбардия била прекратена, тя все още се водела в неполитанското кралство и затова в Ломбардия отново взели оръжието. Докато там се водели военните действия, Алфонсо Арагонски отнел от крал Рене всички негови владения без Неапол. Считайки, че победата е вече в негови ръце, Алфонсо замислил да отнеме от граф Сфорца Беневенто и останалите негови ленни владения в това кралство; той считал, че няма да му бъде трудно да направи това, тъй като графът бил зает с военни действия в Ломбардия; и действително без особен труд завзел всички земи на графа. Но когато научил за затишието в Ломбардия, Алфонсо се изплашил да не би графът да дойде в кралството и да отвоюва своите владения на страната на крал Рене, който започнал да се надява на графа и

дори се бил обърнал към него с молба да му се притече на помощ и да отмъсти на врага.

От друга страна, Алфонсо помолил Филипо в името на тяхната дружба да възложи на графа такива важни дела, от които, като бъде изцяло погълнат, да се принуди да пренебрегне своите начинания. Филипо се съгласил, като не съобразил, че с това нарушава мира, сключен неотдавна при такава неизгода за него. Той дал да разбере на папа Евгений, че е настъпил благоприятният момент да върне на църковната държава завладените от графа владения, и за тази цел му предложил да се възползува през време на военните действия за сметка на херцога от услугите на Николò Пичинино, който след сключването на мира се намирал в Романя. Папа Евгений с жадна готовност приел, защото мразел графа и желаел да получи обратно своите владения. Наистина Пичинино по-рано излъгал надеждите му, но сега, когато се опирал на херцога, папата не се страхувал вече от измама и като обединил войските си с войниците на Николò, той нападнал Марка. Графът, който не очаквал такъв удар, застанал начело на своите войски и се отправил срещу неприятеля.

През това време Алфонсо влязъл в Неапол[3], така че сега цялото кралство освен Кастелнуово паднало в негови ръце. Като оставил в Кастелнуово силна охрана, Рене отпътувал и докато пребивавал във Флоренция, бил приет с голяма почит; скоро обаче се убедил, че не е в състояние да продължи войната, и заминал за Марсилия. Алфонсо превзел Кастелнуово, а в Марка графът се оказал с лице срещу превъзхождащите го сили на папата и на Николò. Той се обърнал с молба за помощ от хора и пари към Флоренция и Венеция, убеждавайки ги, че ако те, докато той е още жив, не се погрижат да обуздаят папата и краля, скоро ще им се наложи да мислят за своето спасение, защото, като се обединят с херцога, ще делят Италия помежду си. Известно време флорентинците и венецианците се колебали, защото се съмнявали дали си струва да се враждува с папата и краля и защото били погълнати от болонските работи.

Анибале Бентивольо бил изгонил от Болоня Фран-

ческо Пичинино и за да се защити от херцога, който го покровителствувал, се бил обърнал към Флоренция и Венеция за помощ, каквато те не му отказали. Така че, заети с тези дела, те още не се решавали да помогнат и на графа. Но тъй като Анибале бил разбил Франческо Пичинино и изглеждало, че работата се е оправила, флорентинците решили да се притекат на помощ на графа. Но преди това, за да се обезопасят от страна на херцога, възобновили съюза си с него, което херцогът приел охотно, тъй като се бил съгласил да бъдат поддържани военните действия срещу графа, докато продължава войната между Алфонсо и Рене Анжуйски; но сега, когато войната в Неапол била приключена и Рене бил лишен от власт, на Филипо съвсем не допаднало да бъдат отнети владенията на графа. Затова той не само се съгласил да помогне на графа, но дори писал на Алфонсо да се завърне в кралството си и да прекрати военните действия против графа. И въпреки че на Алфонсо съвсем не му се искало да направи това, понеже бил твърде задължен на херцога, решил да удовлетвори желанието му и отстъпил с войските си на оттатъшния бряг на Тронто.

VI

Докато в Романя ставали всички тези събития, във Флоренция отново започнали вътрешните раздори. Сред гражданите, които били на власт, с голямо влияние се ползувал Нери ди Джино Капони и от него Козимо Медичи се опасявал повече, отколкото от всеки друг, защото той бил обичан не само от гражданите, но и от войниците: неведнъж, командувайки флорентинските войски, със своето мъжество и воинско изкуство заслужил тяхната привързаност. Освен това споменът за победите, удържани от баща му Джино и от него самия (единият завладял Пиза, а другият разбил Николò Пичинино при Ангиари), усилвали симпатиите към него на голям брой граждани и страхът у тези, които не желали да делят с никого властта в управлението на държавата. Сред многобройните командири на флорентинската войска се откроявал Балдачо ди Ангиари, твърде изкусен във военното дело.

който по това време не отстъпвал на никого в Италия по сила и храброст: той неизменно командувал пехотата и войниците толкова го обичали, че според мнението на всички били готови да извършат за него всичко, каквото пожелаел. Балдачо, постоянен свидетел на доблестното поведение на Нери, бил много близък негов приятел, което предизвикало у мнозина силно подозрение. Считайки, че е опасно да уволнят Балдачо от служба, а да го държат на служба е още по-опасно, те решили да се избавят от него и самата съдба им помогнала. Гонфалониер на справедливостта тогава бил месер Бартоломео Орландини. Когато Николò Пичинино влязъл в Тоскана, именно той, както вече казахме, бил изпратен да защищава замъка Маради и срамно избягал от своя пост, въпреки че за отбраната на замъка съдействувало самото му месторазположение. Неговата страхливост дотолкова възмутила Балдачо, че той не престанал открито да заявява това с оскърбителни изрази както устно, така и писмено. Месер Бартоломео, изгаряйки от срам и ярост, най-много от всички мислел за отмъщение, като се надявал с кръвта на обвинителя да измие позорната вина от себе си.

VII

Тази жажда за мъст у месер Бартоломео била известна на другите граждани и затова много лесно било да го убедят да свърши с Балдачо и с един удар, като утоли собствената си жажда за отмъщение, да избави и републиката от човека, който не можел и не било безопасно да остане на служба или да бъде уволнен без вредни последствия. Месер Бартоломео решил да го убие и за тази цел събрал в своята зала много въоръжени млади хора. Когато, както обикновено, Балдачо дошъл на площада, за да се уговаря с управителите за своя договор, гонфалониерът го повикал при себе си и нищо неподозиращият Балдачо се подчинил. Месер Бартоломео го посрещнал и два-три пъти преминал с него през галерията пред кабинетите на членовете на Синьорията, обсъждайки условията на договора. След това, когато според него настъпил подходящият момент и те се изравнили със стаята, където били скрити

убийците, той дал уговорения сигнал: те изскочили от стаята в галерията, убили беззащитния и невъоръжен Балдачо и изхвърлили трупа му през прозореца на двореца към страната на митницата, след което го извлекли на площада, където му отрязали главата и я оставили там, за да я видят добре всички. Балдачо имал само един син, роден от жена му Аналена преди няколко години, който не можал дълго да надживее баща си. След като изгубила и сина си, и мъжа си, Аналена не пожелала да се омъжи повторно. Тя превърнала дома си в манастир, където към нея се присъединили немалко благородни жени, и като се затворила в него, живяла свято до края на своите дни. Основаният от нея и носещ нейното име манастир и досега пази, и вечно ще пази спомена за нея.

Убийството на Балдачо намалило властта на Нери и отнело малко от неговото влияние и от това на привържениците му, но за тези, които държали властта, това не било достатъчно. Били изминали вече десет години от началото на тяхното управление, пълномощията на балията изтичали и много граждани започнали да стават и с думи, и с дела много по-свободни, отколкото се изисквало от управителите на държавата. Те считали, че ако не искат да изгубят властта, е необходимо да получат нови пълномощия и като поставят на власт свои привърженици, да нанесат удар на противниците. Затова през 1444 година чрез държавните съвети свикали нова балия, която назначила нови магистрати, натоварила тесен кръг от лица с правото да представляват Синьорията, обновила чрез реформи състава на канцеларията, като заменила Филипо Перуци с друг човек, който да действува в желания от управляващите дух. Освен това продължили забраната за изгнаниците за завръщане във Флоренция, затворили Джовани ди Симоне Веспучи, лишили от почетни длъжности привържениците на противниковата партия, в това число и синовете на Пиеро Барончели, всички Серали, Бартоломео Фортини, месер Франческо Кастелани и много други. Така те си осигурили власт и влияние и принизили надменността на противниците и подозрителните.

VIII

След като укрепили държавата и поели нейното управление, те се заели с външните работи. Както вече казахме, крал Алфонсо престанал да покровителствува Николò Пичинино, а графът благодарение на поддръжката на флорентинците твърде много се засилил. Той атакувал Пичинино при Фермо и му нанесъл такова силно поражение, че почти всички войски на Николò се разпръснали, а самият той с неголям отряд се укрил в Монтекио. Но там той силно се укрепил и се защищавал така успешно, че скоро неговите войници отново се върнали при него, и при това толкова многобройни, че той успял да се противопостави на графа и с настъпването на зимата и двамата военачалници трябвало да прекратят активните действия. През зимния период Николò увеличил числеността на своята войска и получил подкрепления от папата и от крал Алфонсо. Напролет отново започнали военните действия между противниците и Николò, който бил значително по-силен, довел графа до такова тежко положение, че той щял да бъде напълно разгромен, ако херцогът не бил развалил всичките планове на Пичинино[4]. Филипо му изпратил покана незабавно да отиде в Милано за изключително важни преговори. Обзет от любопитство, Николò изоставил сигурната победа заради съмнителните блага и като поставил сина си Франческо начело на войската, отишъл в Милано. Като узнал за това, графът, без да губи време, решил да се възползува от отсъствието на Николò. Битката се завързала при замъка Монте Лоро, войската на Николò претърпяла поражение, а самият Франческо бил заловен в плен. Николò, когато отишъл в Милано и се убедил във вероломството на херцога, и като получил известието за разгрома и пленяването на сина си, умрял от мъка през същата 1445 година. Този пълководец, който бил по-изкусен във военното дело, отколкото в щастието, бил на шестдесет и четири години. Той оставил двама синове, Франческо и Якопо, но те били твърде неумели и още по-нещастни, отколкото баща им. Ето защо войската, обучена от Брачо, може да се каже, престанала да съществува, а войската на

граф Сфорца, който неизменно бил облагодетелствуван от щастието, придобила още по-голяма слава. Папата, като видял, че войската на Николò е разбита и че самият той не е между живите, и като не се надявал на помощта на арагонския крал, поискал примирие с графа и при посредничеството на Флоренция мирът бил сключен при такива условия, че от владенията на Марка на папата останали само Озимо, Фабриано и Риканати, всичко останало преминало в ръцете на графа.

IX

След примирието в Марка цяла Италия щяла да се радва на мира, ако той не бил нарушен от болонците. В Болоня имало две могъщи семейства — Канески и Бентивольо; последните възглавявал Анибале, а първите — Батиста. За да си имат по-голямо доверие, те често сключвали помежду си брачни съюзи; но известно е, че хора, обзети от едни или други честолюбиви замисли, по-лесно встъпват в роднинство едни с други, отколкото в приятелство. След изгонването на Франческо Пичинино Анибале Бентивольо успял да постигне за Болоня съюз с Флоренция и Венеция. Батиста от своя страна, знаейки, че херцогът желае да завладее този град, тайно се сговорил с него за умъртвяването на Анибале и предаването на Болоня. След като се уговорили за начина, по който ще извършат това, на 25 юни 1445 година Батиста със своите хора нападнал Анибале и го убил, а след това започнали да тичат по улиците на града, викайки името на херцога. Комисарите на Венеция и Флоренция, които се намирали в Болоня, при първите признаци на метежа се оттеглили в домовете си, но скоро им станало ясно, че народът не само че не е на страната на убийците, но и че се събирал с оръжие на площада и на висок глас скърбял за смъртта на Анибале. Те се окуражили и заедно с тези, които били при тях, се присъединили към народа и нападнали привържениците на Канеските; едни от тях пребили, а другите прогонили от града. Батиста не успял да избяга, но не бил и между убитите. Той се скрил у дома си в един погреб за съхранение

на зърнени храни. Враговете го търсили през целия ден и тъй като били уверени, че не е излязъл от града, дотолкова заплашили един от слугите му, че едно от момчетата му им показало къде се крие господарят. Те го измъкнали оттам още в пълно снаряжение и найнапред го убили, а след това повлекли трупа му по улиците и го запалили. Така влиянието на херцога се оказало достатъчно, за да се извърши злодеянието, но неговите сили не пристигнали навреме, за да го подкрепят.

X

След смъртта на Батиста и бягството на всички Канески военните стълкновения в Болоня престанали, но градът продължавал да живее в голямо безредие, тъй като нямало нито един от рода Бентивольо, годен да управлява, а след Анибале бил останал само шестгодишният му син Джовани. Затова те се опасявали, че могат да възникнат разногласия всред привържениците на Бентивольо, които да облагоприятствуват връщането на Канеските и с това да донесат гибел на родината и на партията на Бентивольо. Виждайки тяхната нерешителност и смущение, Франческо, бившият граф Попи, който по това време се намирал в Болоня, съобщил на най-видните граждани, че ако те искат да имат за управител човек от същата кръв на Анибале, той можел да им покаже такъв човек. И той им разказал, че преди двадесет години Ерколе, братовчед на Анибале от Попи, имал интимни връзки там с една девойка, която му родила син на име Санти: Ерколе неведнъж е казвал, че той бил негов баща, това не би отрекъл никой, който познава Ерколе и юношата, защото приликата им била голяма. Повярвали на думите на графа и изпратили във Флоренция няколко граждани, за да разпознаят младия човек и да се договорят с Козимо и Нери относно прехвърлянето му в Болоня.

Този, когото считали за баща на Санти, вече не бил жив и младият човек се намирал под опеката на своя чичо, Антонио да Кашезе, богат, бездетен човек и добър приятел на Нери. Като изслушал всичко, Нери

размислил, че не трябва нито да отхвърля предложението на болонци, нито да го приеме твърде прибързано, а трябвало само Санти да се разбере с пратениците на Болоня в присъствието на Козимо. Свиждането между тях се състояло и болонците се отнесли към Санти не само с уважение, но и с голямо възхищение, дотолкова техните сърца били завладени от партийните страсти. Първоначално не се стигнало до никакво решение, но Козимо, като извикал Санти на четири очи, му казал: «В този случай никой не може да те посъветва по-добре, отколкото ти самият, защото само ти можеш да направиш избор, към който сърцето ти те влече. Ако ти се обявиш за син на Ерколе Бентивольо, ти ще извършиш дела, достойни за този дом и за твоя баща. Но ако ти предпочетеш да бъдеш син на Аньоло да Кашезе, ще останеш във Флоренция и цял живот ще се занимаваш само със занаятчийство в цеха Лана.»

Тези думи трогнали юношата и отначало той бил почти готов да се откаже от предложението на болонци, но отговорил, че ще постъпи така, както решат за него Козимо и Нери. Той дал съгласието си на болонските пратеници; бил съответно облечен, получил коне и слуги и скоро, съпроводен от голяма свита, бил отведен в Болоня, където му възложили възпитанието на сина на Анибале и управлението на града. Той проявил такава мъдрост в управлението, че там, където всички негови прадеди били загинали под вражеските удари, прекарал в мир живота си и починал окръжен от голяма почит.

XI

След смъртта на Николò Пичинино и настъпилия мир в Марка Филипо желаел да намери подходящ човек, който да командува войските му. За тази цел влязъл в тайни преговори с Чарпелоне, един от най-способните военачалници на граф Франческо. След като се договорили, Чарпелоне поискал от графа разрешение да отиде в Милано, за да встъпи във владение на замъците, които херцогът му бил подарил по време на предишните войни. Графът, подозирайки сговора

между тях и като не желаел херцогът да използува срещу него този човек, заповядал да арестуват Чарпелоне, а след това и да го екзекутират под предлог, че е разкрита измяна. Това довело Филипо до голямо негодуване и гняв, но затова пък зарадвало венецианците и флорентинците, които много се страхували да не би въоръжените сили на графа и могъществото на херцога да се обединят. Обаче възмущението на херцога предизвикало в Марка нова война.

Римини бил подвластен на Сиджизмондо Малатеста, който като зет на графа разчитал да получи във владение и Пезаро, но графът, след като завладял Пезаро, го дал на своя брат Алесандро. Това много раздразнило Сиджизмондо, още повече, че Федериго Монтефелтро, негов приятел, при поддръжката на графа получил във владение Урбино. Това сближило Сиджизмондо и херцога и подбудило папата и неаполитанския крал да започнат война срещу графа, който, за да накара Сиджизмондо пръв да опита плодовете от толкова желаната от него война, решил да настъпи пръв и нападнал Сиджизмондо. Отново в Романя и Марка започнали вълнения[5], защото Филипо, кралят и папата изпратили на помощ на Сиджизмондо големи подкрепления, а флорентинците и венецианците снабдили графа, а ако не с войски, то с парични средства. Филипо не се задоволил с военните действия в Романя, опитал се да отнеме от графа Кремона и Понтремоли, но флорентинците защищавали Понтремоли, а венецианците Кремона, така че и в Ломбардия започнали да воюват; след редица операции в Кремонска област Франческо Пичинино, военачалникът на херцога, бил разбит при Казале от Микелето и венецианските войски[6].

Тази победа събудила у венецианците надеждата, че ще успеят да изгонят херцога от неговата държава; те изпратили своя комисар в Кремона, обсадили Гиарадада и завладели всички владения на херцога с изключение на Крема. След това преминали Ада и започнали да извършват набези до самите врати на Милано, така че херцогът трябвало да се обърне към Алфонсо с молба за помощ, като му изтъкнал колко е опасно за неговото кралство, ако Ломбардия попадне

в ръцете на венецианците. Алфонсо му обещал помощ, но никакви войски не можели да преминат в Ломбардия без съгласието на графа.

XII

Тогава Филипо се обърнал с молби към графа да не оставя в беда своя стар и сляп тъст. Сфорца, разбира се, бил обиден на херцога за разпалената срещу него война, но, от друга страна, не му се нравело и величието на Венеция, а и парите не му достигали, защото лигата отпускала средства много скъпернически; флорентинците не се бояли вече от херцога, а именно страхът от него ги карал да ценят графа; венецианците желаели гибелта на Сфорца, защото считали, че само той можел да им попречи да завладеят цяла Ломбардия. Въпреки това, докато Филипо се опитвал отново да го привлече на служба, като му обещавал върховното командуване на въоръжените си сили, ако той напусне венецианците и върне Марка на папата, венецианците също изпратили при графа посланици, като му обещавали Милано, ако те го вземат, и постоянното командуване на техните войски, ако продължи войната в Марка и не пропусне войските на Алфонсо в Ломбардия.

Обещанията на Венеция били блестящи и освен това венецианците му оказали големи услуги, като встъпили във войната, за да защитят Кремона. Но обидите, нанесени от херцога на Сфорца, били още пресни, а обещанията му — не твърде щедри, дори и неверни. При все това графът се колебаел какво решение да вземе. От една страна, го свързвали задълженията към лигата, дадената дума, неотдавнашната услуга на Венеция, новите обещания за бъдещето. От друга — молбите на тъста му и главно скритата измама, която той подозирал зад щедрите обещания на венецианците: той отлично разбирал, че ако венецианците победят херцога, то само от добрата им воля ще зависят и изпълнението на обещанията, и дори съдбата на неговите владения, а на тази добра воля не би разчитал нито един мъдър господар, освен ако не е принуден на това от обстоятелствата. Край на колебанията на графа поставила прекомерната алчност на венецианците. Надявайки се да завладеят Кремона с помощта на няколко свои привърженици в този град, те отправили към него под някакъв предлог свои войски. Но този сговор бил разкрит от управляващите града от името на графа и той не успял: венецианците не получили Кремона и загубили графа, защото той, след като отхвърлил всякаква предпазливост, преминал на страната на херцога.

XIII

Папа Евгений починал и за негов приемник бил избран Николай V. Графът бил вече събрал цялата си войска в Котиньола, за да се прехвърли в Ломбардия, когато му съобщили за смъртта на херцога, настъпила в последния ден на август на 1447 година. Новината предизвикала у него голяма тревога, защото му се струвало, че неговата войска не е в пълен ред, тъй като войниците не били получили целите си заплати. Той се опасявал от венецианците — те имали достатъчно военни сили и сега били негови врагове, защото той току-що бил преминал от тях към херцога. Страхувал се и от своя вечен враг Алфонсо. Не можел да разчита нито на папата, нито на флорентинците; на флорентинците — защото били в съюз с венецианците, на папата — защото държал земите на църквата. При все това графът решил да предизвика съдбата и да действува според обстоятелствата, защото често пъти, когато започнеш да действуваш, получаваш внезапно озарение, което не би възникнало, ако бездействуваш. Най-вече той се надявал, че ако жителите на Милано поискат да се противопоставят на натиска на венецианците, те ще могат да прибегнат само до неговите въоръжени сили. И така, като се въоръжил с мъжество, той преминал през болонските земи, територията на Модена и Реджо и се спрял с войските си на брега на Ленца, откъдето изпратил посланици в Милано с предложение да застане в негова защита.

След смъртта на херцога в Милано едни желаели да живеят свободни, други искали нов господар, но от последните едни предпочитали Сфорца, а други крал Ал-

фонсо. Привържениците на свободата обаче, сред които имало по-голямо единство, надделяли и организирали република[7]. Впрочем много градове от херцогството отказали да приемат нейната власт, защото едни считали, че сами ще могат да се радват на свободата по примера на Милано, а други, които не се стремели към свобода, не желаели и миланското господство. Така Лоди и Пиаченца останали под властта на Венеция, Парма и Павия се обявили за свободни. Когато тези разногласия станали известни на графа, той се отправил за Кремона, където неговите представители се срещнали с миланските посланици и съвместно решили графът да бъде капитан на миланските войски, но при същите условия, които му бил предложил херцог Филипо. Добавено било само още едно условие: Бреша да остане на графа; но ако той превземе Верона, да вземе нея, а Бреша да върне.

XIV

Още преди смъртта на херцога папа Николай след издигането си на папския престол се опитвал да постигне мир между италианските владетели. За тази цел той се бил договорил с посланиците на Флоренция, присъствуващи на тържествата по случай провъзгласяването му за папа, да бъде организирано във Ферара събрание на представителите за установяване на продължително примирие или на траен мир. Там пристигнали и папският легат, и представителите на Флоренция, на Венеция и на херцога. Крал Алфонсо не изпратил свои представители. Той се намирал с голям брой пехотинци и конници в Тиволи и оттам оказвал подкрепа на херцога. Смятало се, че след като привлекат на своя страна графа, те открито ще нападнат Флоренция и Венеция, преди още войските на графа да проникнат в Ломбардия, поради участието му във ферарските мирни преговори; но кралят, като не изпратил свои посланици, съобщил, че той и без това ще ратифицира всичко, с което се съгласи херцогът. Дълго обсъждали условията и след продължителни спорове решили да бъде сключен вечен мир или примирие за пет години — както предпочитал херцогът. Но когато неговите представители се върнали в Милано, за да узнаят волята му, той бил вече мъртъв. Независимо от неговата смърт миланците искали да сключат договора. Но венецианците се противопоставили: защото сега те повече от всеки друг път разчитали да завладеят Миланското херцогство, особено след като Лоди и Пиаченца след смъртта на херцога доброволно преминали към тях. Те се надявали или със сила, или по пътя на мирните договори за кратко време да отнемат от Милано всички зависещи от него заеми и въобще да окажат върху него такова давление, че той да им се предаде, още преди да му изпратят помощ. Те счели, че надеждите им са още по-основателни, след като флорентинците влезли във война с крал Алфонсо.

XV

Кралят, който се намирал в Тиволи, възнамерявал да завоюва Тоскана, както се бил уговорил с Филипо. Той предполагал, че войната в Ломбардия ще облекчи неговата задача и ще му предостави достатъчно време, но преди да започне открити военни действия, искал да има някаква опора в Тоскана: с тази цел започнал преговори в крепостта Ченина в горната част на Вал д'Арно и я завладял[8]. Флорентинците, разтърсени от неочаквания инцидент, като видели, че кралят настъпва, за да ги разгроми, наели кондотиери, назначили военния съвет на Десетте и по свой обичай започнали да се готвят за война. Кралят със своите войски вече бил стъпил на територията на Сиена и всячески се стараел да привлече града на своя страна, но сиенците оставали верни на дружбата си с Флоренция и не отваряли на краля нито вратите на Сиена, нито на другите свои градове. Наистина те го продоволствували, но за оправдание им служела тяхната слабост и военното превъзходство на неприятеля. Кралят се убедил, че няма да може да проникне през Вал д'Арно, както първоначално смятал, било защото изгубил Ченина, било защото флорентинците вече били събрали известно количество войски. След това той се отправил към Волтера и завзел доста крепости в нейните земи. Оттам преминал в пизанските земи и с помощта на Ариго и

Фацио от рода на графовете дела Герардеска завладял няколко замъка, а след това обсадил Кампилия, но не успял да я превземе, защото крепостта била защищавана от флорентинците и освен това настъпила зимата. Затова кралят оставил охрана във всички завзети от него крепости, а с останалите войски се настанил на квартируване в сиенските земи.

Междувременно, подпомогнати от годишното време, флорентинците съумели да се погрижат за набирането на войски, начело на които поставили Федериго, господаря на Урбино, и Сиджизмондо Малатеста, владетеля на Римини. И макар че между тях не съществувало съгласие, благодарение на разсъдителността на флорентинските комисари Нери ди Джино и Бернадето Медичи те все пак успели да запазят единство дотолкова, че могли да започнат кампанията още в зимните студове. Възвърнали си всичко загубено в пизанските земи и Рипомеранче във владенията на Волтера и така обуздали кралските войници, които преди това съвсем безпрепятствено извършвали набези в Маремата, че те едва можели да удържат крепостите, които им било поръчано да отбраняват. С настъпването на пролетта комисарите, чиито войски наброявали пет хиляди конници и две хиляди пехотинци, се установили в Спедалето, а кралят с петнадесетхилядната си армия се приближил на три мили до Кампилия. Но в това време, докато очаквали, че той отново ще предприеме обсада на крепостта, той неочаквано нападнал Пиомбино, разчитайки бързо да завземе това лошо укрепено място: наистина завземането на Пиомбино би било твърде изгодно за него, а за флорентинците крайно опасно, защото от този град, който лесно можел да бъде снабдяван по море, можело да се правят набези във всички пизански земи и да се води с Флоренция дълга и изтощителна за нея война. Нападението на Пиомбино разтревожило флорентинците и на военния съвет те решили, че ако успеят да се задържат с войските си в блатистите храсталаци на Кампилия, кралят ще бъде принуден да отстъпи или безславно ще бъде разбит. Затова те въоръжили в Ливорно четири големи галери и с тях прехвърлили в Пиомбино триста пехотинци, а след това се разположили на лагер при Калдана, където било трудно да бъдат нападнати, защото им се струвало опасно да квартируват в покритата с храсти равнина.

XVI

Флорентинската войска получавала продоволствие от околната неплодородна и слабо населена местност и затова снабдяването било много трудно. Войниците страдали много от това, особено от недостига на вино: по тези земи то не се произвеждало, а да се доставя отвън не можело, така че за много от тях не достигало. Но кралят, макар и притиснат от флорентинците, имал в изобилие всичко освен сено, защото се продоволствувал по море. Затова флорентинците също предприели опит да снабдяват войската си по море, натоварили тримачтови галери с припаси и ги изпратили към войската. Тези съдове обаче били пресрещнати от седем кралски галери, две от тях били заловени, а другите две се върнали обратно, което отнело окончателно надеждата на флорентинската войска, че ще може да се снабдява по море. Повече от двеста души от обслужване избягали при краля, защото не били в състояние да понесат липсата на вино. Останалата част от войската открито роптаела, като заявявала, че не може повече да остане на това горещо място, където няма вино, а питейната вода е лоша. Накрая комисарите решили да прекратят лагеруването и да започнат да завземат крепости, които все още се намирали в ръцете на краля, който, въпреки че не страдал от липса на продоволствие и войската му била по-многочислена, се убедил, че войската му всекидневно намалява, защото била нападната от болести, породени от горещината в тази блатиста местност. Те бушували с такава сила, че почти всички войници били болни и много от тях умирали.

Това положение довело до опити за примирие, като при това кралят искал петдесет хиляди флорина и предаването на Пиомбино. При обсъждането на условията във Флоренция привържениците на мира — а те били значително болшинство — искали да се съгласят с тях, заявявайки, че не могат да си представят как може да завърши успешно тази война, изискваща такива ог-

ромни средства. Но Нери Капони, който отишъл във Флоренция, им вдъхнал мъжество, като им съобщил, че условията на краля били единодушно отхвърлени; тогава решили да вземат под защита владетеля на Пиомбино, като му обещали да не го изоставят нито във военно, нито в мирно време, стига само той да не се предаде и да продължава отбраната. Като узнал за това решение и като видял, че поради слабостта на своята войска няма да може да превземе града, кралят в пълен безпорядък снел обсадата. Той изгубил повече от две хиляди души и с останалата войска се оттеглил в сиенските земи, а оттам в своето кралство, разгневен срещу флорентинците и заплашвайки ги с нова война през идущата година.

XVII

Докато в Тоскана се измъчвали от тези събития, граф Франческо, като станал глава на миланските войски, най-напред се постарал да се сприятели с Франческо Пичинино, който също се сражавал на тяхна страна, за да го поддържа във всички начинания или поне да се отнася с повече уважение към него. И така той започнал военни действия. Жителите на Павия, като разбрали, че няма да могат да му устоят, но не желаейки да се подчинят на Милано, предложили да му предадат града при условие, че той не ги направи милански поданици. Графът имал голямо желание да завладее този град — той го считал за блестящо украшение на началото на своите замисли. Не го спирал нито страхът, нито срамът от нарушението на поетите от него задължения, защото великите хора считат за срам неуспеха, но не и измамата, с която са спечелили. Той се боял, че приемайки предложението на павийците, ще раздразни миланците дотолкова, че те ще се предадат на Венеция, а ако го отхвърли, ще застане лице срещу лице с херцога на Савоя, който имал много привърженици в Павия; така или иначе и в единия, и в другия случай му се струвало, че губи всякаква надежда да завладее Ломбардия. Като смятал, че вземането на града все пак е по-малко опасно, отколкото да го остави да бъде завладян от някой друг, той решил да го вземе, уверен,

че ще може да успокои миланците: затова започнал да ги убеждава, че ще бъде крайно неблагоразумно да отхвърлят предложението на Павия, защото в такъв случай нейните жители ще призоват или херцога на Савоя, или венецианците и за миланската държава и едното, и другото ще бъде гибелно. Освен това за тях ще бъде много по-добре да имат него за съсед, отколкото някой друг по-могъщ, и при това враг.

Това разтревожило много миланците, защото им се сторило, че тук се разкриват и честолюбието на графа, и целите, към които той се стремял. Те обаче решили да не проявяват подозрителност, защото в случай на разрив с графа можели да се обърнат само към венецианците, чиито високомерие и прекомерни искания не можели да не ги плашат. Затова взели решение да задържат графа и с негова помощ да се справят с най-сроч-ните дела с надеждата, че като се избавят от заплашващите ги беди, ще могат да се избавят някак си и от него. Готови да ги нападнат били не само венецианците, но и генуезците, и херцогът на Савоя, който действувал от името на Шарл Орлеански, син на една от сестрите на херцог Филипо. Впрочем последното нападение било отбито от графа без особен труд, така че единствени врагове оставали венецианците, които със силна войска искали на всяка цена да завладеят цялото миланско херцогство, защото Лоди и Пиаченца вече им принадлежали. Графът обсадил Пиаченца, превзел го след дълъг и упорит щурм и го предоставил на разграбване. Когато настъпила зимата, настанил войските си на квартируване, а той самият се оттеглил в Кремона, където през цялото неблагоприятно време на годината почивал заедно със съпругата си.

XVIII

Но още с настъпването на пролетта войските на Венеция и Милано започнали действия. Миланците искали да завладеят Лоди, а след това да се помирят с венецианците, защото военните разходи непрестанно се увеличавали, а подозренията към техния кондотиер се засилвали. Мирът им бил необходим и за да си отдъхнат малко, и за да се избавят от графа. Затова те решили

войската им да превземе Караваджо, надявайки се, че Лоди ще се предаде едва след като крепостта бъде отнета от врага. Графът се подчинил на желанието на миланци, макар че предпочитал да премине на другия бряг на Ада и да нападне областта на Бреша. Той обсадил Караваджо и укрепил лагера си с ровове и защитни съоръжения, за да могат венецианците да срещнат непреодолими препятствия, в случай че помислят да пробият пръстена на обсадата. Неприятелят от своя страна доближил войската си начело със своя капитан Микелето на разстояние около два изстрела с лък до лагера на графа; там тя останала в продължение на много дни и непрестанно са завързвали схватки. Въпреки това графът все повече стеснявал обръча около крепостта и я довел до положение, че трябвало да се предаде. Това много смущавало венецианците, защото им се струвало, че загубата на тази крепост означава загуба на цялата кампания. Венецианските капитани разгорещено обсъждали въпроса, по какъв начин да помогнат на обсадените, като единствената възможност, която виждали, била пряката атака на укрепените позиции на графа, което пък било съпроводено с голяма опасност. Но да загубят крепостта им се струвало толкова ужасно, че венецианският сенат, който бил доста нерешителен и не обичал да взема съмнителни и свързани с опасности решения, в желанието си на всяка цена да удържи Караваджо предпочел по-скоро да изложи на опасност цялата държава, отколкото със загубата на този замък да провали цялата кампания.

Затова било постановено каквото и да се случи, графските войски да бъдат нападнати; и така в едно ранно утро венецианците в пълно бойно снаряжение потеглили срещу неприятеля и го нападнали в най-слабо охраняваното място. И, както всякога става при неочакваните нападения, този първи удар предизвикал сред войските на Сфорца известна суматоха, но графът веднага взел мерки, които напълно възстановили реда. Въпреки че венецианците употребили всички усилия, за да преодолеят издигнатите от графа укрепления, те били не само отхвърлени, но така разбити и разпръснати, че от цялото войнство, състоящо се от повече от дванадесет хиляди конници, се спасили едва хиляда;

целият техен обоз и всичкото им имущество попаднали у противника. Никога по-рано венецианците не били претърпявали такъв пълен, ужасяващ разгром.

Сред плячката и пленените бил открит един венециански ведитор, който преди и по време на сражението се бил изказал за графа с оскърбителни думи, като го бил нарекъл «бастард» и «страхливец», а сега целият треперел от страх. Като се видял след поражението в плен и като си спомнил за своите провинения, той се страхувал от полагащото му се наказание. Когато застанал плах и изплашен пред графа подобно на всички високомерни и подли хора, които в благополучие са дръзки, а в беда се унижават и раболепничат, той със сълзи на очи се хвърлил в краката му и започнал да моли прошка за оскърбителните думи, които е отправил към него. Графът го вдигнал, хванал го за ръката и му казал, че няма от какво да се бои и че може да се надява на подобра съдба. След това казал, че е изненадан как този човек, който претендира, че е мъдър и достоен, е изпаднал в такова заблуждение, че си е позволил да говори толкова оскърбително за хора, които съвсем не заслужават подобно нещо. Колкото до упреците по негов адрес, той не знаел как са протекли съпружеските отношения между Сфорца, неговия баща, и Лучия, неговата майка, защото не е присъствувал на тях и не можел да отговаря за техния начин на живот, така че не заслужава нито похвала, нито порицание за техните деяния. Затова пък добре знаел, че всичко, което той лично е извършил, го е вършил така, че от никого да не бъде порицан, в което могат да се убедят и той, неговият хулител, и целият венециански сенат. Накрая графът го посъветвал занапред да бъде по-сдържан, когато говори за другите, и по-предпазлив при осъществяването на своите замисли.

XIX

След този успех графът преминал с победоносната си войска във владенията на Бреша, завладял всичките й околности и се разположил на лагер на две мили от града. При първите известия за поражението венецианците се уплашили, че след него, както това и станало,

ще бъде нападната и Бреша, и затова побързали да съберат най-добрата охрана, която било възможно да намерят за толкова кратко време. След това съвсем набързо набрали нови въоръжени сили, като влели в тях спасилите се от разгрома от предишните войски, и съгласно договора с Флоренция я помолили за помощ. Флорентинците, които се били избавили от военните стълкновения с крал Алфонсо, им изпратили хиляда пехотинци и две хиляди конници. Тази помощ дала възможност на венецианците да излязат с мирни предложения. В течение на доста време съдбата предопределяла на венецианците да търпят поражение във войните и да побеждават при сключването на договорите и често пъти мирът им връщал с лихва това, което те губели във война.

Венецианците знаели, че миланците не се доверявали на графа, а графът се стремял да бъде в Милано не глава на войските, а господар. Така че от тях зависело с кого от двамата да сключат мир; единият искал примирието заради честолюбивите си замисли, а другите — от страх; те предпочели да се договорят с графа и дори му предложили своето съдействие. Защото били убедени, че след като миланци разберат, че са измамени от графа, подтикнати от гняв, ще предпочетат да се подчинят на който и да е друг, но не и на него. А ако те изпаднат в такова положение, че сами да не могат да се защищават, нито да се доверят на графа, то те ще бъдат принудени, не знаейки къде да отидат, да се хвърлят в обятията на венецианците.

Като взели това решение, те се опитали да разберат намеренията на графа и той се оказал напълно склонен за примирие, защото желаел да обере всички плодове от победата при Караваджо — той, а не миланците. В края на краищата било сключено споразумение, според което венецианците се задължавали да изплащат на графа, докато той завладее Милано, тринадесет хиляди флорина месечно и като добавка до края на военните действия да му предоставят четири хиляди конници и две хиляди пехотинци. Графът от своя страна се задължавал да върне на венецианците градовете, военнопленниците и въобще всичко, завладяно от него през тази война, като дал тържествено обещание да се задоволи само с тези територии, които херцог Филипо владеел до деня на своята смърт.

XX

Вестта за договора огорчила Милано много повече, отколкото го била зарадвала победата при Караваджо. Видните граждани съжалявали, народът се оплаквал, жените и децата плачели и всички наричали графа предател и клетвопрестъпник. И въпреки че били уверени, че нито молбите, нито обещанията ще окажат някакво влияние върху него, все пак решили да изпратят пратеници, макар и само за да видят с какво изражение на лицето и с какви думи той ще им обясни своето подло поведение. И когато застанали пред графа, един от тях се обърнал към него със следната реч:

«Тези, които желаят да получат нещо от някой могъщ човек, обикновено се обръщат към него с молби, поднасят му дарове или прибягват до заплахи, така че, разколебан от чувството си за жалост или от ползата, или от страха, той да благоволи да удовлетвори молбите им. Но върху жестоките и заслепени от алчност хора нито един от тези доводи не може да окаже влияние и напразно се мъчат онези, които вярват, че с молби могат да ги смекчат или с подкупи да ги спечелят, или със заплахи да ги сплашат. И така, като узнахме, за съжаление твърде късно, за твоята жестокост, властолюбие и надменност, ние идваме при теб не да молим за нещо и не с надеждата да получим нещо, а за да ти напомним за многобройните услуги, които ти е оказал народът на Милано, и да те накараме да почувствуваш с каква неблагодарност ти си му се отплатил, та поне тогава след многото бедствия, които изпатихме, да изпитаме удовлетворението, че сме ти казали истината. Без съмнение ти добре си спомняш в какво положение се намираше след смъртта на херцог Филипо. Ти беше враг на папата и на краля. Беше изоставил венецианците и флорентинците и беше станал за тях почти враг, защото те напълно справедливо се считаха обидени от теб и не се нуждаеха вече от теб. Изнемогващ от войните, водени с папската държава, ти нямаше нито войници, нито пари, нито приятели, нито дори надежда, че ще запазиш вла-

денията си и предишната си слава. И щеше много лесно да загинеш, ако не беше нашата искреност, защото ние единствени те приехме от уважение към блажената памет на нашия херцог. Неотдавна ти сключи с неговия род брачен съюз и приятелство с нас и затова повярвахме, че тези приятелски чувства ще се разпространат и върху нас, неговите наследници, и че ако към неговите благодеяния прибавим и нашите, това приятелство не само ще се укрепи, но ще стане неразривно и затова към предишните обещания добавихме Верона и Бреша. Какво повече можехме да ти обещаем и да ти дадем? А ти какво можеше, не казвам да получиш, а просто да пожелаеш, не казвам от нас, а от някой друг в онези времена? Но ти получи от нас неочаквано благо, а ние в замяна получихме от теб неочаквано зло.

Впрочем ти не дочака днешния ден, за да разкриеш цялата си престъпна душа, защото веднага щом стана наш военачалник, противопоставяйки се на всякаква справедливост, ти завладя Павия, което трябваше да ни послужи за предупреждение, че това е краят на твоето приятелство. Но ние понесохме тази обида с надеждата, че с големината си това завоевание ще засити алчността ти. Уви! Тези, които се стремят към цялото, не се задоволяват само с някаква частица от него. Ти ни обеща всичките си бъдещи завоевания, прекрасно знаейки, че което се дава по малко от време на време, може да бъде отнето изведнъж, както и се случи с победата при Караваджо: ти я започна с нашата кръв и пари, а я завърши с нашата гибел. Да, нещастни са тези градове, които трябва да защищават своята свобода от властолюбието на потисник, но още по-нещастни са онези, които са принудени да търсят защита, използувайки оръжието на такива неверни наемни войски като твоите! Дано поне този наш пример да бъде от полза за потомците, защото ние нищо не сме научили от примера на Тива и Филип Македонски[9], който след победата над враговете и от неин пълководец станал неин враг, а след това неин повелител.

И така единствената ни вина е нашето прекомерно доверие към този, който въобще не е заслужавал никакво доверие, защото целият твой живот, безкрайното ти честолюбие, неудовлетворени от никакво звание и положение, трябваше да ни предупредят да бъдем нащрек. Не трябваше да възлагаме надежди на този, който предаде владетеля на Лука, измъкна пари от флорентинците и венецианците, не зачиташе херцога, не зачита краля и най-вече така жестоко оскърби самия господ-бог и неговата църква. Трябваше ли да повярваме, че тези могъщи владетели за Франческо Сфорца значат по-малко, отколкото жителите на Милано и че той ще удържи дадената дума, въпреки че така често я нарушавал, когато я давал на други.

Но безразсъдството, в което сами се обвиняваме, не оправдава твоето вероломство и няма да измие безчестието, с които ще те заклеймят пред целия свят нашите справедливи жалби, и то няма да притъпи жилото на нечистата ти съвест, което ще те боде, когато започнеш да ни нанасяш удари с оръжието, което сами сложихме в твоите ръце, за да поразяваш враговете ни и да им вдъхваш ужас: тогава ти ще осъзнаеш, че си заслужил наказание, предназначено за отцеубийците. Ако пък властолюбието те заслепи, целият свят, свидетел на твоето нещастие, ще ти отвори очите; самият бог ще ти ги отвори, ако е истина, че на него не са му угодни вероломството, предателството, клетвонарушението и че той не може да бъде благосклонен към нечестивците, макар че досега заради някакво скрито добро той, изглежда, е допускал тяхната победа. Така че ти не се залъгвай с надеждата за лесна победа, защото справедливият божи гняв няма да я допусне. Ние сме готови да пожертвуваме живота си за свободата, ако не ни се отдаде да я отстоим, тогава ще се подчиним на всеки друг владетел, но не и на теб. Но ако за наказание заради нашите грехове ние противно на нашата воля попаднем в твоите лапи, бъди уверен, че управлението, започнато от теб с измама и безчестие, за теб или за твоите деца ще завърши с позор и гибел.»

XXI

Въпреки че думите на миланци дълбоко уязвили графа, той, без да прояви нито с жест, нито с думи

някакво особено раздразнение, отговорил, че отдава тежките оскърбления на гневната им разпаленост, на необмислените им думи; на тях той би отговорил специално, ако тук присъствувал някой, способен да бъде съдия в този спор. Защото тогава щяло да стане ясно, че той не е имал намерение да причини зло на миланци, а се е стремял само да ги възпрепятствува те да не му причинят зло. Защото те много добре знаят как са се държали след победата при Караваджо: вместо заради нея да му дадат за награда Верона или Бреша, те започнали да търсят помиряване с венецианците, за да изглежда, че само той се е държал като враг, а те да се ползуват от плодовете на победата, от добрата слава на миротворци и от всички преимущества, извлечени от войната. Така че няма защо да се оплакват от това, че той е сключил споразумение, което самите те са искали да сключат. Ако той се бил забавил да приеме това решение, сега трябвало да ги упреква за същата тази неблагодарност, заради която те го оскърбяват. Дали това е истина, или не, ще покаже накрая на войната самият бог, когото те сега призовават към възмездие за нанесената им обида: той ще засвидетелствува кой повече заслужава неговата милост и кой се е бил за по-справедливо дело.

След заминаването на посланиците графът започнал да се готви за нападение срещу миланци, които от своя страна също засилили своята отбрана със съдействието на Франческо и Якопо Пичинино, които заради старата вражда между семействата Брачо и Сфорца останали верни на Милано и възнамерявали да защищават свободата му само до часа, когато им се отдаде да откъснат венецианците от съюза им с графа, защото смятали, че тази вярност и дружба нямало да продължат дълго. От своя страна графът, който знаел това, решил, че най-разумно ще бъде да си обезпечи дружбата с венецианците с надеждата за изгода, ако само договорните задължения се окажат недостатъчни. Така при разработката на плана на военните действия той се съгласил, щото венецианците да се ограничат с нападението на Крема, а всички останали операции на територията на херцогството да извърши той с останалите войски. Тези условия се оказали за венецианците толкова изгодни, че те продължили да поддържат приятелството си с графа дотогава, докато той не завзел всички милански владения и така ги притиснал в самия град, че жителите му не можели по никакъв начин да се снабдяват с хранителни продукти. Отчаяни от невъзможността да получат каквато и да е друга помощ, те изпратили представители във Венеция с молба да се смилят над тежкото им положение и да им помогнат, както подобавало на взаимоотношения между републики, да защитят своята свобода от тирана, който, ако завладее Милано, венецианците сами по-нататък не биха могли да обуздаят: би било грешка да разчитат, че той ще се придържа към договорните задължения и че няма да пожелае да завладее всичко, което влизало в старите граници на херцогството. Венецианците още не били превзели Крема и в стремежа си да я завладеят преди промяната на своята политика[10] официално отговорили на посланиците, че сключеното с графа споразумение не дава възможност на Венеция да помогне на Милано, но в тайни събеседвания ги окуражили, че могат да дадат на миланските управители сигурна надежда за помощ.[11]

XXII

Графът със своите войски бил вече така близо до Милано, че сраженията се водели в самите предградия на града, когато венецианците, след като завзели Крема, решили, че нищо не ги забавя да сключат съюз с Милано, и стигнали до пълно съгласие с града, в което преди всичко обещали да защищават неговата независимост. След като договорът бил подписан, те заповядали на своите войници, които се сражавали под началството на графа, да изоставят редовете на неговата войска и да се върнат във Венеция, а след това официално съобщили на графа за сключения мир с Милано и му дали двадесетдневен срок да се присъедини към него. Графът не бил изненадан от постъпката на венецианците, защото отдавна предвиждал това и ежедневно се опасявал; при все че когато това наистина станало, той не можел да не се огорчи и да не изпита онова, което почувствували миланците, когато той ги

предал. На посланиците, които Венеция изпратила при него с известието за мир, той поискал да му оставят два дни за отговор, като мислел да не прекратява военните операции, докато ги държи при себе си. Затова публично заявил, че е съгласен с този мир, и изпратил във Венеция свои представители, снабдени с пълномощия за подписването му, но тайно им наредил в никакъв случай нищо да не подписват, а, напротив, с всевъзможни измислици и хитрувания да отсрочат сключването на договора. За да притъпи още повече бдителността на венецианците, сключил с миланците примирие за един месец, оттеглил се от града и като разделил войските си, ги разместил в пунктовете, които били вече заети от него. Тази постъпка станала причина за неговата победа и за гибелта на миланците. Венецианците, след като се уверили, че мирът бил обезпечен, забавили подготовката на военните действия, а миланците, ободрени от примирието, от оттеглянето на неприятелските войски и от приятелските отношения с Венеция, повярвали, че графът окончателно се е отказал от честолюбивите си планове. Това убеждение се оказало за тях двойно пагубно: първо, те не взели достатъчни мерки за отбрана; второ, като видели, че наоколо няма неприятел, те се възползували от настъпилия сеитбен сезон и засяли значителна част от територията, което позволило на графа побързо да ги умори от глад. Той пък от своя страна извлякъл полза от всичко, което се оказало неизгодно за врага, а примирието му дало възможност да почине и да си осигури подкрепления.

XXIII

По време на тази война в Ломбардия флорентинците не поддържали нито една от страните: те не подкрепили графа нито когато той защищавал миланците, нито след това. Наистина и графът не се нуждаел от тяхната помощ и не се обърнал към тях за такава. Само след поражението на венецианците при Караваджо те им изпратили помощ като изпълнение на съюзническите си задължения. Но когато граф Франческо останал сам и нямал към кого да се обърне за помощ, той

бил принуден настоятелно да моли Флоренция — открито и официално флорентинското правителство, а тайно приятелите си и преди всичко Козимо Медичи, с когото поддържал дружески отношения и от когото получавал за всички свои начинания мъдри съвети и най-действена помощ. И в тези твърде тежки обстоятелства Козимо не го изоставил: той щедро му помогнал и му вдъхнал мъжество да продължи започнатото дело. Той искал също Флоренция открито да му окаже поддръжка, но това било доста трудно.

Тогава Нери ди Джино Капони бил във Флоренция най-могъщата личност. Той не смятал, че е изгодно за държавата графът да завладее Милано — напротив, той вярвал, че за цяла Италия ще бъде по-добре, ако графът подпише мирния договор, отколкото ако продължи войната. Преди всичко той се опасявал да не би миланците, възмутени от графа, да преминат под властта на Венеция, което би било гибелно за всички. От друга страна, ако все пак графът успеел да завладее Милано, толкова войски и толкова земни владения в едни ръце щели да представляват голяма сила, самият Сфорца, който със своето честолюбие като граф бил непоносим, като херцог щял да стане още по-непоносим. Според него и за Флоренция, и за цяла Италия би било много по-изгодно, ако графът си останел само със своята слава на пълководец, а Ломбардия се раздели на две републики, които никога не биха се обединили срещу своите съседи, а всяка поотделно не би била достатъчно силна, за да нападе. А за да се постигне това, той считал, че най-доброто средство е да не се помага на графа, а да се поддържа предишния съюз с Венеция.

Привържениците на Козимо отхвърлили тези доводи, като смятали, че Нери твърди това не защото се грижи за интересите на държавата, а за да не би графът, който е приятел на Козимо, да стане херцог и от това да се засили влиянието на Козимо във Флоренция. Козимо от своя страна привеждал основателни доводи, за да докаже, че е в интересите и на флорентинската република, и на цяла Италия да се помага на графа. Той считал, че е неразумно да се вярва в това, че Милано не може да запази своята свобода; защото

характерът на неговите граждани, техните порядки и обичаи, техните стари разногласия са неблагоприятни за всякаква форма на народнодемократично управление; така че или графът трябвало да стане херцог, или венецианците да завладеят Милано. А ако трябва да се избира между тези две възможности, не би се намерил такъв безумец, който да се съмнява кое би било по-добро — дали да има за съсед един силен приятел или един могъщ враг. Освен това той считал, че макар и миланците да воюват с графа, те едва ли биха се съгласили да станат поданици на Венеция, защото графът има поддръжници в Милано, а венецианците нямат такива, така че ако миланците се убедят, че няма да могат да запазят своята свобода, те с по-голяма охота ще се подчинят на графа, отколкото на Венеция.

Това различие на възгледите държало дълго време републиката в нерешителност. Накрая решили да изпратят при графа посланици, които да преговарят: ако той се окаже достатъчно силен, че да може да разчита на победа, да сключат споразумение, в противен случай, да протакат и да изчакват.

XXIV

Посланиците се намирали в Реджо, когато до тях дошла вестта, че графът е завладял Милано. И действително едва щом изтекъл срокът на примирието, той с всичките си войски тръгнал към града с надеждата да го превземе бързо, без да обръща внимание на венецианците[12], защото те можели да окажат помощ на миланците само от страната на Ада, а за графа не било трудно да прегради този път. От по-нататъшни военни действия от тяхна страна той не се опасявал, защото зимата настъпила, а той разчитал да постигне победа още преди тя да е свършила, още повече, че Франческо Пичинино умрял и начело на миланските войски оставал само неговият брат Якопо. Венецианците изпратили в Милано посланик, за да призове гражданите към решителна отбрана, като им обещал бърза и голяма помощ.

През зимата между графа и венецианците станали

няколко незначителни схватки. С настъпването на по-меко време венецианските войски начело с Пандолфо Малатеста се разположили на брега на Ада. Там започнало обсъждането на въпроса, следва ли, за да окажат помощ на Милано, да нападнат графа, при което техният военачалник Пандолфо, който добре познавал воинското изкуство на графа и високите качества на неговите войски, ги посъветвал да направят следното: според него сражението било ненужно, защото недостигът на жито и фураж и без това щели да принудят графа да си отиде. Той предложил да останат на заетите позиции, за да поддържат у миланците надеждата за помощ, защото, ако изпаднат в отчаяние, те ще се предадат на графа. Тези съвети допаднали на венецианците, тъй като били най-безопасни. Освен това разчитали, че необходимостта да избират между тях и графа ще застави миланците да предпочетат тяхното господство: смятало се, че на графа те никога няма да се предадат — твърде много страдания били претърпели от него.

Междувременно миланците изпаднали в крайна мизерия. В многолюдния им град имало естествено много бедняци, които умирали от глад по улиците. Навсякъде се чували ропот и оплаквания, твърде много плашещи градските власти, които вземали ревностни мерки, за да няма никакви сборища. Не е толкова лесно да бъде насочена тълпата по лош път, но когато тя е склонна към това, достатъчна е най-малката дреболия, за да тръгне тя по него.

Случило се, че двама най-обикновени граждани при Порта Нуова повели разговор за бедствията, които преживявал градът, за собственото си злочесто положение и за това, как да намерят спасение. Към тях започнали да се присъединяват и други и тълпата дотолкова се увеличила, че в Милано се пръснал слух, че при Порта Нуова въоръженият народ се е разбунтувал срещу властите. Народът, който само чакал някакъв повод, мигновено се въоръжил, избрал за главатар Гаспаре да Викомеркато и се втурнал натам, където били събрани всички длъжностни лица, нахвърлили се върху тях с такава ярост, че пребили всички, които не успели да се спасят с бягство. Убили

дори и Лионардо Венеро, венецианския посланик, като виновник за тяхното бедствие и за това, че бил доволен от бедите, които постигнали Милано.

След като станали по такъв начин почти пълни господари на града, те започнали да обсъждат как да постъпят, за да се избавят от бедствията и малко да си починат. Всички разбирали, че няма да могат да запазят свободата си и че е необходимо да преминат под покровителството на някой господар, който да ги закриля. Едни предлагали Алфонсо, други херцога на Савоя, трети краля на Франция; за графа никой не споменавал — дотолкова било още силно негодуването, което той предизвикал срещу себе си. Не могли обаче да стигнат до никакво споразумение и тогава Гаспаре да Викомеркато пръв назовал графа. Той започнал обстоятелствено да обяснява, че ако миланците искат да се избавят от тежестта на войната, трябва да се обърнат само към графа, защото на миланския народ е нужен бърз и траен мир, а не само надежда за някаква бъдеща помощ. Той дори оправдал действията на графа и обвинил Венеция и останалите италиански държави, които — едни поради честолюбие, други от користолюбие — не позволявали на Милано да бъде свободен. И понеже трябвало да се откажат от свободата, то следвало да я дадат в такива ръце, които са способни да защищават миланците, така че поне подчинението да им донесе мир, а не още по-големи бедствия и по-гибелна война. Изслушали го с внимание, достойно за удивление, и щом свършил, всички в един глас викнали, че трябва да призоват графа, и избрали Гаспаре за посланик при Сфорца, за да го покани в града. Така по волята на народа Гаспаре се отправил към графа с щастливата и радостна за него вест. Графът го приел с голямо задоволство и на 26 февруари 1450 година влязъл в Милано като негов господар и с учудващо голяма радост бил приет от тези, които съвсем неотдавна с такава ненавист го оскърбявали.

XXV

Когато новината за тези събития стигнала във Флоренция, на посланиците, които се намирали на

път, било заповядано да продължат пътуването, но не вече, за да водят преговори с графа, а за да поздравят с победата херцога. Посланиците били приети с почит от новия херцог и били обградени с внимание, защото той знаел, че срещу мощта на Венеция той нямал по-верни и по-доблестни съюзници от флорентинците, които вече не се страхували от рода Висконти, но съзнавали, че им предстои да се борят срещу обединените сили на арагонците и на венецианците. Арагонските крале в Неапол били техни врагове, защото добре знаели за приятелското разположение, което флорентинският народ изпитвал към френския кралски двор. Венецианците разбирали, че предишният страх на Флоренция от Висконтите се е превърнал в нов, но този път от тях, и тъй като добре помнели как яростно воювала Флоренция с Висконтите, те се опасявали да не ги сполети същото и желаели нейната гибел. Затова новият херцог с охота се сближил с флорентинците, а венецианците се обединили с крал Алфонсо против общия враг. Те се задължили едновременно да вземат оръжие и кралят да нападне Флоренция, а венецианците — херцога, с когото разчитали, че ще се справят лесно, защото той бил отскоро господар и можело да се очаква, че няма да може да се задържи само с помощта на собствените си сили, нито дори с помощта на съюзниците.

Но съюзът между Флоренция и Венеция продължавал да съществува, а кралят след военните действия при Пиомбино се помирил с флорентинците. Затова Венеция и кралят считали, че могат да нарушат мира само след като се намери благовиден повод за война. Двете държави изпратили във Флоренция пратеници, които от името на краля и венецианското правителство заявили, че споразумението, сключено между тях, съвсем не заплашва някого, а е с чисто отбранителни цели. Освен това венецианският пратеник се оплакал, че Флоренция разрешила на Алесандро Сфорца, брата на херцога, да премине с войската си през Луниджана в Ломбардия и че съдействувала с помощ и съвети при сключването на споразумението между херцога и маркиза на Мантуа. Пратеникът твърдял, че това било насочено против интересите на Венеция и че не съот-

ветствува на съществуващите добри отношения между Флоренция и Венеция, и приятелски обърнал вниманието на флорентинците върху това, че този, който нанася неоснователно обида, може и напълно основателно да очаква възмездие, а този, който нарушава мира, трябва да очаква война.

Синьорията възложила на Козимо да отговори на венецианския пратеник и той произнесъл дълга и мъдра реч[13]. Той напомнил за всички услуги, оказани от Флоренция на венецианската република, и изтъкнал всичко онова, което Венеция е завладяла с помощта на флорентинските пари, войници и съвети; заявил, че както приятелството между техните републики е възникнало по инициатива на Флоренция, така и по нейна инициатива няма да започне вражда между тях; и че тъй като са били всякога привърженици на мира, флорентинците дълбоко одобряват договора между Венеция и краля, ако той действително е сключен за мир, а не за война; че Флоренция наистина е изненадана от упреците на Венеция и от това, че такава могъща република отдава толкова значение на дреболиите. Но дори и ако за тези неща си струвало да се говори, те само показват, че преминаването през флорентинските владения е свободно за всички, а херцогът има право и възможност да се договаря с Мантуа без флорентинска помощ и съвети. Затова Флоренция има видимо основание да се опасява, че в тези искания на Венеция има някакъв скрит замисъл и ако това е действително така, то всеки ще се убеди, че ако е изгодно да се дружи с Флоренция, то да се враждува с нея е опасно.

XXVI

Отначало всичко минало благополучно и изглеждало, че пратениците са си заминали напълно удовлетворени. Обаче договорът между Венеция и краля и въобще поведението на венецианците предизвиквали у флорентинците и у херцога по-скоро опасения от нова война, отколкото надежда за траен мир. Затова флорентинците още по-тясно се сближили с херцога, а междувременно се узнало и за враждебните намерения на Венеция, защото тя встъпила в съглашение със Сиена и изгонила всички флорентинци и всички поданици на Флоренция от своите владения. Скоро след това по същия начин постъпил и крал Алфонсо, като пренебрегнал напълно сключения преди една година мир, без да има каквато и да е причина и без дори и най-малък повод. Венецианците се опитали да привлекат на своя страна Болоня; те въоръжили болонските изгнаници, подсилили ги със свои отряди и една нощ проникнали в града през мръсните канали. За появата им узнали едва тогава, когато те надали викове. Като чул шума, Санти Бентиволио скочил от леглото си и разбрал, че градът е в ръцете на метежниците. Въпреки че мнозина го съветвали да избяга и да спаси поне себе си, защото и без това няма да успее да спаси държавата, той решил да предизвика съдбата, въоръжил се, вдъхнал мъжество на своите привърженици и след като оглавил отряд от най-близките си приятели, нападнал метежниците, разгромил ги, избил по-голямата част, а останалите изгонил от града. Така че сега всички се убедили, че той действително е един истински Бентиволио.

Този факт засилил увереността на Флоренция за предстояща война. Затова флорентинците прибягнали до всичко, което обикновено предприемали при подобни обстоятелства: назначили съвет на Десетте, наели нови кондотиери, изпратили в Рим, Неапол, Венеция, Милано и Сиена пратеници, на които поръчали да се обърнат за помощ към приятелите, да успокоят подозрителните, да спечелят съчувствието на колебаещите се и да разкрият намеренията на враговете. От папата те не получили нищо освен общи изявления за съчувствие, приятелско разположение и подкрепа за мир; от краля — излишни извинения по повод изгонването на флорентинските граждани и предложение да издаде пропуск на всеки, който пожелае. И въпреки че кралят се стараел, доколкото можел, да скрие лошите си намерения, пратениците все пак разкрили враждебните му замисли и многобройните приготовления, които той извършвал, за да погуби републиката им.

Съюзът с херцога бил подкрепен с редица взаимни задължения и благодарение на неговото посредниче-

ство били възстановени добрите отношения с Генуа, били уредени всички стари сметки и други спорове, въпреки че венецианците с всички сили се стараели да осуетят това съглашение и стигнали дотам, че се опитали да издействуват от константинополския император да изгони всички флорентинци от своите владения. С такава ненавист те влезли във война и дотолкова били обладани от жаждата за власт, че без всякакъв срам се стремели да унищожат тези, с помощта на които били постигнали своето величие. Но императорът не ги послушал. Венецианският сенат не допуснал флорентинските представители в своите владения под предлог, че бъдейки в съюз с краля, венецианците не можели да се договарят за нищо без негово участие. Сиенците посрещнали флорентинските пратеници с приятелски излияния: те се бояли, че могат да ги разбият още преди Венеция и кралят да им окажат помощ, и затова решили да приспят бдителността на силите, на които не били в състояние да се противопоставят. Обстоятелствата се стекли така, че и венецианците решили, за да оправдаят войната, да изпратят пратеници във Флоренция. Но венецианските пълномощници не били допуснати във флорентинските владения и кралският пратеник счел за невъзможно да изпълни възложеното му поръчение без тяхното участие, така че от неговата мисия не излязло нищо, а венецианците се убедили, че са зачитани от флорентинците помалко, отколкото те преди няколко месеца са зачитали флорентинците.

XXVII

В разгара на опасенията, предизвикани от тези действия, император Фридрих III пристигнал в Италия, за да бъде коронован, и на 3 януари 1451 година влязъл във Флоренция начело на хиляда и петстотин конници. Той бил приет от Синьорията с най-големи почести и останал в града до 6 февруари, когато заминал за Рим за коронясването. След като получил от ръцете на папата короната и като отпразнувал сватбата си с императрицата, която пристигнала в Рим по море, той се отправил обратно за Германия и през ме-

сец май отново преминал през Флоренция, където му били оказани същите почести. По време на този обратен път маркизът на Ферара направил на императора някакви услуги, за които в знак на благодарност получил Модена и Реджо. През това време флорентинците старателно се готвели за неминуемата война и за да укрепят положението си, и за да внушат страх на врага, съвместно с херцога те встъпили в съюз с краля на Франция за отбрана на своите държави, за който съюз те с най-голяма тържественост и радост оповестили на цяла Италия[14].

Настъпил месец май на 1452 година. Венецианците решили, че няма защо повече да отлагат военните действия срещу херцога, и техните шестнадесет хиляди конници и шест хиляди пехотинци го нападнали откъм Лоди, а в същото време маркизът на Монферато от лични подбуди или подтикнат от венецианците, го нападнал откъм Александрия. Херцогът от своя страна, като събрал осемнадесет хиляди конници и три хиляди пехотинци, оставил охрана в Александрия и Лоди и като укрепил всички пунктове, които можели да попаднат под вражески атаки, нападнал с войските си земите на Бреша и нанесъл на венецианците големи щети: така двете страни опустошавали страната и неукрепените градове, които били твърде слаби, за да се съпротивяват. Но войските на херцога разбили маркиза на Монферато при Александрия, така че херцогът можал да противопостави на венецианците още нови сили и с тях да нападне земите им.

XXVIII

Докато в Ломбардия се водели военни действия от най-различен характер, които не заслужават особено внимание, в Тоскана също започнала война между флорентинците и крал Алфонсо: но и в нея никой не проявил по-голяма доблест и не се изложил на по-голяма опасност, отколкото в Ломбардия. В Тоскана дошъл Феранте, извънбрачен син на Алфонсо, с дванадесетхилядна войска под началството на Федериго, владетеля на Урбино. Най-напред те атакували Фойано и Вал ди Киана, защото, бъдейки в съюз със Сие-

на, настъпили именно от тази страна във флорентинските владения. Тази неголяма крепост била оградена с немного здрави стени и в нея нямало много хора, но по това време те се считали за верни и войнствени. Освен това флорентинската Синьория изпратила още двеста войници за нейната защита. Феранте обсадил този толкова слабо защитен замък, но доблестта на обсадените или неговото собствено нищожество били такива, че той успял да го завладее едва след тридесет и шест дни. Това позволило на флорентинците основно да укрепят другите по-значителни пунктове, да съберат войските си и да се подготвят за отбрана по-добре откогато и да е било. След като завзел крепостта, неприятелят се отправил към Кианти, но не успял да превземе дори и двете имения, принадлежащи на частни лица. Като ги изоставил, той обсадил Кастелина, крепост на самата граница на Кианти, на десет мили от Сиена, която била лошо укрепена и с още по-лошо разположение за самоотбрана. Но тази двойна слабост не могла да надмине слабостта на обсаждащата Кастелина войска, която след четиридесет и четиридневна обсада позорно отстъпила. Толкова страшни били тогава войските и толкова опустошителни войните, че пунктовете, които днес се изоставят като невъзможни за отбрана, тогава се отбранявали така, че било невъзможно да бъдат превзети.

Докато се намирал на територията на Кианти, Феранте правел чести набези във флорентинските владения; като събирал доста значителна плячка, той се приближил дори на шест мили от самата Флоренция, а на флорентинските поданици всявал немалко страх и нанасял значителни щети. В същото това време флорентинците се движели с войските си, на брой осем хиляди войници, под началството на Асторе да Фаенца и Сиджизмондо Малатеста към замъка Коле, като се стараели да не влизат в съприкосновение с неприятеля и да избягват сражение, защото смятали, че ако изгубят него, ще изгубят и войната: малките крепости, макар и завзети от неприятеля, щели да бъдат върнати след сключването на мира, а за големите градове можели да не се безпокоят, защото неприятелят бил неспособен да ги превземе. Кралят имал също и флота

от около двадесет съда, транспортни и галери, по крайбрежието на Пиза; докато на сушата обсаждали Кастелина, той насочил тази флота към замъка Вада, когото завладял поради небрежността на кастелана. Това дало възможност на неприятеля да извършва набези в цялата околност, които обаче флорентинците лесно прекратили, като изпратили в Кампилия малоброен отряд, който бил достатъчен, за да не позволява на неприятеля свободен достъп по крайбрежието.

XXIX

Църковният глава не се намесвал в тези стълкновения, освен когато смятал, че може да възстанови мира между воюващите. И макар че се стремял да избегне външната война, той едва не се видял принуден да води вътрешна, и при това много по-опасна. Тогава в Рим живеел някой си месер Стефано Поркари, римски гражданин, учен човек, от благороден произход и още по-благороден по душа. Като всички хора, които се домогват до славата, той се стремял да извърши или да се опита да извърши нещо достойно, което да остане в паметта на потомствата. И решил, че най-доброто дело би било да измъкне отечеството от ръцете на духовенството и да го върне към предишния начин на живот. Освен това той се надявал, че в случай на успех ще бъде наречен новият основател и вторият баща на отечеството, а надеждата му се подхранвала от лошите нрави на духовенството и от недоволството на баронитe и на римския народ. Най-много от всичко го вдъхновявали стиховете на Петрарка от канцоната, която започва с думите: «Благороден дух, ти който крепиш нашето тяло», където поетът казва:

На скалата Тарпейска ще видиш
рицаря, когото цяла Италия почита,
не за себе си, а за другите той мисли повече[15].

Месер Стефано знаел, че поетите често биват обзети от божествен и пророчески дух, и си въобразил, че предсказанието в тази песен на Петрарка трябва непременно да се осъществи, а извършителят на това толкова славно дело трябва да бъде той, защото в Рим

нямало никой, който да го превъзхожда по красноречие, начетеност, всеобщо уважение и по брой на приятели. Обзет от такива помисли, той не съумял да се държи по-предпазливо, така че неговите помисли да не се проявяват в думите му, в държанието му и в целия му начин на живот, и той скоро станал подозрителен за църковния глава, който, за да не може месер Стефано да предприеме нещо вредно, го изпратил в Болоня, а на управителя на този град наредил всеки ден да го проверява дали е в града. Това ни най-малко не разколебало месер Стефано и той още по-настойчиво започнал да преследва целта си; като взел всички предпазни мерки, той поддържал тайни отношения с приятелите си и неведнъж ходел до Рим и се връщал обратно толкова бързо, че можел да се явява при управителя на Болоня в определен час.

Когато месер Стефано счел, че привържениците му са напълно достатъчни, той решил да не се бави повече и поръчал на приятелите си в Рим да устроят едно разкошно празненство, на което да бъдат поканени всички заговорници и техните най-верни приятели, като обещал да се появи сред тях преди завършването на пира. Всичко било направено съгласно неговия план; месер Стефано пристигнал в дома и вечерята започнала. Към края на пиршеството той се появил сред събраните в златни одежди, огърлици и други украшения, които му придавали още по-голямо величие и като се прегърнал с всички, с дълга реч ги призовал да се въоръжат с мъжество за великото и славно дело. След това ги разделил на две групи, като поръчал на едната на следващата сутрин да завземе папския дворец, а на другата да излезе по улиците на Рим и да призове народа на оръжие. Но през нощта папата научил за заговора — според мнението на едни някой от участниците бил предател, според мнението на други властите узнали за пребиваването на Стефано в Рим. Както и да е било, същата нощ папата заповядал да го заловят заедно с по-голямата част от другарите му и след това всички според провинението им били екзекутирани. Така завършило това начинание. Естествено някой може да одобри намерението на Стефано, но всеки ще осъди безразсъдството му, защото подобни

замисли, макар и да изглеждат нелишени от благородство, почти всякога са обречени на гибелен неуспех.

XXX

Войната в Тоскана продължавала вече цяла година. През пролетта на 1453 година военните действия били възобновени и на помощ на флорентинците дошъл братът на херцога, Алесандро Сфорца, с две хиляди конници. И понеже флорентинската войска се била увеличила в сравнение с кралската, флорентинците решили, че е време да започнат да отвоюват заетите от краля земи. И действително една част от тях били възвърнати без особен труд. След това те обсадили Фойано, който поради небрежност на комисарите бил разграбен. Разбягалите се жители с голяма неохота се върнали обратно; за да ги поощрят да се върнат, се принудили да ги освободят от данъците и да им направят още някои други отстъпки. Бил завзет също и замъкът Вада, защото неприятелят, като видял, че няма възможност да го защищава, го запалил, а след това го изоставил. Докато флорентинската войска действувала по този начин, арагонците не се решавали да се приближат до неприятеля и се оттеглили в укрепленията на Сиена, откъдето извършвали често набези във флорентинските земи, като причинявали разорение и грабежи и всявали голям страх у жителите. Кралят се замислил дали няма някакъв друг начин, за да нападне врага, да раздели силите му и да го доведе до нови трудности, като сломи духа му.

Владетел на Вал ди Баньо бил Герардо Гамбакорти. От приятелски чувства или от благодарност той и неговите деди всякога били на служба към Флоренция или под нейно покровителство. Крал Алфонсо влязъл в преговори с него, като предложил Гамбакорти да му отстъпи своето владение в замяна на други в пределите на Неаполитанското кралство. Това станало известно във Флоренция и за да узнаят истинските намерения на Гамбакорти, изпратили пратеник, който да му напомни за неговите и на дедите му задължения и да го призове към спазване на верност към флорентинската република. Герардо се показал изненадан и се заклел,

че никога подобна престъпна мисъл не е минавала през ума му и че той би отишъл с готовност във Флоренция като заложник, но тъй като сега не се чувствувал разположен, щял да изпрати своя син и той предал сина си на посланика, за да го отведе във Флоренция. Тези негови думи и постъпката му убедили флорентинците в искреността му и в това, че обвинителят му е бил лекомислен лъжец, и се успокоили. Герардо обаче започнал още по-усилено да преговаря с краля. Те достигнали до споразумение и кралят изпратил във Вал ди Баньо брата Пучо, рицар на Йерусалимския орден, начело на силен отряд, за да заеме всички замъци и населени места, които принадлежали на Герардо. Но населението на Баньо, тъй като било привързано към флорентинската република, без охота обещало да се покорява на кралските комисари.

Брат Пучо бил завладял вече по-голямата част от тези земи и сега му оставало да заеме само крепостта Корцано. Сред лицата, които съпровождали Герардо при предаването владението на краля, бил пизанецът Антонио Гуаланди, храбър младеж, крайно възмутен от предателството на Герардо. След като огледал разположението на крепостта и хората, които я охранявали, лицата и жестовете им, той разбрал, че и те са недоволни. Герардо стоял до вратата и вече възнамерявал да пропусне арагонците, когато изведнъж Антонио се обърнал нататък, изтласкал с ръце Герардо навън и заповядал на стражата да затвори вратите и да запази крепостта за флорентинската република. Щом чули за това, жителите на Баньо и съседните места, целият тамошен народ въстанали против арагонците и като издигнали флорентинските знамена, ги прогонили от областта. Когато вестта за тези събития стигнала до Флоренция, синът на Герардо, оставен за заложник, бил затворен в тъмница, а в Баньо била изпратена войска за защита на земите, които от ленни владения били превърнати в наместнически. Герардо, предателят на своя сюзерен и на своя роден син, с голям труд успял да се спаси, като оставил жена си, цялото си семейство и имущество в ръцете на неприятеля. Този успех бил оценен във Флоренция по достойнство, защото, ако на краля се било удало да завладее Баньо,

той би проникнал безпрепятствено и в долината на Тибър, и в Казентино, което щяло да създаде големи затруднения за републиката, и флорентинците нямало да могат да хвърлят всичките свои сили срещу намиращите се при Сиена арагонски войски.

XXXI

Освен мерките, които флорентинците взели в Италия срещу венецианско-неаполитанския съюз, те изпратили месер Аньоло Ачаюоли като пратеник при краля на Франция с поръчение да се договорят, щото кралят да предостави на Рене Анжуйски възможност и средства да дойде в Италия, за да окаже помощ на херцога на Флоренция, да защити своите приятели и бидейки в Италия, да си възвърне неаполитанския престол. От своя страна те му обещавали помощ от хора и пари. И така, докато в Ломбардия и Тоскана се водели описаните вече военни действия, флорентинският пратеник сключил с крал Рене споразумение, с което той се задължавал да дойде през месец юни в Италия с две хиляди и четиристотин конници. При пристигането му в Александрия съюзниците трябвало да му изплатят веднага тридесет хиляди флорина, а след това всеки месец да му дават по десет хиляди, докато трае войната. Но когато Рене в изпълнение на договора решил да се отправи към Италия, херцогът на Савоя и маркизът на Монферато, приятели на венецианците, не му разрешили да премине през владенията им. Тогава флорентинският посланик посъветвал Рене да помогне на съюзниците по друг начин: да се върне в Прованс, да премине в Италия по море с немногобройна свита и да се опита да уговори краля на Франция да получи от савойския херцог пропуск за анжуйските войски през неговите земи. Всичко това било извършено успешно. Рене пристигнал по море в Италия, а войската му от уважение към краля на Франция била допусната на територията на Савоя. Франческо, херцогът на Милано, с най-големи почести посрещнал крал Рене и обединените италиански и френски сили с такава ярост се нахвърлили срещу венецианците, че за много кратко[16] време успели да си върнат всичко оно-

ва, което било завзето от венецианските войски в областта на Кремона. Но недоволни и от това, те завладели и почти всички земи на Бреша, така че венецианските войски, опасявайки се от стълкновения в открито поле, отстъпили и се настанили в укрепленията на Бреша.

Но с настъпването на зимата херцогът решил да изтегли войските си за зимуване, а на краля Рене предоставил за тази цел Пиаченца. Така, без да предприемат нищо, прекарали зимата на 1453 година. Когато настъпила пролетта и херцогът се готвел да възобнови военните действия, за да отнеме на венецианците владенията им по суша, крал Рене заявил на херцога, че е принуден да се върне във Франция. Тази толкова неочаквана за него вест много разстроила херцога и макар че веднага се явил при краля, той не можал нито с молби, нито с обещания да го разубеди в неговото решение. Рене се съгласил само да остави част от войската си в Ломбардия и да изпрати при съюзниците сина си Жан. Флорентинците се задоволили с това. След като си възвърнали всички свои градове и крепости, те вече не се бояли от крал Алфонсо и не желаели херцогът да завладее в Ломбардия всичко останало освен онова, което му принадлежало отпреди. Така Рене заминал и изпратил сина си в Италия; но той не се спрял в Ломбардия, а се отправил към Флоренция, където бил приет с голяма почит.

XXXII

След отпътуването на краля херцогът също бил склонен към мир. Венецианците, Алфонсо и флорентинците били доста уморени и се стремели към мир. Папата, който през цялото това време давал доказателства, че желае мир, и сега настоявал, защото в същата тази година турският султан Мохамед бил завзел Константинопол и подчинил цяла Гърция[17]. Това завоевание стреснало всички християни и най-вече Венеция и папата и на всички им се струвало, че чуват вече оръжията на турците в Италия. Затова папата се обърнал към всички италиански държави с призив да изпратят в Рим представители с пълномощия за сключване на всеобщ мир. Всички се съгласили с това, но когато започнали да обсъждат клаузите на мирния договор, възникнали доста трудности. Крал Алфонсо искал флорентинците да попълнят военните му разходи, Флоренция предявявала същите искания. Венецианците искали от херцога Кремона, херцогът от тях — Бергамо, Бреша и Крема. Затрудненията изглеждали непреодолими. Това обаче, което в Рим при участието на толкова държави било трудно постижимо, за две от тях, Милано и Венеция, се оказало съвсем лесно, защото, докато в Рим преговорите се водели с такива усилия, херцогът и венецианците на 9 април 1454 година сключили мир[18]. Според условията всяка страна запазвала онова, което ѝ принадлежало в началото на войната; на Сфорца се давало правото да си възвърне онова, което му били отнели херцогът на Савоя и маркизът на Монферато, а на всички останали италиански държави се давало един месец срок, за да се присъединят към този договор. Папата, Флоренция, Сиена и другите по-малко значителни държави го подписали в течение на указания срок. Недоволни от това, Флоренция, херцогът и Венеция сключили също така общ мир за двадесет и пет годишен срок.

От италианските господари единствено крал Алфонсо изказал недоволството си от този мир, защото считал, че към него не било проявено достатъчно уважение; той фигурирал в договора не като една от главните страни, а само в качеството си на присъединяващ се. Затова той дълго време не се съгласявал да сложи подписа си и не разкривал по-далечните си намерения. Но след това, когато папата и останалите владетели изпратили при него не една тържествена делегация, той отстъпил — особено след уговорките на папата — и подписал от свое име и от името на сина си мир за тридесет години.

Кралят дори се сродил с херцога: те взаимно оженили своите синове и дъщери. Но за да могат всякога семената на раздора да пускат корени в Италия, Алфонсо се съгласил на мир само при едно условие, че участниците в договора няма да му възпрепятстват да води война с Генуа, със Сиджизмондо Малатеста и с Асторе, владетеля на Фаенца. След подписването на до-

говора неговият син Ферранте напуснал Сиена и се върнал в кралството, въпреки че не успял да завоюва нищо в Тоскана и изгубил значителна част от своята войска.

XXXIII

И така след постигането на всеобщия мир оставало само опасението, че крал Алфонсо поради враждебността си към генуезците може да го наруши. Но нещата тръгнали другояче. Не бил кралят този, който щял да наруши открито мира, както това ставало всякога и по-рано, а честолюбивите искания на наемниците. Когато мирът бил сключен, венецианците, както обикновено, уволнили от служба Якопо Пичинино, който командувал войските им. Към него се присъединили още няколко други кондотиери, също останали без работа, които, преминавайки през Романя, нападнали територията на Сиена. Те се установили там, Якопо предприел против сиенците военни действия и им отнел няколко града. В същото време, в началото на 1455 година, умрял папа Николай и на негово място бил избран Каликст III. За да задуши още в зародиш тази толкова близка до неговите владения война, новият глава на църквата побързал да изпрати срещу кондотиерите колкото можал да събере войска под началството на своя пълководец Джовани Вентимиля, който се присъединил към войските на Флоренция и херцога, изпратени също за потушаване на кондотиерите. Сражението станало при Болсена и въпреки че Вентимиля попаднал в плен, Якопо загубил битката. В пълен безпорядък той се оттеглил в Кастильоне де ла Пескайя и щял да бъде напълно унищожен, ако не му били помогнали парите на крал Алфонсо. Тогава у всички възникнало подозрението, че Якопо е започнал това дело подстрекаван от краля. Виждайки, че замислите му са разкрити, той решил чрез мирни усилия да си възвърне приятелството на съюзниците, които заради тази излишна война едва ли не се били превърнали в негови врагове. Благодарение на неговата намеса Якопо върнал на сиенците завладените от него техни градове за откуп от двадесет хиляди флорина. След това споразумение Алфонсо пуснал Якопо и войниците му в своето кралство и им дал подслон.

В това време, въпреки че папата се стараел преди всичко да обуздае Якопо Пичинино, не забравял и мерките, необходими за спасението на християнския свят, който се намирал под угрозата на турците. Той изпратил във всички християнски страни пратеници и проповедници с призив към управляващите и към народите да се въоръжат в името на своята вяра и своята кръв и с пари да поддържат движението против общия враг на всички християни[19]. Във Флоренция били събрани много пожертвувания и много граждани сложили червен кръст на гърдите си в очакване на сигнал за потегляне. Извършени били и тържествени процесии, а управляващите и обикновените граждани в надпревара показвали своята готовност да служат на голямото дело със съвети, парични средства или с доставянето на войници. Но тази кръстоносна разпаленост се поохладила, когато се разпространила вестта, че турският султан, който обсаждал с войските си унгарската крепост Белград на река Дунав, бил разбит от унгарците и ранен в боя. Папата и всички християни, избавени с тази победа от страха, предизвикан у тях от падането на Константинопол, започнали да се готвят за войната по-спокойно. Дори и самите унгарци след смъртта на Джовани Вайвода[20], който удържал победата при Белград, също поохладнели[21].

XXXIV

Връщайки се към събитията в Италия, ще разкажа как през 1456 година, когато смутовете, причинени от Якопо Пичинино, затихнали и когато накрая хората сложили оръжието, изведнъж се оказало, че оръжие бил вдигнал самият бог: толкова чудовищен бил ураганът, който връхлетял над Тоскана и причинил беди, за които не само не било чувано дотогава, но и такива, за които и нашите потомци няма да могат да слушат без изумление и ужас. На 24 август един час преди разсъмване от Адриатическо море, северно от Анкона, се надигнал смерч от гъсти облаци. Той преминал през цяла Италия и се разбил в морето на юг от Пиза, зае-

майки едно пространство с ширина две мили. Гонен от външни сили, природни или свръхестествени, той се носел бързо, в него всичко кипяло и изглеждало, че се води някаква вътрешна борба: отделни късове облаци ту се устремявали нагоре, ту се спускали към земята, ту се сблъсквали помежду си: те се движели с ужасяваща бързина, предизвиквайки пред себе си вятър с необичайна скорост, и сред цялата тази борба се появявали някакви огньове и ослепителни мълнии. Разкъсаните облаци, бесните ветрове, проблясъците на мълниите — всичко това пораждало такъв неописуем грохот, който не можел да се сравни нито с бученето при земетресение, нито с гръмотевичните трясъци; грохотът внушавал такъв ужас, че всички помислили, че е настъпил краят на света, и водата, и земята, и всички стихии се смесили, за да се върнат в състоянието на първобитния хаос. Навсякъде, откъдето преминал, този страшен смерч извършвал нечувани и поразителни бедствия, но най-чудновати извършил около замъка «Сан Кашано». Този замък се намира на осем мили от Флоренция, издига се върху хълма, който разделя долините Пеза и Гриеве. Смерчът се носел именно в пространството, отделящо този замък от града Сант Андреа, разположен на същите хълмове. Сант Андреа той не закачил, в Сан Кашано съборил само няколко зъбера на кули и комините на някоя и друга къща, но между замъка и града много здания били просто изравнени със земята. Покривите на църквите «Сан Мартино» в Баньоло и «Санта Мария дела Паче» били откъснати и напълно цели, отнесени няколко мили надалеч. Един каруцар заедно с катърите си бил изметен от пътя в една от близките падини, където го намерили мъртъв. Най-големите дъбове, най-здравите дървета, опитвайки се да устоят на тази ярост, били не само изкоренени, но и отнесени далеч встрани. Едва когато смерчът преминал и наоколо просветнало, хората се вцепенили от ужас. Те видели наоколо само разрушения и опустошения, съборени къщи и църкви, чували плачовете и жалбите на онези, чийто имот бил разрушен и под развалините намерили смъртта техни роднини и домашни животни. Невъзможно било да се гледа и слуша всичко това без състрадание и ужас. Няма съмнение обаче, че

бог би пожелал не толкова да накаже Тоскана, колкото да я сплаши. Защото, ако тази страшна буря била срещнала по пътя си някой град с многобройни здания и гъсто население, а не дъбове, растения и редки постройки, смерчът би сторил беди, които е дори невъзможно да си представим. Но на бог било угодно в този ден да даде само един малък урок, за да си спомнят хората за него и за неговото всесилие.

Но да се върнем към това, от което се отвлякох. Както вече казахме, крал Алфонсо бил недоволен от сключения мир. И тъй като безпричинната война, която по негово подстрекателство Якопо Пичинино започнал против сиенците, не му донесла ни най-малък успех, той решил да опита щастието си в тези войни, които според мирния договор не му се забранявало да води. Затова през 1456 година той по море и суша нападнал Генуа, като желаел да върне на власт семейството Адорно и да я отнеме от управляващите тогава Фрегозо, а на Якопо Пичинино заповядал да премине река Торонто и да започне действия срещу Сиджизмондо Малатеста. Последният обаче бил укрепил толкова добре своите градове, че там военните операции на краля не донесли никакъв ефект, затова пък нападението на Генуа навлякло на него и на кралството му много повече военни действия, отколкото той желаел.

Тогава дож в Генуа бил Пиетро Фрегозо. Опасявайки се, че не ще може да удържи на натиска на крал Алфонсо, той решил онова, което няма да може да удържи, да го подари на някой, който ще го защищава от враговете или поне ще го възнагради за толкова ценния дар. Затова изпратил пратеници при Карл VII, краля на Франция, като му предложил господството над Генуа. Карл приел предложението и изпратил в Генуа за утвърждаване на своята власт Жан Анжуйски, сина на крал Рене, който неотдавна се бил върнал от Флоренция във Франция. Кралят смятал, че Жан бил усвоил много италиански обичаи и ще може по-добре от когото и да е друг да управлява този град. Освен това предполагал, че оттам той ще се опита да си възвърне Неаполитанското кралство, отнето на баща му Рене от Алфонсо Арагонски. И така Жан се отправил към Генуа, където бил приет като господар и където му предали

всички укрепени места на града и на републиката[22].

XXXVI

Това събитие много огорчило Алфонсо, който считал, че сега си е навлякъл твърде могъщ враг. Но той не се изплашил ни най-малко и твърдо продължил започнатото дело. Той повел флотата си към Портофино, на юг от Виламарина, но там внезапно заболял и умрял[23]. Неговата смърт избавила Жан и Генуа от война. Феранте, който наследил баща си на Неаполитанския престол, изпаднал в голямо смущение, защото сега в Италия се появил нов твърде страшен за него враг, а във верността на много от своите барони той се съмнявал, защото, жадни за нови приключения, те можели да преминат на страната на французите. Боял се също и от папата, чиито честолюбиви замисли добре познавал, да не би да се възползува от това, че той, Феранте, току-що се бил изкачил на престола, и да се опита да го прогони от престола. Единствената му надежда бил миланският херцог, който се тревожел не по-малко за неаполитанското кралство; той се боял, че ако французите успеят да завладеят Неапол, те ще пожелаят да вземат и неговото херцогство, защото знаел, че според тях, те имали право над него. Затова, веднага след смъртта на Алфонсо, той изпратил на Феранте писма и хора в помощ: войници — за да засилят войската му, писма — за да повдигнат духа му и да го уверят, че в каквото и положение да се намира, той няма да го изостави.

След смъртта на Алфонсо църковният глава възнамерявал да даде Неаполитанското кралство на своя племенник Пиетро Лодовико Борджа; но за да придаде на това дело по-голяма благовидност и за да спечели поддръжката на другите италиански господари, той обявил на всеослушание, че желае да вземе Неаполитанското кралство под властта на Римската църква. Затова започнал да убеждава херцога да не помага на Феранте, като му обещава да му даде тези градове от кралството, които той владеел преди. Но в разгара на тези замисли и нови интриги Каликст умрял и негов приемник станал Пий II; той бил роден в Сиена от семейството

Пиколомини и се казвал Еней. Този папа бил изключително загрижен за благоденствието на християните и за честта на църквата; затова, пренебрегвайки всякакви лични интереси, по молба на миланския херцог той короновал Феранте. Той считал, че най-бързият и верен начин да се утвърди мир в Италия е да се поддържат господарите, които вече са на власт, а не да се помага на французите да се настанят в Неаполитанското кралство или сам да се старае да го завладее, както възнамерявал Каликст. Но все пак Феранте от благодарност към папата за тази услуга направил племенника на папата, Антонио, господар на Амалфи, и му дал за жена една своя извънбрачна дъщеря. Освен това той върнал за църквата Беневенто и Терачина.

XXXVII

Ето защо изглеждало, че в Италия е настъпил мир; и папата вече се готвел да вдигне целия християнски свят против турците, както било замислено още от Каликст, когато в Генуа започнали раздори между семейството Фрегозо и принц Жан Анжуйски, вследствие на което внезапно се разпалила невиждана дотогава и много по-важна война.

Петрино Фрегозо се намирал в един от своите замъци по крайбрежието, недоволен, че Жан Анжуйски съвсем недостатъчно му се бил отблагодарил за услугите, оказани на него и на семейството му, защото само благодарение на тях той станал господар на техния град. Скоро между тях се породила открита вражда. Това твърде много зарадвало Феранте, който виждал в нея единственото средство и единствения път за своето спасение. Той снабдил Петрино с войници и пари, като се надявал с неговото съдействие да може да изгони Жан от Генуа. Като узнал за това, принцът поискал от Франция подкрепления, с които настъпил срещу Петрино, който с многото му изпратени подкрепления представлявал вече голяма заплаха. Затова Жан се ограничил с охраната на града. Една нощ Петрино проникнал в него и завладял няколко квартала, но с настъпването на деня войските на Жан го

атакували, той бил убит и всичките му хора били избити или пленени[24].

Този успех вдъхнал кураж на Жан и той решил да опита да завладее Неаполитанското кралство. През октомври 1459 година начело на твърде силна флота тръгнал от Генуа, спирайки се първо в Байя, а след това в Сеза, където бил приет от тамошния херцог. На негова страна преминали князът на Таранто, жителите на Аквила и много други владетели и градове, така че кралството било заплашено от истинска гибел. Тогава Феранте се обърнал за помощ към папата и към херцога, а за да има по-малко врагове, се помирил със Сиджизмондо Малатеста. Това обаче дотолкова разярило Якопо Пичинино, неизменния враг на Сиджизмондо, че той скъсал с Феранте и преминал на служба при Жан. Феранте изпратил пари и на владетеля на Урбино Федериго и се постарал да събере една добра за онези времена войска. След това настъпил срещу неприятеля и при река Сарни се завързала битка, в която крал Феранте бил напълно разгромен, а най-добрите му военачалници попаднали в плен. След това поражение верни на Феранте останали само Неапол и още няколко града и владетели, а по-голямата част от тях преминали на страната на Жан. Якопо Пичинино го убеждавал незабавно да се възползува от победата, да тръгнат към Неапол и да завземат столицата на кралството, но принцът не се вслушал в съвета му, като казал, че иска да отнеме от Феранте всичките владения, които му остават, защото според него след това щяло да бъде много по-лесно да се превземе Неапол. Това решение се оказало съдбоносно за неговите планове и му отнело победата: той не можал да разбере, че членовете на тялото се подчиняват на главата, а не главата на членовете.

XXXVIII

След поражението Феранте се приютил в Неапол. Той приел там всички бежанци от другите градове на кралството, събрал известно количество пари, като прилагал най-меките, доколкото това било възможно, мерки, и до известна степен възстановил войската си.

След това отново се обърнал към папата и към херцога, които му оказали значително по-бърза и по-щедра помощ, отколкото преди, защото се били изплашили да не би той наистина да изгуби кралството си. След като се въоръжил наново, Феранте излязъл от Неапол. С това той си възвърнал репутацията и съумял да си отвоюва някои от загубените владения. Докато в кралството военните действия се развивали по такъв начин, станало едно събитие, което нанесло извънредно силен удар на Жан Анжуйски и го лишило от възможността да завърши щастливо своята кампания. Генуезците, раздразнени от надменността и алчността на французите, въстанали срещу кралския управител, който бил принуден да се укрие в крепостта «Кастелето»[25]. В това начинание Фрегозо и Адорно действували съвместно, а миланският херцог им помогнал с хора и с парични средства както за възстановяването на републиката, така и за нейното укрепване. Крал Рене се притекъл на помощ на сина си с многочислена флота. Той се надявал благодарение на Кастелето отново да завладее Генуа, но при дебаркирането на войските претърпял такова поражение, че бил принуден с позор да се върне в Прованс.

Когато вестта за случилото се се разпространила в Неаполитанското кралство, Жан Анжуйски се изплашил много, но не изоставил своите замисли и за още известно време водил военни действия с поддръжката на онези барони, които се били отделили от Феранте и които поради това не можели да се надяват на неговата милост. След редица незначителни схватки двете кралски войски се срещнали на бойното поле в околностите на Троя, където Жан претърпял съкрушително поражение. Това станало през 1463 година. Но съдбоносна за него се оказала не толкова загубата на битката, колкото измяната на Якопо Пичинино, който отново се върнал на служба при Феранте. Загубвайки всичките си войски, Жан Анжуйски се укрил в Иския, откъдето се върнал във Франция. Войната продължила четири години и благодарение на своето лекомислие той загубил това, което неговите войници неведнъж били завоювали с доблест. В тези събития Флоренция не взела ни най-малко участие. Наистина крал Хуан

Арагонски, който наследил в Арагона престола след смъртта на Алфонсо, изпратил при флорентинците пратеници с молба да помогнат на неговия племенник Феранте, към което ги задължавал сключеният договор с Алфонсо. Но флорентинците възразили, че никакви задължения не са поемали в отношенията си с Алфонсо и че съвсем не възнамеряват да помагат на сина му във войната, започната от неговия баща: и тъй като тя била започната без тяхно знание и съгласие, нека той да си я продължи и завърши без тяхна помощ. Пратениците от името на своя крал изявили протест и обявили, че републиката носи отговорността за нарушаване на задълженията и за щетите, понесени от Феранте по време на войната, след което с негодуване напуснали Флоренция. И така, докато продължавала тази война, по отношение на външните отношения флорентинците живяли в мир. Що се отнася обаче до вътрешните работи, положението било поразлично, както ще бъде показано в следващата книга.

КНИГА СЕДМА

I

На тези, които са прочели предната книга, ще се стори може би, че като историк на Флоренция аз съм отделил много място за събитията в Ломбардия и за Неаполитанското кралство. Наистина не съм избягвал и занапред няма да избягвам такъв род повествования, защото, въпреки че никога не съм обещавал да пиша история на цяла Италия, все пак считам, че не е възможно да бъдат оставени настрана и да не се съобщят на читателя събитията, станали в тази страна. Ако аз се бях отказал от това, нашата флорентинска история щеше да се окаже и по-малко разбираема, и по-малко интересна, още повече, че поради действията на другите народи и господари в Италия са възниквали по-голямата част от войните, в които се е налагало да се намесват и флорентинците. Така войната между Жан Анжуйски и Феранте станала причина за

ненавист и вражди между Феранте и флорентинците и особено с дома на Медичите. В тази война кралят негодувал от това, че Флоренция не само не го поддържала, но дори и помагала на неговия враг, и гневът му, както ще видим по-нататък, се оказал причина за немалки беди.

И тъй като в изложението на външните събития аз достигнах до 1463 година, необходимо е да се върна много години назад, за да разкажа на читателя за вътрешните смутове, отнасящи се за същото това време. Но преди да продължа, както обикновено, искам да изкажа няколко съждения относно това, колко грешат хората, които смятат, че в една република може да се постигне единство. Вярно е, разбира се, че има разногласия, които вредят на републиката, но има и такива, които благоприятствуват за нейното съществуване. Вредоносни за нея са тези, които водят до възникването на враждуващи помежду си партии и групи; благоприятни са тези, които не водят до това. Затова, ако един основател на република не може да възпрепятствува появата на раздори в нея, той във всички случаи е длъжен да не допуска образуването на партии. Във връзка с това трябва да отбележим, че във всяка държава гражданите могат да заслужат народното разположение по два начина: или по обществен път, или чрез личните отношения и връзки. Истинските обществени заслуги се състоят в удържането на военни победи, превземане на земи, в благоразумното и енергично изпълнение на важни поръчения, в мъдри и уместни съвети по държавните дела. Изгодите, които получават отделните лица за себе си и които се възприемат като техни заслуги, те ги получават чрез поддръжката на един или друг гражданин, чрез защитата му пред длъжностните лица, като го подпомагат с пари или като му оказват незаслужени почести, или пък като спечелват разположението на долните слоеве на народа чрез щедри дарения и устройване на всевъзможни игри. Именно такова поведение води до възникването на партии и секти. И колкото вреди на обществото полученото по такъв начин мнимо уважение, толкова е полезно истинското, получено без участието в партии, защото то се основава на

общото благо, а не на лични изгоди. И въпреки че не може да се попречи на разногласията между гражданите от разните партии, тези разногласия, ако не са поддържани от техните привърженици, преследващи лични цели, те не вредят на държавата, нещо повече — дори са полезни за нея, защото, за да се надвие съперникът, е необходимо с лични дела да се възвеличи републиката, а освен това съперниците от разните партии да се следят един друг, така че никой да не може да нарушава гражданските норми.

Във Флоренция несъгласията неизменно се съпровождали от появата на най-различни партии, затова те всякога са били пагубни и победоносната партия запазвала единството си дотогава, докато победената не бивала окончателно смазана. Когато тя се окажела унищожена, победителите, несдържани от никакъв страх и необуздавани от какъвто и да е вътрешен ред, веднага започвали да враждуват помежду си. През 1434 година партията на Козимо Медичи удържала победа, но тъй като победената партия била многобройна и в нейния състав имало твърде могъщи хора, на победителите се налагало да бъдат внимателни; те оставали единни и се държали така, че гражданите имали полза от това: в своите среди те не допускали никакви грешки и с никакви злодеяния не предизвиквали върху себе си ненавистта на народа. Затова всеки път, когато състоящото се от тях правителство трябвало да се обръща към народа за възобновяване на своите пълномощия, той всякога създавал нужната на своите водачи балия и им връчвал пълната власт, към която те се домогвали. Така от 1434 до 1455 година, т. е. в течение на двадесет и една години, шест пъти била създавана със законното постановление на съветите балията, която поддържала управляващата партия.

II

Във Флоренция, както вече нееднократно казахме, имало двама много могъщи граждани — Козимо Медичи и Нери Капони, при това Нери принадлежал към тези хора, които завоюват уважение чрез обществени дела; затова той имал много приятели, но малко привърженици. Козимо обаче, който имал пред себе си открити двата пътя — обществения и личния, — имал множество приятели и привърженици. Между тях в течение на целия им живот никога не е имало раздори и те можели да получават от народа всичко, което пожелаят, защото освен доверие имало и обич. Но през 1455 година Нери починал. Враждебната партия била унищожена, а за хората, които били на власт, било трудно да запазят властта. И причината за това, както всякога, били всемогъщите приятели на Козимо; тъй като вече не се страхували от противниковата партия, те искали да намалят отчасти могъществото на Медичите. Това настроение породило раздори, които се разпалили през 1466 година. Стигнало се дотам, че тези, които управлявали държавата, открито съветвали по събранията, където се обсъждали държавните дела, да не създават повече балия, да затворят торбата със списъците на кандидатите за длъжности и да се върнат към предишния начин на избиране — чрез жребий. За да обуздае тези искания, Козимо имал две възможности: или със сила да овладее кормилото на управлението с помощта на своите привърженици, или да остави събитията да следват своя ход така, че с време приятелите му да разберат, че не от него те са отнели властта и влиянието, а от самите себе си. Той избрал втората възможност, защото отлично разбирал, че връщането към предишния начин на назначение на държавни постове не представлява за него никаква опасност; избирателните торби със списъците на кандидатите били пълни с имената на негови привърженици и той всеки момент можел да се върне на власт.

И така Флоренция се върнала към назначаване на магистратите чрез жребий и гражданите си въобразили, че им се възвръща свободата и че длъжностните лица ще управляват не по волята на силните, а по своя съвест и разум. Така че сега ту на един, ту на друг привърженик на някой знатен гражданин се налагало да търпи унижения и тези, които били привикнали домовете им да бъдат пълни с ласкатели и всевъзможни подаръци, изведнъж се видяли лишени и от едните, и от другите. Те се убедили и в това, че са равни с тези, които дълго време считали за по-нискостоящи от тях,

а са се издигнали тези, които те смятали за равни на себе си. Към тях вече нямало нито уважение, нито почит, дори нещо по-лошо: много често ги оскърбявали и им се надсмивали, а по улиците и по площадите и за тях, и за държавата говорели без всякакво уважение. Така те скоро разбрали, че не Козимо е изгубил властта, а те самите. Козимо се стараел да прикрива тези неща и когато се повдигнел въпроса за някаква мярка, угодна на народа, той пръв се изказвал за нея. Но това, което изплашило най-много знатните граждани, а на Козимо дало възможност да укрепи своята власт, било възобновяването на кадастъра от 1427 година, когато данъците започнали да се разпределят съгласно закона, а не по прищявката на отделни лица.

III

Щом като утвърдили този закон и назначили магистрати за привеждането му в изпълнение, знатните граждани се явили при Козимо с молба да благоволи да измъкне както тях, така и самия себе си от властта на простия народ и да върне държавата в състоянието, в което е била, когато той бил на власт, а те почитани. Козимо отговорил, че е съгласен, но при условие, че всичко стане по законен ред, по волята на народа, а не насилствено, за което той не искал и да чуе. Направили опит да прокарат през съветите закон за образуване на нова балия, но той бил отхвърлен. Тогава знатните граждани се върнали при Козимо и смирено го помолили да се съгласи да се свика извънредно народно събрание, но той решително отказал. Когато Донато Коки, гонфалониерът на справедливостта, пожелал да се свика народното събрание без съгласието на Козимо, той постъпил така, че членовете на Синьорията, които заседавали с него, му се надсмели, той дотолкова се объркал, че го отвели у дома му като умопобъркан.

Но да се оставят събитията да следват своя ход с такава свобода, че след това да не можеш да ги овладееш, е опасно дело. Затова, когато гонфалониер на справедливостта станал Лука Пити, смел и дръзновен човек, Козимо решил, че трябва да му даде възможност да действува, както намери за добре, още повече, че ако нещата тръгнат лошо, съден ще бъде Лука Пити, а не той.

И така, като встъпил в длъжност, Лука на няколко пъти предложил на народа да създадат нова балия. Като не получил съгласие, заплашил членовете за държавните съвети с оскърбителни и високомерни думи, а от думите скоро преминал към дела. През август 1458 година в края на празника на Сан Лоренцо той въвел в двореца въоръжени хора, събрал народа на площада и със силата на оръжието изтръгнал от народа това, на което доброволно никой не се съгласявал. Създали ново правителство, учредили отново балия и на всички главни постове назначили хора, угодни на едно нищожно малцинство[1]. Насилствено създаденото правителство започнало своята дейност с размирици; месер Джироламо Макиавели и други няколко граждани били изпратени в изгнание; а много били лишени от правото да заемат държавни длъжности. Впоследствие месер Джироламо нарушил постановлението за изгнание и бил обявен за метежник. Тогава започнал да обикаля из цяла Италия, като подбуждал италианските господари срещу своето отечество. Но един от синьорите в Луниджана го издал; той бил заловен и отведен във Флоренция, където умрял в затвора.

IV

Това правителство било на власт осем години: то действувало с такова насилие, че станало непоносимо за всички. Козимо бил вече стар, уморен и телесната му слабост не му позволявала да се отдава на обществените дела така ревностно, както вършел това преди, и затова градът станал жертва на неголяма група разхитители на народното богатство. Лука Пити за своите заслуги пред републиката бил произведен в рицар и не желаейки да остане длъжник на държавата, предложил наименованието «приори на сдруженията» да се замени с наименованието «приори на свободата», така че след като загубила на дело свободата, Флоренция я запазила на име. Той постановил също гонфалониерът, който заемал преди място вдясно от членовете

на правителството, сега да стои сред тях. А за да придаде вид, че самият господ бог участвува в тези нововъведения, започнали да устройват вненародни шествия и тържествени богослужения като благодарност за всички новопридобити почести. Синьорията и Козимо обсипали месер Лука с богати дарове и целият град побързал да последва примера им; казват, че тези дарове възлизали на сумата от двадесет хиляди дуката. Неговото влияние дотолкова нараснало, че сега управлявал държавата вече не Козимо, а месер Лука. От всичко това той си съставил толкова голямо мнение за себе си, че на разстояние една миля от града започнал във Флоренция и в Ручано да изгражда две здания с истинско царско великолепие. Строящото се във Флоренция било най-голямото здание, което някога е издигал обикновен гражданин[2]. За да завърши тези постройки, той не се спирал пред нищо, дори пред най-необичайните средства; не само граждани и отделни частни лица му правели за тази цел подаръци и му доставяли всичко необходимо за строителството, но и градските комуни и населението на градовете му оказвали необходимата помощ. Освен това всички прогонени от Флоренция, всички убийци, грабители и престъпници, подлежащи на преследване, намирали в постройките на тези дворци убежище и безопасност, ако можели да бъдат нужни и полезни. Останалите граждани, въпреки че не издигали такива здания, не били по-малко алчни и по-безскрупулни в средствата, така че Флоренция, ако и да не е водила през това време опустошителна война, била опустошена от собствените си граждани. През това време[3] се водили, както казахме, войните в Неаполитанското кралство, а така също и в Романя; там ги възглавявал папата, който желаел да отнеме на рода Малатеста владенията Чезена и Римини. По времето на своя понтификат папа Пий II не извършил нищо друго освен тази война и разработката на проект за всеобща коалиция против турците.

V

Междувременно във Флоренция раздорите и вълненията не преставали. През 1455 година в партията на Козимо започнали разногласия, които обаче той със своята голяма разсъдливост успял да прекрати. Но през 1464 година неговото здравословно състояние се влошило и той напуснал този свят[4]. Оплаквали го както приятели, така и неприятели, защото тези, които по политически причини не го обичали, прекрасно разбирали, че алчността на гражданите, държащи властта, се възпирала само от уважението към него, затова се опасявали, че сега, когато него вече го няма, ще изгубят цялото свое състояние. На неговия син Пиеро те не разчитали, въпреки че бил известен със своята добросърдечност. Те смятали, че като болен и неопитен в държавните работи човек той ще трябва да се съобразява със своите привърженици, които не чувствували никакви ограничения и затова съвсем неудържимо могат да се отдадат на грабежи. Ето защо за Козимо горчиво съжалявали всички без изключение. Козимо бил най-знаменитият и най-прославеният от всички граждани не само между гражданите на Флоренция, но и от всички други известни градове, който не се занимавал с военни дела. Той надминал всички свои съвременници не само по влияние и богатство, но и по щедрост и разсъдителност и от най-добрите му качества, благодарение на които станал пръв в своето отечество, били щедростта и великолепието. Тази щедрост особено се проявила след неговата смърт. Когато неговият син Пиеро пожелал да пресметне имуществото, което наследил, се оказало, че във Флоренция няма нито един именит гражданин, на когото Козимо да не е давал в заем големи суми пари, при това често пъти без никаква молба за това; достатъчно било да узнае за нуждата на някой достоен човек, за да му помогне. За неговото великолепие свидетелствуват големият брой здания. Защото той не само възстановявал, но и от основи построил във Флоренция църквата и манастира «Сан Марко», и «Сан Лоренцо», и манастира «Санта Вердиана», и на височините на Фиезоле — «Сан Джироламо» с абатството, в Муджело не

само възстановил църквата на братята минорити, но и я изградил отново. Освен това църквите «Санта Кроче», «Серви», «Аньоли», «Сан Миниато» по негово нареждане били украсени с много богати олтари и параклиси, при това тези храмове и параклиси той не само наредил да бъдат построени, но и ги изпълнил с всевъзможни украси и принадлежности, необходими за по-голяма тържественост при богослужение. Към тези църковни постройки трябва да прибавим и собствените му домове, от които един в града, който във всяко отношение напълно подобавал на толкоза именития гражданин, четири извън града — в Кареджи, във Фиезоле, в Кафаджуоло и в Требио, и всичките тези дворци били достойни по-скоро за владетел, а не за обикновен гражданин. Не задоволявайки се от това, че по цяла Италия се носела мълвата за великолепието на неговите дворци, той наредил да построят в Ерусалим убежище за бедни и болни поклонници и в цялото това строителство били вложени крупни парични суми. Накрая, въпреки че тези постройки, замисли и действия били почти царски и във Флоренция той бил истинският господар, неговото благоразумие и сдържаност били толкова големи, че той никога не престъпил границите на скромността, подобаваща на обикновения гражданин. На всекидневните семейни събирания, на конните езди, в целия си начин на живот и в брачните си съюзи приличал на обикновен гражданин, защото добре разбирал, че постоянно излаганият на показ разкош поражда у хората завист повече, отколкото истинското богатство, на което всякога може да се придаде благовидност. Когато започнал да жени синовете си, той съвсем не се стараел да се сроди с господари; за Джовани взел за невяста Корнелия Алесандри, а за Пиеро — Лукреция Торнабуони. Внучките си Бианка и Нанина, дъщери на Пиеро, омъжил първата за Гулиелмо Паци, а втората за Бернардо Ручелаи. Нито в една държава, управлявана от монарх или от народа, нямало по това време по-благоразумен човек; затова сред толкова превратности на съдбата, в един толкова неспокоен град, с население с толкова променлив нрав той съумял в течение на тридесет и една години да остане начело на

властта. Неговата изключителна предвидливост му позволявала отрано да предвижда опасностите и или да не им дава възможност да се разраснат, или така се подготвял за тях, че дори и когато се разраствали, не му вредели.

Той съумял да преодолее честолюбивите стремежи в семейството си и в града, но и замислите на много господари пресичал толкова удачно и мъдро, че всеки, който встъпвал в съюз с него и с неговото отечество, се оказвал или непобедим за врага, или сам побеждавал, а този, който се въоръжавал против него, напразно губел сили и средства или загубвал дори и държавата си. Доказателство за това е Венеция. В съюз с Козимо венецианците винаги излизали по-силни от херцог Филипо, а от херцог Франческо — победени и разбити. Когато впоследствие се обединили с Алфонсо против флорентинската република, Козимо, който навсякъде се ползувал с неограничено доверие в паричните дела, дотолкова изпразнил хазните на Неапол и Венеция, че те били принудени да се съгласят с мирните условия, които им предложили. Така всички затруднения, които Козимо изпитвал поради вътрешни и външни смутове, се разрешавали със слава за него и със срам за противниците му: ето защо всички граждански раздори във Флоренция засилвали неговото влияние, а външните войни увеличавали могъществото и славата му. Благодарение на него под властта на Флорентинската република преминали Борго Сан Сеполкро, Монтедолью, Казентино и Вал ди Баньо. С тази своя добродетел и щастие той съкрушил своите врагове и донесъл победата на приятелите.

VI

Козимо се родил през 1389 година в деня на светите Козма и Димиан. Неговата младост била изпълнена с превратности: изгнание, затвор, смъртна опасност. От събора в Констанц, където се намирал с папа Йоан[5], за да спаси живота си, му се наложило да избяга преоблечен. Но след четиридесетата си година живял в пълно щастие, така че не само тези, които му били приближени, но и тези, които управлявали богатствата

му в цяла Европа, получили частта си от това щастие. То послужило като източник за огромни богатства на много флорентински семейства, като Торнабуони, Портинари, Сасети. Обогатили се също и други домове, на които помагал със съвети и пари. И въпреки че непрекъснато изразходвал пари за постройки на църкви и за пожертвувания, понякога се оплаквал сред приятели, че никога не му се било удало така да се охарчи за славата божия, че да впише господа бога в своите книги като длъжник.

Козимо бил среден на ръст, лицето му имало жълто-зеленикав цвят, но цялата му външност будела почитание. Без да бъде образован, бил твърде красноречив и природно надарен със здрав разум. Отзивчив към приятелите и милосърден към бедните, поучителен в беседите, мъдър и предпазлив в съветите, бърз в изпълненията, а думите и отговорите му всякога били съдържателни и остроумни. Когато месер Риналдо Албици в началото на своето изгнание наредил да му предадат, че «кокошката ще измъти нещо», Козимо отговорил, че «когато тя не е в своето гнездо, няма да измъти онова, което трябва». Други метежници се постарали да доведат до негово знание, че не спят. Козимо им отвърнал, че им вярва, защото им е отнел съня. Когато папа Пий подбуждал европейските, господари да се обединят и да настъпят против турците, той се изказал, че «старецът ще засрами младите». Когато венецианските пратеници се явили заедно с пратениците на крал Алфонсо във Флоренция и започнали да упрекват правителството на републиката, той им показал косите си и ги попитал какъв е според тях цветът им; като чул, че главата му била бяла, той казал: «много скоро така ще побелеят главите и на вашите сенатори». Малко преди неговата смърт жена му го попитала защо си затваря очите, на което той отвърнал: «за да ги привикна». След завръщането му от изгнание един от неговите приятели в разговор с него се оплаквал, че градът е вече много покварен и върши неугодни на бога неща, като прогонва добродетелните хора. На това той забелязал, че развратеният град е по-добър от загиващия, че два лакътя червено сукно са достатъчни, за да направят един гражданин

порядъчен, и че държава не се управлява с молитви. Думите му послужили като предлог за обвинение, че той обичал себе си повече от отечеството и този свят повече от отвъдния. Могат да се приведат още много сполучливи негови отговори, но това не е необходимо. Козимо обичал хората, които са изкусни в изящната словесност и ги покровителствувал. Той поканил във Флоренция Аргиропул[6], грък по рождение, един от най-учените хора по онова време, за да може флорентинската младеж да изучи с негова помощ гръцкия език и някои други науки. В неговия дом живеел и се хранел Марсилио Фичино[7], вторият баща на Платоновата философия, към когото Козимо бил горещо привързан. А за да може неговият приятел спокойно да се отдава на литературни занимания, а самият той да има по-голяма възможност да се вижда с него, той му подарил в Кареджи едно имение недалеч от своето. Тази негова разсъдливост, богатство, начин на живот и щастлива съдба внушавали у съгражданите му и обич, и страх, а у господарите не само в Италия, но и в цяла Европа — голямо уважение. Той така положил тези основи, че на тях неговите потомци можели да строят, изравнявайки се с него по добродетели, надминавайки го по щастие в живота и ползувайки се в целия християнски свят с такова влияние, с каквото Козимо се ползувал във Флоренция.

И все пак в последните години на живота си изпитал немалко горчивини, защото от двамата негови синове, Пиеро и Джовани, последният, на когото той възлагал най-големи надежди, умрял, а първият, Пиеро, бил болен и поради телесна слабост не бил годен да се занимава нито с обществените, нито с личните си дела[8]. Така веднъж, скоро след смъртта на сина си, когато носен от слугите, обхождал своя дом, той с въздишка промълвил: «Твърде голям е този дом за такова малко семейство.» Неговата благородна душа страдала от това, че не е успял да разшири владенията на Флорентинската република с някоя славна придобивка. И съжалението му се усилвало още повече при мисълта, че бил излъган от Франческо Сфорца, който, когато бил още граф, му обещал, че ако завладее Милано, ще помогне на флорентинците да завоюват

Лука. А това не станало, защото щастливата съдба на графа променила неговите замисли: когато станал херцог, той пожелал мирно да владее държавата, която му дала войната, и не желаел да участвува във военни действия нито заради Козимо, нито заради който и да е друг и като херцог водил само отбранителни войни. За Козимо това било голямо огорчение, защото считал, че е изразходил твърде много труд и средства, за да направи велик един неблагодарен и вероломен човек. Освен това разбирал, че поради телесните си недъзи не можел с предишното усърдие да води нито обществените, нито личните си дела, и виждал, че и едните, и другите не вървели добре, защото самите граждани погубвали държавата, а имуществото се разхищавало от управителите и от синовете. Всичко това не му давало покой през последните дни на живота му. При все това умрял в пълна слава, като оставил за себе си велик спомен. Във Флоренция и извън нейните предели всички граждани и господари от християнския свят оплаквали смъртта на Козимо заедно с Пиеро, неговия син; целият народ в тържествена процесия съпроводил тленните останки до мястото на погребението в църквата «Сан Лоренцо» и с правителствен указ на надгробния му камък било изписано: «Баща на отечеството». Ако излагайки деянията на Козимо, аз съм подражавал на тези, които описват живота на господарите, а не на тези, които пишат всеобща история, нека никой не се учудва на това, защото в нашия град той е бил изключителен човек и аз бях длъжен да го прославя по необичаен начин.

VII

През това време, докато нещата във Флоренция и в Италия вървели по такъв начин, кралят на Франция[9], Луи, бил зает в твърде тежка война със своите барони, които били поддържани от Франциск, херцога на Бретан, и от Шарл, херцога на Бургундия. Тази война била толкова важна за Луи, че той не можал да окаже поддръжка на Жан Анжуйски в неговите опити да покори Генуа и Неапол. Напротив, смятайки, че може отвсякъде да му потрябва помощ,

предал Савона, която се намирала под властта на французите, на Франческо, херцога на Милано, и му съобщил, че възразява, ако херцогът желае да завладее и Генуа. Разбира се, Франческо охотно се съгласил на това и опирайки се на приятелството си с краля и на съдействието на семейството Адорно, завладял Генуа, а за да не се окаже неблагодарен към краля, му изпратил във Франция хиляда и петстотин конници под командуването на своя първороден син Галеацо. И тъй Ферранте Арагонски и Франческо Сфорца били сега единият херцог на Ломбардия и владетел на Генуа, а другият крал на цялото Неаполитанско кралство. Тъй като били свързани с роднински връзки, те започнали да мислят как да укрепят своите държави, за да ги владеят спокойно през живота си, а след смъртта си безпрепятствено да ги оставят на наследниците си. Затова решили, че кралят трябва да се избави от тези барони, които не са му били верни по време на войната с Жан Анжуйски, а херцогът да унищожи войската на Брачо, традиционен враг на неговия род, която сега под водачеството на Якопо Пичинино се ползувала с много голяма слава. Пичинино се считал за пръв пълководец в Италия и понеже не притежавал поземлени владения, всеки властител имал основание да се опасява от него, особено херцогът, който, поучен от своя собствен пример, считал, че не може нито спокойно да владее земите си, нито да ги остави на потомци, докато е жив Якопо. Затова кралят започнал всячески да търси разбирателство със своите барони и употребил цялото си изкуство, за да всели у тях доверие към себе си. Това напълно му се отдало, защото бароните разбирали, че ако продължават войната с краля — значело да вървят към сигурна гибел, а ако сключат договор и му се доверят, можели и да оцелеят. И макар че хората всякога се стараят да избягват непосредствените опасности, излиза, че на господарите много лесно им се удава да мамят дребните владетели. Бароните, като видели, че войната е свързана с явна гибел, предпочели да повярват в мирните намерения на краля и се предали в неговите ръце, а след това по различни начини и под различни предлози той се разправил с тях. Това обстоятелство твърде

много смутило Якопо Пичинино, който се намирал с войските си в Сулмона. За да не би кралят да погуби и него, той влязъл в мирни преговори с херцог Франческо чрез посредничеството на един от неговите приятели. Херцогът предлагал крайно изгодни условия, затова Якопо решил да му се довери и се отправил към Милано, съпроводен от сто конници[10].

VIII

Дълго време Якопо воювал под началството на баща си, а след това заедно с брат си[11] първо за херцог Филипо, а след това за миланския народ, така че в резултат на тези продължителни отношения имал много приятели в Милано и се ползувал с всеобщо разположение, което поради сегашните обстоятелства се било увеличило още. Защото цветущата съдба на Сфорца и сегашното му могъщество породило завист, а злочестието на Якопо и дългото му отсъствие — жалост у народа към него и желание да го видят в Милано. Всичко това се проявило веднага щом той пристигнал. Почти нямало нобили, които да не излязат да го посрещнат. Улиците, по които минавал, били пълни с народ и всички с гръмки викове приветствували хората от свитата му. Тези почести ускорили неговата гибел, защото те породили у херцога подозрение и засилили желанието му да го унищожи. За да може да направи това тайно, той пожелал тържествено да отпразнува сватбата на Якопо със своята извънбрачна дъщеря Друзиана, за която неотдавна го бил сгодил. След това се договорил с Феранте, че кралят ще приеме Якопо на служба при себе си със званието капитан на всичките негови войски, със заплата сто хиляди флорина. След като се договорили Якопо заедно с един пратеник на херцога и съпругата си Друзиана се отправил за Неапол, където бил приет с радост и почит и прекарали много дни във всевъзможни празненства. Но когато поискал от краля разрешение да отиде в Сулмона, където се намирала войската му, той го поканил на обед в кралския замък, а след обеда Якопо заедно със сина си Франческо бил хванат, хвърлен в тъмница и скоро умъртвен. Така нашите италиански

господари, лишени от всякаква доблест, се страхували от чуждата и се стараели да я премахнат. В края на краищата тя не останала у никого и нашата страна станала жертва на бедствия, които в скоро време започнали да я гнетят и разоряват.

IX

По това време папа Пий умиротворил Романя и тъй като сега навсякъде царял мир, той сметнал, че е настанало времето да вдигне християните против турците, и взел всичките мерки, които вземали в такива случаи неговите предшественици. Всички господари обещали съдействие — кой с войски, кой с парични средства. Особено Матиаш, краля на унгарците[12], и Шарл, херцога на Бургундия — обещали и личното си участие и били назначени от папата за капитани на похода. Окрилян от надежди, папата отпътувал от Рим и отишъл в Анкона, където трябвало да се съберат всички участници в похода, и оттам венецианците обещали със своите кораби да ги прехвърлят в Словения. Но след пристигането на папата в града се събрала толкова много войска, че за няколко дни припасите, които се намирали там, и цялото продоволствие, което можело да се достави от околностите, се оказали недостатъчни и всички без изключение страдали от глад. Освен това нямало средства за подпомагане на бедните участници в похода и оръжие за тези, които нямали. Матиаш и Шарл въобще не се явили, а венецианците изпратили един капитан с няколко галери — по-скоро за да хвърлят прах в очите и за да си дадат вид, че изпълняват обещанието, отколкото за действително превозване на войските. Всичко завършило с това, че папата, понеже бил стар и болнав, умрял в разгара на тези трудности и неуредици, а след неговата смърт всички се разотишли по домовете. Това станало през 1465 година и за глава на църквата бил избран Павел II, венецианец по рождение. Сякаш във всички италиански държави трябвало да дойдат на власт нови господари, защото на следващата година умрял Франческо Сфорца[13], миланският херцог, след шестнадесетгодишно управление и за нов херцог бил обявен неговият син Галеацо.

X

Смъртта на този владетел станала причина за поголеми разногласия във Флоренция и ускорила пагубните последствия. Веднага след смъртта на Козимо неговият син Пиеро, наследник на имуществото и на властта му, повикал при себе си месер Диотисалви Нерони, човек твърде влиятелен и ползуващ се сред съгражданите си с голямо уважение. Козимо дотолкова му имал доверие, че умирайки, заръчал на сина си да се ръководи от неговите съвети във всичко, което засягало управлението на личното имущество на семейството и в държавните дела. Затова Пиеро проявил към месер Диотисалви същото доверие, с което се отнасял към него и Козимо, и тъй като искал да изпълни волята на баща си след смъртта му така, както я изпълнявал и приживе, решил в имуществените и в държавните дела да постъпва така, както го посъветва Нерони. Като начало, заявил той, ще нареди да му донесат всички сметки с имуществените доходи и ще ги предаде на месер Диотисалви, за да види кое е в ред и кое не и след това да му даде съвети според собственото си благоразумие. Месер Диотисалви обещал да прояви най-голямо старание и честност, но когато получил документите, открил навсякъде големи нередовности. И понеже той поставял своето лично честолюбие над приятелските чувства на Пиеро и над спомена за миналите благодеяния, получени от Козимо, решил, че няма да му бъде трудно да отнеме от Пиеро добрата му слава и да го лиши от положението, оставено му в наследство от баща му. И така месер Диотисалви се явил при Пиеро със съвет, външно напълно разумен и благороден, но по своето същество гибелен. Той му съобщил, че делата му са в безпорядък, и назовал сумата, която му е необходима, ако не иска чрез кредит да загуби репутацията си на богат човек и влиянието си в държавните дела. При това той му казал, че най-правилният начин да поправи бедата е да се постарае да получи обратно тези пари, които баща му е можел да поиска от своите длъжници — както съграждани, така и чуждоземци. В стремежа си да спечели привърженици във Флоренция и приятели извън нейните

пределите Козимо така щедро раздавал пари, че сега Пиеро се явявал кредитор на една немалка сума, която не била без значение. На Пиеро, на когото му се искало да оправи работите със свои средства, този съвет му се сторил разумен и справедлив. Но щом се разпоредил да изискат връщането на сумите, длъжниците изпаднали в негодувание, сякаш той им искал не своето, а тяхното имущество и започнали без всякакво уважение да го обиждат, наричайки го неблагодарник и скъперник.

XI

Тогава месер Диотисалви, като се убедил, че благодарение на неговите съвети Пиеро е изгубил популярността си сред народа, се обединил с месер Лука Пити, месер Аньоло Ачаюоли и Николо Содерини и заедно решили да отнемат от Пиеро влиянието и властта му. Всеки от тях имал за това свои причини. Месер Лука искал да заеме мястото на Козимо — сега той бил вече толкова знатен, че го дразнела необходимостта да се съобразява с Пиеро. Месер Диотисалви отлично знаел, че месер Лука не е способен да задържи кормилото на властта, и разчитал, че щом Пиеро бъде отстранен, грижата за държавните дела ще поеме той. Николо Содерини искал Флоренция да живее свободна и да се управлява само от магистрати. А месер Аньоло изпитвал особена ненавист към дома Медичи. Твърде отдавна неговият син Рафаело се бил оженил за Алесандра Барди, която му донесла значителна зестра. Свекърът и съпругът ѝ се отнасяли лошо с нея било по нейна вина, или поради клевети, но нейният роднина Лоренцо ди Ларионе, обзет от жалост към младата жена, една нощ с помощта на голям брой въоръжени хора я отвлякъл от дома на месер Аньоло. Семейство Ачаюоли подало жалба за оскърблението, нанесено му от семейство Барди. За произнасяне на присъдата делото било предадено на Козимо, който решил, че Ачаюолите трябва да върнат на Алесандра зестрата ѝ, а дали ще се върне тя при мъжа си или не — това ще реши тя сама. Месер Аньоло счел, че произнасяйки такова решение, Козимо не постъпил приятел-

ски по отношение на него, но не можел да му отмъсти и затова решил да се разплати със сина му.

Въпреки че подбудите на заговорниците били различни, те говорели само за едно: републиката да се управлява от магистрати, а не от прищевките на няколко могъщи граждани. Освен това всеобщата ненавист към Пиеро нараствала, тъй като по това време много търговци се разорили и за виновник на тяхното разорение открито сочели Пиеро: той, казвали те, със своето неочаквано искане да бъдат върнати дълговете довел до срамния и неизгоден за града банкрут. Към тези поводи за недоволство се добавяли и преговорите, които Пиеро водел за брачния съюз между своя първороден син Лоренцо и Кларице Орсини. Те си послужили и с нови причини за клевети: тъй като той не желае, казвали те, да се сроди с някой флорентински дом, значи, че не се задоволява вече с положението си на флорентински гражданин и иска да стане властелин на родния си град, защото, който не иска да се родее със съгражданите си, той се стреми да ги превърне в свои роби и в такъв случай е напълно справедливо те да не бъдат негови приятели. Главатарите на заговора считали, че победата е вече в техни ръце, тъй като поголямата част от гражданите била готова да ги последва, заслепена от думата «свобода», която заговорниците написали на своето знаме, за да придадат благовидност на делото.

XII

Докато градът кипял всред всички тези страсти, на някои от онези, които ненавиждали обществените раздори[14], им се сторило, че може би е възможно да се отвлекат от тях гражданите с някое ново публично увеселение, защото с нищо незаетият народ в повечето случаи става оръдие в ръцете на размирниците. И така, за да измъкнат гражданите от безделието, за да запълнят с нещо друго умовете им и за да отвлекат мислите им от положението в държавата, те се позовали на това, че вече е изминала една година от смъртта на Козимо и можело да се веселят; и решили да устроят две тържествени празненства, подобни на тези, които преди се устройвали във Флоренция. Първото представлявало шествието на тримата източни царе — влъхвите, на които звездата показвала рождението на Младенеца: това представление било толкова пищно и великолепно, че в течение на няколко месеца целият град бил зает с подготовката на празненството и със самото празненство. Второто било турнир — така наричат представленията, които показват двубой между въоръжени конници, в който участвували най-видните младежи от града заедно с най-прославените рицари на Италия. От флорентинските младежи най-много от всички се отличил Лоренцо, първородният син на Пиеро, който завоювал първото място не поради своето име, а изключително поради личните си достойнства.

Когато обаче празненствата отшумели, гражданите се върнали към предишните си мисли и всеки защищавал своето мнение с още по-голяма разпаленост откогато и да е било. От тези разногласия се породили раздори и немалко смутове, които се усилвали от две нови обстоятелства: изтичането на срока на последната балия и смъртта на Франческо, миланския херцог. Неговият приемник, Галеацо, изпратил във Флоренция посланици за потвърждаване на договора, сключен от неговия баща с републиката, а една от точките в договора била задължението на Флоренция ежегодно да изплаща на херцога определена сума пари. Главните противници на Медичите[15] се възползували от искането на новия херцог и при обсъждането на този въпрос в съветите открито се изказвали против, заявявайки, че приятелството било сключено с Франческо, а не с Галеацо и по такъв начин със смъртта на Франческо се прекратяват задълженията, които нямало защо да бъдат възобновявани. Галеацо не притежава доблестта на Франческо и съюзът с него нямало да донесе никаква изгода. И ако от Франческо Флоренция не е получила кой знае колко, то от този щяла да получи още по-малко. Ако някой от гражданите иска да плаща за неговото могъщество, то той отива против гражданските интереси и свободата на града. Срещу това се изказал Пиеро, като заявил, че не е изгодно заради скъперничество да се загуби едно толкова полезно приятелство, че нито за Флорен-

тинската република, нито дори за цяла Италия няма нищо по-полезно от приятелството с херцога, защото в противен случай венецианците ще се опитат чрез прикрито приятелство или чрез открита война да вземат в свои ръце миланското херцогство. Щом узнаят, че Флоренция се е оттеглила от съюза с херцога, в същия миг с оръжие в ръка ще настъпят срещу него и понеже той е млад, едва още стъпил на трона, и няма съюзници, те лесно ще се справят с него с хитрост или със сила, но и в единия, и в другия случай това ще бъде гибелно за Флорентинската република.

XIII

Нито думите на Пиеро, нито неговите доводи били приети с внимание и враждебността започнала да се проявява съвсем открито. Двете партии се събирали нощем на отделни групи. Привържениците на Медичите — в Крочета, а противниците — в църквата «Пиета». Последните, стремейки се на всяка цена да погубят Пиеро, заставили множество граждани чрез подпис да засвидетелстват, че споделят този замисъл. На една от нощните сбирки те се съветвали по-специално как трябва да действуват сега. Всички желаели да отслабят могъществото на Медичите, но не можели да се споразумеят относно начина на действие. Най-умерените и най-сдържаните предлагали просто да не възобновяват балията, защото нейният срок бил вече изтекъл. По такъв начин стремежът на всички граждани ще бъде удовлетворен: ще управляват съветите и магистратите и влиянието на Пиеро върху държавните дела само по себе си ще се прекрати. След като загуби това влияние, той ще загуби и търговския си кредит: личните му средства са на привършване и ако му се попречи да използува обществените, това ще го доведе до пълен банкрут. Тогава той няма да бъде вече за никого страшен и републиката ще бъде свободна без кръвопролитие и без гонения от града, нещо, което всеки добър гражданин би трябвало да желае. Обратно — ако се прибегне до сила, може да се изложат на всевъзможни опасности, защото ще се намерят немалко хора, които не обръщат внимание, когато човек, така да се каже, пада от само себе си, и ще

започнат да го поддържат, ако забележат, че някой иска да го свали. Освен това, ако против Пиеро не се предприемат никакви извънредни мерки, той няма да има повод да се въоръжава и да търси привърженици. А ако все пак той направи това, толкова по-зле за него: с това той ще събуди подозрение у всеки гражданин и ще се обрече на сигурна гибел, като даде в ръцете на своите противници оръжие срещу самия себе си.

Но много други участници в сбирките не одобрявали това протакане. Те твърдели, че времето не работи за тях, а за Пиеро. Естественият ход на събитията не е никак опасен за Пиеро, а за тях той таи немалка заплаха. Враждебните нему магистрати по такъв начин ще го оставят в града, а приятелите му, след като погубят враговете на Медичите, ще го направят, както това станало през 1458 година, всемогъщ. И ако по-рано изказаното мнение било напълно благородно, то това сега е наистина мъдро. Той трябва да бъде унищожен, като се използува сегашното положение, когато умовете на гражданите са възбудени против него. Най-добрият начин на действие е да се въоръжат те самите, а за да имат поддръжка и отвън, да наемат маркиза на Ферара; когато при избора дойде на власт приятелски разположена към тях Синьория, те ще се разправят с него. Накрая събралите се се договорили да изчакат новата Синьория и да действуват според обстановката.

Сред заговорниците бил Николо Федини, който изпълнявал длъжността секретар на събранието. Привлечен от твърде голямата и очевидна изгода, той разкрил на Пиеро всички замисли на враговете му и му предал списъка на заговорниците и на всички, които били сложили подписа си. Като видял колко граждани, и при това най-видните, желаят неговата гибел, Пиеро се изплашил. Посъветван от приятелите си, той също решил да събере подписите на своите привърженици. Той възложил тази работа на един от най-верните си приятели и можал да се убеди колко лекомислени и неустойчиви са умовете на гражданите, защото много от тези, които сложили подписа си за враговете му, се подписали и в негова поддръжка.

XIV

Докато траели тези събития, дошло време за обновяване на висшата магистратура и гонфалониер на справедливостта станал Николо Содерини[16]. Изключително било зрелището, когато го водели към двореца, съпроводен не само от най-именитите граждани, но от целия народ, и по време на шествието го увенчали с венец от маслинови клонки, за да покажат, че това е човекът, от когото единствено ще зависят свободата и доброто на отечеството. Този пример подобно на много други показва колко нежелателно е да встъпваш на важна длъжност или да получаваш върховната власт, когато околните имат за теб много голямо мнение. С делата си ти никога няма да можеш да оправдаеш това мнение, защото хората ще искат повече, отколкото ти си способен да им дадеш и накрая ще се покриеш само с позор и безчестие.

Николо Содерини имал брат Томазо. Николо се отличавал с голяма смелост и енергия, а Томазо — с по-голяма разсъдливост. С Пиеро го свързвала здрава дружба. Познавайки добре своя брат и неговия стремеж да върне на републиката свободата така, че никой да не пострада, той го посъветвал да състави новите списъци на кандидатите за длъжности, че в избирателните торби да бъдат имената само на привържениците на свободата. По този начин, казвал той, може да се укрепи държавата без много вълнения и без да се нанасят щети на никого. Николо леко се поддал на уговорките на брат си и в тези напразни усилия загубил всичкото време на своята магистратура. Неговите приятели — измежду главатарите на заговора — не се намесили; от завист не искали управлението на държавата да се измени заради Николо, защото все се надявали, че ще постигнат това при друг гонфалониер. Срокът на длъжността на Николо изтекъл и тъй като той започнал много неща, а не завършил нито едно, смъкнал от себе си пълномощията по много по-малко почтен начин, отколкото ги бил получил.

XV

Този пример твърде много засилил партията на Пиеро. Надеждите на неговите приятели укрепнали, а неутралните граждани преминали на тяхна страна. По такъв начин силите се изравнили и в продължение на няколко месеца двете партии изчаквали. Но партията на Пиеро ставала все по-влиятелна и това накарало нейните врагове да се съберат заедно и със сила да постигнат онова, което не съумели или не искали да получат по законен и лек път. Те възнамерявали да умъртвят Пиеро, който лежал болен в Кареджи, като за тази цел извикат във Флоренция маркиза на Ферара. Било решено, че след смъртта на Пиеро всички ще излязат въоръжени на площада и ще принудят Синьорията да установи държавна власт по тяхно желание, защото, въпреки че не цялата Синьория била на тяхна страна, те разчитали, че противниците ще се подчинят от страх. Месер Диотисалви, за да прикрие по-добре тези свои замисли, често навестявал Пиеро, казвал му, че в града няма никакви раздори, и всячески го убеждавал да пази единството на гражданите. Но Пиеро бил осведомен за всичките тези действия, а освен това месер Доменико Мартели му доверил, че Франческо Нерони, братът на месер Диотисалви, го уговарял да премине на тяхна страна, доказвайки му, че те непременно ще победят, а партията на Медичите е обречена.

Затова Пиеро решил пръв да вземе оръжието и се възползувал от сговора на своите противници с маркиза на Ферара. Той си дал вид, че е получил от месер Джовани Бентивольо, владетеля на Болоня, писмо, в което му съобщавал, че маркизът на Ферара с войските си се намира на брега на река Албо и че открито заявявал, че се отправя към Флоренция. И така, като се престорил, че наистина е получил това известие, Пиеро се въоръжил и окръжен от огромна тълпа въоръжени хора, дошъл във Флоренция. Всички негови привърженици веднага взели оръжието, същото сторили и противниците. Сред привържениците на Пиеро, подготвени от по-рано, имало по-голям ред, отколкото сред враговете, те съвсем не били готови да осъществят на дело своите замисли. Месер Диотисалви, който у дома си не

се чувствувал в безопасност, понеже бил съсед на Пиеро, ту ходел в двореца, за да убеждава Синьорията да застави Пиеро да сложи оръжие, ту при месер Лука, за да не напуска тяхната партия. Но най-голяма дейност проявил месер Николо Содерини, който веднага се въоръжил и съпроводен от почти целия народ на своя квартал, се явил в дома на месер Лука и започнал да го уговаря да излезе на кон на площада, за да защити Синьорията, която била на тяхна страна. Той го убеждавал, че победата е в техни ръце, и твърдял, че не му отива на месер Лука да стои в дома си и да претърпи срамно поражение от въоръжените врагове или да бъде така срамно измамен от невъоръжените. За да не се разкайва, когато вече било късно, от своето бездействие, ако иска насилственото сваляне на Пиеро, сего то е лесно достижимо; но ако предпочита мирния изход, то по-добре ще бъде да е в положението на диктуващ мирните условия, отколкото да ги получава. Тези думи обаче ни най-малко не разколебали месер Лука, защото той вече бил забравил своите неприятелски чувства към Пиеро, който го подкупил с обещания за нови брачни съюзи между техните семейства и за нови изгоди. Една племенница на месер Лука била вече обещана за невяста на Джовани Торнабуони. Затова той убедил месер Николо да сложи оръжието и да се върне у дома си: напълно достатъчно е, че градът се управлява от магистрати, така ще бъде и занапред; всички трябва да сложат оръжие, а Синьорията, където нашите са в болшинство, ще бъде съдия в гражданските раздори. Николо, който останал неубеден, се върнал у дома си, но предварително казал: «Аз не мога сам да спася републиката, но мога да ѝ предскажа зла съдба. Решението, което сте взели, ще отнеме свободата на отечеството, от вас ще отнеме властта и имуществото, а на мен и останалите — родината.»

XVI

По време на тези смутове Синьорията се затворила в двореца и заедно с магистратите се отдръпнала настрана, като не изказала предпочитание нито към едната, нито към другата партия. Онези граждани, които последвали примера на Лука, като видели, че Пиеро е въоръжен, а противниците му са без оръжие, се замислили — не толкова как да навредят на Пиеро, а как да се сприятелят с него. Най-видните от гражданите, главатарите на градските партии, се явили в двореца пред Синьорията и дълго обсъждали делата на града и начините, по които биха могли да умиротворят страстите. Понеже Пиеро непрекъснато бил болен и не бил в състояние да присъствува на това събрание, всички единодушно решили да отидат при него в дома му. Изключение направил само Николо Содерини: той предварително предал грижите за децата си и за имуществото си на своя брат Томазо и се оттеглил във вилата си, за да изчака обрата на преговорите, от които за себе си очаквал беди, а за отечеството щети.

Когато гражданите пристигнали при Пиеро, един от тях, на когото било поръчано да говори, се оплакал от смутовете в града, като заявил, че за главен виновник трябва да се смята този, който пръв е взел оръжие. Гражданите и правителството не знаят какво именно иска Пиеро, но понеже той пръв се е въоръжил, затова са дошли при него да узнаят волята му и ако тя съответствува на благото на отечеството, те са готови да я приемат. Пиеро им отговорил така: за безредиците следва да се обвинява не този, който пръв е взел оръжието, а онзи, чието поведение е довело до това. И ако се позамислят малко как те се държали спрямо него, ако вземат под внимание всичките нощни сборища, събирането на подписите, интригите с цел да му отнемат родния град и живота му, то много лесно ще разберат кое го е накарало да вземе оръжието. Но тъй като оръжието не е излязло вън от неговия дом, това ясно доказвало неговите намерения, че той е искал само да се защищава, а не да причинява някому вреда. Той не е искал нищо друго, към нищо не се е домогвал освен към безопасност и спокоен живот и никога не е имал никакви други намерения, защото, когато изтекъл срокът на балията, той и не помислил да си осигури някакви особени пълномощия; напълно му допадало обичайните магистрати да управляват държавата — стига само те да са доволни от това. И трябвало да си спомнят още, че Козимо и синовете му умее-

ли да живеят във Флоренция, ползувайки се с почит както с балия, така и без балия, а през 1458 година не неговият дом се постарал да възстанови балията, а самите граждани. И ако сега те не искат балията, тя и на него не е нужна. Но има хора, за които това е малко, хора, които считат, че не могат да живеят във Флоренция, докато той живее в нея. Разбира се, той никога не би повярвал, дори и през ум не би му минало, че негови приятели и приятели на баща му не могат да живеят във Флоренция заедно с него, човека, който всякога е бил известен със своята любов към покоя и мира. След това, обръщайки се към месер Диотисалви и неговите братя, които се намирали също там, той сурово и с негодуване ги упрекнал за благодеянията, които са получили те от Козимо, за доверието, което той им е оказвал, и за тяхната черна неблагодарност. В думите му имало такава сила, че много от присъствуващите, дълбоко трогнати, били готови на същото място да се разправят с месер Диотисалви и с неговите братя, ако Пиеро не ги бил задържал. Накрая Пиеро заявил, че той е съгласен на всичко, което явилите се пред него граждани постановят заедно със Синьорията, защото той моли само за едно — да му обезпечат безопасност и покой. След това говорили за още много неща, но никакви решения не били взети освен общото пожелание да се обнови държавното управление и да се установи в него нов ред.

XVII

Гонфалониер на справедливостта тогава бил Бернардо Лоти, човек не твърде добре разположен към Пиеро, затова решил да не предприема нищо, докато той не е на власт: впрочем това нямало значение, защото срокът на неговите пълномощия изтичал. Но когато дошло време за избиране на нова Синьория за септември и октомври 1466 година, висшата магистратура била възложена на Роберто Лиони. Още щом поел кормилото на управлението и видял, че всичко е подготвено, той събрал народа на площада и образувал в нова балия[17], твърде благоприятна за Пиеро, която много скоро назначила магистрати съгласно же-

ланията на новото правителство. Този преврат хвърлил в паника главатарите на враждебната партия и месер Аньоло Ачайуоли избягал в Неапол, а месер Диотисалви Нерони и Николо Содерини — във Венеция. Месер Лука Пити останал във Флоренция, доверявайки се на обещанията на Пиеро и на новото родство с неговия дом. Избягалите били обявени за метежници, цялото семейство Нерони било разпръснато, а месер Джовани ди Нероне, бившият флорентински епископ, доброволно се оттеглил в изгнание в Рим, за да избегне по-голямото зло. Много граждани, внезапно заминали от Флоренция, били заточени на различни места. Но и това се оказало недостатъчно: проведена била тържествена процесия с благодарствен молебен по случай запазването на държавата и обединението на града. По време на тържеството били заловени и подложени на мъчения неколцина граждани, от които след това едни били осъдени на смърт, а други изпратени в изгнание.

Сред всички тези превратности най-ярък пример за изменчивостта на човешката съдба се оказал Лука Пити, защото именно в негово лице можело да се познае разликата между победата и поражението, между честта и безчестието. В неговия дом, който по-рано постоянно бил посещаван от много хора, сега царели пустота и безмълвие. Когато той се появявал по улиците, приятелите и роднините му не само че не образували тълпа след него, но дори се боели да го поздравят, защото на едни от тях били отнети много от почестите, а на други част от имуществото им и всички те били изправени пред заплаха. Великолепните здания, които започнал да строи, били изоставени от работниците; вниманието, което по-рано му се оказвало, се превърнало в оскърбления, а почестите в хули. Стигнало се дотам, че много от онези, които му били подарили ценни предмети, сега си ги искали обратно, сякаш били вещи, дадени назаем, а тези, които го превъзнасяли до небето, започнали да го обвиняват в насилие и неблагодарност. Така че той със закъснение се разкаял за това, че не повярвал на думите на Николо Содерини и не потърсил случай да умре честно с оръжие в ръка, вместо да живее в безчестие сред победоносните врагове.

XVIII

Гражданите, които се намирали в изгнание, започнали да се съветват помежду си и да мислят как да си върнат града, който не успели да задържат. Месер Аньоло Ачаюоли, който се намирал в Неапол, преди да предприеме някакви действия, решил да изпита настроението на Пиеро и да разбере има ли някаква възможност да се помири с него и затова му написал следното писмо:

«Аз се смея над превратностите на съдбата, която по своя прищявка превръща приятелите във врагове, а враговете в приятели. Ти сам навярно помниш как по време на изгнанието на баща ти аз отделях повече внимание на тази несправедливост, отколкото на която и да е опасност за мене, изгубих отечеството си и едва не изгубих и живота си. Докато беше жив Козимо, аз винаги съм почитал и покровителствувал вашия дом, а след неговата смърт никога не съм се стремял да ти нанеса някаква вреда. Наистина твоята физическа слабост и крехката възраст на твоите деца ме смущаваха дотолкова, че си помислих не трябва ли да се даде на нашата държава такава форма, че в случай на твоята преждевременна кончина отечеството ни да не изпадне в гибел. Ето от какво се породи всичко онова, което извърших — не срещу теб, а в името на благото на моята родина. Ако съм изпаднал в заблуждение, то моите добри намерения и миналите ми заслуги, струва ми се, са напълно достатъчни, за да бъде то забравено. Не мога да повярвам, че след като толкова време съм бил верен на твоя дом, няма да намеря у теб милосърдие и че толкова много мои заслуги само от една моя грешка могат да бъдат превърнати в нищо.»

Като получил това писмо, Пиеро отговорил така: «Твоят смях там, където ти сега се намираш, е причина за това, че на мен не ми се налага да плача, защото ако ти се смееше във Флоренция, аз щях да плача в Неапол. Аз не отричам, че ти си се отнасял добре към моя баща, но признай, че и ти си видял добро от него. Така че ти си толкова по-задължен на нас, отколкото ние на теб, така както повече трябва да се ценят делата от думите. Получавайки награда за всичко добро, което си направил, не се учудвай, че трябва да понесеш и справедливата отплата за злото. Любовта към отечеството не е оправдание за теб, защото няма да се намери никой, който би повярвал, че Медичите по-малко са обичали своя град и че са направили за него по-малко от Ачаюолите. Живей без чест в Неапол, след като не си съумял да живееш сред почит във Флоренция.»

XIX

Отчаян от невъзможността да получи прошка, месер Аньоло отишъл в Рим, където се сближил с архиепископа и останалите изгнанници, и всичките заедно се постарали с подходящи средства да разстроят кредита на търговското предприятие на Медичите в Рим. С много труд Пиеро успял да възпрепятствува това и с помощта на приятели провалил всичките им планове. От своя страна месер Диотисалви и Николо Содерини с всички сили се стараели да подбудят венецианския сенат против отечеството им, като смятали, че ако на флорентинците се наложи да водят нова война, те със своето ново правителство, което не се ползувало с обич, няма да могат да я издържат.

В това време във Ферара се намирал Джован Франческо, синът на месер Пала Строци, изгонен от Флоренция по време на превратата през 1434 година, заедно със своя баща. Той се ползувал с голямо влияние и по мнението на останалите търговци бил изключително богат. Неотдавнашните изгнаници убеждавали Джован Франческо колко лесно ще се завърне в родината, ако венецианците влязат в играта. Те били убедени, че венецианците ще се съгласят на това, ако самите изгнаници могат донякъде да участвуват в разходите. Джован Франческо, горящ от жажда за отмъщение заради нанесената му обида, лесно се поддал на уговорките им и обещал да съдействува в това дело с всички средства. Те се явили заедно при дожа и му се оплакали от изгнаничеството, което им се налагало да понасят не заради някаква вина, а само затова, че искали отечеството им да живее според своите закони и почестите да се отдават на магистратите, а не на ше-

па граждани. Защото Пиеро Медичи и няколко негови привърженици, които били свикнали да действуват насилствено, с измама се били въоръжили, с измама ги били заставили да сложат оръжието и след това с измама ги изгонили от отечеството. Но като не се задоволили с това, те пожелали да замесят и господа-бога в угнетяването на много други, останали в града под защитата на дадената им дума, сякаш искали и господ да стане съучастник в тяхното предателство; по време на свещена церемония и на тържествения молебен затворили в тъмница и осъдили на смърт много граждани. В стремежа си към справедливо възмездие за всички тези дела те, флорентинските изгнаници, не знаели към кого друг да се обърнат освен към Венецианския сенат, който, тъй като всякога е успявал да запази свободата си, би трябвало да се смили над тези, които са загубили своята свобода. Ето защо те се обръщали с призив към свободните граждани против тираните и към благочестивите против нечестивите: да си спомнят как семейството на Медичите им е отнело владичеството над Ломбардия, когато Козимо против волята на другите граждани оказал помощ и съдействие на херцог Франческо против Венецианския сенат. И ако сенатът не се трогнел от справедливата кауза на изгнаниците, то справедливата ненавист и справедливият стремеж за отмъщение би трябвало да ги подтикнат към действие.

XX

Тези последни думи развълнували целия Сенат, който постановил, щото Бартоломео Колеони, кондотиерът на републиката, да нападне флорентинските владения. Колкото могли най-бързо събрали войска, към която се присъединил Ерколе д'Есте, изпратен от Борсо, маркиза на Ферара. Флорентинците не били успели още да се подготвят, когато в първите дни на кампанията тези войски опожарили градчето Довадола и разграбили околната местност. Но флорентинците веднага след като изгонили враждебната на Пиеро партия, възстановили съюза с Галеацо, херцога на Милано, и с крал Феранте, а за капитан на своите войски

повикали Федериго, графа на Урбино: така че сега, след като си осигурили приятели, по-малко се съобразявали с неприятелите. Феранте изпратил на помощ на Флоренция големия си син Алфонсо, а Галеацо се явил лично, при това и двамата довели доста значителни сили. Всички съюзни войски се обединили при флорентинската крепост «Кастракаро», която се намира в подножието на високите планини между Тоскана и Романя, а неприятелят счел за по-добре да се оттегли към Имола. Наистина според тогавашните обичаи между войскови части на едната и на другата страна се завързвали незначителни схватки, но никой не щурмувал и не обсаждал градове, никой не давал на неприятеля решително сражение, всички стояли в палатките си и се държали с удивително малодушие.

Това бездействие отегчило флорентинците, обременени от тежестта на войната, която струвала скъпо и не носела никаква изгода. Магистратите започнали да се оплакват на гражданите, които били назначени за комисари. Те отговорили, че единствената причина за това е херцог Галеацо, който имал твърде голяма власт, а не притежавал никакъв опит и сам не умеел да взема полезни решения, а и на другите не позволявал, и докато той бъдел във войската, нищо полезно и славно нямало да може да се предприеме. Тогава флорентинците дали да се разбере на херцога, че неговото лично заставане начело на войската им било изключително полезно, защото само неговата слава била достатъчна, за да изплаши неприятеля. Обаче личната му безопасност и тази на държавата му за тях са по-важни, отколкото тяхната изгода, защото от тази безопасност зависи всяко благополучие, и ако той претърпи някаква щета, то и за Флоренция нещата също ще тръгнат зле. Те считат, че за него е опасно да отсъствува дълго от Милано, защото той е на власт отскоро, а неговите съседи са могъщи и внушават подозрение и ако някой от тях замисли нещо срещу него, той много лесно би могъл да го направи. И предвид всичко това те съветват херцога по-скоро да се върне в своята държава, като им остави в помощ своите части.

Този съвет бил приет от Галеацо и той, без да мисли много, се върнал в Милано; флорентинските воена-

чалници, като получили възможността да действуват по свое усмотрение, трябвало да докажат, че присъствието на херцога е била истинската причина за тяхното дотогавашно бавене. Затова те се приближили до неприятеля и завързали сражение, което продължило половин ден, но победата не наклонила към нито една от двете страни. Но в тази битка не паднал нито един човек — били ранени само няколко коня, и от едната, и от другата страна били взети няколко пленници. Скоро настъпила зимата, която войските обикновено прекарват на зимни квартири: месер Бартоломео се оттеглил в Романя, флорентинските войски — в Тоскана, а херцогските и кралските — в земите на своите повелители.

Въпреки уверенията на флорентинските изгнаници нападението на венецианците не предизвикало във Флоренция ни най-малко някакъв смут и тъй като нямали средства за издържането на войските, започнали мирни преговори, които скоро довели до споразумение[18]. Изгнаниците, след като изгубили всякаква надежда за връщане, се разпръснали на различни места. Месер Диотисалви се отправил към Ферара, където бил приет и издържан от маркиз Борсо. Николо Содерани се заселил в Равена, където живял с малка пенсия от венецианското правителство, там остарял и умрял. Той бил справедлив и мъжествен човек, но вземал решенията бавно и с голямо колебание, в резултат на което, когато станал гонфалониер на справедливостта, пропуснал възможността да удържи победа — възможност, която загубил и не можал впоследствие да си възвърне, защото бил вече частно лице.

XXI

След сключването на мира гражданите, които взели връх във Флоренция, решили, че победата им ще бъде непълна, ако те не съумеят не само да притиснат своите предишни врагове, но и тези, които им се струват подозрителни. Затова с помощта на гонфалониера на справедливостта Балдо Алтовити те отново лишили много граждани от правото да заемат длъжности, а много други изпратили в изгнание. Това засилило тяхното

могъщество и предизвикало страх у всички. Те злоупотребявали с властта, която имали, и се държали така, като че ли всемогъщият бог и щастливата съдба са им предоставили града ни като плячка. Пиеро знаел малко за тези злоупотреби, а и на малкото, които му били известни, не можел да противодействува, поради недоброто си здраве. Той бил толкова немощен, че владеел, може да се каже, единствено дара на словото. Единственото, което можел да направи, било да призовава съгражданите си, умолявайки ги, да се подчиняват на законите и мирно да се радват, че отечеството им се е спасило, а не е загинало.

За да развесели Флоренция, той решил пищно да отпразнува брака на извънбрачния си син Лоренцо с неговата невяста Клариче от рода Орсини; сватбата била отпразнувана с разкош и великолепие, подобаващи на такъв именит гражданин[19]. В продължение на няколко дни се давали балове в моден стил, пирове и представления на древни трагедии и комедии. За да се покаже още по-ярко величието на дома на Медичите и на цялата държава, към всичко това прибавили и две военни зрелища: едното представлявало кавалерийско сражение в открито поле, другото — превземане на град с пристъп. Всичко било изпълнено с такова изкуство и с такъв ред, за каквито можело само да се мечтае.

XXII

Докато във Флоренция ставали тези събития, останалата част на Италия живеела в мир, но не без страх от турците, които продължавали да осъществяват своите планове и през цялото време притискали християните. За най-голям срам и обида на християнското име турците завладели Негропонте. В това време умрял Борсо, маркизът на Ферара, и негов приемник станал брат му Ерколе. Умрял и Сиджизмондо да Римини, неизменният враг на папството; той бил наследен от първородния си син Роберто, който впоследствие се прославил като един от най-способните италиански военачалници. Починал също и папа Павел. Негов приемник станал Сикст IV, който по-рано се наричал Франческо да Савона, човек от най-долен произход;благодарение на свои-

те добродетели обаче той станал генерал на ордена на свети Франциск, а след това кардинал. Този папа е първият, който е показал на какво е способен главата на църквата и по какъв начин много неща, считани досега за неблаговидни, могат благодарение на папската власт да придобият законен вид. Сред членовете на семейството му били Пиеро и Джироламо, които според общото убеждение били негови синове, но които той прикривал под по-пристойни родствени наименования. Пиеро бил монах и папата му дал кардиналско звание с титлата на свети Сикст. Джироламо живеел в град Форли, който той отнел от Антонио Орделафи, въпреки че прадедите на последния го били владеели дълго време. Твърде самовластното му поведение обаче засилило уважението на всички италиански градове към него и всички се стараели да си осигурят приятелството му. Херцогът на Милано дал за съпруга на Джироламо извънбрачната си дъщеря Катерина и като нейна зестра град Имола, който отнел от Тадео Алидози. Херцигът и крал Феранте заздравили своите отношения с нов брачен съюз: дъщерята на първородния кралски син Алфонсо Елизабета се омъжила за Джован Галеацо, най-голямия син на херцога.

Следователно в Италия тогава се живеело доста спокойно. Най-голямата грижа на нейните господари била да се наблюдават един друг и да си обезпечават взаимно приятелство чрез нови съюзи и бракове между княжеските домове. При все това сред този всеобщ мир Флоренция се раздирала от разприте на своите граждани, а Пиеро поради болест не можел да възпрепятствува това развихрено честолюбие. Все пак за облекчение на своята съвест и с надеждата да засрами враждуващите той ги поканил всичките у дома си и се обърнал към тях със следните думи:

«Никога не бих повярвал, че може да настъпи време, когато поведението и начинът на живот на моите приятели ще ме заставят да обичам враговете и да ги съжалявам и пред победата да предпочитам поражението. Защото аз предполагах, че съм се сближил с хора, които имат мярка и предел в своята алчност, на които би било достатъчно да живят в родината си в мир и в чест и при това с щастливото съзнание, че

възмездието е постигнало техните врагове. Но сега виждам колко съм се заблуждавал и колко малко съм знаел за свойствената на всички хора користолюбие и по-специално — за вашата. Защото на вас не ви стига, че властвувате в нашия град, че на вас, незначителното малцинство, са дадени всички почести, всички главни длъжности, всички преимущества, които обикновено се разпределяха между доста много граждани; не ви стига и това, че си поделихте имуществото на враговете, и това, че можете да стоварвате на чужди плещи цялото бреме на обществените разходи, а вие самите, освободени от това бреме, да се наслаждавате на преимуществата на властта, но трябва още и с всевъзможни обиди и притеснения да не давате покой на никого. Вие отнемате от съседа си имуществото му, търгувате с правосъдието, гнетите мирните хора и величаете безочливите. Не вярвам, че някъде в Италия могат да се намерят толкова примери за насилие и алчност, колкото в нашия град. Значи родината ни е дала живот, за да лишим нея от живот? Направила ни е победоносни, за да погубим нея? Обсипва ни с почести, за да я позорим? Аз ви давам дума, достойна за доверие, дума на порядъчен човек, че ако продължавате да се държите така, аз ще се разкайвам за постигнатата победа и ще започна да се държа по такъв начин, че вие ще се разкайвате за лошо използуваната от нас победа.»

Гражданите, които бил повикал при себе си, отговорили така, както подобава на мястото и на обстоятелствата на този разговор, но ни най-малко не се отказали от своите пагубни деяния. В крайна сметка Пиеро тайно извикал Аньоло Ачаюоли в Кафаджоло и дълго беседвал с него за положението във Флоренция. И няма ни най-малко съмнение в това, че ако не му е попречила за това смъртта, той е щял да върне в отечеството всички изгнаници, за да обуздаят алчността на противниците. Съдбата обаче възпрепятствувала осъществяването на тези негови благородни намерения: измъчен от телесни недъзи и душевни терзания, той починал на петдесет и три годишна възраст[20]. Отечеството не могло да познае достатъчно неговото благородство и доброта, защото неговият баща Козимо е бил до него почти до края на живота му,

а малкото години, които е живял след баща си, преминали за него в болки и граждански раздори. Пиеро бил погребан в църквата «Сан Лоренцо» редом до баща си и неговото погребение било извършено с цялата тържественост, която подобава на един талкова бележит гражданин. Той оставил двама сина, Лоренцо и Джулиано, които вече давали надежди, че ще бъдат полезни за държавата; но тяхната младост плашела всеки.

XXIV

Сред най-именитите граждани, които управлявали флорентинската република, най-много превъзхождал всички Томазо Содерини, чието благоразумие и влияние били известни не само във Флоренция, но и на всички италиански владетели. След смъртта на Пиеро всички погледи се обърнали към него, много граждани започнали да го посещават като глава на държавата и много господари му изпратили писма. Но понеже бил мъдър човек и добре познавал, и правилно оценявал своите богатства и успехи, както и тези на дома на Медичите, на писмата на господарите не отговарял, а на съгражданите си давал да се разбере, че те не трябва да посещават дома му, а дома на Медичите. За да докаже искреността на своите думи, той събрал първенците на всички именити семейства от Флоренция в манастира «Сант Антонио», където поканил също Лоренцо и Джулиано Медичи. Там той дълго и задълбочено говорил за положението във Флоренция и в цяла Италия, за домогванията на отделните господари и завършил със следните съображения: за да живее Флоренция в единство и мир, без да познае гражданските разпри и външните стълкновения, необходимо е да изпитва особено уважение към тези двама млади хора и да пази добрата слава на техния дом, защото хората не се оплакват, когато им се наложи да правят нещо привично за тях, и колкото до новостите, те се увличат по тях, но бързо ги изоставят. И всякога е по-лесно да се запази такава власт, която отдавна вече не предизвиква завист, отколкото да се създадва нова, която по какъвто и да е повод лесно може да бъде свалена.

След месер Томазо думата взел Лоренцо и въпреки

че бил още много млад, говорил с такава задълбоченост и скромност, че всички се убедили какъв ще стане той впоследствие. Преди да се разотидат, присъствуващите се заклели, че ще виждат у младите Медичи свои родни синове, а те заявили, че почитат събралите се тук като бащи. След това решение започнали да почитат Лоренцо и Джулиано като първи в държавата, а те във всичко се ръководели от съветите на месер Томазо.

XXV

И вътре в републиката, и вън от нея всичко било спокойно, никакви войни не смущавали постигнатото спокойствие, когато изведнъж възникнал неочакван смут, който сякаш искал да предизвести бъдещи бедствия. Сред семействата, които били разорени заедно с месер Лука Пити, било и семейството Нарди. Главата на това семейство, Салвестро, и неговите братя найнапред били изгонени, а след това, по време на войната с венецианския кондотиер Бартоломео Колеони, били обявени за метежници. Един от братята на Салвестро на име Бернардо, смел и неукротим юноша, поради своята бедност не можел да понася изгнанието. Виждайки, че настъпващият мир не му носи никакви надежди за връщане в отечеството, той започнал да прави опити да разпали нова война. Защото често пъти дребните неща водят до бурни последствия, тъй като хората са много по-склонни да следват нещо, което е получило тласък, отколкото сами да дадат тласък на събитията. Бернардо имал доста връзки в Прато, още повече в земите на Пистоя, и най-вече със семейството Паландра, което макар и селско, имало в своите среди хора, възпитани като всички пистойци сред въоръжени схватки и кръвопролития. Той знаел, че тези хора са крайно възбудени срещу Флоренция заради лошото отношение, на което били подложени от страна на флорентинските магистрати. Известно му било също и настроението на жителите на Прато, раздразнени от това, че ги управляват — според тяхното мнение много надменно и с голяма алчност; знаел също, че много от тях ненавиждат Флорентинската република. С една дума, всичко това му вдъхнало надежда, че ако

причини метеж в Прато, ще пламне огън в цяла Тоскана и желаещите да го раздухат ще бъдат толкова много, че тези, които ще искат да го угасят, ще се окажат недостатъчни. Той съобщил своя замисъл на месер Диотисалви и го попитал, в случай че му се удаде да завладее Прато, каква помощ може да очаква с негово съдействие от италианските държави. Месер Диотисалви намерил, че делото е много опасно, а надеждата за успех твърде незначителна. Но все пак, виждайки, че се представя възможност да се опита щастието за чужда сметка, той подкрепил Бернардо и му обещал сигурна помощ от Болоня и Ферара, стига само да може да завземе Прато и да задържи отбраната две седмици. Радостно възбуден от тези съвети, Бернардо тайно влязъл в Прато, споделил плановете си с някои от гражданите и намерил у тях пълна готовност да вземат участие в това дело. Същия стремеж и същата разпаленост открил и у семейството Паландра. След като се договорили за времето и начина на действие, Бернардо съобщил всичко на месер Диотисалви.

XXVI

Кмет на Прато като протеже на Флоренция бил Чезаре Петручи. Такива управители имат навика да държат при себе си ключовете на градските врати и ако се случи, особено в мирно време, някой от жителите да помоли да му ги дадат, за да излезе от града и се върне през нощта, те никога не му отказвали. Бернардо, който добре знаел този обичай, се приближил преди разсъмване откъм Пистоя към градските врати с гражданите от семейството Паландра и с още стотина въоръжени лица. Неговите съучастници в града също се въоръжили и един от тях отишъл при кмета за ключовете под предлог, че някакъв гражданин желаел да влезе. Кметът, на когото и през ум не минавало подобно нещо, изпратил слугата с ключовете към вратите. Едва излязъл на няколко крачки от двореца на управителя и заговорниците измъкнали от него ключовете, отворили вратата и пуснали вътре Бернардо и неговия отряд. В града отрядът се разделил на две части: едната начело със Салвестро от Прато завзела ци-

таделата, другата начело с Бернардо завладяла двореца и Чезаре Петручи и всичките му хора били поставени под стража. След това вдигнали шум и тръгнали из града, призовавайки народа на борба за свобода. По това време вече се разсъмнало и като чули шума, множина изтичали на площада. След като узнали как били завзети цитаделата и дворецът на управителя и че кметът и всичките му хора били заловени, те дълго не проумявали откъде можело да дойде всичко това. Осемте граждани, заемащи най-високите длъжности в двореца на кметството в Прато, се събрали, за да решат какво да правят. Бернардо и неговите съучастници, след като обикаляли известно време из града, видели, че към тях никой не се присъединява. Като узнал, че съветът на Осемте се е събрал, Бернардо се явил при тях и им обяснил причината за предприетото дело. Той казал, че единственият му стремеж е да освободи тях и отечеството си от робство, като им доказвал колко доблестно биха постъпили, ако вземат оръжие и ако ги последват в това начинание, чрез което те щели да постигнат вечен мир и вечна слава. Напомнил им за тяхната предишна свобода и за сегашното положение на подчиненост и се постарал да ги убеди, че положително ще им дойде помощ отвън, стига само те да се съгласят да се противопоставят в продължение на няколко дни на войските, които може да изпрати Флоренция. Той потвърдил, че във Флоренция имал съюзници, които ще се вдигнат веднага щом узнаят, че град Прато единодушно ги е последвал.

Тези думи обаче не направили ни най-малко впечатление на съвета на Осемте, които заявили на Бернардо, че на тях не им е известно дали Флоренция е свободна или поробена, нито е тяхна работа да съдят за това, но самите те не желаят никаква друга свобода, освен да служат на магистратите, които управляват Флоренция, защото те никога не са търпели от тях такива обиди, че да вдигнат оръжие срещу тях. Затова те го посъветвали да освободи кмета, да очисти града от своите хора и по-скоро да се постарае да избегне опасността, която си е навлякъл със своето безразсъдство. Бернардо ни най-малко не се смутил от тези думи, а решил да опита дали може страхът да окаже на жите-

лите на Прато такова влияние, каквото не съумели да окажат призивите. За да ги сплаши по-силно, той решил да умъртви Чезаре Петручи и заповядал да го изведат от тъмницата и да го обесят на прозорците на двореца. Чезаре вече се намирал до прозорците с примка на шията, когато видял Бернардо, който бързал към него. Той се обърнал към него с думите: «Бернардо, ти ме пращаш на смърт с надеждата, че жителите на Прато ще те последват, но ще видиш, че ще стане обратното. Защото тяхното уважение към управляващите, които се изпращат тук от флорентинския народ, е така дълбоко, че жестокото дело, което ти ще извършиш с мен, ще предизвика към теб такава дълбока ненавист, която в края на краищата ще породи твоята гибел. Не моята смърт, а моят живот може да ти донесе победа; ако аз им заповядам да постъпят така, както ти смяташ за нужно, те по-охотно ще послушат мен, отколкото теб, ако аз бъда изпълнител на твоите разпореждания, всички твои намерения ще се осъществят.»

Бернардо нямал друг избор и съветът на Чезаре му се сторил добър. Той наредил на Чезаре да излезе на балкона над самия площад и да заповяда на народа да се подчинява във всичко на него. Когато Петручи сторил това, което му било заповядано, отново го отвели в тъмница.

XXVII

Муждувременно слабостта на заговорниците станала съвсем явна и много флорентинци, живеещи в Прато, се обединили. Сред тях се намирал месер Джорджо Джинори, родоски рицар. Той пръв оказал въоръжена съпротива и нападнал Бернардо, който се разхождал по площада ту уговаряйки гражданите, ту заплашвайки тези, които не искали да го последват и да му се подчинят. Между Бернардо и многочислените последователи на месер Джорджо станало стълкновение, той бил ранен и заловен. След това лесно могли да освободят кмета и да се справят с останалите метежници: малко на брой и разпръснати из целия град, почти всички били заловени или убити.

Вестта за тези събития дошла във Флоренция силно

преувеличена; говорело се, че Прато бил завзет от метежниците, че кметът и всички негови хора били избити и че градът бил пълен с врагове; Пистоя се вдигнала на оръжие и почти всички нейни граждани участвували в заговора. Дворецът на Синьорията се изпълнил с граждани, дошли да обсъдят положението заедно с членовете на правителството. Тогава във Флоренция се намирал Роберто да Сансеверино, твърде прославен военачалник. Решено било да изпратят него на мястото на събитието заедно с хората, които можело да се съберат. Поръчали му да се приближи колкото може до Прато и да съобщи във Флоренция за събитията, които ставали там, като предприеме на място само това, което намери за възможно и разумно. Едва Роберто отминал замъка Кампи, когато насреща му се явил пратеник на Чезаре Петручи, който съобщил, че Бернардо е заловен, че съучастниците му са разпръснати или избити и метежът е потушен. Роберто се върнал във Флоренция, където скоро довели Бернардо. При разпита му относно истинските причини за неговия замисъл стигнали до заключението, че те са съвсем основателни. Тогава Бернардо заявил, че той е вдигнал метежа, защото предпочитал да умре във Флоренция, отколкото да живее в изгнание и искал тази негова смърт да бъде съпроводена с някакво паметно деяние.

XXVIII

След като метежът бил потушен още при възникването му, гражданите се върнали към обичайния си начин на живот с надеждата, че ще могат вече без всякакви вълнения да се ползуват от държавните порядки, които те установили и укрепили. Но във Флоренция се появила тази злочестина, която обикновено се поражда именно в мирно време. Младите хора, които имали повече свободно време, отколкото им е необходимо, започнали да си позволяват по-големи разходи за изискани дрехи, за пиршества и за други удоволствия от този род, като пилеели време и пари в игри на залагане и по жени. Единственото им умствено занятие станало появата в разкошни дрехи и състезанията по красноречие и остроумия, като при това този, който превъз-

хождал останалите в тези словесни съревнования, бил считан за най-мъдрия и най-достойния за уважение. Всички тези привички се засилили с присъствието на придворните на миланския херцог, който със своята съпруга и с целия си двор дошъл във Флоренция — за обет, както той уверявал — и бил приет с цялата пищност, подобаваща на такъв господар, и при това такъв приятел на Флоренция. Тогава нашият град станал свидетел на това, което още никой не бил виждал. Било по време на пост, когато църквата предписва отказване от месна храна, обаче херцогският двор, който не зачитал нито църквата, нито бог, се хранел изключително с месо. Сред многобройните зрелища, дадени в чест на този господар, в църквата «Санто Спирито» било устроено представление със слизането на светия Дух над апостолите. Тъй като при подобни тържества всякога се налага да се запалят много светилници, избухнал пожар, църквата изгоряла и мнозина сметнали, че това било знак на божия гняв над нас. И ако херцогът намерил Флоренция пълна с куртизанки, потънала в наслади и нрави, които никак не съответствували на един порядъчен градски живот, то той я оставил в състояние на още по-голяма поквареност. Ето защо всички достойни граждани решили да обуздаят този безпорядък и с нови закони ограничили разкоша в обличането, погребалните церемонии и пиршествата.

XXIX

По време на този мирен живот в Тоскана възникнали нови и съвършено неочаквани вълнения. На територията на Волтера от няколко граждани били открити залежи от стипца, чиято ценност те добре познавали. За да набавят средства за разработката на тези залежи и за да могат да защитят правата си над тях, те се обединили с няколко флорентински граждани и поделили доходите си. Отначало това откритие, както обикновено става при всяко ново предприятие, не привлякло вниманието на народа на Волтера. Но впоследствие, когато станала ясна цялата изгода от него, те поискали да поправят — но вече твърде късно и затова безрезултатно, грешката, която лесно можела да се избегне със своевременното

намесване в това начинание. В съветите на града започнали да обсъждат делото, като доказвали, че изкопаеми, открити в земите на комуната, не могат да се разработват в полза на частни лица. Затова те изпратили във Флоренция посланици. Там делото било възложено за разглеждане на няколко граждани, които или защото били подкупени от заинтересованите, или поради свое искрено убеждение постановили: народът на Волтера не е прав, като иска да лиши гражданите си от плодовете на техния труд и старание, залежите от стипца принадлежат на гражданите, а не на града; но ще бъде справедливо, ако те всяка година плащат определена сума на града като собственик на територията.

Този отговор още повече засилил смутовете и разприте във Волтера: в съветите, по улиците и по площадите се говорело само за това. Народът единодушно искал връщането на това, което по негово мнение му било отнето. Обикновените граждани искали да запазят това, което те първи били открили и което след това им било присъдено от флорентинското решение. Работата стигнала дотам, че един гражданин на име Пекорино, твърде уважаван в града, бил убит, след което били убити и много други, негови привърженици, а домовете им запалени. Най-възбудените били готови да убият управителите, изпратени във Волтера от Флоренция, и само с големи усилия ги възпрели.

XXX

След това първо предизвикателство жителите на Волтера решили най-напред да изпратят свои представители във Флоренция и заявили на Синьорията, че ако тя потвърди старите права на волтеранци, те са готови да признаят своята зависимост от Флоренция. За отговора спорили дълго. Месер Томазо Содерини съветвал да приемат предложението на Волтера при каквито и да е условия тя да признае зависимостта си. Той смятал, че не е време да се запалва огънят на нов раздор така близо до Флоренция, защото може да се прехвърли и при нас; защото в него предизвиквали опасение и характерът на папата, и могъществото на неа-

политанския крал, и при това той не се доверявал много на приятелството на Венеция и на херцога, тъй като се съмнявал както в искреността на първите, така и във възможностите на втория. Накрая той напомнил общоизвестната истина: че мършавата спогодба е много по-добра от тлъстата сръдня.

От друга страна, Лоренцо Медичи счел този случай за подходящ, за да докаже, че той е способен за мъдър съветник; тъй като него го поддържали онези, които изпитвали завист към уважението и почитта на месер Томазо. Лоренцо предложил да се вдигнат и с оръжие в ръка да накажат Волтера заради нейното дръзко поведение, като твърдял, че ако тя не бъде наказана за назидание, другите поданици на републиката без всякакво уважение и страх ще се решат на същото и при най-дребния повод. Синьорията постановила да започнат военни действия, а на волтеранците отговорила, че не им подобава да искат съблюдаването на старите права, след като самите те ги нарушават; затова са длъжни да приемат решението на Синьорията или да очакват война.

Когато волтеранските представители се върнали в града си с този отговор, Волтера започнала да се готви за отбрана; издигнали укрепления и поискали помощ от всички италиански държави. Но почти никой не се отзовал, само Сиена и владетелят на Пиомбино им дали надежда, че ще им помогнат. Флорентинците от своя страна, убедени, че победата им зависи от бързината на действията, събрали десет хиляди пехотинци и две хиляди конници, които под командуването на Федериго, господаря на Урбино[21], навлезли в територията на Волтера и без много труд я завладели цялата. След това те обсадили града, който почти от всички страни е обграден от отвесни възвишения и може да бъде превзет само от страната, където се намира църквата «Сан Алесандро». Жителите на Волтера наели за своята защита около хиляда войници, които, като видели, че флорентинците не се шегуват, и съмнявайки се, че ще могат да им устоят, се отбранявали доста вяло, но затова пък проявили настойчивост в оскърбленията, които ежедневно причинявали на жителите на Волтера. Нещастните граждани, които търпели поражение от враговете извън града, а вътре в него гнета на защитниците, изпаднали в отчаяние и започнали да мислят за капитулация; и понеже не можели да разчитат на добри условия, се предали на милостта на комисарите на републиката. Те заповядали да отворят градските врати и след като въвели значителна част от войската си, се отправили към двореца, където се намирали приорите, на които било наредено да се разотидат по домовете. По пътя един от приорите, за да го унизят, бил ограбен от един флорентински войник. С това започнали — тъй като хората всякога са повече склонни към зло, отколкото към добро — разрушението и разграбването на града, който през целия ден бил предоставен на властта на победителите, които не щадели нито жените, нито светите места; войниците — както тези, които лошо го защищавали, така и тези, които били дошли да го превземат, разграбили цялото имущество на гражданите. При новината за победата Флоренция била обхваната от голяма радост и понеже тя била удържана изключително поради съвета на Лоренцо, неговото влияние още повече се засилило. Един от близките му приятели упрекнал месер Томазо Содерини за неговия съвет, като между другото казал: «Какво ще кажете сега, когато Волтера е превзета?» На това месер Томазо отвърнал: «Аз смятам, че сега тя е загубена. Ако вие я бяхте взели по взаимна договореност, щеше да бъде по-полезно и по-сигурно. Но сега ще трябва да я държим под наша власт със сила. И в трудни времена тя ще ни причинява излишни главоболия и ще ни отслабва, а в мирно време ще ни носи безпокойства и разходи.»

XXXI

В това време папата, алчен да държи в подчинение принадлежащите на църквата градове, заповядал да разграбят Сполето, който бил подбуден от някои от градските партии да въстане. След това поради същата вина той обсадил Чита ди Кастело. Тогава този град се владеел от Николо Вители, който бил в тесни приятелски връзки с Лоренцо Медичи, който му оказал не само съществена помощ, за да спаси Николо, но и напълно достатъчна помощ, за да посее между папа Сикст

и семейството на Медичите вражда, която дала впоследствие твърде горчиви плодове. Те нямало да се покажат толкова бързо, ако скоро след това не настъпила смъртта на брат Пиеро, кардинал Сан Сикст.

Този кардинал, след като обиколил цяла Италия, отишъл и във Венеция, и в Милано под предлог да почете с присъствието си сватбата на Ерколе, маркиза на Ферара, но всъщност желанието му било да проучи настроенията на тези господари и да си изясни може ли да се разчита на тяхната враждебност против Флоренция. Но след връщането си в Рим умрял и имало дори подозрение, че венецианците са го отровили, защото се опасявали да не би папа Сикст, ползувайки се от съветите и интригите на брат Пиеро, да добие поголям авторитет, защото, въпреки че той самият бил от долен произход и че в манастира получил съвсем ограничено възпитание, веднага щом достигнал кардиналското звание, проявил такава надменност и честолюбие, че не му била вече достатъчна и кардиналската шапка, дори и папският престол. Той не се поколебал да даде в Рим пир, който би поразил всеки крал и за който похарчил повече от двадесет хиляди флорина. След като се лишил от такъв помощник, папата започнал по-бавно да осъществява своите планове.

Междувременно Флоренция, Венеция и херцогът възобновили съюзния договор[22], като предоставили на папата и на неаполитанския крал възможност да се присъединят към него, а папа Сикст и кралят сключили съюз помежду си, към който можели да се присъединят и останалите италиански господари. По такъв начин Италия била разделена на две групи държави, между които едва ли не всеки ден възниквали поводи за ненавист; както станало по повод остров Кипър, към който се домогвал крал Феранте, но който бил завладян от Венеция. Всичко това сближавало папата и краля все повече и повече. Владетелят на Урбино, Федериго, когото тогава считали за най-съвършения военачалник в Италия, дълго време бил на служба към Флоренция. За да отнемат от съюзниците такъв военачалник, папата и кралят решили да го привлекат на своя страна: кралят го поканил в Неапол, а папата го посъветвал да приеме поканата. Федериго се съгласил за голяма

изненада и огорчение на флорентинците, които се опасявали да не би и с него да се случи същото, което се било случило и с Якопо Пичинино. Но станало точно обратното, защото Федериго се върнал от Неапол в Рим с почести и като главнокомандуващ на съюзените войски на папата и на краля. Папата и кралят правели всичко възможно, за да си осигурят приятелството на владетелите на Романя и на сиенците, и с тяхна помощ искали да вредят още повече на флорентинците. Като разбрали това, флорентинците от своя страна с всички средства се стараели да обезвредят замислите на своите противници. Като загубили Федерико д'Урбино, те приели на служба Роберто да Римини и възобновили съюза си с Перуджа и с владетелите на Фаенца. Папата и кралят твърдели, че враждебността им към Флоренция идвала от това, че те искали да откъснат Флоренция от съюза с Венеция и да я привлекат към себе си, защото папата считал, че докато съществува съюз между Флоренция и Венеция, църковната държава не може да запази своето държавно положение, а граф Джироламо — своите владения в Романя. Флорентинците от своя страна се боели, че искат да ги откъснат от Венеция не за да се сприятелят с тях, а за да се справят полесно с тях. Тези взаимни подозрения и борбата на интересите продължили две години, без да се случи каквото и да било. Първото събитие обаче, макар и незначително, станало в Тоскана.

XXXII

Брачо да Перуджа, прославен военачалник, за когото неведнъж споменавахме, оставил двама синове — Одо и Карло. Последният бил още невръстно дете, когато неговият брат, както вече казахме, бил умъртвен от жителите на Вал ди Ламона. Когато Карло достигнал до възраст, за да може да владее оръжието, Венеция в памет на баща му и с надеждата, че той е наследил неговите военни способности, го приела в числото на своите кондотиери. Неговият срок вече изтичал и той тогава се отказал да възобнови договора си с венецианския сенат, надявайки се, че може би неговото име и бащината слава ще му помогнат да си възвърне семей-

ните владения в Перуджа. Венецианците охотно дали съгласието си. Те били свикнали с това, че всички промени съдействуват за разширяване на тяхното могъщество. Карло дошъл в Тоскана[23], но тук плановете му относно Перуджа се оказали неосъществими поради съюза на Перуджа с Флоренция; и тъй като искал начинанието му да доведе до някакво славно деяние, той нападнал сиенците под предлог, че те са му задължени за услуги, оказани им някога от неговия баща, и че той желае да получи онова, което му се полага. Той ги нападнал с такова ожесточение, че почти във всички краища на техните земи се почувствувало голямо вълнение. Сиенците, както всякога готови да обвинят Флоренция за своите беди, се убедили, че и сега всичко е станало с нейно съгласие, и се оплакали на папата и на краля. Те изпратили посланици и във Флоренция с оплакване за причинената им обида и ловко дали да се разбере, че ако Карло нямал поддръжка, той не би могъл да ги нападне с такава увереност. Флорентинците отхвърлили тези упреци и изявили готовност да направят всичко, за да възпрепятствуват Карло да нанася щети на Сиена; и действително по желание на посланиците те заповядали на Карло да прекрати действията срещу сиенците.

Карло на свой ред също се оплакал, че флорентинците, като отказват да го поддържат, лишават себе си от едно голямо завоевание, а него — от велика слава, защото той можел за много кратък срок да завладее за тях Сиена: такова голямо малодушие бил срещнал там, а и отбранителните им средства били в лошо състояние. Сиенците, въпреки че се били избавили от бедите благодарение на Флоренция, продължавали да изпитват към нея враждебни чувства: те считали, че ни най-малко не са задължени на този, който ги е избавил от зло, след като той е бил виновникът за това зло.

XXXIII

В това време, докато, както разказахме, в Тоскана ставали тези събития, свързани с папата и с краля, в Ломбардия се случило нещо по-важно и което се явило предвестник на още по-страшни бедствия. На най-знат-

ните юноши в Милано латински език преподавал Кола Монтано, учен и изпълнен с честолюбие човек. Поради това, че на него действително му внушавали отвращение начинът на живот и нравите на херцога или може би движен от някакви други подбуди, във всички свои беседи той не преставал да негодува срещу участта на живущите под властта на лошия господар, като наричал славни и щастливи онези, на които от съдбата и от природата било определено да живеят при републиканско управление. Той доказвал, че всички забележителни хора са се появили не там, където царяло единовластие, а в републиките: при републиканското управление добродетелните хора преуспяват, при единовластието загиват, защото републиките подтикват към общо благо достойнството и добродетелите на човека, а единовластните господари ги заплашват.

Младите хора, с които той бил най-тясно свързан, се казвали Джованандреа Ломпоняно, Карло Висконти и Джироламо Олджато. Той непрекъснато обсъждал с тях лошия характер на херцога на Милано и злочестието на тези, които му били подвластни, и придобил такова влияние над начина на мислене и волята на тези юноши, че те му се заклели да освободят отечеството си от тиранията на херцога веднага щом достигнат подходяща възраст. Нравите и поведението на херцога, обидите, които понасяли лично от него — всичко това ги заставяло да бързат с осъществяването на своя замисъл.

Галеацо бил развратен и жесток човек, който твърде често показвал тези свои качества и с това си навличал все повече ненавист. Незадоволен от съблазняването на дамите от благородните семейства, той на всеослушание заявявал това. Не задоволявайки се от умъртвяването на хората, той се стараел, щото тяхната смърт да бъде колкото се може по-мъчителна. Не без основание го обвинявали и в убийството на родната му майка. Докато тя била жива, той не се считал пълновластен господар; и към нея се държал така, че тя решила да се оттегли в Кремона, принадлежаща ѝ като част от зестрата ѝ, но по пътя внезапно заболяла и умряла. Сред народа мнозина били уверени, че той е заповядал да я убият. Той нанесъл безчестие на Карло и Джироламо, като съблазнил жени от техните семейства, а на Джованан-

дреа попречил да вземе абатството Мирамондо, което папата отстъпил на един от неговите близки. Тези лични обиди породили в сърцата на юношите жажда за отмъщение, която се засилвала още от желанието им да избавят родината си от бедствия. Освен това те се надявали, че ако им се удаде да убият херцога, ще ги последват не само много нобили, но и целият народ. Обмисляйки всичко това, те често били заедно, но това не предизвиквало съмнение, като се имало предвид тяхното старо приятелство. Те разговаряли вече само за това и за да затвърдят в себе си взетото решение, започнали да си нанасят в гърдите и отстрани удари с ножниците на шпагите, предназначени за замисленото дело. Обсъждали времето и мястото: в замъка не можели да разчитат на успех, на лов покушението също им изглеждало несигурно и опасно, по време на разходка на херцога из града било трудно и дори съвсем неосъществимо, по време на пир — съмнително. Накрая се уговорили да нападнат херцога на някакво пищно публично тържество, където можели да бъдат сигурни, че той ще дойде, и където щели да имат възможност да съберат своите приятели. Освен това те решили, че ако някой от заговорниците бъде заловен, всички останали трябва, действувайки с оръжие, да вземат шпагите на противниците и да убият херцога.

XXXIV

Изтичала 1476 година и наближавали коледните празници. Тъй като в деня на свети Стефан херцогът имал обичай с голяма пищност да посещава църквата на този мъченик, те решили, че времето и мястото са най-подходящи за осъществяване на техните намерения. Сутринта, на празника, заговорниците въоръжили някои от своите приятели и най-верните си слуги под предлог, че трябва да помогнат на Джованандреа, който замислял да прекара в своите земи водопровод въпреки волята на завистливите си съседи. Въоръжените лица се отправили към църквата уж за да измолят разрешение от херцога, преди да отпътуват. Те завели там под различни предлози и други приятели и роднини, като се надявали, че след успешното покушение всички

ще ги последват. Замисълът им се състоял в това, че след смъртта на херцога всички въоръжени трябвало да се съберат и да отидат в онези части на града, където според тях било най-лесно да се вдигнат низшите народни слоеве и да ги призоват с оръжие в ръка да въстанат срещу херцога и срещу главните правителствени лица. Те смятали, че поради глада, от който страдал, народът с готовност ще тръгне с тях, нещо повече, решили помежду си да му разрешат да разграби домовете на месер Чеко Симонети, Джовани Боти и Франческо Лукани, които били първите хора в правителството на херцога. С това те разчитали да обезпечат своята безопасност и да върнат на миланците свободата.

След като обмислили добре плана на действие и укрепили в себе си решимостта да го изпълнят, Джованандреа и всички останали рано на другата заран отишли в църквата, изслушали богослужението, а след това Джованандреа се обърнал към статуята на свети Амброзий и казал: «О, покровителю на нашия град, ти знаеш нашите намерения и цел, заради които отиваме на толкова опасно дело! Бъди благосклонен към нашия замисъл и покажи, както винаги си покровителствувал правото дело, колко не ти е угодна несправедливостта.» През това време херцогът, приготвяйки се за църквата, получил предзнаменования за своята близка смърт. С настъпването на деня той си облякъл ризницата, както правил неведнъж, но веднага я смъкнал от себе си, сякаш му било неудобно в нея или защото му се сторила неподходяща. Той пожелал да изслуша божествената служба в замъка, но се оказало, че капеланът бил отишъл в Сан Стефано с всички принадлежности на дворцовата църква. Тогава предложил на епископа на Комо да отслужи вместо него службата, но той му представил основателни доводи против това. Накрая против волята си решил да отиде в църквата, но предварително наредил да доведат при него синовете му Джован Галеацо и Хермес. Той ги прегърнал, целунал ги и изглеждало, че не може да се раздели с тях. Накрая решил да тръгне; излязъл от замъка и се отправил към църквата, като от дясната му и лявата му страна вървели посланиците на Ферара и Мантуа.

През това време заговорниците, за да не предизвикват подозрения и за да се подслонят от твърде силния студ, се скрили в стаята на настоятеля на църквата, който бил техен съучастник. Като чули, че херцогът се приближава към храма, те влезли в църквата, като Джованандреа и Джироламо застанали отдясно на входа, а Карло отляво. Тези, които предшествали херцога, били вече влезли в църквата, след тях идвал и самият той сред многочислена свита и пищност, подобаваща със своята тържественост на едно херцогско шествие. Първи започнали Лампоняно и Джироламо. Под предлог, че искат да му разчистят пътя, те се приближили до херцога и изваждайки от ръкавите си къси и остри кинжали, го нападнали. Лампоняно му нанесъл две рани — едната в корема, другата в гърлото, Джироламо го ранил в гърлото и в гърдите. Карло Висконти стоял най-близко до вратата и херцогът вече бил минал покрай него, когато приятелите на Карло се нахвърлили върху него. Той не успял да му нанесе удар в гърдите, но затова пък го ударил два пъти в гърба и в рамото. Шестте рани били нанесени така стремително и бързо, че херцогът паднал на земята, преди някой да разбере какво се е случило. Той не успял нищо да направи, нито да каже — само веднъж произнесъл името на Богородица, молейки я за помощ.

С падането на херцога настъпила голяма суматоха; мнозина извадили шпагите от ножниците и, както всякога става при неочаквани произшествия, едни избягали от църквата, други изтичали към мястото на покушението, без да знаят какво всъщност се е случило и защо. Все пак тези, които стояли до херцога, видели как бил убит, познали убийците и ги подгонили. В желанието си да избяга от църквата, Джованандреа побягнал нататък, където се намирали жените. Тъй като те били много и според обичая седели на пода, той се заплел в полите им, бил настигнат от един мавър, лакей на херцога, и убит. Карло също бил убит от тези, които се намирали до него. Джироламо Олджато се измъкнал от църквата сред тълпа от верни приятели и църковни лица. Като видял, че другарите му са загинали и не знаейки къде да се скрие, той тръгнал към дома си, но баща му и братята му не го приели. Само майка му,

трогната от участта на сина си, го поверила на един свещеник, приятел на семейството, който го облякъл в расо и го завел у дома си; той останал при него два дни, като се надявал да се спаси, ако в Милано избухне някакво въстание. Но всичко си оставало спокойно. Тогава, опасявайки се, че ще го открият, той се опитал да избяга преоблечен, но бил познат и предаден в ръцете на правосъдието, на което съобщил всичко за заговора.

Джироламо бил на двадесет и три години. Умирайки, проявил същото мъжество, както и при убийството на херцога. Разсъблечен до кръста, пред лицето на палача, готов да му нанесе удар, тъй като бил образован юноша, той произнесъл следните думи на латински: «Споменът за това ще се запази дълго: смъртта е жестока, но славата — вечна!»

Това дело, толкова щателно обмислено от нещастните юноши, било осъществено с непоколебимо мъжество. И ако те са загинали, то е само защото тези, на чието съдействие и защита са разчитали, не са им оказали нито съдействие, нито защита. И нека от този пример единовластните господари да се научат да живеят така, че хората да ги обичат и почитат и никой да не бъде принуждаван да търси спасение в тяхната гибел. И нека тези, които замислят заговор, да осъзнаят колко напразна е често утешаващата ги мисъл, че народът, дори и когато е недоволен, ще ги следва или поддържа в опасностите.

Това събитие хвърлило в страх цяла Италия, но най-вече онези, които недълго след това го последвали във Флоренция и нарушили мира, който в продължение на дванадесет години царял в Италия. Ние ще разкажем за тях в следващата книга. И както краят на тези събития донесъл само траур и сълзи, така и началото било кърваво и страшно.

КНИГА ОСМА

I

Тъй като началото на тази книга се пада във време между два заговора — първия, миланския, за който аз току-що разказах, и втория, флорентинския, за който сега ще стане дума, струва ми се, че би било уместно съгласно реда, който следвах през цялото време, да изкажа тук няколко съждения за характера на заговорите и за последствията, до които те могат да доведат. Аз бих направил това с голямо удоволствие, ако не бях говорил за това в друг мой труд[1] или ако този предмет не изискваше много по-обстоятелствено изложение. Но тъй като той изисква дълги разсъждения, вече изказани от мен на друго място, тук няма да се спираме върху това. Преминавайки към съвсем друга материя, ще разкажем как родът на Медичите, след като победил всички свои врагове, които открито му се противопоставяли, за да стане пълновластен господар на града и със своя начин на живот да изпъкне над всички, е трябвало да удържи победа и над тези, които тайно замисляли неговото падане. Защото, докато Медичите се борели за влияние и престиж с другите именити флорентински родове, гражданите, които завиждали на тяхното могъщество, можели открито да им се противопоставят, без да се страхуват, че ще бъдат ликвидирани от своите противници в самото начало на борбата, защото правосъдието било вече свободно и никоя партия поне докато не е претърпяла поражение, нямала основание да се страхува. Но след победата през 1466 година цялата власт преминала в ръцете на Медичите и тяхното влияние в държавните работи нараснало толкова, че всички, които им завиждали, е трябвало да се примирят с това положение. Или ако били упорити в желанието си да го премахнат, е трябвало да прибягват до тайни интриги или заговори. Но тъй като замисли от подобен род се изпълняват много трудно и в повечето случаи завършват с гибел за самите заговорници, те само носят величие на тези, срещу които са били насочени. В такива случаи владетелят, избран за жертва, ако не загине, защото

гибел като тази на миланския херцог е нещо, което рядко се случва, става могъщ и често пъти от добър става зъл, защото заговорниците със своя пример му показват, че той има основание да се страхува; опасенията налагат предпазни мерки; те на свой ред пораждат несправедливост, която е последвана от ненавист и често пъти и от гибелта на владетеля.

По такъв начин заговорникът става първата жертва на своя замисъл, а този, срещу когото е бил насочен заговорът, рано или късно изпитва върху себе си пагубните му последици.

II

Както вече казахме, Италия е била разделена на държави, обединени в два съюза. От едната страна, папата и неаполитанският крал, а от другата — Флоренция, миланският херцог и Венеция. Въпреки че между тези два съюза не избухнала война, те всекидневно давали поводи за нейното възникване; особено папата не пропускал и най-малката възможност да навреди на флорентинците. След смъртта на Филипо Медичи, архиепископа на Пиза, папата против волята на флорентинската Синьория назначил на негово място Франческо Салвиати, отявлен враг на Медичите. Синьорията решила да попречи на встъпването му в длъжност и усложненията, които възникнали по този повод между Флорентинската република и папата, предизвиквали нови враждебни действия. Освен това папа Сикст IV[2] обсипвал с всевъзможни благодеяния рода на Паците и не пропускал случай да нанесе вреда на Медичите.

По това време Паците били един от най-богатите и благородни родове във Флоренция. Техен глава бил Якопо, на когото в знак на внимание към произхода му народът присъдил рицарско звание. Освен една дъщеря той нямал други деца, но в замяна на това племенниците му, синовете на неговите братя Пиеро и Антонио, били многобройни; най-видните между тях били Гулиелмо, Франческо, Ренато, Джовани и след тях Андреа, Николо и Галеото[3]. Козимо Медичи, виждайки тяхното богатство и благородство, омъжил своята внучка Бианка за Гулиелмо, като се надявал, че това сродяване ще

обедини двата рода и ще премахне враждата и ненавистта, които често се пораждат и от най-малкото подозрение. Но нещата се развили другояче — колко несигурни и измамни са понякога човешките планове! Съветниците на Лоренцо непрекъснато го убеждавали колко опасно и вредно е за неговото могъщество да допусне, щото в нечии ръце да се съсредоточат и богатство, и власт. Затова нито Якопо, нито неговите племенници получили важни постове, въпреки че считали, че са достойни за тях. Оттук започнало недоволството на Паците и началото на опасенията на Медичите.

И така взаимната вражда продължавала да се усилва. И при всеки случай, когато между рода на Паците и другите граждани възниквали спорове, магистратите се изказвали против Паците. Когато Франческо Паци се намирал в Рим, съветът на Осемте, не проявявайки към него вниманието, което било прието по отношение на именитите граждани, под един съвсем дребен предлог го заставили да се върне във Флоренция. Паците от своя страна навсякъде изказвали недоволството си с оскърбителни думи, пълни с презрение. Те засилвали подозрението у своите съперници и с всеки изминат ден все повече си навреждали. Джовани Паци се оженил за дъщерята на Джовани Боромео, изключително богат човек, в която след смъртта на баща ѝ трябвало да премине цялото състояние на семейството, тъй като той нямал други деца. Но племенникът на Боромео, Карло, заграбил част от имуществото; и когато делото се разглеждало в съда, бил издаден специален закон, съгласно който съпругата на Джовани Паци се лишавала от бащиното имущество и то се давало на Карло. Паците разбрали, че за това дело вината била изключително на Медичите. Неедноктатно Джулиано изразявал по този повод негодуване пред своя брат Лоренцо, като го убеждавал, че когато човек иска твърде много, може да загуби всичко.

III

Но Лоренцо, който бил още разпален юноша и се опивал от властта, искал да участвува във всички дела

и отстоявал своите решения. Поради своя знатен произход и богатство Паците не можели да търпят това, защото считали, че действията на Лоренцо накърняват техните права, и започнали да замислят отмъщение. Първият, който започнал да плете интриги против Медичите, бил Франческо. По-чувствителен и посмел от другите, той решил да придобие това, което му липсвало, като заложи на карта всичко, което имал. Ненавиждайки флорентинските управители, той почти непрекъснато живеел в Рим, където обикновено флорентинските търговци имали големи капитали, и водел финансовите дела. Той бил близък приятел с граф Джироламо и двамата често се оплаквали от поведението на Медичите. Стигнало се дотам, че след тези съвместни жалби те решили, че за да може единият от тях да живее спокойно в своите владения, а другият в родния си град, във Флоренция трябва да се извърши преврат, а за това според тях Лоренцо и Джулиано трябвало да умрат. Те смятали също, че папата и неаполитанският крал с охота биха ги поддържали, ако успеят да докажат, че не е трудно да извършат такъв преврат. След като взели съответното решение, те съобщили за своя замисъл на Франческо Салвиати, архиепископа на Пиза, който поради своето честолюбие и неотдавна понесените обиди от страна на Медичите с готовност се съгласил да им съдействува. Като обмислили подробно всичко, което следвало да направят, и стремейки се да си осигурят възможно най-сигурен успех, те стигнали до заключението, че към делото трябвало да привлекат и месер Якопо Паци, без когото, както им се струвало, нямало да могат да постигнат нищо. За тази цел решили Франческо Паци да отиде във Флоренция, а архиепископът и графът да останат в Рим, за да уведомят своевременно за всичко папата. Франческо считал, че месер Якопо е по-колеблив и по-упорит, отколкото трябва, и съобщил за това на приятелите си в Рим, а там помислили, че за заговора може да го склони само значително по-уважавано лице, и затова архиепископът и графът съобщили това на Джовани Батиста да Монтесеко, папския кондотиер. Той бил считан за много изкусен военачалник и бил много задължен на папата и на графа. Обаче той

възразил, че този план е трудноизпълним и опасен. Тогава архиепископът се опитал да намали опасностите и трудностите: той говорил за помощта от страна на папата и на краля, за това, че флорентинските граждани ненавиждат Медичите, че Салвиатите и Паците могат да разчитат на поддръжката на роднини, че с двамата Медичи ще бъде лесно да се разправят, защото те ходят из града без придружители, без да се опасяват от нещо. Когато тези двамата няма да ги има, ще бъде лесно да се смени правителството. Но Джован Батиста не повярвал и на това, защото от много други флорентинци той бил чувал точно обратното.

IV

Докато се кроели всичките тези планове и замисли, Карло, владетелят на Фаенца, заболял и се опасявали за живота му. Архиепископът и графът сметнали, че се представя удобен случай да изпратят Джован Батиста във Флоренция, а оттам в Романя, за да искат градовете, които владетелят на Фаенца бил отнел от графа. Последният посъветвал Джован Батиста да преговаря с Лоренцо, да му иска съвет как да уреди нещата в Романя, а след това с Франческо Паци, за да реши по какъв начин да накара Якопо Паци да вземе участие в заговора. За да може в преговорите с Якопо да се осланя на авторитета на папата, те решили преди отпътуването си Джован Батиста да побеседва с папата, който му предложил всичко, което считал, че ще донесе по-големи облаги за делото.

По време на пребиваването си във Флоренция Джован Батиста беседвал с Лоренцо, който го приел изключително любезно и му дал мъдри и благожелателни съвети, така че Джован Батиста останал възхитен и намерил, че Лоренцо съвсем не е човекът, който му описвали, а е твърде доброжелателен, разумен и приятелски разположен към графа. При все това той решил да преговаря и с Франческо, но не го намерил, тъй като Франческо бил заминал за Лука и побеседвал с месер Якопо, който отначало решително не одобрил техния замисъл. Към края на разговора споменаването на папата произвело известно впечатление на

месер Якопо и той посъветвал Джован Батиста да отиде в Романя: на връщане оттам навярно и Франческо щял да бъде във Флоренция и тогава можело да проведат по-обстоятелствен разговор. Джован Батиста заминал, върнал се и продължил привидно да води с Лоренцо преговори за делата на графа. В това време се състояла и срещата между него и месер Якопо и Франческо Паци и накрая успели да убедят месер Якопо да вземе участие в заговора. Започнали да обмислят начина на неговото осъществяване. Месер Якопо считал, че делото е неосъществимо, докато двамата братя се намират във Флоренция. Трябвало да почакат, докато Лоренцо замине за Рим, за където според слуховете той се готвел да замине, и тогава да нанесат удара. Франческо не бил против това да изчакат заминаването на Лоренцо за Рим, но той продължил да настоява, че дори в случай, че Лоренцо не замине, ще бъде лесно да се избавят от двамата братя по време на някоя сватба или на някакво зрелище, или в църква. Колкото до помощ отвън, той считал, че папата може да събере войска, за да завладее замъка Монтоне, защото имал законни основания да го отнеме от граф Карло като наказание за смута, който той вдигнал в областите на Сиена и Перуджа. Обаче не било прието никакво окончателно решение. Условили се само Франческо Паци и Джован Батиста да се върнат в Рим и там да изработят окончателен план с папата и граф Джироламо.

В Рим още дълго обсъждали това дело и накрая решили, тъй като завземането на Монтоне било вече решено, Джован Франческо да Толентино, намиращ се като наемник при папата, да отиде в Романя, а месер Лоренцо да Кастело — в своята област; там те да обединят войските си с опълчението от местните жители и да чакат указания от архиепископ Салвиати и Франческо Паци. Последните двама заедно с Джован Батиста да Монтесеко трябвало да заминат за Флоренция и там да предприемат всичко необходимо за осъществяване на замисъла, който крал Феранте обещал да поддържа чрез посредничеството на своя посланик.

Като пристигнали във Флоренция, Франческо Паци и архиепископът привлекли в заговора Якопо,

сина на месер Поджо, образован, но честолюбив юноша, любител на всякакви промени, а също и двамата Якопо Салвиати — единия брат, а другия по-далечен роднина на архиепископа. Довели със себе си и Бернардо Бандини и Наполеоне Францези, смели и много задължени на рода Паци юноши. Освен вече споменатите лица към заговора били привлечени и други странични: месер Антонио да Волтера и някакъв свещеник на име Стефано, който преподавал в дома на месер Якопо латински език на неговата дъщеря. Ренато Паци, благоразумен и задълбочен човек, добре разбирал какви бедствия пораждат подобни замисли и не пожелал да участвува в заговора; той прикрил негодуванието си и възпрепятствувал колкото можел заговора, но като порядъчен човек не издал участниците в него.

V

Папата бил поканен в Пизанския университет, за да проучи каноническото право на Рафаело Риаро, племенник на граф Джироламо. Той се намирал още там, когато папата го издигнал в кардиналско звание. Заговорниците намислили да поканят този нов кардинал във Флоренция, където присъствието му можело да послужи като параван за заговора, защото към неговите хора лесно щели да се присъединят тези участници в заговора, които все още не били във Флоренция, и чрез тях да улеснят осъществяването на плана. Кардиналът пристигнал и месер Якопо го приел във вилата си в Монтуги, недалеч от Флоренция. Заговорниците искали да се възползуват от пребиваването на кардинала, така че Лоренцо и Джулиано да бъдат на едно място и да могат с един удар да свършат с тях. Те успели да направят така, че кардиналът да бъде поканен от Медичите в тяхната вила във Фиезоле, но случайно, а може би и нарочно Джулиано не бил там. Понеже този план не успял, те решили, че ако другият прием се състои във Флоренция, двамата братя положително ще присъствуват. Като взели необходимите мерки, решили да устроят празненството в неделния ден на 28 април 1478 година. Уверени, че ще им се удаде да умъртвят Лоренцо и Джулиано по време на

пиршеството, заговорниците се събрали в събота вечерта, за да разработят плана си на действие за следващия ден. Но на другата сутрин съобщили, че Джулиано няма да бъде на приема. Главатарите на заговора се събрали отново и решили повече да не отлагат, защото в тайната били посветени вече твърде много хора и невъзможно било тя да не бъде разкрита. Затова избрали като място за нападението на двамата братя Медичи храма «Санта Репарата», където те трябвало да отидат, тъй като щял да присъствува и кардиналът. Заговорниците искали Джован Батиста да се заеме с разправата на Лоренцо, а Франческо Паци и Бернардо Бандини — с Джулиано. Джован Батиста отказал — дали защото сърцето му се било смекчило от общуването му с Лоренцо, дали по някакви други причини, но той заявил, че никога няма да извърши такова злодеяние в църквата и към предателството да прибави и светотатство. От това започнал и неуспехът на цялото тяхно начинание. Понеже оставало малко време, наложило се да възложат делото на месер Антонио да Волтера и на свещеник Стефано — хора, които по опит и по природа били съвсем неподходящи за това. Ако в някакво дело са необходими твърдост и мъжество и еднаква готовност на живот и на смърт, то това е именно такова дело, защото в него твърде често загубват решителността си дори онези, които са свикнали да владеят оръжието и които не се боят от кръвопролитие. След като взели това решение, те избрали за покушението момента, в който свещеникът, служещ богослужението, извършва тайнството на причастието. В това време архиепископ Салвиати заедно със своите привърженици, с Якопо и месер Поджо трябвало да завземат Двореца на Синьорията и след смъртта на двамата Медичи да я заставят волю-неволю да признае извършеното.

VI

Когато всичко било уговорено, те се отправили за църквата, където вече се намирали кардиналът и Лоренцо Медичи. Храмът бил пълен с народ и службата започвала, но Джулиано Медичи все още не се поя-

вявал. Франческо Паци и Бернардо, на които било възложено да го убият, отишли у дома му и с уговорки и молби успели да го убедят да отиде на църква. Наистина удивително е с каква твърдост и непреклонност Франческо и Бернардо са съумели да скрият своята ненавист и своя страшен замисъл. Защото, докато го съпровождали до църквата и след това в нея, те го занимавали с всевъзможни остроумия и шеги, присъщи на младежите. Франческо не пропуснал дори под предлог на приятелска прегръдка да опипа тялото му, за да се убеди дали няма ризница или някакви други защитни средства.

Джулиано и Лоренцо добре знаели колко ожесточени са против тях Паците и как се стремят да ги лишат от власт в държавните дела. Но те съвсем не се опасявали за своя живот, защото смятали, че ако Паците предприемат нещо, те ще се възползуват от законните средства, без да прибягват до насилие. Затова и те, без да се боят за своя живот, си давали вид, че са разположени приятелски към тях. И така убийците се подготвяли — едните стояли около Лоренцо, тъй като да се приближат до него, без да предизвикват подозрение, не било трудно поради многото народ, другите — в близост до Джулиано. В определения момент Бернардо Бандини нанесъл на Джулиано удар в гърдите със специално направения за това къс кинжал. Като направил няколко крачки, Джулиано паднал и върху него се нахвърлил Франческо Паци, нанасяйки му удар след удар с такава ярост, че в своето заслепление наранил доста силно крака си. От своя страна месер Антонио и Стефано нападнали Лоренцо, нанесли му няколко удара, но успели само леко да го наранят в гърлото. Било защото не успели да се справят с това, било защото Лоренцо, запазвайки цялото си мъжество и виждайки, че го заплашва опасност, започнал твърдо да се защищава или поради помощта, която му оказали придружителите[4] му, но усилията на убийците останали напразни. Обхванати от ужас, те хукнали да бягат и се скрили; скоро обаче ги открили, убили ги с всевъзможни издевателства и повлекли труповете им из улиците. Лоренцо и окръжаващите го приятели се укрили в сакристията. Бернардо Бандини, като видял, че Джулиано е мъртъв, убил също и Франческо Пори, най-предания приятел на Медичите, подтикнат от ненавист към него или може би, за да не му позволи да се притече на помощ на Джулиано. Не задоволявайки се с тези две убийства, той се нахвърлил и върху Лоренцо, за да довърши със смелост и бързина онова, с което неговите съучастници не успели да се справят поради своята слабост и бавност; но Лоренцо бил успял вече да се скрие в сакристията и опитът на Бандини се оказал неуспешен. Сред всеобщата суматоха, предизвикана от тези трагични събития, изглеждало сякаш че самият храм се руши, кардиналът се оттеглил в олтара, където с труд го защитили свещенослужителите. След като суматохата попреминала, Синьорията го отвела в двореца, където прекарал в голяма тревога времето до своето освобождаване.

VII

Във Флоренция тогава се намирали няколко жители на Перуджа, лишени поради яростта на партийните страсти от своите домове, на които Паците, след като им обещали да ги върнат в тяхната родина, ги въвлекли в своето дело. Архиепископ Салвиати, като отивал да завладее Двореца на Синьорията, съпроводен от Якопо Поджо, от своите роднини от рода Салвиати и от приятели, взел със себе си тези жители на Перуджа. Като стигнал в двореца, оставил долу една част от своите хора и им заповядал, щом чуят шум, да завардят всички входове и изходи, а сам той с по-голямата част от жителите на Перуджа се изкачил горе. Било вече късно, членовете на Синьорията обядвали, но него го въвели при Чезаре Петручи, гонфалониера на справедливостта. Той влязъл, съпроводен от няколко души, другите останали навън и по-голямата част от тях сами се затворили в помещението на канцеларията, защото тази врата била направена по такъв начин, че ако се затворела, нито отвън, нито отвътре можела да се отвори без ключ. През това време архиепископът, като влязъл при гонфалониера под предлог, че трябва да му предаде нещо от името на папата,

започнал да говори несвързано и объркано. Вълнението, което гонфалониерът забелязал по лицето на архиепископа и в неговите слова, му се сторили толкова подозрителни, че той с вик излязъл от кабинета си и натъквайки се на Якопо Поджо, го хванал за косите и го предал на своята охрана. Като чули необичайния шум, членовете на Синьорията се въоръжили с каквото им попаднало и тези, които се качили горе с архиепископа — къде поради това, че се били затворили в канцеларията, къде вцепенени от страх, били избити или изхвърлени през прозорците на площада, а архиепископът, двамата Якопо Салвиати и Якопо Поджо били обесени на същите прозорци. Тези, които останали долу, овладели входовете и изходите и като избили охраната, завладели целия долен етаж, така че гражданите, притичали при шума към двореца, не могли нито да окажат въоръжена помощ на Синьорията, нито да ѝ помогнат със съвет.

VIII

През това време Франческо Паци и Бернардо Бандини, като видели, че Лоренцо се избавил от гибел и че този от заговорниците, на когото възлагали всички надежди бил тежко ранен, се изплашили; Бернардо разбрал, че всичко е загубено, и мислейки за своето спасение със същата решителност и бързина, както и за погубването на братята Медичи, успял да се спаси с бягство. Раненият Франческо, като се върнал у дома си, се опитал да се качи на кон съгласно решението на заговорниците, за да премине с отряд от въоръжени хора през града, призовавайки народа на оръжие за защита на свободата, но не можал, защото раната му била много дълбока и бил загубил много кръв. Тогава той се съблякъл гол и се хвърлил в леглото си, като помолил месер Якопо да стори онова, което той самият не бил в състояние да извърши. Месер Якопо, без да се съобразява с възрастта си и със своята неподготвеност за такъв род дела, се качил на коня и съпроводен от около стотина въоръжени спътници, предназначени специално за случая, се отправил към дворцовия площад, призовавайки народа на помощ за свобода.

Но щастливата съдба и щедростта на Медичите били направили народа глух, а свободата във Флоренция била вече непозната, така че никой не чул неговите призиви. Само членовете на Синьорията, които заемали горния етаж на Синьорията, започнали да се целят в него с камъни и успели да го сплашат с каквото им дошло наум. Месер Якопо се колебаел и не знаел какво да прави, когато неочаквано срещнал един свой роднина Джовани Серистори, който отначало започнал да го укорява за това, че са предизвикали целия този смут, а след това го посъветвал да се върне у дома си, уверявайки го, че както на другите граждани, така и на него са скъпи и народът, и свободата. Като се лишил по такъв начин и от последната надежда и виждайки, че Синьорията е против него, че Лоренцо е жив, а Франческо ранен, че никой не се вдига в тяхна помощ и не знаейки какво да предприеме, той решил да спаси, ако може, поне живота си и с отряда, който го придружавал на площада, излязъл от Флоренция, за да отиде в Романя.

IX

Междувременно целият град бил вече въоръжен, а Лоренцо Медичи, съпроводен от въоръжени спътници, се бил оттеглил в дома си. Дворецът на Синьорията бил освободен от народа, а хората, които го заемали, били заловени или избити. Из целия град провъзгласявали името на Медичите и навсякъде се виждали разкъсаните тела на убитите, набучени на копия или влачени из улиците. Всеки гневно оскърбявал Паците и над тях вършели всевъзможни жестокости. Домовете им били вече завзети от народа, Франческо бил измъкнат необлечен, отведен в двореца и обесен до архиепископа и другите негови съучастници. По пътя към двореца от него не успели да изтръгнат нито дума; каквото и да му говорели, каквото и да правели, той не свел поглед пред мъчителите си, нито веднъж не се оплакал, а само мълчаливо въздишал. Гулиелмо Паци, зетят на Лоренцо, се укрил в неговия дом и се спасил само защото не бил намесен в това дело и благодарение на своята съпруга Бианка. Нямало граждa-

нин, който, въоръжен или невъоръжен, да не идвал сега в дома на Лоренцо, за да му предлага в помощ самия себе си и цялото си състояние — такава любов и съчувствие си било извоювало семейството Медичи със своята мъдрост и щедрост. Когато започнали тези събития, Ренато Паци се намирал във вилата си. Той се опитал да избяга оттам преоблечен, но по пътя бил познат, заловен и отведен във Флоренция. Заловен бил в планините и месер Якопо, защото жителите на планините, като узнали за събитията в града и като видели, че той се опитва да се укрие, го задържали и го върнали във Флоренция. Въпреки молбите му той не можал да склони съпровождащите го планинци да го убият по пътя. Месер Якопо и Ренато били осъдени и смъртната им присъда била изпълнена четири дни след това. Сред загиналите през тези дни съжаление предизвиквал само Ренато, защото той бил мъдър и милостив човек и напълно лишен от надменността, в която обвинявали цялото му семейство. Месер Якопо бил погребан в семейната гробница; след това подобно на отлъчен бил изваден оттам и заринат край стените на града. Но и оттам го изринали и с примка влачили трупа му из целия град. И тъй като и в земята не намерили място за него, той бил хвърлен от същите тези, които го влачили по улиците, във водите на Арно, които тогава били много дълбоки. Това наистина е много ярък пример за превратностите на съдбата, да видиш как човек от висотата на богатството и благополучието си пада позорно низвергнат в бездната на голямото злочестие. Обвинявали го в много пороци, особено в склонност към хазартни игри и богохулство, повече и от най-падналия човек. Но всичко това той изкупвал с милостиня, щедро раздавана на нуждаещи се, и с пожертвувания на богоугодните заведения. Като похвала може да се каже, че в съботата, предшествуваща толкова кървавата неделя, за да не пострада никой от тази негова враждебна съдба, той изплатил всички свои дългове и наредил с учудваща загриженост да върнат на търговците всички стоки, които му били дадени на съхранение и се намирали в митницата или у дома му. Джован Батиста да Монтесеко след дълго следствие бил обезглавен; Наполеоне Францези с бяг-

ство се спасил от смъртната присъда, Гулиелмо Паци осъдили на изгнание, а братовчедите му, които успели да останат живи, били затворени в тъмницата на крепостта на Волтера.

Когато смутовете свършили и заговорниците били наказани, се извършило тържествено погребение на Джулиано. Всички граждани със сълзи на очи го съпроводили до гроба, защото нито един човек, заемащ такова положение, не бил проявил толкова щедрост и човеколюбие. Джулиано оставил един извънбрачен син, който се родил няколко месеца след неговата смърт и бил наречен Джулио; той бил надарен с всичките добродетели, които днес са познати на всеки и на когото от съдбата било предопределено възвишено предназначение[5], за което ние, ако господ-бог продължи дните на нашия живот, най-подробно ще разкажем, когато стигнем в нашето повествование до наши дни.

Войските, които под началството на месер Лоренцо да Кастело били съсредоточени във Вал ди Тевере и под началството на Джован Франческо да Толентино в Романя, започнали да се придвижват към Флоренция в помощ на Паците; като узнали за пълния неуспех на заговора, се върнали обратно.

X

И така във Флоренция не настанала никаква промяна в управлението, която папата и кралят желаели, затова те решили да постигнат чрез война онова, което не им се удало чрез заговора. С голяма бързина те събрали своите войски, за да нападнат републиката, разпространявайки навсякъде уверението, че им е нужно от Флоренция само изгнанието на Лоренцо Медичи, защото единствено този флорентинец бил техен враг. Кралските войски вече били преминали Тронто, а папските се намирали на територията на Перуджа. За да нанесе по-силен удар на флорентинците не само в светските дела, но и в духовните, папата ги отлъчил от църквата и ги прокълнал. Като видели изведнъж срещу себе си толкова вражески войски, флорентинците употребили за защитата си всичките средства,

които имали на разположение. Лоренцо Медичи, като преценил, че войната се води изключително заради него, решил преди всичко да събере в Двореца на Синьорията най-видните граждани, на брой триста, като се обърнал към тях със следната реч:

«Не зная, знатни сеньори, и вие, достопочтени граждани, трябва ли да скърбя заедно с вас за всичко, което става сега, или да се радвам. Разбира се, когато човек помисли с какво коварство и ненавист те ме нападнаха и убиха моя брат, не може да не се опечали, да не почувствува в сърцето си най-остра болка. Но ако след това си спомни колко бързо и колко умело, с каква любов и с какво единство всички жители на нашия град ми се притекоха на помощ и отмъстиха за моя брат, човек трябва не само да се радва, но да се гордее и да се хвали. Наистина горчивият опит ме накара да се убедя, че във Флоренция имам повече врагове, отколкото мислех, същият този опит ми показа, че пламенните, верните приятели, които имам, са също повече, отколкото предполагах. Затова аз трябва да скърбя заедно с вас за обидите, причинени ми от враговете, и да се радвам на вашето разположение към мен. Но аз съм принуден да скърбя от тези обиди още повече, защото те са изключителни, безпримерни и най-главното — съвсем незаслужени. Съдете сами, достопочтени граждани, до какво доведе злата съдба нашия дом, след като сред приятели, роднини, дори в светия храм неговите членове не могат да се чувствуват в безопасност. Тези, които се опасяват за живота си, се обръщат за помощ към приятели, към роднини, а те се въоръжиха заради нашата гибел. Тези, които са преследвани от обществото или от обикновени граждани, търсят убежище в църквите, но там, където другите намират защита, нас ни дебне смъртта; там, където дори отцеубийците и душегубците се чувствуват в безопасност, Медичите намериха своите убийци. Но господ-бог, чиято милост никога не изоставя нашия дом, още веднъж прояви към нас милосърдие и защити нашето право дело. Пред кого сме се провинили толкова, че да заслужим тази яростна жажда за отмъщение? Не, тези, които проявиха към нас своята враждебност, никога не са били лично оби-

ждани от нас, защото ако бяхме сторили нещо против тях, те нямаше да имат възможност да ни нанесат такъв удар. Ако ли пък приписват на нас угнетяването, което държавата им причинява и което не ми е известно, то те нанасят на вас по-голямо оскърбление, отколкото на нас, на този дворец и на величието на вашата власт — повече, отколкото на нашия дом, защото те самите твърдят, че заради нас вие незаслужено оскърбявате съгражданите ни. Но всичко това е много далеч от истината, защото, ако можехме да им нанесем обида, нямаше да го направим, а и вие не бихте допуснали това, дори и ние да искахме. Който иска да разбере истината, ще може да се убеди, че ако ние толкова много сме възвеличавали нашия дом, то е било само защото винаги сме се старали да надминем всички по човеколюбие, щедрост и благотворителност. Ако всякога сме търсили възможности да облагодетелствуваме другите, то защо ни е трябвало да обиждаме близките си? Ако обаче ги е подбуждала само жаждата им за власт, което те и доказаха, като завзеха двореца и се явиха с въоръжена тълпа на площада, това е много жестоко, честолюбиво и престъпно деяние, което само по себе си е престъпно. Ако те са действували от ненавист и завист към нашето влияние в държавните дела, те извършиха покушение не толкова над нас, колкото над вас, защото това влияние ни го дадохте вие. Заслужава ненавист онази власт, която се завзема с насилие, а не тази, която се постига благодарение на щедрост, човеколюбие и свободолюбие. Вие знаете сами, че нашият дом не е достигал величието си другояче освен по волята на този дворец и с ваше общо съгласие. Моят дядо, Козимо, се върна от изгнание не благодарение на силата на оръжието, а по вашето единодушно желание. Моят баща, стар и болен, вече не можеше да защищава държавата от враговете, но самия него го защитиха вашата власт и вашето благоволение. След смъртта на моя баща аз, бидейки още, тъй да се каже, дете, никога не бих могъл да поддържам величието на своя дом, ако не бяха вашите съвети и подкрепа. И този наш дом никога не би съумял и днес нямаше да може да управлява държавата, ако вие не бяхте управлявали по-рано и сега съвместно с него.

Затова аз не зная откъде може да се появи у враговете ни ненавист към нас и с какво сме могли да предизвикаме у тях някаква справедлива ненавист. Нека ненавиждат своите деди, които заради алчност и гордост загубиха своята добра слава, която нашите прадеди придобиха благодарение на съвършено противоположни качества. Но дори и да допуснем, че сме им нанесли тежки обиди и че те имат всички основания да желаят нашата гибел, защо трябва да нападат този дворец? Защо сключват с папата и с краля съюз, насочен против свободата на отечеството? Защо нарушават мира, така дълго царувал в Италия? Затова те нямат никакво оправдание. Да бяха нападнали своите оскърбители, а да не смесват частните раздори с обществените. Ето защо днес, когато те са унищожени, ние изпаднахме в още по-голяма беда, защото сега папата и кралят се нахвърлят върху нас с оръжие в ръка, заявявайки, че водят войната само срещу мене и моя дом. Да беше пожелал господ, щото техните думи да са верни. Тогава на делото би могло да се помогне бързо и сигурно и аз не бих се показал толкова лош гражданин, че да ценя своето лично спасение повече от вашето и да не погася с кръвта си приближаващия се пожар. Но силните на света всякога прикриват своите злодеяния зад някакви по-благовидни предлози, ето и сега те измислиха този предлог за оправдание на своя безчестен замисъл. Но ако все пак вие не мислите като мен, аз изцяло съм във ваши ръце. От вас зависи — ще ме поддържате ли, или ще ме изоставите на моята зла участ. Вие сте мои бащи и защитници и това, което ми заповядате да направя, аз с готовност ще го сторя даже ако сметнете, че е необходимо тази война, започнала с кръвопролитието на кръвта на моя брат, да завърши с проливането и на моята кръв.»

Докато Лоренцо говорел, гражданите не можели да сдържат сълзите си; и с вълнението, с което бил изслушан, му отговорил един от името на всички. Той казал на Лоренцо, че републиката е благодарна на него и на неговия дом, че той не трябва да губи мъжество, че така, както те са избързали да защитят неговия живот и да отмъстят за смъртта на неговия брат, така ще отстояват и неговото влияние и власт, които той

ще изгуби само тогава, когато те изгубят отечеството. И за да потвърдят с дела своите думи, Синьорията назначила един отряд от лични телохранители на Лоренцо, които трябвало да го защищават от всякакви заговори в града.

XI

След това започнали подготовка за война, като събрали колкото можели повече войници и средства. Съгласно условията на съюзния договор поискали помощ от херцога на Милано и от Венеция. И понеже в това дело папата се оказал не пастир, а вълк, за да не бъдат разкъсани като виновни, флорентинците по всякакъв начин се стараели да се оправдаят в очите на цяла Италия, публично разгласили предателското отношение на папата към Флоренция, неговата нечестност и несправедливост, това, че по нечестен път получил понтификата и неправилно изпълнявал своя дълг. Те открито заявявали, че папата не се побоял да им изпрати тези, които той издигнал в прелати, заедно с предателите и отцеубийците, за да извършат предателско убийство в божия храм по време на богослужение и тайнството с причастието. Когато той видял, че не може да избие порядъчните граждани, да промени управлението в републиката и да се разправи с нея, както му е угодно, той издал интердикт и я заплашил с проклятието на църквата. Но ако бог е справедлив, ако той ненавижда насилието, то трябва да му бъдат ненавистни и деянията на неговия наместник и да не осъжда невинните хора, които отправят към него своите молитви, за които римският първосвещеник не иска и да знае. Затова флорентинците не само не признали интердикта и не му се подчинили, но заставили своя свещеник да извърши богослужението. Във Флоренция бил свикан събор на всички тоскански прелати, намиращи се под властта на Флорентинската република, на който било съставено обръщението към бъдещия вселенски събор за злодеянията на папа Сикст. Той от своя страна изложил немалко доводи за оправдание на своето дело, като заявил, че пръв дълг на църковния глава е да унищожава тираните, да наказва

лошите и да издига добрите и да върши това само с достъпни средства. Но на светските господари и управители не е дадено правото да задържат кардинали, да обесват епископи, да убиват свещеници, да ги разкъсват на части, да влачат телата им из улиците и да ги избиват, без да правят разлика между невинни и виновни.

XII

Но независимо от всичките жалби и обвинения флорентинците върнали на папата кардинала, който се намирал в техни ръце. А като последица от това папата, когото вече нищо не задържало, се нахвърлил на тях с всичките свои и на краля въоръжени сили. Двете войски под началството на Алфонсо, херцога на Калабрия, най-големия син на Феранте, и Федериго, графа на Урбино, настъпили в земите на Кианти със съдействието на сиенците, които държали страната на враговете на Флоренция; завладели Рада и много други замъци и опустошили всичките тези земи, а след това тръгнали към Кастелина. Пред едно такова настъпление флорентинците изпитвали голям страх, защото те нямали почти никаква войска, а съюзниците не бързали много със своята помощ. Въпреки че херцогът им изпратил подкрепления, венецианците отрекли, че са задължени да подпомагат Флоренция в личните ѝ разпри: според тях тази война се водела срещу отделни флорентински граждани и трябвало да се гледа на нея като частно дело; затова не били ни най-малко длъжни да изпращат каквато и да е помощ. За да внуши на венецианците по-правилна представа за положението на нещата, Флоренция изпратила посланик до венецианския сенат, месер Томазо Содерини, и в същото време наела войска, начело на която поставила Ерколе, маркиза на Ферара. Докато се извършвали приготовленията, неприятелят така ожесточено нападнал Кастелина, че жителите ѝ, отчаяни, че не идва помощ, се предали след четиридесетдневна обсада. Оттам вражеската войска тръгнала към Арецо и обсадила Монте Сан Совино. По това време флорентинците вече били събрали войска, която тръгнала

срещу врага; тя се разположила на три мили от него, като му нанасяла такива щети, че Федериго да Урбино поискал примирие за няколко дена, на което флорентинците се съгласили. Но неизгодата за флорентинците била толкова голяма, че самите те останали крайно учудени защо са се съгласили: защото в случай на отказ неприятелят е щял да бъде принуден да отстъпи с позор. Възползувайки се от примирието, вражеските войски преустроили своите сили и завзели замъка пред очите на нашите войски; но понеже настъпила зимата, в желанието си да я прекарат при по-благоприятни условия, те се оттеглили на територията на Сиена.

XIII

В това време Генуа въстанала против миланското херцогство по следните причини. След смъртта на Галеацо негов наследник станал синът му Джован Галеацо, но поради малолетност не можел да управлява държавата и между неговите чичовци Лодовико, Отавиано и Асканио Сфорца и майка му Бона възникнали несъгласия, защото всеки от тях искал да бъде опекун на малкия херцог. Бона, вдовицата на херцога, вслушвайки се в съветите на месер Томазо Содерини, който се намирал в Милано в качеството на флорентински посланик, и на месер Чеко Симонети, бившия секретар на Галеацо, спечелила спора. Братята Сфорца избягали от Милано, но при преминаването на Ада Отавиано се удавил, а другите двама били изпратени на различни места заедно с Роберто Сансеверино, който по време на тези разпри изоставил херцогинята и преминал към братята Сфорца. Неуредиците, които възникнали в Тоскана, породили у братята на бившия господар надежда, че новите обстоятелства ще могат да се развият благоприятно за тях. Те нарушили забраната и всеки от тях започнал да търси начини, за да се върне в родината.

Крал Феранте, който знаел, че в беда на флорентинците помага само Милано, решил да ги лиши и от тази поддръжка и започнал да пречи в делата на херцогинята по такъв начин, че тя да няма възможност да оказва на Флоренция никаква помощ. Със съдействие-

то на Просперо Адорно, синьор Роберто и братята Сфорца той подтикнал Генуа към действия против херцога, така че в негова власт останал само Кастелето. Херцогинята се надявала, че владеейки тази крепост, ще може лесно да принуди към покорност града, и изпратила доста значителни сили, които обаче претърпели поражение. Тогава тя разбрала каква опасност грози властта на нейния син и на нея самата, ако войната продължи. Тоскана била подложена на опустошение, а флорентинците, на които херцогинята разчитала, не били в състояние да ѝ помогнат, затова тя решила да направи съюзница Генуа, след като е невъзможно да остане в нейно поданство. След като взела това решение, херцогинята се договорила с Батистино Фрегозо, враг на Просперо Адорно, да му предаде Кастелето и да го направи владетел на Генуа, ако изгони Адорно и не оказва никаква поддръжка на метежниците братя Сфорца. След това споразумение Батистино, опирайки се на военната помощ на Кастелето и на привържениците от партията Фрегозо, завладял Генуа и си обезпечил според генуезкия обичай да бъде избран за дож, а братята Сфорца и синьор Роберто, изгонени от генуезките владения, се укрили със своите привърженици в Луниджана. Папата и кралят, като видели, че в Ломбардия е настъпило успокоение, решили да използуват онези, които били изгонени от Генуа, за да заплашат Флоренция откъм Пиза, разчитайки, че флорентинците, принудени да разделят своите сили, съществено ще отслабнат. И понеже зимата вече била към своя край, те направили така, че синьор Роберто със своите войници да напусне Луниджана и да нападне пизанските земи. Синьор Роберто предизвикал навсякъде големи вълнения, завзел и разгромил в пизанските земи немалко крепости и накрая стигнал до самия град, като опустошавал всичко, откъдето минавал.

XIV

По това време във Флоренция пребивавали посланици до папата на императора, на краля на Франция и на краля на Унгария[6]. Те посъветвали флорентинците

да изпратят посланици и при папата, като обещали от своя страна да убедят папата да се съгласи на траен мир, който да сложи край на тази война. Флорентинците не се отказали от този опит, който в краен случай би показал на целия свят, колко те се стремят към мир. Изпратените посланици се завърнали, без да са постигнали нещо. Тогава флорентинците, подложени на нападение от страна на едни италиански държави и изоставени на произвола на съдбата от други, решили да си осигурят покровителството на краля на Франция и изпратили при него Донато Ачаюоли, човек знаменит със своите познания по гръцка и латинска словесност, чиито деди всякога заемали в републиката най-важните постове. Той тръгнал на път, но като пристигнал в Милано, починал. За да почете паметта му и за да обезпечи оставащите след него негови близки, отечеството извършило тържествено погребение на държавна сметка, раздало на синовете му различни привилегии, а на дъщерите му — зестра, за да могат да се омъжат с достойнство. След това при краля изпратили Гуидантонио Веспучи, човек твърде вещ по гражданските и църковните дела.

Нашествието на синьор Роберто в пизанските земи като всяка неочаквана беда изплашило флорентинците. На тях и без това им се налагало да търпят немалко от страна на Сиена и не знаели как да се защищават откъм Пиза, но въпреки това изпратили натам и опълчение, и други подобни подкрепления. За да не изгубят Лука като приятел и за да не започне тя да снабдява неприятеля с пари и продоволствие, те изпратили там Пиеро, сина на Джино Капони, който обаче поради ненавистта на града към флорентинците, породена от отдавнашните обиди и постоянния страх, бил приет толкова недружелюбно, че не един път се изложил на опасността да бъде убит от гражданите на Лука. Така присъствието му в Лука скоро станало повод за нови недоразумения, вместо да съдействува за укрепване на единството. Флорентинците повикали маркиза на Ферара, наели маркиза на Мантуа и започнали настоятелно да молят Венеция да им изпрати граф Карло, сина на Брачо, и Дейфебо, сина на граф Якопо, които венецианците след много хитрувания все пак им изпрати-

ли, защото, след като сключили примирие с турския султан, те вече нямали никаква причина, зад която да се прикриват, и се засрамили толкова явно да нарушават верността към съюза. Граф Карло и Дейфебо дошли с доста значително количество войски, към които се присъединили всички онези, които можели да вземат от частите, отбраняващи се под началството на маркиза на Ферара от войските на херцога на Калабрия. Обединените войски се насочили към Пиза срещу синьор Роберто, който се намирал с войските си на брега на Серкио. Въпреки че първоначално си давал вид, че очаква нашите войски, при приближаването им той отстъпил към Луниджана на същите позиции, от които нахлул в пизанските земи. След неговото оттегляне граф Карло си възвърнал всички земи, които били завладени от неприятеля по тези места.

След като се избавили от опасността откъм Пиза, флорентинците събрали всичките свои сили между Коле и Сан Джеминяно. Но с появяването на граф Карло във войската отново се разпалили раздорите между привържениците на Сфорца и привържениците на Брачо, и то дотолкова, че можело да се опасяват от избухването на враждебни действия, ако останат задълго заедно. За да избягнат най-лошото, решили да разделят войската и една част от нея под командуването на граф Карло да изпратят в земите на Перуджа, другата да се укрепи на силни позиции при Поджибонци, за да може да възпрепятствува проникването на неприятеля в земите на Флоренция. Предполагали, че тази мярка ще принуди врага да раздели своите сили, защото можело да се разчита или на това, че граф Карло ще завземе Перуджа, където, както мислели, той имал много привърженици, или че папата ще бъде принуден да изпрати там голям брой войници за защита на града. За да поставят папата в още по-затруднено положение, предложили на месер Николо Вители, който бил изгонен от Чита ди Кастело, чиято власт сега се намирала в ръцете на неговия враг месер Лоренцо, да нападне града, да изгони от него неприятеля и да го извади от подчинението на папската държава. Първоначално изглеждало, че щастието е на страната на флорентинците, защото граф Карло постигнал големи успехи в земите на Перуджа. Въпреки че месер Николо Вители не успял да влезе в Кастело, военното надмощие било на негова страна и той без особена трудност опустошил всички околности на града. Войската, останала при Поджибонци, също извършвала набези всеки ден до самите стени на Сиена. При все това всички тези надежди се оказали напразни. Преди всичко в момента, когато изглеждало, че победата му била сигурна, граф Карло умрял. Това събитие впрочем можело дори да подобри положението на флорентинците, ако те са съумели да се възползуват от плодовете на последвалите победи.

Като узнали за смъртта на графа, папските войски, които се били съединили в Перуджа, се обнадеждили, че ще унищожат флорентинските сили. Те тръгнали на поход и спрели на лагер на брега на езерото, на разстояние три мили от противника. От своя страна Якопо Гуичардини, комисарят на флорентинската войска, съвместно с преславния синьор Роберто да Римини, който след смъртта на граф Карло бил първият и най-способният военачалник, като узнал причината за гордостта на неприятелите, решил да ги дочака. Битката се завързала на брега на езерото, където някога картагенецът Ханибал нанесъл на римляните паметното поражение; папските войски на свой ред също били разбити. Тази победа предизвикала изключително голяма радост във Флоренция, която всячески възхвалявала своите военачалници, и би предизвикала твърде славни последствия, ако всичко не се било изменило поради безпорядките, възникнали във войската, която се била укрепила при Поджибонци: преимуществата, постигнати от едната част от войската, били напълно унищожени от другата. Защото последната събрала от сиенските земи значителна плячка, от поделбата на която между ферарския и мантуанския маркиз възникнал раздор. Стигнало се до въоръжено стълкновение, при това доста яростно, и флорентинците, като видели, че на двамата военачалници заедно не може да се разчита, разрешили на маркиза на Ферара да се върне с войниците си в своите владения.

XVI

По такъв начин флорентинската войска изведнъж се оказала по-слаба, изгубила своя военачалник и в нейното ръководство възникнал пълен безпорядък. Херцогът на Калабрия, който се намирал с войските си в околностите на Сиена, сметнал, че моментът е подходящ за нападение. И каквото решил, това и направил. Поразени от неочакваната поява, флорентинците, без да разчитат на своето оръжие, нито на численото си превъзходство, нито на изгодните позиции, заети от тях, и без да дочакат врага, когото дори и не видели, само при появата на праха, който се вдигал от него, побягнали, като оставили на врага всички припаси, обоза и артилерията. В подобни войски всякога е имало толкова лентяйство и безпорядък, че било достатъчно някой да обърне главата или задницата на коня си, щото от това да последва победа или поражение.

Разгромът, понесен от флорентинската войска, обогатил кралските войници с плячка, а Флоренция изпаднала в паника. Градът не само понасял тежестта на войната, но станал и жертва на заразна болест, толкова опасна и гибелна, че гражданите в старанието си да се избавят от смъртта се изселили по селата. Последствията от разгрома били толкова ужасни, че гражданите, които владеели имения във Вал ди Пеза и във Вал д'Елса и се укривали там, като узнали за военното поражение, бързо се върнали във Флоренция не само с децата си и цялото имущество, но и със селяните, които им работели. Изглеждало, че неприятелят можел всеки миг да се появи под стените на града. Длъжностните лица, отговарящи за военните дела, виждайки това голямо безредие, заповядали на войската, действуваща победоносно около Перуджа, да прекрати всички операции и да се придвижи към Вал д'Елса срещу неприятеля, който след удържаната от него победа, без никакви затруднения извършвал навсякъде набези. Въпреки че град Перуджа бил така обсаден и всеки ден се очаквало да се предаде, флорентинците предпочели да защищават своето достояние, отколкото да завладяват чуждото. По такъв начин

войската се лишила от плодовете на своята победа и била прехвърлена в Сан Кашано, крепост на осем мили от Флоренция, защото решили, че само там можела да се укрепи, докато се съберат остатъците от разбитата войска.

Колкото до неприятеля, неговите войски, които имали свобода на действие, след снемането на обсадата от Перуджа придобили смелост и всекидневно набирали плячка в земите на Арецо и Кортона, а тези, които под водачеството на Алфонсо, херцога на Калабрия, удържали победа при Поджибонци, завзели най-напред Поджибонци, след това Вико и напълно разгромили Черталдо. След като завладели всичките тези места и събрали огромна плячка, те започнали обсадата на Коле, който тогава се считал за непристъпен. Жителите му останали верни на Флоренция и така упорито се съпротивлявали на врага, че дали възможност на републиката да събере разпръснатите си части. Като съединили всичките си войски при Сан Кашано и като видели, че неприятелят все по-решително обсажда Коле, флорентинците решили да се приближат до крепостта, за да окуражат обсадените в нея да се отбраняват и по този начин да отслабят натиска на противника, който ще се съобрази с близостта на флорентинската войска. След като взели това решение, те заповядали на войската да напусне позициите си при Сан Кашано и да се разположи на лагер при Сан Джеминяно, на пет мили от Коле. Оттук леката кавалерия и най-подвижните пехотни части всекидневно дразнели противника. Но тази помощ се оказала недостатъчна за жителите на Коле. На тях им липсвало най-необходимото и те били принудени на 13 ноември да се предадат за голямо огорчение на флорентинците и за немалка радост на противника и преди всичко на сиенците, които покрай ненавистта си към Флоренция, изпитвали особена неприязън към жителите на Коле.

XVII

Зимата се била вече разлютила и обстановката станала неблагоприятна за военни действия. Папата и

кралят, подтиквани или от стремежа да дадат някакви надежди за траен мир, или от желанието да използуват плодовете на своите успехи, предложили на Флоренция тримесечно примирие и й дали десет дни срок за отговор. Предложението било прието веднага. Но както често се случва с хора, които чувствуват по-силна болка от раните, когато кръвта им засъхне, отколкото в момента на удара, така тази кратка почивка само заставила флорентинците по-ясно да осъзнаят своите беди. Без всякаква задръжка и мярка гражданите започнали да се обвиняват един друг, да си припомнят допуснатите грешки във военните действия, безполезните разходи, несправедливото разпределение на налозите и данъците. За това се говорело не само при частните срещи, но и в държавните съвети възниквали горещи спорове. Някакъв гражданин се осмелил да се обърне направо към Лоренцо Медичи с думите: «Градът е изтощен и не иска повече да воюва. Необходимо е вече да се помисли за мир.»

Като се убедил сам от насъщната необходимост да се сключи мир, Лоренцо събрал съвет от тези свои приятели, които считал за най-мъдри и най-верни. Те не виждали друг изход — предвид студения сезон и неверността на венецианците, а така също и поради малолетието на миланския херцог и гражданските разпри в херцогството — освен търсенето на ново щастие с нови приятели. Но те не знаели в чии ръце да се оставят — дали в тези на папата или на краля. Като обмислили всичко, одобрили приятелството с краля като по-здраво и по-вярно. Защото краткотрайността на управлението на папите, промените, които стабали при всяко тяхно ново избиране, липсата на страх у папите от другите владетели, тяхната безскрупулност при избора на политика — всичко довело до това, че нито един светски владетел не можел напълно да се доверява на църковния глава, нито без опасност да свързва съдбата си с неговата. Защото този, който е приятел на папата, и в опасности, и във война ще разделя победата с него, но при поражение ще се оказва сам, защото главата на църквата е всякога защитен и поддържан от духовната власт и от почитта, която тя внушава.

Стигайки до извода, че е по-изгодно да спечелят краля, те решили също, че най-добре и най-сигурно от всичко ще бъде личното участие на Лоренцо в преговорите, защото колкото на по-широка основа те се проведат, толкова вероятно по-лесно ще се разсее старата вражда. След като твърдо решил да отиде при краля, Лоренцо възложил грижата за града и държавата на месер Томазо Содерини, който по това време бил гонфалониер на справедливостта, и в началото на декември отпътувал от Флоренция, а след като стигнал в Пиза, съобщил на Синьорията причината, заради която напуснал Флоренция. Членовете на Синьорията, за да му окажат чест и за да му дадат възможност да води мирните преговори с краля с повече достойнство, го назначили посланик на народа на Флоренция и му дали пълномощия да сключи такъв договор за приятелство с краля, какъвто той намери за най-изгоден за републиката.

XVIII

По същото това време синьор Роберто да Сансеверино съвместно с Лодовико и Асканио, тъй като брат им Сфорца[7] бил умрял, отново нападнали миланското херцогство, за да си възвърнат властта. Те завзели Тортона. Милано и цялото херцогство се въоръжили, но херцогиня Бона била посъветвана да върне в Милано братята на покойния херцог и да раздели с тях упрвлението, за да премахне и най-малкия повод за вътрешни размирици. Този съвет й бил даден от Антонио Тасино от Ферара. Той имал нищожно потекло, пристигнал в Милано и постъпил на служба при херцог Галеацо, който го назначил за лакей на своята съпруга, херцогинята. Дали заради красивата му външност или поради някакви други неизвестни качества, след смъртта на херцога той придобил такова влияние над херцогинята, че можело да се каже, че управлявал държавата. Месер Чеко, известен със своята мъдрост и опитност, никак не одобрявал това и колкото можел, се стараел да отслаби влиянието на Тасино върху херцогинята и върху приближените до управлението лица. Като забелязал това, от желание

за мъст и за да има някакви защитници срещу месер Чеко, той започнал да убеждава херцогинята да върне братята Сфорца в Милано, което тя и направила, без да съобщи нищо на месер Чеко. Тогава той ѝ казал: «Ти взе решение, което ще ми отнеме живота, а теб ще лиши от държавата.» Така и станало. Синьор Лодовико заповядал да умъртвят Чеко, а скоро след това Тасино бил изгонен от Милано. Херцогинята дотолкова се разстроила, че изоставила Милано и предала сина си под опеката на Лодовико. По такъв начин Лодовико станал единствен управител на Милано и, както по-нататък ще покажем, причина за големи беди за цяла Италия[8].

И така Лоренцо отишъл в Неапол, а между страните продължавало примирието, когато съвсем неочаквано Лодовико Фрегозо с помощта на няколко свои привърженици в Сарцана тайно влязъл там със своите войници, завладял крепостта, а привържениците на флорентинците хвърлил в затвора. Това събитие разтревожило много флорентинското правителство, което предполагало, че завземането на Сарцина било извършено по внушение на крал Феранте, и затова се оплакало на пребиващия в Сиена херцог на Калабрия, че отново са нападнати. И то по време на примирие. Херцогът в писмена форма и чрез посланици всячески се постарал да ги разубеди, че завземането на Сарцана било извършено без неговото и на баща му знание. Въпреки тези уверения флорентинците разбрали, че положението им от ден на ден се влошава. Хазната била празна, главата на държавата се намирал под властта на неаполитанския крал, а към войната с краля и папата се присъединила и нова — тази с генуезците. Съюзници Флоренция нямала, на венецианците не можело да се разчита, а миланското правителство внушавало по-скоро опасения със своята нестабилност и ненадеждност. Единствената надежда оставал успешният изход от преговорите на Лоренцо с краля.

XIX

Лоренцо пристигнал в Неапол по море и не само кралят, но и целият град го посрещнали с голяма почит и интерес. Защото, тъй като войната била започната, за да го погуби, величието на враговете на Лоренцо съдействувало за неговото собствено величие. Когато се явил при краля и заговорил за положението на цяла Италия, за стремежите на нейните господари и народи, за надеждите, които би могло да събуди всеобщото помирение, и за опасностите от продължаването на войната, думите му били такива, че кралят, като го изслушал, още повече се удивил на величието на неговата душа, на бистротата на неговия ум и на мъдрите разсъждения, отколкото преди, когато недоумявал как този човек може сам да носи бремето на грижите от войната. Той го окръжил с още по-голяма почит и започнал да мисли как да спечели приятелството му, вместо той да му бъде враг. Под различни предлози го задържал при себе си от декември до март на следващата година не само за да го опознае по-добре, но и за да узнае намеренията на флорентинската република, защото Лоренцо имал във Флоренция доста врагове, които желаели кралят да го държи в плен и да го изиграе, както постъпил с Якопо Пичинино. Те гръмогласно изказвали из целия град уж своите опасения от подобни сметки, а на събранията възразявали против всичко, което се предлагало да се предприеме в защита на Лоренцо. Действувайки по такъв начин, те разпространили слуха, че ако кралят задържи Лоренцо по-дълго време в Неапол, във Флоренция ще се извърши преврат. Затова кралят през цялото време отклонявал заминаването на Лоренцо, за да види дали няма да се случи нещо във Флоренция по време на неговото отсъствие. Като се убедил, че там всичко е спокойно, на 6 март 1479 година кралят пуснал Лоренцо, като предварително го обсипал с благодеяния и завоювайки благоразположението му с безброй изявления за приятелски чувства. Сключили също и споразумение за вечно приятелство в интересите на двете държави. И ако Лоренцо, заминавайки от Флоренция, бил вече велик човек, то той се върнал в родината си озарен с още по-голяма слава и градът го приел с възторг, който напълно заслужавал заради своите качества и новите си заслуги пред отечеството, защото, излагайки на опасност своя живот, той му върнал

мира. Две седмици след неговото връщане било обнародвано споразумението между флорентинската република и краля. Според този договор двете страни поемали взаимни задължения за опазване целостта на своите държави. На краля се предоставяло правото по собствена воля да върне на Флоренция завладените нейни градове. Паците, които били затворени в кулата на замъка във Волтера, били освободени, херцогът на Калабрия след определено време се задължавал да изплати известна сума.

Веднага щом бил разгласен, мирният договор предизвикал голямо възмущение у папата и венецианците. Папата считал, че кралят е проявил пълно неуважение към него, а венецианците обвинявали в същото Флоренция, като напомняли, че са водили войната съвместно, а мирът бил сключен без тяхно участие. Когато това недоволство станало известно във Флоренция, всички започнали да се опасяват да не би токущо сключеният мир да породи още по-страшна война. Вследствие на това възглавяващите държавата решили да намалят броя на членовете на правителството и да възложат вземането на решения по най-важните държавни дела на по-малък брой лица. Така бил съставен Съветът на Седемдесетте, който получил решаващо влияние върху първостепенните дела. Този нов порядък успокоил онези, които се стремели към преврат. За да заздрави властта си, новият Съвет най-напред потвърдил мирния договор на Лоренцо с краля, постановил да се изпратят посланици при папата и избрал за такива месер Антонио Ридолфи и Пиеро Нази.

При все това обаче след сключването на мира Алфонсо, херцогът на Калабрия, останал с войските си в Сиена, като твърдял, че там го задържат раздорите сред гражданите. Първоначално той бил на лагер извън града, но в града избухнали безредици и гражданите го помолили да влезе в града и да стане арбитър в техните разпри. Възползувайки се от случая, херцогът наложил парични глоби на много граждани, други осъдил на затвор, трети на изгнание, а някои дори и на смърт. Поведението му предизвикало подозрение не само у сиенците, но и у флорентинците, не възнамерява ли херцогът да се обяви за владетел на Флоренция. Но това било невъзможно, защото републиката сега била в приятелски отношения с краля и във вражда с папата и с Венеция. Тези опасения се появили не само сред флорентинския народ, но и сред управляващите: всички, изглежда, били уверени, че никога досега нашият град не е бил застрашен така явно от опасността да загуби свободата си. Но по волята на господа, който във всички тежки положения проявявал към него особена грижа, се случило съвсем непредвидено събитие, което заставило краля, папата и венецианците да помислят за много по-важни дела от положението в Тоскана.

XX

Турският султан Мохамед с голяма войска бил обградил Родос и го обсаждал в продължение на много месеци. Но въпреки че силите и упоритостта на обсаждащите били много големи, съпротивата на обсадените се оказала още по-силна и те с такава доблест и ярост се отбранявали, че Мохамед трябвало с позор да смъкне обсадата. След неговото оттегляне част от турската флота под командуването на Ахмед паша се отправила към Валона. Дали защото това се оказало за Ахмед лесна работа, или защото той просто изпълнил заповедта на своя повелител, но пътувайки край брега на Италия, той внезапно свалил на брега четири хиляди души, нападнал Отранто, завзел го, разграбил и избил всичките му жители. След това със средства, които му се сторили най-добри, той се укрепил в града и на пристанището, събрал силен кавалерийски отряд и започнал да извършва грабителски набези из цялата околност. Като получил известие за това нашествие и познавайки добре могъществото на султана, кралят разпратил навсякъде вестоносци да разгласят за грозящата го голяма опасност с молби за помощ срещу общия враг и настоятелно поискал връщането на калабрийския херцог, който все още се намирал с войските си в Сиена.

XXI

Турското нападение колкото смутило херцога и цяла Италия, толкова зарадвало Флоренция и Сиена: Флоренция, изглежда, отново придобила своята независимост, а Сиена се избавила от опасностите, които заплашвали свободата ѝ. Това убеждение се потвърдило и от жалбите на херцога при напускането му на Сиена, че злата съдба с толкова неочакваното и непредвидено събитие го лишила от възможността да получи върховната власт в Тоскана. Това събитие коренно изменило възгледите на папата. Преди това той не желаел да приеме и да изслуша никакви флорентински посланици, а сега дотолкова се смекчил, че охотно се вслушвал във всеки разговор за примирие. Така че флорентинците се уверили, че ако склонят да поискат прошка от църковния глава, ще я получат. Затова решили да не пропускат тази възможност и изпратили делегация при папата в състав от дванадесет души, които папата под различни предлози дълго време не приемал на аудиенция. Накрая, обаче двете страни се договорили за това, какви ще бъдат техните взаимоотношения в бъдеще и какво именно всяка от тях ще допринася за делото на мира и войната. След това посланиците застанали на колене пред папата в очакване на целия блясък на неговото могъщество и окръжени от кардиналите. Те всякак се оправдавали за всичко станало, като се позовавали на хорското коварство, на сляпата ярост на народа, на злата съдба на тези, които са принудени или да се сражават, или да загинат, като признавали справедливостта на папския гняв. Говорили и за това, което се наложило да изтърпят флорентинците, за да избягнат гибелта, и как флорентинците понесли тежестите на войната, на отлъчването от църквата и всички останали бедствия, които те си навлекли благодарение на изминалите събития. И че понесли всичко това, за да избегне тяхната република робството, което за свободните градове е по-лошо от смъртта. Обаче, ако против своята воля флорентинците са се провинили в нещо, те са готови да засвидетелствуват своето разкаяние и да се доверят на милосърдието на църковния глава, който, вървейки

по стъпките на нашия Спасител, няма да ги отхвърли и ще им открие бащински своите обятия.

Папата отговорил на тези оправдания с думи, пълни с надменност и гняв, като укорявал флорентинците за всичко това, което те в миналото се провинили пред църквата. Той добавил, че следвайки божите заповеди, е готов да им даде прошка, каквато те искат, но нека те да знаят, че отсега нататък те са длъжни да се подчиняват на църквата; ако те нарушат това подчинение, те наистина напълно заслужено ще загубят свободата, която едва не загубили. Свобода заслужават само тези, които я използуват за добро, а не за зло, защото лошо използваната свобода е гибелна, както за тях, така и за другите. Който не почита бога, а още по-малко църквата, той не е свободен, а разюздан и склонен повече към зло, отколкото към добро и него трябва да наказват не само господарите, но и всички християни. За всичко, което е станало, флорентинците трябва да винят само себе си, защото лошите им дела предизвикали тази война, а по-нататъшните им лоши постъпки са я подхранвали. Ако сега тя е свършила, това е станало не благодарение на флорентинците, а на добротата на техните противници.

След това бил прочетен текстът на договора и формулата на папската благословия. Но тук папата добавил към това, за което вече се били договорили, че ако искат да се радват на тази благословия, те трябва за своя сметка да въоръжат петнадесет галери и да ги издържат през цялото време, докато турците воюват срещу Неаполитанското кралство. Посланиците горчиво се заоплаквали от възлагането на това допълнително бреме на Флоренция, но нито жалбите им, нито молбите на техните приятели не ги облекчили. След завръщането на посланиците във Флоренция Синьорията изпратила при папата за подписването на договора своя упълномощен представител Гуидантонио Веспучи, който неотдавна се бил завърнал от Франция. Благодарение на своята благоразумност той съумял да постигне много по-изгодни условия и бил обсипан с благодеяния от църковния глава, което било знак за окончателно примирие.

XXII

След като Флоренция сключила договор с папата, Сиена също се избавила от страха пред краля след оттеглянето на войските на калабрийския херцог. Войната с турците продължавала и флорентинците се заели с всички средства да получат от краля своите крепости, които при напускането на Тоскана калабрийският херцог бил оставил в ръцете на сиенците. Намирайки се в трудно положение, кралят се опасявал да не би флорентинците да се отрекат от него и да започнат да воюват със сиенците, което би му попречило да получи помощта от папата и от останалите италиански държави, на която той разчитал. Затова той се съгласил да върне крепостите и още по-тясно се обвързал с Флоренция с нови взаимни задължения. Ето как господарите принуждават да се изпълнява дадената им дума — със сила и необходимост, не чрез договори и обещания.

Когато крепостите били върнати и новото съюзно споразумение потвърдено, Лоренцо Медичи си възвърнал влиянието в държавата, което бил загубил поради нещастната война и съмнителното примирие с краля. Наистина по това време не липсвали хора, които открито го клеветяли, че той, за да спаси себе си, бил продал отечеството, от което войната отнела територии, а мирът ще отнеме и свободата. Но сега градовете били възвърнати, с краля бил сключен почетен съюз, републиката си възвърнала предишната слава и ето Флоренция, град, жаден за речи и съдещ за нещата не по тяхното същество, а по външния успех, отново изменил своето мнение и започнал да прославя до небесата Лоренцо, казвайки, че благодарение на неговата мъдрост при примирието получил онова, което му било отнето от злата съдба по време на военните действия, че неговата мъдрост и разбиране се оказали по-силни от оръжието и мощта на противника.

Турските нападения отсрочили войната, която била готова да избухне поради недоволството на папата и на венецианците от мира между Флоренция и краля. Но ако тези нападения се оказали съвсем неочаквани и довели до добро, то техният край, също така непредвиден, станал причина за големи беди. Султан Мохамед внезапно умрял, а между синовете му започнали раздори и турските войски, намиращи се в Апулия, били изоставени от своя повелител на произвола на съдбата. Затова те се договорили с неаполитанския крал и му върнали Отранто. Сега страхът, задържащ папата и венецианците, преминал и всички се опасявали от някаква нова беда. От едната страна били папата и венецианците в съюз помежду си, към който привлекли Генуа, Сиена и други по-слаби държави; от другата — Флоренция, кралят и миланският херцог, към които се присъединили Болоня и много други владетели.

Венецианците искали да си присвоят Ферара. Според тях те имали основание за това и твърдо се надявали на успех. За предлог послужило твърдението на маркиза на Ферара, че той не бил повече задължен да приема при себе си във Ферара венецианския вицедоминус и да купува от Венеция сол, тъй като договорът, сключен за седемдесет години, бил вече изтекъл. Венецианците пък смятали, че докато маркизът на Ферара държи под своята власт Полезина, той е длъжен да приема вицедоминуса[9] и сол от Венеция. Тъй като маркизът отхвърлил тези претенции, венецианците сметнали, че те имат законното основание да прибегнат до оръжие, още повече, че и времето било съвсем благоприятно за това, защото папата бил разгневен на флорентинците и на краля. За да спечелят още повече разположението на църковния глава към себе си, венецианците приели с голяма почит граф Джиролamo, дали му граждански права и благородническо звание, а това е най-голямата чест, която Венеция може да окаже на чужденец. Понеже се готвели за война, венецианците били поставили на всички стоки нов мита, а за началник на войската взели синьор Роберто да Сансеверино, който не бил в добри отношения с владетеля на Милано синьор Лодовико и затова се укривал в Тортона. Там той предизвикал смутове, след това избягал в Генуа, където и се намирал, когато венецианците го повикали при тях и го назначили за военачалник.

XXIII

Приготовленията за нови действия станали известни на враждебната на Венеция Лига, която на свой ред започнала да се готви за стълкновение. Миланският херцог избрал за капитан на своята войска урбинския владетел Федериго, а флорентинците — синьор Костанцо да Пезаро. Стремейки се да изясни намеренията на папата и да разбере дали с негово съгласие венецианците се готвят да воюват с Ферара, крал Феранте изпратил в Тронто свои части под командуването на Алфонсо, херцога на Калабрия, и се обърнал към папата с молба да ги пропусне в Ломбардия в помощ на маркиза, но получил отказ. Кралят и Флоренция сметнали, че всичко е достатъчно ясно, и решили да окажат военен натиск върху папата, за да го принудят да сключи съюз с тях или поне да му попречат да помага на венецианците, които вече били обявили на маркиза война, били настъпили и извършили набези във всички ферарски земи, а след това обсадили Фикерело, важна крепост във ферарските владения. Но тъй като кралят и Флоренция били твърдо решени на военни действия против главата на църквата, херцогът на Калабрия, Алфонсо, се насочил към Рим, където на негова страна застанал родът Колона, тъй като Орсините били на страната на папата, и опустошил цялата страна. От своя страна флорентинските войски под началството на Николо Вители нападнали Чита ди Кастело и завладели града: те изгонили оттам месер Лоренцо, който държал града от името на папата, а на негово място поставили за владетел месер Николо[10].

Папата се намирал в много тежко положение. Рим се раздирал от враждата между партиите, а извън стените на града неприятелят извършвал опустошения. Но понеже бил човек, изпълнен с мъжество, и се стремял да победи, а не да отстъпи пред врага, той избрал за капитан на войските си славния Роберто да Римини и го повикал в Рим, където били събрани всички папски войски. Там той му обяснил каква велика чест би било за Роберто, ако нападне кралските войски и освободи църковната държава от тежкото положение, в което тя се намира, каква благодарност би заслужил не само от него, но и от всички негови приемници и как биха го възнаградили не само гражданите, но и самият господ-бог. Славният Роберто започнал с това, че се запознал със състоянието на папските войски и с военните им приготовления, а след това посъветвал да се събере колкото се може повече пехота, което било изпълнено с най-голямо старание и бързина. Калабрийският херцог се намирал вече пред стените на Рим и всеки ден опустошавал всичко наоколо едва ли не до самите стени на града. Това предизвиквало у римляните голямо негодувание и много от тях доброволно изявили желание да се присъединят към славния Роберто, за да освободят Рим; Роберто ги приел с голяма благодарност. Като узнал за тези приготовления, херцогът се оттеглил на известно разстояние от града, смятайки, че ако той е далеч от града, Роберто няма да се реши да го атакува. Освен това той очаквал своя брат Федериго, когото баща му изпращал с нови подкрепления. Виждайки, че войската му е толкова, колкото на херцога, а пехотата дори повече, Роберто излязал в боен ред от Рим и се настанил на лагер на две мили от неприятеля. При тази толкова неочаквана поява на противника херцогът разбрал, че трябва или да влезе в сражение, или да се признае за победен и да бяга. Принуден към това и не желаейки да постъпва, както не подобава на кралския син, той предпочел да се сражава. Той се обърнал към врага и всяка страна разположила войските си, както било тогава прието. Битката продължила до пладне.

В това сражение била проявена повече доблест, отколкото в която и да е битка, станала в Италия през изминалите петдесет години, защото в него и от едната, и от другата страна паднали повече от хиляда души. Изходът от него се оказал твърде славен за папството. Неговата многочислена пехота нанесла на херцогската кавалерия такива удари, че обърнала обсаждащите в бягство. Херцогът нямало да може да се избави от плен, ако не го спасил силният отряд от турци, намиращ се на кралска служба в Отранто. След тази победа славният Роберто влязъл в Рим триумфално. Но той не можал да вкуси от славата, защото денят се оказал много тежък и той изпил мно-

го вода, от което се разболял и след няколко дни умрял. На тленните му останки по повеля на папата било устроено най-почетно погребение. Като удържал тази победа, главата на църквата изпратил граф Джироламо в Чита ди Кастело, за да върне града на месер Лоренцо и същевременно да се опита да завладее Римини.

След смъртта на славния Роберто на майката останал само неговият малолетен син и папата считал, че няма да бъде трудно да превземе града. Така и щяло да стане, ако флорентинците не защитили тази жена. Те противопоставили на графа толкова голяма сила, че той не можал да предприеме нищо успешно нито срещу Чита ди Кастело, нито срещу Римини.

XXIV

Докато събитията се развивали по такъв начин в Романя и в Рим, венецианците завладели Фикероло, техните войски преминали По и в лагера на миланския херцог и на маркиза на Ферара настанало голямо объркване, защото Федериго, графът на Урбино, заболял и заповядал да го откарат в Болоня на лечение, където и умрял. Така че работите на маркиза се влошавали, а у венецианците с всеки изминат ден укрепвала надеждата, че ще завладеят Ферара.

От своя страна неаполитанският крал и Флоренция правели всичко възможно, за да сломят упорството на папата. Понеже не били в състояние да сторят това с оръжие, те го заплашили с вселенски събор, който императорът бил вече свикал в Базел. Императорските пратеници, които пребивавали в Рим, и най-влиятелните кардинали, които желаели мир, в края на краищата убедили и принудили папата да помисли за мира и обединението на Италия. Затова папата, от една страна, отстъпвайки от страх, от друга, убеждавайки се, че прекомерното засилване на Венеция ще бъде гибелно за църковната държава и за цяла Италия, се съгласил да сключи мир със съюзниците и изпратил нунции в Неапол, където бил сключен той за срок от пет години между папата, краля, херцога на Милано и Флоренция, като се предоставяло право и

на Венеция да се присъедини към него. След сключването на съюза папата дал на венецианците да разберат, че трябва да се откажат от завземането на Ферара, но венецианците не се съгласили и започнали с още по-голяма настойчивост да се готвят за военни действия. Като разбили войската на херцога и на маркиза при Ардженто, те дошли толкова близко до Ферара, че установили лагера си в парка на маркиза.

Съюзниците сметнали, че нямат вече никакви основания да се бавят с оказването на по-енергична помощ на този владетел, и придвижили към Ферара калабрийския херцог начело на собствените му войски и тези на папата. Флорентинците също изпратили всички свои сили, а за да съгласуват военните операции, съюзниците устроили съвещание в Кремона. Там пристигнали папският легат с граф Джироламо, калабрийският херцог, синьор Лодовико, Лоренцо Медичи и много други италиански господари. Всички те обсъдили по-нататъшните начини на водене на войната. Считайки, че най-добре от всичко на Ферара могат да помогнат решителните действия, те пожелали синьор Лодовико да се съгласи да обяви на Венеция война от името на херцога. Но той не склонил на това, като се опасявал да влезе в такава война, която смятал, че няма да му се удаде така лесно да завърши. Затова взели решение всички събрани войски да нападнат Ферара; и така четири хиляди тежко въоръжени воини и осем хиляди пехотинци настъпили срещу венецианците, които имали две хиляди и двеста тежковъоръжени и шест хиляди пехотинци.

Съюзниците сметнали, че преди всичко трябва да нападнат венецианската флота по река По. Те направили това при Бондено, разпръснали я, завзели повече от двеста съда и взели в плен командуващия флотата месер Антонио Юстиниани. Като видели, че цяла Италия е против тях, венецианците решили да спечелят още по-голяма слава. Те взели на служба херцога на Лотарингия с двеста воини и след унищожението на техния флот го изпратили с части от своите войски срещу неприятеля. Те заповядали и на синьор Роберто да Сансеварино да премине Ада с другата част от войската, възгласявайки името на младия херцог и на

херцогинята, вдовица Бона. По такъв начин те се надявали, че ще им се удаде да предизвикат преврат в Милано, където, както предполагали, всички ненавиждали синьор Лоренцо и неговите приближени. Отначало този ход предизвикал в Милано голям ужас и принудил града да се въоръжи, но нещата съвсем не се развили така, както смятали венецианците, защото това, на което първоначално синьор Лоренцо не се съгласявал, сега той го направил, възмутен от подхвърленото му предизвикателство.

Като оставил на маркиза на Ферара за отбрана на неговите владения четири хиляди конници и две хиляди пехотинци, калабрийският херцог, с дванадесет хиляди конници и пет хиляди пехотинци, влязъл найнапред в земите на Бергамо, след това в тези на Бреша и накрая на Верона и завладял почти всички територии около тези три града, без венецианците да могат да го възпрепятствуват, защото синьор Роберто със своите хора с мъка едва отстоял трите главни града. От своя страна маркизът на Ферара си възвърнал голяма част от владенията, защото действуващият срещу него лотарингски херцог можел да му противопостави само две хиляди конници и хиляда пехотинци. Така че 1483 година била ознаменувана от съюзниците с щастливи успехи.

XXVI

Зимата преминала спокойно, но щом настъпила пролетта, военните действия се възобновили. За да притиснат по-бързо венецианците, съюзниците събрали всичките си войски заедно, и ако войната се била водила както предната година, те лесно щели да отнемат на Венеция всичките нейни ломбардски владения, защото сега венецианците имали всичко шест хиляди конници и пет хиляди пехотинци срещу тринадесет хиляди конници и шест хиляди пехотинци, още повече, че договорът с херцога на Лотарингия бил изтекъл и той се бил върнал у дома си. Но, както често става, там, където равните по власт началници не могат да си поделят управлението, техните разногласия често пъти дават победата на врага. Вследствие смъртта на

Федериго Гондзага, мантуанския маркиз, на чието влияние се дължало съгласието между херцога на Калабрия и Лодовико Сфорца, между двамата принцове започнали търкания, породени от взаимната им ненавист. Джан Галеацо, херцогът на Милано, бил на възраст, когато можел да вземе вече управлението в свои ръце, но понеже се бил оженил за дъщерята на калабрийския херцог, последният искал държавата да се управлява не от Лодовико, а от неговия зет. Знаейки за това, Лодовико решил да направи всичко, за да попречи на херцога да осъществи тези свои намерения. Венецианците узнали за този замисъл на Лодовико и решили да се възползуват от благоприятния случай, който, както те предполагали, им давал възможност, както винаги, да си възвърнат по мирен начин всичко, от което ги била лишила войната. Тайно те се договорили с Лодовико за съглашението, което сключили през август 1484 година. Когато другите членове на съюза узнали за този договор, много се възмутили, особено когато се убедили, че трябва да върнат на Венеция всички отнети от нея земи и да оставят под тяхна власт завзетите от венецианците Ровиго и Полезина, които принадлежали на маркиза на Ферара, и освен това да им признаят правата над всичките преимущества, с които Венеция отдавна се ползувала във Ферара.

Всички негодували от това, че са водили една война, изискваща големи разходи и която отначало им донесла голяма слава, но която завършила позорно, защото били принудени да върнат на врага завзетите територии, а завладените от врага — да оставят. Но съюзниците се видели принудени да се съгласят с това, защото били изтощени от огромните военни тежести и не желаели повече да проиграват бъдещето си заради чуждото честолюбие и пороци.

XXVII

Докато събитията в Ломбардия се развивали по такъв начин, папата с помощта на месер Лоренцо затягал все повече обръча около Чита ди Кастело, за да изгони оттам Николо Вители, когото съюзниците били

изоставили на произвола на съдбата, за да привлекат на своя страна папата. През цялото време на обсадата жителите, които били на страната на Николо, излезли и извършили внезапно нападение, като разбили неприятеля в ръкопашен бой. Папата веднага отзовал от Ломбардия граф Джироламо и му заповядал да се върне в Рим, за да подсили своята войска, и му възложил да предприеме военни действия срещу Николо. Но след това решил, че е по-разумно да го привлече към себе си с изгоден мир, отколкото отново да воюва с него, и затова се договорил с него и по възможно най-добрия начин го помирил с неговия противник, месер Лоренцо. Към това го подбудило не толкова миролюбието, колкото опасенията от нови смутове, защото бил забелязал, че между родовете Колона и Орсини се разпалват разпри по най-малък повод. По време на войната с папата неаполитанският крал отнел от Орсините Талякоцо и го отдал във владение на рода Колона, който поддържал неговата страна. Когато папата и кралят се помирили, Орсините съгласно мирния договор поискали владението си обратно. Папата на няколко пъти поискал от рода Колона да му върне Талякоцо, но нито молбите на Орсините, нито заплахите на папата подействували и не само това, но Колона продължавали да не дават покой на своите неприятели с обиди и оскърбления. Понеже не можел да търпи тази низост, църковният глава, като се обединил с Орсините против Колона, разрушил домовете им в Рим, защитниците им избил или взел в плен и им отнел голяма част от укрепените замъци в околностите. Така че този смут завършил не с мирно споразумение, а с разгром на едната от страните.

XXVIII

В Генуа и Тоскана също не било още спокойно, защото флорентинците държали граф Антонио да Марчано с войски на границата при Сарцана и докато в Ломбардия се водели военните действия, те безпокоели жителите на Сарцана с набези и леки схватки. В Генуа дожът на града, Бастиано Фрегозо, доверявайки се на архиепископа Паголо Фрегозо, бил заловен от него заедно с жена си и децата си, а той се обявил за върховен глава на държавата. Освен това венецианският флот нападнал кралското крайбрежие, завзел Галиполи и извършвал набези в другите пристанища. Всичките тези смутове обаче след сключването на мира в Ломбардия навсякъде се прекратили освен в Тоскана и в Рим. Защото пет дни след като бил обявен мирът, папата умрял[11] било поради това, че животът му бил изтекъл, или може би защото му се било наложило да сключи ненавистен мир. Все пак този църковен глава, умирайки, оставил Италия в състояние на мир, в който, докато бил жив, предизвиквал само войни.

Но веднага след неговата смърт в Рим започнало вълнение. Граф Джироламо с войските си се оттеглил в замъка. Орсините се бояли да не би родът Колона да замислил да си отмъсти за неотдавнашните обиди. Колона поискали връщането на своите замъци и домове. И в продължение на няколко дни в целия град вилнеели свирепи убийства, грабежи и пожари. Но тъй като кардиналите убедили графа да предаде замъка на свещената колегия и да се върне във владенията си, като изтегли от Рим своите въоръжени сили, графът, надявайки се да заслужи благоволението на бъдещия папа, се съгласил на това и се оттеглил в Имола. По такъв начин кардиналите се избавили от заплахата, а бароните вече не можели да разчитат в своите взаимни разпри на поддръжката на графа и се стигнало до избирането на нов папа. След някои разногласия бил избран Джованбатиста Чибо, кардинал Малфети, генуезец, който приел името Инокентий VIII. Благожелателен и миролюбив човек, той постигнал това, че всички сложили оръжието и в Рим се възцарило спокойствие.

XXIX

След ломбардското споразумение флорентинците все още не можели напълно да се умиротворят: струвало им се срамно и нелепо, че някакъв обикновен нобил им е отнел замъка Сарцана. И понеже в условията на мирния договор било упоменато, че може не само да се иска изгубеното по време на военните действия, но и да се употреби военна сила срещу всеки, който се противо-

постави на това, те започнали да се подготвят за това начинание, събирайки парични средства и въоръжени хора. Като завладял Сарцана, Агостино Фрегозо видял, че няма да му стигнат силите за такава война, и предал града в дар на свети Георги. И тъй като по-нататък ще ми се наложи да говоря за свети Георги и за генуезците, мисля, че тук е уместно да разкажа как се управлява този град, един от главните градове на Италия.

След като Генуа се помирила с Венеция в края на знаменателната война, станала между тях преди много години, републиката не била в състояние да върне на гражданите крупните парични суми, които била взела от тях назаем, и затова им отстъпила митническите доходи и постановила, че всеки от кредиторите ще получава определена част от сумата на митата пропорционална на сумата, която е дал в заем на държавата, докато дългът бъде погасен. А за да могат заемодателите да се събират да обсъждат своите работи, им отстъпили дворец, намиращ се над митницата. Тези заемодатели учредили нещо като управление, избрали съвет от сто души за обсъждането на всички обществени дела и комитет на Осемте, който в качеството си на върховен орган бил длъжен да следи за изпълнение решенията на съвета. Всичките свои кредити те разделили на акции и ги нарекли «места», а на цялата корпорация дали името на свети Георги. След като било уредено по този начин вътрешното управление на колегията на заемодателите и на генуезката държава се появила нова нужда от парични средства, тя започнала да се обръща към банката «Свети Георги» за нови заеми. Тъй като била достатъчно богата и добре организирана, тя можела да задоволи молбите на държавата. Правителството от своя страна, след като дало на банката «Свети Георги» митническите доходи, започнало да залага в нея своите земни владения. Стигнало се дотам, че заради нуждите на републиката и услугите на банката «Свети Георги» голяма част от земите и градовете, които се намирали под управлението на Генуа, преминали под разпореждането на банката: тя хазайничела в тях, защищавала ги и всяка година изпращала в тях своите открито избрани управители, в чиято дейност републиката не се месела. Оттук произлязло и това, че гражданите, които считали

правителството на републиката тираническо, загубили всякаква привързаност към него, като я пренесли върху банката «Свети Георги», където управлението на всички дела се водело с ред и справедливост. Затова в Генуа така лесно стават всякакви преврати, които подчиняват генуезци ту на властта на някой от техните съграждани, ту на чуждоземци, защото управлението в държавата постоянно се меняло, а в банката «Свети Георги» било сигурно и спокойно. И всеки път когато Фрегозо и Адорно си оспорвали един друг върховната власт, гражданите, когато ставало въпрос за държавните дела, оставали настрана и предоставяли на победителя да завладее републиката. Единственото вмешателство на банката се свеждало до това, че тя заставяла победителя да се закълне, че законите на държавата трябва свято да се спазват. И действително тези закони до наше време не са претърпели никакви изменения, защото, когато имаш и оръжие, и пари, и власт, е рисковано да се изменят законите — това почти винаги предизвиква опасен метеж. Наистина това е удивителен пример, който не може да засвидетелствува нито един философ, описващ реда в една държава, дали той е действително съществувал или измислен: на една и съща територия, сред едно и също население едновременно съществуват и свобода, и тирания; и уважение към законите, и поквара на умовете; и справедливост, и произвол. Защото само такъв порядък обезпечава запазването на града, живеещ според древните и твърде почтени обичаи. И ко се случи, а с течение на времето трябва да се случи, под властта на банката «Свети Георги» да попадне цяла Генуа, то тази република ще стане още по-забележителна, отколкото венецианската.

XXX

Така Агостино Фрегозо предал Сарцана на банката «Свети Георги». Тя охотно приела този дар, обезпечила нейната защита, веднага изпратила по море флота и охрана в Пиетрасанта, за да прекъсне съобщението между Флоренция и нейните войски, които вече се намирали недалеч от Сарцана. Флорентинците от своя страна също се стремели да завладеят Пиетрасанта, земя, разпо-

ложена между Пиза и Сарцана, защото без нея притежаването на последната се обезценявало. Но те не можели да я обсадят без някакъв благовиден предлог: трябвало жителите на Пиетрасанта или защищаващата я охрана да им попречат при завладяването на Сарцана. За да изпаднат в такова положение, флорентинците изпратили от Пиза на своите войски голям обоз с припаси и снаряжение, придружен от твърде слаба охрана, като разчитали, че охраната на Пиетрасанта, като види богатата плячка, ще се опита да я завладее. Така и станало: охраната на Пиетрасанта не устояла на съблазънта и завладяла флорентинския обоз. Сега флорентинците имали законен повод да завземат Пиетрасанта. Те снели обсадата на Сарцана и обградили Пиетрасанта, пълна с въоръжени хора, които се отбранявали доблестно. Флорентинците разположили своята артилерия в равнината, издигнали бастион и на хълма, за да могат да атакуват и от тази страна. Комисар на войската бил Якопо Гуичардини. Докато се сражавали при Пиетрасанта, генуезката флота превзела и запалила крепостта «Вада», като оставили на брега военни части, които започнали опустошителни набези из цялата околност. Срещу тях били изпратени кавалерийски и пехотни части под командуването на Бонджани Джанфиляци, които отчасти смирили дързостта на генуезците, и те вече нямали да действуват така свободно, както преди. Флотата обаче продължавала да тревожи флорентинците. Тя отплавала към Ливорно и плътно се приближила до Торе Нуова с понтони и други обсадни средства. В продължение на няколко дена генуезците обстрелвали крепостта със своята артилерия, но като видели, че нищо не могат да направят, с позор отплавали обратно.

XXXI

Междувременно обсадата на Пиетрасанта се водела толкова вяло, че неприятелят, след като се посъвзел, атакувал бастиона и го превзел. При това нападение показал такава доблест и внушил такъв страх на флорентинската войска, че тя едва не се обърнала в бягство. Флорентинските сили били отведени на позиции на четири мили от града и понеже било вече през месец ок-

томври, военачалниците решили да се устроят на зимни квартири, а обсадата отложили за по-благоприятно време на годината. Когато във Флоренция научили за това безобразие, властите възнегодували и за да върнат боевата слава и сила на флорентинската войска, назначили нови комисари — Антонио Пучи и Бернардо Нери, които отишли във войската, като взели със себе си големи суми пари. Те разяснили на военачалниците колко много ще се разгневи Синьорията, управляващите и всички граждани, ако те не поведат отново войската към стените на града, и с какъв позор ще се покрият, ако при наличието на изкусни военачалници и такава силна войска, имайки пред себе си само незначителна охрана, не съумеят да превземат една толкова слаба и незначителна крепост. Това обръщение повдигнало духа на командуващите; било решено не само да възобновят обсадата, но най-напред отново да завземат овладяния от противника бастион. Това показало колко силно действува на войниците хуманното отношение, приветливостта в обръщението и думите. Защото Антонио Пучи, ободрявайки едни, обещавал блага на други, на трети протягал ръка, четвърти целувал и с такъв жар ги накарал да се хвърлят в боя, че те за миг завзели бастиона. Но този успех донесъл и загуби: топовно гюле убило на място граф Антонио да Марчано. Все пак победата на флорентинците хвърлила града в такъв ужас, че жителите започнали да мислят за предаване, и накрая, за да завърши делото им с възможно най-голям блясък, Лоренцо Медичи решил лично да посети флорентинския лагер и скоро след това крепостта паднала.

Настъпила зимата; главнокомандуващите решили да прекратят по-нататъшните действия и да изчакат пролетта най-вече защото през есента климатът в тази местност ставал крайно нездравословен. В лагера се появили различни болести и много от военачалниците били сериозно болни, а Антонио Пучи и Бонджани Джанфиляци не само заболели, но и починали. Всички съжалявали за тях, защото със своето поведение по време на обсадата на Пиетрасанта Антонио си бил спечелил обичта на войската.

След като флорентинците превзели Пиетрасанта, жителите на Лука изпратили във Флоренция свои пред-

ставители с молба да им предадат града, тъй като влизал в пределите на тяхната република. Те се позовавали на точка от договора, която гласяла, че всички градове, които едни или други заемат, трябва да бъдат връщани на първоначалните владетели. Флорентинците не отрекли тези обстоятелства, но отговорили, че не знаят дали не се налага според мирния договор с Генуа, който сега обсъждат, да предадат на нея Пиетрасанта и затова преди сключването на мира не могат да решат нищо. Но дори и ако флорентинците били длъжни да върнат Пиетрасанта на Лука, то необходимо е жителите на Лука да помислят как да върнат на Флоренция загубите и щетите, нанесени ѝ със загубата на толкова граждани. Ако Лука е съгласна с това, тя може да разчита на връщането на Пиетрасанта.

Зимата преминала в мирни преговори между Генуа и Флоренция, които се водели в Рим. Но въпреки посредничеството на папата, до примирие не се стигнало и затова с настъпването на пролетта флорентинците щели да нападнат Сарцана, ако за това не им била попречила болестта на Лоренцо Медичи и войната, която избухнала между папата и крал Феранте. Защото Лоренцо освен от подагра, болест, която наследил от баща си, страдал и от толкова силни стомашни болки, че му се наложило да прави лечебни бани.

XXXII

Но още по-важно препятствие била войната, която започнала поради следните причини.

Властта на неаполитанския крал над град Аквила била толкова ограничена, че градът можел да се счита за свободен. С голямо влияние там се ползувал граф да Монторио. Калабрийският херцог със своите войски се намирал тогава при Тронто под предлог, че се налагало да усмири бунта, започнал между местните селяни. Истинската му цел обаче била да подчини напълно Аквила. Във връзка с това извикал при себе си граф да Монторио, давайки си вид, че търси неговото съдействие в това, което му послужило и като предлог. Без да подозира нищо, графът се подчинил, но когато се явил при херцога, бил арестуван и под конвой изпратен в

Неапол. Щом това станало известно в Аквила, целият народ се вдигнал на оръжие, убил кралския комисар Антонио Кончинело и заедно с него още няколко граждани, известни като привърженици на краля. Папата незабавно взел защитата на Аквила с цялото въодушевление на човек, който ненавиждал краля както по държавни, така и по лични причини. И тъй като по това време синьор Роберто да Сансеверино бил в лоши отношения с Миланското херцогство и бил без работа, папата го приел при себе си на служба и му заповядал колкото се може по-скоро да пристигне в Рим. Освен това призовал всички приятели и роднини на граф да Монторио да въстанат против краля, така че господарите на Алтемура, Салерно и Бизияно излезли с оръжие в ръка. Кралят, който внезапно бил въвлечен във война, се обърнал за помощ към Флоренция и към миланския херцог. Флорентинците се колебаели какво решение да вземат: струвало им се твърде тежко да пренебрегнат своите работи заради чуждите, а и новото настъпление против църквата криело в себе си опасност. Но тъй като били свързани с краля със съюз, те въпреки грозящата ги опасност и пренебрегвайки своята изгода, предпочели да останат верни на думата си, взели на служба княз Орсини и изпратили всичките си войски под водачеството на граф Питиляно в Рим на помощ на краля. Кралят разделил своята войска на две части, едната начело с калабрийския херцог изпратил в Рим, за да се сражава с флорентинците срещу папските войски, другата, предвождана лично от него, трябвало да воюва с бароните метежници. По време на военните действия двете войски постигали различни успехи, но накрая кралят навсякъде удържал връх. През август 1486 година с посредничеството на посланиците на испанския крал бил сключен мир. Папата, на когото не провървяло и който не искал повече да предизвиква съдбата, се съгласил с него. Всички италиански господари също подписали договора, но в него не привлекли Генуа, защото считали, че тя се намира в метежно състояние против миланския херцог и че незаконно е присвоила флорентински владения.

След подписването на мирния договор синьор Роберто да Сансеверино, който по време на войната се по-

казал немного верен приятел на папата и не много страшен враг за своите противници, напуснал Рим, изгонен от папата и преследван от войниците на Флоренция и на миланския херцог. Минавайки през Чезена, като видял, че насмалко щели да го заловят, той решил да се спаси с бягство и се укрил в Равена с по-малко от стотина конници. От останалите му войници една част се предали на херцога, а другите били избити от селяните. След свършването на войната кралят се помирил с бароните, но наказал със смърт Якопо Кополо и Антонело Анверса заедно със синовете им затова, че били издали негови тайни планове на папата по време на военните действия.

XXXIII

От тази война папата се убедил колко бързо и добросъвестно флорентинците правят услуги на приятелите си. Преди, поради обичта си към генуезците и поради помощта, която флорентинците били оказали на краля, те му били ненавистни, сега той започнал да ги обича и оказвал на посланиците им много по-голямо внимание. Като узнал за новото поведение на папата, Лоренцо Медичи се постарал всячески да засили обичта му, защото смятал, че ще придобие по-голяма слава, ако към приятелството си с краля прибави и приятелството на папата. Папата имал син на име Франческо, на когото желаел да осигури такова положение и такива приятели, от които той да не бъде лишен и след неговата смърт. Най-верният човек, с когото си струвало да се сроди, му се сторил Лоренцо и затова започнал да действува по такъв начин, че постигнал брак между сина си и една от дъщерите на Лоренцо. След като се сродили, папата изразил желанието си Генуа доброволно да отстъпи Сарцана на Флоренция, като доказвал, че генуезците не могат да владеят това, което Агостино е продал, а Агостино не може да подарява на банката «Свети Георги» това, което не му принадлежи.

Но неговото посредничество не донесло успех. Нещо повече, докато в Рим се водели преговорите, генуезците въоръжили силна флота и съвсем неочаквано за флорентинците свалили на брега три хиляди души и нападнали форта Сарцанело, разположен над Сарцана и зает от флорентинците. Разграбили и запалили градчето, намиращо се над форта, а след това приближили към форта артилерия и започнали бързо да го обстрелват. Това ново и неочаквано нападение поразило флорентинците. Те веднага събрали своята войска в Пиза под началството на Вирджинио Орсини и се оплакали на папата, че както тогава, когато те водели мирни преговори, генуезците отново ги нападнали. След това изпратили Пиеро Корсини в Лука, за да укрепи верността на Флоренция, а Паголантонио Содерини във Венеция, за да си изяснят намеренията на тази република. Те се обърнали за помощ и към краля, и към синьор Лодовико, но напразно: кралят отговорил, че го заплашвала турската флота, а Лодовико бавел изпращането на помощ под различни предлози. Така флорентинците почти всякога остават сами, без да намерят приятели, които да ги защитят със същата готовност, с която те самите помагат на другите.

Свикнали съюзниците да ги изоставят в беда, флорентинците и този път не паднали духом. След като събрали доста силна войска, под началството на Якопо Гуичардини и Пиеро Ветори те я отправили срещу врага и я разположили на лагер на брега на река Магра. Неприятелят обаче продължавал да оказва натиск върху Саранцело, прибягвайки до подземни изкопи и други решителни действия. Комисарите решили да окажат на форта решителна поддръжка и неприятелят приел предизвикателството. Започнало се сражение, в което генуезците били разбити, а месер Лодовико Фиеско попаднал в плен с много други военачалници. Тази победа обаче не само не всяла страх у жителите на Сарцана и не ги принудила да се предадат, а, напротив — те започнали още по-упорито да се готвят за отбрана. Но флорентинските комисари също взели мерки за успешното настъпление, така че и защитници, и нападатели вършели работата си с доблест. Обсадата се затягала и Лоренцо Медичи решил да отиде в лагера. Неговото присъствие там повдигнало духа на нашите войници и обезкуражило жителите на Сарцана. Като видели, че генуезците не бързат много да им се притекат на помощ,

те доброволно и без всякакви условия се предали на милостта на Лоренцо. Като завладели града, флорентинците се държали твърде хуманно с всички жители с изключение на малък брой, които подстрекавали към метеж. По време на обсадата синьор Лодовико изпратил своята войска в Понтремоли, за да помогне уж на флорентинците. Но в Генуа той имал свои хора; партията, която била враждебна на господстващата, вдигнала въстание и с нейна помощ тази войска дала възможност на миланския херцог да завладее града[12].

XXXIV

В същото това време немците обявили война на Венеция, а в Марка Боколино от Озимо вдигнал своите съграждани на метеж против папата и станал самовластен управител. Но след редица събития отстъпил пред Лоренцо Медичи и върнал Озимо на църковния глава, а самият той се оттеглил във Флоренция, където под защитата на Лоренцо дълго живял, обграден от голямо уважение. След това се прехвърлил в Милано, но там не намерил сигурност, а бил наказан със смърт от синьор Лодовико. Немците нападнали венецианците и ги разбили при град Трето, където загинал и техният военачалник синьор Роберто да Сансеверино. След това поражение венецианците по милост на съдбата сключили с немците толкова изгоден за републиката мир, сякаш те били победителите в тази война.

Тогава приключил и твърде тежкият смут в Романя. Франческо Орсо се ползувал с голямо влияние в родния си град Форлѝ, поради което граф Джироламо започнал да го подозира и неведнъж го заплашвал, така че Франческо живеел в постоянен страх. Приятелите и роднините му го посъветвали да изпревари графа и тъй като се страхува от смъртоносния удар, той пръв да го нанесе и свършвайки с врага, да избегне опасността. Като взели твърдо това решение, заговорниците избрали за изпълнението му пазарния ден на Форлѝ, защото тогава в града се събирали много техни приятели и можели да разчитат на тяхната помощ, без да ги викат специално за този случай. Било през месец май, когато повечето италианци имат навика да вечерят още по светло. Заговорниците сметнали, че най-удобно ще бъде да свършат с графа веднага след като той се навечеря. Цялата му прислуга по това време сядала да вечеря и той оставал съвсем сам в покоите си. Като взел това решение и определил часа, Франческо се отправил с приятелите си към графа. Той оставил приятелите си в предните стаи, а сам отишъл там, където се намирал графът, и казал на един от слугите да доложи на графа, че желае да преговаря с него. Франческо бил приет от графа, който бил сам. Като поговорил малко за работата, която послужила само за предлог на срещата, Франческо го пробол с кинжал, а след това извикал своите съучастници и те убили и слугата му. Капитанът на града, който случайно бил дошъл при графа за някакъв разговор с малък брой придружители, също попаднал под ударите на убийците. След като извършили тези убийства и предизвикали голям смут в града, заговорниците изхвърлили трупа на графа през прозореца на площада с викове «Църква и Свобода!» и въоръжили народа, който ненавиждал графа заради алчността и жестокостта му.

Всичките негови домове били разграбени, графиня Катарина с децата били арестувани. За да се увенчае делото с успех, оставало само да завземат и крепостта. Но тъй като комендантът отказвал да се предаде, заговорниците се обърнали с молба към графинята да го убеди да стори това. Тя обещала, но при условие да я пуснат в крепостта, и предложила да остави децата си като заложници. Те ѝ повярвали и я пуснали в крепостта. Но щом влязла вътре, заплашила с отмъщение за мъжа си — чрез смърт и чрез най-жестоки измъчвания. Когато заговорниците я заплашили, че ще убият децата ѝ, тя отговорила, че има пълната възможност да роди други. Изумени от нейното мъжество и виждайки, че папата не ги поддържа, а чичото на графинята, синьор Лодовико, ѝ изпраща на помощ войска, заговорниците взели само колкото можели да отнесат плячка и се укрили в Чита ди Кастело. Графинята отново получила своите владения и с всевъзможни жестокости отмъстила за убийството на мъжа си. Като узнали за смъртта на графа, флорентинците се възползували от случая и си върнали крепостта «Пианкалдоли», която

графът, по свое време, бил заграбил от тях. Те изпратили там войници, но завземането на крепостта от тях струвало живота на прославения архитект Чека[13].

XXXV

Този смут в Романя предизвикал друго едно събитие, не по-малко важно в същата провинция. Галеото, владетелят на Фаенца, бил женен за дъщерята на месер Джовани Бентивольо, владетеля на Болоня. Тази жена дали от ревност или поради лошото държане на мъжа си, или поради лошия си характер изпитвала такава ненавист към съпруга си и толкова упорито го ненавиждала, че решила да го лиши от власт и от живот. Тя се преторила на болна и направила така, че когато Галеото дойде да я навести, да бъде убит от скритите в стаята съучастници. Тя споделила тези свои замисли с баща си, който разчитал след смъртта на зет си да завладее Фаенца. Когато настъпило избраното за убийството време, Галеото се отбил, както обикновено, в стаята на жена си. Той повел с нея разговор, убийците изскочили от скривалищата си, нахвърлили се върху него и го убили, без той да може да им окаже ни най-малка съпротива.

Неговата смърт предизвикала в града големи безредици. Съпругата му взела със себе си малолетния си син Асторе и се укрила в крепостта. Народът грабнал оръжие. Месер Джовани Бентивольо с поддръжката на някой си Бергамино, кондотиер на служба при миланския херцог, предварително подготвен за всичко това, начело на значителен войнски отряд влязъл във Фаенца, където все още се намирал флорентинският комисар Антонио Босколи. Сред цялата тази суматоха всички управляващи се събрали, за да обсъдят въпроса за бъдещото устройство, но в това време жителите на Вал ди Ламона нахлули във Фаенца във връзка с тези събития с оръжие в ръка, нападнали месер Джовани и Бергамино, единия убили, другия заловили в плен и възхвалявайки младия Асторе и Флоренция, предали властта в града на флорентинския комисар.

Когато известието за тези събития стигнало до Флоренция, то огорчило всички. Било заповядано да освободят месер Джовани и неговата дъщеря и републиката с единодушното съгласие на жителите на Фаенца взела под свое покровителство и младия Асторе.

Когато главните войни между най-значимите държави свършили, в продължение на няколко години продължили подобни смутове и вълнения в Романя, Марка и Сиена, за които поради тяхната незначимост смятам, че не си струва да се разказва. Наистина в Сиена след оттеглянето на калабрийския херцог при завършването на военните действия в 1478 година смутът бил по-голям, откъдето и да било и след редица преврати, в които вземали връх ту долните градски слоеве, ту нобилите, в края на краищата победил нобилитетът. Сред него с особено влияние се ползували Пандолфо и Якопо Петручи: първият се славел със своята мъдрост, вторият с мъжеството си и в родния си град станали носители на върховната власт.

XXXVI

Що се отнася до флорентинците, след прекъсването на сарцанската война и до кончината на Лоренцо Медичи през 1492 година те живели в най-голямо благополучие. Когато благодарение на мъдростта и авторитета на Лоренцо цяла Италия се омиротворила, той устремил всичките си помисли към възвеличаване на отечеството и на своя дом. Своя голям син Пиеро оженил за Алфонсина, дъщерята на кавалер Орсини. Втория си син, Джовани, успял да издигне до кардиналски сан; това било толкова по-забележително, тъй като Джовани бил на четиринадесет години и до това време не е имало случай, в който това звание да се е давало на някого в толкова ранна възраст. Това било първото стъпало от стълбицата, по която родът Медичи можал да се издигне до висините, както впоследствие и станало. Що се отнася до третия син, Джулиано, поради своето малолетие и вследствие на скорошната кончина на Лоренцо, не му се отдало по особено блестящ начин да уреди съдбата му. От дъщерите на Лоренцо най-голямата се омъжила за Якопо Салвиати, втората за Франческо Чибо, третата за Пиеро Ридолфи. Четвъртата, която за заздравяване на връзките вътре в рода омъжил

за Джовани Медичи, починала докато той бил още жив.

Що се отнася до имуществените му работи, в търговията не му потръгнало, защото доверените лица се разпореждали с богатството му не като частни лица, а като князе владетели, и той загубил голяма част от капиталите си, така че на отечеството се наложило да го издържа, като му отпускало значителни суми. За да не се излага повече на превратностите на съдбата, Лоренцо прекратил търговските си сделки и започнал да купува земи, които считал за по-сигурно и по-здраво благосъстояние. В околностите на Прато, Пиза и Вал ди Пеза закупил малки владения, които по доходите си и великолепието на издигнатите там постройки били по-скоро достойни за господар, отколкото за частно лице. След това той се заел с увеличаването и украсяването на своя роден град. И понеже в неговите очертания имало много незастроени и безлюдни изоставени места, Лоренцо се погрижил за строителството на нови улици, което съдействувало за растежа и красотата на града. Освен това, за да обезпечи безопасността на републиката, за да ѝ даде възможност да се отбранява от противника и за да го държи далеч от пределите на Флоренция, укрепил замъка Фиренцуола, разположен в Апенините по пътя към Болоня. Откъм страната на Сиена започнал да възстановява Поджо Империале така, че крепостта станала една от най-силните. Към Генуа благодарение на завладяването на Пиетрасанта и Сарцана пътят за неприятеля бил затворен. Оказвайки на приятелите си парична и други помощи, той укрепил властта и влиянието на дома Бальони в Перуджа, на дома Вители в Чита ди Кастело, а във Фаенца управлението било предадено лично на него. И всичко това от само себе си представлявало мощни крепости за неговия град. Негова грижа била в тези мирни години в родния му град да има постоянно празненства; там често се провеждали ту военни надпревари, ту се давали представления, в които се показвали героични дела от древността или триумфи на древни пълководци. Целта на Лоренцо Медичи била градът да живее в изобилие, народът да бъде единен и нобилите да бъдат почитани.

Той се възхищавал от всеки, който се отличавал в

някое изкуство, покровителствувал учените, което може да се засвидетелствува от примера на месер Аньоло да Монтепулчано[14], месер Кристофано Ландини[15] и гърка, месер Деметрио[16]. Така граф Джовани Мирандола[17], човек сякаш неземен, от всички други страни в Европа, където пребивавал, предпочел Флоренция и се установил в нея, привлечен от великолепието на Лоренцо, който до забрава се увличал от архитектурата, музиката и поезията. Появявали се много поетически произведения, съчинени от Лоренцо, дори придружени с негови коментари. За да помогне на флорентинските младежи в изучаването на изящната словесност, той открил в Пиза висше училище, където привлякъл най-изкусните люде от цяла Италия. На брат Мариано да Гинацано, августински монах и надарен проповедник, построил недалеч от Флоренция манастир. Съдбата и всевишният били благосклонни към него, защото всичките му начинания имали щастлив изход, а всички негови врагове свършили зле.

Освен Паците на неговия живот посегнали също Батиста Фрескобалди в църквата «Кармине» и Балдиното да Пистоя в своята вила, но и двамата, както и техните съучастници получили справедливо наказание за своите злодеяния.

Този негов начин на живот, неговото благополучие и мъдрост били известни не само на италианските господари, но и далеч зад пределите на Италия и у всеки предизвиквали възхищение. Унгарският крал Матиаш неведнъж засвидетелствувал своята привързаност към него. Султанът изпратил при него свои представители с дарове, турците му предали Бернардо Бандини, убиеца на неговия брат. Всеобщото уважение станало за цяла Италия предмет на възхитително изумление, което с всеки изминат ден нараствало поради неговата мъдрост. Защото в обсъждането на едни или други въпроси той бивал красноречив и силен в доводите, в решенията благоразумен, а в осъществяването на решенията бил бърз и смел. Не би могъл да се назове нито един порок, който да опетни блясъка на толкова много добродетели. Между другото той бил твърде склонен към любовните наслади, обичал остроумните и хапливи разговори и детските забави повече, отколкото подобавало на такъв

човек: не един път го били виждали да участвува в игрите на своите синове и дъщери. Гледайки как живее лекомислено и изпълнен с дела и грижи, някой можел да си помисли, че у него самия по невъобразим начин се съчетават две различни натури.

През последните години на живота си Лоренцо бил измъчван от тежка болест; страдал от жестоки стомашни болки, които така го измъчвали, че през април 1492 година починал на четиридесет и четири годишна възраст[18].

Никога дотогава не само Флоренция, но и цяла Италия не са губили гражданин, толкова прославен с мъдростта си и толкова горестно оплакван от своето отечество. И небето дало явни знамения чрез бедствия, сякаш породени от неговата кончина: между другото една мълния с такава сила ударила купола на църквата «Санта Репарата», че голяма част от него рухнала, предизвиквайки всеобщо изумление и ужас. Смъртта на Лоренцо хвърлила в дълбока скръб и съгражданите, и италианските господари, които я засвидетелствували, и всеки от тях изпратил във Флоренция свои посланици, за да изразят на републиката съчувствие в нейната скръб. И събитията скоро показали колко основателна била тази скръб. Защото, когато Италия се лишила от такъв мъдър съветник, останалите не съумели нито да се наситят, нито да обуздаят честолюбието на Лодовико Сфорца, опекуна на миланския херцог. Ето защо веднага след смъртта на Лоренцо отново започнали да покълват семената, които — сега наистина никой не можел да задуши — са били и досега още продължават да бъдат гибелни за Италия.

РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТ КНИГИ НА ТИТ ЛИВИЙ

КНИГА ПЪРВА

Встъпление

Въпреки че поради завистливата човешка природа откритието на нови политически средства и порядки всякога е било не по-малко опасно от търсенето на неизвестни земи и морета, понеже хората са повече склонни да корят, отколкото да хвалят постъпките на другите, подтикнат все пак от онова естествено желание да действувам, което ми е било винаги присъщо, без да обръщам ни най-малко внимание на последствията, които според мен допринасят за общото благо, аз реших да тръгна по неутъпкан път, който макар и да ми причини неприятности и трудности, би могъл да ми донесе също така и награда от тези, които накрая ще оценят благосклонно моя труд[1]. И ако поради моя скромен ум, недостатъчен опит в днешните събития и слабо познаване на древните събития опитът ми се окаже неуспешен и недотам полезен, все пак той ще открие пътя на някой, който, ако притежава по-силен дух, по-голям дар слово и разум, ще доведе докрай този мой замисъл; затова, ако не бъда удостоен с похвала за този мой труд, то не би трябвало и да бъда порицан.

Когато преценявам, от една страна, почитта, която се отдава на древността, и как често пъти — като оставям настрана безброй други примери — хората купуват на висока цена отломък от някаква антична статуя, за да го имат постоянно до себе си, да украсяват с него дома си и да го показват като образец за подражание на онези, които се възхищават от това изкуство, и как те след това се стараят да го възпроизведат в творбите си; и когато, от друга страна, виждам, че изключително доблестните деяния, за които историята ни разказва, са били извършени от древни царства и републики, от царе, пълководци, граждани, законодатели и други, които са се трудили за своето отечество, днес предизвикват по-скоро възхищение, отколкото подражание, дори нещо повече, тези деяния дотолкова са отбягвани, че от прославената древна доб-

лест у нас не е останала нито следа, аз не мога да не се учудвам и в същото време да не скърбя. И още повече съм изумен и скърбя, когато виждам как при разногласията, възникващи сред хората в обществения живот или при болестите, които ги сполетяват, те всякога са прибягвали до същите решения и средства, които са били издавани или предписвани от древните. Защото нашите граждански закони не са нищо друго освен съдебни решения, издадени от древните съдии, и които, подредени, днес служат като ръководство на нашите юристи в тяхната съдебна практика. И медицината не е нищо друго освен опита на древните лекари, на който се позовават днешните лекари[2] в своята практика. Когато обаче става въпрос да се основат републики, да се запазят държави, да се управляват царства, да се създадат армии, да се ръководи война, да се раздава правосъдие, да се разширяват владения, не се е намерил още нито владетел, нито република, които да се обърнат към примерите, които ни е завещала древността. Аз съм убеден, че това се дължи не толкова на слабостта, до която днешната религия[3] доведе света, или на злото, което тщеславната празнота[4] причини на много християнски градове и провинции, колкото на липсата на истинско разбиране на историята, което помага, когато я четем, да изпитваме онова удовлетствие и да извличаме онзи смисъл, които тя крие в себе си. Вследствие на това мнозинството от хората, които четат историческите произведения, с интерес възприемат разнообразието на събитията, описани в тях, без дори и да помислят да им подражават, понеже считат подражанието не само трудно, но дори и невъзможно; като че ли небето, слънцето, природните стихии, хората са изменили с течение на времето своето движение, ред и сила. Затова в желанието си да избавя хората от подобно заблуждение счетох, че е необходимо да напиша върху всичките онези книги на Тит Ливий, които злонамереността на времето е пощадила[5], всичко онова, което сметнах, че е необходимо за по-пълното разбиране на древните и съвременните събития, така че тези, които прочетат моите разсъждения, да могат по-лесно да извлекат от тях ползата, заради която трябва да се стремим към познанието на

историята. Въпреки че делото е трудно, все пак с помощта на тези, които ме подбудиха да се натоваря с това бреме, аз се надявам да го извърша така, че да остане малко за оногова, който би се наел да го изведе до замислената цел.

Глава II

Колко вида републики има и от какъв вид е била римската република

В моите разсъждения ще оставя настрана онези градове, чието начало е било зависимо от други, и ще говоря само за тези, които са били далеч от всяка чужда зависимост и от самото си създаване са се управлявали по своя воля или като републики, или като монархии; и които поради различния си произход са имали различни закони и строй. Някои от тях още при своето основаване или скоро след това са получили законите си само от един човек, и при това наведнъж, каквито са били онези, които спартанците са получили от Ликург[1]; други пък, като Рим, са ги получавали постепенно в зависимост от обстоятелствата. Истински щастлива може да се нарече онази република, в която се появява някой толкова мъдър човек, който ѝ дава закони, подредени по такъв начин, че републиката може да живее спокойно и безопасно, без да изпитва необходимост да ги изменя. Известно е, че Спарта е спазвала законите си в продължение на повече от осемстотин години, без да ги променя и без да изживее опасни безредици[2]. И обратно, нещастен е онзи град, който не е попаднал на някой мъдър организатор и е принуден да се устройва сам. Най-нещастен е градът, който се е отдалечил от здравия ред, а най-отдалечен от реда е този град, чиито порядки са се отклонили напълно от правия път, който може да го изведе до истинската цел и съвършенство. Защото почти невъз-

можно е градовете, които се намират в подобно положение, да се оправят от някакви случайни обстоятелства. Градовете пък, които не притежават съвършен политически строй, но имат добра основа, поддаваща се на усъвършенствуване, могат при благоприятни обстоятелства да достигнат съвършенство. Но вярно е също така, че преустройствата са винаги свързани с опасности, защото голяма част от хората никога не са съгласни с новия закон, установяващ нов ред в града, ако необходимостта не им докаже, че трябва да го приемат. А тъй като такава необходимост не възниква никога без опасност, лесно може републиката да падне, преди още да е достигнала до съвършен строй. Това напълно доказва примерът на републиката във Флоренция[3], която се възстанови от събитията в Арецо през 1502 година, а от тези в Прато през 1512 година се разпадна отново.

И така, желаейки да разгледам какъв е бил политическият строй на град Рим, както и събитията, които са го довели до съвършенство, ще кажа като някои автори, които са писали за републиките, че в тях съществува един от трите вида държавни устройства, наречени от тях Самодържавие, Аристокрация и Народно управление[4], и че тези, които установяват нов ред в някой град, трябва да изберат онзи вид, който им се стори най-подходящ. Други автори — според мнението на мнозина по-мъдри, смятат, че съществуват шест форми на управление[5]: от тях три са много лоши, а другите три са добри сами по себе си, но така лесно се поддават на опорочаване, че и те стават опасни. Всъщност добри форми на управление са трите, които вече посочихме, а лоши — другите три, които зависят от първите три и са дотолкова сходни с тях, че лесно преминават една в друга: Самодържавието лесно се изражда в тирания, Аристокрацията в олигархия, а Народното управление без трудност се обръща в анархия. Така че, ако някой създател на република учреди в града си една от изброените форми на управление, тя ще остане за кратко време, защото няма средства, които да ѝ попречат да не се подхлъзне в собствената си противоположност поради голямата прилика, която съществува между порока и добродетелта в дадения случай.

Различните видове управления са възникнали сред хората случайно. От началото на света, когато хората на земята били малко на брой, те са живеели изолирано подобно на дивите зверове. След това, когато човешкият род се размножил, хората започнали да се обединяват и за да могат по-добре да се защищават, започнали да избират помежду си най-силните и най-храбрите, да ги провъзгласяват за вождове и да им се подчиняват. От това се породило познанието за справедливото и доброто в противоположност на лошото и порочното. Като виждали, че някой с държанието си вредил на своя благодетел и че с това предизвиквал омраза и състрадание у хората, те укротявали неблагодарните и хвалели тези, които били благодарни, и разбирайки също, че подобни обиди могат да бъдат отправени и към самите тях, за да избегнат подобно зло, хората решили да създадат закони и да определят наказания за онези, които ги нарушават. Така възникнало схващането за справедливостта. Вследствие на това, когато трябвало да избират владетел, хората отдавали предпочитание вече не на най-храбрия, а на най-разумния и най-справедливия. Но когато покъсно държавната власт от изборна се превърнала в наследствена, наследствените владетели започнали да се израждат. Пренебрегвайки доблестните деяния, те мислели само за това, как да надминат другите в разкоша, в похотливостта и във всякакъв друг вид волност. Така владетелят започнал да предизвиква ненавист, ненавистта пък предизвиквала у него страх; страхът го подтиквал към насилие и всичко това скоро породило тиранията. С това се сложило началото на тяхното пропадане: срещу тях се надигнали съзаклятия и заговори, които били организирани не от плахи и слаби хора, а от такива, които превъзхождали останалите по благородство, великодушие, богатство и знатност и които не можели да понасят безчестния живот на господаря. Увлечени от влиянието на тези силни граждани, масите се опълчвали срещу владетеля и след свалянето му им се подчинявали като на свои освободители. Последните от ненавист към името

самодържец създавали правителство помежду си. Отначало, докато споменът за отминалата тирания бил още пресен, те управлявали по установените от тях закони, жертвувайки личните си интереси за общото благо, и с изключително старание се отнасяли както към частните, така и към обществените дела. Когато обаче управлението преминавало в ръцете на техните синове, които не познавали превратностите на съдбата, не били изпитвали никога злото и тъй като не желаели да се задоволят с гражданското равенство, те се отдавали на скъперничество, на честолюбиви пориви и похитителство на жени. По този начин превръщали управлението на Оптиматите в управление на малцина, което не се съобразявало с никакви норми на обществения живот. Така че за кратко време ги постигнала участта на тираните. Отегчени от тяхното управление, народните маси с готовност се поставяли в услуга на всеки, който замислял да нанесе удар на тези управници; и така скоро се издигал някой, който с помощта на масите успявал да ги унищожи. Но понеже споменът за владетеля и за извършените от него безчинства бил още твърде пресен, след като премахвали властта на малцината, хората не желаели да възстановяват господарското единовластие и се обръщали към народното управление, което организирвали така, че нито малцината силни граждани, нито владетелят имали в него някакво влияние. И тъй като всеки държавен строй в началото внушава някаква почит, то и народното управление се запазвало за известно време, но не за дълго, а само докато изчезнело поколението, което го било създало; защото веднага след това в града настъпвала разюзданост и никой вече не се боял нито от обикновените граждани, нито от висшите служители; всеки живеел, както си намери за добре, и всеки ден се извършвали множество несправедливости. Тогава, принудени от необходимостта или по внушението на някой добър човек, а може би и от желание да сложат край на разюздаността, хората отново се връщали към самодържавието, от което, малко по малко отново стигали до разюзданост — по същия път и поради същите причини, които вече изложих.

Това е кръгът[6], в който се въртят всички държави, които са съществували и съществуват. Но те рядко се връщат към изходните си форми на управление, защото почти на никоя държава не достигат силите дотолкова, че да може да устои, след като много пъти премине през тези промени. Най-често се случва по време на мъчителните промени, когато републиката е лишена от сили и от мъдър съвет, тя да стане подвластна на някой съседен господар, който притежава подобър политически строй. Но ако това не се случи, републиката може да продължава безкрайно да се върти в смяната на едни и същи форми на управление.

И така ще кажа, че всички споменати форми са пагубни: трите добри — поради тяхната краткотрайност, а другите три — заради вродената им порочност. Затова, познавайки този техен недостатък, мъдрите законодатели избягвали всяка от тях поотделно и избирали такава форма на управление, в която участвували всичките, като я считали за по-здрава и по-устойчива, защото, когато в един град управляват едновременно Самодържавие, Оптимати и Народ, те могат взаимно да се пазят.

Сред създателите на такъв вид конституция най-достоен за похвала е Ликург. В законите, които дал на Спарта, той така мъдро разпределил функциите на Царете, на Оптиматите и на Народа, че създал една държава, която за негова слава просъществувала повече от осемстотин години в мир. Противното се случило със Солон[7], който създал законите на Атина. Народното управление, което той единствено установил там, било толкова краткотрайно, че той бил още жив, когато в Атина се родила тиранията на Пизистрат. И въпреки че след четиридесет години наследниците на Пизистрат били изгонени и в Атина възтържествувала свободата, защото съгласно законите на Солон там било възстановено Народното управление, то просъществувало не повече от сто години, въпреки че за запазването му се вземали различни, непредвидени от самия Солон мерки, насочени към обуздаване дързостта на дворяните и всеобщата разюзданост. Но независимо от всичко, понеже Солон не свързал Народното управление със силата на Самодържавието

и Аристокрацията, в сравнение със Спарта Атина просъществувала за много кратко време. Но да се обърнем към Рим, който, въпреки че не е имал свой Ликург, който да го устрои от самото начало така, че да може да живее дълго време свободен, все пак в него се създали множество благоприятни обстоятелства, възникнали от разногласията между Плебеите и Сената, и онова, което не му било дадено от един законодател, го извършил случаят. Затова, ако на Рим не е провървяло отначало, му е провървяло впоследствие. И макар първите негови институции да са били с недостатъци, все пак те не са го отклонили от правилния път, който е щял да го изведе до съвършенството. Защото Ромул и другите римски царе създали много и добри закони, които и днес съответстват на изискванията на един свободен живот; но тъй като тяхната цел е била да основат монархия, а не република, когато Рим си възвърнал свободата, оказало се, че не му достигат много неща, необходими за свободата, за които царете не се били погрижили. И въпреки че римските царе изгубили властта си поради причините и начините[8], които вече обсъдихме, все пак тези, които са ги изгонили, назначили веднага на мястото им двама Консули[9], които заели мястото на Царя, така че всъщност от Рим била премахната не царската власт, а само титлата ѝ. По такъв начин Римската република, която била управлявана от Консули и Сенат, представлявала съюз на две от трите гореописани начала, т. е. на Самодържавие и Аристокрация. Оставало само да се даде място на Народното управление. Затова, когато римското знатно съсловие поради причини, за които ще говоря по-нататък, станало дръзко, срещу него въстанал Народът и за да не загуби всичко, то се принудило да предостави на народа частта, която му се полага в управлението на държавата. От друга страна, Консулите и Сенатът задържали за себе си достатъчно власт, за да могат да запазят предишното си положение в републиката. Така възникнал институтът на плебейските Трибуни[10]. След неговото създаване състоянието на Римската република се стабилизирало, защото в нея били застъпени и трите вида правителствени начала. Съдбата била дотолкова благосклонна към Рим, че макар и той да преминал от управлението на Царете и Оптиматите към управлението на Народа, по същия начин и поради същите причини, които по-горе изложих, все пак царската власт в него не била никога напълно отнета, за да бъде дадена на Оптиматите, нито пък властта на Оптиматите била ограничена дотолкова, че да бъде дадена на Народа. Но оставайки смесена, тази власт създала една съвършена република. До това съвършенство Рим достигнал благодарение на разногласията между Плебеите и Сената, както това ще бъде подробно показано в следващите две глави.

Глава III

Какви обстоятелства са довели до създаването в Рим на плебейските Трибуни, които направили републиката по-съвършена

Както доказват всички онези, които разсъждават върху обществения живот, и както потвърждават примерите, с които е пълна историята, необходимо е за онзи, който основава една република и създава нейните закони, да предполага, че всички хора са лоши и че те всякога са склонни да проявяват своята душевна злоба, щом им се предостави удобен за това случай. Ако тяхната злоба за известно време не се изяви, това ще се дължи на някаква неизвестна причина, която не е разкрита поради липса на опит, но която по-късно ще бъде разкрита от времето, което наричат баща на всяка истина.

След изгонването на Тарквините[1] изглеждало, че в Рим се установило пълно съгласие между Плебеите

и Сената, че Нобилите се отказали от своето високомерие и дотолкова се приобщили към народния дух, че станали поносими дори и за хората от най-долното съсловие. Това тяхно лицемерие, чиито причини били неизвестни, останало неразкрито, докато били живи Тарквините. Боейки се от тях и опасявайки се да не би угнетяваните плебеи да се сближат с тях, Нобилите се отнасяли с Плебеите по-човешки; но веднага след смъртта на Тарквините Нобилите престанали да се страхуват от тях, започнали да изливат върху Плебеите натрупалата се в гърдите им отрова и да ги потискат по всички възможни начини. Това потвърждава казаното от мен по-горе: хората постъпват добре само по необходимост, но когато имат голяма свобода на избор и възможност да се държат, както намерят за добре, веднага възникват смутове и безпорядък. Ето защо се казва, че гладът и нуждата правят хората изобретателни, а законите — добри. И там, където нещата вървят добре от само себе си, без закони, законът не е необходим, но когато добрият обичай изчезне, законът веднага става необходим. Затова след смъртта на Тарквините, които обуздавали Нобилите чрез страха, който им вдъхвали, наложило се да се помисли за някакъв нов порядък, който да оказва същото въздействие, каквото са упражнявали Тарквините, докато били живи. Затова след много смутове, вълнения и рисковани стълкновения между Плебеите и Нобилите за безопасността на Плебеите били учредени Трибуните. На тях им били предоставени толкова предимства и те се ползували с такава почит, че всякога могли да бъдат посредници между Плебеите и Сената и да противоустоят на дързостта на Нобилите.

Глава IV

За това, че разногласията между Плебеите и Сената направили Римската република свободна и могъща

Не искам да отмина онези смутове, станали в Рим след смъртта на Тарквините[1] до учредяването на Трибуните; и бих желал да възразя на мнението на мнозина, които твърдят, че Рим бил неспокойна република и изпълнена с такъв безпорядък, че ако не били добрата му съдба и военната му доблест, които поправяли тези му недостатъци, той щял да бъде по-нищожен от която и да е друга република. Не мога да отрека, че щастливата съдба и армията са допринесли за могъществото на Рим, но ми се струва, че тези хора не съзнават, че там, където има добра армия, съществува и добър политически строй и че добрата армия само в редки случаи не е съпътствувана от щастливата съдба. Но да преминем към другите особености в този град. Ще кажа, че онези, които осъждат разногласията между Нобилите и Плебеите, според мен порицават първоизточника за запазването свободата на Рим и че отдават по-голямо внимание на виковете и на шума, които тези несъгласия са породили, отколкото на добрите последици, произлезли от тях; и че накрая те не вземат под внимание това, че във всяка република има две различни умонастроения — едното на народа, другото на знатните, и че всичките закони, които се създават в името на свободата, се пораждали от техните разногласия. В това лесно можем да се убедим с пример от историята на Рим. От Тарквините до Гракхите, а тях ги разделят повече от триста години[2], смутове в Рим съвсем рядко водели до изгнание, още по-рядко до кръвопролития. Не трябва ни най-малко подобни смутове да бъдат наричани пагубни. Нито пък да се

твърди, че е липсвало вътрешно единство в една република, която при всичките възникнали в нея раздори за такъв дълъг период изпратила в изгнание не повече от осем-десет граждани, почти никого не наказала със смъртна присъда и на съвсем малък брой наложила парична глоба. Както и съвсем неоснователно е да се каже за една република, че е лишена от ред, когато тя е дала толкова примери за доблест, защото добрите примери се раждат от доброто възпитание, доброто възпитание от добрите закони, а добрите закони от самите смутове, които мнозина неоснователно осъждат. Всъщност всеки, който по-обстойно обследва изхода на римските смутове, ще открие, че от тях са произлезли не изгнания и насилия, нанасящи щети на общото благо, а закони и постановления, които са укрепвали народната свобода. Може би някой ще им възрази: що за странни, едва ли не зверски нрави: народът вкупом да крещи срещу Сената, а Сенатът срещу народа, гражданите в суматоха да бягат по улиците, да затварят дюкяните, плебеите да напускат Рим[3] — за всичко това е страшно дори да се чете. На това аз ще отговоря: всеки град трябва да има свои обичаи, които да предоставят на народа възможност да дава изблик на честолюбивите си стремежи, и особено такъв град, в който по важните дела трябва да се взема под внимание мнението на народа. Сред обичаите на Рим имало такъв, според който, когато народът искал да се сдобие с някакъв закон, той прибягвал или до някое от гореказаните действия, или отказвал да отиде на война и тогава, за да го успокоят, се налагало поне малко да удовлетворят желанията му. Но стремежите на един свободен народ рядко биват пагубни за свободата, защото те се пораждат или от гнет, или от страх, че искат да те угнетят. Ако тези опасения са неоснователни, надеждно средство срещу тях са събранията, на които някой уважаван гражданин произнася реч, в която доказва на народа, че той се заблуждава. Въпреки че народът — по думите на Тулий[4], е невеж, все пак той е способен да възприеме истината и лесно отстъпва, когато някой, който заслужава доверие, му говори истината.

И така трябва да бъдем по-внимателни, когато порицаваме римската форма на управление и да не забравяме, че всичко добро, което било създадено в римската република, се дължало на благоприятни причини. И ако смутовете са били причината за учредяването на Трибуните, то те заслужават най-висока похвала, защото Трибуните, освен че предоставили на народа неговия дял в управлението на държавата, те били и пазители на гражданската свобода, както това ще бъде показано в следващата глава.

Глава V

На кого с повече сигурност да се повери защитата на свободата — на народа или на знатните. И кои имат повече причини да възбуждат смутове, онези, които искат да придобият, или тези, които искат да запазят придобитото

Измежду най-важните институции, която мъдрите основатели на една република са създали, е охраната на свободата. В зависимост от това, на кого тя е поверена, свободният живот на гражданите продължава повече или по-малко. А тъй като във всяка република има знатни хора и обикновени граждани, възниква въпросът, в чии ръце би било по-добре да се повери споменатата защита. При лакедемонците, а в наше време при венецианците защитата на свободата била поверена на Нобилите; но при римляните тя била поверена на Плебеите.

Затова е необходимо да разгледаме коя от тези републики е направила по-добър избор. Ако вникнем в причините, можем да кажем много в полза на всяка от тях. Но ако се вгледаме в резултатите, ще трябва навярно да отдадем предпочитание на Нобилите, защото свободата в Спарта и във Венеция е просъществувала по-дълго, отколкото в Рим. Разглеждайки причините, ще кажа, като имам предвид римляните, че опазването на нещо трябва да се поверява на този, който най-малко би желал да го присвои. Но ако вземем под внимание целите на благородниците и тези на обикновените граждани, безсъмнено ще открием у благородниците голямата им жажда за господство, а у обикновените граждани само желанието да не бъдат потискани и следователно една по-голяма воля да живеят свободни, тъй като имат по-малка надежда от знатните да узурпират властта. Затова, ако защитата на свободата бъде поверена на народа, естествено е той да се грижи за нея повече и понеже няма възможност сам да я узурпира, не ще позволява това и на другите. От друга страна, защитниците на спартанския и венецианския строй казват, че тези, които поверяват охраната на свободата на могъщи и знатни хора, постигат едновременно две важни цели: едната, че благодарение на това удовлетворяват повече честолюбието на онези, които заемат господстващо положение в републиката и които, като държат в ръка палката на властта, имат всичките основания да се чувствуват доволни; втората е, че те силно отслабват неспокойния дух на плебеите, който е причина за безкрайни раздори и безпорядък в републиката, които могат да доведат Нобилите до такова отчаяние, което с времето да даде лоши плодове. Като пример те дават същия този Рим, където, след като плебейските Трибуни получили властта в свои ръце, не се задоволили с един плебейски консул, а пожелали и двамата Консули да бъдат плебеи[1]. След това поискали за себе си Цензурата, Претурата и всички други висши правителствени длъжности в държавата. Но и това не ги удовлетворило; защото, водени от същата тази ярост, те започнали да се прекланят пред хора, които смятали за способни да погубят знатните. Това породило могъ-

ществото на Марий[2] и погубило Рим. И наистина на този, който по някакъв начин трябва да претегли едната и другата възможност, няма да му е лесно да реши на кого следва да повери защитата на свободата, ако не си изясни предварително коя от човешките страсти е по-пагубна за републиката — тази ли, която подбужда към запазване на придобитите почести, или тази, която тласка към тяхното придобиване.

И накрая всеки, който щателно изследва този въпрос, ще достигне до следния извод: ти или мислиш за република, която искаш да направиш империя подобно на Рим, или за република, на която ѝ стига само да оцелее. В първия случай трябва да се постъпи така, както са постъпили в Рим; във втория — може да се подражава на Венеция и на Спарта по причините, за които ще говоря в следващата глава.

Но да се върнем към това, кои хора са по-опасни за републиката, тези ли, които жадуват да придобият, или тези, които се боят да загубят придобитото. Ще посоча, че когато в Капуа заради разкриването на заговор против Рим, бил провъзгласен за диктатор Марк Менений, а Марк Фулвий за началник на конницата, и двамата плебеи, те получили от народа също и пълномощия да установят кой в Рим с помощта на подкупи и въобще по незаконен път[3] се стреми да получи консулството и други длъжности. Нобилите сметнали, че такива пълномощия, дадени на диктатора, били насочени срещу тях: те разпространили в Рим слуха, че не Нобилите искат да получат почетните длъжности с подкупи и по незаконен начин, а тези, които нямат знатен произход, и тъй като не могат да разчитат на произхода и на доблестта си, те се опитват да достигнат до високо положение по незаконен път. Особено обвиняван в това бил самият диктатор. Обвиненията били толкова сериозни, че Менений, след като свикал събрание и се оплакал от клеветите на знатните, смъкнал от себе си диктатурата и се предал на съда на народа. Делото му било разгледано и той бил оправдан. По време на процеса много се спорело за това, кой е по-честолюбив — дали този, който иска да запази придобитата власт, или този, който се стреми към нейното придобиване, защото и едното, и дру-

гото желание лесно може да причини големи смутове. Най-често обаче такива смутове са предизвикани от имотните хора, защото страхът да изгубят богатството си поражда у тях същите страсти, които са свойствени за безимотните, защото никой не е сигурен в това, което притежава, ако не прибавя към него и новопридобито. Не говоря за това, че по-богатите хора имат по-големи възможности и средства да предизвикват пагубни промени. Освен това нерядко се случва тяхното необуздано и надменно поведение да разпалва у сърцата на безимотните желание да притежават власт или за да отмъстят на оскърбителите, като ги разорят, или за да получат те самите богатства и почести, с които другите злоупотребяват.

Глава VI

Възможно ли е било да се установи в Рим такъв строй, който би премахнал враждата между Народа и Сената

По-горе разгледахме последиците, предизвикани от разногласията между Народа и Сената. Проследявайки ги обаче до времето на Гракхите, когато те станали причина за края на свободния живот в Рим, навярно ще се намери някой, който би желал Рим да е постигнал големите си резултати, без да са съществували в него тези вражди. Затова ми се струва достоен за внимание въпросът, дали е можело да се установи в Рим такъв строй, който би премахнал споменатите разногласия. А за да се изследва това, необходимо е да се обърнем към онези републики, които са просъществували дълго свободни без подобни вражди и смутове, да видим какъв е бил техният строй и било ли е възможно той да бъде въведен в Рим. Като пример сред древните ще взема Спарта, а от съвременните — Венеция, държави, които вече споменах по-горе.

Спарта е имала цар и малък Сенат[1], който я управлявал. Венеция няма различни наименования за отделните членове на правителството; всички онези, които могат да участвуват в управлението, се наричат с едно общо име Дворяни[2]. Този обичай във Венеция е възникнал по-скоро случайно, отколкото от мъдростта на нейните законодатели. На неголемите подводни скали, където сега е разположен градът, поради причините, за които вече говорих, се били струпали много хора. Когато броят им нараснал дотолкова, че за да продължат да живеят заедно, им дотрябвали закони, те си установили една форма на управление и често се събирали на съвети, на които вземали решения, засягащи града; а когато решили, че са достатъчни за един нормален политически живот, те преградили пътя за участие в управлението на всички, които се заселвали там по-късно. След време, когато броят на жителите, които нямали достъп до управлението, се оказал доста голям, за да почитат тези, които управлявали, започнали да ги наричат Дворяни, а всички останали — Пополани. Този начин на управление е можал да възникне и да се запази без смутове, защото, когато той бил създаден, всеки жител на Венеция влизал в правителството, така че никой нямал основание да се оплаква; тези, които са се заселили в нея по-късно, намирайки държавата здрава и напълно учредена, нямали нито причини, нито възможности за смутове. Причини не са имали[3], защото никой от нищо не бил лишаван; а възможности са нямали, защото, който управлявал, ги държал здраво и не ги използувал там, където можели да придобият влияние[4]. Освен това тези, които са се заселили във Венеция по-късно, не били много и не съществувала диспропорция между тях и управляващите: броят на Дворяните е бил или равен на Пополаните, или го е надвишавал. Това са причините, поради които Венеция можа да учреди такъв строй и да го запази единен.

Спарта, както вече казах, била управлявана от цар и от неголям Сенат. Тя успяла да просъществува толкова дълго, защото имала малко жители и в нея било забранено заселването на чужденци, а така също и защото, почитайки законите на Ликург (тяхното съб-

людаване премахвало всякакви причини за смутове), спартанците успели за дълго да запазят своето вътрешно единство. Със законите си Ликург установил в Спарта повече имуществено равенство и по-малко равенство в общественото положение; там всички били еднакво бедни; плебеите не били много славолюбиви, защото високите обществени длъжности в града се разпределяли между малък брой граждани, които се държали настрана от простолюдието; а и Аристократите с лошото си държане никога не събудили у тях желание да заемат тези длъжности. Това положение било създадено от спартанските царе, които, държейки самодържавната власт и окръжени от Аристократите, нямали по-вярно средство за поддържане на своето достойнство от това да защищават Плебеите от всякакъв вид обиди. Затова плебеите не се страхували и не се стремели към държавната власт; а тъй като те не притежавали държавна власт и нямало от какво да се боят, не съществували причини за съперничество между тях и аристократите, нито пък за някакви смутове; така че Плебеите и Аристократите дълго време могли да живеят в единство. Две важни обстоятелства обуславяли това единство: първото, че Спарта имала малко жители и затова можела да се управлява от малък брой хора; второто, понеже не допускали в републиката си чужденци, при тях не съществували условия за поквара, нито да нараснат дотолкова, че да им стане непоносимо управляващото ги малцинство.

И така, като се вземе под внимание всичко това, се вижда, че ако законодателите на Рим са искали да установят в него такова спокойствие, каквото е съществувало в гореспоменатите републики, необходимо било да постъпят по един от двата начина: или подобно на венецианците да не използуват плебеите във война, или като спартанците — да не допускат в републиката чужденци. Те обаче сторили и едното, и другото, което засилило плебеите, увеличило числеността им и им дало множество поводи за смутове. Ако обаче римската държава е била по-спокойна, това щяло да ѝ донесе следното неудобство: тя би се оказала по-слаба, защото е щяла да си отреже пътя към величието, което впоследствие достигнала. По този начин в желанието си да премахне причините за смутове Рим е щял да премахне и причините за разширяване на своите граници.

И ако човек се замисли малко повече, ще види, че така се случва с всички човешки дела: никога не можем да се избавим от едно неудобство, без да възникне на неговото място друго. Затова, ако искаш да направиш един народ многобroен и добре въоръжен, за да създадеш велика държава, ти трябва да изградиш у него такива качества, за да можеш след това да го управляваш по твоя воля. Ако запазиш народа малобroен или невъоръжен, за да можеш да постъпваш с него, както ти е угодно, когато дойдеш на власт, ти или няма да можеш да я задържиш, или народът ти ще стане толкова страхлив, че ти ще бъдеш жертва на първия, който те нападне. Затова при всяко решение трябва да внимаваме кой избор крие в себе си най-малко неудобства и именно него да вземаме като най-добър, защото никога нищо не минава без пречки. Така че Рим е можел по подобие на Спарта да даде пожизнена власт на владетеля си и да учреди малък Сенат; но тъй като желаел да създаде велика държава, той не е можел подобно на Спарта да не увеличава броя на своите граждани; в такъв случай пожизненият цар и малобройният Сенат биха допринесли малко за неговото единство.

Ето защо, ако някой пожелае да учреди наново република, той трябва преди всичко да помисли дали желае тя да разширява своите граници и могъщество подобно на Рим, или да остане в тесните си предели. В първия случай е необходимо републиката да бъде устроена като Рим и да ѝ се даде широк простор за смутове и всякакви разногласия, защото без голям брой добре въоръжени граждани републиката никога няма да може да се издигне или пък ако се издигне, няма да може да се запази. Във втория случай е възможно тя да се устрои подобно на Спарта и Венеция; но тъй като териториалното разширение е пагубно за такива републики, трябва учредителят да забрани с всички възможни средства завоеванията, защото завое-

вания, опиращи се на слаба република, водят до нейната гибел. Така е било и със Спарта, и с Венеция. Първата от тях, след като подчинила почти цяла Гърция, при най-малкия неуспех показала неустойчивостта на своите основи: защото въстанията в гръцките градове, които последвали след въстанието в Тива[5], вдигнато от Пелонид, напълно разорили републиката. Същото се случило и с Венеция: след като завладяла голяма част от Италия, в повечето случаи не с войни, а чрез подкупи и хитрости, щом се наложило да покаже своята мощ, тя в един ден загубила всичко[6]. Склонен съм да вярвам, че може да се създаде република, която да просъществува дълго, като ѝ се даде същият вътрешен строй като този на Спарта или на Венеция; но тя трябва да бъде разположена на укрепено място и да притежава такава сила, че никой да не помисли, че може веднага да я смаже; а, от друга страна, тя не трябва да бъде толкова могъща, че да внушава страх у съседите си. Тогава би могла дълго да се радва на своя строй. Защото война срещу някоя република се води по две причини: първата, за да станеш неин господар, втората, от страх да не би тя да те нападне. Тези две причини могат да се отстраняват почти напълно по гореказаните начини. Ако републиката е добре подготвена за отбрана, трудно може да бъде завоювана и, както предполагам, едва ли някой ще помисли да я завладее. Ако тя остане в своите предели и на практика докаже, че е лишена от амбиции, от страх за самата себе си, никой няма да започне война срещу нея, особено ако конституцията или специален закон ѝ забранят да завладява чужди територии. Аз съм убеден, че ако може да се запази подобно равновесие, в града биха могли да се установят истински политически живот и пълно спокойствие. Но тъй като човешките дела са в постоянно движение и не могат да стоят на едно място, те се стремят или нагоре, или надолу и много неща, които разумът ти не приема, необходимостта те принуждава да приемеш. Така че когато една република не е приспособена към териториално разширение, а е принудена от необходимостта да се разшири, тя губи своите основи и много по-бързо загива. Но, от друга страна, ако небето се окаже към нея тол-

кова благосклонно, че да не ѝ се наложи да води война, бездействието би я изнежило или би я раздробило. И едното, и другото биха могли да станат причина за нейната гибел. Но понеже според мен не е възможно нито да се постигне споменатото равновесие, нито да се избере среден път, при учредяването на републиката трябва да се мисли повече за нейната благородна роля и да се устройва така, че когато необходимостта я принуди към териториални разширения, тя да съумее да запази своите завоевания. Връщайки се към началото на моите разсъждения, ще кажа, че считам за необходимо да се следва римският строй, а не този на другите републики, защото мисля, че не може да се намери средна форма на управление, че трябва да се търпят враждите между Народа и Сената и да се приемат като неизбежно неудобство за достигане на римското величие. Покрай останалите доводи, които доказват, че властта на Трибуните е била необходима за запазване на свободата, лесно можем да открием благотворното влияние от притежаването на законно право на обвинение, което наред с другите права било възложено на Трибуните [. . .].

Глава IX

За това, дали е необходим само един човек, когато трябва да се основе наново република или да се преустрои, като се изкоренят в нея старите институции

Може би на някого ще се стори, че аз се задълбочавам твърде много в римската история, без да съм казал още нищо за основателите на Римската република,

нито за нейните институции, засягащи религията и войската. За да не поставим на изпитание търпението на онези, които биха искали да узнаят нещо повече по този въпрос, ще кажа, че мнозина може би смятат за лош примера, че един основател на гражданския начин на живот, какъвто е бил Ромул, най-напред убил брата си, а след това допуснал да бъде убит Тит Таций Сабин, избран от него за съдружник в царуването. Тези, които съдят така, мислят, че поданиците на такъв владетел, спирайки се на неговия авторитет, могат от честолюбие или от жажда за власт да угнетяват тези, които биха се противопоставили на властта им. Такова мнение би било правдиво, ако не вземем под внимание целта, която е подбудила Ромул към това убийство.

Трябва да се приеме като основно следното правило: никога или много рядко се случва една република или царство да бъдат добре устроени в началото или основно преобразувани, като се премахнат старите наредби, ако не се учредят само от един човек. Дори е необходимо само един човек да даде облика на новия строй и само от неговия ум да се породят всички нови разпоредби. Ето защо мъдрият учредител на една държава, който е изпълнен с желанието да служи не на себе си, а на общото благо, не на наследниците си, а на общата родина, трябва да положи всички усилия, за да завладее сам цялата власт. И никога благоразумен човек няма да го упрекне, ако заради реда на царството или създаването на република той прибегне до някакви извънредни мерки. Добре е, когато извършеното деяние го обвинява, резултатът да го оправдава; и когато резултатът, както при Ромул, се окаже добър, той винаги ще го оправдава. Защото трябва да порицаваме този, който е жесток, за да вреди, а не този, който е такъв, за да поправя злото. Владетелят трябва да бъде много умен и съобразителен, за да не остави в наследство на другиго завладяната от него власт; защото, тъй като хората са повече склонни към злото, отколкото към доброто, неговият наследник може да използува славолюбиво това, което той самият е ползувал доблестно. Освен това, ако някой е способен да създаде държава, тя няма да трае дълго, ако се опира на плещите на само един човек. Добре е, когато

тя се опира на грижата на мнозина и когато много граждани се грижат за нейното опазване. Защото, така както много хора не са способни да създадат една институция, понеже поради съществуващите в тях различни схващания те не могат да съзрат в нея доброто, така и когато веднъж разберат нейните преимущества, те не се съгласяват да се разделят с нея. А че Ромул заслужава извинение за убийството на брата си и на другаря си и че онова, което е извършил, го е извършил в името на общото благо, а не от славолюбие го доказва фактът, че веднага след това той учредил Сенат, с който се съветвал и с помощта на чието мнение вземал своите решения. Всеки, който вземе предвид каква власт е запазил за себе си Ромул, ще види, че тя се е ограничавала само с правото да командува войската, когато се обявявала война, и да събира Сената. Това става ясно по-късно, когато в резултат на изгонването на Тарквините Рим станал свободен. Тогава римляните не обновили нито една от старите институции, само че на мястото на един несменяем цар се появили двама Консули, избираеми всяка година; това доказва, че съществуващият преди това ред е съответствувал повече на гражданския строй, отколкото на неограничения и тираничен.

В подкрепа на гореказаните неща аз бих могъл да приведа множество примери — за Моисей, Ликург, Солон и други основатели на царства и републики, които благодарение на това, че са имали напълно властта в ръцете си, са могли да създадат закони за общото благо; но аз няма да разглеждам тези примери, тъй като те са добре известни. Ще приведа само един от тях, не много известен, но достоен за внимание на онези, които биха желали да станат добри законодатели. Агис[1], цар на Спарта, искал да върне отново спартанците в пределите, установени за тях от законите на Ликург, защото смятал, че ако излезели от тях, неговият град в значителна степен би загубил древната си доблест, а с нея и своята сила и военно могъщество; още в началото той бил убит от спартанските Ефори[2], защото се стремял да установи тирания. След него царствал Клеомен[3]; у него възникнало същото желание под влиянието на намерените съчинения и спомени

за Агис, от които узнал какви са били неговите намерения и помисли. Но Клеомен разбрал, че няма да може да стори това добро на родината си, ако не стане единовластен владетел. Той сметнал, че людското властолюбие ще му попречи да принесе полза на много хора поради нежеланието на малцина и заповядал да убият всички Ефори и някои други граждани, които можели да му се противопоставят, след което напълно възстановил законите на Ликург. Това решение можело да възроди Спарта и да донесе на Клеомен не помалка слава от тази, с която се ползувал Ликург, ако не съществувало могъществото на Македония и слабостта на другите гръцки държави. Защото след установяването в Спарта на новия ред Клеомен бил нападнат от македонците и тъй като се оказал по-слаб от тях и нямал към кого да се обърне за помощ, бил победен, а неговият справедлив и достоен за всякакви похвали замисъл останал незавършен.

Като вземам всичко това под внимание, стигам до заключението, че за основаването на една държава е необходим само един човек. За убийството на Рем и Тит Таций Ромул заслужава извинение, а не порицание.

Глава X

Колкото са достойни за похвали основателите на една република или царство, толкова заслужават укори създателите на тирания

Измежду прославените мъже най-достойни за похвала са създателите и ръководителите на религии. След тях идват основателите на републиките и царствата. На трето място по стълбицата на славата стоят

онези, които възглавяват войската и които са разширили границите на царството или владенията на родината си. След това идват писателите. И понеже те пишат за различни неща, то всеки от тях бива знаменит в зависимост от важността на своя предмет. Всички останали хора, чийто брой е безкраен, получават такъв дял похвала, какъвто заслужава изкуството им и техният занаят. Напротив, биват обречени на презрение разрушителите на религии, громителите на републики и царства, врагове на дарованията, на литературата и на всяко друго изкуство, което носи полза и чест на човешкия род; с други думи — нечестивците, насилниците, невежите, нищожествата, лентяите и подлеците. Никой не може да бъде толкова безумен или толкова мъдър, толкова лош или толкова добродетелен, че когато му предложат да избира, да не похвали онзи, който е достоен за похвала, и да не порицае този, който е достоен за порицание. Въпреки това почти всички, мамени от едно лъжливо добро и от една лъжлива слава, волно или неволно се оставят да попаднат в числото именно на онези, които заслужават повече порицание, отколкото похвала. И макар да имат възможност да заслужат непреходна слава, като създадат република или царство, те стават тирани и не забелязват с това каква добра репутация, каква слава, каква чест, каква безопасност и какво душевно спокойствие и вътрешно удовлетворение губят и на какво безславие, позор и опасности се обричат.

Не е възможно хората, които живеят като обикновени граждани в някоя република, както и тези, които благодарение на съдбата и качествата си са станали нейни владетели, ако са чели съчиненията на историците, да не извлекат ценен капитал от спомените и събитията на древността и да не пожелаят тези обикновени граждани да бъдат по-скоро Сципионовци, отколкото Цезаровци, и тези, които са станали владетели, да бъдат по-скоро Агезилаи, Тимолеонти, Диони, отколкото Набиди, Фалариди, Дионисовци[1], защото щяха да видят, че последните са хулени, а първите превъзнасяни до небесата. Освен това те щяха да узнаят, че Тимолеонт и другите са се ползували в родината си с не

по-малък авторитет от Дионисий и Фаларид, но са живели значително в по-голяма безопасност.

Нека никой не се мами от славата на Цезар, колкото и много да са го прославяли писателите: защото онези, които го хвалят, са съблазнени от щастливата му съдба и наплашени от продължителността на императорската власт, която, опряна на влиянието на неговото име[2], не им е позволявала да говорят свободно за него. Но който иска да узнае какво са щели да кажат за него писателите, ако са имали свобода, нека прочете онова, което те пишат за Катилина[3]. При това Цезар заслужава по-голямо порицание; защото трябва да бъде порицан повече този, който е извършил зло, а не този, който само е възнамерявал да го извърши. Нека обърне също така внимание на похвалите, с които превъзнасят Брут[4]; тъй като могъществото на Цезар не им позволило да го корят открито, те са възхвалявали неговия враг.

Нека този, който стане господар в някоя република, да види колко повече похвали са се отдавали в Рим, когато Рим станал империя, на императорите, които са живели съгласно законите и като добри владетели, в сравнение с тези от тях, които са водели съвсем противоположен начин на живот. Той ще види, че Тит, Нерва, Траян, Антонин и Марк[5] не са се нуждаели от защитата нито на преторианската гвардия, нито на множеството легиони, защото защитници са им били собствените им нрави, благоразположението на народа и обичта на Сената. Той ще види също така, че всички западни и източни армии са се оказали недостатъчни, за да спасят Калигула, Нерон, Вителий[6] и много други престъпни императори от враговете, които се породили от техните пороци и злодейски живот. Ако историята на римските императори бъде разгледана както трябва, тя би могла да послужи за добро ръководство на който и да е владетел и да му посочи пътя към славата и позора, към безопасността и постоянния страх за собствения му живот[7]. Защото от двадесет и шестте императори, от Цезар до Максимилиан, шестнадесет са били убити и само десет са умрели от собствена смърт. И ако сред числото на убитите е имало няколко добри като Галба и Пертинакс[8], причината се крие в разложението, което предишните императори са оставили сред войниците.

А ако сред императорите, умрели от естествена смърт, има някои злодеи, като Север, това се обяснява с голямата благосклонност на съдбата и неговата доблест, две обстоятелства, които съпътстват малко хора в живота. Освен това, прочитайки историята на римските императори, владетелят ще види как може да се създаде добра монархия; защото всичките императори, получили властта по наследство, са били лоши; тези от тях, които са получили властта по силата на осиновяването, са били добри; пример за това са петте императори от Нерва до Марк; но когато императорската власт станала наследствена, тя отново дошла до упадък.

И така нека владетелят има винаги пред очите си времената от Нерва до Марк[9], като ги сравнява с времената преди тях и след тях; а след това нека избере времето, в което би желал да се роди и в което би желал да управлява. Защото във времената на добрите владетели той ще види един сигурен владетел, заобиколен от безопасни граждани, един свят, изпълнен с мир и справедливост; той ще види Сената, радващ се на своята власт, магистратите — на своята слава; богатите граждани, радващи се на богатствата си; благородството и доблестта — тачени от всички; навсякъде ще види спокойствие и всякакви блага; и освен това, че всяка злоба, всяка разюзданост, всяка развала и суета са изчезнали; ще види златните времена, когато всеки човек е имал възможност да отстоява и защищава мнението си. И накрая ще види света тържествуващ; владетеля, обграден от почит и слава, народа — преизпълнен с любов и вярност. И ако след това той се вгледа подобре във времената на другите императори, ще види времена ужасни поради войните, метежни поради бунтовете, жестоки и в дни на война, и в дни на мир; ще види владетели, загинали от меч, много граждански и външни войни; Италия, угнетена от нечувани нещастия; разрушени и разграбени градове. Ще види Рим опожарен, Капитолия разрушен от собствените му граждани, древните храмове осквернени, обредите поругани, градовете изпълнени с прелюбодеяния; ще види море, покрито от заточеници, скали, залети от кръв[10]. Ще види как в Рим се извършват безброй жестокости; как благородството, богатството, миналите заслуги и преди

всичко доблестта се наказват със смъртни присъди. Той ще види как клеветници биват награждавани, как подкупените слуги доносничат срещу господаря, освободените роби — срещу своите стопани и как тези, които нямат врагове, са угнетявани от приятелите. И тогава ще разбере добре какво дължат на Цезар Рим, Италия и целият свят.

Няма съмнение, че ако този господар е роден от човек, той ще се отврати от подражанието на лошите времена и у него ще заговори страстно желанието да последва примера на добрите времена. И наистина един владетел, който търси земна слава, би трябвало да желае да завладее някой покварен град, но не за да го развърти напълно, както е направил Цезар, а като Ромул да го преустрои изцяло. Действително нито небесата могат да дадат на хората по-добър случай за постигане на слава, нито хората могат да желаят повече. И ако един владетел, който желае да учреди добре един град, но не го прави от страх, за да не загуби властта си, заслужава извинение, то няма никакво оправдание за онзи владетел, който не е преобразил града, щом като е имал възможност да запази властта си. Въобще нека помнят тези, на които небесата предоставят такава възможност, че пред тях се откриват два пътя: единият, който ще им осигури щастлив и спокоен живот и ще ги прослави след смъртта, и другият, който ще ги обрече на непрестанни тревоги и след смъртта ще ги покрие с вечен позор.

Глава XI

За религията на римляните

Случило се така, че пръв учредител на Рим бил Ромул и че като на негов син градът дължи живота и възпитанието си. Но все пак небесата счели, че институциите, учредени от Ромул, не били достатъчни за такава голяма държава и внушили на римския Сенат да избере за приемник на Ромул Нума Помпилий[1],

който да довърши онова, което Ромул оставил след себе си незавършено. Като виждал, че римският народ е много суров, и като искал с мирни средства да го застави да се подчинява на нормите на обществения живот, Нума се обърнал към религията като към институция, необходима за поддържане на една цивилизованост. И така я вкоренил у народа, че в течение на векове не е имало република, в която да е съществувало по-голямо страхопочитание; това облекчило римския Сенат и бележитите римски граждани в осъществяването на замислените от тях начинания. Всеки, който разгледа безбройните дела на римския народ като цяло, както и тези на отделните римляни, ще види, че римските граждани много повече се страхували да нарушат клетва, отколкото закон, че те почитали повече силата на божествата, отколкото тази на хората, както е видно от примерите на Сципион и на Манлий Торкват. След разгрома, който Ханибал нанесъл на римляните при Кана, много римски граждани, изгубили надежда за спасението на родината, се събрали и решили да напуснат Италия и да отидат в Сицилия. Като научил за това, Сципион ги издирил и с меч в ръка ги накарал да се закълнат, че няма да напускат родината. Луций Манлий, баща на Тит Манлий, наречен впоследствие Торкват, бил обвинен от плебейския трибун Марк Помпоний; преди обаче да настъпи денят на съда, Тит се явил при Марк и като го заплашил, че ще го убие, ако не се закълне, че ще сне обвинението от баща му, го заставил да даде клетва; а той от страх, че се е заклел, се отказал от обвинението[2]. Така че гражданите, които нито любовта към родината, нито законите й можели да задържат в Италия, били задържани от клетвата, която принудително трябвало да дадат. А споменатият Трибун пренебрегнал ненавистта към бащата, обидата, нанесена му от сина Луций Манлий, и собствената си чест само за да не наруши клетвата, която бил дал. Всичко това се дължало на религията, която Нума въвел в Рим.

Който проучва добре римската история, ще разбере доколко религията е помагала при командуването на войските, колко е въодушевявала плебеите, колко е въздържала добродетелните хора и колко е посрам-

вала порочните. Така че ако се постави въпросът, кому Рим дължи повече, на Ромул или на Нума, вярвам, че предпочитанието би било на страната на Нума. Защото там, където съществува религия, лесно може да се създаде войска, докато там, където има войска, но няма религия, тя мъчно може да проникне. Видно е, че за основаването на Сената и за установяването на другите граждански и военни институции Ромул не се е нуждаел от авторитета на божествата, но на Нума този авторитет бил много необходим. Той започнал да разправя, че се среща с една нимфа[3], която му давала съветите, които след това предавал на народа. Той постъпвал така, защото искал да въведе нови и неизпитани в този град институции, а се съмнявал, че ще бъде достатъчен собственият му авторитет.

И наистина никога не е имало законодател, който да е създавал извънредни закони, без да прибегне до бога; защото в противен случай народът не би ги приел. Защото съществуват много блага, които мъдрият добре разпознава, но чиито достойнства не са така очевидни, че да могат веднага да бъдат оценени от другите. Затова мъдрите хора, за да преодолеят тази трудност, прибягват до бога. Така са постъпвали Ликург, Солон и много други, които са преследвали същите цели като тях. Ето защо, като се възхищавал от добротата и от мъдростта на Нума, римският народ се подчинявал на всяко негово решение. Вярно е, че голямото влияние на религията в онези времена и невежеството на хората, над които е трябвало да работи, са облекчавали много Нума в осъществяването на замислите му, защото от такива хора той можел да извайва всичко, каквото поиска. Няма съмнение, че ако в наше време някой поиска да създаде държава, би срещнал по-малко трудности сред жителите на планините, където цивилизацията не е още навлязла, отколкото сред жителите на градовете, където нравите са вече опорочени. Така скулпторът по-лесно извайва прекрасна статуя от неиздялано парче мрамор, отколкото от лошо обработено от някой друг.

И така, като разгледах всичко казано дотук, идвам до заключението, че въведената от Нума религия е една от първопричините за благополучието на Рим. За-

щото тази религия обусловила добрите закони, добрите закони породили успеха, а успехът довел до щастлив завършек всичките начинания. Защото както съблюдаването на божествения култ е причина за величието на държавата, така и пренебрегването на този култ е причина за нейната гибел. Там, където няма страх от бога, царството или загива, или страхът от владетеля допълва липсата на религия. Но тъй като животът на владетеля е кратък, случва се, че такова царство съществува само дотогава, докато съществува доблестта на неговия владетел. Ето защо царства, които зависят само от доблестта на един човек, са нетрайни, защото тази доблест изчезва с неговата смърт и много рядко бива тя да се възкреси от неговите наследници, както мъдро казва Данте[4]:

Че рядко добродетелта израства
по клоните: тъй иска любовта
на този, който в небесата власта.

Затова здравината на една република или царство се състои не в това да има господар, който да я управлява мъдро през целия си живот, а в това да има господар, който да установи в нея такива закони и такъв ред, че благополучието в държавата да продължи и след неговата смърт. И въпреки че е по-лесно да се убедят невежите хора да приемат някаква нова институция или да се съгласят с някакво ново мнение, това не означава, че е невъзможно да бъдат убедени в това и цивилизованите люде, които си въобразяват, че не са невежи. Флорентинците мислят, че не са нито невежи, нито груби; и въпреки това брат Джироламо Савонарола можа да ги убеди, че е беседвал с бога. Аз не искам да обсъждам дали това е истина или не, защото за един такъв голям човек трябва да се говори с почит. Ще кажа само, че твърде много хора му вярваха, без да са видели нещо необикновено, което да оправдава вярата им; защото, за да му вярват, са били достатъчни неговият начин на живот, неговото учение, предметът, който той тълкувал. Затова нека никой не се бои, че не би могъл да постигне онова, което някога са постигнали други, защото хората, както казах в предисловието, се раждат, живеят и умират, като следват винаги едни и същи закони.

Глава XII

За това, колко важно е да се зачита религията и как, пренебрегвайки я, по вина на Римската църква Италия е стигнала до упадък

Владетелите или републиките, които желаят да останат непокварени, трябва преди всичко да пазят от поквара обредите на своята религия и винаги да поддържат почитта към нея, защото няма по-ярък признак за гибелта на една страна от пренебрегването на божествените култове. Това може да се разбере лесно, като се знае на какво се основава религията, която се ражда заедно с хората; защото животът на всяка религия се поддържа от няколко нейни главни закони. Животът на езическата религия се основавал на отговорите на оракулите и на сектата на авгурите и харуспексите[1]; всичките останали церемонии, техните жертвоприношения и обреди са произтичали от това; защото те са вярвали, че богът, който е способен да ти предскаже доброто или лошото бъдеще, може също така и да те дари с него. От това са се раждали храмовете, от това — жертвоприношенията; от това произлизат молитвите и всички други ритуали на богопочитание. Ето защо оракулът в Делос, храмът на Юпитер Амон и други прославени оракули изпълвали света с възхищение и уважение. Когато по-късно оракулите започнали да пророкуват благоприятни неща за управляващите и тази тяхна лъжливост станала известна на народа, хората станали недоверчиви и готови да нарушат всеки добър закон. Затова владетелите на република или царство трябва да пазят основите на поддържащата ги религия: като постъпват така, те лесно ще поддържат вярата у своя народ и следователно и една добра и единна държава. Трябва да покровителствуват всичко онова, което се ражда за блага на религията, дори и ако го считат за лъжа и измама. И трябва да постъпват така толкова по-ревностно, колкото са по-благоразумни и колкото са по-големи познанията им за природата. Към този начин на действие са се придържали и мъдреците; затова е възникнала вярата в чудесата, които се почитат от всички религии, дори от лъжливите; съобразителните хора ги раздуват каквато и да е била причината за пораждането на чудото. В древния Рим са ставали безброй такива чудеса. Едно от тях е следното: по времето, когато римските войници разграбвали град Вей[2], някои от тях влезли в храма на Юнона и като се приближили до статуята на богинята, я запитали: «Искаш ли да дойдеш в Рим?» На някои от войниците се сторило, че статуята кимнала, на други, че отговорила: «Да». И понеже хората били дълбоко вярващи (според Тит Ливий те влезли в храма благоприлично, изпълнени с почит и благоговение), на войниците се сторило, че са чули отговора, който очаквали на техния въпрос. Това тяхно мнение и суеверие било одобрено и поддържано от Камил и от останалите началници на града.

Ако владетелите на християнските държави бяха спазвали религията според предписанията, установени от техния основател, християнските държави и републики щяха да бъдат по-единни и по-щастливи, отколкото са днес. Няма по-голямо свидетелство за упадъка на една религия от това да се каже, че народът, който е най-близко до Римската църква, която е глава на нашата религия, е най-малко религиозен. Този, който разгледа основите на нашата религия и види колко различни са сегашните ѝ обичаи от тогавашните, ще реши, че тя несъмнено е близко до гибел или до мъчителни изпитания.

Тъй като много хора са на мнение, че благоденствието на градовете на Италия идва от Римската църква, аз искам да противопоставя на това мнение необходимите доводи. Ще приведа два от тях, много силни и които според мен са неопровержими. Първият е, че поради лошите примери на папската курия страната

ни е загубила всякакво благочестие и всякаква вяра, което влече след себе си безброй други неудобства и безредици; защото там, където има религия, се предполага, че всичко върви добре, а там, където я няма, се предполага обратното. Така че ние, италианците, дължим на Църквата и на свещениците, първо, че сме останали без религия и че сме затънали в злото; но има и още една по-голяма причина, която е втората за нашата гибел. Църквата е държала и продължава да държи страната ни раздробена. И наистина нито една страна никога не е бивала обединена и щастлива, ако тя не е била подчинена на една република или на един владетел, както това е станало във Франция и в Испания. Причината, заради която Италия не е достигнала до същото положение, тъй като в нея няма нито република, нито владетел, които да я управляват, е единствена Църквата. След като пуснала корени в Италия и си присвоила светската власт, римската Църква не се оказала нито толкова силна, нито толкова доблестна, че да съумее да установи тиранията си над цяла Италия и да стане неин господар; от друга страна, тя не била толкова слаба, че от страх да не изгуби светската власт над владенията си да не призовава на помощ някой могъщ съюзник, който да я защищава от онези, които били станали твърде силни в Италия. В миналото за това има немалко примери. Така с помощта на Карл Велики[3] Църквата прогонила лонгобардите, които били вече почти крале на цяла Италия. В наше време тя подрони мощта на венецианците с помощта на французите, а след това прогони французите с помощта на швейцарците[4]. И понеже не била толкова силна, че да овладее цяла Италия, а и не позволила на друг да я завладее, Църквата станала причина Италия да не може да застане под властта на един владетел, а да попада под игото на повече владетели и господари. Това довело до нейната разпокъсаност и слабост; тя ставала плячка не само на могъщи варвари, но и на всеки, който я нападал. Всичко това ние, италианците, дължим само на Църквата и на никой друг. И ако някой пожелае да се увери в истинността на гореказаното, би трябвало да е толкова силен, че да може да пресели папската курия с цялата ѝ

власт, с която тя разполага в Италия, на земята на швейцарците, които сега са единственият народ, който живее по образеца на древните както по отношение на религията, така и по отношение на военната им дисциплина. Той би видял как за кратко време порочните нрави на споменатата курия ще внесат в тази страна по-голям безпорядък от всяко друго бедствие, което би могло да ѝ донесе съдбата.

Глава XVI

Народ, който е свикнал да живее под властта на един владетел, ако случайно стане свободен, трудно запазва свободата си

Безброй са примерите от древната история, които ни показват колко е трудно за един народ, свикнал да живее под властта на един владетел, да запази свободата си, ако поради някакво събитие успее да си я възвърне, както е успял да си я възвърне Рим след изгонването на Тарквините. Тези трудности са основателни. Такъв народ прилича на животно, което, макар и да е по природа свирепо и диво, е било винаги хранено на затворено и с насилие и което, пуснато на воля на някоя ливада, като не знае как да пасе и къде да се укрива, става жертва на първия, който се опита да го окове отново във вериги.

Същото се случва и с народ, който е свикнал да живее под чужда власт и не умее да прецени нито кое е полезно за обществото, нито кое му носи вреда; и понеже не познава господарите, а и те на свой ред не го познават, много скоро отново скланят врат под игото, което често пъти се оказва още по-тежко от

това, което току-що е отхвърлил. С подобен род трудности се сблъсква всеки народ, макар и да не е бил изложен на нравствена развала. Защото един народ, който е напълно покварен, не може не само за кратко време, но и за минута да живее свободен, за което ще говоря малко по-нататък. Разсъжденията ни сега ще бъдат за народ, в който покварата не е проникнала много надълбоко и в които се среща повече добро, отколкото поквара.

Към гореописаните трудности трябва да добавим и друга. А тя е следната: държавата, която постига отново свободата, си създава врагове, но не и приятели. Нейни врагове стават всички ония, които са се възползували от тираничния строй, като са се хранели от щедростта на владетеля, и които, след като им била отнета тази възможност, не могат да живеят доволни и всеки от тях се опитва да възстанови тирания-та, за да си възвърне предишната власт и влияние. Приятели, както казах, не си спечелва; защото при един свободен живот наградите и почестите се дават за определени и честни постъпки, извън които никой не получава почести и награди; и когато някой получава онези почести и облаги, които му се струва, че заслужава, той не смята, че е задължен към хората, които го награждават. Извън това никой не осъзнава онези общи блага, които се извличат от свободния живот, докато ги притежава; те се състоят във възможността всеки да се ползува свободно и без страх от своето, да не се бои нито за честта на жена си, нито за тази на чадата си и да не се страхува за себе си; но никой никога няма да признае, че е задължен на някого, който не го оскърбява.

Но, както казах по-горе, свободната държава, която наново се създава, си спечелва неприятели, но не и приятели. И ако някой пожелае да преодолее неудобствата и безредиците, които гореописаните трудности влекат след себе си, няма по-мощно, по-надеждно, по-вярно и по-наложително средство от това — да убие синовете на Брут[1]. Както показва историята, те са били въвлечени заедно с други млади римляни да съзаклятничат срещу родината само защото не са могли да се ползуват при консулската власт от изключителните

привилегии, от които са се ползували при царската власт; по такъв начин свободата на целия римски народ на тях им се сторила робство. Който се залавя да управлява народните маси по пътя на свободата или по пътя на самодържавието и не се справи с враговете на новия строй, създава краткотрайна държава. Ето защо аз считам нещастни онези владетели, които, за да обезопасят своя строй, прибягват до крайни мерки, когато имат за врагове народните маси; защото този, чиито врагове са малко, може да се предпази лесно и без много неприятности, докато този, чийто враг е целият народ, никога не може да се предпази; колкото към по-големи жестокости прибягва, толкова неговият самодържавен строй ще отслабва. Така че най-доброто средство за него е да се опита да привлече народа на своя страна.

И макар че това съждение отстъпва от гореописаното, защото там аз говорих за република, а сега говоря за владетеля, все пак, за да не се връщам отново към този въпрос, искам да кажа само няколко думи. И така, ако желае да спечели благоразположението на един народ, който му е неприятел, владетелят — имам предвид владетелите, които са станали тирани в своите страни — трябва преди всичко да си изясни към какво повече се стреми народът. Той ще открие, че народът винаги се стреми към две неща: първо, да отмъсти на онези, които са причинили неговото робство, и, второ, да си възвърне изгубената свобода. Първия от тези стремежи владетелят може да удовлетвори напълно, втория — отчасти. Що се отнася до първия, има един подходящ пример. Клеарх[2], тиран на Хераклея, бил в изгнание. Случило се, че по време на разприте, възникнали между народа и Оптиматите на Хераклея, Оптиматите, понеже се чувствували послаби, привлекли на своя страна Клеарх и като организирали заговор, го изпратили срещу народната воля, а след това отнели свободата на народа. Клеарх, като се озовал между дързостта на Оптиматите, която по никакъв начин не можел нито да удовлетвори, нито да обуздае, и яростта на Пополаните, които не можели да се успокоят от загубата на свободата, решил с един замах да се избави от бремето на грандовете и да спе-

чели народа. И като се възползувал от представилия му се удобен случай, Клеарх избил всички Оптимати за голямо удоволствие на Пополаните. Така той удовлетворил един от народните копнежи — желанието за отмъщение. Що се отнася до другия стремеж на народа — да си възвърне свободата, ако няма възможност да го удовлетвори, владетелят трябва да си изясни причините, които подбуждат народа да се стреми да бъде свободен. Той ще открие, че само една малка част от народа желае да бъде свободна, за да властвува; всички останали, а те са мнозинството, се стремят към свободата, за да живеят в безопасност. И понеже във всички републики независимо от това, как са организирани, до управляващите места стигат не повече от четиридесет-петдесет граждани и тъй като това число не е голямо, не е трудно да се обезопасиш от тези хора или като ги отстраниш, или като им отдадеш почестите, които съобразно положението им биха могли до голяма степен да ги удовлетворят. Що се отнася до всички останали, на които им е достатъчно да живеят в безопасност, те могат лесно да бъдат удовлетворени, като се създадат такива наредби и закони, при които властта на владетеля да предлага обществена безопасност. Когато един владетел направи това и когато народът разбере, че никой при никакви обстоятелства не нарушава тези закони, той много скоро ще заживее спокоен и щастлив живот. Пример за това е кралството на Франция. То живее спокойно преди всичко, защото с неговия крал са свързани безброй закони, в които се съдържат спокойствието и безопасността на народа. Учредителят на тази държава е пожелал френските крале да се разпореждат с войската и хазната, както намерят за добре, а с всичко останало да се разпореждат в рамките на законите. И така владетел или република, които не обезпечават собствената си безопасност още при създаването на своята държава, трябва да се обезопасят при първия удобен случай, както са сторили древните римляни. Който изпусне удобния случай, след това ще съжалява, че не е направил това, което е трябвало да направи.

И така, понеже римският народ не бил още покварен, когато си възвърнал свободата, той успял да я

запази след смъртното наказание на синовете на Брут и след смъртта на Тарквините с помощта на тези средства и наредби, за които вече говорихме. Ако обаче римският народ е бил покварен, то нито в Рим, нито в която и да е друга страна не биха се намерили надеждни средства за запазването на свободата. Това ще покажем в следващата глава.

Глава XVII

Един покварен народ, който е придобил свобода, много трудно може да я запази

Смятам, че е било необходимо да настъпи краят на царската власт в Рим: в противен случай много скоро Рим е щял да загуби своята сила и значение. Защото римските царе били стигнали до такава поквареност, че ако са имали още няколко приемника и ако поквата, която носели в себе си, започнела да се разпростира и сред народа и успеела да поквари и него, невъзможно щяло да бъде Рим да се възстанови някога. Но като загубили само главата, а тялото било все още незасегнато, римляните могли лесно да се върнат към свободния и добре уреден живот. Трябва да приемем за неоспорима истина, че един покварен град, който живее под властта на владетел, дори ако този владетел загине заедно с целия си род, никога не може да си възвърне свободата. Даже е необходимо един владетел да погубва друг; без появата на някой нов господар този град няма да се стабилизира и ако добродетелта и доблестта на новия господар не поддържат в него свободата. Но свободата на града ще продължи дотогава, докогато продължи животът на новия господар. Така е било в Сиракуза при Дион и Тимолеонт: докато те били живи, тяхната доблест пазела града свободен, но когато умрели, градът отново се върнал към тиранията. Няма обаче по-убедителен пример от този,

който ни дава Рим: след изгонването на Тарквините той изведнъж успял да придобие свобода и да я запази; но след смъртта на Цезар, след смъртта на Гай Калигула, след смъртта на Нерон и гибелта на целия Цезарев род[1] Рим никога не е могъл не само да запази свободата си, но дори и да опита да постави нейното начало. Такова различие в хода на събития, станали в един и същ град, се дължи единствено на това, че по времето на Тарквините римският народ още не бил покварен; пълната му поквара дошла много по-късно. Защото тогава, за да се поддържа у народа твърдост и решимост, за да прогони царете, било достатъчно да го заставиш да се закълне, че няма да допусне никой да царствува в Рим; по-късно нито авторитетът, нито суровостта на Брут[2] с всичките му източни легиони били достатъчни, за да накарат римския народ да запази същата онази свобода, която той му върнал, подобно на първия Брут[3]. Причина за това била поквара-та, която партията на марианците посяла сред народа. Когато Цезар станал техен водач, той така заслепил народните маси, че те не осъзнали как сами си надяват хомота на врата.

И макар че този пример от историята на Рим би могъл да бъде предпочетен пред всеки друг, все пак аз бих желал да се позова на опита на някой от съвременните народи. Твърдо съм убеден, че никакви събития, колкото и тежки и жестоки да са били, никога е нямало да могат да направят Милано и Неапол свободни, защото целият им народ е бил покварен. Това стана ясно след смъртта на Филипо Висконти: тези, които са искали да върнат на Милано свободата, не са могли и не са успели да я запазят. Затова за Рим е било голямо щастие, че неговите царе така бързо са се покварили, защото били изгонени преди тяхната поквара да премине в утробата на града. Тази непоквареност на Рим била причината, щото безбройните смутове, които ставали там, не само не вредели, а, обратно, носели полза на Републиката, защото нейните граждани преследвали добри цели.

И така можем да направим следния извод: там, където народът не е покварен, смутовете и другите размирици не носят никаква вреда; там, където той е по-

кварен, дори добре учредените закони не помагат, освен ако те не са предписани от някой, който с такава сила не го застави да ги съблюдава, че поквареният народ да се поправи. Не зная обаче дали такова нещо се е случвало някога и дали въобще е възможно да се случи. Защото, очевидно е, както вече казах, че град, който е стигнал до упадък поради поквара, ако той успее да се съвземе, това става благодарение на доблестта на един човек, а не на цялото общество, което поддържа добрите нрави. Щом този човек умре, градът веднага се връща към предишното си състояние. Така е било с тиванците, които благодарение на доблестта на Епаминонд[4], докато той бил жив, могли да запазят формата на република и на империя; но веднага след неговата смърт Тива отново се върнала към предишните безредици. Причината е в това, че човек не живее толкова дълго, че да му стигне времето да уреди добре един град, който е бил лошо уреден. И ако някой дълголетен владетел или две поколения доблестни негови наследници не успеят да подготвят града за свободен живот, то, както вече казах, той неминуемо ще загине, освен ако големите опасности и многото кръв не му помогнат да се възроди. Защото спомената поквареност и липсата на свободен живот се раждат от неравенството, което царува в този град, и ако някой пожелае да създаде в него равенство, той ще трябва да прибегне до крайни, извънредни мерки, каквито малцина могат или желаят да използуват. За това подробно ще говоря на друго място[5].

Глава XVIII

По какъв начин в покварените градове може да се запази свободният строй, ако той съществува в тях, или как да се създаде такъв, ако не съществува

Мисля, че няма да е неуместно, нито в несъгласие с гореописаните разсъждения, да се разгледа дали е възможно в един покварен град да се запази свободен строй, когато той вече съществува в него, или ако не съществува, дали може да се създаде такъв. Аз твърдя, че е много трудно да се направи и едното, и другото. И въпреки че е почти невъзможно да се даде едно правило за това, защото би трябвало да се премине през всичките степени на покварeността, все пак, тъй като е добре да се обсъди всяко нещо, аз не искам да отмина този въпрос с мълчание. Да вземем например един град, който е напълно покварен и където съществуват от всички разгледани досега трудности: в него няма нито закони, нито порядък, годни да обуздаят всеобщата поквара. Защото както добрите нрави, за да се запазят, се нуждаят от закони, така и законите, за да се спазват, се нуждаят от добри нрави. Освен това редът и законите, установени в републиката по време на нейното възникване, когато хората са били още добри, се оказват неподходящи, когато хората станат порочни. Но ако законите в един град се изменят в зависимост от обстоятелствата, то общественият ред в него не се изменя или се изменя много рядко. От което следва, че само новите закони не са достатъчни, щом като устойчивият ред ги отслабва.

За да се разбере, по-добре това, ще посоча, че в Рим е съществувал ред на управление или по-точно държавен строй и закони, които чрез магистратите обуздавали гражданите. Държавният строй се състоял от: власт на Народа, Сенат, Трибуни, Консули, начини за издигане и за избиране на магистрати, форма за приемане на законите. В зависимост от външните обстоятелства този ред се изменял малко или почти никак. Изменяли се законите, които обуздавали гражданите: законът за прелюбодеянието[1], законът против разкоша[2], законът против злоупотребата[3] и много други; те възниквали постепенно в зависимост от покварата на гражданите. Но тъй като оставал ненарушен редът на държавния строй, който при общата покваренost престанал да бъде добър, оказало се, че само промяната на законите не е достатъчна, за да запази хората добри. Тези промени биха извършили добра работа, ако заедно с въведените нови закони се беше изменял и общественият ред.

Истинността на това, че споменатият обществен ред в покварения град е престанал да бъде добър, се потвърждава от примера на две главни прояви в политическия живот — избора на магистрати и приемането на закони. Римският народ предоставял консулата и другите важни правителствени длъжности само на лица, които желаели да получат тези длъжности. Този начин на действие в началото бил добър, защото до тези длъжности се домогвали само граждани, които били достойни за тях; да се откаже на такъв гражданин, се считало за позор по това време; защото, за да бъде признат за достоен за държавна длъжност, всеки се стараел да се държи добре. По-късно в покварения град този обичай станал много вреден, защото до магистратурата се домогвали не най-добродетелните, а най-могъщите; гражданите, които не били силни, дори и да били доблестни, от страх се въздържали да поискат държавни длъжности. До това зло се стигнало постепенно, както става с всяко зло. След като покорили Африка и Азия и подчинили почти цяла Гърция, римляните счели, че свободата им е осигурена, и не мислели, че имат врагове, от които трябва да се пазят. Тази им увереност, както и слабостта на външните им врагове довели до това, че предоставяйки консулата,

римският народ обръщал вече повече внимание не на доблестта, а на вежливостта и издигал до тези постове онези, които умеели да убеждават гражданите с любезни слова, а не тези, които били силни. След това от вежливите римският народ преминал към силните и започнал да провъзгласява тях за консули. Така поради слабостта на една от институциите на държавния строй, добрите граждани били напълно отстранени от държавните длъжности. Някога един трибун и въобще всеки гражданин можел да предлага някакъв закон на Народа; за или против този закон можел да се изказва всеки гражданин, докато за предложения закон не се вземело решение. Този ред бил добър, докато гражданите били добри; защото всичко е добро, когато всеки може да предложи нещо, което смята, че е добро за обществото; и добре е, когато всеки може да изкаже мнението си по този въпрос, така че народът, като изслуша всички, да избере най-доброто. Но когато гражданите станали лоши, този начин на действие се оказал много вреден, защото сега законите се предлагали само от силните граждани и не в името на общата свобода, а само за собственото им могъщество: от страх никой не смеел да възрази срещу предлаганите от тях закони. Така че народът или бивал мамен, или принуждаван да взема решения, водещи към неговата гибел.

Следователно, за да запази свободата си и по време на покварата, Рим трябвало както в процеса на развитието си да създава нови закони, така и да създава нови порядки: защото е различен редът и начинът на живот у едно лошо и у едно добро същество; нито пък може да има еднакви форми там, където материята е съвсем различна. Но тъй като такива порядки трябва да се обновяват или веднага, или постепенно, т. е. когато някоя от тях се окаже непригодна, ще кажа, че това е напълно невъзможно. Защото постепенното обновление на държавния строй трябва да се осъществява от проницателен човек, който своевременно да вижда недостатъка от едната и от другата страна на държавния строй, когато този недостатък е още в зародиш. Твърде вероятно е такъв човек в града да не се намери никога; а дори и да се намери, той не би могъл да убеди

никога другите в това, което за него е съвършено ясно; защото хората, привикнали към определен начин на живот, мъчно се решават да го променят, още повече, когато не са се сблъскали лице в лице със злото: затова те говорят за него, позовавайки се само на предположения. Що се отнася до това, обновлението на държавния строй да се извършва веднага, когато на всекиго е ясна неговата непригодност, ще кажа, че тази безполезност, която лесно може да се разбере, е трудно да бъде поправена; защото, за да се извърши това, не е достатъчно да се използуват обичайните средства, тъй като тези форми са вече лоши; необходимо е да се прибегне до извънредни мерки, до насилие и до оръжие и преди всичко да станеш владетел на този град, за да можеш да се разпореждаш в него, както намериш за добре. И тъй като възстановяването на политическия живот в един град предполага добър човек, а насилственото завземане на властта от господаря на една република предполага лош човек, то много рядко се случва, щото добрият, дори и да преследва добри цели, да поеме пътя на злото, когато стане владетел; както и лошият, след като стане владетел, да пожелае да върши добро и да му мине някога през ума да използува за добро властта, която е придобил с лоши средства.

От казаното дотук е видно, че в покварените градове е трудно и дори невъзможно да се запази републиката или да се създаде нова. Но ако все пак се наложи да се създаде такава или тя да се поддържа, то тогава ще е необходимо да се въведе в тях по-скоро монархически режим, отколкото демократичен, защото същите тези хора, чиято дързост законите не могат да поправят, когато властта е в ръцете на царя, могат по някакъв начин да бъдат обуздани. Но ако се стремим да ги направим добри по други пътища, би било много жестоко или съвсем невъзможно, както вече казах погоре, позовавайки се на опита на Клеомен, който, за да завладее сам властта, убил Ефорите. По същата причина Ромул убил брата си и Тит Таций Сабин. И макар че и Ромул, и Клеомен впоследствие добре са използували властта си, не мога да не отбележа, че и двамата не са имали работа с покварен материал, за ка-

което разсъждавахме в тази глава. Затова те са могли да проявят воля и да доведат докрай своите замисли.

Глава XXV

Който иска да преобразува стария строй в една свободна държава, нека запази в нея, макар и сянка от старите обичаи

Който се стреми или иска да преобразува политическия ред в някоя държава и желае преобразованията му да бъдат приети и поддържани от всички със задоволство, трябва да запази поне сянката на старите обичаи, така че народът да не почувствува промяната на строя, въпреки че всъщност новият ред може да е съвсем различен от стария. Защото мнозинството от хората живеят както с привидното, така и с това, което съществува в действителност; често пъти дори привидното ги привлича повече от действителното. Ето защо римляните, познавайки тази необходимост, още от началото на свободния си живот на мястото на един цар създали двама консули, но не допуснали тези консули да имат повече от дванадесет ликтори, за да не превишават броя на онези, които са служили на царете. Освен това, понеже в Рим всяка година се извършвало по едно жертвоприношение, което можело да бъде извършено само лично от царя, римляните, като не желаели отсъствието на царя да събуди у народа съжаление по старите времена, избрали един началник на това жертвоприношение, когото нарекли Цар-жертвоприносител и го подчинили на върховния Жрец. По този начин народът можел да се радва на това жертвоприношение и нямал никаква причина заради неговото премахване да желае връщането на царя. Това трябва да съблюдават всички, които искат да премахнат един съществуващ строй в някоя държава и да установят в нея нов, по-свободен. Понеже нововъведенията вълнуват умовете на хората, трябва да се правят усилия, за да се запази в тези промени колкото се може повече от старото; и ако се измени броят, властта и продължителността на службата на магистратите, те трябва да запазят поне старите титли. Всичко това трябва да съблюдава всеки, който иска да установи една политическа власт или чрез създаването на република, или на монархия; но онзи, който иска да учреди абсолютна власт, която авторите наричат тирания, трябва да промени всичко, за което ще говоря в следващата глава.

Глава XXVI

Един нов владетел в град или провинция, които е завоювал, трябва да преустрои всичко по новому

Когато някой стане владетел на град или държава и особено когато основите на неговата власт са слаби и той не е склонен нито към монархически, нито към републикански граждански строй, най-доброто средство, за да запази властта си, е да преустрои изцяло тази държава: например да създаде в градовете нови административни форми с нови наименования, с нови пълномощия и нови хора; да направи бедните богати, а богатите бедни, както е сторил Давид, когато станал цар: гладните отрупал с блага, а богатите отпратил с празни ръце. Освен това той трябва да изгради нови градове и да разруши старите, да пресели жителите от едно място на друго; с една дума, да не остави в страната нищо недокоснато. Така че в нея да не остане

нито титла, нито институция, нито порядък, нито богатство, които да не дължат на него своето съществуване. Той трябва да има за свой образец Филип Македонски, бащата на Александър, който именно по такъв начин от незначителен цар станал господар на цяла Гърция. Историците пишат за него, че той е размествал жителите от една провинция в друга, както овчарите местят стадата си.

Тези мерки са крайно жестоки и враждебни не само на християнския, но и на всякакъв начин на живот; и всеки трябва да ги избягва и да желае да живее по-скоро като обикновен гражданин, отколкото да стане монарх с цената на гибелта на толкова много хора. Въпреки това, който не желае да тръгне по посочения от мен път на доброто, за да запази властта си, ще затъне в злото. Но хората избират някакви средни пътища, които са много вредни; защото те не умеят да бъдат нито съвсем лоши, нито съвсем добри, както ще покажа с пример в следващата глава.

Глава XXVII

Само в много редки случаи хората могат да бъдат много лоши или много добри

През 1505 година папа Юлий II потеглил на поход към Болоня, за да прогони от там рода Бентивольо, който владеел града от сто години. Опълчвайки се срещу всички тирани, които владеели църковни земи, той решил да прогони и Джованпаголо Бальони от Перуджа, където той бил тиран. Като наближил Перуджа, папа Юлий II, с неговата добре известна на всички смелост и решителност, не дочакал войската, която трябвало да му дойде на помощ, а влязъл в града невъоръжен, въпреки че Джованпаголо бил събрал доста много народ за своята защита. Така че, увлечен от онази яростна жар, с която побеждавал всякакви трудности, Юлий II, съпровождан само от свитата си, се предал в ръцете на врага, когото след това отвел със себе си, като оставил в Перуджа свой губернатор, за да възстанови в града властта на Църквата. Благоразумните хора[1], които били около папата, забелязали неговата дръзка смелост и жалката страхливост на Джованпаголо и не могли да проумеят как така човек със славата на Джованпаголо не сразил веднага врага и не завладял богатата плячка, тъй като папата бил съпроводен от всичките свои кардинали и с всичките им скъпоценности. Те не можели да повярват, че го е възпряла някаква доброта или че у него е заговорила съвестта; защото в гърдите на един злодей, който съжителствува със сестра си и заради властта е убил двамата си родни братя и племенниците си, не може да се събуди каквото и да е благочестиво чувство. Ето защо трябва да си направим извода, че хората не могат да бъдат нито достойно лоши, нито съвършено добри: злодейството притежава някакво величие, а понякога е проява и на великодушие, до които те не са в състояние да се издигнат.

Така Джованпаголо, който не зачитал кръвосмешението, нито публичното убийство на родственици, когато му се представил удобния случай, той не съумял, или, казано по-добре, не се осмелил да извърши деянието, което щяло да накара всички да се възхищават на мъжеството му и което би оставило вечен спомен за него, защото той е щял да бъде първият, който да покаже на прелатите колко малко трябва да бъде почитан този, който живее и управлява като тях; а той самият е щял да извърши едно дело, чието величие би надминало всякакъв позор и свързаната с него опасност.

Глава XXXIV

Диктаторската власт е донесла полза, а не вреда на Римската република: пагубна за гражданския живот е онази власт, която гражданите си присвояват, а не тази, която им се дава по пътя на свободните избори

Някои писатели осъждат римляните, загдето са въвели в Рим обичая за избирането на Диктатор[1]: обстоятелство, което с времето станало причина за тиранията в Рим. Те се позовават на това, че първият тиран в този град е управлявал града под титлата диктатор и че ако не била съществувала тази титла, Цезар нямало да може да прикрие тиранията си зад никакъв друг обществен сан. Придържащите се към това мнение писатели не са проучили добре въпроса и то е прието съвсем неоснователно. Защото нито санът, нито званието на Диктатора са поробили Рим, а властта, заграбена от гражданите вследствие продължителността на военната власт. И ако в Рим не съществувала титлата диктатор, щели са да намерят друго име; защото силата лесно си спечелва титла, но не и титлата сила. Не е трудно да се види, че докато Диктаторът действувал съгласно установения обществен ред, без да превишава властта си, винаги бил полезен за Рим. Защото на републиките вредят онези магистратури и власт, които се създават или се придобиват по незаконен, извънреден път, а не тези, които се постигат по законен път. Пример за това е Рим: за толкова

дълго време нито един Диктатор не е причинил на републиката друго освен полза.

Причините за това са много очевидни. Първо, за да може един гражданин да вреди на държавата и да придобие извънредна власт, необходими са му много качества, които в една република със запазени нрави никога не може да обладава: той трябва да бъде много богат и да има много съмишленици и поддръжници, каквито е изключено човек да има в една република, където се съблюдават законите; но и когато все пак ги има, такива хора внушават такъв страх, че свободните избори няма да са благоприятни за тях. Освен това Диктаторът бил назначаван за определен срок, а не доживот и само докато се отстранят причините, поради които е бил избран. Неговата власт му давала право да определя самостоятелно мерките, които трябвало да се приложат срещу извънредната опасност, да не се съветва с никого, да налага наказания на виновниците без право на обжалване. Но той не можел да извърши нищо, което да бъде в ущърб на държавата: не можел например да отнеме властта на Сената или на Народа, да премахне старите институции в републиката и да създаде нови. Така че краткото време на диктатурата му и ограничената власт, с която разполагал, както и непоквареността на римския народ, не му позволявали да престъпи пределите на своята власт и да навреди на държавата, на която, както опитът показва, бил винаги полезен.

И действително сред всичките римски институции Диктатурата заслужава особено внимание и трябва да бъде причислена към онези, които са допринесли най-много за величието на тази огромна империя; защото без подобна институция държавите мъчно могат да се справят с извънредните обстоятелства. Тъй като обичайните институции в републиките действуват бавно (никой съвет и никоя магистратура не може да действува самостоятелно и за много въпроси трябва да се съветват взаимно, а за съгласуването им се изисква време), предлаганите от тях мерки се оказват много опасни, когато става въпрос да се премахне някое зло, което не търпи отлагане. Затова републиките трябва да имат сред своите институции и такава, подобна на

Диктатурата. Така Венецианската република, която е най-забележителната сред днешните републики, е поверила властта в ръцете на малък брой граждани[2], които при неотложни случаи да могат да вземат сговорно решение, без да прибягват до по-големи съвети. Защото, когато в една република липсва подобна институция, е неизбежно, ако се спазват законите, държавата да не загине или за да се запази държавата, да не се нарушат законите. Но в една република не е желателно да възникват обстоятелства, изискващи извънредни мерки за овладяването им. Защото, макар извънредните мерки в дадения момент да са се оказвали полезни, техният пример е бил винаги вреден: когато се създаде навикът да се премахват установени институции в името на доброто, след това пак под същия предлог започват да се рушат за зло. Така че никоя република никога няма да бъде съвършена, ако не е предвидила в законите си всичко и ако за всяко неочаквано обстоятелство не е посочила средствата и начините за неговото овладяване. Затова в заключение ще кажа, че тези републики, които в момент на крайна опасност не прибягват към Диктатурата или към друга подобна власт, когато изпаднат в тежки обстоятелства, те неминуемо ще загинат.

За отбелязване е също колко мъдро е бил предвиден от римляните начинът на избор в тази нова институция. Тъй като назначаването на Диктатора било свързано с известен позор за Консулите, които от глава на държавата се превръщали в подчинени на Диктатора като всички останали граждани, и като предполагали, че от това може да възникне възмущение сред гражданите, римляните решили пълномощията за избиране на Диктатора да бъдат предоставени на Консулите. Те смятали, че когато Рим ще има нужда от царската власт, Консулите ще я създадат по-охотно и така, че самите те да страдат по-малко. Защото човек страда много по-малко от раните и другите беди, които си е нанесъл сам, отколкото от тези, които са му нанесли други. Но в последните години на републиката римляните решили да предоставят подобен вид пълномощия на Консула вместо на Диктатора, като казали:

«Нека се погрижи Консулът, щото републиката да не понесе никаква щета.»

И като се връщам отново на нашата тема, ще кажа, че съседите на Рим в желанието си да го сломят направили така, че той се устроил по начин, който му дал възможност не само да се брани от тях, но и с по-голяма сила, с по-голяма мъдрост и с по-голям авторитет да ги напада.

Глава XXXVII

Какви смутове е предизвикал аграрният закон в Рим и колко опасно е да се създава в една република закон, който има обратна сила и е в противоречие със старите обичаи

На древните писатели принадлежи мисълта, че хората страдат, когато са в беда, и се отегчават, когато са щастливи; и че и от едното, и от другото душевно състояние произлизат едни и същи последици. Защото всеки път когато хората престават да се борят от необходимост, те се борят от честолюбие; това чувство е така дълбоко вкоренено в човешкото сърце, че колкото и високо да е общественото им положение, то не ги напуска. Причината за това е, че природата е създала хората такива, че да желаят да обхванат всичко, но да не могат да постигат всичко. И понеже желанието е всякога по-голямо от възможностите, като последица у тях се явява едно недоволство и чувство на неудовлетвореност от това, което притежават. От това се пораждат и промените на човешките съдби: защото едни

желаят да притежават повече, а други се боят да не загубят и това, което притежават; хората стигат до вражди и до войни, от които едната страна губи, а другата се издига. Приведох това разсъждение, защото римският Плебс не се задоволил само с обезопасяването си от патриците чрез избирането на Трибуните; като постигнал тази институция, към което се стремял, защото бил принуден от необходимостта, Плебсът започнал да се бори от честолюбие и пожелал да дели с Нобилите почестите и богатствата, две неща, които хората ценят най-много. Оттук се зародил бацилът, който предизвикал спорове около аграрния закон, които в края на краищата довели до гибелта на републиката. И понеже в добре устроените републики целият народ е богат, а само отделни граждани са бедни, станало така, че в Рим този закон не се спазвал. Той или в самото начало е бил формулиран така, че всеки ден се налагало да се преразглежда, или в процеса на прилагането му дотолкова се променял, че прилагането на първоначалната му форма ставало с много раздори, или пък, бидейки добре формулиран в началото, се изопачавал от употреба. Но както и да е било, в Рим никога не е бивало, когато се заговорело за аграрния закон, градът да не се обърнел с главата надолу.

Този закон имал две главни точки. Едната от тях гласяла, че никой гражданин не може да владее повече от определеното количество югери земя[1]; другата предписвала, че полята, отнети от враговете, трябва да се делят между целия римски народ. С това се нанасяли два удара срещу нобилите: защото на онези от тях, които притежавали повече земя, отколкото позволявал законът (а сред нобилите те били болшинство), се налагало да им се отнеме от нея; а разпределянето на отнетите от враговете земи между плебеите преграждало пътя на нобилите към по-нататъшно забогатяване. Така че тези удари били насочени срещу силните на деня, които, като им се противопоставяли, смятали, че бранят общото благо; и всеки път когато това ставало, както вече казах, целият град се обръщал с главата надолу. Знатните с търпение и ловкост забавяли прилагането на закона; те или предприемали война извън пределите на Рим, или противопоставяли друг

Трибун на оногова, който предлагал закона, или правели частични отстъпки на народа, или пък изпращали колонии на мястото, което подлежало на разпределение. Така станало със земите на Анциум. Когато във връзка с тях отново възникнали споровете около закона, в Анциум била изпратена една колония, взета от Рим, на която предоставили споменатите земи. По този повод Тит Ливий употребява забележителен израз, като казва, че в Рим трудно можело да се намерят хора, които да пожелаят да се запишат в тази колония: толкова много народът предпочитал да търси благата си в Рим, отколкото да ги притежава в Анциум. Тези настроения около аграрния закон продължили да мъчат града дотогава, докато римляните не започнали да водят войни в най-отдалечените земи на Италия или извън нейните предели. По-късно изглежда, че тази треска престанала. Това станало, защото земите, които владеели враговете на Рим, били далеч от очите на народа, намирали се в места, където на тях им било трудно да ги обработват и това ги правело по-малко желани. Освен това и римляните станали по-малко жестоки по отношение на своите врагове; и когато все пак отнемали земи от владенията им, те разпределяли тези земи между колониите. Така че поради тези причини аграрният закон останал като приспан от времето до появата на Гракхите. Изваден след това на бял свят от тях, той погубил римската свобода. Законът заварил удвоена силата на противниците си; между плебеите и Сената се разпалила такава ненавист, която се изливала в потоци от кръв и въоръжени стълкновения, които надхвърляли рамките на нравите и обичаите на всяко цивилизовано общество. И понеже магистратите не можели да се справят с това, а и нито една от групировките не се надявала вече на тях, враждуващите партии започнали да прибягват до собствени средства и всяка от тях издигала свой водач, който да я защищава. Причинители на тези смутове и безпорядки били плебеите. Те насочили своето уважение към Марий и четири пъти го избирали за Консул, като възобновявали консулата му през такива малки промеждутъци от време, че след това той сам успял да стане Консул още три пъти. Срещу тази беда Нобилите ня-

мали друго средство, освен да поддържат Сула. Като го направили водач на своята партия, Нобилите разпалили гражданските войни и след много кръвопролития и различни превратности удържали победа. Подобни междуособици възникнали и по времето на Цезар и Помпей: Цезар станал водач на партията на Марий, а Помпей на тази на Сула. В схватката между двете взел връх Цезар, който бил първият тиран в Рим. След него този град никога вече не е бил свободен.

Ето какво начало и какъв край е имал аграрният закон. На друго място доказахме, че враждата между Сената и Плебса поддържала свободата, защото от тази вражда се раждали благоприятни закони за свободата. И макар че на някой може да се стори, че резултатите от аграрния закон противоречат на подобен извод, все пак аз няма да се откажа от моето мнение. Защото славолюбието и честолюбието на знатните е толкова голямо, че ако градът не ги обуздае по някакъв начин, те бързо ще доведат града до гибел. Така че ако на разприте около аграрния закон са били необходими триста години, за да поробят Рим, то Рим е щял да бъде поробен много по-рано, ако плебеите с помощта на аграрния закон и другите свои искания не задържали постоянно алчността и честолюбието на нобилите. Защото римското благородничество всякога без много шум отстъпвало на плебеите почести, но когато ставало въпрос за имуществото му, то се нахвърлило да го брани с такава упоритост, че плебеите, за да задоволят жаждата си за имот, прибягнали до горепосочените извънредни мерки. Подбудители на тези безредия били Гракхите, които трябва да бъдат похвалени по-скоро заради намеренията им, отколкото за благоразумието им. Защото да желаеш да премахнеш един затвърден вече безпорядък в една република и за тази цел да създадеш закон с обратна сила, е съвсем неразумна мярка. Да се постъпва така, както вече нашироко се изказах по-горе, означава само да се ускори злото, към което водят споменатите безредици. Но ако изчакваме, или злото ще дойде по-късно, или с времето ще изчезне само.

Глава LV

За това, колко лесно се ръководят делата в държава, където масите не са покварени; и че там, където има равенство, не може да се създаде самодържавие, а там, където то липсва, не може да се учреди република

Независимо от това, че по-горе доста подробно разсъждавахме за това, дали трябва да се страхуваме от покварените градове и какво може да се очаква от тях, все пак, струва ми се, че няма да е излишно, ако разгледаме решението на Сената във връзка с обета на Камилий да отдаде на Аполон[1] една десета от плячката, взета от гражданите на Вей. Тази плячка попаднала в ръцете на римския Плебс и понеже нямало друга възможност да се изчисли, Сенатът постановил всеки да внесе в държавното съкровище една десета част от това, което е заграбил. И макар че това решение не било приведено в изпълнение, защото след това Сенатът намерил друг начин, за да задоволи Аполон, без да причинява обида на Плебса, това все пак показва колко Сенатът е вярвал на добродетелта на плебеите, като е предполагал, че няма да се намери нито един сред тях, който да не представи точно толкова от плячката, колкото предписвало сенатското решение. От друга страна, се вижда, че Плебсът не помислил да измами постановлението на Сената, като даде помалко, отколкото трябвало, но решил да се освободи от него, като изразил открито недоволството си. Този

пример и много още други, за които говорих по-горе, показват колко добродетелен и благочестив е бил римският народ и колко много добро е можело да се очаква от него. И наистина, където няма такива добродетели, не може да се очаква нещо добро, както не може да се очаква нищо от страни, които в последно време се покварихa напълно и най-вече от всички Италия. Дори Франция и Испания са засегнати от тази поквареност. И ако в тях не се виждат такива безредици, каквито всекидневно изникват в Италия, това се дължи не толкова на добродетелта на тези народи, която до голяма степен липсва у тях, колкото на това, че в тях има крал, който поддържа вътрешното единство не само със собствената си доблест, но и благодарение на политическия строй на тези кралства, който още не е обхванат от поквара. Добродетелта и благочестието на народа проличават много добре в Германия, където те все още са на голяма висота. Именно добродетелта и благочестието на народа правят възможно съществуването в Германия на много свободни републики, които така строго съблюдават законите, че никой отвън, нито отвътре не дръзва да посегне на тяхната независимост. И като потвърждение на истинността, че по тези места се е запазила голяма част от старата добродетел, искам да приведа пример, подобен на приведения по-горе с римския Сенат и Плебса. В германските републики съществува обичай, съгласно който, когато трябва да изразходват определено количество от обществените средства, магистратите и съветите, които притежават пълномощията на властта в тези републики, облагат жителите на града с данък, равняващ се на един-два процента от състоянието на всеки един от тях. И като се приеме подобно постановление, всеки по установения ред се явява пред събирачите на данъка; след като най-напред се закълне, че ще плати дължимата сума, той хвърля в една каса, предназначена за тази цел, толкова пари, колкото му повелява съвестта: за тази постъпка на гражданина няма друг свидетел освен самия платец. От това можем да заключим колко много добродетели и колко благочестие са се запазили още у тези народи. Трябва да вярваме, че всеки от тях честно плаща дължимата сума, защото, ако не я плаща, данъкът не би достигнал размера, който те определят според старите обичаи за данъкооблагане, а ако количеството не достига, измамата ще бъде разкрита, а след като бъде разкрита, ще се наложи да се измени начина на събиране на данъка. В наши дни подобна добродетел е още повече учудваща, защото се среща много рядко: очевидно днес тя се е запазила само в Германия.

Това се дължи на две причини: първата от тях е, че германците нямат много отношения със съседните народи. Нито съседите им ги посещават, нито пък те посещават съседите си, защото са доволни от благата си, от хранителните продукти и от вълнените дрехи, които произвежда страната им. По този начин те не се нуждаят от външни сближавания, които са началото на всяка поквара: германците не са усвоили нравите нито на французите, нито на испанците, нито на италианците; нации, които са покварили света. Втората причина е, че германските републики поддържат един свободен и некорумпиран политически живот и с това не допускат техен гражданин да стане дворянин или да живее по дворянски. Нещо повече, те поддържат помежду си пълно равенство и са непримирими врагове на господата и дворяните, живеещи в тяхната страна; и ако случайно някои от тях попаднат в ръцете им, те ги унищожават като източници на разложение и причина за смутове. За да стане ясно значението на думата дворянин, ще кажа, че дворяни се наричат онези, които живеят в безделие, от доходите на огромните си владения, без ни най-малко да се грижат за обработката на земята, нито за това, че трябва с труд да изкарват прехраната си. Такива хора са вредни за всяка република и за всяка държава. Най-вредни обаче от тях са тези, които освен споменатите имоти владеят и замъци и имат свои поданици. И с едните, и с другите са изпълнени Неаполското кралство, римската област, Романя и Ломбардия. Именно заради тях в тези страни никога не е съществувал какъвто и да е политически живот, защото подобен род хора са врагове на всякаква гражданственост. В устроените по такъв начин страни не е възможно да се учреди република. Ако някой поиска да въведе в тях някакъв ред, няма друг път, освен да установи там монархически строй. Защото там, където общата

поквара е достигнала до такава степен, че законите сами не са в състояние да я обуздаят, необходимо е заедно с тяхното създаване да се установи една сила, която да ги превъзхожда: такава сила е владетелската ръка, чиято абсолютна и извънредна власт е способна да обуздава прекомерната алчност, честолюбие и поквара на силните на деня. Правилността на подобно съждение се потвърждава от примера с Тоскана: там на неголямо разстояние една от друга дълго време съществували три републики — Флоренция, Сиена и Лука; останалите градове на тази провинция, въпреки че били до известна степен поробени, със своя дух и строй показвали, че пазят или че биха искали да запазят свободата си. Всичко това е станало, защото в Тоскана не е имало нито един владетел на замък, а дворяните били малко на брой. Там съществувало такова равенство, че за един мъдър човек, който добре познава древните цивилизации, би било много лесно да устрои в тях свободен граждански живот. Но нещастието на Тоскана е било толкова голямо, че и до ден днешен не се е намерил нито един човек, който да е съумял или да е знаел как да направи това.

От изказаните разсъждения извлякох следния извод: който желае да създаде република там, където има голям брой благородници, няма да може да осъществи своя замисъл, освен ако не ги унищожи всичките; който желае да създаде монархия или самодържавно княжество там, където съществува голямо равенство, не ще съумее да постигне това, ако не отдели значителен брой честолюбиви и неспокойни граждани и не направи от тях истински благородници, т. е. докато не им подари замъци и имения, докато не им предостави всякакви материални блага; така че когато се огради от такива хора, опрян на тях, да може здраво да държи своята власт, а те с неговата помощ да могат да удовлетворяват своята алчност и честолюбие; в този случай останалите граждани ще бъдат принудени безропотно да понасят това, което никое друго насилие не би могло да ги застави да понесат. И понеже именно по този начин се постига равновесие между тези, които упражняват насилие, и тези, които са принудени да понасят това насилие, всеки гражданин се придържа здраво към своето съсловие. Превръщането на една страна, приспособена

към монархически строй, в република и установяването на монархия в страна, която е пригодена за републикански строй, е дело за човек с извънредно голям ум и воля. Затова мнозина са се залавяли с него, но на малцина се е отдало да го доведат докрай. Огромната задача отчасти плаши хората, отчасти ги сковава и още при първите стъпки те не удържат и търпят неуспехи.

Вярвам, че това мое мнение, според което не е възможно да се създаде република там, където има благородници, ще се стори на някои, че е в противоречие с опита на Венецианската република, където до обществени и държавни длъжности се допускат единствено само благородници. Но на това мога да възразя, че примерът на Венеция ни най-малко не противоречи, защото в тази република благородниците са такива само по име, а не по същина: те не получават големи доходи от имоти, понеже източник на богатствата им са търговията и движимите им имущества; освен това никой от тях не владее замъци и не притежава наследствени права над селяните; думата «благородник» във Венеция е почтено звание и няма нищо общо с това, което в другите градове прави хората благородници. Както в другите републики гражданите се делят на различни съсловия, така и гражданите на Венеция се делят на благородници и народ. Благородниците там се ползуват или могат да се ползуват от всички почести: народът е напълно изключен от тях. Затова поради причините, за които вече говорих, във Венеция не възникват смутове.

И така нека се установява република там, където съществува или е създадено пълно равенство. И, обратно, там, където съществува пълно неравенство, нека се учреди самодържавие. В противен случай ще бъде създадено нещо несъразмерно и малотрайно.

Глава LVII

Силата на плебеите е в тяхното обединение, разединени — те са слаби

Много римляни, когато галите опустошили родината им[1], се преселили във Вей въпреки законите и нареждането на Сената. За да се справи с този безпорядък, Сенатът със специални обществени едикти заповядал всеки в определен срок и под страх от наказание да се завърне в Рим. Тези, срещу които били насочени едиктите, първоначално се надсмели над тях, но когато наближил срокът да се подчинят, всички се покорили. По този повод Тит Ливий пише: «Всички заедно бяха храбри, но се покориха, защото всеки се страхуваше за себе си.» И наистина нищо не показва така добре природата на народните маси, колкото този текст. Защото масите дръзко и многократно оспорват решенията на своя владетел, но когато застанат лице срещу лице с угрозата от наказанието, те не се доверяват един на друг и покорно му се подчиняват. Ето защо неоспорим е фактът, че когато народът говори за своите добри или лоши намерения, не бива да му се придава голямо значение, когато ти си в състояние да го поддържаш и ако той е настроен добре към теб; ако пък е настроен зле, ти можеш отрано да му попречиш да не ти причини зло. Като говоря тук за лошите настроения на народа, имам предвид недоволствата му, породени от всякакви причини, но и тези, които са предизвикани от загубата на свободата или от загуба на обичан владетел, който е още жив: недоволствата, породени от такива причини, са изключително страшни и за отстраняването им са необходими крайни мерки. Всички останали народни недоволства са лесно отстраними, особено ако народът няма водачи. Защото няма нищо по-ужасно от разюзданите, лишени от водач народни маси; както и няма нищо по-безпомощно от тях: защото, дори и ако те са въоръжени, няма да ти е трудно да ги укротиш, ако си успял да отклониш техния първи натиск; защото, когато разгорещените умове се поохладят и всички се разотидат по домовете си, всеки започва да се съмнява в силите си и се замисля за собствената си безопасност или с бягство, или чрез покорство. Затова разбунтувалите се маси, ако желаят да избегнат подобна опасност, трябва веднага да си изберат вожд, който да ги направлява, да поддържа вътрешното им единство и да се грижи за тяхната защита. Така именно постъпили римските плебеи, когато след смъртта на Виргиния напуснали Рим[2] и за да се спасят, избрали помежду си дванадесет Трибуни. Когато не са постъпвали така с тях, винаги се случвало онова, за което говори Тит Ливий в споменатата по-горе фраза: всички заедно те са храбри, но когато всеки от тях започне да мисли за грозящата го опасност, те стават слаби и страхливи.

Глава LVIII

Народните маси са по-мъдри и по-постоянни от един владетел

Няма нищо по-суетно и по-непостоянно от народните маси — твърди нашият Тит Ливий, както и всички други историци. В техните описания на човешките деяния често виждаме как народните маси най-напред осъждат някого на смърт, а после го оплакват и съжаляват за него. Пример за това е отношението на римския народ към Манлий Капитолийски, когото народът осъдил на смърт, а след това горко съжалявал за него. За тази случка историкът пише следното: «След като опасността премина, народът започна да го оплаква». На друго място, като разказва за събитията, които се развили в Сиракуза след смъртта на Хиероним, внук на Хиерон, той пише: «Такава е природата на тълпата: тя или робски слугува, или надменно властва». Не зная, може би се заемам с тежко и трудно изпълнимо дело, от което

или ще ми се наложи да се откажа, или да го следвам под бремето на порицанието, но аз бих желал да защитя положението, което, както казах, отхвърлят всички историци. Но, както и да е, никога не съм считал и никога няма да считам за порок готовността да се отстоява мнение, което почива на разума, без да се прибягва до помощта на авторитета и силата. Следователно твърдя, че за същите пороци, за които упрекват народните маси, могат да бъдат упреквани всички хора и най-вече владетелите: защото всеки човек, който не се ръководи от законите, би извършил същите грешки, които допускат разюзданите народни маси. И това е лесно обяснимо: има и е имало различни владетели, но добрите и мъдрите са били малко. Говоря за владетелите, които са успели да разкъсат стягащата ги юзда; сред тях не влизат нито владетелите, които са съществували в Египет в най-стара древност и са управлявали тази страна с помощта на закони, нито владетелите на Спарта, нито днешните владетели на Франция. Монархическата власт във Франция е обуздавана от законите много повече, отколкото в което и да е друго познато ни днешно царство. Царете, които управляват съгласно конституционните закони, не бива да се причисляват към гореспоменатите, защото тогава би трябвало да разгледаме природата на всеки човек поотделно и да видим дали тя е сходна с природата на народните маси; на мястото на споменатите царе биха могли да се поставят масите, тъй като и те, като царете се управляват от закони: и тогава бихме могли да открием и у народните маси същите добродетели, които виждаме у царете, и бихме видели, че и масите не властват надменно и не служат робски. Такъв е бил именно римският народ, който, докато републиката била непокварена, никога не е служил робски и никога не е властвал надменно, но с помощта на своите институции и магистрати честно и с достойнство изпълнявал отредената му обществена роля. А когато било необходимо да излезе срещу някой от силните на деня, той го правел — пример за това е Манлий[1], Децимвирите и други, които се опитвали да угнетяват народа; но когато било необходимо в името на общественото добро да се подчинява на Диктаторите и на Консулите, народът се подчинявал. И ако римският народ

е съжалявал много за смъртта на Манлий Капитолийски, това не бива да ни учудва: той съжалявал за доблестта му, която била толкова голяма, че споменът за нея предизвиквал сълзи у всекиго. Така би постъпил и всеки владетел, защото историците уверяват, че трябва да се прославя всяка доблест и да ѝ се възхищаваме дори когато тя принадлежи на враговете ни. Но ако покрай всеобщата скръб Манлий би възкръснал, народът на Рим би произнесъл срещу него пак същата присъда; пак би го освободил от затвора и след известно време би го осъдил на смърт. Така също може да се видят и владетели, считани за мъдри, които най-напред убиват някой човек, а след това безкрайно съжаляват за това. Така е постъпил Александър с Клит[2] и с други свои приятели, а Ирод с Мариамна[3].

Но това, което историкът казва за природата на народните маси, той го казва не за масите, управлявани от законите, какъвто е бил римският народ, а за разюзданата тълпа, каквито са били сиракузките плебеи. Последните извършили грешки, присъщи на избухливите и необуздани хора, както са постъпили Александър Велики и Ирод. Затова не трябва да порицаваме природата на масите повече от тази на владетелите, защото и масите, и владетелите могат еднакво да се заблудят, когато няма кой да ги предпази от заблуждение. В потвърждение на това освен на това, което вече казах, можем да се позовем на примера на римските императори и на други тирани и владетели; у тях виждаме такова непостоянство и такива промени в живота им, каквито не могат да се срещнат у нито един народ.

И така стигнах до извода, който противоречи на общото мнение, което счита, че когато народът е на власт, той е непостоянен, изменчив и неблагодарен. Аз твърдя, че споменатите пороци у народа не са по-силни, отколкото у който и да е владетел. Този, който обвинява в казаните пороци еднакво и народа, и владетеля, е прав; но който оневинява владетелите, допуска грешка. Защото един народ, който е на власт и който е добре благоустроен, може да бъде по-постоянен, по-благоразумен и по-щедър от един владетел, при това от владетел, който е считан за мъдър. От друга страна, владетел, който е отхвърлил юздата на закона, може да се окаже

по-неблагодарен, по-непостоянен и по-безразсъден от всеки народ. Различието в техния начин на действие се дължи на различната им природа, защото тя у всички е еднаква, или на това, кой има преимущество, тъй като то е на страната на народа, а на по-голямото или помалко уважение към законите, в чиито рамки те живеят. Всеки, който прави преценка на римския народ, ще види, че в продължение на четиристотин години народът е бил враг на царската титла, страстен почитател на славата на своята родина и поддръжник на обществените блага; ще види множество примери и за едното, и за другото. А ако някой се позове на неблагодарността, която римският народ е проявил към Сципион[4], в отговор ще му приведа същия пример, който подробно разгледах по-горе, когато показах, че народът е помалко неблагодарен от владетеля.

Що се отнася до разсъдливостта и постоянството, уверявам ви, че народът е по-постоянен и по-разсъдлив от един владетел. Не напразно гласът на народа се сравнява с гласа божи: в своите предвиждания общественото мнение достига до такива изумителни резултати, че благодарение на някаква скрита способност народът ясно предвижда кое е добро за него и кое не е. Само в редки случаи, след като изслуша речите на двама оратори, еднакво убедителни, но теглещи в различни посоки, народът не избира най-доброто съждение и не е способен да разбере истината от това, което чува. Но ако той, както казах, допуска грешки при вземането на смели решения, то още по-големи грешки допуска владетелят, ръководен от своите страсти, които превишават тези на народа. При избиране на магистратите например народът прави несравнимо по-добрия избор отколкото владетелят; един народ никога няма да се остави да го убедят, че е добре да се удостоява с обществени почести човек, който е безчестен и корумпиран, а един владетел може да бъде убеден по хиляди начини и без много труд. Ако някога нещо е внушило ужас у народа, той с векове не променя мнението си по този повод. Съвсем не е така с владетеля. За потвърждение на истинността на тези две мои мнения ми е достатъчно да се позова на римския народ. В продължение на стотици години при избора на Консули и Трибуни той

четири пъти не е избрал този, за когото след това би се разкайвал. Римският народ, както вече казах, дотолкова ненавиждал царската титла, че никакви заслуги на гражданина, домогващ се към тази титла, не биха могли да го спасят от заслуженото наказание. Освен това един град, в който властта е в ръцете на народа, за кратко време постига много по-големи териториални разширения, отколкото такъв, чиято власт е в ръцете на владетел. Така е било в Рим след изгонването на царете; така е било и в Атина, след като се освободила от Пизистрат. Причината е може би само една: народното управление е по-добро от самодържавното. Аз не искам да противопоставям това мое мнение на всичко онова, което ни казва историкът в споменатата по-горе фраза или на някое друго място, защото, ако съпоставим безпорядъка, извършен от народа, с безпорядъка, извършен от владетелите, и всички славни деяния на народа с всички славни деяния на владетелите, ще видим, че народът превъзхожда господарите и по добродетели, и по слава. А ако владетелите превъзхождат народа в умението да създават закони, да организират гражданския живот, да учредяват нов строй и нови институции, то народът ги превъзхожда много повече в умението си да запазва учредения строй, като с това допринася без съмнение за славата на неговите учредители.

С една дума, за да завърша тези мои разсъждения, ще кажа, че както е имало дълготрайни монархии, така е имало и дълготрайни републики; и на едните, и на другите е било необходимо да се подчиняват на законите: защото владетел, който постъпва, както му хрумне, е безумен; народ, който постъпва, както му е угодно, не е мъдър. Обаче ако съпоставим владетеля, който уважава закона, с народа, който се подчинява на закона, ще се убедим, че у народа има повече доблест, отколкото у владетеля. Ако пък съпоставим необуздан владетел с необуздан народ, ще видим, че и в този случай народът допуска по-малко грешки, за чието отстраняване са необходими много по-леки мерки. Достатъчно е един добър човек да поговори на разюздания и метежен народ и той отново ще се върне на правия път. А на един лош владетел никой не може да говори, друг начин за избавяне от него няма освен желязото. Оттук

можем да съдим за сериозността на заболяването. Защото за лечението на болестта на народа са достатъчни думи, а за лечението на болестта на владетеля е необходима хирургическа намеса; така че няма да се намери никой, който да не признае, че там, където лечението е по-трудно, са били допуснати и по-сериозни грешки. Когато един народ е напълно свободен, не трябва да се боим от безумствата, които той върши, и не трябва да изпитваме страх от настоящото зло; трябва да се боим само от онова, което може да се породи, защото общественият безпорядък лесно поражда тиранина. С лошите владетели става обратното: при тях трябва да се страхуваме от настоящото зло и да възлагаме всички надежди на бъдещето; хората се успокояват, като мислят, че лошият живот на владетеля може да възроди свободата. И така ето до какво се свежда различието между народ и владетел: то е различие между това, което съществува, и онова, което ще съществува.

Жестокостта на народните маси е насочена срещу този, който според тях може да посегне на обществените блага; жестокостта на владетеля е насочена срещу онези, които според него могат да посегнат на неговото собствено, лично благо.

Неблагоприятните мнения срещу народа са породени от това, че за народа всеки говори лошо, свободно и без страх дори тогава, когато народът е на власт; за владетелите се говори винаги с голям страх и с хиляди предпазливости. [. . .]

КНИГА ВТОРА

Встъпление

Хората не винаги с основание хвалят старите времена, а порицават сегашните. При това те дотолкова са привързани към миналото, че възхваляват не само миналите епохи, които им са известни само от свидетелствата, оставени от историците, но и онези, които те са-

мите са видели в своята младост и за които си спомнят, когато са вече стари. В повечето от случаите това тяхно мнение се оказва грешно. В това съм убеден, защото са ми известни причините, будещи подобен род заблуждения. Преди всичко според мен заблуждението идва от това, че за нещата от далечното минало ние не знаем цялата истина: онова, което би могло да очерни тези времена, се прикрива най-много, а това, което би могло да им донесе добра слава, се раздува и величае. Повечето историци дотолкова са заслепени от съдбата на победителите, че за да прославят победите им, преувеличават не само всичко, което споменатите победители са извършили, но и разкрасяват делата на техните врагове по такъв начин, че всеки, който след това се роди в една от двете страни, на победителя или победения, с основание ще се възхищава от тогавашните хора и от тогавашните времена и ще бъде принуден да ги прославя и почита в най-висша степен. Освен това, понеже хората мразят някого или от страх, или от завист, когато се сблъскват с далечното минало, тези две много важни причини за омраза изчезват, защото миналото не може да те обиди и поради това ти нямаш основание да му завиждаш. Обратното става със събитията, в които участвуваме и които стават пред очите ни: тяхното пълно познаване ти се открива от всички страни; и като знаеш за тях заедно с хубавото и много други неща, които не ти се нравят, ти си принуден да ги оценяваш много по-ниско от събитията на древността дори тогава, когато напълно справедливо съвременността заслужава много повече слава и уважение, отколкото древността. Аз не казвам това за произведенията на изкуството, които свидетелствуват толкова ясно за себе си, че времето може много малко да отнеме или прибави към славата, която те заслужават; аз говоря за това, което има отношение към живота и нравите на хората и за което няма такива неоспорими свидетели.

И така ще повторя: наистина хората имат навик да хвалят миналото и да порицават настоящето. Не трябва обаче да се твърди, че като постъпват така, те винаги се заблуждават. Понякога е необходимо те да преценяват правилно. Защото, намирайки се в постоянно движение, човешките дела се движат или нагоре, или надолу.

Случва се някой град или провинция да бъдат уредени за политически живот от някой знаменит човек и за известно време благодарение на неговите лични качества работите в тях да вървят добре. Който се роди тогава и при тогавашния строй започне да хвали древността повече, отколкото съвременността, той греши и причините за неговите грешки ще бъдат разгледаните по-горе обстоятелства. Но онези, които се родят след него в същия град или провинция, когато в тях вече е настъпил упадък, съдейки по същия начин, ще съдят правилно. Размишлявайки за хода на човешките дела, аз стигам до извода, че светът винаги е бил един и същ и че в него е имало толкова лошо, колкото и добро, но че злото и доброто са преминавали от една страна в друга. Това потвърждават сведенията, които имаме за древните царства, които са се сменяли едно след друго вследствие на промяната на нравите, но светът е оставал все същият. Разликата се състояла само в това, че доблестта, която преди се намирала в Мидия, се преместила в Асирия, след това в Персия, а оттам преминала в Италия и в Рим. И ако след Римската империя не е имало империя, която да е съществувала дълго време и в която светът да е запазил цялата си доблест, все пак я виждаме разпръсната сред много нации, живели доблестен живот. Пример за това са кралството на Франция, царството на турците и царството на султана[1], а днес — народите на Германия и преди всичко сектата на сараците[2], която е извършила много велики подвизи и е завладяла значителна част от света, след като е съкрушила Източната Римска империя. Във всичките тези страни след падането на римляните и във всичките секти се запазила споменатата доблест, а в някои от тях и до днес съществува онова, към което трябва да се стремим и което трябва наистина да възхваляваме. Всеки, който се е родил в Италия и в Гърция и не е минал в Италия на страната на французите или на германците, а в Гърция — на страната на турците, има всички основания да хули своето време и да хвали миналото. Защото някога там е имало на какво да се възхищаваш; сега няма нищо, което да изкупи нищетата, гнусотата и позора: в тези страни не се почита религията, не се спазват законите и няма армия; сега те са опетнени от

всякакъв вид мерзост. И техните пороци са толкова поотблъскващи, колкото повече са се вкоренили у тези, които са заели службите на магистрати, които управляват другите и които искат да бъдат боготворени.

Но да се върнем към нашите размишления. Ако, както аз твърдя, хората грешат, когато определят кой век е по-добър, дали сегашният или древният, тъй като не познават древността така добре, както своето време, тогава старите хора не би трябвало да се заблуждават в преценките си за времето на собствената си младост или старост, защото и едното, и другото време им е еднакво добре познато, тъй като са го видели със собствените си очи. Това би било вярно, ако хората във всички възрасти имаха едни и същи съждения и желания; но тъй като хората се менят по-бързо и от времето, не е възможно то да им се стори еднакво, защото желанията, увлеченията и разсъжденията на старостта съвсем не са същите, каквито са били през младостта. Когато хората стареят, те губят своята сила, но придобиват повече ум и благоразумие. Затова трябва онова, което на младини им се е струвало поносимо или дори добро, на старини да им се струва лошо и непоносимо. Обаче вместо да винят за това своя разум, те обвиняват времената. Освен това, понеже човешките желания са ненаситни и природата е надарила човека със способността да се стреми към всичко, а съдбата му позволява да постигне само една малка част от своите желания, като последица се явява постоянната духовна неудовлетвореност и тегота от това, което притежават. Това е, което ги кара да хулят съвремието, да хвалят миналото и жадно да се стремят към бъдещето дори тогава, когато не виждат в него някакво разумно основание.

Не зная дали не заслужавам да бъда причислен към онези, които се заблуждават, защото в тези мои разсъждения аз доста хваля времената на древните римляни и ругая нашето време. Наистина, ако царуващата тогава доблест и царствуващият сега порок не бяха по-ясни и от слънцето, аз щях да бъда по-сдържан, защото щях да се боя да не попадна в същата грешка, за която обвинявам другите. Но тъй като всичко е очевидно за всеки, ще кажа смело и без заобикалки онова, което мисля за онези времена и за нашата епоха, така че мла-

дите сърца, които четат тези мои писания, да могат да избягат от нашето време и да бъдат готови да подражават на античността всеки път, когато съдбата им предостави такава възможност. Дълг на порядъчния човек е да учи другите как да направят по-хубаво онова, което те самите не са съумели да сторят поради злосторността на времената и на съдбата. Когато се намерят много хора, годни да вършат добро, някои от тях, които ще бъдат повече от всички обичани от небето, ще съумеят да претворят това добро и в живота.

И тъй като в разсъжденията си в първата книга говорих за решенията, които римляните са вземали по въпросите, отнасящи се до вътрешните работи на града, в тази книга ще говоря за онова, което римският народ е предприел за разширяването на своята родина.

Глава II

С какви народи е трябвало да воюват римляните и как тези народи са отстоявали свободата си

Нищо не затруднявало римляните така, както покоряването на съседните народи, като не говоря за далечните земи, както и за любовта, която в онези времена народите изпитвали към свободата. Те я защищавали така упорито, че никога нямало да бъдат поробени, ако не е била изключителната доблест на техните завоеватели. Много примери свидетелствуват за опасностите, на които се подлагали тогавашните народи, за да запазят или възвърнат загубената свобода, как те отмъщавали на тези, които ги лишавали от тяхната независимост. Уроците на историята ни учат каква вреда нанася робството на народите и градовете. Там, където днес съществува само една страна, за която може да се каже, че притежава свободни градове[1], в древността във всички провинции са живели множество напълно свободни народи.

В онези далечни времена, за които сега говорим, в Италия, като се започне от Алпите, които отделят днес Тоскана от Ломбардия, и се стигне до нейния южен край, са живели много свободни народи. Това са били тосканците, римляните, самнитите и много други народи, които са населявали тази част на Италия. Няма никакви сведения, дали тогава в Италия е имало някакви царе с изключение на тези, които са управлявали в Рим, и Порсена, царя на Тоскана[2], чийто род изчезнал, но за това историята мълчи. Независимо от това, очевидно е, че по времето, когато римляните обсаждали Вей, Тоскана била вече свободна и колкото се радвала на свободата, толкова ненавиждала самото име господар, че когато жителите на Вей заради своята отбрана избрали във Вей цар и след това се обърнали към тосканците за помощ срещу римляните, тосканците след дълги съвещания решили да не помагат на обсадените, докато те имат цар, защото смятали, че не е необходимо да се защищава родината на тези, които вече са я подчинили на чужда воля.

Не е трудно да разберем от какво се поражда у народите такава любов към свободния живот. Защото опитът показва, че градовете увеличават владенията си и умножават богатствата си само когато са свободни. Наистина удивително е да си представим величието, до което достигнала Атина в течение на сто години, след като се освободила от тиранията на Пизистрат. Още повече поразява величието, достигнато от Рим, след като се освободил от царете. Причината е лесно разбираема: не грижата за личното, а грижата за общите блага прави градовете велики. А общото благо без съмнение се взема под внимание само в републиките. Защото онова, което то има за цел, в републиката се осъществява, дори и ако това нанася вреда на един или друг обикновен гражданин; а гражданите, заради които се прави това благо, са толкова много, че могат да достигнат до благата и без малцината, чиито интереси се накърняват. Обратното се случва в страни, където властта принадлежи на един владетел. Там в повечето случаи онова, което се прави за владетеля, нанася вреда на града, а това, което се прави за

града, вреди на владетеля. Така че когато свободният живот бива заменен с тирания, най-малкото зло, което произтича от това за градовете, е, че те не могат вече нито да се развиват, нито да увеличават мощта и богатствата си. Но в повечето случаи, дори всякога, те се връщат назад. И ако по волята на съдбата се издигне някой доблестен тиран, който с мъжеството си и със силата на оръжието разшири границите на своята територия, от това няма да има полза за републиката, а само за самия него. Защото тиранът не може да почита никой от достойните и добри граждани, над които той властвува, без да не събуди с това подозрение у тях. Той не може и да подчинява други градове на града, на който е тиран, нито да ги превръща в свои данъкоплатци, защото не е в негов интерес да засилва града: за него е поизгодно да държи държавата разпокъсана, така че всяка земя и всяка провинция да признава само него за свой господар. Ето защо от всички негови завоевания изгода извлича единствено той, а не родината му. Който би желал да подкрепи това мое мнение с други доводи, нека прочете какво пише Ксенофонт в трактата си «За тиранията»[3]. Не е учудващо следователно, че древните народи с неумолима ненавист са преследвали тираните, че толкова много са обичали свободния живот и че самото име свобода се ползувало сред тях с голяма почит. Ето един пример: когато в Сиракуза загинал Хиерон[4], внукът на Хиерон Сиракузки, и вестта за неговата смърт стигнала до войската му, която се намирала недалеч от Сиракуза, войниците се разбунтували и се опълчили срещу убийците на Хиерон; но когато чули, че в Сиракуза се провъзгласила свободата, гневът им срещу тираноубийците се уталожил и започнали да мислят как да устроят свободен живот в града.

Не е учудващо и това, че народът жестоко отмъщава на тези, които му отнемат свободата. Примери за това има много; аз искам да се позова само на един — от събитията, станали в Керкира, гръцки град по времето на пелопонеската война[5]. Тогава цяла Гърция била разделена на две партии, едната била на страната на атиняните, а другата на страната на спартанците; вследствие на което в много градове, които били разделени на партии, едни търсели приятелството на Спарта, а други — на Атина. Случило се така, че в споменатия град, когато нобилите взели връх и отнели свободата на народа, народната партия с помощта на атиняните събрала всичките си сили, заловила нобилите и ги затворила в един затвор. След това под предлог, че ги изпращат в изгнание, започнали да извеждат от затвора по осем-десет души наведнъж и да ги избиват по най-жесток начин. Като разбрали за това, останалите в затвора решили всеки, както може, да избегне позорната смърт и като се въоръжили с каквото им попаднало, започнали да отбраняват вратата на затвора срещу онези, които искали да влязат вътре. Притеклият се от шума народ разрушил покрива на затвора и затрупал с развалините останалите вътре нобили. След това в Гърция имало още много, не по-малко ужасни и забележителни събития. От всичко това става ясно, че за отнетата свобода хората отмъщават по-енергично, отколкото за тази, която са искали да им отнемат.

Като размишлявам над това, защо в древността народът обичал повече свободата, отколкото днес, стигам до извода, че това се дължи на същата причина, поради която хората днес са по-слаби; а причината за това се крие, както изглежда, в разликата между нашето възпитание и възпитанието на древните, а в неговата основа лежи разликата между нашата религия и древната религия. Нашата религия открива истината и като ни показва верния път, ни учи да ценим малко светската слава. Езичниците са я ценели твърде високо, защото са виждали именно в нея висшето благо. Затова и в делата си те са били по-жестоки. За това може да се съди по много техни институции и обичаи, като се започне от великолепието на езическите жертвоприношения и се свърши с нашите скромни религиозни обреди, в които има известна пищност, която е по-скоро излишна, отколкото величава, но в тях няма нищо жестоко или смело. В обредите на древните не е липсвало нито пищност, нито величавост, но те са били съпровождани от кървави и жестоки жертвоприношения, при които са били убивани много животни. Това са били страшни зрелища, които са правели и хората страшни. Освен това античната религия е причислявала към блажените само онези от хората, които са били изпълнени със свет-

ска слава — пълководците и управителите на републики. Нашата религия прославя по-скоро смирените и съзерцателните натури, отколкото деятелните. Тя е издигнала във висше благо смирението, самоунижението и презрението към човешките блага, така както античната религия е почитала като висше благо величието на духа, силата на тялото и всичко онова, което прави хората силни. Ако нашата религия изисква от нас сили, то е само за да сме годни да търпим, а не за да извършваме мъжествени деяния. Следователно този начин на живот е направил света слаб и го е оставил в ръцете на негодяите, които, необезпокоявани от никого, се разпореждат в него, както им е угодно, защото виждат, че хората в желанието си да отидат в рая мислят повече за това, как да изтърпят побоите, отколкото как да отмъстят за тях. И ако днес изглежда, че целият свят е станал мекушав и че небето е безсилно, несъмнено причината се крие в подлата страхливост на онези, които са тълкували нашата религия, като са имали предвид леността, а не доблестта. Ако те бяха взели под внимание това, че нашата религия допуска прослава и защита на отечеството, те щяха да видят, че тя изисква от нас да обичаме и да почитаме родината и да сме готови да се вдигнем в нейна защита. Поради това именно възпитание и заради лъжливото тълкуване на нашата религия на света не са останали толкова републики, колкото са били в древността, и като последица от това е фактът, че у народите не съществува вече същата любов към свободата, каквато е имало в ония времена. Аз смятам също, че до голяма степен причина за това е и фактът, че Римската империя, като се опирала на своите войски и на могъществото си, е задушавала всички други републики и всякакъв свободен обществен живот. И въпреки че тази империя се разпаднала, градовете, които се намирали на нейната територия — освен с много малко изключения, не са съумели да се съвземат, нито да възстановят отново гражданския си обществен строй.

Но, както и да е било, римляните във всички части на света, дори и в най-отдалечените, са срещали въоръжена съпротива от страна на отделни републики, които, обединени заедно, яростно са отстоявали своята свобода. Ако римският народ не е притежавал изключителна

доблест, на него никога нямало да му се удаде да ги покори. Според мен достатъчно е да се позовем на самнитите. Те са били изключителен народ и Тит Ливий признава това[6]. Те са били толкова могъщи и са притежавали такава силна армия, че са могли да окажат съпротива на римляните до консулството на Папирий Курсор, сина на първия Папирий (с други думи, в продължение на четиридесет и шест години)[7], и то след много поражения, след като земите им са били неведнъж опустошавани, а страната предавана в плен и разграбвана. Днес тази страна, където някога е имало толкова много градове и са живели толкова хора, е едва ли не безлюдна; тогава тя е била толкова благоустроена и толкова силна, че никой не би я завзел, ако върху нея не била връхлетяла римската сила. Не е трудно да се проумее откъде е идвала тогавашната ѝ благоустроеност и какво е породило сегашната ѝ неблагоустроеност: тогава всичко в нея е водело началото си от свободния живот, а сега — от робския. А всички свободни земи и страни, както вече казах, все повече и повече преуспяват. Населението в тях е многобройно, защото браковете са свободни и се сключват с по-голяма охота; всеки човек с по-голямо желание създава деца, когато знае, че ще може да ги изхрани, и не се бои, че наследството му ще бъде отнето; а освен това той е уверен не само, че неговите деца ще израснат свободни хора, а не роби, но и че със своите качества те ще могат да станат някога първи хора в държавата. В такива страни богатствата се увеличават по всяко време — и тези, чийто източник е земеделието, и тези, които се създават от занаятите. Защото в тези държави човек не се замисля дали да умножава и придобива блага, които след това разчита да ползува свободно. Затова всички граждани се съревновават помежду си, грижат се както за своите, така и за обществените интереси и общото благосъстояние като по чудо нараства.

Точно обратното се случва в страните, които живеят в робство. Там скромните блага са толкова по-малко, колкото по-тежко е робството. От всички робства най-тежко е онова, което се налага от република. Първо, защото то е най-продължителното и не дава надежди за освобождаване. Второ, защото заради собственото

си засилване републиката се стреми да измъчва и обезсилва гражданите. Никой господар не може да те подчини до такава степен, ако самият той не е господар варварин, разорител на страни и разрушител на човешки цивилизации подобно на източните деспоти. Но ако владетелят е човечен и не е порочен, в повечето случаи той обича като свои собствени покорените му градове и запазва в тях всичките институции и почти всички стари закони. Така че тези градове, дори и да не могат да се разрастват и да се развиват така добре, както свободните, те не загиват като градовете, изпаднали в робство. Аз говоря тук за робство, в което изпадат градовете, поробени от чуждоземци, тъй като за градовете, поробени от собствени граждани, вече говорих по-горе[8].

Така че, който вземе под внимание всичко казано досега, няма защо да се удивлява на могъществото на самнитите, когато са били свободни, и на тяхната слабост, когато са били вече поробени. Тит Ливий говори за това на много места, особено в повествованието за войната с Ханибал. Там той разказва как самнитите, които били угнетявани от намиращия се в Нола легион, изпратили посланици при Ханибал, за да измолят от него помощ. В словото си посланиците казали, че самнитите около сто години се сражавали с римляните с храбростта на собствените си войници и пълководци, че някога те неведнъж са давали отпор едновременно на две консулски армии и на двама консули, но сега били изпаднали в такова нищожество, че само с огромни усилия ще могат да се защищават от малкия римски легион, който се намирал в Нола[9].

БЕЛЕЖКИ

ВЛАДЕТЕЛЯТ

[1] Лоренцо де Медичи (1492—1519), син на Пиеро Медичи и внук на Лоренцо Великолепния. Благодарение на своя чичо, папа Лъв X, става управител на Флоренция (1513 г.) и херцог на Урбино (от 1516 г.). Макиавели му посвещава трактата си след смъртта на чичо му Джулиано (син на Лоренцо Великолепния и херцог на Немур), на когото първоначално възнамерявал да го посвети.

Глава I

[1] Франческо Сфорца (1401—1466), син на Муцио Атендоло (наричан Сфорца). Водач на една от най-големите военни наемни организации в Италия. Оженил се за Бианка Мария, дъщеря на Филипо Мария Висконти, херцога на Милано; след смъртта на Филипо през 1447 г., градът, в който била провъзгласена Амброзианската република, поверил на Сфорца командуването на войната срещу Венеция; но той се договорил тайно с венецианците, с тяхна помощ воювал срещу републиката и в 1450 г. станал господар на Милано.
[2] Фердинанд Католик, крал на Испания. След като се съюзил през 1500 г. с Луи XII, краля на Франция, за подялбата на Неаполитанското кралство, той с помощта на французите го отнел от Федерико Арагонски, а впоследствие прогонил от него и французите (1501—1504).

Глава II

[1] Има предвид първа книга от «Размишления върху първите десет книги на Тит Ливий», написана преди «Владетелят».
[2] Става въпрос за Ерколе I д'Есте (1471—1505), който претърпял поражение от венецианците в «солената война» (1482—1484), и за неговия син Алфонсо I (1505—1534), участвувал на страната на Франция във военните действия срещу Светата лига (организирана от папата през 1510 г. за изгонването на французите от Италия) и който изгубил за кратко време своите владения.
[3] Папа Юлий — светско име Джулиано дела Ровере (1443—1513), римски папа от 1503 г. с името папа Юлий II.
[4] Родът д'Есте е владял Ферара от 1208 г.

Глава III

[1] Луи XII дошъл на власт през 1498 г. след Шарл VIII. Като племенник на Валентина Висконти предявил искания към Милано и успял да го завземе (1499 г.), прогонвайки Лодовико Моро благодарение на съюза си с Венеция и помощта на папа Александър VI.
[2] Лодовико Моро, който избягал от Милано при появата на фр ен

ските войски (1499 г.), успял да си възвърне града през февруари—април 1500 г., когато миланци въстанали срещу французите, но изоставен от швейцарските наемни войници, бил пленен и умрял във Франция през 1508 г.

[3] Луи завоювал отново Миланското херцогство с битката при Новара (10 април 1500 г.). Загубва го по-късно («втория път»), след битката при Равена (11 април 1512 г.) и поражението при Новара (1513).

[4] Т. е. Светата лига, организирана от папа Юлий II в 1510 г. за изгонването на французите от Италия и обявена на 5 октомври 1511 г.; в нея освен папата са участвували Венеция, Испания, Свещената Римска империя и Англия.

[5] Нормандия била присъединена към Франция от Филип II Август през 1204 г.; Гаскония през 1453 г. от Шарл VII; Бургундия през 1477 г. от Луи XI; Бретан вследствие на брака Шарл VIII с Анна Бретанска през 1491 г.

[6] Макиавели си служи с «Гърция», за да означи Балканския полуостров, като е имал предвид владенията на Византийската империя, паднала през 1453 г.

[7] Етолийският съюз (политически обединените държави от Средна Гърция) се обединил с римляните, за да спре експанзията на Македония и Сирия. Римляните, стремящи се да нанесат удар на Филип V, се притекли на помощ на етолийците, воюващи срещу Филип V Македонски, подпомаган от Картаген и Ахейския съюз, и ги разбили (215—205 г. пр. н. е.), като римляните не се отплатили на етолийците за помощта им. По-късно Етолийският съюз преминал на страната на сирийския цар Антиох III, който на свой ред претърпял поражение (189 г. пр. н. е.) от римляните, този път подпомагани от Филип V и Ахейския съюз, но и те не получили възнаграждение от римляните.

[8] Луи XII и Шарл VIII: походът на последния в Италия продължил от септември 1494 г. до октомври 1495 г., когато без особен труд завладял Неаполитанското кралство.

Всъщност венецианците постигнали целта си: според договора в Блуа (1499 г.) били им отстъпени Кремона и Гиара д'Ада.

[10] Генуа преминала под управлението на Франция, в нея бил назначен френски губернатор.

[11] Флоренция се задължила да оказва поддръжка на Людовик XII в Ломбардия и Неапол, ако той й помогне да завземе Пиза.

[12] Франческо Гондзага (1466—1519).

[13] Ерколе I д'Есте.

[14] Джовани Бетивольо.

[15] Катерина Риарио Сфорца (1493—1509), управлявала Имола и Форлй след смъртта на съпруга си Джироламо Риарио (1488 г.), пленник на папа Сикст IV.

[16] Владетелите — на Фаенца: Асторе Манфреди (1488—1502); На Пезаро: Джовани Сфорца (1466—1510); на Римини: Пандолфо Малатеста (1475—1534); на Камерино: Джулио Чезаре Варано; на Пиомбино: Якопо IV д'Апиано. Всичките тези дребни владетели са били прогонени или убити от Чезаре Борджия между 1500 и 1502 г.

[17] Всъщност Венеция получила немалко земи: Кремона, Бергамо, Бреша; Луи XII придобил останалата част от Миланското херцогство и силно политическо влияние.

[18] Папа Александър: Александър VI Борджия.

[19] Луи XII отишъл в Италия през 1502 г., за да подготви войната срещу Испания, а не, както пише Макиавели, да се противопостави на завоевателните амбиции на Чезаре Борджия в Тоскана.

[20] Фердинанд Католик, който според споразумението в Гренада (11 ноември 1510 г.) получил областите Пулия и Калабрия, а Луи XII трябвало да се задоволи с Кампания и Абруци. Но след договора в Лион (януари 1504 г.) Луи XII, неколкократно побеждаван, бил принуден да се откаже от неаполитанската област.

[21] Авторът има предвид Федерико I Арагонски, крал на Неапол (1496—1501).

[22] Луи XII влязъл в Камбрейската лига, сключена против Венеция (10 декември 1508 г.) от папа Юлий II, Максимилиан Австрийски, Фердинанд Католик, херцога на Савоя, херцога на Ферара и маркиза на Мантуа. След поражението на венецианците при Анядело (14 май 1509 г.) Луи отнел от Венеция владенията, завоювани през 1499 г.: Бреша, Бергамо, Кремона.

[23] Папата разрешил разтрогването на брака на Луи XII с Жана, сестрата на Шарл VIII, за да може да се ожени за Анна Бретанска, вдовица на същия Шарл VIII, която му донесла като зестра Бретан.

[24] Избирането на архиепископа на Руан Жорж д'Амбоаз (1460—1510) за кардинал през септември 1498 г. За тези услуги Людовик XII от своя страна дал на Чезаре Борджия, сина на папата, титлата херцог Валентиноа и се задължил да му окаже военна помощ в завладяването на Романя.

[25] По време на първата дипломатическа мисия на Макиавели във Франция (юли—ноември 1500 г.).

Глава IV

[1] Александър Велики (356—323 г. пр. н. е.), цар на Македония, завоювал за кратко време обширни земи и територии. След смъртта му империята е трябвало да бъде управлявана от седемте стратези на неговия генерален щаб; но вследствие на възникналите раздори империята била разделена на единадесет царства: най-важните от тях били Египет, Сирия, Македония.

[2] Санджаци — провинции, административни единици в Турската империя.

[3] Дарий III Ахеменид, последен цар на Персия (336—330 г. пр. н. е.), разбит от Александър Македонски при Ис (333 г. пр. н. е.) и при Гавгамела (331 г. пр. н. е.). Умира през 330 г. пр. н. е.

[4] Става въпрос за въстанията на келтиберите и лузитанците (155—154 г. пр. н. е. и 149—133 г. пр. н. е.), на галите, водени от Верцингеторикс (53—52 г. пр. н. е.); на Етолийския съюз и на Ахейския съюз, които завършват с превръщането на Гърция в римска провинция — 146 г. пр. н. е.

Глава V

[1] След победата си в Пелопонеската война (432—404 г. пр. н. е.) Спарта наложила на Атина управлението на тридесетте тирани (404—403 г. пр. н. е.). Атина придобива отново свободата си благодарение на Тразибул през 403 г. пр. н. е. Олигархичното проспартанско правителство в Тива, просъществувало от 382 до 379 г. пр. н. е., било смъкнато от Пелопоид и Епаминонд.

[2] Капуа въстанал срещу римляните след битката при Кана (216 г. пр. н. е.), но не бил разрушен, само му била отнета автономността на муниципалитет; Картаген бил разрушен през 146 г. пр. н. е., а Нуманция, град в Северна Испания, през 133г. пр.н.е.

[3] Били разрушени Тива през 167 г. пр. н. е., Коринт през 146 г. пр. н. е. и много други разграбени.

[4] Флорентинците закупили Пиза от Висконтите (1405 г.), през 1494 г. и при похода на Шарл VIII градът въстанал срещу новите си господари и се освободил; през 1509 г. след немалко трудности изпаднал отново под владичеството на Флоренция, за което немалка заслуга имал и Макиавели.

Глава VI

[1] Мойсей (XIII в. пр. н. е.), древноеврейска митологическа личност, смятан за пророк, законодател и посредник между бога и еврейския народ. На Мойсей се приписва извеждането на евреите от Египет, написването на старозаветна книга «Петокнижие» и други дела.

[2] Кир Велики (600—529/530 г. пр. н. е.), основател на персийската империя (550 г. пр.н.е.) след разгромяването на мидийското царство.

[3] Ромул (VII в. пр. н. е.), легендарен основател на Рим.

[4] Тезей (XII в. пр. н. е.), митически герой и цар на Атина, на него се приписва обединяването на Атика под хегемонията на Атина и убийството на Минотавъра.

[5] Мидите, отслабени и разнежени от дългия мир, продължил и до 560 г. пр. н. е., когато бил прекъснат от Кир с покоряването на Мидия.

[6] Джироламо Савонарола (1452—1498), монах от ордена на доминиканците, проповедник, църковен и политически реформатор, един от основателите на Флорентинската република след прогонването на Медичите (1494 г.). В своите проповеди изобличавал покварената на римската църква. През 1497 г. бил отлъчен от църквата, в 1498 г. осъден като еретик и изгорен.

[7] Хиерон Сиракузки Млади, тиран на Сиракуза от 265 до 215 г. пр. н. е.

[8] Свободен цитат от Юстиниан Юстин, римски историк (II—III в.).

Глава VII

[1] По-точно в гръцките колонии на Персийската империя в Мала Азия и около Дарданелите. Тогава (VI в. пр. н. е.) Персийската империя е била разделена на дванадесет сатрапии, в които влизали и гръцки градове от споменатите области, така че не става въпрос за истинска Гърция.

[2] Намеква се за императорите от Марк Аврелий до Максимин (от II до III в.), за които ще стане дума в глава XIX.

[3] Чезаре Борджия, роден през 1475 г., син на папа Александър VI и издигнат от него в архиепископ (1492 г.) и кардинал (1493 г.). Но през 1498 г. захвърлил църковния си сан и предприел в началните години на XVI в. редица политически авантюри. Умира убит из засада на 12 март 1507 г. в околностите на испанския град Памплона. Макиавели го възприема като идеализиран пример за политически реализъм, лишен от предразсъдъци.

[4] Защото Лодовико Моро, синът на Франческо Сфорца, е защищавал племенницата си — графинята на Форлй, и братовчеда си Джовани Сфорца, управител на Пезаро.

[5] Знатните римски родове Орсини и Колона, които са издържали действащите войски в Романя и Марка.

[6] Чезаре Борджия завладял Романя през април 1501 г. след падането на град Фаенца.

[7] Болонският замък бил завзет от Чезаре Борджия на 30 април 1501 г., но той се отказал от превземането на града, който се намирал под протекцията на Луи XII.

[8] Отнет от Гуидобалдо да Монтефелтро през юни 1502 г.

[9] Събирането в Маджоне е целяло заговор срещу Чезаре Борджия и се състояло на 9 октомври 1502 г.

[10] Рамиро де Лорква като наместник на Ч. Борджия в Романя бил превърнат от него в инструмент за насилническото омиротворяване на Романя; след което Борджия цинически се отървал от него, заповядвайки да го убият (26 декември 1502 г.).

[11] За да може да завладее Тоскана и Ломбардия, Александър VI преговарял с Испания по време на френско-испанските войни (1503 г.).

[12] След като завзел Пиомбино на 3 септември 1501 г. и Перуджа на 6 януари 1503 г., Чезаре Борджия искал да му бъде дадена и Пиза, но впоследствие се отказал «от почит към Франция».

[13] Испанските и френските войски.

[14] Градовете на Романя се подчинили на папа Юлий II едва когато научили, че Чезаре Борджия е в плен на испанските войски.

[15] По време на мисията на Макиавели в Рим (23 октомври—18 декември 1503 г.) по случай избирането на папа Юлий II (Джулиано дела Ровере, кардинал на «Сан Пиетро ин Винкула») на 31 октомври 1503 г. Но думите на Чезаре Борджия не отразяват истинското състояние на нещата: той е бил оздравял още през месец септември, но е бил безсилен да овладее положението след смъртта на баща си, папа Александър VI (18 август 1503 г.). В своя рапорт пред Синьорията Макиавели коментирал наивността, с която Ч. Борджия се оставил да бъде подмамен от предварителните обещания на кардинал Сан Пиетро ин Винкула.

[16] Сан Пиетро ин Винкула (патрон на църквата «Сан Пиетро ин Винкула»), бъдещият Юлий II; Колона: кардинал Джовани Колона; Сан Джорджо: кардинал Рафаеле Риарио, девер на графиня Катерина от Форлй; Асканио: кардинал Асканио Сфорца — всички, преследвани от Борджиите.

[17] Борджиите са били от испански произход.

[18] Жорж д'Амбоаз, бивш архиепископ на Руан, срв. гл. III, 24.

Глава VIII

[1] Тиран на Сиракуза от 317 до 289 г. пр. н. е.
[2] Картагенски военачалник, водил войни в Сицилия от 319—313 г. пр. н. е., дядо на известния пълководец Хамилкар Барка.
[3] Оливерото дели Еуфредучи (или Уфредучи) от Фермо (1475—503), станал господар на Фермо през декември 1501 г., след като убил предателски вуйчо си; участвувал на събирането в Маджоне (октомври 1502 г.), на което се подготвял заговор срещу Ч. Борджия. Оливерото бил убит от Ч. Борджия.
[4] Един от най-известните кондотиери през втората половина на XV век; бил нает на служба от Флоренция по време на войната срещу Пиза, но заподозрян в предателство, бил заловен в засада заедно с брат си Вителоцо, който успял да избяга. Осъден на смърт и обезглавен през 1499 г.

Глава IX

[1] Набис, тиран на Спарта от 205 до 192 г. пр. н. е.; успял да се задържи на власт и след поражението, нанесено му от римляните в 195 г. пр. н. е.
[2] Тиберий и Гай Гракх, римски народни трибуни, инициатори на демократична политика и реформи; убити по време на въстания, предизвикани от патрициите: Тиберий през 133 г. пр. н. е., а Гай през 121 г. пр. н. е.
[3] Джорджо Скали, един от водачите на демократичното въстание на пополаните (въстанието на чомпите в 1378 г.); умира като жертва на реакцията на буржоата и нобилите (1382 г.).

Глава X

[1] За германските градове Макиавели говори в своя «Доклад за нещата в Германия» (1508 г.), но неговото пряко запознанство се простира само върху Тирол и няколко швейцарски кантони, които е посетил по време на мисията си (декември 1507—юни 1508 г.) при император Максимилиан.

Глава XI

[1] Авторът намеква за папа Юлий II, който с помощта на Камбрейската лига (1508 г.) се сражавал срещу венецианците и организирал Светата лига (1511 г.,) насочена срещу французите.
[2] Става дума за т. нар. «солена война», избухнала на 2 май 1482 г. между Ферара и Венецианската република. Изплашени от експанзионистичните стремежи на Венеция, на страната на Ферара застанали Неапол, Флоренция, Милано, Болоня, Мантуа и накрая Сикст IV. Войната завършила със сключването на мир в Баньоло (7 август 1484 г.).
[3] Сикст IV: Франческо дела Ровере (1414—1484), папа от 1471 г., инициатор на политическото издигане на църквата; най-открито практикувал непотизма.
[4] Александър VI: Родриго Борджия с име Александър VI е бил папа от 1492 до 1503 г.
[5] Папа Юлий II е завоювал града на 11 ноември 1506 г.
[6] Джовани Медичи (1475—1521), син на Лоренцо Великолепния, избран за папа с име Лъв X (март 1513 г.).

Глава XII

[1] Т. е. без трудности, тъй като единственото усилие, което трябвало да направят, било това да отбележат с тебешир къщите, където трябвало да квартируват френските войски. Фразата се приписва на папа Александър VI от френския историк Филип де Комин (Мемоари, VII, 14).
[2] Има се предвид Савонарола, който в проповедта си пред флорентинците от 1 ноември 1494 г. казал, че безбожието на папата, на Флоренция и на цяла Италия е причината за нахлуването на френския крал.
[3] След Първата пуническа война (241 г. пр. н. е.) картагенските наемни войски, на които не било заплатено, въстанали, заплашвайки сериозно Картаген. Тяхното въстание продължило до 237 г. пр. н. е. и било потушено от Хамилкар Барка.
[4] Филип II, цар на Македония (356—336 г. пр. н. е.) (три години след смъртта на Епаминонд), съюзил се с тесалийците и тиванците в третата свещена война (356—346 г. пр. н. е.) срещу фокийците, след това се сражавал срещу Тива, която се присъединила към Атина, и след тяхното поражение ги покорил, осигурявайки си хегемония над Гърция.
[5] Филипо Мария Висконти (1392—1447), херцог на Милано, последният представител на рода на Висконтите.
[6] 15 септември 1448 г.
[7] Муцио Атендоло (1369—1424) поради своята храброст бил наричан Сфорца, един от най-известните италиански кондотиери. След като служил при много господари, преминал на служба в неаполитанския двор — най-напред при крал Владислав и след това при неговата сестра и наследница Джована II (1414—1435), но през 1420 г. се разбунтувал и я изоставил. Кралица Джована осиновила и обявила за свой наследник Алфонсо V Арагонски.
[8] Английският кондотиер Джон Хаукууд (1320—1394) служил на Пиза, на Висконтите, на папата, през 1347 г. на Флоренция. По време на конфликта между Флоренция и Милано (1309 г.) бил принуден да отстъпи поради лошата поддръжка на френските съюзници.
[9] Войските на Брачо да Монтоне: Андреа Фортебрачи (1368—1424), кондотиерски капитан, вечен съперник на Сфорца.
[10] През XIV в. Венеция започва своята активна експанзионистична политика по суша.
[11] Франческо Бусоне, граф Карманьола (1380—1432), кондотиер, първоначално бил на служба при Филипо Мария Висконти (от 1415 до 1424 г.), след това при венецианците (1425 г.). Като техен

главнокомандуващ нанесъл поражение на миланските войски при Маклодио (11 октомври 1427 г.) и завладял Бреша и Бергамо. Впоследствие неговите действия били вяли, което предизвикало подозрението на венецианците, които го осъдили на смърт за измяна и обезглавили на 5 май 1432 г.

[12] Бартоломео Колеони да Бергамо (1400—1475), кондотиер, най-напред служил при венецианците (разбит от Франческо Сфорца при Караваджо в 1448 г.), след това в Милано на Висконтите (1442 г.) и накрая отново се върнал при венецианците (1448 г.).

[13] Роберто да Сан Северино (1418—1487), кондотиер, на служба при венецианците по време на войната срещу Ферара (1482—1484).

[14] Граф ди Питиляно: Николо Орсини, на служба при венецианците по време на войната срещу Камбрейската лига (1508—1509).

[15] При Вайла (или Анадело), североиталианско селце близко до град Лоди, Венеция претърпяла тежко поражение от обединените войски на Камбрейската лига (14 май 1509 г.).

[16] Походите в Италия на Шарл VIII (1494 г.) и Луи (1499 г.), Фердинанд Католик подчинил Неапол през 1502 г.

[17] Тъй като в битката при Новара (1500 г.) и при Равена (1512 г.) швейцарските войски се сражавали по-добре от италианските наемни войски.

Глава XIII

[1] След като не успял да завземе Ферара, добре защищавана от френските войски (1510 г.), и като се видял принуден да изостави Болоня, папа Юлий II сключил военен съюз с Испания (Светата лига, 5 октомври 1511 г.).

[2] При Равена (11 април 1512 г.) испанските и папските части били разбити от французите, но крайният изход на битката бил решен от намесата на 20 000 швейцарски войници на служба при папа Юлий II; така поражението на Светата лига се превърнало в победа.

[3] Десетте хиляди французи (в действителност швейцарци и гасконци), които Флорентинската република получила от Луи XII (1500 г.) за завоюването на Пиза, се разбунтували във Флоренция при идването на Шарл VIII; алчността и недисциплинираността на тези части накарали флорентинците да се откажат от техните услуги.

[4] Йоан VI Кантакузин в борба за императорския престол с Йоан V Палеолог поискал помощ от турския султан Орхан. През 1353г. една армия от десет хиляди турци под командуването на Сюлейман му се притекла на помощ, но след като войната свършила (1355 г.), тези войски останали в пределите на империята и улеснили по-нататъшното нахлуване на турците.

[5] Примерът е взет от Стария завет (Книга на царете, I, XVII, 38—40).

[6] Шарл VII, крал на Франция (1422—1461), при него завършила Стогодишната война между Франция и Англия (1453 г.), сформирал наборни пехотни и кавалерийски части.

[7] Луи XI (1461—1483) отменил сформирането на наборните пехотинци и започнал да наема швейцарски войски.

[8] Става въпрос за поражението на французите, нанесено им от войските на Светата лига благодарение на добре сражаващите се швейцарски части в битката при Новара през 1513 г.

[9] Цитат от Тацит: Анали, XIII, 19.

[10] Т. е. Чезаре Борджия, Хиерон, Давид и Шарл VII.

Глава XIV

[1] Наследниците на Франческо Сфорца: Галеацо Мария бил убит от заговор на нобили (1476 г.); Джан Галеацо бил лишен от власт от Лодовико Моро и умрял при мистериозни обстоятелства през 1494 г.; Лодовико Моро бил принуден да се спасява с бягство при похода на французите (1499 г.); Максимилиано Сфорца, син на Лодовико, получил херцогството през 1512 г., но през 1515 г. бил свален от власт.

[2] Филопемен (252—183 г. пр. н. е.), оглавявал Ахейския съюз по време на войните, водени от римляните в Гърция. Парафразираните примери, които Макиавели използува, са от Плутарх — «Животът на Филопемен», и Тит Ливий, XXXV, 28.

[3] Макиавели е почерпил тези факти от: Плутарх, «Животът на Александър», VIII; Курций Руф, «Историята на Александър», IV, 6; Светоний, «Божественият Юлий», 7; Цицерон, «Към брата на Квинт», I, 8—23.

[4] Става въпрос за «Киропедия» от Ксенофонт, която Макиавели е чел в латински превод.

Глава XVI

[1] Луи XII.

[2] Фердинанд Католик.

Глава XVII

[1] Флорентинското правителство не се намесило решително, за да потуши междупартийните борби в Пистоя (1501—1502), които били причината за много безредици, грабежи и убийства, а само се ограничило да арестува водачите на враждуващите партии.

[2] Енеида, I, 563—564 (*Вергилий*. Енеида. С., Народна култура, 1980, превод Г. Батаклиев).

[3] През 206 г. пр. н. е., според Тит Ливий (XXVIII, 24).

[4] Град Локри в Калабрия бил поверен от Сципион на пропретора Квинт Племиний, за да го защищава от картагенците, обаче той го разграбил (205 г. пр. н. е.).

Глава XVIII

[1] Фердинанд Католик: «Повече хитър и с щастие, отколкото мъдър и разумен.»

Глава XIX

[1] Анибале I Бентиволио, владетел на Болоня, убит на 24 юни 1445 г. от Батиста Канески, който след това станал жертва на народния гняв.
[2] Анибале II Бентиволио (1469—1540).
[3] Джовани Бентиволио (1445—1508), управлявал Болоня от 1463 до 1506 г., когато бил прогонен от папа Юлий II.
[4] Санте (1426—1463), син на Ерколе Бентиволио, братовчед на убития Анибале. Управлявал Болоня от 1445 до 1462 г.
[5] Създаден през 1302 г. от Филип Красивия.
[6] Т. е. в периода от 161 до 238 г.; хронологическата последователност на римските императори през този период е следната: Марк Аврелий Антонин, наследил престола от осиновилия го Антонин Пий през 161 г., управлявал до 169 г. с брат си Луций Вер, след това сам до 180 г.; философ стоик, притежавал и добри качества на политик.
Комод: Луций Хелвий Аврелий Комод (161—192), син и наследник от 180 г. на Марк Аврелий; умрял като жертва на заговор.
Пертинакс: Публий Хелвий Пертинакс, станал император през месец януари 193 г., убит от преторианците след тримесечно управление.
Дидий Юлиан: Марк Юлиан Север Дидий (133—193), император през 193 г., избран от преторианците и убит два месеца след това.
Септимий Север: Луций Септимий Север Аврелий Антонин (146—211), император от 193 г., реорганизирал държавата след вътрешни борби с Клодий Албин, Песценийй Нигер и Дидий Юлиан. Водил успешни войни срещу партите и заздравил границите на империята; умрял по време на поход в Британия.
Каракала: Марк Аврелий Антонин Каракала (186—217), син на Септимий Север, наследил го на трона (211 г.) заедно с брат си Гета, когото убил с поддръжниците му през 212 г. Воювал успешно срещу германските племена (213 г.) и партите (216 г.); убит от войниците си.
Макрин: Марк Опелий Макрин (164—218), провъзгласен за император (217 г.) от източните легиони след убийството на Каракала; пленен и убит от своите войници.
Елагабал: Секст Варий Авиций Елагабал, император от 218 до 222 г., убит от преторианците.
Александър: Марк Аврелий Север Александър (208—235), император след братовчед си Елагабал (222 г.); убит от своите войници.
Максимин: Гай Юлий Вер Максимин Тракиеца, издигнат за император от войниците (235 г.) след убийството на Александър Север. Твърдият му характер предизвикал враждебността на римския Сенат и войниците му, от които бил убит.
[7] Славония — древна Илирия.
[8] Нигер: Гай Юлий Песциний Нигер, легат на Сирия, обявен от войниците за император в Антиохия (193 г.). Разбит от Септимий Север (194 г.), бил убит през 195 г.
[9] Албин: Деций Клодий Албин, главнокомандуващ римските легиони в Британия, избран за император от войниците след смъртта на Пертинакс; победен от Септимий Север при Лион и обезглавен (197 г.).
[10] Египетската държава на мамелюците, присъединена от Селим I към Турция в 1517 г.

Глава XX

[1] От мира в Лоди (1454 г.) до смъртта на Лоренцо Великолепния (1492 г.).
[2] Вече споменатата битка при Вайла (или Анъдело) 1509 г., срв. гл. XII, 15.
[3] Пандолфо Петручи (1450—1512), господар на Сиена. Взел властта в свои ръце (1500 г.), след като убил тъста си; участвувал в заговорническото събиране в Маджоне и бил прогонен от Чезаре Борджия (1503 г.), но не след дълго се върнал на власт с помощта на французите.
[4] Николо Вители, баща на Паоло и Вителоцо Вители, кондотиер, управлявал Чита ди Кастело, подпомаган от Медичите; бил прогонен от града от папа Сикст IV (1474 г.), след неговата смърт отново се завърнал (1482 г.) и наредил да съборят укрепленията, построени от папата. Умрял през 1497 г.
[5] Гуидобалдо да Монтефелтро, херцог на Урбино, взел отново владенията си през 1504 г.
[6] Родът Бентиволио, прогонен от Болоня от папа Юлий II, се завърнал в 1511 г. и разрушил издигнатата от папата крепост при Порта Галиера.
[7] Катерина Сфорца, дъщеря на Галеацо Мария Сфорца, съпруга на Джироламо Риарио, след смъртта на съпруга си (убит от заговорници през 1488 г.) устояла на нападенията на въстаналите граждани, докато пристигнат подкрепления от Лодовико Моро, като се укрепила в замъка Равалдино. Но същият замък не можали да я запази от атаката на Чезаре Борджия, който на 19 декември 1499 г. влязъл във Форлѝ и на 21 декември превзел замъка.

Глава XXI

[1] Фердинанд Католик, крал на Арагона (1479—1516) и след брака си с Изабела — на Кастилия. Основател на испанската държава: водил дълга война (1481—1492) срещу Гренада, кралството на маврите; завладял Неаполитанското кралство (1502—1503), вземайки връх над войските на съюзника си Луи XII.
[2] През 1512 г. при завладяването на Навара.
[3] След военни походи окупирал Оран (1509 г.) и Триполи (1511 г.).
[4] Бернабо Висконти (1319—1385) управлявал Милано най-напред съвместно с братята си Матео и Галеацо II от 1354 г., а от 1378 г. сам; прочут с тиранията и жестокостите си; пленен и отровен от племенника си Джан Галеацо.
[5] Свободен цитат от Тит Ливий (XXXV, 49).
[6] По време на войната на Светата лига срещу Луи XII, за-

вършила с поражение на французите при Равена (1512 г.), Флоренция поддържала неутралитет: но това не попречило на падането на републиката.

Глава XXII

[1] Антонио Джордани, роден във Бенафоро през 1459 г., професор по право в университета в Сиена, съветник на Пандолфо Петручи, управлявал града от 1502 до 1512 г.

Глава XXIII

[1] Лука Риналди, епископ на Триест, доверено лице на император Максимилиан I Хабсбургски (1493—1519); Макиавели се запознал с него по време на своята мисия в императорския двор.

Глава XXIV

[1] Филип V, цар на Македония (221—197 г. пр. н. е.), победен от Тит Квинкций Фламиний през 197 г. пр. н. е. при Киноскефале (Тесалия).

Глава XXV

[1] Става въпрос за пристанищата на областта Пулия, отстъпени от Фердинанд II Неаполитански на венецианците през 1495 г., които Фердинанд Католик се стремял да отнеме.

Глава XXVI

[1] Папа Лъв X Медичи.
[2] Свободен цитат от Тит Ливий (IX, 1).
[3] Знаменията, които според Библията, съпровождали изхода на евреите от Египет и нътуването им за Палестина.
[4] При Форново, на реката Таро близо до Парма, където е станала битката между Шарл VIII и Франческо Гондзага начело на италианските войски през 1495 г. Въпреки победата на италианските части Шарл VIII успял да направи пробив и да се спаси.
[5] Александрия, град в Ломбардия, лесно завоюван от французите в 1499 г.
[6] Капуа, превзет и разграбен от французите (1501 г.) след слаби опити за съпротива.
[7] Въпреки боевете между генуезците и частите на Луи XII през април 1507 г. накрая град Генуа се предал.
[8] При Вайла венецианците претърпели тежко поражение (1509 г.)
[9] През месец май 1511 г. град Болоня бил изоставен на френските части от кардинал Алидози, легат на папа Юлий II.

[10] Местре, градче близо до Венеция, опожарено от испанците на 7 октомври 1513 г. преди битката при Ла Мота.
[11] Вж. бележките 3 и 4 към гл. III, 2 към гл. XIII.
[12] Френската пехота тогава се състояла главно от швейцарски наемни войници. Макиавели ги нарича «немци». Затова малко по-надолу имаме «. . . немските копия. . .», «. . . биха немците,. . .».
[13] Цитат от канцона на Ф. Петрарка «Моя Италия».

ФЛОРЕНТИНСКИ ИСТОРИИ

КНИГА ПЪРВА

[1] Става дума за 1520 г., когато Климент VII е бил още кардинал Джулио Медичи; бил е избран за папа на 19 ноември 1523 г., неговото управление продължило до 25 септември 1534 г.
[2] Касае се за рода на Медичите. Климент VII е бил вторият папа от Медичите. Първият папа от този род е бил Джовани Медичи, който приел името Лъв X; той бил на папския престол от 1513 до 1521 г.
[3] Джулиано Медичи (1453—1478 г.)
[4] Леонардо Бруни Аретино (1369—1444), италиански хуманист и историк. От 1427 г. канцлер на Флорентинската република. Написал «История на Флоренция».
[5] Поджо Брачолини (1380—1459), италиански хуманист. От 1453 до 1458 г. бил канцлер на Флорентинската република. Автор на политически и философски трактати.
[6] Пополани (от popolo — народ) — граждани, занаятчии и търговци.
[7] Гибелини — политическо течение на привържениците на империята в италианските градове, тази партия е била възглавявана от императора. За глава на техните противници — гвелфите, бил считан папата. Тук става дума за поражението на армията на гибелините (1266 г.) при Беневенто, в резултат на което през 1267 г. привържениците на тази партия били изгонени от Флоренция.
[8] Битката при Кампалдино на 11 юни 1289 г. донесла победа на гвелфска Флоренция над гибелинската армия на град Арецо.
[9] От 1423 г. до 1428 г.
[10] Готие дьо Бриен, херцог на Атина, бил изгонен от Флоренция след кратковременно управление (1343 г.); войната на Флоренция с папата започнала през 1375 г.
[11] Аларих бил провъзгласен за крал на вестготите (401 г.), нахлул в Италия през 402 г., превзел Аквилея, обсадил Милано, но бил разбит от Стилихон, след смъртта на когото (408 г.) повторно нахлул в Италия и през 410 г. превзел Рим. След това се отправил на юг в Италия, където и умрял.
[12] Атаулф начело на вестготите през 412 г. преминал през Италия за Галия, а след това се отправил в Испания.
[13] Бетика — от латинското наименование на река Гвадалквивир,

след завладяването ѝ от вандалите — Вандалузия (днешна Андалузия).
[14] Вандалите превзели Рим (455 г.); безмилостният грабеж и разрушенията на града породили термина «вандализъм».
[15] Теодорих управлявал от 493 до 526 г. Властването на остготите над Италия продължило до 555 г.
[16] Квинт Аврелий Симах, историк. Аниций Боеций, римски философ и математик, автор на трактата «За утешение на философията».
[17] След установяването на византийско владичество в Италия (555—568) град Равена станал столица на неголяма църковна държава (Равенска екзархия), подчинена на Византия. През годините на византийското владичество екзархията управлявала цяла Италия.
[18] Арий през 318 г. се противопоставил против ортодоксалното християнско учение за троичността на бога. Арианската ерес била осъдена. Много варварски племена подобно на вандалите приемали християнската вяра под формата на арианство.
[19] Тотила управлявал от 541 до 552 г., в борбата си срещу Византия използувал антиимперските настроения на народните маси, като обещавал свобода на робите, избягали от господарите си в неговата армия, и признавал за законни завзетите земи на едрите собственици.
[20] Албоин начело на лонгобардските племена нахлул в Италия през 568 г. Лонгобардското владичество продължило до 773 г.
[21] Ираклий управлявал от 610 до 614 г.
[22] Мохамед (основател на исляма), умрял през 632 г.; извън пределите на Арабия арабите излезли едва при халифа Омар (634—644г.).
[23] Шарл VIII, френски крал, нахлул в Италия през 1494 г.
[24] Описаните събития станали не при Григорий III (папа от 731 до 741 г.), а при Стефан II (752—757).
[25] Пипин Къси управлявал от 741 до 768 г.
[26] Битката при Поатие била през 732 г.
[27] Романя се наричала областта в Италия, която дълго време останала под властта на Източната римска (Византийска империя).
[28] Този обичай възникнал по-късно, когато Октавиан, след като станал папа, започнал да се нарича Йоан XII (955—963).
[29] Отон I Саксонски управлявал от 936 до 973 г. Той извършил три похода в Италия (в 951 г., 961 г. и 966 г.). През 962 г. бил коронован за император в Рим.
[30] Понтификатът на папа Агапий III бил от 946 до 956 г.
[31] Отон II, управлявал от 973 до 983 г., а Отон III от 983 до 1002 г.
[32] Името на съпругата на Хенрих II било Кунигунда.
[33] Т. е. Папската държава, тъй като според легендата св. Петър е считан за първия римски папа.
[34] Под името Хонорий II.
[35] Тази среща станала в Каноса (1077 г.). Хенрих, след като властта му укрепнала, назначил нов папа (антипапа), Климент III, и предприел поход срещу Рим.
[36] Норманите започнали своите нахлувания в западноевропейските земи в началото на IX в. През 911 г. основали във Франция

херцогството Нормандия. В Южна Италия те се появили в 1016 г. като наемни войници на враждуващите феодали. В края на XI в. цяла Южна Италия и Сицилия се оказали под властта на норманите. През 1130 г. било официално провъзгласено Сицилийското кралство.
[37] Испанци; наречени са фламандци поради това, че испанският крал Карл I (император Карл V) е роден в Нидерландия (във Фландрия, в град Гент).
[38] В град Клермон (1095 г.).
[39] Така Макиавели нарича Мала Азия.
[40] Хенрих IV (Хенрих V — като германски крал), управлявал от 1106 до 1125 г.
[41] Вилхелм II Добрия (1166—1189), наследил Рожер II, а не Вилхелм I. (Годините в скоби означават времето на управление.)
[42] Хенрих II Плантагенет (1154—1189).
[43] Томас Бекет бил убит през 1170 г. като противник на отслабването на привилегиите на църквата и подчиняването ѝ на краля.
[44] Бъдещият Фридрих II, роден през 1194 г.
[45] Орденът на доминиканците е основан в 1216 г., а на францисканците — 1220 г.
[46] Срещу Фридрих Барбароса се борила първата Ломбардска лига на градовете, създадена през 1167 г. Тук става дума за втората Ломбардска лига, насочена срещу Фридрих II и създадена в 1226 г.
[47] Манфред бил княз на Таранто, а не херцог на Беневенто.
[48] Луи IX (1226—1270).
[49] Шарл Анжуйски пристигнал в Италия в 1265 г.
[50] Кралят на Чехия Пшемисъл II, когото немците наричали Отокар II, управлявал от 1253 до 1278 г.
[51] Неговият понтификат бил от 1281 до 1285 г.
[52] Въстанието на народа на Сицилия против френското владичество през 1282 г. (така наречената Сицилийска вечерня).
[53] Филип IV Красивия (1285—1314) бил отлъчен от църквата в 1303 г.
[54] Климент V (папствал от 1305 до 1314 г.), преди избирането си за папа бил архиепископ на Бордо, пренесъл папската курия от Рим в Авиньон през 1309 г., а не през 1305 г. Престоят в Авиньон продължил до 1377 г.
[55] Хенрих VII се отправил в Италия в 1310 г.
[56] Джан Галеацо бил женен за дъщерята на френския крал Изабела Валуа и получил като зестра графството Вертю в Шампан, откъдето и неговата титла Вертю (на италиански — Вирту).
[57] Риалто (на венециански), Ри[во] Алто, означава «висок мост», тук — централната част на Венеция. Над Канал Гранде бил построен най-големият мост във Венеция, който се казва Риалто.
[58] Става дума за Камберийската лига, образувана в 1508 г.; през 1509 г. тя нанесла поражение на Венеция.
[59] Избирането през 1378 г. на антипапа Климент VII довело до разцепление в католическата църква, продължило от 1378 до 1477 г.
[60] Балтазар Коса, неаполитанец, антипапа, под името Йоан XXIII бил избран на папския престол през 1410 г. и го заемал до 1415 г.

Извършил безброй престъпления и бил смъкнат с гласуване на кардиналите. За да бъде забравено името му, Джузепе Ронкали, избран за папа в 1958 г., приел името Йоан XXIII.

[61] Съборът в Констанц продължил от 1414 г. до 1418 г.

[62] Муцио Атендоло Сфорца (1369—1424).

КНИГА ВТОРА

[1] Вторият триумвират: Антоний, Лепид и Октавиан (42г.пр.н.е.).

[2] Етруският град Флоренция бил разрушен в 82 г. пр. н. е.; колонията на територията на античния град Фиезоле била основана в 59 г. пр. н. е.

[3] Т. е. като древноримска муниципия.

[4] Ако тази легенда почива на истина, Флоренция е била възстановена през 355 г.: Тотила я разрушил в 450 г., Карл Велики я построил в 805 г.

[5] В 1215 г. започват острите вътрешни стълкновения между двете политически партии, възглавявани от родовете Буонделмонти и Уберти.

[6] Това съобщение има легендарен характер.

[7] Вж. «Божествена комедия» от Данте Алигиери («Рай», XVI).

[8] Понте Векио (Ponte Vecchio — Старият мост, така се нарича и сега). Най-големият древен мост във Флоренция. «Санто Стефано» — църква, намираща се недалеч от Понте Векио.

[9] Недалеч от Понте Векио в онези времена имало конна статуя на езическия патрон на града — Марс. Сватбата на Буонделмонте с дъщерята на Амидей била насрочена за м. февруари 1216 г. (според флорентинския календар — 1215 г., тъй като новата година във Флоренция започвала на 25 март); Буонделмонте бил убит на 11 април 1216 г.

[10] През 1248 г.

[11] Сестиера — една шеста част от града.

[12] Старейшини, а по-късно това са Дванадесетте добри мъже, които управлявали само пополанската част от населението. От 1250 г. тази част от населението била управлявана от капитана на народа. Цялото население на града, в това число и аристократите, се управлявало от т. нар. подеста.

[13] От 1250 до 1260 г., когато флорентинската армия на гвелфите претърпяла поражение в битката при Монтаперти, в близост до Сиена, след което до 1266 г. Флоренция била управлявана от гибелините.

[14] Тези събития са станали между 1253 и 1255 г.

[15] Цеховете (arti) са съществували във Флоренция от XI—XII в., по-късно тяхната организация била юридически оформена в устави. През 1266 г. били фиксирани консулите (главите, началниците) на старшите цехове (arti maggiori). Тези занаятчийско-търговски обединения били седем: 1) сукнари (Calimala); 2) вълнари (Lana); 3) сарафи (Cambio); 4) копринари (Seta); 5) кожари и кожухари (Peliciai e Vaiai); 6) лекари и аптекари (Medici et Speziali).7) съдии и нотариуси (Giudici e Notai). Пет младши цеха впоследствие наричани средни, се оформили в началото на XIII в., но получили политически права не едновременно със старшите, както посочва Макиавели, а едва през 1287 г.: 1) месари (Beccai); 2) обущари (Calzolai); 3) ковачи (Fabbri); 4) строители, или «майстори на камъка и дървото» (Maestri di pietra e legname); 5) търговци на бельо и търговци на стари дрехи (Linaiuoli e Rigattieri). В края на XIII в. се образували още девет младши цеха: 1) винотърговци; 2) хлебопекари; 3) търговци на хранителни продукти; 4) търговци на дървен материал; 5) производители на кожарски изделия; 6) щавачи на кожи; 7) оръжейни майстори; 8) железари; 9) ханджии.

[16] «Сан Джовани», една от най-старите църкви във Флоренция, посветена на патрона на града Йоан Кръстител, от XI в. до 1128 г. — катедрала на града, след това баптистерий. «Санта Тринита» (църква «Св. Троица») — църква, построена около 1250 г.

[17] Креденца (Credenza) — Съвет на доверените — законодателен орган на комуните (градове-държави).

[18] През 1268 г.

[19] Смисълът на реформата от 1282 г. се изразява в преминаването на управлението на републиката от гвелфската и гибелинската партия в ръцете на приорите (главите, началниците) на цеховете (priori dell'arti). Засилването на политическата роля на цеховете започва от 1250 г. На 15 юни 1282 г. представители на трите най-важни старши цеха (сукнари, сарафи и вълнари) се събрали в църквата «Сан Проколо» и образували правителство на приорите (т. е. на старшите цехове). След като изтекъл техният срок на управление (два месеца), в следващия състав на Приората влезли шестте старши цеха (седмият старши цех — съдии и нотариуси — бил представен от нотариуса към правителството). Приорите, или синьорите, станали главната правителствена инстанция.

[20] Квартиера — една четвърт от града.

[21] През 1282 г. за Синьория била използувана «Кестеновата кула» (La Torie della Castagna); от 1290 г. — дворецът Герардино Черки. През 1299 г. за Приората започнал строеж на Дворец на приорите, или Синьория, по проект на Арнолфо ди Камбио. Впоследствие бил наречен Старият дворец (Palazzo Vecchio).

[22] На 11 юни 1289 г. при Кампалдино, равнина близо до град Казентино, армията на гибелините била напълно разбита от гвелфските войски на Флоренция и нейните съюзници (Лука, Пистоя). Тази битка се счита за реванш на поражението при Монтаперти.

[23] Гонфалониер (или знаменосец, от gonfalone — знаме, хоругва) на справедливостта (или на правосъдието). Длъжност, въведена през 1293 г. Гонфалониерът на справедливостта оглавявал правителството на Флорентинската република — Приората (или Синьорията).

[24] Постановленията на справедливостта, или на правосъдието (Ordinamenti della giustizia), били приети през януари 1293 г., тогава възникнала и длъжността гонфалониер на справедливостта. Знатните — роднини на престъпника, съгласно този закон трябвало да плащат парична глоба заради него.

[25] През 1300 г.

[26] Партията на черните се възглавявала от аристократите, начело на белите стояли богатите пополани.
[27] Папският интердикт изисквал от града, на който бил наложен, прекъсването на всякакви църковни служби и обреди, в това число кръщения, сватби, погребения и т. н., всъщност прекъсването на връзките между жителите му.
[28] Шарл II.
[29] В началото на ноември 1301 г.
[30] Т. е. черните.
[31] Т. е. нобилите.
[32] Медичите и Джуните се обявили за привърженици на черните.
[33] Буквално — градина на св. Михаил (orto — градина). Покъсно, между 1327 и 1404 г., тук, в градината, била построена от Ф. Таленти църквата «Св. Михаил» (San Michele in Orto или Or San Michele), на която двата последни етажа служели за градски хамбар в случай на глад или война.
[34] Стинке — подземният затвор във Флоренция.
[35] Т. е. към длъжността подеста и капитан на народа прибавили и длъжността изпълнител на справедливостта (esecutore di giustizia).
[36] Угучоне станал господар на Пиза през октомври 1313 г., а на Лука през юни 1314 г.
[37] Битката станала на 29 август 1315 г.
[38] Ландо Беки от Губио бил поканен във Флоренция през 1316 г.
[39] «Изпълнител на справедливостта», по-късно тази длъжност започнала да се нарича барджело (или капитан на справедливостта).
[40] Пенониер — знаменосец, от penno — вимпел, флагче.
[41] Всеки два месеца.
[42] През октомври 1323 г.
[43] По-точно всеки 42 месеца.
[44] Атинският херцог, Готие дьо Бриен, роднина на френските и неаполитанските крале, бил изпратен във Флоренция през 1326 г.
[45] Джото ди Бондоне, роден 1266 г. (или 1276 г.), умрял 1337 г. Неговите най-важни произведения са фреските в църквата «Санта Кроче» във Флоренция, в църквата «Сан Франческо» в Асизи, в Капелата «Скровени» в Падуа.
[46] По-точно камбанарията, построена от Джото, на катедралата на Флоренция «Санта Мария дел Фиоре» («Св. Мария с лилията» — символ на Флоренция), бившата църква «Санта Репарата».
[47] Управители (rettori) — главните длъжностни лица на комуната: гонфалониер на справедливостта, подеста, капитан на народа, изпълнител на справедливостта и др.
[48] Съгласно условията на спогодбата от 1332 г.
[49] Готие дьо Бриен, Атинският херцог, бил провъзгласен пазител и защитник на Флоренция и нейните закони на 1 юни, а за капитан на 1 август 1342 г. В неговите ръце била съсредоточена административната власт, финансовите и външните работи.
[50] Минорити (по-малки братя), или францисканци; орден, основан от Франциск Асизки, утвърден от папа Инокентий III през 1215 г. Църквата «Санта Кроче» била францисканска, тъй като според преданието била основана от св. Франциск Асизки. Строителството ѝ започнало в 1295 г., проектът на църквата се приписва на Арнолфо ди Камбио.
[51] Парадната стълба с голяма площадка, откъдето се четели декретите или съобщенията. Затова условно се наричала трибуна.
[52] Знамето на народа (gonfalone del popolo) било символ на властта на гонфалониера. Унищожаването на това знаме означавало ликвидация на републиката.
[53] Долните слоеве, плебса (plebe) — преди всичко бедните занаятчии, наемните работници, чираците. Атинският херцог демагогски използувал техния естествен протест срещу богатата върхушка на обществото.
[54] След изгонването си от Флоренция Атинският херцог отишъл в Болоня, Венеция, след това в Южна Италия и накрая във Франция, където през 1356 г. загинал в битката при Поатие.
[55] Става дума за периода от 1347 до 1349 г., когато били издадени декретите срещу гвелфската партия.
[56] Джовани Бокачо (1313—1357), авторът на «Декамерон»; в началото на своето произведение описва чумата във Флоренция през 1348 г.

КНИГА ТРЕТА

[1] Предупреден (ammonito) — намиращ се под надзор, политически неблагонадежден.
[2] Оптимати — знатни, нобили.
[3] Управителят на Милано Бернабо Висконти.
[4] Комисията се наричала Колегия на осемте за воденето на войната (Otto della guerra). Тъй като те оглавявали войната срещу самия римски папа, шеговито били наричани Осемте светци (Otto santi), тъй като само светци могат да се осмелят да воюват срещу наместника на бога на земята. Оттук войната получила името войната на осемте светци (La guerra degli Otto santi).
[5] Сан Джовани (Йоан Кръстител), патрон на Флоренция, неговият празник се чествува на 25 юни.
[6] Колегията, или Съветът на Синьорията (Consiglio della Signoria) се състояла от Дванадесетте добри мъже и гонфалониера на въоръжените отряди; понякога в нея се включвали и други магистратури. Съветите били два: Съвет на капитана на народа и Съвет на подеста (или Съвет на комуната). Понякога те заседавали заедно и тогава се наричали Съвет.
[7] Пропосто (proposto) — внасящ предложенията за решение и законите. Тази длъжност заемали по ред членовете на Синьорията, а също и нейният глава — гонфалониерът на справедливостта.
[8] В буквален превод «балия» (balia) означава «власт»; като орган във Флоренция — комисия, натоварена с особени пълномощия.
[9] По-точно на 20 юли 1378 г.
[10] Чуждоземен чиновник (ufficiale forestiere) — лице с юридическо образование (обикновено нотариус), който бил от друг град и изпълнявал контролно-полицейска и наказателна функция по отношение на наемните работници в цеха на вълнарите. Той имал право да глобява, да налага телесни наказания и затвор, на негово подчинение били петима пазачи и тайни осведомители.

[11] Монте (от montare) — събирам пари — банка.
[12] Събитията, които се описват в тази глава, се отнасят за м. август 1378 г.
[13] Капитанът на справедливостта.
[14] Общонародните събрания (parlamento) нямали особени права и се събирали само за да потвърдят волята на правителството или на отделни лица.
[15] Т. е. двадесет и пет години.
[16] Т. е. през 1396 г.
[17] Капитанът на справедливостта.
[18] Град Пиза бил завзет в 1406 г.

КНИГА ЧЕТВЪРТА

[1] Джовани Медичи станал гонфалониер на справедливостта през 1421 г.
[2] Спогодбата била сключена в 1420 г., тя довела до разделяне на сфери на влияние: на Милано — Ломбардия и Генуа; на Флоренция — Тоскана и Романя.
[3] През октомври 1423 г.
[4] Това е станало на 28 юли 1424 г.
[5] Сред тези неуспехи най-важно било поражението на Флоренция при Ангиари на 8 октомври 1425 г. и при Фаджуола на 17 октомври 1425 г.
[6] Граф Франческо Бусоне Карманьола по това време бил главен кондотиер на Венеция.
[7] През декември 1425 г. към тях се присъединили Мантуа, Ферара, Савоя и Алфонсо Арагонски, а след две години и Сиена.
[8] На 22 май 1427 г. бил въведен кадастърът, според който правителството вземало 0,5% от цялото имущество и капитали. През 1433 г. кадастърът станал прогресивно облагане; в зависимост от размера на облагането с данък всеки трябвало да внася от 1% до 3%.
[9] Комисари — отговорни лица (дипломати, военачалници, пълномощници на държавата).
[10] Тези събития са станали през 1429 г.
[11] Това станало през юни 1430 г. Неуспешният опит за превземането на Лука струвал на Флоренция 40 000 златни флорина.
[12] Граф Урбино — Гуидантонио да Монтефелтро.
[13] Той бил заточен в Неапол.
[14] Козимо отпътувал от Венеция на 29 септември и пристигнал във Флоренция на 6 октомври 1434 г.

КНИГА ПЕТА

[1] Т. е. наемните отряди на кондотиерите.
[2] Гатамелата — кондотиерът Еразмо да Нарни.
[3] Генералният капитан на Лигата Франческо Сфорца бил назначен през юни 1435 г.
[4] През 1434 г.
[5] Октавиан Август (63 г. пр. н. е. — 14 г.), римски император от 27 г. пр. н. е., установил военна диктатура. Луций Корнелий Сула (138—78 г. пр. н. е.), римски пълководец и политически деец; през 82 г. пр. н. е. установил военна диктатура. Двамата се прославили с масовото избиване на своите противници по пътя на проскрипциите.
[6] Джована II, умряла на 11 февруари 1435 г.
[7] Рене, херцог Анжуйски, граф Провансалски, по-малък брат на Луи III Анжуйски, умрял през ноември 1434 г. и признат от папата за неаполитански крал.
[8] Алфонсо V Арагонски (или Алфонсо I Неаполитански) Великодушния. Неаполитански крал от 1442 до 1458 г.
[9] Филипо Мария Висконти.
[10] 5 август 1435 г.
[11] Договорът между Флоренция и Венеция бил подписан през август, а съюзът между Флоренция и Генуа през май 1436 г.
[12] Франческо Сфорца водил преговори с Висконтите за своя брак с Бианка Мария Висконти.
[13] Франческо Сфорца разбил войската на Пичинино през февруари 1437 г.
[14] През октомври 1437 г.
[15] През април 1438 г.
[16] 27 януари 1439 г.
[17] Освещаването на катедралата «Санта Мария дел Фиоре» се извършило на 25 март 1436 г. Дотогава храмът се наричал «Санта Репарата».
[18] Византийската църква, или източната. Разделянето на християнската църква на западна (римокатолическа) и на източна (православна, или гръцкокатолическа) станало в 1054 г.
[19] Базелският събор започнал в 1417 г. През 1437 г. заседанията на събора били преместени във Ферара, а оттам в 1438 г. във Флоренция.
[20] Йоан VIII Палеолог (1425—1448).
[21] От юни 1438 г. до февруари 1439 г. Пичинино водил военни действия срещу Венеция. През м. април той заедно с херцога на Ферара преминал р. Адидже и завладели значителни части от земите на Верона и Виченца. През септември 1439 г. Венеция претърпяла поражение при р. Гарда.
[22] През септември 1439 г.
[23] Франческо Сфорца завладял Верона на 20 ноември 1439 г.
[24] Има се предвид замъкът Сант Анджело, папската крепост в центъра на Рим, в миналото — мавзолей на император Адриан.
[25] Това морско сражение станало на 10 април 1440 г.

КНИГА ШЕСТА

[1] Към искането на Пичинино се присъединили и други кондотиери, намиращи се на служба при Висконтите.
[2] На 3 август 1441 г. било сключено примирие, на 24 октомври 1441 г. се състояла сватбата на Бианка Мария Висконти и Франческо Сфорца.
[3] 2 юни 1442 г.

[4] През есента на 1444 г. Пичинино обсадил войската на Сфорца във Фано, тогава там се появила и арагонската флота.
[5] През август 1445 г.
[6] През април 1446 г.
[7] Амброзианската република, наречена така на името на патрона на Милано св. Амброзий, била учредена от група милански аристократи. Съществувала от 14 август 1447 г. до 27 февруари 1450 г. Завладяването на Милано от Сфорца довело до падането на републиката.
[8] 9 август 1447 г.
[9] Филип II, цар на Македония от 359 до 336 г. пр. н. е., бил извикан от тиванците на помощ, но той ги нападнал.
[10] Т. е. до нарушението на договора с Франческо Сфорца.
[11] Преговорите на миланци с венецианската република започнали през януари 1449 г. във Венеция.
[12] Сфорца скъсал отношенията си с Венеция в началото на декември 1449 г., а на 24 декември 1449 г. Венеция влязла в съюз с гражданите на Милано против Сфорца.
[13] 17 март 1451 г.
[14] През септември 1451 г. Флорентинската синьория изпратила Аньоло Ачаюоли с мисия при френския крал Карл VII (1422—1461), с когото през февруари 1452 г. бил сключен съюз.
[15] Ф. Петрарка. Сонети, LIII, с. 87.
[16] През октомври 1453 г.
[17] Константинопол паднал на 29 май 1453 г. Мохамед II управлявал от 1451 до 1481 г.
[18] Мирът в Лоди.
[19] Кръстоносният поход бил обявен от папа Николай V през септември 1453 г., той бил подкрепен от император Фридрих III. Папа Каликст III с була на 15 март 1455 г. обявил кръстоносен поход през март 1456 г.
[20] Янош Хунеади (около 1400—1458), пълководец и политически деец, регент на унгарското кралство от 1444 до 1458 г. Макиавели сменя фамилното име на Янош Хунеади с неговата войнска титла — войвода (Giovanni Vaivoda).
[21] Разгромът на турците при Белград, нанесен им на 22 юли 1456 г., спрял придвижването им към Централна Европа за седемдесет години.
[22] Генуа преминала под властта на Франция на 25 юни 1458 г.
[23] Алфонсо Арагонски умрял на 27 юни 1458 г.
[24] Всичко това станало на 13 септември 1459 г.
[25] Войските на крал Рене били разбити на 17 юли 1461 г.

КНИГА СЕДМА

[1] Била създадена балия, състояща се от членовете на Синьорията и 250 граждани с неограничени права за срок от 5 години и нови магистратури със седемгодишен срок, т. е. до септември 1465 г.
[2] Сегашният дворец Пити, в който се помещава картинна галерия. Построен по проект на Филипо Брунелески.

[3] През 1460—1463 г.
[4] Козимо Медичи умрял на 1 август 1464 г. във вилата Кареджи близо до Флоренция, която била построена в края на XIV — началото на XV в. от Микелоцо. Предпочитано място за почивка на Козимо Медичи и Лоренцо Великолепния.
[5] Йоан XXIII.
[6] Йоан Агрипопул, византийски учен, дошъл в Италия след падането на Константинопол, преподавал гръцки език и философия във флорентинския университет от 1457 до 1471 г. и след това от 1477 до 1481 г.
[7] Марсилио Фичино (1433—1499), философ-неоплатоник, оглавил Платоновата академия, създадена от него във Флоренция през 1459 г. Козимо подарил на Фичино вилата Монтеки в близост до Кареджи.
[8] Пиеро бил болен от подагра и затова бил наречен Пиеро Подагрик.
[9] Луи XI (1461—1483).
[10] През лятото на 1464 г.
[11] Франческо Пичинино.
[12] Матиаш Хунеади (Корвин), унгарски крал (1458—1490), син на Янош Хунеади.
[13] Франческо Сфорца умрял на 8 март 1466 г.
[14] Има се предвид родът на Медичите.
[15] Т. е. Лука Пити, Аньоло Ачаюоли, Диотисалви Нерони и Николо Содерини.
[16] 1 ноември 1465 г.
[17] 2 септември 1466 г.
[18] Мирът бил сключен на 26 май 1468 г. под патронажа на папа Павел II, който издал по този повод була на 2 февруари 1468 г.
[19] Клариче — дъщеря на Джакомо Орсини да Монтеротондо и племенница на кардинал Наполеоне Орсини. Бракът бил сключен на 4 юни 1469 г.
[20] Пиеро Медичи умрял на 2 декември 1469 г.
[21] Федериго да Монтефелтро бил нает от Флоренция на 10 май 1472 г. На 20 май той завзел всички крепости в земите на Волтера.
[22] Договорът бил подписан във Венеция на 2 ноември 1474 г.
[23] През лятото на 1474 г.

КНИГА ОСМА

[1] В «Размишления. . .» («Discorsi. . .»).
[2] Понтификатът на Сикст IV бил от 1471 до 1481 г.
[3] Джовани, Гулиелмо и Франческо били синове на Антонио, умрял в 1458 г.; Ренато бил син на Пиеро. Останалите, също синове на Пиеро, не са имали голямо значение в политическия живот на Флоренция.
[4] Сред защитниците на Лоренцо били Полициано, Антонио Ридолфи, Андриа и Лоренцо Кавалканти.
[5] Бъдещият папа Климент VII, на когото Макиавели посветил «Флорентински истории».

[6] Веднага след заговора на Паците френският крал Луи XI изпратил във Флоренция Филип дьо Комин, а през декември 1478 г. още осем посланици във Флоренция, Милано, Рим, Неапол. Унгарският крал Матиаш Хунеади се предложил за посредник.
[7] Сфорца Мария Сфорца, херцог на Бари, умрял на 27 юли 1479 г. във Варезе. Неговата титла преминала на Лодовико Моро, от 1480 г. регент, а след това херцог на Милано; по време на нашествието на французите в 1494 г. бил пленен и отведен във Франция, където умрял.
[8] Лодовико Моро обикновено е считан за виновник за нашествието на френските войски в Италия през 1494 г., тъй като той призовал Шарл VIII.
[9] Вицедоминус (visdomino), представител на дожа в подвластните на Венеция земи.
[10] През юни 1482 г.
[11] Папа Сикст IV умрял на 11 август 1484 г.
[12] През август 1488 г.
[13] Чека — архитектът Франческо Анжело (1447—1488).
[14] Анджело Полициано (1454—1494), поет хуманист, възпитател на синовете на Лоренцо Медичи. В Макиавели — Аньоло — флорентинското произношение на това име.
[15] Кристофано Ландини — хуманист, поклонник и изследовател на Данте и Петрарка.
[16] Деметрио Халкокондил — византийски философ и филолог, хуманист, живял във Флоренция, роден в Атина.
[17] Джовани Пико дела Мирандола (1463—1494), италиански хуманист, философ, филолог-полиглот, притежавал необикновена памет. Бил обвинен от папа Инокентий VIII в ерес. От 1488 г. живял във Флоренция.
[18] Лоренцо Великолепния умрял на 8 април 1492 г.

РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТ КНИГИ НА ТИТ ЛИВИЙ

В главите, които са представени в този превод, аналогията с идеите, изразени във «Владетелят», е най-честа; но освен това проблемите, които се разглеждат в тях, се отнасят към общия спекулативен контекст, от който води своето начало цялото творчество на Макиавели. Това съчинение на М. се състои от: Книга първа — 60 глави; Книга втора — 33 глави; Книга трета — 49 глави. В настоящия том от тях са включени: от Книга първа следните глави — Встъпление, II, III, IV, V, VI, IX, X, XI, XII, XVI, XVII, XVIII, XXV, XXVI, XXVII, XXXIV, XXXVII, LV, LVII, LVIII; от Книга втора — Встъпление, глава II.

КНИГА ПЪРВА

Встъпление

[1] Става дума за Дзаноби Буонделмонте и Козимо Ручелаи, произхождащи от древни флорентински родове, които са подтикнали Макиавели към написването на настоящия трактат и на които той посвещава труда си.
[2] Познанията по медицина, за които Макиавели говори, са тези, произтичащи от Клавдий Гален (130—200), но пренесени върху политическата действителност.
[3] Християнската религия, която проповядва презрение към земния живот и по този начин отслабва силата на обществото.
[4] Дългият мир между италианските държави настъпил след договора, подписан в Лоди (1454 г.) и продължил до 1494 г. Вместо големи подвизи амбициозността и стремежите на феодалното дворянство целели постигането на почести и богатства чрез интриги.
[5] От 142-те книги на Тит Ливий са се запазили само 35. Коментарите на Макиавели се простират само върху първите десет, след които следва първата празнина.

Глава II

[1] Ликург (IX в. пр. н. е.), полулегендарен законодател на Спарта, неговите закони почиват на сурови и морални принципи.
[2] Според Макиавели Спарта е загубила своята конституция през 27 г. пр. н. е., когато изпада под римско владичество.
[3] В 1502 г. в Арецо избухнало въстание, което Флоренция потушила с помощта на Луи XII. След тези събития Флоренция временно укрепнала; Пиеро Содерини бил избран за пожизнен гонфалониер. През месец август 1512 г. Прато бил разграбен от испанците, но падането на Прато довело до смъкването на Содерини и завръщането на Медичите във Флоренция.
[4] Монархия, аристокрация и демокрация; в тези свои представи за държавно устройство Макиавели следва Полибий (VI, 3), но като прилага към тях своя опит на политик и историк.
[5] Тъй като, както казва веднага след това, тиранията, олигархията и анархията са дегенерацията на изброените преди това три форми.
[6] Теорията за кръговрата на формите на управление, която Макиавели извлича от Полибий (срв. VI, 9, 10).
[7] Солон, основател на демократичното устройство на Атина (около 594 г. пр. н. е.).
[8] Става въпрос за теорията на кръговрата.
[9] Брут и Колатин (510—509 г. пр. н. е.).
[10] Плебейският Трибунат бил учреден през 494 г. пр. н. е. първоначално от двама, а впоследствие от десет члена (448 г. пр. н. е.). Функцията им била чрез вето да ограничават властта на Консулите или Сената и да обуздават патрициите.

Глава III

[1] През 509 г. пр. н. е.

Глава IV

[1] От 509 г. до 494 г. пр. н. е.
[2] От 509 г. пр. н. е., годината на края на монархията, до 121 г. пр. н. е., годината, в която умира Гай Гракх.
[3] През 494 г. пр. н. е., когато патрициите отказали да удовлетворят исканията на плебеите, последните се изнесли на Свещения хълм (Авентинския хълм) — I сецесия. Те се завърнали, след като били учредени трибуните.
[4] Тулий Цицерон в «За приятелството» (XXV, 95); Макиавели не цитира буквално, а интерпретира Цицероновите думи.

Глава V

[1] През 367 г. пр. н. е. със закона на Луций Секстий, според който то единият от консулите трябвало да бъде плебей.
[2] Гай Марий (156—86 г. пр. н. е.), политически деятел и един от водачите на партията на популярите, консул в 107 г. пр. н. е. Борбата между Марий и Сула, водача на партията на оптиматите, завършила с утвърждаването на военнодиктаторския режим начело с Гай Юлий Цезар.
[3] Макиавели има предвид Тит Ливий, IX, 16, където обаче става дума за Гай Мений и Марк Фолий.

Глава VI

[1] Съвет на старейшините, херусия, съставен от 28 членове, херонти, избирани измежду гражданите, навършили 60 години; начело стояли двама царе.
[2] Венецианските патриции, които съставяли висшия правителствен орган на Венеция — Големия съвет, оглавяван от пожизнен дож.
[3] В глава I на първа книга от «Размишленията» Макиавели пише, че Венеция била основана от жители на Италия, които са били принудени да търсят сигурно убежище на адриатическите острови, бягайки от варварските нападения по време на падането на Римската империя.
[4] Става въпрос за т. нар. «закрити Велики съвети» в 1297 г.
[5] През 379 г. пр. н. е. вследствие на държавен преврат от Тива били прогонени спартанците, а по-късно (371 г. пр. н. е.) на спартанските войски било нанесено окончателно поражение от Епаминонд, което сложило край на спартанската хегемония над Елада.
[6] В битката при Вайлà (Анъдело) през 1509 г.

Глава IX

[1] Агис IV, цар на Спарта от 244 до 240 г. пр. н. е. Направил опити за провеждане на демократични реформи.
[2] Ефорите били пет длъжностни лица, чиято власт надминавала тази на царете в Спарта.
[3] Клеомен III, спартански цар от 235 до 222 г. пр. н. е., продължител на делото на Агис IV.

Глава X

[1] Агезилай II, цар на Спарта (398—360 г. пр. н. е.), възвърнал спартанската хегемония над Гърция, водил победоносни войни; Дион, сиракузки пълководец и политик, в 356 г. пр. н. е. освободил Сиракуза от тирана Дионисий II; след убийството му през 354 г. пр. н. е. Дионисий II се завърнал, но отново бил прогонен от Тимолеонт в 344 г. пр. н. е.; Набис, тиран на Спарта от 205 до 192 г. пр. н. е.; Фаларид, тиран на Агридженто от 570 до 555 г. пр. н. е.; Дионисий I (Стария) (406—367 г. пр. н. е.), Дионисий II (Младия) (367—344 г. пр. н. е.) — сиракузки тирани.
[2] Тъй като римските императори носели името «цезар» («кесар»).
[3] Луций Сергий Катилина (108—62 г. пр. н. е.), организатор на прочутия антиправителствен заговор, разкрит от Цицерон.
[4] Марк Юний Брут (85—42 г. пр. н. е.), един от главните организатори на заговора, завършил с убийството на Юлий Цезар (44 г. пр. н. е.)
[5] Тит, Нерва, Траян, Антонин, Марк (Аврелий) — римски императори (I—II в.).
[6] Гай Цезар Август Германик, наречен Калигула, наследник на Тиберий, бил убит в 41 г.; Нерон, наследил Клавдий, също бил убит (68 г.); през 69 г. намерил своята смърт и Вителий.
[7] На този въпрос Макиавели се спира в XIX глава на «Владетелят».
[8] Сервий Сулпиций Галба, римски император, управлявал само седем месеца (68—69 г.). Публий Хелвий Пертинакс след убийството на Комод (31 декември 192 г.) бил провъзгласен за император и властвал осемдесет дни, бива убит след заговор на преторианците.
[9] Нерва, Траян, Адриан, Антонин Пий, Марк Аврелий — римски императори, на власт от 96 до 180 г., приемствеността между тях се осъществявала чрез осиновяване.
[10] Смята се, че Макиавели е почерпил тези образи от Тацит («История», I, 2).

Глава XI

[1] За делото на Нума Помпилий срв. Тит Ливий, I, 18—20.
[2] Срв. Тит Ливий, VII, 4—5.
[3] Нимфата Егерия, която според легендата съветвала Нума.
[4] Чистилище, VII, 121—123. (*Алигиери, Данте. Божествена комедия*. С., Народна култура, 1975, превод И. Иванов, Л. Любенов).

Глава XII

[1] Августи — древноримски жреци, които предсказвали бъдещето по хвърчението, пеенето и кълването на птиците; харуспекси — гадатели, които предсказвали бъдещето, проучвайки вътрешностите на заклани животни.
[2] Вей, етруски град, който десет години издържал на обсадата на римляните; превзет през 396 г. пр. н. е. от Марий Фурий Камил.
[3] Лонгобардите са навлезли в Италия в VI век, образували кралство със столица Павия, в което влизала по-голямата част от Северна Италия, херцогството Сполето и Беневенто. В VIII в. те започнали да атакуват владенията на църквата и тя се обърнала за помощ към франките. През 744 г. Карл Велики нанесъл поражение на лонгобардския крал Дезидерий: Павия била превзета и лонгобардското кралство преминало в ръцете на франките.
[4] Намеква се за поражението на венецианците при Анъдело през 1509 г. и за изгонването на французите от Италия благодарение на политиката на папа Юлий II.

Глава XVI

[1] Консулът Луций Юний Брут, главна фигура в събитията по изгонването на Тарквините и създател на републиката. Не се поколебал да осъди на смърт синовете си, взели участие в заговор, насочен срещу републиката (срв.: Тит Ливий, II, 1—5).
[2] Клеарх, тиран на Хераклея от 364 до 352 г. пр. н. е.

Глава XVII

[1] Нерон Клавдий Цезар е бил последният император, свързан с рода на Гай Юлий Цезар.
[2] Марк Юний Брут е бил управител на Македония, а Гай Касий Лонгин — на Сирия.
[3] Луций Юний Брут, първи по време консул заедно с Колатин (510 г. пр. н. е.).
[4] Епаминонд, голям тивански пълководец. Загинал през 362 г. пр. н. е. в битката при Мантинея.
[5] Т. е. в следващата глава.

Глава XVIII

[1] По времето на император Август били приети няколко закона против прелюбодеянието, целящи заздравяване на семейството; става въпрос за известния: Lex Iulia adulteriis.
[2] Закон против разкоша (Lex Oppia — 215 г. пр. н. е.).
[3] Закон против амбицията и злоупотребите при избори на държавни постове (Lex Cornelia Baebia de ambitu).

Глава XXVII

[1] Макиавели вероятно намеква за себе си, тъй като през септември 1505 г. той се намирал при папа Юлий II като флорентински посланик.

Глава XXXIV

[1] Висш римски магистрат с неограничена власт, избиран при извънредни обстоятелства през периода на републиката. Според Тит Ливий (II, 18) първият диктатор в Рим е бил избран през 501 г. пр. н. е.
[2] Съветът на Десетте, създаден през 1310 г.

Глава XXXVII

[1] Всеки римски гражданин е имал право да притежава не повече от 500 югера земя (един югер около 2500 м²), този закон бил прокаран от народните трибуни Гай Лициний и Луций Сецетий в 367 г. пр. н. е.

Глава LV

[1] Във Вей е имало храм на Аполон.

Глава LVII

[1] В 390 г. пр. н. е., когато галите превзели и опожарили Рим.
[2] При втората сецесия на плебеите на Свещения (Авентинския) хълм (449 г. пр. н. е.), Тит Ливий, III, 44—54.

Глава LVIII

[1] Марк Манлий Капитолийски, консул в 392 г. пр. н. е., прогонил галите от Капитолийския хълм (390 г. пр. н. е.). Обвинен от патрициите в стремеж към тиранство и осъден на смърт през 384 г. пр. н. е.
[2] Клит Черния, военачалник и приятел на Александър Македонски, убит от него, въпреки че в битката при Граник (334 г. пр. н. е.) спасил живота на Александър.
[3] Мариамна, съпругата на юдейския цар Ирод Велики, била заподозряна от него, че искала да го отрови, и била убита (29 г. пр. н. е.).
[4] Сципион Африкански и брат му Сципион Азиатски били обвинени в присвояване на имуществото на Антиох III Сирийски (190 г. пр. н. е.).

КНИГА ВТОРА

Встъпление

[1] Египетското царство на мамелюците продължило до 1517 г., когато след битката при Кайро било присъединено към турската държава.
[2] Т. е. мюсюлманите — турците, арабите.

Глава II

[1] Има предвид Германия (включително и Швейцария).
[2] Т. е. царя на Етрурия.
[3] Известен и със заглавието «Хиерон».
[4] Тиран на Сиракуза, убит от заговорници през 214 г. пр. н. е.
[5] Става въпрос за масовото избиване, станало в Керкира, град-държава на о-в Корфу през 427 г. пр. н. е. по време на Пелопонеската война. Макиавели следва описанието на Тукидид за тези събития («История», IV, 46—48).
[6] Срв. Тит Ливий, X, 31.
[7] Смята се, че става въпрос за трите самнитски войни, водени от римляните против самнитите за завоюването на територии в Южна Италия. Първата война била от 343 до 341 г., втората от 328 до 304 г., третата от 298 до 290 г. пр. н. е.
[8] Срв. «Владетелят», гл. IX.
[9] През 214 г. пр. н. е. За тези събития Макиавели следва вярно описанието на Тит Ливий (XXII, 42).

РЕЧНИК НА ОСНОВНИТЕ ТЕРМИНИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА МАКИАВЕЛИ

амбиция (ambizione) Естествено качество, което характеризира живота на хората и държавите и което като такова не е нито добро, нито лошо; придобива положителна или отрицателна характеристика според това, дали отговаря на действителните възможности на отделния човек или държавата. Желанието за «завоюване» само по себе си има предел в зависимост от способностите на този, който действува; този предел е границата между моралност и неморалност(гл. VI—VIII).
армия (esercito) Заедно с добрите закони армията е основата на държавата. За да бъде тя ефикасна, трябва да е съставена от граждани или васали на *владетеля*, тъй като на неверните и лесно подкупните наемни войски не може да се разчита. Частта, която трябва да бъде засилена, това е пехотата, израз на новата гражданска държава, тъй като тя е способна да спре атаката на кавалерията, военно средство на стария феодален строй, и на ненавистните наемни войски (гл. XII, XIII, XXVI).
владетел (principe) Израз на типичния за Ренесанса индивидуализъм; владетелят е считан от М. за единствения създател на държавата, с която той се слива, тъй като ръководи нейната политика; съдбата на държавата е в зависимост от неговите лични дела (гл. VII). Амбициозен, прозорлив, пестелив, съобразителен военачалник, безчувствен към хвалебствията, с една дума — *доблестен*, владетелят е демиург на масите според Макиавели. Изпъкващата личност на водача действува, като се абстрахира от общото съзнание на гражданите, живеещи на една и съща територия, но подчинява на своята воля *народа*. Народът очаква от него своята «форма», но не произволна, а съответстваща на неговите условия и характеристики (гл. XXVI, 1). Колкото владетелят е по-доблестен, толкова неговото творение ще бъде по-жизнеспособно. и трайно. За да успява в своите намерения, понякога му е необходимо освен политически качества и благоприятно стечение на обстоятелствата.
война (guerra) Нейната функция е двойна: да брани държавите и да ги завоюва. Воденето на войната е задължение на *владетеля* и той не бива да го възлага на други. Не бива да се счита, че войните са само едно чисто техническо изпълнение, защото според М. те се подчиняват на политически причини (гл. XIV).
вярност (fede) Синоним на лоялност, доверие. Не всякога трябва да бъде спазвана от *владетеля;* трябва да бъде жертвана, ако вреди на политическите планове (гл. XVIII). Подобен извод от етична гледна точка не е възприемчив, но такова държание се налага от лошата природа на човека (натуралистичен песимизъм).
доблест (virtú) Терминът virtú не съдържа традиционното етично значение «добродетел»: противопоставя се на християнската добродетел (търпеливо подчинение на божията воля в очакване на съвършения задгробен живот), на Аристотеловата (морално съвършенство, господство на разума), на стоическата (примирено приемане на събитията), на епикурейската (средство за постигане на спокойствие на душата). *Доблест (virtù)* у М. означава енергичността, ефикасността и волята на политическия мъж; тя е способността да се приспособява към условията и събира в себе си всичките качества, изисквани за един владетел, за да може да основе, уреди и задържи една държава: предвидливост, постоянство, изобретателност, обективна оценка на силите, с които разполага, и тяхното подчинение на поставената цел. Доблестта е и политическата прозорливост на държавния глава, благодарение на която той взема предварителни мерки против ударите на съдбата. И тъй като доблестта преследва само земни цели, понятието няма етично съдържание и се противопоставя на цялата средновековна схоластика, като въвежда нов критерий за оценка на човешката дейност (гл. VI, XXV).
жестокост (crudeltà) Синоним на строгост и твърда неотстъпчивост; тези качества се изискват от държавния глава и са най-вече необходими в действията, насочени към завоюване на държавната власт (гл. VII, VIII). *Жесток* трябва да бъде и военачалникът (гл. XVII), ако иска да избегне бунтове. *Жестокостта* не е

самоцел, а техническо средство, сурово, но необходимо, от което може да произлезе политическо благо, защото благодарение на това средство може да бъде усмирена дадена провинция, което ще донесе добруване на нейните граждани и ще възвърне верността ѝ към нейния *владетел*. Като правило за поведение *жестокостта* означава принципа, според който много по-сигурно за *владетеля* е да се страхуват от него, отколкото ако бъде обичан.

знатни (grandi) Терминът означава аристократи, нобили, барони, оптимати. Те са социалният пласт, който трябва да бъде строго контролиран от *владетеля,* тъй като те притежават достатъчно средства, за да му се противопоставят и да въстават срещу него. Те не изпитват за разлика от *народа* страхопочитание към своя *владетел* и се отнасят към него като с равен (гл. IX).

закон (legge) Законът заедно с «добрите оръжия» стои в основата на държавата. *Законът* това е «сбор от норми, които гарантират нормалното протичане на обществения живот», и е в тясна връзка с добре действащата армия, защото силата на една държава е едновременно политическа и военна.

история (storia) Историята засяга изцяло земната действителност, тя е творение на човека и особено на някои силни личности, които успяват да се наложат на *народа* и на *знатните*; тези личности действат подтиквани от *амбиция* (прагматично схващане). Няма място за намесата на провидението или на някакви божествени сили, които да предопределят събитията. На случайността, на ирационалния елемент, които присъствуват в събитията, се противопоставя енергичността на индивида, така че *щастието (случаят)* и *доблестта* се превръщат в главните действащи лица в една естествена драма. И тъй като човешката природа според М. не се изменя, а историята е последователност от циклично повтарящи се събития — според учението на древните мислители, възприето от хуманистите, — и утилитаристичната задача на историографията е да поднася примери с непреходна стойност. Ако се подражава на тези примери, те могат да бъдат полезни в учредяването на държавите, в задържането им, в управлението на царствата, в организирането на собствената войска («Разсъждения. . .», Въведение). Поради тези причини на *владетеля* се препоръчва да чете внимателно историята и постоянно да разсъждава над подвизите на великите хора (гл. XIV).

ласкателство (adulazione) «Чума» за всички дворове и центрове на власт; трябва да се избягва не поради етични причини, а защото вреди на правилната политическа дейност; отвлича *владетеля,* пречи му да прецени правилно собствените си сили и намалява *доблестта* му, като го подтиква към неправилни решения (гл. XXIII).

милост (жалост, състрадание) (pietà) Придобива значението на хуманност и доброта, противопоставя се на жестокостта. От политическа гледна точка не е достойнство, а недостатък, който *владетелят* и военачалникът трябва да избягват, защото води до разхлабване на дисциплината и избухване на бунтове. Който проявява снизходителност, показва слаб характер и недостатъчна *доблест* (гл. XVII, XVIII).

морал(ност) (moralità) Означава ефективност и активност. Ако

политическият живот се схваща като автономен и подчиняващ се на неотменни закони, следва, че е грешка да се прибягва до етични критерии при оценката на политическата дейност. Понятията за благо, добродетел и морал според традиционните религиозни и класически схващания се противопоставят на фактите на действителността. Положителна и следователно морална от политическа гледна точка е енергичната и съобразителна действеност, разумно съобразена с целта. Същевременно едно поведение се определя като добро, ако то е в състояние да превърне в реалност даден план с помощта на всички средства, дори ако това е в разрез с общоприетото морално съзнание. Обратно, неморалността това е неефективността, фатализмът, липсата на реалистично виждане на света (гл. XVIII).

народ (popolo) Състои се от тези, които са управлявани: неговата политическа цел е да избегне потисничеството, поради това е неприятел на *знатните* и естествен съюзник на *владетеля* срещу тях. Въпреки че М. предпочита и зачита народното управление, той се вижда принуден да признае, че в съвременния му политически живот *народът* се изявява като пасивен елемент и има нужда от водач: народът е суровата материя, моделирана от *доблестта* на *владетеля* (гл. VI, 4), неспособна да наложи своя глас, не притежава собствена воля и нейното поведение е непостоянно (тук се има предвид тълпата). И все пак — и тук може да се констатира неяснотата на ролята и оценката на народа, направени от М. — народът успява да запази известно достойнство и власт, като се има предвид, че неговата враждебност е в състояние да пречи на управляващите и че съюзът с него осигурява основната база в борбата не само срещу вътрешните, но и срещу външните врагове (гл. IX).

нация (държава) (nazione) Вместа се в очертанията на унитарната монархия, съвпадаща с географските граници на някоя област и организирана на базата на една етническа група, която се противопоставя на други. Тя е създание единствено на *владетеля,* който я управлява по абсолютичен начин. Като изтъква често народностните характеристики на държавата, М. поставя основите на съвременното понятие за нация. Тази дума се среща рядко в неговите произведения, предпочита термина «provincia», за да означи политическата единица, характеризираща се с тясната връзка между народа и територията, на която той живее. Въпреки че понятията за нация и държава не всякога у М. са еднакви, все пак в мнозинството от случаите те съвпадат. Трябва да се има предвид, че схващането на М. за държавата е натуралистическо: като всеки естествен организъм държавното устройство се заражда, развива се, запада, умира и в неговото учредяване могат да се различат основни, или жизнени елементи и второстепени елементи (срв. «Размишления. . .» I, 17; II, 30; III, 1, 31; «Владетелят» VII, 12).

омраза (ненавист) (odio) Счита се за вредна не защото от етична гледна точка е недопустима, а защото има вреден ефект в политиката: не може да се управлява, когато мнозинството е настроено враждебно. *Владетелят* трябва да избягва пораждането на омраза към него дори и в случаите, когато е принуден да прибяг-

ва до *жестокост* (гл. XVII, 3). Последователен в своето песимистично схващане за *човека*, М. изтъква по-голямата тежест на накърнените интереси в сравнение с потъпканото чувство за пораждането на *омразата*: защото хората забравят по-бързо смъртта на баща си, отколкото загубата на бащино наследство (гл. XVIII).

подражание (imitazione) Основно понятие в ренесансовата естетическа мисъл, която вижда в древните писатели модели с ненадминато съвършенство. М. го прилага и в сферата на историята и делата: тъй като човешката природа притежава неизменни във времето характеристики, ето защо великите примери могат да бъдат възприети като модели за подражание; подражанието може да послужи като подтик към *доблестта (virtú)* (гл. XIV).

приятелство (amicizia, amico) На политически език думата означава съюз. В този смисъл приятелството има утилитарен характер: от силата на една държава («силна армия») произтича необходимостта тя да търси съюзници, за да се предпазва от нападения и да може да разчита на помощ в случай на нужда. Що се отнася до отношенията между подчинени и владетел, валидно е съображението за непостоянството на хората, които много често подчиняват своята привързаност и вярност на личната изгода (гл. XVII, XXI).

религия (religione) М. я разглежда преди всичко в психологически и политически аспект. За владетеля тя може да бъде полезен инструмент за управление, ако се използва като фактор за съгласие и единство сред управляваните. Колкото до влиянието, което тя може да упражнява за определяне поведението на хората в тяхното съществуване, трябва да се прави разлика между полезна и безполезна религия: яростна е полемиката на М. с християнската религия, която, като осъжда стремежите и амбицията за слава, проповядва търпение и пасивност, а не действие; М. признава на езическата религия качеството на вдъхновител на храброст и граждански добродетели. М. насочва своите стрели срещу римокатолическата църква, която е виновник за два отрицателни факта: угасването на истинския религиозен дух в италианците и възпрепятстването обединението на Италия, като същевременно църквата сама е неспособна да обедини политически полуострова. Самите църковни държави, т. е. тези, които са управлявани от религиозната власт, са чудовища, тъй като вместо да почиват на земни и човешки стойности, те се позовават на трансцедентални принципи, които ги поставят под удобната божия закрила. Резултатът от смесицата религия и политика е лицемерие в религиозен план и неефикасност в политиката (гл. XI).

свобода (libertà) Термин, който може да означава независимост, или суверенитет, на една държава, или пък нейната жизнеспособност, гарантирани и осъществени чрез употребата на властта, целяща да реализира интересите на колектива: в по-тесен смисъл означава еднаквото попечителство на правата от страна на обществената власт; може да означава и политическа свобода, т. е. участието на всички граждани (или на част от тях) в управлението на държавата («Размишления. . .» I, 17, 58; III, I; «Владетелят» XIX). За извращаването на свободата допринасят: арогантността на *внатнните*, когато тя може да дегенерира в олигархия; разюздаността на *народа*, която води до демагогия, и накрая стремежите към тирания на някой *владетел* (гл. IX, 2; «Размишления. . .» I, 2).

сила (forza) Може да означава военна сила, а също и решително, изпълнено с енергичност поведение. Необходима е за завладяването на държави, за премахването на противници или да ги поставя пред свършен факт, без те да могат да реагират. По такъв начин тя осигурява успеха. Освен това респектът и верността на подвластните са обусловени от мъжествеността, показана от *владетеля*, било защото тя им влияе психически, или защото на дело ги принуждава към подчинение (гл. VI, 6).

хитрост (astuzia) Освен идеята за хитрост и за политически нюх терминът включва и значението двуличие. Заедно със *силата* хитростта е един от вечнодействуващите елементи в политическата борба. Да се отрича това, е лицемерие. Да се пренебрегва или да ѝ се противопоставя доверчивост, искреност, честност, е противопоказно и гибелно. Ето защо хитростта е необходимо качество за владетеля, който трябва да умее да се държи двулично и ловко в действителността, която от време на време изисква качествата на лъва и качествата на лисицата (гл. XVIII).

човек (хора) (uomo, uomini) Човекът е схванат като елемент на природата, подчиняващ се на вродени и неизменни инстинкти; първият, който е инстинктът за самосъхранение, облагодетелствува стремежа към надмощие и самоутвърждаване, преследван с всички средства. От това схващане произтича необходимостта от сурово и песимистично отношение към човешкото общество. Всеки индивид носи в себе си корена на своята съдба: именно освободената от всякакви предразсъдъци оценка на действителността може да му позволи да реализира съдбата си положително, стига той да е умен, решителен и смел. Никакъв вид морално възпитание не може да промени човешката природа: моралните повели се проповядват, но не се спазват. Преобразяването на човека е донякъде възможно само чрез принудителни форми. Държавата е може би единственият организъм, който, налагайки твърда дисциплина, може отчасти да коригира човешката злост, като принуди хората посредством колективния живот да спазват законите, обществения строй, правосъдието.

щастие (случай) (fortuna) Трябва да се тълкува по два начина: като благоприятно стечение на обстоятелствата, т. е. като случай, който спомага за завладяването на държавата дори когато не е съпроводен с *доблест* (срв. гл. I, VI), или като мистериозна сила, имплицитна в естествения поток на нещата, независима от човешката воля, но която може да попречи на осъществяването на човешките планове. В този смисъл се нарича също случай, съдба, провидение, бог («Размишления. . .» I, 6), но понятието никога не приема трансцендентално значение (оттук и сравнението с придошлата река). Преплитането *щастие — доблест* е тъканта, към която се присажда волунтаристичната дейност на индивида. Отношението, което М. подсказва, е силно антагонистично: действената и *доблестна* личност не се оставя да бъде надвита дори и

от щастието и даже ако тя не е в състояние да отклони придошлата река, трябва да я обуздае и прегради навреме, за да избегне разрушителната ѝ сила. Като утвърждава, че събитията са наполовина в зависимост от *щастието* и наполовина от волунтаристичната дейност на човека, М. разбира, че всяка дейност се представя като необходима и свободна в едно и също време: на човека се пада с волеви акт да осъществи собствената си свобода. Ако се подчини фаталистично на случая (съдбата), за политическия мъж би означавало да се откаже от всякаква амбиция и светска слава, да приеме второстепенна и пасивна роля на историческата сцена.

щедрост (liberalità) *Владетелят* трябва да я избягва, защото тя тежи на държавната хазна и впоследствие го принуждава да води грабителска политика към своите подвластни, предизвиквайки тяхното недоволство. Обратно, сдържаността и пестеливостта водят до намаляване данъците на населението и допринасят за славата на владетеля (гл. XVI).

ХРОНОЛОГИЯ НА ПО-ВАЖНИТЕ ДАТИ ОТ ЖИВОТА И ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА МАКИАВЕЛИ

1469, 3 май Във Флоренция се ражда Никола̀ Макиавели, син на Бернардо, адвокат, и на Бартоломеа де Нели, любителка поетеса. Трети син от четирите деца на семейството; живее в образована среда при средно заможни условия. От баща си Никола̀ наследява склонността си към историческите и правните науки.

В същата година умира Пиеро де Медичи. Негов наследник е синът му Лоренцо Великолепния.

1476, 6 май М. започва образованието си в училище.

1481 М. преминава в училището на известния латинист Паоло да Рончильоне. Неговите недостатъчни средства не му позволяват по-късно да постъпи в университета.

1490 Доминиканският монах Джироламо Савонарола подновява проповедите си, насочени срещу корупцията на управляващите и на папската курия, които предизвикват одобрението на широките народни маси.

1492 На 8 април умира Лоренцо де Медичи; наследява го синът му Пиеро (1471—1503 г.). На папския престол се възкачва Александър VI Борджия.

1494, септември—декември Кралят на Франция Шарл VII влиза във Флоренция, обявена е републиката: Савонарола придобива

изключително влияние в политическия живот на републиката.

1497, пролетта М. защищава в съда правото си дело.

есента Занася в Рим препоръчително писмо на кардинал Тодескини Пиколомини (бъдещия папа Пий III).

1498, 18 февруари Представя се като кандидат за постъпване във Втората канцелария (която се занимава с вътрешните и извънредните работи, между които и с военните проблеми), но мястото се заема от представителя на партията на Савонарола.

23 май Савонарола е обявен за еретик и е отлъчен от църквата, осъден на обесване и изгорен на площада на Синьорията.

19 юни Макиавели подновява кандидатурата си и е избран за секретар на Флорентинската република (т. е. началник на Втората канцелария). Към тази длъжност на 14 юли се прибавя и длъжността секретар на «Десетте от балията», която имала за задача да отговаря за отношенията на Флоренция с другите държави. Тези длъжности ще му дадат възможност да събере обширен исторически и политически материал, който ще му послужи за основа на всичките му произведения.

1499, март Извършва първата си мисия при Якопо IV д'Апиано владетеля на Пиомбино, за да контролира вербуването на наемните войски.

юли Изпратен е при Катерина Риарио Сфорца, графиня на Форлѝ, за да я склони да участвува във войната срещу Пиза.

септември—декември След завръщането си от Пиза, където следи действията на флорентинските войски, изпраща до канцеларията докладна записка, озаглавена «Разсъждения, направени за магистратурата на Десетте, относно събитията в Пиза». Това е неговото първо съчинение и ще залегне в трактата му «За военното изкуство», който М. ще създаде след двадесет години.

1500, юли Заедно с Франческо дела Каза е изпратен във Франция, за да изрази недоволството на флорентинското правителство от разбунтуването на френските войски, на служба към Флоренция, обсаждащи Пиза. Наблюденията му и придобитият опит във френския двор ще му послужат като източници за произведенията му.

1501, февруари Сключва брак с Мариета Корсини, от която ще има шест деца. Не проявява особена привързаност към семейството си, на първо място поставя политическата дейност (освен това дълго време поддържа връзки с певицата Барбара Салутати).

1502, февруари Извършва инспекция в Пистоя, разкъсвана от вътрешни борби. Впоследствие написва «Съобщение за мерките, взети от Флорентинската република, за усмиряване на партиите в Пистоя». Този доклад, написан със служебна цел, е послужил на М. като материал за обобщение, а запознанството с историята на пистойските партии на черните и белите в XIV в. — за историческите му трудове.

юни М. се среща с този, който му е послужил като първообраз на «Владетелят», Чезаре Борджия — херцога Валентино, който му направя силно впечатление като човек, въпреки че бил жесток, жесток и не се съобразявал с никакви морални норми, но, от друга страна, бил смел, решителен и прозорлив управител. М. не

идеализира неговите качества, а само изучава начина на действията му при опита му да подчини и обедини цели области на Италия.

1503, януари М. е свидетел на разправата, чрез която херцог Валентино се избавя от най-опасните си противници, заговорничили срещу него. Написва «Описание на начина, по който херцог Валентино убива Вителоцо Вители. . .».

август Умира папа Александър VI, бащата на херцог Валентино, и два месеца по-късно — неговият наследник Пий III.

октомври М. е изпратен в Рим, за да следи отблизо избирането на новия папа (Юлий II).

1504, януари Заминава за Франция, за да уговори условията на договора с Луи XII.

1505, май—юли Извършва две проучвателни мисии в Мантуа и Сиена в търсене на съюзници.

1505—1507 Развива дейност около създаването на народни милиции от флорентински граждани, които да заменят наемните войски. Написва «Разсъждение за организацията на военните сили на флорентинската държава» (1506 г.).

1507, декември Изпратен е като наблюдател в Тирол, в двора на Максимилиан Хабсбургски, който възнамерявал с поддръжката на папата да навлезе в Италия. Резултатът от опита и наблюденията си представя най-напред в доклад, а по-късно (през 1512 г.) се появява «Описание на събитията в Германия».

1508, декември Сключена е Камбрейската лига (насочена срещу Венеция). М. взема активно участие в нейната работа.

1510, февруари Папа Юлий II изменя на съюзниците си от Камбрейската лига и се съюзява с Венеция. Отношенията между папската държава и Франция са крайно напрегнати.

юни Флорентинското правителство възлага на М. ролята на посредник между папата и краля на Франция, Луи XII. От Франция М. изпраща редица писма, в които подканя флорентинското правителство да вземе определена позиция в полза на папата или в полза на французите, за да не стане жертва при война на победителя.

септември След завръщането си във Флоренция написва «Описание на събитията във Франция».

1512, 11 април Французите побеждават войските на Светата лига при Равена, но пристигналите подкрепления принуждават френските части да се оттеглят. Флоренция изпада под зависимостта на папата.

16 септември След военни неуспехи на флорентинските войски срещу испанските и папските войски републиканското правителство е съборено и с подкрепата на папата Медичите се завръщат във Флоренция. Започва чистка на държавния апарат.

7 ноември М. е освободен от всички длъжности, осъден е да плати глоба; за 12 месеца му е забранен достъпът в двореца на Синьорията.

1513, февруари Заподозрян в заговор срещу Медичите, М. е арестуван и измъчван; впоследствие е признат за невинен и освободен. Умира папа Юлий II. Папският престол се заема от кардинал Джовани Медичи под името на Лъв X, който оставя на своето място във Флоренция племенника си Лоренцо (1492—1519), син на Пиеро.

10 декември В писмо до Франческо Ветори М. съобщава за написването на «Владетелят». Представя трактата си на Лоренцо де Медичи, който го приема със студенина.

М. се отдава на литературна дейност.

1517 Завършва «Размишления върху първите десет книги на Тит Ливий», започнати в 1513 г., но прекъснати поради написването на «Владетелят».

1518 Написва комедията «Мандрагора». Проявява интерес към проблема за националния език и пише «Диалог, или разсъждения за нашия език».

1519, 4 май Умира Лоренцо де Медичи; събитието връща М. към политическия живот.

юни Започва трактата си «За военното изкуство», който ще завърши през следващата година.

1520, юли Изпратен е в Лука, за да защищава интересите на няколко фалирали флорентински търговци. В Лука написва «Животът на Кастручо Кастракани», а по-късно и «Описание на събитията в град Лука».

ноември Флорентинското студио (Университетът) му поръчва написването на история на Флоренция. Над това произведение («Флорентински истории») М. работи пет години.

1521, лятото Прави опити, но без успех, да се включи активно в политическия живот. Оттегля се в имението си в Сант Андреа.

1522 След смъртта на Лъв X папа става Адриан VI. През следващата година умира и той; за папа е избран Джулио Медичи, който приема името Климент VII.

1525 М. написва комедията «Клиция».

май Отправя се в Рим, за да поднесе на папата «Флорентински истории». Папата проявява интерес към проекта на М. за създаване на национални военни части.

август След завръщането си във Флоренция М. е реабилитиран и върнат на предишните си длъжности.

1526 Италия е заплашена от испанските войски, предвождани от император Карл V. М. взема активно участие в работата за заздравяване на укрепленията на Флоренция. Подканя съюзниците за по-решителни военни действия срещу Карл V.

1527, май Ландскнехтите на служба при Карл V превземат Рим и го подлагат на безпощаден грабеж. Папата е принуден да иска мир. От това във Флоренция се възползуват противниците на Медичите, традиционни съюзници на папата. На 18 май всенародно въстание събаря управлението на Медичите. М. е нежелан и ненавиждан не само заради сътрудничеството си на Медичите, а също и поради сектанските интерпретации на произведението му «Владетелят», придобило широка известност. «На богатите», пише Джован Батиста Бузини в «Писма до Бенедето Варки», «се струваше, че неговият «Владетел» е документ, който учи владетелят как да им отнема имуществото, а на бедните — свободата; последователите на Савонарола го смятаха за еретик, добрите за нечестен, лошите — за по-лош от тях или за по-способен; така че всички го ненавиждаха».

Скоро след това Николò Макиавели, отстранен от всички длъжности на новата република, умира на 21 юни 1527 г. във Флоренция. На следващия ден е погребан в църквата «Санта Кроче», пантеона на Флоренция.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ИДЕИ НА НИКОЛО МАКИАВЕЛИ — МИНЧО СЕМОВ 7
ВЛАДЕТЕЛЯТ 15
ФЛОРЕНТИНСКИ ИСТОРИИ 109
РАЗМИШЛЕНИЯ ВЪРХУ ПЪРВИТЕ ДЕСЕТ КНИГИ НА ТИТ ЛИВИЙ 573
БЕЛЕЖКИ — ИВАН ТОНКИН 653

ФИЛОСОФСКО НАСЛЕДСТВО

НИКОЛО
МАКИАВЕЛИ

ИЗБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

НАУКА И ИЗКУСТВО, СОФИЯ, РУСКИ 6

ПЪРВО ИЗДАНИЕ. ИТАЛИАНСКА. ПРЕВОДАЧ ИВАН ТОНКИН. РЕДАКТОРИ РАЙНА КАРАСТОЯНОВА, ЛЮБА ВАСИЛЕВА. ХУДОЖНИК ВЛАДИСЛАВ ПАСКАЛЕВ ХУДОЖЕСТВЕН РЕДАКТОР ЛИЛИ РАДЕВА. ТЕХНИЧЕСКИ РЕДАКТОР ВЕНЕТА КИРИЛОВА. КОРЕКТОР РАЙНА ЗИМБИЛЕВА

ДАДЕНА ЗА НАБОР НА 26. III. 1985 Г. ПОДПИСАНА ЗА ПЕЧАТ НА 10. X. 1985 Г. ИЗЛЯЗЛА ОТ ПЕЧАТ ПРЕЗ ОКТОМВРИ 1985 Г. ПЕЧАТНИ КОЛИ 43,50. ИЗДАТЕЛСКИ КОЛИ 36,54. УСЛОВНО ИЗДАТЕЛСКИ КОЛИ 37,56. ФОРМАТ 84/108/32. ИЗДАТЕЛСКИ № 25602 ЦЕНА 5,47 ЛВ. КОД 02/9531272611/0403-5-85

ДП «ДИМИТЪР БЛАГОЕВ» — СОФИЯ